

ISSN 2587-2591

TOBİDER

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 9 / Issue: 3

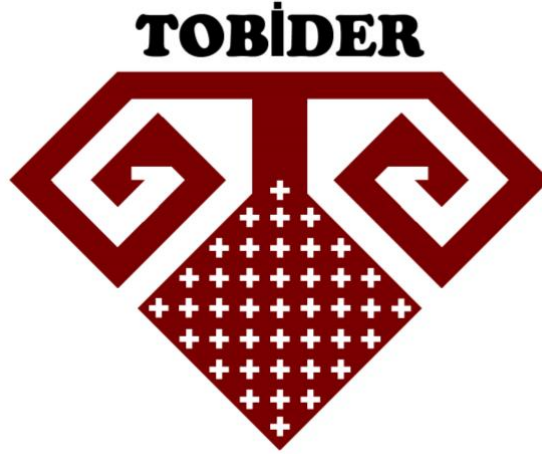
Cilt: 9 / Sayı: 3

2025

ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda dört defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları yayıncıya aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor, ASCI Database, ve Asos indeks tarafından taranmaktadır.

International Journal of Social Sciences (TOBİDER) is an international peer-reviewed journal published four times a year.

All responsibility for the language, scientific and legal aspects of all articles published in TOBİDER Journal belongs to the authors, and the publishing rights belong to the publisher. It cannot be partially or completely printed or reproduced in any way without the written permission of the publisher. The Editorial Board is free to publish or not to publish the articles submitted to the journal. TOBİDER is indexed by MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Turkish Education Index, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor and Asosindex.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 9/3 2025

Baş Editör / Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Sadık HACI - Ankara University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Maja Jakimovska TOSİC - Institute of Macedonian Literature

Prof. Dr. Mariola MIKOŁAJCZAK - Adam Mickiewicz University, Poznan

Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University

Prof. Dr. Marinela MLADENOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Prof. Dr. Vahdet ÖZKOÇAK - Hitit University

Assoc. Prof. Dr. Nurie MURATOVA - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Martin HENZELMANN - Universitat Greifswald

Assoc. Prof. Dr. Malika AİMAGAMBETOVA - Kazakh National University "After Al-Farabi"

Assoc. Prof. Dr. Çiçek ƏFƏNDİYEVA - Azerbaijan National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Mert KOZAN - Ankara University

Assoc. Prof. Dr. Melike ÜZÜM - Hacettepe University

Assoc. Prof. Dr. Emine SONAL - Yaşar University

Asst. Prof. Dr. Milena ANGELOVA – New Bulgarian University

Asst. Prof. Dr. Bora GÖKTAŞ - Bayburt University

Asst. Prof. Dr. Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University

Asst. Prof. Dr. Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University

Asst. Prof. Dr. Süreyya ECE - Şırnak University

Asst. Prof. Dr. Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University

Asst. Prof. Dr. BİLGE GÖKTER GENÇER - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Fırat ERİKLİ - Mersin University

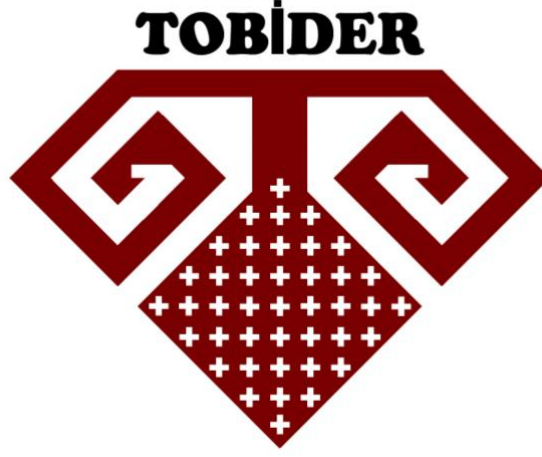
Assist. Prof. Dr. Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University

Dr. Antony HOYTE-WEST - Independent Researcher - United Kingdom

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 9/3 September 2025

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İletişim/Contact Info

E-mail: dacki007@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler>

(ISSN: [2587-2591](#))

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Burhan ULUCANLI & Nurgün OKTİK

TÜRKİYE’DE UYGULANAN CEZA ADALET SİSTEMİNE VE UYGULANAN CEZALARA SOSYOLOJİK BAKIŞ: KOCAELİ ÖRNEĞİ

SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM AND THE PUNISHMENTS IMPLEMENTED IN TURKEY: THE KOCAELİ EXAMPLE..... 1-22

Serdar DARTAR

KOLOGRAFİ BASKI TEKNİĞİNİN SANATTA TASARIM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF COLOGRAPHY PRINTING TECHNIQUE ON DESIGN AND SUSTAINABILITY IN ART 23-37

Zeynep ŞENTÜRK

ANGER AND SILENCE AS MODES OF RESISTANCE IN JOHN OSBORNE’S LOOK BACK IN ANGER

JOHN OSBORNE’UN LOOK BACK IN ANGER OYUNUNDA DİRENİŞ BİÇİMLERİ OLARAK ÖFKE VE SESSİZLİK 38-46

Mert Can BEKEN & Fehmi TURGUT

POSTCOLONIAL NOSTALGIA IN ZADIE SMITH’S THE FRAUD (2023)

ZADİE SMİTH’İN THE FRAUD (2023) ESERİNDE POSTKOLONYAL NOSTALJİ 47-63

Elif Sercen NURCAN

IMMIGRATION IN AN AGING SOCIETY: DEMOGRAPHIC SHIFTS AND THE ROLE OF FOREIGN RESIDENTS IN CONTEMPORARY JAPAN

YAŞLANAN BİR TOPLUMDA GÖÇ: DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMLER VE GÜNÜMÜZ JAPONYA’SINDA YABANCILARIN ROLÜ 64-91

Doğancan BAY

SOSYAL AĞLAR BAĞLAMINDA WEB 2.0’IN DIŞIŞLERİ BAKANLIKLARININ E-DİPLOMASİ FAALİYETLERİNE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF WEB 2.0 ON THE E-DIPLOMATIC ACTIVITIES OF FOREIGN MINISTRIES IN THE CONTEXT OF SOCIAL NETWORKS 92-103

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 9/3 September 2025

Fikri KAPLAN

FİG RESILIENT CAPITAL AND SUSTAINABLE GROWTH: RETHINKING
FINANCIAL STRUCTURES

DİRENÇLİ SERMAYE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME: FİNANSAL YAPILARI
YENİDEN DÜŞÜNMEK..... 104-118

Saniye Rukiye DERE

EDEBİYAT DÜNYASINA TAKDİM: MUHAMMED B. ŞÂHKULU KALEMİNDEN
ÇIKAN ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT BİR YÛSUF İLE ZELÎHÂ
NÜSHASI

INTRODUCTION TO THE WORLD OF LITERATURE: FROM THE PEN OF
MUHAMMED B. ŞÂHKULU A YÛSUF AND ZELÎHÂ FOUND FROM THE OLD
ANATOLIAN TURKISH PERIOD..... 119-127

İbrahim ATAÇ

SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN AİLE BAKIMI: MİRAS BEKLENTİSİ, YAŞLI VE
ENGELLİ HAKLARI

FAMILY CARE FROM A SOCIAL POLICY PERSPECTIVE: INHERITANCE
EXPECTATIONS, THE RIGHTS OF THE ELDERLY AND DISABLED 128-143

Mehmet DEMİRBAŞ

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARA İLİŞKİN YARGI KARARLARININ DÖNÜŞÜMÜ:
TÜRKİYE’DE 2014-2024 ARASI ADLİ İSTATİSTİKLERİN ANALİZİ

THE TRANSFORMATION OF JUDICIAL DECISIONS CONCERNING CHILDREN IN
CONFLICT WITH THE LAW: AN ANALYSIS OF TURKISH JUDICIAL STATISTICS
2014–2024..... 144-161

Deniz SEZGİN EMÜLER & Çağlayan SARIOĞLAN

SİNEMADA YAŞLILIK TEMSİLLERİ: ÜÇ ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI FİLM ÜZERİNE
TEMATİK ANALİZ

REPRESENTING OLD AGE IN CONTEMPORARY CINEMA: A THEMATIC
ANALYSIS OF THREE INTERNATIONAL FILMS 162-180

Cansın İlayda ÇETİN

TODAY'S ARCHITECTURAL PRODUCTION AND ITS SIMILARITY WITH 15TH CENTURY ART PRODUCTION

GÜNÜMÜZÜN MİMARİ ÜRETİMİ VE 15. YÜZYIL SANAT ÜRETİMİYLE BENZERLİĞİ 181-199

Nesli Meriç SANİOĞLU

GERÇEKÇİ VE KARŞI GERÇEKÇİ TİYATRO YÖNELİMLERİ BAĞLAMINDA ALİ ÖMÜR ULUSOY'UN YOLLU ADLI OYUNUNUN 2010 VE 2020 SAHNELEMELERİNİN REJİ KARŞILAŞTIRMASI

A COMPARISON OF THE DIRECTING APPROACHES IN THE 2010 AND 2020 STAGINGS OF ALİ ÖMÜR ULUSOY'S PLAY YOLLU IN THE CONTEXT OF REALIST AND COUNTER-REALIST THEATRE TRENDS 200-219

Mine SUNGUR

TELEVİZYON DİZİLERİNDEKİ GERÇEK MEKÂN KURGUSUNUN İNCELENMESİ; SİHİRLİ ANNEM ÖRNEĞİ

AN ANALYSIS OF REAL SPACE FICTION IN TELEVISION SERIES: THE CASE OF SİHİRLİ ANNEM 220-232

Işıl ÇOBANLI ERDÖNMEZ

DİJİTAL YAYINCILIK BAĞLAMINDA NETFLIX PLATFORMU İLE GELENEKSEL YAYINCILIĞIN KARŞILAŞTIRILMALI ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF NETFLIX AND TRADITIONAL BROADCASTING WITHIN THE FRAMEWORK OF DIGITAL BROADCASTING 233-250

Sinem ÜNAL GERDAN

DIGITAL INTERVENTIONS IN THE REPRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE: A CASE STUDY ON SPATIAL NARRATIVE

KÜLTÜREL MİRASIN TEMSİLİNDE DİJİTAL MÜDAHALELER: MEKANSAL ANLATI ÜZERİNE BİR VAKA ÇALIŞMASI 251-271

Ayşe Mahinur TEZCAN

RUTİN AKTİVİTE TEORİSİ (RAT) BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ VE SUÇ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CRIME IN THE CONTEXT OF RAT 272-292

Ahmet BAŞKAN

TÜRK HAMAM KÜLTÜRÜNDE YER ALAN OBJELERİN ZAMANSAL DÖNÜŞÜMÜ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE TEMPORAL TRANSFORMATION OF OBJECTS IN TURKISH
BATH CULTURE.....293-315

Osman ÖZTÜRK

KENTTE YAŞLANMAK: YAŞLI YOKSULLUĞU VE MEKÂNSAL DIŞLANMA

AGING IN THE CITY: ELDERLY POVERTY AND SPATIAL EXCLUSION 316-336

Yasemin AYDIN KARTAL & Sema AKER & Aleyna BULUT & İlayda ORMAN

THE EFFECT OF SIMPLE SIMULATION-BASED BREAST CANCER AWARENESS
TRAINING ON WOMEN BREAST CANCER KNOWLEDGE AND FEAR LEVELS

BASİT SİMÜLASYON TEMELLİ MEME KANSERİ FARKINDALIK EĞİTİMİNİN
KADINLARIN MEME KANSERİ BİLGİ VE KORKU DÜZEYLERİNE ETKİSİ.....337-351

Özkan SAATÇIOĞLU & Fatma Nur ÇATMAN

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ: MANTIKSAL
DÜŞÜNME BECERİLERİ VE YARATICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN YORDAYICI
ROLÜ

PRESERVICE TEACHERS' CRITICAL THINKING TENDENCIES: THE PREDICTIVE
ROLE OF LOGICAL THINKING SKILLS AND CREATIVE THINKING TENDENCIES
.....352-376

Tarık OLPAK & Cevdet UYSAL

DİJİTAL ÖĞRENME ORTAMLARINDA AFET BİLİNCİ: SİSMİK AYNA ÖRNEĞİ

DISASTER AWARENESS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS: THE SEISMIC
MIRROR EXAMPLE 377-394

Selim KARAKAŞ

ÜRDÜN ÜNİVERSİTESİ İSLÂM HUKUKU BÖLÜMÜNDE HAZIRLANAN YÜKSEK
LİSANS TEZLERİNİN KONU ANALİZİ (1984-2023)

THEMATIC ANALYSIS OF MASTER'S THESES IN THE DEPARTMENT OF ISLAMIC
LAW AT THE UNIVERSITY OF JORDAN (1984-2023).....395-429

Neslihan AKA & Burcu Umut ZAN

SANAT KÜTÜPHANELERİ DERNEKLERİ VE ART DOCUMENTATION DERGİSİNİN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

ART LIBRARIES ASSOCIATIONS AND BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ART
DOCUMENTATION JOURNAL.....430-456

Kadri NAZLI & Berivan UZUN SEYİTVAN

WHEN LAUGHTER HURTS: GELOTOPHOBIA AS A SOCIOLINGUISTIC BARRIER IN
MULTICULTURAL LANGUAGE CLASSROOMS

GÜLMENİN İNCİTİCİ YÖNÜ: ÇOK KÜLTÜRLÜ DİL SINIFLARINDA GELOTOFOBİ
VE TOPLUMDİLBİLİMSEL ENGELLER 457-472

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.1>

Volume 9/3

2025 p. 1-22

TÜRKİYE’DE UYGULANAN CEZA ADALET SİSTEMİNE VE UYGULANAN CEZALARA SOSYOLOJİK BAKIŞ: KOCAELİ ÖRNEĞİ¹

SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM AND THE PUNISHMENTS IMPLEMENTED IN TURKEY: THE KOCAELİ EXAMPLE

Burhan ULUCANLI*

Nurgün OKTİK**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de uygulanan ceza adalet sistemine ve uygulanan cezalara ilişkin toplumdan katılımcıların görüşlerini ceza sosyolojisi yaklaşımından Kocaeli örneğinde incelemek ve ülkemizde son zamanlarda özellikle medyada söylem olarak yoğun bir şekilde tartışılan cezasızlık algısının toplumsal bir gerçekliği olup olmadığını anlamaktır. Nitel araştırma tekniğinin uygulandığı saha çalışmasında, Kocaeli il sınırları içerisinde yaşayan denetimli serbestliğe tabi olmamış 18 yaş ve üstü 47 gönüllü yetişkin kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların ceza kavramına teorik farkındalığının anlamlı ölçüde yüksek olduğu, ancak Türkiye ceza adalet sistemindeki uygulamalar açısından ceza kavramına farkındalıklarının düşük kaldığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda katılımcıların büyük kısmının Türkiye ceza adalet sistemindeki ceza uygulamalarına yönelik olumsuz bakış açısı içinde olduğu, ceza adalet sisteminde uygulanan cezaları yeterli ve adil bulmadığı, suç işleyen herkesin hak ettiği cezayı çekmediğini düşündüğü, vicdanlarında onaylanmadığı ve bu nedenle katılımcılar nezdinde uygulanan cezaların toplumsal meşruiyetinin sağlanamadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla araştırmada, Türkiye ceza adalet sistemi uygulamalarında cezasızlık algısına yönelik toplumsal bir gerçekliğin bulunduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan araştırmada, bir kısım katılımcının

¹ Bu makale, Burhan ULUCANLI’nın Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Nurgün OKTİK danışmanlığında “Bir Cezalandırma Sistemi Olarak Denetimli Serbestliğe Toplumun ve Uzmanların Bakışı: Kocaeli Örneği” başlıklı (2025) devam etmekte olan doktora tezinin bir kısım araştırma bulgularından hareketle yazılmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Doktora Programı. E-mail: burhanulucanli@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-8189-2466, İstanbul, Türkiye.

** Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İTBF Dekanı, E-mail: nurgunoktik@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4910-9464, İstanbul, Türkiye.

cezasızlık kanısına medya haberlerinden ulaştığı görülmüştür. Genel olarak ulaşılan bu sonuçlar ile katılımcıların uygulamalar yönünden ceza kavramına farkındalıklarının düşük kalması birlikte değerlendirildiğinde, oluşan cezasızlık algısında medyanın da etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, ayrıca ceza adalet sisteminde uygulanan cezalar konusunda, topluma söyleme dayalı olmayan güvenilir bilgilerle farkındalık kazandırılmasının önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Cezalandırma, Ceza Adalet Sistemi, Ceza Sosyolojisi, Cezasızlık Algısı.*

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the views of public participants on the criminal justice system and penalties implemented in Turkey, using a sociology of punishment, in the case of Kocaeli, and to understand whether the perception of impunity, which has recently been intensely discussed in Turkey, particularly in the media, has a social reality. In this field study, which employed qualitative research technique, in-depth interviews were conducted with 47 volunteer adults aged 18 and over living within the provincial borders of Kocaeli who were not subject to probation. The findings indicate that while participants demonstrated a significantly high level of theoretical awareness regarding the concept of punishment, their awareness of how punishment is practiced within Turkey’s criminal justice system remained relatively low. Moreover, a majority of participants expressed a negative view toward the penal practices of the Turkey criminal justice system, considering them neither sufficient nor just. Many believed that not all offenders receive the punishment they deserve, and that the punishments lack moral approval in the eyes of society. Therefore, the study concludes that the punishments implemented do not possess social legitimacy from the perspective of the participants. The research thus reveals the existence of a social reality underpinning the perception of impunity in Turkey’s criminal justice practices. Additionally, it was found that some participants formed their belief in impunity through exposure to media coverage. When these findings are considered alongside participants’ generally low awareness of actual criminal justice practices, it becomes evident that the media plays a role in shaping the perception of impunity. This highlights the importance of providing the public with reliable, non-discursive information to foster a more informed and accurate understanding of the criminal justice system.

Keywords: *Punishment, Criminal Justice System, Sociology of Punishment, Perception of Impunity.*

Giriş

Türkiye’de son yıllarda özellikle televizyon, gazete, internet vb. medyada sıkça gündeme gelen konulardan biri toplumdaki cezasızlık algısıdır. Türkiye’de 63 Baro’nun 04.02.2024 tarihinde yaptığı ortak açıklamada, toplumda infiale sebep veren suç olaylarının faillerinin daha önce bir veya birden fazla suçtan dolayı ceza aldığıının medyada haberlere yansımaları, toplumda genellikle Türkiye’de suç işleyenlerin hak ettiği cezayı tam çekmediği ve eylemlerinin cezasız kaldığı algısını güçlendirdiği belirtilmektedir

(<https://ankarabarusu.org.tr/duyuru/9f926bb6-c37a-11ee-afde-000c29c9dfce>). Diğer yandan, “cezasızlık algısı” terimi internette tarandığında, son bir yılda (31.05.2024-31.05.2025) 10.800 haber görüntülenmektedir (<https://www.google.com/search?q=cezasızlık+algısı>). Toplumdaki cezasızlık algısı araştırılarak bir çözüm bulunmadığı takdirde bu algının daha da artabileceği öngörülmektedir. Bir cezalandırmanın toplumda meşruiyetinin kabul edilmesi, adil olmasına bağlı olduğundan ceza adaleti uygulamalarının toplum tarafından belli bir düzeyde kabul görmesi ve güvenilmesi iyi işleyen bir sistem için gereklidir. Diğer yandan Garland’a göre, ceza adaleti sisteminde daha önce uzmanların ve hatta uygulayıcıların yönlendirdiği ceza politikası modelinden, son yıllarda özellikle mağdurun ve halkın endişe, korku gibi ifade edici duygularla popülist bir şekilde yönlendirdiği sisteme doğru önemli bir kayma olmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın ve kriminolojik bilginin değeri azaltılmıştır ve onun yerini “deneyimin”, “sağduyunun”, “herkesin bildiğinin” sesi almıştır (2001:13).

Bu çalışma, halktan katılımcıların Türkiye ceza adalet sistemine ve uygulanan cezalara bakışını sosyolojik perspektiften anlamayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında yapılan literatür taramasında konuya ilişkin yurt dışında çok sayıda çalışmanın bulunduğu görülmüş, ancak Türkiye’de konuya dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Genellikle yazılı-görsel medyada konuya ilişkin bilimsel nitelik taşımayan ve kanaat belirten -yukarıda atıf yapılan türden- bazı bildiri, haber gibi yazıların olduğu görülmektedir. Konunun Türkiye’de son yıllarda özellikle medyada çokça tartışılmasına rağmen bilimsel yönden araştırılmaması, bu alanda bir boşluk oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ceza adalet sistemine ve uygulanan cezalara, toplumun nasıl baktığının sosyolojik perspektiften anlaşılması önem arz eden bir konudur.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Burada öncelikle meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak yaptırım, ceza, ceza adalet sistemi, cezasızlık ve suç korkusu kavramları açık hale getirilmekte, ardından konuyu sosyolojik yaklaşımla anlamayı sağlayacak teorik çerçeveye değinilmektedir.

1. 1. Temel Kavramlar

Yaptırım ve Ceza

Yaptırım, bir toplumun önemli sayıdaki üyesinin bir davranış biçimine gösterdiği tepkiye işaret etmektedir. Bu gösterilen tepki toplum tarafından onaylanan türden bir davranış ise pozitif yaptırım (ödül); şayet onaylanmayan türden bir davranış ise negatif yaptırım (ceza) olmaktadır (Radcliffe-Brown, 1993: 135). Bir toplumda sapma ve suç, sosyal birlikteliğe zarar verdiği için onanmayan toplumsal bir olgudur ve bu nedenle negatif yaptırımı gerektirir. Bu bağlamda negatif bir yaptırım olarak ceza, belli bir toplumda ve zamanda suç olarak belirlenen davranışlara karşı, sosyal birlikteliği sağlama ve koruma amacı doğrultusunda toplumsal kurum olarak tesis edilen ve tatbiki sırasında sosyal olguya

dönüşen bir tepki biçimi olarak tanımlanabilir. Tanımda belirtilen nihai amacına ceza; “adaleti sağlama”, “caydırma”, “bedel ödetme/intikam alma”, “onarma”, “kontrol/disipline etme” ve “rehabilitasyon/topluma kazandırma” uygulamalarıyla ulaşmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan cezanın, insanlık tarihinde uzun ve karmaşık bir evrimi olduğu söylenebilir. Bu nedenle tarihsel süreçte cezalandırmanın kurumsal değişimini kısaca ele almak çalışmanın kavramsal çerçevesine katkı sunacaktır. Durkheim (1933) *The Division of Labor In Society* (Toplumsal İş Bölümü) isimli çalışmasında, insanlar arasındaki bağın güçlü olduğu, hepsinin benzer faaliyetlerde bulunduğu ve benzer sorumluluklara sahip olduğu geleneksel toplumları mekanik dayanışma ile açıklamıştır. Buna karşılık, insanlar arasındaki farklılıkların ve herkesin farklı görevleri olduğu modern toplumları ise organik dayanışma ile açıklamıştır. Durkheim, mekanik dayanışmaya sahip bir toplumda cezalandırıcı hukukun hâkim olduğunu belirtmektedir. Bu toplumlarda ortak ahlaki değer sistemlerine karşı herhangi bir saldırı anında toplumun çoğunluğu tarafından büyük tepki gösterilebilmektedir. Buna karşın, Durkheim, organik dayanışmaya sahip bir toplumda, suçlular cezalarını verilen zararı karşılayıcı bir şekilde çekebildiğini söylemektedir; ayrıca Durkheim’a göre organik dayanışmanın olduğu bazı toplumlarda idam gibi ağır cezalandırıcı yasalar kısmen varlığını sürdürmekte ise de özellikle küçük suçlarda genellikle eski haline getiren, tazmin eden hukuk hâkimdir. Önkale’a göre, günümüzde cezalandırmanın asıl amacı ceza vermekten çok suç üzerine düşündürmeyi sağlamak, farkındalık kazandırmak ve suç tekrarını önlemek için iyileştirmektir (2013: 324).

Ceza Adalet Sistemi

Özbek’e göre, suç bir haksızlıktır ve cezalandırma bu haksızlığı gidermenin bir aracı ve adaletin gereğidir. Sadece adil bir ceza ile cezalandırma, insan vicdanı tarafından onaylanır ve herkes tarafından kabul görür. Bu durumda hem şüpheli, sanık ya da mahkûm için hem mağdur için hem de bu ikisinin toplamı olan toplum ya da onu temsil eden devlette adalet sağlanmalıdır (2005: 96). Çeçen’e göre sosyal bir olgu olarak suç, toplumsal düzeni bozmakta ve adaleti ortadan kaldırmaktadır. Bir toplumsal olgu olan cezalandırma ise toplumda suç ile bozulan adalet dengesinin yeniden kurulmasını sağlamaktadır. Cezayı ortaya çıkaran, adaletin bir gereksinimidir. Cezanın ölçüsünü belirleyen bozulan adalet dengesinin şiddetidir. Cezalandırmanın amacı kişinin suçlu davranışını düzeltip insanı kazanmak, diğer bireylerin adalet duygularını onarmak ve toplumdaki suç eğilimlerinin önüne geçmektir (1993:58). Suçtan caydırıcılık ve suçluların yeniden topluma kazandırılması, ceza adalet sisteminin en temel amaçlarından biridir (Topçuoğlu, 2015:168). Adalet ile ceza kavramları, birbirleri ile yakından ilişkili kavramlardır. Adalet; herkese hakkını verme, hakkı gözetme, adil olma, doğruluktan ayrılmama, doğruyu gösterme vb. anlamlara gelmektedir (Tokdemir, 2017: 77). Nitekim ceza adaleti kavramı, Özbek’e göre daha geniş açıdan toplumda suçun önlenmesi ve suçlunun iyileştirilmesini de kapsamaktadır. Ceza adaleti, suçtan önce ve suçtan sonra yaptırımın belirlenmesi ve belirlenen yaptırımın uygulanması aşamalarındaki adaletin toplamıdır. Bu nedenle ceza adaleti, öncelikle onu uygulayan açısından ele alınmalıdır. Modern toplumlarda cezayı

devlet uygulamaktadır. Bu nedenle ceza adaleti ve âdil devlet kavramları birbiriyle örtüşmektedir. Ceza adaleti söz konusu olduğunda, devletin cezalandırma eylemine ilişkin belirli kurallara uyarak adil bir şekilde yapıp yapmadığını göz önüne almak gerekmektedir. Adil bir yargılama, âdil bir cezalandırma ile aynı anlama gelmektedir. Toplam ceza adaletinin sağlanması için bir suça karşı cezanın belirlenmesi sürecinde verilen ceza ve cezanın infazı, hem fail bakımından yararlı ve güvenli olmalı hem de mağduru tatmin etmelidir. Ceza hukukunun varlık nedeni, yasal olarak adaleti sağlamaktır; fakat yasal adalet mutlak eşitlikçi bir şekilde her zaman gerçek adaleti sağlayamayabilir. Bu nedenle ceza adalet sisteminde olması gereken hukuk idesi olarak yasa-üstü adalet gereksinim duyulur ve sistemin adilliği bu değerlendirme ölçütüyle belirlenir. Bu itibarla adalet, ceza hukukunun bir idealidir. Öyleyse ceza adaleti, kanun yapıcı açısından yeni kurallar belirlerken başvurduğu bir değerlendirme ölçüsü; ceza hukuku açısından onun hayata geçirme amacını taşıması; bireyler bakımından ise uygulamanın takındığı tavidir (Özbek, 2005: 96, 97).

Cezasızlık

Suç işleyenlerin adil bir şekilde cezalandırılmaması, insan vicdanı tarafından onaylanmamakta, toplum tarafından kabul görmemekte ve cezasızlık algısına yol açabilmektedir. Cezasızlık (impunity), Birleşmiş Milletler (BM) literatüründe genellikle insan hakları hukukuna özgü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki cezasızlık kavramının tanımlama çabalarında genellikle insan hakları raporlarının kullanıldığı görülmektedir. BM Ekonomik ve Sosyal Konsey, İnsan Hakları Komisyonunun 2005 yılında yapılan altmış birinci oturumunda cezasızlık şöyle tanımlanmıştır:

Cezasızlık, ihlallerin faillerinin -ister cezai, ister hukuki ister idari veya disiplin yargılamaları yoluyla olsun hesap vermelerinin; suçlanmalarına, tutuklanmalarına, yargılanmalarına ve suçlu bulunmaları halinde uygun cezalara çarptırılmalarına ve mağdurlarına tazminat ödenmesine yol açabilecek herhangi bir soruşturmaya tabi tutulmamaları nedeniyle, hukuken veya fiilen imkânsız olması anlamına gelir (United Nations Economic and Social Council, E/CN.4/2005/102/Add.1, 2005: 6).

Diğer taraftan Viñuales (2007), bu tanımlı göz önünde tutarak cezasızlık kavramı üzerine yaptığı saptamada, suç işleyen kişi cezalandırıldığı halde sonrasında çıkarılan özel ya da genel aflarla cezasızlığa dönüşebileceği, dolayısıyla bu kavramın infaz süreçlerini de kapsadığını vurgulamıştır (akt. Şirin, 2019: 1579, 1580). Yukarıda ele alınan tespitler ışığında genel olarak cezasızlık kavramı, toplumda yasaklılığı ve uyulmadığında yaptırım yasalarla belirlenmiş adli, idari her türlü hukuksal kuralı çiğneyen kişilere hak ettiği ceza ve tedbirin uygulanmadığı ya da çektirilmediği ve bundan dolayı toplumda adaletin sağlanamamasıyla sonuçlanan bir durum olarak tanımlanabilir.

Suç Korkusu

Suç korkusu kişisel düzeyde endişe, paranoya ve buna benzer başka psikolojik problemlere yol açan; sosyal düzeyde güvensizlik, önyargı ve ayrımcılığa neden olan, aşırı olması durumunda bireylerin yaşam kalitesini etkileyen toplumsal bir olgudur (Curiel ve Bishop, 2018: 2).

1. 2. Teorik Çerçeve

Maruna ve King, Walker ve diğerlerinin (1988) yaptığı belirlemeden hareketle, her şeyden önce bir yapı olarak cezalandırıcılığın yeterince anlaşılmadığını, literatürde bu teorik yapının nasıl tanımlanacağına dair çok az fikir birliği olduğunu ve bunun da anlamlı ampirik yaklaşımları zorlaştırdığını vurgulamaktadır (2004: 88). Tyler ve Boeckmann, suç ve cezalandırmada kamusal tutumları anlamaya yönelik “araçsal teori” ve “ifade edici veya sembolik teori” olmak üzere genellikle iki temel teorik çerçeve olduğunu belirtmektedir. Onlara göre araçsal teori, insanların öncelikle davranış kontrolü ve caydırıcılığa odaklandığını savunur. Bu model, kamuoyunda endişe kaynağının suç sorununun ciddiyeti ve buna mahkemelerin etkisizliği hakkındaki kararlarda yattığını göstermektedir. Araçsal teinin temel önermesi, insanlar kendilerini ve topluluklarını somut suç tehditlerinden korumaya motive olduklarından verilen cezalara tutumlarında kişisel korkuları belirleyici olmaktadır. Araçsal model, kural ihlaliyle ilgili endişeleri suç ve tehlikeyle ilgili kararlara ilişkilendirir. İnsanlar kendilerinin, ailelerinin veya topluluklarındaki diğer kişilerin zarar görmesinden korktukları için suç işleyenleri cezalandırmayı desteklemektedir (1997: 239, 240). Tyler ve Boeckmann, yapılan birçok çalışmanın hem suç mağduriyetiyle ilgili kişisel korkuların hem de suçun sosyal sorunuyla ilgili endişelerin, etkileri küçük olmasına rağmen toplumun cezai politikalara desteğinin artması yönünde olduğunu söylemektedir. Ayrıca araçsal teori kapsamında Zimring ve Hawkins’ın 1995 yılında yaptıkları *Is American Violence a Crime Problem?* (Amerikan Şiddeti Bir Suç Sorunu mu?) adlı çalışmayı örnek vermektedir. Bu çalışmada 1994’te Kaliforniya’da kabul edilen -sanığın ciddi suçlardan iki kez mahkûm olması halinde, daha sonra küçük de olsa işlediği her suçtan ömür boyu hapis cezası veren (<https://law.stanford.edu/three-strikes-project/three-strikes-basics/>)- “Three strikes and you’re out” yasasına halk tarafından verilen desteğin şiddet içeren suç mağduriyeti korkusuyla bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır (1997: 240). Diğer taraftan, araçsal teori çerçevesinde yapılan ampirik kamuoyu araştırmalarının araçsal olana çok fazla odaklandığı, sadece kamuoyunun rasyonel veya bilgiye dayalı yönünü yakaladığı ve ifade edici duygusal tarafını göz ardı ettiği için eleştirilmiştir (Maruna ve King, 2004: 92).

Araçsal görüşe karşı alternatif bir yaklaşım olarak ifade edici ya da sembolik teori, cezalandırıcı tutumların ahlaki-duygusal-ifade edici bir işlevi olduğunu öne sürer. Buna yönelik yapılan literatür incelemesinden, alanda oldukça zengin bir teorik çalışma geleneği bulunduğu anlaşılmaktadır. Cezanın sembolik veya ifade edici amaçlarına ilişkin

sosyolojik tartışmalar Mead'in (1918) *The Psychology of Punitive Justice* (Cezalandırıcı Adaletin Psikolojisi), Durkheim'in (1933) *The Division of Labor In Society* (Toplumsal İş Bölümü) adlı çalışmalarından günümüzde diğerlerinin çağdaş çalışmalarıyla devam etmektedir. Teoriyi kapsamlı bir şekilde ele alan Durkheim'e (1933) göre ceza, ahlak ve sosyal dayanışma meselesi olan bir toplumsal kurumdur. Toplumdaki güçlü ahlaki dayanışma bağlarının varlığı, cezaların ortaya çıkmasına neden olan koşullardır. Ceza, toplumun norm ve değerlerinin ritüel bir şekilde korunmasını ve yeniden doğrulanmasını sağlamaktadır. Suçlar, tüm dürüst bireylerin vicdanlarını yaraladığından, toplumda onların cezalandırılmasına yönelik öfkeli bir tepki verilmesine yol açar ve intikam için tutkulu bir arzuyu tetikler. İntikam, cezalandırıcı eylemlerin temelini oluşturan birincil motivasyondur. Durkheim'e göre hem geleneksel hem de modern toplumlarda ceza hukuku, toplumun norm ve değerlerine zarar veren suçluya karşı ortak duygusal-ifade edici bir tepkiye dayanmaktadır. Dolayısıyla ona göre cezayı, davranışın rasyonel kontrolü için hesaplanmış bir araç olarak düşünmek, onun temel karakterini gözden kaçırmaktır (Garland, 1990). Bu teorik model çerçevesinde önemli araştırmalar yapılmıştır. Maruna ve King, Tyler ve Boeckmann'ın araştırmalarında sembolik teoriye destek bulunduğunu ve cezalandırıcılığa yönelik toplum için "aile değerlerinin bozulmasına ilişkin endişeler ve nüfus çeşitliliğinden kaynaklanan toplumsal uyum eksikliğine ilişkin endişeler" şeklinde iki yönün çok önemli olduğu sonucuna vardıklarını söylemektedir (2004: 94). Stalans'a göre, halkın cezaya yönelik tutumları daha çok duygusal görüldüğünden birçok araştırma, insanların genel tutumlardan nasıl etkilendiği ve suçlularla ilgili önceki tutum ve inançların ayrıntılı davalar için ceza tercihlerini nasıl etkilediği hakkındaki kritik konuyu ihmal etmektedir (2002: 25). Diğer taraftan Hough ve Roberts (2007), halkın cezaya karşı tutumlarının son derece duygusal bir fenomen olduğundan doğru ölçülmesinin zor olduğunu vurgulamaktadır (akt. Gelb, 2008: 2).

David Garland, 1990 yılında *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory* (Ceza ve Modern Toplum: Sosyal Teori Üzerine Bir Araştırma) adlı kitabı ve bu çalışmaya bağlı olarak 1991 yılında kaleme aldığı *Sociological Perspectives on Punishment* (Ceza Üzerine Sosyolojik Perspektifler) adlı makalesiyle yukarıda değinilen araçsal ve sembolik teoriyi birleştirerek ceza sosyolojisine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Garland, çoğu zaman cezanın sosyolojik çalışmalarında araştırılan konunun sırasıyla araçsal analiz ve sembolik analiz şeklinde ikiye ayrıldığını, özellikle araştırmada araçsal bir gerekçe bulunamamışsa bir tür sonradan düşünme olarak sembolik analize geçme eğiliminde bulunulduğunu; ancak araştırmalarda bu şekilde cezayı bölerek düşünmenin kesinlikle yararlı olmadığını belirtmektedir. Çünkü ona göre, cezaya dair araçsal uygulamalar her zaman kültürel zihniyetler ve duyarlılıklar bağlamında tasarlanmakta, böylece araçsal ve sembolik formlar bir ve aynı olmaktadır (1990: 226, 227). Diğer yandan, cezalandırma uygulaması, suçlularla başa çıkmak için araçsal süreçte etkin bir unsurdur. Ancak ceza beyanı, mahkeme salonunun ötesinde geniş bir izleyici kitlesi tarafından okunabilen ve anlaşılabilen sembolik bir ifade de taşır (1990: 287). Garland'ın argümanında, herhangi bir ceza incelemesine yönelik cezayı karmaşık bir sosyal kurum olarak düşünme kararlılığı

bulunmaktadır. Ceza, suçlularla başa çıkmak için yasal-idari bir araçtır. Ama aynı zamanda devlet iktidarının bir ifadesi, kolektif ahlakın bir ifadesi, duygusal ifade için bir araç, ekonomik olarak koşullandırılmış bir sosyal politika, mevcut duyarlılıkların somutlaşmış hali ve kültürel bir ahlak sergileyen ve sosyal bir kimlik yaratmaya yardımcı olan bir dizi semboldür (1990: 322, 323). Garland, çalışmasında ceza sosyolojisine ilişkin yaptığı belirlemelerin genel bir ceza teorisi anlamına gelmediğini söylemektedir. Böyle bir teori üretmek için ahlaki, politik, ekonomik, kültürel, yasal, idari ve penolojik koşulların ceza alanında nasıl birleştiğini ve ceza biçimlerini nasıl şekillendirdiğini göstermekten daha fazlasını yapmak gerekir veya cezai tedbirlerin yasaları uygulamaya, nüfusları düzenlemeye, siyasi otoriteyi gerçekleştirmeye, duyguları ifade etmeye, dayanışmaları artırmaya, bölünmeleri vurgulamaya ve kültürel anlamları aktarmaya nasıl hizmet ettiğini göstermekten daha fazlasını yapmak gerekir. Hatta bundan daha da ileri gitmek ve bu etkileşimli güçlerin, etkileşimlerinin kesin örüntüsünü belirten, düzenli nedensel dizileri tanımlayan ve zaman içinde makul ölçüde sabit olan belirleme ve yapılandırma ilkelerini ortaya koyan bir modelini oluşturmak gerekir. Ayrıca Garland’a göre, ceza sosyolojisinin ceza kavramına ilişkin genel bir teoriye ihtiyacı yoktur; çünkü cezanın nedenleri, biçimleri ve sonuçları hakkında tek bir teorik model oluşturmaya yönelik herhangi bir girişim yanlış anlaşılabilir. Bunun bir nedeni, cezanın yalnızca sınırlı anlamda tek ve birleşik bir varlık olarak var olması, yani cezai yaptırımları uygulama yetkisine sahip, hukukla kurulmuş, sınırlı bir kurumsal alan olmasıdır. Herhangi bir zamanda bu alanın sınırları az çok belirlenebilir ve tanımlanabilir, bu da onun bileşimi, işlevleri, cezai olmayan kurumlarla ilişkisi vb. hakkında mantıklı bir şekilde konuşmamızı sağlar. Aynı zamanda bu, hükümetlerin bir ölçüde birlik sağlayan ve bu karmaşık uygulama ve prosedürler dizisine bir miktar tutarlılık kazandıran ceza politikaları geliştirmelerine de olanak tanır. Ancak, diğer birçok açıdan ceza, kurumsal bir kompleksin parçası olan çok sayıda farklı unsuru kapsayan genel bir terim olarak görülmelidir. Çünkü ceza sistemleri, her birinin kendi tarihi, kendi belirleyicileri ve kendine özgü etkileri olan belirli kurumlardan, kuruluşlardan, politikalardan, makamlardan, aygıtlardan, kurallardan, prosedürlerden, inançlardan, stratejilerden, retoriklerden ve temsillerden oluşur. Hapishaneyi ortaya çıkaran belirli koşullar, denetimli serbestlik hizmetine yol açan koşullar değildir, tıpkı elektronik kelepçenin elektrikli sandalye ile aynı şekilde açıklanamaması gibi. Ceza politikası -ki kendisi çeşitli iç ve dış güçlere yanıt olarak sürekli değişmektedir- tüm bu farklı kurumları ve yaptırımları kullanır ancak politika formülasyonu ve ilgili karar alma süreçleriyle ilgili kendi terimleriyle bir açıklama gerektirir (1990: 319, 320). Garland (1991), bu belirlemelerden hareketle sosyolojik olarak cezayı, merkezi olarak suçun kontrolüyle ilgili olabilecek, ancak yine de tarihsel ve toplumsal güçlerin bir bütünü tarafından şekillendirilen ve suçlu popülasyonunun çok ötesine uzanan bir önem ve etki yelpazesine sahip toplumsal bir kurum olarak tanımlamaktadır. Ceza sosyolojisini ise cezanın sosyal temellerini keşfetmeye, belirli cezalandırma tarzlarının sosyal sonuçlarını araştırmaya, cezalandırmanın sosyal eylem yapıları ile kültürel anlam ağlarını ortaya çıkarmaya ve modern cezanın karakteristik işlevleri, biçimleri ve etkilerini incelemeye çabalayan

yaklaşım olarak belirlemektedir. Bu bağlamdan yola çıkan Garland, ceza sosyolojisinin cezanın yorumlayıcı bir analizini yapmak için bir çerçeve sunduğunu belirtmektedir. Ona göre ceza sosyolojisi, cezaya dışarıdan görüldüğü biçimiyle olduğu gibi bakar ve cezanın daha geniş bir toplumsal ağ tarafından sağlanan toplumsal süreçlerinin ayırt edici bir hizmet sağlayıcısı olarak rollerini anlamaya çalışır. Buna yönelik olarak ceza sosyolojisi şu sorulara cevap arar: "ceza hangi sosyal işlevleri yerine getirir?", "ceza kurumlarının diğer kurumlarla ilişkisi nedir?", "ceza kurumları ortak toplumsal düzene, devlet gücüne, sınıf egemenliğine veya toplumun kültürel yeniden üretimine nasıl katkıda bulunur?" ve "cezalandırmanın istenmeyen sosyal etkileri, işlevsel başarısızlıkları ve daha geniş sosyal sonuçları nelerdir?". Ayrıca Garland, "penolojik" ve "felsefi" yaklaşımların cezaya içeriden, sağduyuya dayalı baktığını ve örtük bazı temel kavramlara dayandığını söylemektedir. Buna karşın ceza sosyolojisi, penoloji biliminin suç kontrolüne yönelik ceza yaklaşımından ya da ceza felsefesinin ahlaki sorun olarak ceza yaklaşımından potansiyel olarak daha kapsamlı ve daha gerçekçi bir açıklama sunabilir. Ceza sosyolojisinin amacı, bu yaklaşımların oldukça kötü işlenmiş, sağduyuya dayalı yalnızca bazı kavramlarına güvenmek yerine "ceza nedir?" ve "ne tür sosyal amaçlara hizmet eder?" sorularından yola çıkarak cezalandırmanın sosyolojik bir analizini yapmak, cezayla ilgili yapılan temel varsayımları yeniden gözden geçirmektir. Ceza sosyolojisi, bu amaçlar çerçevesinde uygulandığında, cezalandırma süreçlerini düzenleyen toplumsal güçler ve bu süreçlerin kendi içinde ürettiği çeşitli toplumsal sonuçlar hakkında bilgilendirici olacaktır (Garland, 1991: 119, 120).

Bu araştırma Türkiye’de uygulanan ceza adalet sistemine ve uygulanan cezalara toplumda daha önce denetimli serbestliğe tabi olmamış katılımcıların bakışını anlamaya odaklandığından, çalışmada, konuya dair Garland’ın araçsal ve sembolik teoriyi de kapsayan ceza sosyolojisi yaklaşımı benimsenmiştir. Garland’ın yaklaşımı, cezanın ve buna yönelik ceza uygulamalarının sosyal etki ve sonuçlarına yönelik toplumsal tutumların sosyolojik gerçekliğini anlamaya büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada katılımcıların görüşleri üzerinden aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Topluma göre ceza nedir?
- Toplum Türkiye’de ceza adalet sistemine ve uygulanan cezalara nasıl bakmaktadır?
- Türkiye ceza adalet sistemi uygulamalarında toplum suçların cezasız kaldığını düşünmekte midir?

2. Yöntem

Nitel araştırma tekniğine göre tasarlanan bu çalışmada, katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Çalışmada bu yaklaşımının seçilmesinin nedeni, nitel araştırmaların esnek ve keşfedici özelliği ile daha önce fazla çalışılmamış ve daha detaylı veri toplamının zor olduğu konularda araştırma verilerinin yeni verilerle

çeşitlendirilip derinlemesine anlamaya izin vermesidir. Çalışma, araştırılan bir sosyal gerçekliğe ondan etkilenenlerin nasıl baktığını; konu hakkında ne düşündüğünü anlam dünyaları ve deneyimleri üzerinden keşfetmeyi ve anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın araştırma ortamı Kocaeli ilidir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2018-2024 yılları arası iç göç istatistiklerine göre; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa ve Kocaeli diğer illere göre açık farkla en çok göç alan illerdir. Bu iç göçlerin iş bulma, tayin, eğitim, medeni durum değişikliği, daha iyi yaşam koşulları vb. nedenlerle gerçekleştiği anlaşılmaktadır (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2024-54082>). Çalışmada araştırma ortamı olarak Kocaeli ilinin seçilmesinin nedeni, Türkiye’nin en çok iç göç alan altı ilinden biri olan Kocaeli’nde yaşayan vatandaşların farklı sosyo-demografik özelliklerinin daha zengin bakış açılarına ulaşma imkanını sağlayabilecek olmasıdır. Katılımcıların seçilmesinde, evrenin farklı bölgelerinden farklı demografik özelliklere sahip olmasına gayret edilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, Kocaeli ilinin farklı bölgelerinde ve kamuya açık farklı sosyal mekânlarında yapılmıştır. Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada herhangi bir genelleme iddiası bulunmadığından olasılığa dayanmayan amaca yönelik örnekleme tekniği kullanılmış ve örneklem amaçsal olarak belirlenmiştir. Örneklem olarak seçilen katılımcılara araştırmacı, öncelikle çalışmanın konusu ve amacına ilişkin bilgi vermiş; daha sonra görüşmeye gönüllü olan katılımcıya yöneltilen “daha önce denetimli serbestlik sistemine tabi oldunuz mu?” sorusuna “hayır” cevabı veren 18 yaş ve üstü 47 yetişkin kişi ile yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde ses kaydına izin veren katılımcılardan kayıt alınmış, izin vermeyen katılımcılarla yapılan görüşmelerde ise not tutulmuştur. Katılımcıların kimlik bilgilerinin gizli tutulmasına büyük önem verilmiştir. Yapılan görüşmelerde, yarı yapılandırılmış ve konuşma sırasında konu hakkında daha detaylı bilgiler toplanabilmesi için ucu açık sorulardan oluşan bir görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler 30 dakika ile 1 saat arası değişen sürelerde gerçekleşmiştir. Saha verileri, Maltepe Üniversitesi Etik Kurulunun 02.05.2024 tarih ve 2024/09-04 sayılı onayı ile 02.05.2024–30.09.2024 tarihleri arasında yaklaşık 5 aylık sürede toplanmıştır. Araştırmada derinlemesine görüşmelerden elde edilen nitel veriler, tematik ve betimsel analize tabi tutulmuş, katılımcı görüşlerinden temsil değeri en yüksek olan örneklerle yer verilerek çalışmanın kavramsal-kuramsal çerçevesi ve literatür eşliğinde irdelenmiştir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde, öncelikle katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ardından katılımcılardan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

3. 1. Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik bilgilerine Tablo 1’de yer verilmiştir. Tabloda yer alan katılımcılar, araştırma bulgularının analizinde kullanılmak üzere benzersiz kodlarla

anılmaktadır. Bu kodlar erkek katılımcılar için Toplum+Numara+Erkek (Örn.T34E), kadın katılımcılar için ise Toplum+Numara+Kadın (Örn.T41K) şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.

Kod	Yaş	Yaşadığı Yer	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Mesleği	Çalışma Durumu	Ekonomik Durumu
T1E	18	Kocaeli	Bekâr	Lise	Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Orta
T2E	20	Kocaeli	Bekâr	Lise	Öğrenci (Lisans)	Çalışmıyor	Orta
T3K	20	Kocaeli	Bekâr	Lise	Öğrenci (Adli bilimler lisans)	Çalışmıyor	Orta
T4E	20	Kocaeli	Bekâr	Lise	Öğrenci (Ön lisans)	Çalışmıyor	Orta
T5E	21	Kocaeli	Bekâr	Ön lisans	İşçi (Gemi inşaatçısı)	Çalışmıyor	Orta
T6E	22	Kocaeli	Bekâr	Ön lisans	İşçi	Çalışıyor	Orta
T7E	23	Kocaeli	Bekâr	Lise	İşçi	Çalışıyor	Kötü
T8E	23	Kocaeli	Bekâr	Lise	Öğrenci (Kimya lisans 3. sınıf)	Part-time çalışıyor	Orta
T9E	23	Kocaeli	Bekâr	Lise	Stajyer Hekim (Tıp son sınıf)	Çalışıyor	Orta
T10E	23	Kocaeli	Bekâr	Ön lisans	İşçi	Çalışıyor	Kötü
T11E	24	Kocaeli	Bekâr	Ön lisans	İşçi (Forklift operatörü)	Çalışıyor	Kötü
T12E	24	Kocaeli	Bekâr	Lisans	Endüstri Mühendisi	Çalışıyor	Orta
T13E	24	Kocaeli	Bekâr	Lise	İşçi-Börekçi (AÖF ilahiyat lisans öğrencisi)	Çalışıyor	Kötü
T14K	24	Kocaeli	Bekâr	Lise	Stajyer Hekim (Tıp son sınıf)	Çalışıyor	İyi
T15E	26	Kocaeli	Bekâr	Ön lisans	Esnaf	Çalışıyor	Orta
T16E	26	Kocaeli	Bekâr	Lisans	Bilg. mühendisi	Çalışıyor	İyi
T17K	26	Kocaeli	Bekâr	Ön lisans	Eczacı teknisyeni	Çalışıyor	Orta
T18E	26	Kocaeli	Bekâr	Lisans	Çevre mühendisi	Çalışıyor	Orta
T19E	28	Kocaeli	Evli	Meslek Lisesi	Esnaf	Çalışıyor	Orta
T20K	28	Kocaeli	Bekâr	Lisans	Türkolog	Çalışıyor	Orta
T21E	30	Kocaeli	Evli	Lisans	Kamuda yönetici	Çalışıyor	Orta
T22E	33	Kocaeli	Evli	Lisans	Sınıf öğretmeni	Çalışıyor	Orta
T23E	33	Kocaeli	Bekâr	Lisans	Memur	Çalışıyor	Orta
T24K	34	Kocaeli	Bekâr	Lisans	Tarih öğretmeni	Çalışıyor	Orta
T25E	39	Kocaeli	Evli	Yüksek lisans	Çağdaş oyun yazarı. (Öğrenci-Doktora)	Çalışıyor	İyi
T26K	40	Kocaeli	Evli	Lisans	Polis memuru	Çalışıyor	Orta
T27K	42	Kocaeli	Boşanmış	Lisans (Biyoloji)	Laboratuvar teknikeri	Çalışıyor	Orta

T28E	42	Kocaeli	Evli	Lisans	Meslek lisesi öğretmeni	Çalışıyor	İyi
T29E	46	Kocaeli	Evli	Lise	Özel güvenlik	Çalışıyor	Kötü
T30E	47	Kocaeli	Evli	Lisans (Tıp)	Aile hekimi	Çalışıyor	İyi
T31E	48	Kocaeli	Evli	Lise	Müteahhit (İnşaat)	Çalışıyor	Orta
T32E	50	Kocaeli	Evli	Lise	İşçi	Çalışıyor	İyi
T33E	50	Kocaeli	Evli	Lisans (İlahiyat)	Vaiz	Çalışıyor	Orta
T34E	52	Kocaeli	Evli	İlkokul	Berber	Çalışıyor	Orta
T35E	52	Kocaeli	Evli	Lisans	Esnaf (Aile danışma merkezi sahibi)	Çalışıyor	Orta
T36K	55	Kocaeli	Evli	İlkokul	Ev hanımı	Çalışmıyor	Orta
T37K	55	Kocaeli	Bekâr	Lise	Esnaf (Kırtasiyeci)	Çalışıyor	İyi
T38E	58	Kocaeli	Evli	Meslek lisesi	Marangoz	Çalışıyor	Orta
T39E	58	Kocaeli	Boşanmış	Lise	Şoför	Çalışıyor	Kötü
T40E	58	Kocaeli	Bekâr	Yüksek lisans	Psikolojik Danışman	Çalışıyor	Orta
T41K	59	Kocaeli	Evli	Ön lisans	Esnaf (Tantunici)	Çalışıyor	Orta
T42E	63	Kocaeli	Evli	Doktora	Öğrt. Gör. İktisat bölümü	Çalışıyor	Orta
T43K	65	Kocaeli	Evli	Lisans	Öğretmen	Emekli	Kötü
T44E	68	Kocaeli	Evli	İlkokul	Esnaf (Dönerci)	Çalışıyor	Orta
T45E	69	Kocaeli	Evli	Lisans	İktisatçı	Emekli	Orta
T46E	69	Kocaeli	Evli	Lisans	Fizik öğretmeni	Emekli	İyi
T47E	70	Kocaeli	Evli	Lisans	Edebiyat öğretmeni	Emekli	Orta

3. 2. Cezaya ve Uygulanan Cezalara Katılımcıların Bakışından Elde Edilen Bulgular ve Tartışma

Araştırmada, Türkiye’de ceza adalet sistemine ve uygulanan cezalara katılımcıların bakış açısının anlaşılması amaçlanmıştır. Buna yönelik görüşmecilere, çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesinden hareketle “ceza nedir?”, “Türkiye’de suç işleyenlere uygulanan cezalarla ilgili ne düşünüyorsunuz?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplardan ortaya çıkan temaların aşağıdaki tabloda öncelikle tematik analizleri yapılmış, ardından temalar kapsamında katılımcıların temsil değeri yüksek bazı örnek görüşleri üzerinden tartışılmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Cezaya ve Türkiye’de Uygulanan Cezalara Bakışı.

Tema	Alt Tema	Katılımcılar	Frekans (f)
Ceza	Suçun karşılığında uygulanan yaptırım.	T1E, T2E, T3K, T4E, T5E, T6E, T7E, T8E, T9E, T10E, T11E, T12E, T13E, T14K, T15E, T17K, T18E, T19E, T21E, T22E, T23E, T24K, T26K, T29E, T30E, T31E, T32E, T33E, T34E, T35E, T36K, T37K, T38E, T39E, T40E, T41K, T42E, T43K, T44E, T45E, T47E.	41
	Hastalıklı bünyelerin belki de toplumdan aforoz edilmesi.	T16E, T20K, T25E	3
	Eğitim, bilgilendirme.	T27K, T46E.	2
	Suçluların ıslahı	T28E	1
	<i>Toplam(f)</i>		47
Uygulanan Cezalara Bakış	Türkiye’de suç işleyenler hak ettikleri cezaları çekmiyor, verilen cezalar yetersiz.	T1E, T2E, T3K, T5E, T6E, T11E, T12E, T13E, T16E, T17K, T19E, T20K, T23E, T24K, T26K, T27K, T28E, T29E, T34E, T39E, T43K, T44E, T45E	23
	Kanunlarda belirlenen cezalar yeterli ama infaz edilmesinde sıkıntı var.	T9E, T21E, T30E, T33E, T35E, T38E, T40E, T41K, T47E	9
	Güçlü olan ağı deler geçer örümcek ağı gibi, güçsüz olan ağa takılır ona hukuk uygulanır.	T4E, T7E, T10E, T14K, T15E, T36K, T42E, T46E	8
	Cezaevinde yatırmak yerine çalıştırmak daha iyi olur.	T6E, T37K	2
	Kadın cinayetleri çok işleniyor diye TV’lerde sık sık çıkıyor, mesela ben bunların çok gösterilmesini yanlış buluyorum.	T32E	1
	Ceza olarak kişileri özgürlüklerinden mahrum bırakmak yeterli olmaz.	T25E	1
	Kısmen yeterli, kısmen yetersiz.	T18E	1
	Yeterli olduğunu düşünüyorum.	T22E	1
	Ceza ile ilgili kurumların başına çok merhametli insanların geçmesi lazım.	T31E	1
	Bilgim yok.	T8E	1
	<i>Toplam (f)</i>		48

Tablo 2’de “ceza teması” incelendiğinde katılımcıların büyük kısmının ($f=41$) cezayı suçun karşılığında uygulanan yaptırım olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Cezanın bir yaptırım olduğunu belirten katılımcılardan kimi cezaya “*Toplumun işleyişini, birliğini bozan; insanlara genel anlamda canlılara zarar veren kişiye uygulanan yaptırım (...)*” (T40E), “*Ceza, yaptığımız şeyin kurala uymadığını kişiye belirli metotlarla göstermektir, uygulamaktır yani o anki şeye göre yaptırım uygulamaktır*” (T11E) şeklinde görüşleriyle geniş çerçeveden bakmaktadır. Bu katılımcıların, cezayı toplumda sosyal birliğe zarar veren kişilere uygulanan bir yaptırım olarak cezanın varoluş gerekçesine işaret ettiği söylenebilir. Bu alt tema çerçevesinde katılımcılardan kimi de cezayı, “*Anayasa ve kanun maddeleri ile verilen yaptırımlar*” (T17K), “*(...) suçu işleyen hukuk tarafından yargılanması sonucu verilen yaptırım ders ya da suçun karşılığı*” (T9E) ifadeleriyle

hukuksal açıdan tanımlamaktadır. Cezayı hukuk yönünden yükümlülük vurgusuyla tanımlayan bir katılımcı ise şunları söylemiştir:

(...) belirlenen kanunlara uyulmadığı takdirde kişinin kendi rızası veya kendi rızası haricinde uyması gereken bazı yaptırımlar aslında. Yani kişi bir suç işlediği zaman kendisinin de tabii ki kabul ettiği ya da etmediği bir yaptırımcı tarafından bazı geri dönüşler olur. Mesela bir eylemin karşılığında bir geri dönüş olur. Bu eylemi gerçekleştiren kişi rızası veya rızası haricinde buna uymakla yükümlüdür (T12E).

Sosyal kontrol mekanizmalarından biri olan hukuk, belli bir toplumda sosyal düzeni sağlamak, korumak ve sürdürmek için devlet tarafından hem suçu hem de karşılığında verilen cezayı belirleyen bir adalet mekanizmasıdır. Modern ceza anlayışının “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesi gereğince suç ve ceza hukuksal normlarla belirlenmektedir. Bu doğrultuda Türk Ceza Kanunu (TCK) 1. maddesinde de vurgulandığı üzere, suçu belirleyen bir hukuksal norm ihlal edildiğinde yine hukuksal bir normun belirlediği ceza ile karşılaşmaktadır. Cezaya hukuksal açıdan yaklaşan katılımcıların görüşlerinin yasalarda belirtilen ceza tanımıyla uyushuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca cezanın ne olduğu sorusuna “*Yapılan suçun ağırlığına göre verilen yaptırım*” (T14K) şeklinde cevap veren katılımcının bu görüşü, T.C. Anayasasının 38. maddesinde “(...) *kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez*” amir ilkesiyle örtüşüğünü göstermektedir. Bu alt tema çerçevesinde bazı katılımcılar ise cezayı “amaçları” açısından tanımlamaktadır. Katılımcılardan T6E, “*Kişilerin daha adaletli bir şekilde yaşam sürmesini sağlayan bir gereç*” diyerek cezanın “adaleti sağlama” amacına işaret ederken T31E, “*Suçların işlenmemesi için yapılan uygulama, yaptırım*” tanımıyla cezanın “caydırıcılık” yönünü vurgulamaktadır. Aynı zamanda T18E, “*Suç unsuruna bağlı olarak verilen mahrumiyet. Örneğin ben sizin kahvenizi çaldım, bunun karşılığında beni aynı şekilde mahrum etmek*” açıklamasıyla cezayı birebir karşılığının verilmesi olarak “bedel ödetme” amacı yönünden izah etmektedir. T4E, “*Yapılan suça verilen kontrol*” ifadesiyle cezanın “kontrol” amacına değinmektedir. T33E, “*Ceza da işlenen bu suçun hem bir tür karşılığını verilmesi hem de suç işleyen kişinin topluma uyumlu hale getirilmesi için yapılan işlem*” diyerek cezanın “bedelinin ödetilmesi” ile “topluma kazandırma” amacından bahsetmektedir. T7E, “*Bu suçları işleyen kişileri hem cezalandırmak hem bu suçların bir daha işlenmesini engellemek için bu suçları işleyen kişileri rehabilite etmek ve yapılan yaptırımlar*” olarak cezanın “caydırma” ve “rehabilitasyon” olduğunu belirtmektedir. Yukarıdaki paylaşımlardan hareketle katılımcıların çoğunluğu cezayı, suç işleyerek topluma zarar verenlere ve kanunlara aykırı davrananlara, bunun bedelini ödetmek, caydırmak, iyileştirmek ve böylece toplumda adaleti sağlamak için uygulanan bir yaptırım olarak teorik açıdan tanımladığı söylenebilir.

Araştırmada az sayıda katılımcı ($f=3$), cezayı toplumsal olgu yönünden tanımlamakta, suç işleyenleri toplumdan uzaklaştırmak olarak görmektedir. Bir katılımcının “hastalıklı bünyelerin belki de toplumdan aforoz edilmesi” cümlesinin bu konuyu kapsadığı

düşünüldüğünden analiz tablosunda alt tema olarak tercih edilmiştir. Bunu dile getiren katılımcı T25E, cezayı “(...) hastalıklı bünyelerin belki de toplumdan aforoz edilmesi, toplum dışına çıkarılması denilebilir, ceza belki de böyle bir şeydir” sözleriyle tanımlamaktadır. Katılımcılardan T16, ceza kavramına ilişkin “Suçlu görünen kişiyi alıkoyma durumu diye geldi aklıma ilk olarak (...)”, T20K ise “(...) cezaevine gönderilmesi gibi” şeklinde düşüncelerini belirtmektedir. Bu katılımcıların cezayı “toplumdan aforoz etme”, “alıkoyma”, “cezaevine gönderme” gibi sözlerle vurgulaması Durkheim’in (1933) *Toplumsal İş Bölümü* çalışmasında dile getirdiği geleneksel (mekanik) toplumlardaki kolektif bilincin hâkim olduğu cezalandırıcı anlayışı çağrıştırmaktadır.

Cezanın ne olduğu sorusuna katılımcıların yukarıda verdiği cevaplar genel olarak incelendiğinde, kavramsal çerçevede ele alınan cezanın teorik tanımı ve amaçlarıyla büyük oranda örtüştüğü anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, katılımcıların büyük kısmında cezanın ne olduğuna ilişkin teorik yönden bilinçli farkındalığının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Ne var ki katılımcılar tarafından cezaya olgusal açıdan az sayıda görüş belirtilmesi, toplumda ceza kavramına farkındalığın ceza uygulamaları yönünden düşük kaldığına işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında “eğitim, bilgilendirme” ($f=2$), “ıslah etme” ($f=1$) olarak az sayıdaki katılımcı cezayı sadece iyileştirme yönünden izah etmektedir. Buna yönelik katılımcılardan T27K, “Başkasını zora sokmamayı öğrenmesi için kişiye verilen bir eğitim şekli diyebiliriz”, T28E ise “(...) kişinin ıslah edilmesi için yapılan her türlü duruma ceza diyoruz” sözleriyle düşüncesini dile getirmektedir. Çalışmada ceza kavramına ilişkin, “sadece iyileştirme perspektifinden” az sayıda görüş belirtilmesi, katılımcıların çoğunluğunun modern dönemde cezanın düzeltmeye, onarmaya, rehabilite etmeye ve topluma kazandırmaya evrilmesi hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmamasıyla açıklanabilir.

Diğer taraftan araştırma kapsamında, katılımcılara yöneltilen “Türkiye’de suç işleyenlere uygulanan cezalarla ilgili ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların Tablo 2’de tematik analizi yapılmıştır. Bu tabloda paylaşılan görüşler incelendiğinde, katılımcıların önemli kısmında ($f=23$) Türkiye’de suç işleyenlere uygulanan cezaların yetersiz kaldığı, onların hak ettikleri cezayı çekmediği düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda katılımcılardan T28E “Yani bizim TCK’nın inanılmaz açığı var. (...) Türkiye’deki Türk ceza kanununun verdiği yasalarda ben açık olduğunu, yeterli olmadığını, bu suçu işleyenlerin de delip delip girerek kullandığını düşünüyorum” diyerek kanunlardaki eksikliklere vurgu yapmaktadır. Başka bir katılımcı tecavüz gibi ağır suçluların bile hak ettiği cezayı çekmediğini öfkeli bir şekilde şöyle dile getirmektedir:

Yeterli değil. Ülkemizde her gün suç işleniyor. Yani bunun cezası adam bugün gidiyor bir ifade veriyor, 2 saat sonra serbest. Yani 15 yaşında bir kız çocuğuna tecavüz ediyorlar, adam gidiyor 1 ay, 2 ay, 6 ay sonra cezaevinden çıkıyor. Böyle bir sistem olmaz ya! Bu cezaların değişmesi

gerekiyor! Bu şekilde gitmez yani. Bizim ülkemizde bence cezalar çok yetersiz (T29E).

Cezaların yeterli olmadığını belirten bazı katılımcılar, “(...) biraz daha ağırlaştırılabilir” (T6E) şeklinde genel olarak suç işleyenlere daha sert cezalar verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir kısım katılımcı da suç türlerine göre daha ağır cezalar verilmesi gerektiğini söylemektedir. Kadın polis memuru olan katılımcı T26K, “*Suçların hem mesleki olarak hem bir anne olarak suçların kesinlikle ve kesinlikle çok farklı yaptırımlarının olması gerekiyor. Örneğin çocuklara cinsel taciz bunu hiçbir şekilde affedemem yani, bunu yapanlar bence hadım edilmeliler yani (...)*” şeklinde düşüncelerini aktararak bu türden suç işleyenlere daha ağır cezalar verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Başka bir kadın katılımcı T24K, “*Yetersiz buluyorum. Yüz kızartıcı suçların cezasının daha ağır olması gerekiyor. Mesela adam boşanmış karısını çocuğunun önünde rahat bir şekilde öldürüyor. Bu tarz suçlara uygulanan cezaları yetersiz buluyorum*” diyerek bazı suçlara verilen cezaların hafif kaldığını dile getirmektedir. Buradaki bulgulara benzer şekilde, İngiltere ve Galler’de 2022-2023 yılında yapılan *Public Opinion and Understanding of Sentencing* (Kamuoyu ve Ceza Anlayışı) adlı araştırmanın bulgularında, 1990'lardan bu yana birbirini izleyen hükümetlerin bir dizi suçlarda azami cezaları artırmasına rağmen ciddi suçlara karşı kamuoyunun bakışında gözle görülür bir sertleşme olduğunun yaygın olarak kabul edildiği; anket bulgularında “cinayet”, “tecavüz” ve “aile içi hırsızlıkta” hapis cezalarının daha da artırılmasına yönelik önemli bir toplum desteği olduğu sonucu çıkmıştır (House of Commons Justice Committee, 2023). Yapılan görüşmelerde cinayet, taciz, tecavüz gibi ağır suçlara öfkelenen, bunlara verilen cezaları yeterli görmeyen ve daha da arttırılmasını isteyen katılımcıların tutkulu bir intikam duygusu içinde oldukları gözlemlenmiştir. Ciddi suç eylemleri doğrudan kendilerine yapılsa bile toplumun ortak değerlerine saldırı olarak görüldüğü, suça bulaşmamış dürüst bireylerin vicdanlarını yaraladığı ve bu nedenle tepkili bir şekilde ağır cezalar verilmesini istedikleri söylenebilir. Bu bulgulardan, toplumda infial yaratan ciddi suçlarda toplumun cezaya bakışının duygusal-sembolik teori çerçevesinde olduğu çıkarımı yapılabilir.

Çalışmada katılımcıların bir kısmı, cezaların “caydırıcılık” yönünden yetersiz olduğunu açıklamaktadır. T34E, “*Çok basit, gülünç cezalar veriliyor. Caydırıcı cezalar yok. Yetersiz, çok az*” diyerek cezaların caydırıcı olmadığından yakınmakta; T23E ise “*Suç işleme oranına bakarsak yeterli değil. Çok fazla davalar, suçlar sürüyor. O yüzden pek caydırıcılığı yok. Cezalar yetersiz*” şeklinde düşüncelerini aktararak suç oranlarının yüksek oluşunu cezaların caydırıcılıktan uzak olmasına bağlamaktadır. Cezaları çok yetersiz gören ve caydırıcı olmadığını düşünen T19E, “*çok büyük suçlara bile cezalar çok hafif olduğu için herkesin suç işlemeye meyili artıyor*” şeklindeki vurgusu üzerinden bu durumu kişileri suç işlemeye özendirilmesiyle ilişkilendirmektedir. “Suç Korkusunun Toplum ve Birey Davranışları Üzerindeki Etkileri: Bursa Örneği” adlı yüksek lisans çalışmasında, 2701 kişi ile yüz yüze görüşerek anket uyguladığı katılımcılara, “suçların önlenmesi için sizce neler

yapılmalı?” açık uçlu sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcılar 20 farklı başlıkta görüş belirtmiş; ikinci sırada %15,56 ile cezaların arttırılması ve üçüncü sırada %13,67 ile polisin aldığı güvenlik önlemlerinin artması çıkmıştır. Bu sonuç, toplumda meydana gelen suç olaylarının faillerine verilen cezaların yetersizliğine bağlanmış ve bu verilerden yola çıkarak suç ile mücadelede kanunların caydırıcılığının önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır (Vural, 2018: 69-71). Daha önce kuramsal çerçeve kısmında açıklandığı üzere araçsal teori, insanların öncelikle davranış kontrolü ve caydırıcılığa odaklandığını öne sürmektedir. Bu teori, toplumda endişe kaynağını suç sorununun ciddiyetine, suç korkusuna ve buna kanunların caydırıcılık yönünden etkisizliğine bağlamaktadır. İnsanlar kendilerinin ve toplumsal çevresindeki diğer kişilerin zarar görmesinden korktukları için suç işleyenlerin caydırıcı bir şekilde cezalandırılmasını istemektedir. Araştırmada cezaları “caydırıcılık” yönünden yetersiz gören katılımcıların görüşlerine bakıldığında, cezalara bakışının bu bağlamda duygusallıktan ziyade araçsal olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan araştırmada, 18-29 yaş aralığındaki katılımcıların çoğunun uygulanan cezaların yetersiz olduğu kanısına medyadan gördüğü haberler üzerinden vardığı anlaşılmaktadır. Bu konuda katılımcılardan T5E, “(...) *Haberlerde vs. gördüğümüz kadarıyla kişilerin hak ettikleri cezaların verilmediğini veya çekmediğini düşünüyorum*”, T8E “(...) *ya aslında medyanın yansıttığına bakarsak değil gibi çünkü insanların suçu işleyip elini kolunu sallayıp polis merkezinden çıktığı gösteriliyor, tabii bu da ne kadar doğrudur bilemem belki de değildir, tam olarak bilmiyorum istatistikleri*” şeklinde görüşlerini açıklamıştır. Ayrıca adaletin sağlanmasında yetersizliklere de vurgu yapan T1E, “*Yetersiz kesinlikle. Bugün bir suç işleyenleri televizyonlarda görüyorum ben mesela, çok yetersiz, sadece ifade verip çıkan suçlular da olabiliyor. Bu konuda ülkemizde adalet kavramında eksiklikler olduğunu söyleyebilirim*” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Vural’ın 2701 kişi ile yüz yüze yaptığı anket sonuçlarında, işlenen suçlarla ilgili kişilerin %38,8’i televizyondan, %22,21’i internet sitelerinden, %20,55’i ise gazetelerden haber aldığı ortaya çıkmıştır (2018: 68). Çalışmada katılımcıların uygulanan cezalara ilişkin tutumlarını medyanın şekillendirmesi ve Vural’ın ulaştığı sonuçlar ile birlikte düşünüldüğünde, giderek kullanımı yaygınlaşan medyanın etkisinin cezasızlık algısı açısından göz önünde tutulmasını gerektirmektedir. Bu konunun, medya ve toplum odaklı bir şekilde ayrıca araştırma konusu yapılması gereken bir problem alanı olduğu söylenebilir.

Çalışmada bir kısım katılımcı ($f=9$), verilen cezaların yeterli olduğunu fakat daha çok infaz aşamasında yetersizlikler bulunduğunu açıklamıştır. Katılımcılardan T41K, “*Cezaların yeterli yaptırımı olduğunu düşünmüyorum. Suç işleyen kişiler alacağı cezaı bilerek, hesap ederek ona göre suç işliyor*” diyerek infaz uygulamalarının yetersizliğine işaret etmektedir. Uygulanan cezaları yetersiz gören T38E, “(...) *içeride adam daha da kötü oluyor (...) bir suçtan girenler daha da beter oluyor. Mafyalaşıyor açıkçası*” diyerek infaz biçiminin caydırıcı olmadığını belirtmektedir. Stajyer hekim olan T9E, “*Verilen cezalar belki başta yeterli gelebilir ama ondan sonra hep iyi halden dolayı affedilmeye işte berat, ceza*

indirimleri falan denetimli serbestlik uygulamaları aşağıya çekiyor. Verilen cezaları yeterli görmüyorum” şeklinde verilen cezaların başlangıçta yeterli görüldüğünü fakat denetimli serbestlik uygulamaları vb. yetersiz duruma getirdiğini ifade etmektedir. Vaiz (din görevlisi) olan T33E, “(...) asıl problemin teorik ya da kitabi olarak cezaların var olup olmamasından öte uygulanıp uygulanmaması meselesi daha çok öne çıkıyor. Bunlar ne kadar uygulanıyor, insanların çoğu gibi ben de tatminkâr değilim yani (...)” diyerek teorik olarak verilen cezalarda çok sıkıntı olmasa da tatbiki aşamasında yetersiz kaldığını ve bundan hoşnutsuzluğunu vurgulamaktadır.

Türkiye’de uygulanan cezalara bakışın nasıl olduğu sorusuna katılımcıların bazıları (f=8), cezaların herkese eşit ve adil bir şekilde uygulanmadığı cevabını vererek uygulanan ceza adalet sisteminde sorunlar bulunduğu işaret etmektedir. Katılımcı T42E, işaret edilen bu hususu “güçlü olan ağı deler geçer, örümcek ağı gibi, güçsüz olan ağa takılır ona hukuk uygulanır” şeklinde metafor üzerinden ifade etmiştir. Bu metafor ifadenin konuyu güçlü temsil eder nitelikte olduğu düşünüldüğünden çalışmada alt tema olarak kullanılmıştır.

Yeterli veya yeterli olmamak biraz yanlış olur ama Türkiye’de şöyle diyelim: hukukta da vardır; güçlü olan ağı deler geçer, örümcek ağı gibi, güçsüz olan ağa takılır ona hukuk uygulanır. Türkiye’de baktığınız zaman genel bir potansiyel siyasi çevren varsa ne yaparsan yap hiçbir şey olmaz. (...) (T42E).

Türkiye’de uygulanan ceza adalet sistemine eleştirel bir bakışla yaklaşan T42E, cezaların kişilerin siyasal konumuna, gücüne göre uygulandığını belirtmektedir. Katılımcılardan T15E, “Uygulanmıyor. Amcası dayısı olan sıyrıyor”, T7E ise “Kanunlarda belirtilen cezaların yerinde olduğunu düşünüyorum ama (...) Kanunda belirtilen cezaları bazı insanların nüfuzu sebebiyle olabilir ya da tanıdığı insanlar sebebiyle olabilir, onlara kasten uygulanmadığını düşünüyorum” sözleriyle kanunlarda yazılı olan cezaların yeterli olduğunu ancak uygulanmasında suç işleyen etkili kişisel bağlantıları olup-olmamasının belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. T4E ise “Bence yeterli değil ya. Atıyorum zengin arabayla adam öldürdü mü adli şartla serbest bırakılıyor, fakir öldürünce ama müebbet hapis alıyor. Adil olmadığını düşünüyorum” şeklinde Türkiye’de cezaların kişilerin ekonomik statüsüne göre uygulandığına dikkat çekmektedir.

Sonuç

Bu araştırma Garland’ın ceza sosyolojisi yaklaşımı çerçevesinde, ceza adalet sistemine ve ceza uygulamalarının sosyal etki ve sonuçlarına yönelik toplumsal tutumların sosyolojik gerçekliğini ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Ayrıca, Türkiye’de son yıllarda toplumda cezasızlık algısı olduğuna yönelik medyada sıkça gündeme gelen söyleme dayalı haberlerden yola çıkarak “toplumda gerçekten cezasızlık algısı var mı?” sorusuna cevap aranmıştır. Konuya yönelik öncelikle literatür araştırması yapılmış, ardından oluşturulan kavramsal ve kuramsal çerçeve kapsamında toplumdan katılımcıların Türkiye ceza adalet

sistemine ve uygulanan cezalara bakışı araştırılmıştır. Araştırma kapsamında Kocaeli ilinde daha önce denetimli serbestliğe tabi olmamış 47 yetişkin gönüllü katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgulara göre; katılımcıların büyük çoğunluğu cezayı, kavramsal çerçeveye örtüşen bir şekilde suç işleyerek topluma zarar verenlere ve kanunlara aykırı davrananlara, bunun bedelini ödetmek, caydırmak, iyileştirmek ve böylece toplumda adaleti sağlamak için uygulanan bir yaptırım olarak tanımlamıştır. Katılımcıların çok az kısmı cezayı “toplumdan aforoz etme”, “alıkoyma”, “cezaevine gönderme” gibi vurgularla olgusal açıdan görüş bildirmiştir. Ayrıca çalışmada, yine az sayıda katılımcı ceza kavramını “sadece iyileştirme perspektifinden” açıklamıştır. Türkiye ceza adalet sisteminde uygulanan cezaları katılımcıların büyük çoğunluğu yetersiz bulmuş ve suç işleyenlerin hak ettikleri cezaları çekmediğini belirtmiştir. Bu katılımcıların bazıları, cinayet, tecavüz gibi infial yaratan ağır suçlara, öfkeli bir şekilde daha sert cezalar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada, bazı katılımcılar da örn. “*Çok basit, gülünç cezalar veriliyor. Caydırıcı cezalar yok*” (T34E) diyerek cezaların “caydırıcılık” yönünden yetersiz olduğunu söylemiştir. Çalışmada bir kısım katılımcı, verilen cezaların yeterli olduğunu fakat infaz aşamasında yetersizlikler bulunduğunu, bir kısım katılımcı ise cezaların herkese eşit ve adil bir şekilde uygulanmadığını ifade etmiştir. Diğer yandan, 18-29 yaş aralığındaki katılımcıların çoğunun cezaların yetersiz olduğu kanısına medyadan gördüğü haberler üzerinden vardığı anlaşılmış, bu sonuç medyanın etkisinin cezasızlık algısı açısından göz önünde tutulmasının gerekliliğini göstermiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara Garland’ın ceza sosyolojisi perspektifiyle bütünsel bakıldığında; katılımcıların ceza kavramına teorik açıdan farkındalıklarının yüksek olduğu ama ceza uygulamaları açısından düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Araştırmada ceza kavramına iyileştirme yönünden az sayıda görüş belirtilmesi, katılımcıların çoğunluğunun modern dönem ceza uygulamalarından fazla bilgi sahibi olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Uygulanan ceza adalet sistemini ve cezaları yetersiz gören katılımcıların toplumda infial yaratan ciddi suçlara duygusal-sembolik çerçeveden baktıkları, caydırıcılık yönünden yetersiz gören katılımcıların ise cezaya araçsal yaklaştıkları görülmektedir. Bu sonuç sembolik ve araçsal teoremin savlarını desteklemektedir. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmının infaz aşamasında yetersizlikler olduğunu ve cezaların herkese eşit uygulanmadığını belirtmesi yukarıda ele alınan diğer sonuçlar ile birlikte değerlendirildiğinde; genel olarak katılımcıların büyük kısmının Türkiye ceza adalet sistemindeki ceza uygulamalarına yönelik olumsuz bakış açısı içinde olduğu, ceza adalet sisteminde uygulanan cezaları yeterli ve adil bulmadığı, suç işleyen herkesin hak ettiği cezayı çekmediğini düşündüğü, vicdanlarında onaylanmadığı ve bu nedenle katılımcılar nezdinde uygulanan cezaların toplumsal meşruiyetinin sağlanamadığı sonucuna ulaştırmaktadır. Dolayısıyla araştırmada, Türkiye ceza adalet sisteminin cezalandırma uygulamalarında cezasızlık algısına yönelik toplumsal bir gerçekliğin bulunduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan araştırmada, bir kısım katılımcının cezasızlık kanısına medya haberlerinden ulaşması, katılımcıların ceza adalet sisteminde uygulamalar yönünden ceza kavramına farkındalıklarının düşük kalmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, oluşan

cezasızlık algısında medyanın da etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak her ne şekilde olursa olsun bu sonuç, medyada söyleme dayalı haberler olarak yer alan cezasızlık algısının toplumsal bir gerçekliği olduğunu değiştirmemektedir.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar, Türkiye’de uygulanan ceza adalet sistemi ve uygulanan cezalar konusunda cezasızlık algısını ortadan kaldıracak yeni ceza politikalarının gerekliliğine ve bu konuda topluma söylemsel olmayan güvenilir bilgilerle farkındalık kazandırılmasının önemine işaret etmektedir. Bu soruna çözüm bulunmadığı takdirde, toplumda var olan cezasızlık algısı artarak toplumsal huzuru bozabilir, ceza adalet sistemine yönelik hem toplumsal meşruiyeti hem de toplumda adalete olan güveni daha da zedeleyebilir. Ayrıca bu durum, toplumda suç işleme oranlarının artmasına ve suç korkusuna yol açabilir. Bazı kişi veya gruplara karşı işlenen suç üzerinden önyargı veya etiketleme oluşturabilir, kolluk kuvvetlerinden infaza uzanan yargı sürecini olumsuz etkileyebilir. Sonuç olarak cezasızlık algısı çözülmesi gereken önemli bir problemdir.

Bu niteliksel araştırma, probleme dair sınırlı sayıda katılımcıların görüşlerini yansıtsa da Türkiye’de konuya dair yapılabilecek daha kapsamlı yeni araştırmalara ve geliştirilebilecek yeni ceza adalet politikalarına ışık tutması ümidini barındırmaktadır. Bu konunun yukarıda değinilen önemi göz önüne alındığında, toplumun ceza adalet sisteminde uygulanan cezalara bakışını ceza sosyolojisi perspektifinden araştıran niteliksel ve niceliksel yaklaşımın bir arada kullanıldığı daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca bu konuya medyanın da dahil edilmesiyle yapılacak araştırmalar meselenin daha ayrıntılı anlaşılmasını sağlayabilir.

Kaynaklar

Ankara Barosu (2024). *Cezasızlık algısı hukuka güveni zedelemektedir*. Ankara Barosu Web Sitesi. <https://ankarabarusu.org.tr/duyuru/9f926bb6-c37a-11ee-afde-000c29c9dfce> adresinden 01.05.2025 tarihinde erişilmiştir.

Curiel, R. P. & Bishop, S. R. (2018). Fear of crime: The impact of different distributions of victimisation. *Palgrave Communications*, 4(1), 1-8. DOI: 10.1057/s41599-018-0094-8

Çeçen, A. (1993). *Adalet kavramı*. Gündoğan Yayınları.

Durkheim, E. (1933). *The division of labor in society*. The Free Press Of Glencoe, Illinois.

Garland, D. (1990). *Punishment and Modern Society: A Study In Social Theory*. The University Of Chicago Press.

- Garland, D. (1991). Sociological perspectives on punishment. *Crime and Justice, The University Of Chicago Press*, (14), 115-165.
- Garland, D. (2001). *The culture of control*. The University Of Chicago Press.
- Gelb, K. (2008). Measuring public opinion about sentencing. *Sentencing Advisory Council*. https://www.sentencingcouncil.vic.gov.au/sites/default/files/201908/Measuring_Public_Opinion_about_Sentencing.pdf adresinden 07.05.2025 tarihinde erişildi.
- Google (2025). *Cezasızlık algısı*. Google Arama Motoru. <https://www.google.com/search?q=cezasızlık+algısı> adresinden 31.05.2025 tarihinde erişildi.
- House of Commons Justice Committee (2023). Public opinion and understanding of sentencing. *Published By Authority of The House of Commons, HC 305*. <https://publications.parliament.uk/pa/cm5803/cmselect/cmjust/305/report.html> adresinden 07.05.2025 tarihinde erişildi.
- Maruna, S. & King, A. (2004). Public opinion and community penalties. in A. Bottoms, S. Rex & G. Robinson (Ed.), in *Alternatives to prison, options for an insecure society* (pp. 83-112). Willan Publishing.
- Mead, G. H. (1918). The psychology of punitive justice. *American Journal of Sociology*, 23(5), 577-704.
- Önkal, G. (2013). Boşlukları doldurunuz: hukuka rağmen hukukun mutlaklaştırılması. G. Önkal ve Ö. Sarı (Ed.), *Suçun sosyolojisi cezanın felsefesi, temel kavramlar ve tartışmalar* içinde, (ss. 317-325). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özbek, V. Ö. (2005). 21. yüzyılda ceza adaleti. H. Ökçesiz (Haz.), *Hukuk felsefesi ve sosyolojisi arşivi* içinde (s. 96-108). İstanbul Barosu Yayınları.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1993). Toplumsal yapı. H. Ökçesiz (Haz.), (Çev. M. T. Özcan), *Hukuk felsefesi ve sosyolojisi arşivi* içinde (s. 121-135). Nüans Basın Yayın.
- Stalans, L. J. (2002). Measuring attitudes to sentencing. J. V. Roberts & M. Hough (Ed.), In *Changing attitudes to punishment* (pp. 15-32). Willan Publishing.
- Stanford Law School (2025E.T.). *Three strikes basics*. Law School İn Stanford, California. <https://law.stanford.edu/three-strikes-project/three-strikes-basics/> adresinden 20.05.2025 tarihinde erişildi.

- Şirin, T. (2019). Türkiye’de cezasızlık sorunu ve anayasa mahkemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C.21* (Özel Sayı), 1577-1607.
- Tokdemir, S. (2017). Ceza adaleti sistemine yeni bir yaklaşım: tamamlayıcı bir sistem olarak “onarıcı adalet” mekanizması. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, EÜHFD, C. XXI, 1–2, 75-114.*
- Topçuoğlu, T. (2015). Türkiye’de suçluluğa ve infaz politikalarına ilişkin veri ihtiyacı. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, 3(1), 167-190.*
- TÜİK (2024). *Türkiye iç göç istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2024-54082>
- Tyler, T. R. & Boeckmann, R. J. (1997). Three stikes and you are out, but why? the psychology of public support for pllnishing rule breakers. *Wiley On Behalf Of The Law And Society Association, 31(2), 237-266.*
- United Nations Economic and Social Council (2005). Promotion and protection of human rights. *Commission On Human Rights, E/CN.4/2005/102/Add.1*. <https://docs.un.org/en/E/CN.4/2005/102/Add.1> adresinden 01.05.2025 tarihinde ulaşıldı.
- Vural, B. (2018). *Suç korkusunun toplum ve birey davranışları üzerindeki etkileri: Bursa örneği*. (Yayın no. 531652). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi].

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.2>

Volume 9/3

2025 p. 23-37

KOLOGRAFI BASKI TEKNİĞİNİN SANATTA TASARIM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF COLOGRAPHY PRINTING TECHNIQUE ON DESIGN AND SUSTAINABILITY IN ART

Serdar DARTAR*

ÖZ

Sanat, insanların duygularını, düşüncelerini, toplum yapısını, kültürel değerlerini ve birçok etkileşimi tarih boyunca günümüze taşıyan önemli bir araç olmuştur. Resim sanatı toplumların kendini anlatmasında bir dil oluşturmuştur. Resim sanatıyla yakın ilişkili baskiresim tekniği zamanla gelişim göstererek söz konusu ifade biçiminin içinde kendini göstermiştir. Bu bağlamda baskiresmin içinde bir teknik olarak yer alan kolografi baskı tekniğinin gerek malzeme kullanımının sürdürülebilir etkide olması gerekse tasarım odaklı çalışmalar bakımından yenilikçi olması gibi özellikleri onu her dönem başvurulabilecek bir teknik yapmaktadır. Bu çalışmada kolografi baskı tekniğinin, tasarım ve sürdürülebilirlik üzerine olan etkisi vurgulanmaktadır. Makalede, resim sanatının gelişiminde baskiresim tekniklerinin önemli bir yeri olduğu ve baskiresmin, sanatın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladığı ifade edilmektedir. Kolografi baskı tekniği, çevre dostu malzemeler kullanarak sanatsal üretim sürecine sürdürülebilirlik kazandırmakta ve tasarıma estetik katkılarda bulunmaktadır. Kolografi, sanatçılara farklı dokular ve katmanlar oluşturma imkânı sunarken, çevre bilincinin artmasına da yardımcı olmaktadır. Tüm bu yönleriyle çalışmanın konusu olan kolografi baskı tekniği örneklerle açıklanmış, sanat çerçevesinde tasarıma ve sürdürülebilirliğe etkisi irdelenmiştir. Tüm bu yönleriyle çalışmanın konusu olan kolografi baskı tekniği örneklerle açıklanmış, sanat çerçevesinde tasarıma ve sürdürülebilirliğe etkisi irdelenmiştir. Bu bağlamda, kolografinin sunduğu yaratıcı olanaklar ve çevreye duyarlı yaklaşımı, onu günümüz sanat anlayışıyla örtüşen çağdaş bir ifade aracı hâline getirmektedir. Ayrıca, kolografi baskı tekniği sayesinde sanatçılar hem estetik hem de işlevsel açıdan zengin içerikler üretirken sanatın toplumsal ve çevresel sorumlulukla buluşmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Resim Sanatı, Baskiresim, Kolografi, Sürdürülebilirlik

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, E-mail: serdardartar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5944-8331, İstanbul, Türkiye.

ABSTRACT

Art has been an important tool that carries people's feelings, thoughts, social structure, cultural values and many interactions throughout history to the present day. Painting has created a language for societies to express themselves. The printmaking technique, which is closely related to painting, has developed over time and has shown itself in the form of expression in question. In this context, the features of the colloquial printing technique, which is a technique within printmaking, such as both the sustainable effect of material use and its innovativeness in terms of design-oriented studies, make it a technique that can be used in every period. This study emphasizes the effect of the colloquial printing technique on design and sustainability. The article states that printmaking techniques have an important place in the development of painting and that printmaking enables art to reach wider audiences. The colloquial printing technique provides sustainability to the artistic production process by using environmentally friendly materials and makes aesthetic contributions to design. Colloquial offers artists the opportunity to create different textures and layers, while also helping to increase environmental awareness. The colloquial printing technique, which is the subject of the study with all these aspects, is explained with examples, and its effect on design and sustainability within the framework of art is examined. In all these aspects, the subject of this study, the collagraph printmaking technique, has been explained through examples, and its impact on design and sustainability within the framework of art has been examined. In this context, the creative possibilities and environmentally conscious approach offered by collagraphy make it a contemporary means of expression that aligns with today's artistic understanding. Furthermore, through the collagraph printmaking technique, artists are able to produce content that is rich both aesthetically and functionally, thereby contributing to the intersection of art with social and environmental responsibility.

Keywords: *Art, Painting, Printmaking, Colography, Sustainability*

Giriş

Sanat, insanların duygu ve düşüncelerini, yaşadığı toplumun yapısını, kültürel değerlerini ve daha pek çok etkileşimini var olduğundan bugüne aktarmada önemli bir yere sahip olmuştur. Bu aktarım ilk olarak işlevsel bir biçimde ortaya çıkmış olsa da zamanla toplumların gelişim ekseninde estetik bir biçim kazanmıştır. Resim sanatı, görsel dilin gücünü kullanarak duyguları, düşünceleri ve toplumsal yapıları ifade etmede önemli bir etki yaratmıştır. Tarih boyunca, resim, sanatçının bakış açısını ve çağının ruhunu yansıtan bir araç olmuştur. Aynı zamanda izleyicilere, sadece gördüklerini değil, aynı zamanda o görüntülerin arkasındaki derin anlamları keşfetme fırsatı sunmaktadır. Var oluşundan bugüne toplumların yazıdan da önce kendilerini ifade ettiği çizimler, çağlar sonra onlarla ilişki kurulmasını sağlamıştır. Resim, toplumsal olayları, kültürel dönüşümleri ve bireysel insan hikayelerini yansıtarak ileriki zamanlara belge niteliği taşımıştır.

Resim sanatının sözü edilen toplumların gelişim eksenindeki ilerleyişi beraberinde çeşitli teknikleri getirmiş, baskıresim tekniği de bu teknikler içinde sanatın yayılmasını sağlayarak daha geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanımıştır. Baskıresim, sanatçının eserini birden fazla kopya halinde üretmesine imkân vererek, sanatın daha fazla insan tarafından deneyimlenmesine olanak tanımıştır. Bir baskıresim tekniği olan kolografi baskı tekniği,

uygulama açısından pek çok malzemeyi içinde barındırması ve bunu yaparken çevreden elde edilen materyallerden yararlanması bakımından sanatsal anlamda tasarıma ve sürdürülebilirliğe önemli etkileri olmaktadır. Bu teknik, geleneksel baskı yöntemlerinden farklı olarak, su bazlı malzemeler ve doğal öğeler kullanarak baskı yapmayı mümkün kılmaktadır.

Kolografi, sanatçılara farklı dokular ve katmanlar oluşturma imkânı tanırken, aynı zamanda kullanılan malzemelerin çevre dostu olmasını sağlamaktadır. Bu özellikleri sayesinde, doğaya zarar vermeden sanat üretimi yapılmasına olanak vermekte ve sürdürülebilir tasarım anlayışına katkı sağlamaktadır. Hem estetik hem de ekolojik açıdan önemli bir alternatif sunan kolografi tekniği, sanat dünyasında çevre bilincinin artmasına yardımcı olmaktadır.

Kolografi baskı tekniğinin tasarım alanında da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tasarımcılar, kolografi baskı ile benzersiz görsel dil ve dokular oluşturarak özgün ve estetik tasarımlar oluşturabilirler. Kolografi tekniğiyle yapılan baskılar, yüzeydeki dokuların ve katmanların etkisiyle derinlik ve hareket kazanmakta böylece tasarıma dinamik bir boyut eklemektedir. Tasarımcılar, bu teknikle çizim, illüstrasyon, grafik tasarım ve endüstriyel tasarım gibi alanlarda yaratıcı çözümler elde edebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kolografi baskı tekniğinin sanat ve tasarım alanındaki estetik ve işlevsel katkılarını incelemek, aynı zamanda sürdürülebilirlik ilkesine dayalı üretim süreçleriyle olan ilişkisini ortaya koymaktır. Kolografi tekniğinin çevre dostu malzeme kullanımı, yaratıcı ifade olanakları ve ekolojik sanat anlayışı içerisindeki yeri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışma, literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilmiş; konuya ilişkin akademik kaynaklar, sanatçı uygulamaları ve teknik analizler doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Söz konusu özellikler çalışmanın konusunu oluşturmada etkili olmuş, kolografi baskı tekniğinin tasarıma ve sürdürülebilirliğe etkisi literatür taraması yöntemiyle ele alınarak örnekler üzerinde incelemelere yer verilmiştir. Çalışmada cevap aranan ve araştırmanın temelini oluşturabilecek bazı sorular şu şekildedir:

1. Kolografi baskı tekniği nedir ve sanatta nasıl kullanılır?
2. Kolografi baskı tekniği tasarım dünyasında nasıl bir rol oynamaktadır?
3. Kolografi baskı tekniği sürdürülebilirlik açısından nasıl bir avantaj sağlar?
4. Kolografi tekniğinin sanattaki sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi nedir?
5. Kolografi baskı tekniği ile tasarımda ne gibi yaratıcı fırsatlar ortaya çıkar?

1. KOLOGRAFİ BASKI TEKNİĞİ

Kolografi baskı tekniğini açıklamadan önce baskiresmin ne olduğunu açıklamak çalışmanın anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Baskı resim, çeşitli araçlar ve materyaller kullanılarak oluşturulan kalıplar aracılığıyla ya da bu malzemelerin doğrudan

yüzeye uygulanmasıyla, kâğıt ya da benzeri zeminler üzerine yapılan baskı temelli sanat üretimlerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Gürler, Doyran, & Yılmaz, 2019).

Kolografi tekniği, derinlik ve doku oluşturmak amacıyla malzemelerin katmanlar halinde özenle bir araya getirildiği yenilikçi bir baskı tekniğidir. Plaka hazırlandıktan sonra üzerine mürekkep uygulanmakta ve baskı presinde kâğıda aktarılmaktadır. Bu sayede ayrıntılı ve karmaşık görüntüler elde edilmektedir (Ddao, 2024).

Kendi içinde pek çok yapım tekniği olan kolografi tekniği, kullanılan malzeme çeşitliliği bakımından onu sanatçılar tarafından tercih edilebilir bir konuma getirmiştir. Kolografi tekniği, farklı yapım yöntemlerine sahip olması nedeniyle oldukça esnek bir kullanım alanı sunmaktadır. Uygulanılan malzemelerin özelliği ve kullanım şekline göre yüksek baskı veya çukur baskı olarak baskı alabilmeyi mümkün kılmaktadır. Sanatçılar, kâğıt, kumaş, iplik, yaprak gibi pek çok farklı malzemeyi kullanarak özgün dokular ve efektler yaratabilmektedir. Bu malzeme çeşitliliği, kolografiyi hem deneysel hem de yaratıcı çalışmalar için ideal kılmaktadır. Böylece her sanatçı kendi tarzını ve ifadesini özgürce ortaya koyabilmekte, bu da tekniği popüler ve tercih edilen bir yöntem haline getirmektedir.

Kolografi, kolaj ve grafik kelimelerinin birleşiminden oluşan bir resim yapma yöntemidir. Yunanca “kolla” (zamk) ve “grafe” (yazı) kelimelerinden türemiştir. Terim, 1950’lerde Washington Üniversitesi’nden sanatçı Glen Alps tarafından bulunmuştur. Kolografi kalıbı, kâğıt ve dokulu malzemelerin sert bir zemine yapıştırılmasıyla hazırlanmakta ve çukurbaskı ya da yüksek baskı teknikleriyle basılmaktadır (Grabowski & Fick, 2009).

Tablo 1. Kolografi Baskı Süreci Tablosu

Aşama	Açıklama
1. Yüzey Hazırlığı	Kalın bir karton veya mukavva baskı zemini olarak seçilir.
2. Malzeme Seçimi	Doku oluşturacak malzemeler (ip, kumaş, yaprak, dantel, plastik vb.) seçilir.
3. Yapıştırma	Malzemeler tutkalla yüzeye yapıştırılır; iyi sabitlenmesine dikkat edilir.
4. Kurutma	Yapıştırılan yüzey tamamen kurutulur. (Gerekirse birkaç saat beklenir.)
5. Vernikleme (Opsiyonel)	Yüzey verniklenerek dayanıklılığı artırılır ve mürekkebin akması önlenir.

Aşama	Açıklama
6. Mürekkepleme	Rulo veya fırça yardımıyla mürekkep, yüzeyin üzerine uygulanır.
7. Fazla Mürekkebi Alma	Yumuşak bir bezle yüzeyin üstündeki fazla mürekkep silinir.
8. Baskı Hazırlığı	Nemli baskı kâğıdı hazırlanır.
9. Baskı Alma	Kâğıt, kolografi yüzeyinin üstüne yerleştirilir ve presle baskı alınır.
10. Kurutma	Alınan baskı dikkatlice kurutulur.

Sanatçıların pek çok farklı malzemeyi bir araya getirerek eserler ürettiği kolografi tekniği kolaj tekniğinde kullanılan yöntemlerle de paralellik göstermektedir. Karton, kâğıt bant, tutkal gibi malzemeler yardımıyla yüzey üzerinde farklı pek çok doku elde edilebilmektedir.

Bir baskı sanatçısı ve kolografi tekniğini bulan Glen Alps'in baskıları söz konusu malzeme kullanımına örnek teşkil etmektedir. Sanatçı ve akademisyen Glen Alps, başta baskı sanatı ve heykel olmak üzere üretim yapan önemli bir figür olmuştur. Kolografi yöntemini geliştirdiği ve bu tekniğe ismini veren "collagraph" terimini ilk kez 1956 yılında kullandığı kabul edilmektedir. Alps'in sanatsal pratiğinde kolografi, temel ifade biçimi olarak öne çıkmaktadır. Uzun süren sanat ve eğitim kariyeri boyunca, bu teknik üzerinde geliştirdiği yöntemleri hem uygulamış hem de öğrencilerine aktarmıştır (Washington State Arts Commission, 2019).

Şekil 1. Glen Alps, *Kolagrafi # 1*, 1956, Kâğıt Üzerine Renkli Kolografi Baskı, 60,6 x 74,2 cm.,
Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi,

Şekil 2. Glen Alps, *Üç Tavuk*, 1958-1959, Kâğıt Üzerine Kolografi Baskı, 71,1 x 94,6 cm.,
Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi

Glen Alps'in kolografi yaklaşımı, dönemin kolay erişilebilir malzemeleri olan kontrplak ve karton gibi öğelerle çalışıldığı için ekonomik bir üretim biçimi olmuştur. Bu teknik, malzemeleri tekrar kullanma ve geri dönüştürme yöntemi olarak görülmeye başlanmış ve böylece kolografi, geri dönüşüm temelli bir sanat formu olarak yaygınlık kazanmıştır. Alps'in ardından gelen sanatçılar, bu yeni tanımlanan sanat türü altında çok sayıda eser üretmeye devam etmişlerdir (Artlex, 2025).

Sanatta ve Tasarımda Kolografi

Sanatçılar için yüzeyin dokusal çeşitliliğini ve malzemenin fiziksel özelliklerini vurgulayan yaratıcı bir araç olarak öne çıkan kolografi tekniği, malzeme temelli deneysel yaklaşımlara olanak tanıyan çağdaş bir üretim pratiğidir. Bu teknik, sanatçının yalnızca görsel değil, aynı zamanda dokusal bir estetik dil geliştirmesine katkı sağlarken; süreç odaklı üretim anlayışıyla bireysel ifade biçimlerini de desteklemektedir. Tasarım alanında ise kolografi, özellikle desen oluşturma, yüzey dokusu analizi ve tekstil temelli uygulamalarda alternatif bir ifade yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle, yalnızca sanatsal değil aynı zamanda fonksiyonel ve endüstriyel tasarım süreçlerine de entegre edilebilmektedir. Üstelik düşük maliyetli, kolay erişilebilir ve geri dönüştürülebilir malzemelerle uygulanabilmesi, onu sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu hale getirmektedir. Bu çevreci niteliği sayesinde kolografi; ilköğretim düzeyindeki sanat eğitiminden, üniversite düzeyindeki atölye çalışmalarına, bağımsız sanat pratiklerinden profesyonel üretim süreçlerine kadar oldukça geniş ve kapsayıcı bir kullanım alanına sahiptir.

Baskıresimde sanatçının tercih ettiği kalıp, süreci ve sonucu belirlemektedir. Geleneksel baskıresim tekniklerinde kalıp, kâğıt ve baskı yöntemleri yüzyıllardır büyük ölçüde değişmeden kullanılmaktadır. Ancak teknolojik gelişmeler, başlangıçta sadece teknik

farklılıklar yaratmış, zamanla yüzey ve malzeme çeşitliliğiyle baskıresmin sınırlarını genişletmiştir. (Türk Kaya, Coşkun & Uzunoğlu, 2022).

Kolografi, yüzeyle etkileşim, katmanlama ve doku geliştirme esasına dayanmaktadır. Bu yöntemle sanatçılar hem görsel olarak çarpıcı hem de dokunsal anlamda etkileyici çalışmalar ortaya koymaktadır. (People of Print, 2001).

Şekil 3. Kolografi Kalıbı Örneği

Şekil 4. Renklendirme Aşaması

Şekil 5. Baskı Aşaması

Şekil 6. Baskıda Sonuç

Kolografi baskı tekniğinde, farklı malzemelerle oluşturulan baskı kalıbına boya verme işlemi yapıldıktan sonra baskı işlemi gerçekleştirilmekte ve baskı kalıbından görüntü elde edilmektedir. Kolografi baskıda, yapılmak istenen görüntü farklı malzemeler yardımıyla genellikle bir karton ya da mukavva üzerinde oluşturularak baskı işlemine hazır hale getirilmektedir. Önceden belirlenmiş bir tasarımın yanı sıra deneysel yaklaşıma da olank tanıyan kolografi baskı tekniği bu yönüyle sanatçıya sınırsız bir alan açmaktadır.

Kolografi baskı tekniği, sanatçının estetik anlayışını özgürce ortaya koyabileceği yaratıcı bir süreç sunmaktadır. Bu yöntemde kullanılan malzemelerin çeşitliliği, baskıların her

seferinde farklı bir karakter taşımasına olanak vermektedir. Karton ya da mukavva üzerine yerleştirilen kumaş parçaları, ipler, düğmeler, tel gibi nesnelerle oluşturulan yüzey, boyayla buluşarak kâğıda aktarılmaktadır. Oluşturulan yüzeye uygulanan boya, yüzeydeki dokuların yapısına göre tutunarak çeşitli desenler ve ton değerleri oluşturmaktadır. Oluşan görüntüde yalnızca şekiller değil, dokusal etkiler de belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Kolografi, yapısı gereği sezgisel ve deneysel çalışmalara oldukça açıktır. Sanatçı, üretim sürecinde malzeme ile doğrudan ilişki kurarak her aşamada özgün kararlar alabilmektedir. Bu özelliğiyle kolografi, sadece teknik bir uygulama değil, aynı zamanda düşünsel bir ifade biçimi olarak da değerlendirilmektedir. Geri dönüşüm malzemelerinin kullanılabilmesi, çevre duyarlılığı taşıyan sanat pratikleriyle uyum sağlamaktadır. Eğitim alanında ise öğrencilerin el becerilerini geliştirirken aynı zamanda yaratıcı düşünme süreçlerini destekleyen etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 2. Kolografi Tekniğinin Eğitimde Kazandırdığı Beceriler

Beceriler	Açıklama
Malzeme Bilinci	Öğrenciler, farklı yüzey ve dokuları tanır; yeniden kullanım öğrenir
Doku ve Kompozisyon Farkındalığı	Yüzeyleri katmanlamayı ve görsel hiyerarşi kurmayı öğrenirler
Yaratıcılık ve Problem Çözme	Atık malzemeleri sanat ögesine dönüştürme süreci
Teknik Esneklik	Rölyef ve çukur baskının kombinasyonu ile yeni deneyimlere açık olurlar
Çevresel Sorumluluk	Geri dönüşüm ve sürdürülebilirlik kavramlarını uygulamalı olarak öğrenir

Kolografi baskı yöntemi, çeşitli malzemelerin bir yüzeye yapıştırılması ya da doğrudan yerleştirilmesiyle oluşturulan kabartmalı ve dokulu yüzeylerin baskı kalıbı olarak kullanılması esasına dayanmaktadır. Deneysel niteliğiyle öne çıkan bu teknik, tasarım süreçlerinde yaratıcılığa çok yönlü olanaklar sunmaktadır. Özellikle malzeme çeşitliliği açısından sağladığı esneklik, tasarımcıya geniş bir ifade alanı kazandırmaktadır. Doğal lifler, metal parçaları, geri dönüştürülmüş materyaller ve sentetik dokular gibi farklı nitelikteki malzemelerin birlikte kullanılması sayesinde, her baskı benzersiz bir yüzey estetiği ve dokusal ifade oluşturmaktadır. Bu durum, tasarım ürünlerinin yalnızca görsel

değil, aynı zamanda duyuşsal (dokunsal) açıdan da özgün bir nitelik kazanmasına olanak tanımaktadır. (Türk Kaya & Coşkun Onan, 2022).

Ayrıca, kolografi tekniğı sürdürülebilir tasarım anlayışı doğrultusunda önemli olanaklar sunmaktadır. Uygulamada tercih edilen malzemelerin genellikle düşük maliyetli, kolay temin edilebilir ve geri dönüştürülebilir nitelikte olması, çevreye duyarlı üretim süreçlerinin desteklenmesini sağlar. Bu özellikleri sayesinde, özellikle yüzey desen tasarımı ve tekstil gibi alanlarda çevre dostu ürünlerin geliştirilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda kolografi, hem eğitim amaçlı çalışmalarda hem de profesyonel tasarım uygulamalarında ekolojik sorumluluğı ön planda tutan etkili bir yöntem olarak kendini göstermektedir (Madigan, 2011).

Kolografi, hibrit baskı yöntemleri bağlamında değerlendirildiğinde, geleneksel (analog) ve çağdaş (dijital) tasarım tekniklerinin bir arada kullanılabileceğı verimli bir üretim ortamı sunmaktadır. Tasarımcılar, fiziksel olarak oluşturulan dokuları ve yüzeyleri dijital ortamda tarayarak, görüntü işleme ya da dijital manipölasyon teknikleriyle yeniden düzenleyebilmektedir. Bu birleşim, yalnızca görsel estetiğı değil, işlevsel çeşitliliğı de artırmaktadır. Böylece kolografi tekniğı, tasarım sürecinde hem esneklik kazandıran hem de yenilikçi ve çok katmanlı çözümler geliştirilmesini mümkün kılan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. (Coldwell, 2015).

Kolografi baskı tekniğı tasarım dünyasında yaratıcılığı teşvik eden, özgünlük ve sürdürülebilirlik ilkelerini destekleyen çok yönlü bir üretim pratiğı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknik, tasarımcıların malzeme ve biçimle deney yapmalarına, sınırların ötesinde estetik ifadeler geliştirmelerine olanak tanırken, çevresel duyarlılığı da tasarım sürecine entegre etmektedir. Dolayısıyla kolografi, çağdaş tasarım disiplinlerinde yenilikçi ve deneysel yaklaşımların önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN KOLOGRAFİ

Sanat, yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel farkındalığı artıran güçlü bir iletişim aracı olmuştur. Pek çok sanatçı, sürdürülebilirliği benimseyerek üretim süreçlerinde geri dönüştürülmüş ve doğal malzemeleri tercih etmektedir. Bu yaklaşım, doğaya zarar vermeyen yaratım süreçlerini teşvik ederken, izleyiciye de tüketim alışkanlıklarını sorgulatan eleştirel bir alan sunmaktadır. Özellikle çevre sorunlarına dikkat çeken ekolojik sanat pratikleri, sanatı bir aktivizm biçimine dönüştürmekte ve toplumda çevresel bilinç oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Böylelikle sanat, sadece kültürel değil aynı zamanda ekolojik sürdürülebilirliğe de hizmet eden çok yönlü bir araç haline gelmektedir.

Sürdürülebilir sanat kavramı modern bir terim olsa da bu anlayışa dayalı üretim biçimleri pek çok geleneksel kültürde uzun süredir mevcuttur. Örneğın Afrika sanatı, doğayla uyumlu malzemelerle üretilen heykeller, dokumalar ve beden süslemeleriyle sürdürülebilirliğın erken örneklerini sunmaktadır. Benzer şekilde Japon kültüründeki Kintsugi sanatı, kırık seramikleri altınla onararak hem onarım hem de estetik değeri

sağlamaktadır ve bu, israfı önleyen bir upcycling yaklaşımıdır. Bugün bu tür yaklaşımlar, çağdaş sanatçılar tarafından benimsenerek, sürdürülebilir sanatın önemli ifade biçimleri arasında yer almaktadır (Attewell, 2023).

Kolagrafi, sanat üretiminde çevre bilincini teşvik eden özgün bir baskı tekniği olarak, sürdürülebilirlik ilkeleriyle doğrudan örtüşmektedir. Kolografi tekniği, atık malzemelerin sanatsal üretimde değerlendirilmesini sağlayarak geri dönüşümü teşvik ederken tüketim kültürüne eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır. Mukavva, karton, iplik, bant, kumaş, plastik ambalaj ve benzeri atık materyallerin baskı kalıbı olarak kullanılması, doğal kaynaklara olan bağımlılığı azaltırken, sanatçılara da yaratıcı ve deneysel bir ifade alanı sunmaktadır. Kolografi, bu yönüyle yalnızca bir estetik araç değil, aynı zamanda çevresel sorumluluğu aktaran bir sanatsal üretim pratiği haline gelmiştir. Kullanılan malzeme çeşitliliği kolografi baskı tekniğinin kullanım alanını açarak çok farklı materyallerle çalışma olanağı sunmaktadır. Gerek kimyasaldan uzak olabilmesi gerekse günlük yaşantıda kullanılan atık nesnelerin kullanımı, söz konusu tekniği daha da cazip hale getirmektedir.

Baskıresimde kullanılmayan çoğu malzemenin kolografi tekniğiyle geri dönüşümü de olanaklı hale gelmektedir. Yüksek ya da çukur baskıda kullanılan plakalar kolografi baskı tekniğinde baskı yüzeyi olarak kullanılabilir.

Kolografi tekniği, aynı plaka üzerinde hem oyma hem de kabartma baskı yöntemlerinin bir arada kullanılmasına olanak tanımaktadır. Bu yöntemle, yüksek dokulu, güçlü ve etkileyici görseller elde edilmektedir. Kolografide kullanılan taban plakasının düz bir yüzeye sahip olması gerekir ve ideal kalınlık genellikle 1 ila 2 mm arasındadır. Metal, karton ya da pleksiglas gibi çeşitli yüzeyler bu amaçla kullanılabilir. Ayrıca bu teknik, kullanılmayan gravür plakalarının arka yüzeylerini veya atık montaj kartonlarını değerlendirmek açısından da sürdürülebilir bir seçenektir (Gale, 2009).

Tablo 3. Kolografi Tekniğinin Sürdürülebilirliğe Katkısı

Sürdürülebilirlik Alanı	Katkı	Açıklama
Çevresel	Atık malzeme kullanımı	Tetra Pak, karton, kumaş artığı gibi atıkların yeniden değerlendirilmesini sağlamaktadır.
	Doğal kaynak tüketiminin azalması	Ahşap, metal gibi sınırlı kaynaklara alternatif oluşturmaktadır.
Ekonomik	Düşük maliyetli üretim	Ucuz ve kolay erişilebilir malzemelerle sanat yapılmasına olanak tanımaktadır.

Sürdürülebilirlik Alanı	Katkı	Açıklama
	Yerel malzeme kullanımı	Endüstriyel ürünlere bağımlılığı azaltmakta, yerel kaynakları desteklemektedir.
Eğitsel	Malzeme bilinci kazandırma	Öğrencilerin yeniden kullanım ve geri dönüşüm farkındalığı gelişmektedir.
	Yaratıcılık ve problem çözme	Sınırlı malzemelerle yaratıcı çözümler üretme becerisi kazandırmaktadır.
Sanatsal	Estetik geri dönüşüm	Kullanılmış malzemelerle sanatsal değer taşıyan işler üretme olanağı sunmaktadır.
	Teknik çeşitlilik	Rölyef, çukur baskı gibi tekniklerin bir arada kullanımına olanak tanımaktadır.

Kolografi, baskı sanatı içerisinde sürdürülebilirlik odaklı bir yaklaşım sunarak, özellikle atık veya kullanılmış materyallerin yaratıcı ve ekolojik bir biçimde yeniden değerlendirilmesini teşvik etmektedir. Günlük hayatta kullanılan çoğu tüketim nesnesi kolografi baskı tekniğinin malzemesi olabilir ve bu atık nesnelerin kullanımı sanatsal üretim yoluyla sanat nesnesine dönüşebilmektedir. Örnek olarak, gündelik hayatta kullanılan karton kutular, çeşitli kumaş parçaları, süt, meyve suyu gibi içecek kutularının kartonları ve pek çok plastik ambalaj gibi kolay erişilebilir ve geri dönüşüme uygun malzemeler kullanılarak hazırlanan kolografi plakaları, doğal kaynak ihtiyacını azaltarak sanat üretiminde ekolojik bakış açısının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kolografi baskı tekniğinde sözü edilen bu malzemeler Tetra Pak ambalaj baskıları olarak da bilinmekte ve kullanılan içecek kutuları kolografi baskı tekniğiyle sanatsal üretim materyaline dönüşmektedir.

Tetra Pak baskıresim, çok katmanlı içecek kartonlarının (örneğin süt veya meyve suyu kutuları) baskı plakası olarak yeniden kullanımına dayanmaktadır. Öncelikle ambalajlar yıkanmakta, açılmakta ve tasarıma göre kartona şekil verilerek plaka kesilmektedir. Sonrasında iç yüzeydeki alüminyum veya plastik kaplama, bir kazıma aracıyla çizilerek tonlama ve doku elde edilmektedir ve ardından plaka mürekkeplenip nemli kâğıt üzerine presle baskı alınmaktadır (Handprinted, 2018).

Şekil 7. İçecek Kutusuyla Yapılan Kolografi Baskı Örneği

Sonuç

Kolografi baskı tekniği, sanat ve tasarım alanında özgün, deneysel ve çevre dostu üretim biçimlerinin önünü açan çok yönlü bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Gerek kullanılan malzeme çeşitliliği gerekse düşük maliyetli ve geri dönüştürülebilir materyallerle uygulanabilir olması, bu tekniği sadece estetik değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik açısından da değerli bir hale getirmiştir. Kolografi, sanatçının malzemeye doğrudan ilişki kurmasına olanak tanıyan yapısıyla, her üretimi bireysel ifade biçimine dönüştürmektedir. Bu da sanat eserinin yalnızca görsel bir ürün olmasının ötesine geçerek, toplumsal ve ekolojik bilinç taşıyan bir mesaj aracı haline gelmesini sağlamaktadır.

Tasarım dünyasında ise kolografi, yüzey dokularının yaratıcı biçimde yeniden yorumlanmasını mümkün kılan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Özellikle tekstil, grafik tasarım, endüstriyel ürün tasarımı gibi alanlarda farklı malzemelerin bir arada kullanılmasıyla özgün görsel kompozisyonlar elde edilmekte; bu durum tasarımın hem estetik hem de duyuşsal boyutunu zenginleştirmektedir. Ayrıca dijital teknolojilerle entegre edilebilir yapısı, kolografıyı çağdaş hibrit tasarım yaklaşımları açısından da önemli kılmaktadır.

Sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirildiğinde, kolografi baskı tekniği; atıkların sanatsal değere dönüştürülmesi, doğal kaynak tüketiminin azaltılması ve çevre dostu üretim süreçlerinin desteklenmesi açısından oldukça etkili bir araçtır. Geri dönüştürülebilir malzemelerin sanat üretiminde kullanılması, tüketim toplumuna yönelik eleştirel bir duruş sergilerken, izleyicilere de çevresel farkındalık kazandırmaktadır. Kolografi sayesinde, sanat yalnızca yaratıcı bir ifade biçimi değil, aynı zamanda ekolojik sorumluluğu içselleştiren bir üretim pratiği olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda kolografi baskı tekniği sanatta ve tasarım alanında özgünlük, deneyim ve çevresel sorumluluğun kesiştiği noktada duran, çağdaş üretim anlayışına uygun, estetik ve etik değerleri bir araya getiren yenilikçi bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda sanat eğitiminden profesyonel uygulamalara kadar geniş bir kullanım alanına sahip olan bu tekniğin, sürdürülebilirlik temeline dayalı yaratıcı üretim süreçlerinin yaygınlaşmasına katkı sağlayarak geleceğin sanat ve tasarım anlayışına yön verdiği sonucuna varılmaktadır.

Kaynaklar

Artlex. (2025). *Collagraph Printmaking: Definition, process, artwork*.

<https://www.artlex.com/printing/collagraph/>

Attewell, C. (2023). *Sustainability in art – Environmentally conscious creativity*. Art in

Context. <https://artincontext.org/sustainability-in-art/>

Coldwell, P. (2015). *Hybrid practices within printmaking*. *Journal of Visual Art Practice*, 14(3), 175–178. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/14702029.2015.1094241>
unquietthing.wordpress.com/3ualresearchonline.arts.ac.uk/3en.wikipedia.org/3

Ddao. (2024, December 25). *Process & Materials - Don Dao Art*. Don Dao.

<https://dondao.art/process/>

Eco Friendly Printer. (2025). *What is a Collagraph?*

<https://ecofriendlyprinter.com/what-is-a-collagraph/>

Freitag, M. (2025). *Collagraph printmaking using Tetra Pak*. Minu Design

<https://minu.co.nz/collagraph-printmaking-using-tetra-pak/>

Gale, C. (2009). *Practical Printmaking*, A&C Black Publishers Limited, London.

Gürler, Z., Doyran, E. Y., & Yılmaz, B. (2019). Özgün Baskı Resim Sanatı Üzerine Bir

Araştırma. *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(6), 408-429.

Grabowski B. ve Fick B. (2009). *Baskıresim*, Çev. Simber Atay Eskier & Arif Ziya Tunç,

İzmir, Karakalem Kitabevi.

Handprinted, A. (2018). *Tetra Pak Drypoint and Collagraph Printing*.

<https://blog.handprinted.co.uk/2018/05/17/tetra-pak-drypoint-and-collagraph-printing/>

Madigan, S. (2011). *The hybrid craft designer: An examination of traditional printmaking techniques and the use of digital technologies relative to current studio production* (Master's thesis, University of Newcastle). Retrieved from

- <https://nova.newcastle.edu.au/vital/access/manager/Repository/uon:11822>
People of Print (2001). *Su France | What is a Collagraph?* People of Print.
<https://peopleofprint.com/solo-artist/su-france-what-is-a-collagraph/>
Smithsonian American Art Museum (2025).
<https://americanart.si.edu/search?query=Glen%20Alps>
TeachPrint - Collagraphy. (2025). <https://www.teachprint.com/print-lessons/collagraphy>
Tetrapak & Textures Printing workshop, with Cath Brooke — Workshop from the People
Powered Press CIC. (2025).
<https://www.saltsworks.com/workshops-events/tetrapak-printing-workshop-with-cath-brooke>
Türk Kaya, S., Coşkun Onan, B., & Uzunoğlu, M. (2022). Kolografî Tekniğinde
Alternatif Arayışlar ve Uygulama Örnekleri. *Uluslararası İnsan ve Sanat
Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 388-414.
Washington State Arts Commission. (2019). *Artist Collection - ARTSWA*. ArtsWA.
<https://www.arts.wa.gov/artist-collection/?request=record;id=4391;type=701>
Wikipedia contributors. (2024). *Collagraph*. In Wikipedia.
<https://en.wikipedia.org/wiki/Collagraph>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.3>

Volume 9/3

2025 p. 38-46

ANGER AND SILENCE AS MODES OF RESISTANCE IN JOHN OSBORNE'S *LOOK BACK IN ANGER*

JOHN OSBORNE'UN *LOOK BACK IN ANGER* OYUNUNDA DİRENİŞ BİÇİMLERİ OLARAK ÖFKE VE SESSİZLİK

Zeynep ŞENTÜRK*

ABSTRACT

This article explores John Osborne's *Look Back in Anger* (1956) as both a landmark of post-war British theatre and a social critique of mid-twentieth-century Britain. The analysis situates Jimmy Porter's anger and Alison's silence within a critical discussion of alienation and resistance. Jimmy's anger is not read as uncontrolled hostility but as a response to social inequalities, cultural exclusion, and the frustrations of a generation rendered marginal by reforms such as the 1944 Education Act. Alison's silence, often dismissed as passivity, is reinterpreted as a deliberate stance that reflects the distance of privilege and the persistence of class division. By presenting the domestic space of the attic flat as a microcosm of national tensions, the article shows how the disintegration of personal intimacy parallels the erosion of Britain's authority and the uncertainty of its social order. The strength of the study lies in connecting individual conflict with political and cultural decline, although the emphasis on Osborne's biography at times risks limiting the structural dimension of the critique. The article demonstrates how anger and silence serve as forms of resistance, revealing the play's dual status as an intimate marital drama and a reflection of Britain's post-war crisis.

Keywords: *Post-war British Drama, Angry Young Men, Anger and Silence, Class Conflict*

ÖZ

Bu makale, John Osborne'un *Look Back in Anger* (1956) eserini hem savaş sonrası İngiliz tiyatrosunun dönüm noktalarından biri hem de yirminci yüzyılın ortalarında Britanya toplumuna yönelik bir eleştiri olarak ele almaktadır. Analiz, Jimmy Porter'in öfkesini ve Alison'un sessizliğini yabancılaşma ve direniş ekseninde tartışmaya açmaktadır. Jimmy'nin öfkesi, kontrolsüz bir saldırganlık olarak değil, toplumsal eşitsizliklere, kültürel dışlanmaya ve 1944 Eğitim Yasası gibi reformlarla

* Dr., Ordu University, School of Foreign Languages, E-mail: senturk.zeynep.okumus@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1105-9502, Ordu, Türkiye.

marjinalleştirilen bir kuşağın hayal kırıklıklarına verilen bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Çoğunlukla edilgenlik şeklinde yorumlanan Alison'un sessizliği ise ayrıcalığın mesafesini ve sınıf ayrımlarının sürekliliğini yansıtan bilinçli bir tavır olarak yeniden yorumlanmaktadır. Çatı katındaki evsel mekânı ulusal gerilimlerin bir mikrokozmosu olarak sunan makale, kişisel yakınlığın çözülüşünü Britanya'nın otoritesindeki zayıflama ve toplumsal düzenindeki belirsizlik ile paralel okumaktadır. Çalışmanın gücü, bireysel çatışmaları politik ve kültürel çözülme ile ilişkilendirmesinde görülmektedir; ancak Osborne'un biyografisine yapılan yoğun vurgu, kimi zaman yapısal eleştiri boyutunu sınırlama riski taşımaktadır. Makale, öfke ve sessizliğin birer direniş biçimi olarak işlediğini ortaya koyarak, oyunun hem evlilik bağlamında bireysel bir dram hem de savaş sonrası Britanya krizinin yansıması olarak ikili konumunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Savaş Sonrası İngiliz Tiyatrosu, Öfkeli Genç Adamlar, Öfke ve Sessizlik, Sınıfsal Çatışma*

Introduction

The premiere of *Look Back in Anger* at the Royal Court Theatre in 1956 is often regarded as a decisive break in post-war British theatre. At a time when stages were dominated by the “well-made plays” of Terence Rattigan and Noël Coward, which relied on wit and upper-middle-class drawing-room settings, Osborne's work introduced an unpolished idiom and a claustrophobic domestic environment. With its focus on class conflict, anger, and alienation, the play challenged theatrical conventions and marked the beginning of what critics came to call *kitchen sink realism* (Rebellato, 1999; Durbach, 2004). In doing so, Osborne's drama transformed the stage into a mirror of social struggle and captured the disillusionment of a generation negotiating rapid cultural change. More than a literary innovation, the play functions as a cultural document of mid-twentieth-century Britain. By the late 1950s, Britain's imperial influence was in visible decline, and public trust in political institutions was wavering. Jimmy Porter embodies this fractured historical moment: too educated to remain securely within the working class, yet excluded from the privileges of the elite. His anger reflects the broader frustrations of a society caught between post-war welfare promises and enduring structural inequalities (Shellard, 1999; Gale, 2004). In this sense, the attic becomes a microcosm of Britain's cultural and political crisis.

Critical reception at the time featured the play's disruptive force. Kenneth Tynan, writing for *The Observer*, hailed it as “the best young play of its decade,” thereby framing Jimmy Porter as the representative voice of a disillusioned generation (Tynan, 1956/1991). This early response helped feature Osborne's status as both a dramatist of raw emotional energy and a social critic whose work gave theatrical form to political and cultural anxieties. Building on this legacy, the present study examines how Jimmy's anger and Alison's silence articulate resistance and alienation, positioning *Look Back in Anger* not simply as a marital drama but as a reflection of Britain's contested post-war identity.

John Osborne and The Angry Young Men

The English playwright John Osborne is widely recognized for the intensity of his anger and the way he channels this emotional force to articulate personal and political discontent, particularly in opposition to the British establishment. Set in post-war England, his seminal play *Look Back in Anger*, first staged at the Royal Court Theatre in 1956, marked a turning point in British drama. As Dan Rebellato (1999) observes, Osborne's work "ushered in a renaissance of British theatre" (p. 2) giving rise to a new movement that came to be known as the Angry Young Men. Osborne himself has frequently been cast as the archetypal angry man, often perceived as violent, misogynistic, and unrelenting in his critiques. Yet his notorious use of aggressive language and emotional volatility invites closer scrutiny. Rather than functioning merely as outbursts of rage, Osborne's expressions of anger may signal broader social, emotional, and political disturbances. As Harriet Lerner (2014) argues in *The Dance of Anger*, anger can reveal deeper forms of suffering such as the experience of "being hurt, that our rights are being violated, that our needs [...] not being adequately met" (p. 1). This paper examines the complex tension between anger and silence in *Look Back in Anger* by showing that Jimmy's anger is more than an emotional outburst. It functions as a tool of resistance against the inequalities faced by his generation, one that felt alienated and caught between social changes in post-war Britain.

John Osborne's journey toward writing his landmark play *Look Back in Anger* began with a personal experience: recording his emotional turmoil over his first wife, Pamela Lane, in a notebook. At the time, Pamela was involved in a clandestine relationship with another man, and this betrayal served as the emotional catalyst for the play's conception. As such, *Look Back in Anger* can be read as a partially autobiographical work, with notable parallels between Osborne and his protagonist, Jimmy Porter, particularly in terms of emotional disposition and personal history. The play centres on the strained marital relationship between Jimmy and Alison, set in a cramped attic flat in 1950s Britain. This domestic space, marked by social and emotional confinement, is shared with their friend Cliff, who serves as a mediator and stabilizing presence between the couple's escalating tensions. Apart from Alison, who comes from an upper-middle-class background, both Jimmy and Cliff are rooted in the working class. The play's realistic setting, coupled with the naturalistic dialogue and vernacular speech of its characters, astonished theatre audiences in 1956. As Rebellato (1999) notes, British theatre in the post-war period was largely controlled by commercial managers who favoured upper-class milieus and cocktail party scenarios, despite the fact that much of the population was still grappling with the aftermath of war and economic hardship. Ibrahim Yerebakan (1992) further observes that the "domestic setting demonstrates [...] that the play is dealing with the realities of life and current social problems" (p. 173). Rather than reading Jimmy Porter's anger merely as a verbal assault on his wife Alison, it may be understood as a symbolic protest against the indifference of the upper classes to the lived struggles of the working poor. As a realist character, Jimmy directs his frustration and resentment toward those around him,

particularly Alison because she embodies the privileged class whose values and detachment he cannot reconcile with his own social experiences.

Anger and Silence in the Marital Relationship

The tension between silence and anger is central to *Look Back in Anger*, and the dynamic between these opposing forces is particularly evident in the relationship between Jimmy and Alison. Alison's passivity and apparent submission to Jimmy's outbursts have often frustrated audiences, many of whom interpret Jimmy as a cruel and domineering figure who subjects his wife to emotional abuse. As Afolayan (2012, p. 124) observes, Jimmy's anger is widely perceived as "destructive, unpleasant, immature, aggressive, [and] hostile". On the surface, his rage appears entirely negative and unwarranted. Yet when examined more closely, more critical motivations begin to emerge. As Derrida's method of deconstruction sparks here, texts are inherently unstable and open to multiple interpretations (Güney & Güney, 2008). As such, Jimmy's anger can be read not simply as aggression, but as a reaction to a larger system of indifference. From this perspective, Alison's silence may be interpreted not as submission, but as a form of non-verbal resistance or emotional detachment which is an expression of the class privilege and emotional inaccessibility that Jimmy finds so intolerable. This breakdown of verbal communication corresponds to Kalecik's (2025, p. 109) assertion that when multiple conversational maxims of Grice are violated and flouted, they result in "Non-verbal Acts", as appeared in several scenes in the play, serving as alternative means to continue communication. Therefore, her silence, then, becomes not neutral but charged with meaning, embodying the social and emotional divide between them

When Osborne wrote *Look Back in Anger* in 1956, post-war Britain was in tension with widespread economic, social, and educational challenges. As Afolayan (2012) notes, this period was marked by considerable unrest, as the collapse of rigid class divisions left the traditional ruling elite uncertain and unprepared for the emerging social order. In response, the newly established welfare state sought to implement reforms aimed at improving conditions for all citizens, particularly in areas such as health, education, and economic support. Among the key initiatives was the Education Act of 1944, which introduced free secondary education for all children, regardless of their class background. While this legislation was progressive in theory, its implementation exposed structural contradictions within British society. As David Galef (1997) observes, although the Act enabled working-class students to pursue higher education, it simultaneously created a cohort of individuals who were "too educated for the working classes, yet not aristocratic enough for the upper class" (p. 21). Both Osborne and his protagonist Jimmy Porter belong to this displaced generation alienated by background, education, and social aspiration and struggling to locate a stable sense of belonging in a society that no longer recognizes clear class boundaries.

Symbolism, Class, and Public Disillusionment

In *Look Back in Anger*, Osborne channels his own emotional dislocation through the character of Jimmy Porter, using him as a vehicle to express personal and generational frustration with post-war British society. As Güney and Güney (2008) observe, Jimmy's words carry multiple layers of significance, resonating beyond his immediate conflicts. His verbal assaults on Alison therefore operate on more than a domestic level; they register his wider resentment toward the British establishment and the monarchy. Through Jimmy, Osborne dramatizes the anger of a generation that felt betrayed by unfulfilled promises and alienated within a rigid social order. However, this opposition is not rooted in disdain but in a form of wounded patriotism. Osborne's anger, often perceived as violent or excessive is directed at a society that has failed its citizens especially those, like Jimmy, who find themselves caught between classes in a changing social landscape. Although Osborne's prose can appear aggressive or rhetorically vague, he himself noted that his intentions were frequently misread by the bourgeois and philistine audiences who interpreted every line as literal, ignoring the emotional intensity he sought to evoke (Gilleman, 2002). In the play, Jimmy's outburst, "Oh heavens, how I long for a little ordinary human enthusiasm [...] I want to hear a warm, thrilling voice cry out 'Hallelujah!'" (Osborne, 1956, p. 15) reflects not only his disappointment with his immediate family but also a broader plea to British society. He longs for emotional connection, for a sense of safety and belonging that has been denied for him.

In this sense, Jimmy functions as the voice of a disillusioned post-war generation, the so-called 'Angry Young Men' who occupy a liminal space between the working and upper classes. Their education has alienated them from their roots, yet it has not granted them access to the privileges of the elite. As Afolayan (2012) notes, "[f]rom Shakespeare to Ben Jonson, Richard Sheridan to Oliver Goldsmith, no dramatist has engaged the society frontally like Osborne" (p. 125). While *Look Back in Anger* seemingly stages the collapse of a marriage, it simultaneously calls attention to the deeper crisis of class identity and emotional alienation in mid-century Britain. Jimmy, as part of the classless intelligentsia, does not only lash out but also asks for recognition, dialogue, and fairness from a society that has made him invisible.

Jimmy and Alison are said to have been married for three years, yet the play presents them less as partners than as adversaries locked in a continual quarrel. Whenever Jimmy attempts to engage with Alison, she responds with detachment, often absorbed in her ironing. In Act I, for instance, when Jimmy asks, "Do the papers make you feel you're not so brilliant after all?", Alison absently replies, "Oh, I haven't read them yet," to which Jimmy retorts, "I didn't ask you that. I said..." (Osborne, 1956, p. 3). This exchange typifies her evasive strategy: she maintains silence or gives vague replies, creating distance rather than dialogue. As Haque (2014) argues, Alison's ironing and quietness function as a form of defence, a protective shield against Jimmy's verbal assaults. Moreover, Alison's silence and passivity render her seemingly compatible with her husband and his way of life. From

the beginning of the play, Alison appears in a domestic role wearing her husband's shirt, ironing his clothes, and preparing meals. As Gilleman (2008) observes, these details reinforce her image as a dutiful, even longing wife. Yet her silence and habitual withdrawal unsettle Jimmy, intensifying his sense of isolation and fuelling his anger. What he craves most is communication, an acknowledgment of his feelings and insecurities but Alison's reserve denies him.

On a symbolic level, Alison embodies the upper classes, whose indifference Osborne suggests has long marginalized the working majority. Her ceaseless ironing, aimed at smoothing out wrinkles, becomes a metaphor for the ruling class attempting to impose order on society through laws and reforms, while ignoring the lived realities of those they govern. In this light, Alison's silence does not simply signal passivity but a subtle form of resistance, an act of withdrawal that deepens the social and emotional gulf between her and Jimmy. Silence, therefore, emerges in the play not as emptiness but as a provocative stance that destabilizes both marital intimacy and class relations.

After the Second World War, Britain could no longer sustain its image as 'the empire on which the sun never sets,' having lost many of its colonies and faced severe financial decline (Darwin, 1988). The erosion of imperial power also began to undermine rigid class divisions within British society. The newly established welfare state sought to address these social challenges by expanding access to health services and education, while inter-class marriages, such as that between Jimmy and Alison, signalled further social change. Yet despite these reforms, deep cultural and social barriers persisted. The upper classes continued to distance themselves from the wider population, even in the realm of literature. There remained a social barrier for British people as the upper class eliminated the "common man to take any interest in the English novel" and preferred a language that is legible only for them (Yerebakan, 1992, p. 174). As Osborne demonstrates, the English novel had become increasingly inaccessible to ordinary readers, its language and criticism often confined to elite circles. Jimmy himself remarks with frustration, "I have just read three whole columns on the English novel, half of it is in French. Do the Sunday papers make you feel ignorant?" (Osborne, 1956, p. 4). Although he has benefited from a university education, Jimmy remains burdened by feelings of ignorance and exclusion, a reflection of the alienation experienced by much of his generation. Jimmy's obsession with suffering is central to his identity. Alison perceptively observes, "Oh, don't try and take his suffering away from him- he'd be lost without it" (Osborne, 1956, p. 54), acknowledging that his sense of self is bound to pain and disillusionment. This fixation emerges most cruelly when Jimmy wishes that Alison might lose a child, believing that only through grief could she understand his own existential despair, an ironic statement given her unspoken pregnancy. The motif of loss here evokes the very ideals of an implied national context. Osborne's reference to Alison's miscarriage has been read as an allusion to Britain's loss of the Suez Canal, a humiliating event that symbolized the end of Britain's status as a global superpower. Therefore, by reading Osborne's *Look Back in Anger*, it becomes apparent that "a love affair turns into a political statement" (Sierz, 1996,

p. 136). The collapse of intimacy between Jimmy and Alison parallels the decline of British authority abroad, illustrating how private suffering becomes inseparable from public disillusionment. It is precisely this layering of meanings that are personal, political, and cultural which gives *Look Back in Anger* its richness and positions it as a defining work of post-war British theatre.

Conclusion

The research undertaken in this study makes it clear that *Look Back in Anger* should be read not as a simple domestic drama but as a cultural text that stages the fractures of post-war Britain. Osborne's play exposes the inadequacy of social and political structures to meet the aspirations of a generation caught between collapsing imperial power and the uncertain promise of the welfare state. By focusing on Jimmy Porter's anger and Alison's silence together, the analysis demonstrates how Osborne transforms intimate exchanges into a critical commentary on social exclusion, inequality, and the search for recognition. This reading leads to the idea that the play operates on multiple registers at once: it is a drama of marriage, a critique of class stratification, and a reflection of Britain's post-imperial decline.

One of the central conclusions of this research is that Osborne succeeds in turning emotion itself into a form of political language. Jimmy's anger, often dismissed as hostile or destructive, can instead be read as a demand for visibility and justice in a society that has denied him both. His rage is an articulation of injury, a protest against the contradictions of a welfare state that extended education but failed to dismantle entrenched privilege. In this sense, anger functions less as an individual flaw than as a political expression of betrayal. Silence, conversely, is not simply the absence of speech but becomes a parallel mode of resistance. Alison's withdrawal, while frequently read as passivity, reflects the persistence of class privilege and her refusal to engage on Jimmy's terms. The intersection between these two forces reveals how Osborne employs domestic conflict to dramatize the tension between speech and suppression, visibility and invisibility, that defined the post-war generation.

The analysis also highlights the extent to which Osborne's play both challenges and reproduces social hierarchies. Jimmy's demand for recognition is a powerful indictment of class indifference, yet his aggression towards Alison reveals the gender limitations of his protest. By placing Alison in the position of silent interlocutor, the play risks reducing female experience to a symbolic function rather than granting it full agency. This contradiction complicates Osborne's status as a radical voice of resistance. He gives voice to a generation marginalized by class, but he simultaneously silences the perspectives of women, leaving his critique partial and uneven. Recognizing this tension is crucial, for it allows us to see *Look Back in Anger* not as a transparent expression of post-war frustration but as a text riddled with ambivalences, where resistance is always shadowed by exclusion.

Another critical conclusion lies in the play's legacy for British theatre. Osborne's work broke decisively with the genteel conventions of pre-war drama, replacing polite drawing-room conversations with the raw language of discontent. This shift redefined the possibilities of the stage, making it a forum where ordinary voices and everyday frustrations could carry political weight. By situating Jimmy's tirades within a cramped attic flat, Osborne created a microcosm of national malaise, one that audiences could no longer ignore. In doing so, he expanded the scope of post-war drama, proving that theatre could serve as both mirror and critique of society. Yet the very success of this strategy also fixed Osborne, and by extension Jimmy Porter, as the archetypal "angry young man," a label that continues to shape critical discussions of the play. The research suggests that such a label is reductive, obscuring the complexity of Osborne's social critique and the contradictions embedded within it.

This research demonstrates that the continuing relevance of *Look Back in Anger* lies in its capacity to provoke questions rather than provide answers. The play forces us to consider what forms of resistance are possible in a society marked by exclusion, whether anger can function as a productive demand for recognition, and whether silence constitutes refusal or complicity. These questions extend beyond the historical context of 1950s Britain, speaking to ongoing debates about social justice, recognition, and belonging. The unresolved tension between Jimmy's desperate need for dialogue and Alison's silent detachment hints struggles over who is heard and who remains unheard in society. In this respect, Osborne's play should be seen not as a closed statement of its time but as a work that continues to unsettle, challenging readers and audiences to confront the fractures of their own social worlds.

References

- Afolayan, A. (2012). The angry young men and postwar British drama. *Ibadan Journal of Theatre Arts*, 6(2), 123–130.
- Darwin, J. (1988). *Britain and decolonisation: The retreat from empire in the post-war world*. Macmillan.
- Durbach, E. (2004). *A day in the life: Look Back in Anger and the new realism*. *Theatre Journal*, 56(2), 253–270. <https://doi.org/10.1353/tj.2004.0041>
- Gale, M. B. (2004). *The Cambridge companion to British theatre, 1945–2010*. Cambridge University Press.
- Galef, D. (1997). *The supporting cast: A study of flat and minor characters*. Pennsylvania State University Press.

- Gilleman, L. (2002). *Aristocratic modernism and the modernist novel*. Palgrave Macmillan.
- _____. (2008). Cultural studies in the English theatre of the 1950s. In R. Luckhurst & M. Middeke (Eds.), *The Cambridge companion to twentieth-century British theatre* (pp. 153–168). Cambridge University Press.
- Güney, E., & Güney, A. (2008). *Poststructuralist literary theories and Derrida's deconstruction*. Ankara University Press.
- Haque, M. (2014). *Silence and resistance in modern drama*. University of Dhaka Press.
- Hargreaves, T., & Ferrebe, A. (2012). *John Osborne's Look Back in Anger: A casebook*. Routledge.
- Kalecik, S. (2025). Conversational maxims and moments of physical violence in John Osborne's *Look Back in Anger*. *Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 19(1), 99-110. <https://doi.org/10.47777/cankujhss.1633187>
- Lerner, H. (2014). *The dance of anger: A woman's guide to changing the patterns of intimate relationships*. Harper Perennial.
- Osborne, J. (1956). *Look Back in Anger*. Faber and Faber.
- Post, R. (1973). The outsider and the angry young men: John Osborne's social critique. *Modern Drama*, 16(1), 61–74.
- Rebellato, D. (1999). *1956 and all that: The making of modern British drama*. Routledge.
- Rebellato, D. (1999). *1956 and all that: The making of modern British drama*. Routledge.
- Shellard, D. (1999). *British theatre since the war*. Yale University Press.
- Sierz, A. (1996). *In-Yer-Face theatre: British drama today*. Faber and Faber.
- Tynan, K. (1991). *Curtains: Selections from the drama criticism and related writings* (J. Lahr, Ed.). Applause. (Original work published 1956)
- Yerebakan, I. (1992). *Modern english drama: A study of social issues*. Gazi University Press.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.4>

Volume 9/3

2025 p. 47-63

POSTCOLONIAL NOSTALGIA IN ZADIE SMITH'S *THE FRAUD* (2023)

ZADİE SMİTH'IN *THE FRAUD* (2023) ESERİNDE POSTKOLONYAL
NOSTALJİ

Mert Can BEKEN*

Fehmi TURGUT**

ABSTRACT

Zadie Smith's first historical novel, *The Fraud*, offers a critical insight into the legacy of the British Empire through the lens of postcolonial nostalgia. The story is set in Victorian England and centres on the infamous Tichborne Trial, which became a national debate questioning identity and class conflict. It highlights how memory and identity are shaped not only by what is remembered but also by what is silenced or forgotten. Smith blends history and fiction to subvert narratives of the past and show how history is constructed. This study suggests that in *The Fraud*, nostalgia works not as a romantic view of the past but as a way to question the legacy of empire. Instead of idealising the imperial past, the novel shows how memory continues to shape contemporary identities, power relations, and social tensions. This study examines how *The Fraud* uses nostalgia not as an emotional return to the past, but as a tool for historical critique. The analysis draws on Boym's concept of nostalgia and is supported by ideas from postcolonial and memory studies. It focuses on how the novel connects personal longing with broader reflections on history and how the past continues to shape the present. The novel is centred on Andrew Bogle and Eliza Touchet, who often feel alienated from society. Their memories and perspectives reveal how injustice and silence are deeply rooted in the way history is told. Ultimately, the novel raises questions about how the empire is remembered and how its legacy continues to influence the present.

Keywords: *Historical Memory, Nostalgia, Postcolonialism, Tichborne Trial, Victorian Era*

* PhD Candidate, Department of Western Languages and Literatures, Karadeniz Technical University, E-mail: mert.can.beken@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5014-3243, Kars, Türkiye.

** Assistant Professor, Faculty of Letters, Karadeniz Technical University, E-mail: feturgut@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2445-9065, Trabzon, Türkiye.

ÖZ

Zadie Smith'in ilk tarihi romanı *The Fraud*, Britanya İmparatorluğu'nun mirasına postkolonyal nostalji perspektifinden eleştirel bir bakış sunar. Hikâye, Viktorya dönemi İngiltere'sinde geçer ve kimlik ile sınıf çatışmasını gündeme getiren kötü şöhretli Tichborne Davası etrafında şekillenir. Roman, hafıza ve kimliğin yalnızca hatırlananlar üzerinden değil, aynı zamanda bastırılanlar ve unutulmuşlar aracılığıyla da nasıl biçimlendiğini vurgular. Smith, tarihi ve kurguyu harmanlayarak geçmişe dair anlatıları sorgular ve tarihin nasıl inşa edildiğini gözler önüne serer. Bu çalışma, *The Fraud* romanında nostaljinin geçmişe romantik bir özlem değil, imparatorluk mirasını sorgulamanın bir yolu olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. Roman, emperyal geçmişe yüceltmek yerine, kolektif belleğin günümüz kimliklerini, güç ilişkilerini ve toplumsal gerilimleri nasıl şekillendirmeye devam ettiğini ortaya koyar. Nostalji, bu bağlamda, duygusal bir geri dönüş değil; tarihsel bir eleştirinin aracı olarak değerlendirilir. Analiz, Svetlana Boym'un nostalji kavramına dayanmakta ve postkolonyal teori ile bellek çalışmaları çerçevesinden destek almaktadır. Romanın, bireysel özlemleri tarih üzerine daha geniş düşünsel sorgulamalarla nasıl ilişkilendirdiği ve geçmişin bugünü nasıl şekillendirmeyi sürdürdüğü incelenmektedir. Romanın merkezinde yer alan Andrew Bogle ve Eliza Touchet, toplumla tam olarak bağ kuramayan karakterlerdir. Onların anıları ve bakış açıları, adaletsizlik ile suskunluğun tarihin anlatılma biçimine ne denli yerleşik olduğunu ortaya koyar. Sonuç olarak, roman, imparatorluğun nasıl hatırlandığına ve bu geçmişin bugün üzerindeki etkilerine dair önemli sorular gündeme getirir.

Anahtar Kelimeler: *Tarihsel Bellek, Nostalji, Postkolonyalizm, Tichborne Davası, Viktorya Dönemi*

Introduction

Postcolonial literature often reflects struggles to deal with a painful past while imagining a more just future. Within the decolonisation process and afterwards, colonised people, or subjects in a colonial tongue, started to be noticed by the rest of the world. This, of course, was not due to the noble sense of forgiveness of the West, which held the power. Instead, it was the success of the oppressed ones who eventually managed to challenge the Occidental supremacy both domestically and abroad. The shift from colonialism to postcolonialism was not a smooth transition that meant the end of the problems. Rather, it was the starting point of entirely new problems. Just as the prefix “post” does not always mean “after”, postcolonialism does not refer to the end of colonial practices; it has just been reshaped. The aftermath of the abolition of traditional slavery and the formation of modern slavery cannot be seen as two distinct practices of the colonial mind. The form of repression evolved from physical oppression to more subtle, systemic constraints. As Homi Bhabha observes, the end of the direct colonial rule has not eradicated its influence. Colonialism reappears in new forms, which shows that postcolonial is not a break from the colonial past.

The post-war period has not only had destructive effects on those who lived through it firsthand, but its legacy has also been passed down to the next generations. Postcolonialism may simply be perceived as unpleasant, but it is more complicated than it seems to be. It

evokes various emotions, including resentment, pride, manipulation, and nostalgia. These diverse emotions are often portrayed in literary texts to unearth the nature of postcolonialism. Among them, nostalgia has a distinctive place in comprehending its complexity. Nostalgia contains both the longing and the sorrow stemming from the burden of the past. Postcolonial nostalgia, in particular, adds another layer to this emotional complexity. Despite its general romantic perception, nostalgia also conveys the conflict between the past and present. Nostalgia has versatile approaches which evoke unique emotions about the past for each individual or societal memory. Because it is about perception, it depends on how it is interpreted from different perspectives. That makes nostalgia relatively a subjective phenomenon. This subjectivity does not overshadow its significance; rather, it contributes to historical consciousness. Through nostalgia, postcolonial subjects can create a bridge between their past and present by which they can reshape their identities.

Zadie Smith, a British-Jamaican author, reflects this complex process of nostalgia in her first historical novel, *The Fraud* (2023). The novel is set in Victorian England, and it blends historical and fictional characters. *The Fraud* tells about the infamous Tichborne trial, which was an important and sensational event in the 19th century. Through the sceptical and objective character of Eliza Touchet's observations and the formerly enslaved man Andrew Bogle's experiences, the novel scrutinises the legal, racial and imperial dynamics of the era. This blending of historical fact and fiction situates the novel within the historical novel, as Georg Lukács argues that "What is lacking in the so-called historical novel before Sir Walter Scott is precisely the specifically historical, that is, derivation of the individuality of characters from the historical peculiarity of their age" (Lukács, 1962, p. 19). Smith's use of real and fictional characters, therefore, allows her to narrate the imperial legacy not just as distant history, but as a structure of feeling that continues to affect present identities. This shows that *The Fraud* is not just set in the past, but it also deals with the ideas, tensions, and power structures of that time. In this way, the novel fits the tradition of the historical novel. At the same time, it offers a new way of looking at history through a postcolonial lens.

Postcolonial nostalgia is central to Smith's *The Fraud*. Rather than accepting nostalgia as a simple and painful longing for the past, Smith explores how nostalgia both hides and unearths the truths of imperial history. The novel reflects how colonisers and colonised are shaped by memories that are lost or never existed. *The Fraud* illustrates that postcolonial nostalgia is not only an emotional response to the past, but also a critique of it. Indeed, Smith's narrative aims to remove imperial praise as Kaur states it "unsettles the nation's delusions about race, imperialism and the transatlantic slave trade" (Kaur, 2023, para. 2). Smith contributes to a better understanding of how the imperial past continues to echo in the present. As Ulin observes, the novel is "smartly rendered, true to its own time while also deeply reflective of ours", showing how a Victorian story can be echoed in modern realities (Ulin, 2023, para. 3). This paper will explore how *The Fraud* engages with nostalgia to examine imperial history and its marks on today's identities and memories. To

frame this exploration, the paper focuses on postcolonial nostalgia as a way of understanding how people make sense of the past marked by loss, silence, and displacement. Rather than treating nostalgia as a single emotion, the study acknowledges its complexity and highlights its centrality in understanding imperial memory. These versatile approaches help reveal how imperial history continues to shape the present in lasting ways. In this context, Boym's distinction between restorative and reflective nostalgia provides a useful framework to analyse how *The Fraud* engages with different attitudes toward imperial memory. The study argues that *The Fraud* uses postcolonial nostalgia not to glorify the past but to question the imperial legacy and its lasting effects on memory and identity. To support this argument, the paper examines how characters challenge or reinterpret the past and how nostalgia becomes a tool for reshaping identity.

Historical Background and Narrative Structure of *The Fraud*

Zadie Smith's *The Fraud* (2023) is a historical novel that goes back to Victorian England's one of the most sensational cases: The Tichborne Case in 1873. Arthur Orton, a butcher from Wagga Wagga, Australia, claims to be Sir Roger Tichborne, the lost heir of the Tichborne family. The real Roger Tichborne was lost in a shipwreck almost twenty years before this case. It was a shock for both the family and society. One of the believers of the claimant was Roger's mother. She believed Arthur Orton, even though French was Roger's first language, which Orton could not speak. The novel's title, *The Fraud*, refers to this case, but it has multiple layers, including the themes of social deception and identity crises. These layers allow the novel to show how national stories are built and how personal identities are shaped by cultural roles. By focusing on the Tichborne case, Smith invites readers to reflect not only on what is accepted as legal truth but also on how history and identity are shaped and questioned over time.

The novel primarily focuses on two characters' points of view, and each of them offers windows to different worlds. The storyteller is Mrs Eliza Touchet, a widow who works for her cousin-in-law, William Harrison Ainsworth. Ainsworth is a real historical figure who lived in the Victorian Era as a once-famous writer, mostly with his *Jack Sheppard* (1839). Mrs Touchet is a careful observer and often sceptical of the incidents. She is interested in the Tichborne case and follows the courts by observing the crowd's expectations. The other central character is Andrew Bogle, whose life story is narrated in the second half of the book. He is a black Jamaican man enslaved on a sugar plantation. He worked for the Tichborne family for years after the abolition of slavery in the British Empire in 1834. Bogle plays a key role in the trial as his testimony supports the claimant's identity as the real Roger Tichborne. Through Bogle's memories, Smith portrays the experiences of the enslaved people and their descendants to highlight the trauma inherited from colonialism. The contrast between Touchet's sharp observations and Bogle's personal pain helps the novel move between telling a social story and raising questions about colonial history.

The historical background of England is essential to the themes of the novel. The Tichborne trial took place in an era in which the British Empire was witnessing moral questions and challenges, including class inequalities, reforms, and the ruins of slavery and colonialism. *The Fraud* puts the Tichborne trial at the centre of focus to touch upon broader contexts. The public was excited about the idea of challenging the aristocratic privileges by advocating for the claimant against them. Besides, the black servant's central role in the trial is rather an uncomfortable case for Victorian society. Smith blends fact and fiction by integrating real historical events into her narrative. For instance, Smith refers to the Morant Bay rebellion of 1865 and the bloody suppression by the British government. (Smith, 2023a, p. 78). This rebellion, led by Paul Bogle, caused the death of hundreds of black Jamaicans who were against injustice and poverty. The martial law declared by Governor Eyre was a call to hunt the rebels. The rebellion and the law are discussed by William, Fanny and Mrs Touchet. While Fanny and William claim that martial law is not murder, Mrs Touchet thinks it is. When William Ainsworth advocates that "We really cannot murder a man for saving a colony"; Mrs Touchet responds "Three hundred and fifty Jamaicans hanged in the public square! Villages burned to the ground, families murdered, women dishonoured, discovered in their beds with their throats—" (Smith, 2023a, p. 79). These scenes show how the story moves back and forth between real history and fictional details, challenging the usual way the era is remembered. By referencing the riot and Governor Eyre in controversial perspectives, Smith reflects the real moral conflicts of the Victorian Era. Smith, in her interview with Terry Gross, explains her aim of shocking readers: "So the whole purpose of the novel, in my mind, was that you're reading what seems to be a cozy, charming, funny Victorian novel until it isn't suddenly, because that's the structure of British society in the 19th century" (Smith, 2023b). Hence, the novel's blending of comedy and tragic reality shows how the Victorian Era was covered with illusion and manipulation. Thus, *The Fraud*'s plot, which seemingly focuses on the Tichborne trial, becomes a tool for exploring deeper questions about the truth and the fraud.

The Concept Of Nostalgia

Nostalgia is a complex and multifaceted emotion. It is rooted in both longing and pain. Its etymology suggests what dilemmas lie beneath the seemingly romantic and harmless concept of nostalgia. Etymologically derived from Greek, nostalgia consists of "nostos" (homecoming) and "algos" (pain, longing). Thus, it means the pain of homecoming or, as Boym states, "a longing for a home that no longer exists or has never existed" (Boym, 1959, p. xiii). The longing for home in these two circumstances hosts their unique sorrows. One pain is not superior to the other. The miss of an existing home may seem more endurable, but it is not less complex for a soldier at war dreaming of his beloved country. Mason also emphasises that nostalgia always causes suffering regardless of the existence of the missed home: "Nostalgia is the suffering caused by our unappeased yearning to return. Whether or not, he said, the home we long for ever existed" (Mason, 2020, p. 116). Whether it exists or not, being far from home causes a deep feeling of nostalgia. Nostalgia is not only a personal experience but is also strongly tied to a collective memory and

trauma. Understanding the multi-layered formation of nostalgia for both individuals and societies is crucial for interpreting the postcolonial texts in terms of longing for home, as these texts show the echoes of the past on the present.

Nostalgia, in the postcolonial context, does not only serve as an individual yearning, but at the same time, it represents a collective expression of cultural dislocation. The homecoming desire combines with the identity clashes. Postcolonial subjects live far from their homes to gain what they believe they cannot have in their homes. This seems like a volunteer move for these individuals, but why they cannot find peace in their own homes should be the question behind these moves. For some, however, the idea of returning home evokes a feeling of anxiety rather than peace. This is called nostophobia, which means “an abnormal fear or dislike of home” (Davis, 1979, p. 15). Nostalgia is not only about longing for a place in the past, rather, it is a longing for this place at another time. They become lost in the time and place in which they cannot separate themselves from what they used to be. Their perception of the past and the future blur, perception of time and place disappears. Lefebvre argues that the “apparent stability” of space is only temporary (qtd in Cornelius, 2019, p. 23). This temporal space makes it harder for postcolonial subjects to reconnect with their past. Their monachopsis, the feeling of being out of place, is mostly represented through nostalgia in literary works in which they do not belong to a specific time or place. As Boym states, the feeling of displacement and being out of time is strongly felt in nostalgia:

Nostalgia itself has a utopian dimension, only it is no longer directed toward the future. Sometimes nostalgia is not directed toward the past either, but rather sideways. The nostalgic feels stifled within the conventional confines of time and space. (Boym, 1959, p. xiv)

Boym suggests that nostalgia moves sideways, rather than following a straight way of longing for an idealised past. This refers to the multiple perceptions of time instead of a linear progression within a single moment. Boym's perception of nostalgia finds its place in literary texts within Bakhtin's *chronotope*. According to Bakhtin's concept of chronotope, time and space should be interconnected in a literary text. The nostalgic subject, feeling “stifled within the conventional confines of time and space” (Boym, 1959, p. xiv), experiences a *threshold chronotope*, a liminal space that is neither fully past nor the future but a moment of change. Migrants or displaced subjects exist in this threshold place, staying in-between their homes and exile. As Stuart Hall puts it, “The past continues to speak to us. But it no longer addresses us as a simple, factual ‘past’ [...] it is always constituted through memory, fantasy, narrative and myth. Cultural identities are [...] not an essence but a positioning” (qtd. in Kral, 2009, p. 16). In *The Fraud*, characters like Andrew Bogle live within this threshold chronotope. He is caught between the past of slavery and the present of imperial Britain. His story does not just recall history, but it shows how personal memory and national forgetting clash in the same space. This suggests that nostalgia is not simply a retrospective longing but a reconstruction of time itself.

Nostalgia is not the sole form of homesickness. Rather, it has multiple dimensions and forms that have unique implications. Boym coined two distinguished forms of nostalgia: restorative and reflective. He distinguishes these two concepts of nostalgia as “Restorative nostalgia stresses nostos and attempts a transhistorical reconstruction of the lost home. Reflective nostalgia thrives in algia, the longing itself, and delays the homecoming-wistfully, ironically, desperately” (Boym, 1959, p. xviii) and goes on “Restorative nostalgia manifests itself in total reconstructions of monuments of the past, while reflective nostalgia lingers on ruins, the patina of time and history, in the dreams of another place and another time” (p. 41). As can be understood from the explanations of the concepts, restorative nostalgia focuses on reconstructing the past. The restorative nostalgia concept coincides with David’s First Order (Simple Order) Nostalgia, which also involves a longing for the past without any opposing questions. Davis states that “Simple Nostalgia is that subjective state which harbors the largely unexamined belief that THINGS WERE BETTER (MORE BEAUTIFUL) (HEALTHIER) (HAPPIER) (MORE CIVILIZED) (MORE EXCITING) THEN THAN NOW” (Davis, 1979, p.18). On the other hand, reflective nostalgia is the longing feeling itself without the intention of homecoming. This concept aligns with Davis’s Second Order Nostalgia in which “the person does more than sentimentalize some past and censure, if only implicitly, some present” (Davis, 1979, p. 21). Here, the nostalgic subject not only longs for the past but also critically examines this sentiment. In short, reflective nostalgia remembers, while restorative nostalgia rebuilds. Both Boym and Davis show that nostalgia is not a simple feeling. It can hold different meanings, from emotional longing to political ideas about the past. This distinction is significant for having a deeper insight into how nostalgia functions in different contexts. This distinction is especially helpful for analysing postcolonial literature, where nostalgia often expresses both a sense of loss and a deeper questioning of what that loss signifies today.

Restorative nostalgia can be seen in nationalist movements whose aim is to turn back to the good old days. On the other hand, reflective nostalgia does not idealise the past, and there is no strong hope or intention to turn back home. Most of the postcolonial and diasporic works include reflective nostalgia. Characters inwardly feel the impossibility of turning back and trying to get used to their new identities. Cornelius points out the place of nostalgia in literary texts, stating, “As a literary tool for the writer, nostalgia can be used to facilitate the integration of traumatic versions of the past, to nudge dormant memory, and to hint persistently at current dissatisfactions” (Cornelius, 2019, p. 12). This makes nostalgia an effective strategic narration tool for exploring the complicated nature of postcolonial memory. Nostalgia becomes an indispensable part of postcolonial theory with its contribution to understanding various individual and societal longings and doubts for home. Each individual or society lives their nostalgia, which makes it rather a subjective concept. That means that “Postcolonial nostalgia is a biased and subjective perspective” (Cornelius, 1979, p. 11) and “while the longing is universal, nostalgia can be divisive” (Boym, 1959, p. xiii). Rasch offers a different perspective on postcolonial nostalgia as he claims it “focuses our attention on the way in which contemporary recollections of empire orient themselves toward a postcolonial discourse in the present” (Rasch, 2018, p. 150).

This suggests that postcolonial nostalgia is not only a tool of remembrance; instead, it shapes the way we perceive and interpret colonialism in the present. It reflects how the past continues to influence the modern. In this sense, postcolonial nostalgia is concerned with how the loss of home in the past continues to affect contemporary societies and individuals. In literary works like *The Fraud*, postcolonial nostalgia appears through characters like Andrew Bogle, whose memories illustrate how the colonial past is remembered and resisted. Kral's concept of liminality further enhances this view by indicating that postcolonial subjects are often torn between the past and the present, which leaves them in the interstitial space as a negotiation area. These liminal spaces, as described by Levi and Weingrod, are "arenas for the creative melding of cultures, 'on the cutting edge' of new cultural and other formations" (qtd. in Kral, 2009, p. 14). These liminal spaces emphasise the existence of the hybrid nature of postcolonial subjects. In these spaces, the boundaries between the past and the present get blurred, and this results in a more complex understanding of home and exile.

In conclusion, different approaches to nostalgia deepen the discussions about the past's heritage and its reflections on today. Postcolonial nostalgia expresses a longing for the past, but it also leads to a critical examination of it. It highlights the complexities of home, exile, and identity. This in-betweenness which blends the past and the present, the home and the exile, the longing and the hatred, creates a dynamic space where new expressions of nostalgia emerge. By acknowledging the versatile aspects of postcolonial nostalgia, how the past continues to shape today can be understood via different perspectives.

Postcolonial Nostalgia In *The Fraud* (2023)

Zadie Smith's *The Fraud* (2023) offers a rich insight into what Astrid Rasch calls postcolonial nostalgia which is "Rather than simply rosy images of the past, we find many examples of texts that criticise empire on the surface, yet also perpetuate discourses from the colonial era and lament its passing in subtler ways" (Rasch, 2018, p. 148). This ambivalence recalls Paul Gilroy's notion of *postcolonial melancholia*, which is an unconscious nostalgia that complicates Britain's ability to move on from its colonial past. As mentioned in the back cover of his book *Postcolonial Melancholia*, Gilroy adapts the concept of melancholia from its Freudian origins and applies it not to individual grief but to the social pathology of neoimperialist politics" (Gilroy, 2005, back cover). In this sense, the longing for empire becomes a collective refusal to colonial violence rather than a romantic nostalgia. Smith approaches this painful longing critically. *The Fraud* deals with nostalgia on multiple layers, including politics, narrative, and emotions, by both mocking and criticising. By doing so, the novel bridges Victorian colonial history and contemporary postcolonial reflections by portraying how past experiences shape present attitudes. It reflects the duality by simultaneously embracing and subverting Victorian nostalgia. Although this paper centres on postcolonial nostalgia as its main analytical lens, it is also important to recognise how Smith interacts with the conventions of the historical novel. Without directly following the classical model, she uses historical fiction not to glorify the

past but to question its narratives and power structures. Her focus is not on heroic individuals, but on how historical events influence the lives of ordinary people. In this sense, *The Fraud* reflects what Lukács describes as the social and ideological potential of the historical novel, where history is not a static background but a force shaping human experience. This allows nostalgia in the novel to function not only emotionally, but also as a tool for uncovering historical contradictions.

One of the efficient ways of portraying nostalgia is the tone of the novel. Smith draws a successful portrayal of the Victorian world. As a Dickensian author, Smith offers a panoramic view of 19th century England, exploring gender issues, households, social inequalities, and racism in a humorous manner. The class distinction is apparent during the story. The working class and the bourgeois oppose each other because of immense social and economic distinctions. This is also reflected in the Tichborne trial, in which two opposite views are advocated by those groups. While working-class citizens are on the side of the Claimant, the bourgeois thinks he is a fraud. This is not about a fanaticism of Arthur Orton but about an effort to overcome the other. Smith describes the trial hall as being full of “no-name” people supporting the Claimant, holding a banner that reads, “NO OPPRESSION! FAIR PLAY FOR EVERY MAN!” (Smith, 2023a, p. 107). Particularly, a working-class man in the courtroom screams to advocate Bogle, the witness of the Claimant:

BOGLE SPEAKS TRUTH screamed a man, very close to the left eardrum of Mrs Touchet, spraying spittle on her shoe. She looked down to examine the screamer, one poor man among many, in a flat cap and a worn pair of trousers, with hands blackened by his labour. How had Mr Bogle managed to so captivate this inarticulate stranger? Why did Mrs Touchet – with all her good intentions, her facility with language, her capacious imagination – still struggle to make herself understood? (Smith, 2023a, p. 344)

This evokes nostalgia for an imagined and idealised Britain, which is purified by social hierarchies, a longing for a past of equality. In this sense, the working-class support for the Claimant does not reflect a sympathy for the Claimant, but a collective yearning for overthrowing the oppressive system maintained by the bourgeois. The collective yearning of the working-class crowd reflects what Boym calls restorative nostalgia. Their desire is not just to support the Claimant, but to revive an imagined past of fairness and equality. This is a national and political form of nostalgia, shaped by social frustration. In contrast, postcolonial nostalgia, as explored through characters like Bogle or Mrs. Touchet, is more inward and reflective. It does not aim to rebuild the past, but to make sense of it. The demand for “fair play” shared on the banner is a desire to turn back to Britain, where every man, regardless of class, had a more equal place. This is an imagined and idealised purer past in contrast to present-day Britain. Here, it should also be taken into consideration that British citizens also long for a historically accurate past, but for a symbolic one. In this

way, their yearning aligns with postcolonial nostalgia, which similarly desires a purified national past without imperial exploitation. By this, they construct an idealised past to criticise the present.

This collective support for the Claimant was reinforced with the creation of the Tichborne Defence Fund, which “was organized, and bonds sold based on his chance of coming into his estates. In this way about £60000 was raised” (Kinsley, 1911, p. 567). Thousands of working-class citizens donated money to help the Claimant. Helping a man who is probably a fraud reflects the desire to be against English elites who silenced them in every aspect of life. This fund became a way of challenging the system rather than defending a person whom they do not know well. In this sense, their support for the Claimant reflects what Boym calls *restorative nostalgia*, which is a longing for a purer and imagined past in which justice was available to every person. As Davis explains:

Just as the phasing of the life cycle periodically entails status transitions that in their perceived discontinuity and attendant anxiety evoke nostalgic reactions from individuals, so do untoward major historic events and abrupt social changes pose a similar threat and evoke a similar response from people in the aggregate. (Davis, 1979, p. 101-102)

According to Davis, personal change causes nostalgia in individuals, and historical changes cause nostalgia in whole societies. Smith states about the fund in *The Fraud* by sharing the Claimant's plea: “To appeal to the British public' for fund for my defence, and in doing so I appeal to every British soul who is inspired by a love of justice and fair play, and who is willing to defend the weak against the strong” (Smith, 2023a, p. 338). The Tichborne Trial became a reunion opportunity for working-class citizens in England. This kind of union against the authority was seen in the Chartist Movement on a larger scale. Workers signed petitions for political reforms. There was a call for equality and justice for every man. John Ball's famous question, “When Adam delved and Eve span, who was then the gentleman?” became the slogan of this movement. This cry is echoed in the courtroom in the form of “fair play for every man”. These slogans reflect a longing for a fairer social order. This form of nostalgia, often found in the working class, does not necessarily seek historical accuracy but reveals dissatisfaction with the present.

It can be inferred that postcolonial nostalgia is not only about a racial issue. It is rather a common sense of humankind. In *The Fraud*, Bogle recalls his hometown, Hope and his father. There is a similar social hierarchy in Africa. High-born men are called *oh-zo*. He confesses, “We kidnapped these Arrow and made them low. We owned them, and they laboured for us, and the name for them was *oh-hoo*. But even the *oh-hoo* were higher than Peachey” (Smith, 2023a, p. 240). This suggests that postcolonial nostalgia is not solely about racial injustice but about a more universal human desire for a domination-free world. Both the British working class and African communities are shaped by a rigid social hierarchy. As Smith expresses in her interview, “And that's not a Black issue. That's not a

white issue. I don't think in those terms. That is a human issue" (Smith 2023b). This shows that postcolonial nostalgia reflects a collective memory that transcends racial or national boundaries and reflects a shared human need for justice. This shared longing for justice is also apparent in Mrs Touchet's symbolic reflection of the continents. She observes that:

Europe looked like Athena, with one hand open, in expectation of payment. Asia had a box of tea on one side, a barrel of spice on the other, and treasures in her lap. She, like Europe, was fully dressed. America was half-naked, barbarous. [...] But on this topic Africa was silent. Like America, she had misplaced her clothes, and around her bare feet was gathered the bounty she had provided to the world. Ivory, lions, grapes, some exotic fruits which Mrs Touchet could not identify, ostrich feathers, pots and carpets. Nothing else. (Smith, 2023a, p. 355)

Mrs Touche's discomfort with colonial history shows that postcolonial nostalgia is not a desire to turn back to the empire days; in fact, it is to understand and criticise the past. In this sense, *The Fraud* portrays postcolonial nostalgia as a human issue rather than a racist one and reflects a more equal world.

This critical approach to the past in *The Fraud* is echoed by former reformers who challenged the dominant imperialism. Elizabeth Heyrick, for example, was one of the first advocates of the abolition of slavery. She was an activist who aimed to stop buying sugar from slave plantations. Smith describes this movement in the novel: "... they are knocking on every door in Leicester to persuade the ladies to take sugar off their household lists, and after she has finished in Leicester she means to go to Birmingham! A boycott, you see." (Smith, 2023a, p. 97). In Heyrick's own words, "The perpetuation of slavery in our West India colonies, is not an abstract question, to be settled between the Government and the Planters, we are all guilty, of supporting and perpetuating slavery" (Heyrick, 1836, p. 4) and she adds "ABSTINENCE FROM THE USE of West Indian productions sugar especially, [...] would, at once, give the death blow to West Indian slavery" (Heyrick, 1836, p. 7). With the voice of Heyrick, *The Fraud* does not romanticise the colonial past but instead criticises both its historical and contemporary heritage. Smith deepens the historical background of the trade policies in the 18th and 19th centuries. She mentions the West Indian Interest and the opposition to this collaboration by stating:

the West Indian Interest are in a state of extreme anxiety. Who can blame them? Abolitionists and Whigs in one ear, a lot of damned Baptists and Methodists in the other. [...] But you must understand: the name of "Grenville" can hardly be pleasant to them. (Smith, 2023a, p. 281)

The opposition to the West India Interest is not surprising for those advocating the rights of slaves. It was a powerful lobby that made a profit from the colonies in the West Indies. As stated by Heijer, "This lobby group managed to keep foreign plantation products from the British market via the parliament" (Heijer, 2014, p. 159). They, for sure, advocated for

the maintenance of slavery for their financial considerations. But as Smith also shares, it is strictly opposed by anti-slavery activists and politicians. In this sense, the novel's postcolonial nostalgia reflects not a longing to rebuild the empire, but a yearning to confront injustices and overcome them. This perspective shows that *The Fraud* does not embrace restorative nostalgia, which seeks to reconstruct the idealised past. Instead, it aligns more with reflective nostalgia. The nostalgia in the novel is neither about celebrating imperial power nor about forgetting injustices. It draws attention to resistance to these inequalities and injustices, such as Heyrick's sugar boycott. This kind of nostalgic resistance, like Heyrick's boycott, is not about going back to the past, but about imagining what justice might have looked like. As Boym writes, "Nostalgia is a sentiment of loss and displacement, but it is also a romance with one's own fantasy" (Boym, 2002, p. xiii). In this case, the longing is not for the empire itself, but for an imagined version of fairness and moral action that never fully existed. Smith uses this idea to show how past dreams of justice still shape present demands for change.

Smith observes that "One of the complications of managing decline was nostalgia", which indicates how a longing for the past can make moving forward harder and more complicated (Smith, 2023a, p. 413). In *The Fraud*, the concept of nostalgia is not about glorifying the empire, but about revealing its immoral aspects. This search for an equal and moral society was articulated by British politician William Wilberforce, whose efforts against the slave trade are also notable for their reflections on nostalgia. He states that "it is the true duty of every man to promote the happiness of his fellow-creatures to the utmost of his power" (Wilberforce, 1996, p. xxx). Rather than advocating a return to the imperial past, such reflections, even from the view of a British politician, highlight the missed opportunities for social equality and justice. Smith refers to Wilberforce in *The Fraud* by stating, "Look, it's a horrid business. Unholy and inhumane, as Wilberforce demonstrated twenty years ago. And so the trade was ended, thank God" (Smith, 2023a, p. 129). Along with these official voices, some radicals like Robert Wedderburn, son of an enslaved black woman and a Scottish sugar planter, also opposed inequality and slavery. He, with his mixed heritage, was a strict defender of slavery abolition as Smith refers to his words "The slaves should murder their masters soon as they please!" (Smith, 2023a, p. 273). Wedderburn was not welcomed just like other radical voices in those times and was imprisoned. Smith remarks his being lucky for not being killed in a time of high governmental oppression by stating "But Wedderburn, who had many prior dealings with the condemned men, happened to be already safely in gaol on the night in question imprisoned for 'seditious writings' – and so still had a head on his shoulders" (Smith 293) and adds that this revolt against the imperial system would never end in any part of the world: "and no doubt England was full of Wedderburns and Thistlewoods as Jamaica was of Cudjoes and Pompeys" (Smith, 2023a, p. 294). Through these historical and literary perspectives, it can be observed that the novel's nostalgia is less about rebuilding an old empire of oppression and more about acknowledging past miseries and faults to enhance the present.

This reflective sense of nostalgia is also deeply felt by Mrs Touchet while wandering around Kilburn. As she walks, she observes how much it has changed: “Mapesbury House was sold, and a little further on, so was The Grange [...] lamp posts where elms had been” and she thinks that she is still the same Eliza, but she asks herself that “What was this place?” (Smith, 2023a, p. 188-189). Her discomfort is rooted in her yearning for the past when people were “more human” and her inability to adapt to the new era of industry. She feels lost in this new modern city when she is away from her home. Her feeling about England leads her to coin a theory about it: “England was not a real place at all. England was an elaborate alibi. Nothing real happened in England. Everything the English really did and really wanted... they did elsewhere” (Smith, 2023a, p. 408). Mrs Touchet’s idea of an unreal England stems from its colonial background as it is built beyond its natural orders. This feeling of alienation evokes the feeling of escaping from modern life. She says, “We have decided to live like the Llangollen women, only in white cottons rather than black worsted” (Smith 207). By choosing white cotton over black worsted, Mrs Touchet describes a longing for the peace and simplicity of the past, being free from the heavy black worsted, a textile here symbolising the rigid and perhaps stifling aspects of Victorian society. This includes its hidden links to imperial exploitation. As Boym explains, reflective nostalgia “lingers on ruins, the patina of time and history” and resists the urge to reconstruct the past (Boym, 2001, p. 41). This aligns with Mrs. Touchet’s quiet resistance to the world around her. This tension between outer simplicity and hidden violence also appears in earlier imperial texts, such as Conrad’s *Heart of Darkness*. This use of worsted connects to a similar, unsettling moment in Conrad’s *Heart of Darkness*. In that novel, a Black man wears “a bit of white worsted round his neck...It looked startling round his black neck, this bit of white thread from beyond the seas” (Conrad, 1899, p. 17). This connection between the two texts makes the symbol deeper. Mrs. Touchet's choice of 'white cottons' shows a personal wish for a simpler, idealised past. This is a form of reflective nostalgia, a desire for a kind of freedom. Yet, the 'black worsted' implicitly carries the weight of a society built on colonial systems. These systems created symbols of actual captivity in other parts of the empire. So, worsted becomes a small but strong symbol. It clearly shows how Mrs. Touchet's personal wish for a softer life is tied to a critique of Victorian history. This critique also applies to the political forms of nostalgia for an empire built on power. By connecting personal longing with imperial history, Smith shows how nostalgia becomes a political force that can either mask or expose historical injustices.

While Mrs Touchet longs for the simple and quiet nature of good-old England, her views also shed light on those who are still on the side of traditional English authority. Onslow, who is described as “a red-faced walrus of a man”, resembles the traditional national image of John Bull, a masculine, strong, and red-faced man (Smith, 2023a, p. 353). But rather than symbolising strength and morality, now he represents the failure of English values. He is morally empty and reflects the disappearance of national ideals. In contrast, Bogle becomes closer to Mrs Touchet as Smith writes, “She felt she would always choose Bogle’s breed of conviction and belief over the cynicism and venality of a man like Onslow” (Smith, 2023a, p. 353). Her views, as a neutral observer, suggest a rejection of the

traditional figure of Englishness and an embrace of an outsider. This choice reflects that a black man with morality better represents the roots of Englishness than a white man who does not. Her shift does not reflect a personal change but a deeper longing to recover and bring English values back. As Boym notes, restorative nostalgia “puts emphasis on nostos and proposes to rebuild the lost home and patch up the memory gaps” (Boym, 2001, p. 41). Mrs. Touchet’s discomfort with modern England reflects a more personal, reflective nostalgia. She does not want to rebuild the past, but she mourns what has been lost. This makes her nostalgia inward, shaped by her own memories rather than collective emotions. This is also echoed in Little Johanna’s dream: “Everything taken from us I WILL RESTORE” (Smith, 2023a, p. 298). Both moments reflect a restorative nostalgia that longs to bring back dignity, fairness, and truth, rather than restore the empire itself. This point matters because it shows how restorative nostalgia can focus on moral values instead of wanting to bring back the old national power. Besides Mrs Touchet’s longing for a simpler and relatively better past of England, deeper moral contradictions of imperial England also appear. Mrs Touchet struggles to distinguish between reality and illusion. As Smith writes,

It was time for Mrs Touchet to decide what she really believed. To separate fact from fiction once and for all [...] She had worried that ‘the law’ needed a theory of law. Eighty-five court days later, she was having similar trouble with ‘the truth’. Did the truth require a theory of truth? (Smith, 2023a, p. 386).

The question of the truth reflects the spirit of the Tichborne trial. Kenealy used the phrase “falsus in uno, falsus in omnibus”, meaning “false in one thing, false in everything” to attack on both witnesses and the justice system itself. He claimed that if someone lied once, they could never be trusted again. At this point, he shouted in the court, “this man hath broken it!”. Jury reminded him that there is no such rule in English law. Still, he became popular with his dramatic speech and people came to the court “enough to fill the court five times over” (Smith, 2023a, p. 387). This shows that the public was not only interested in the result of the legal justice system, but a story in which an ordinary man could win over the aristocracy. The courtroom, in this sense, became a stage for restorative nostalgia, where there is fairness for common men. But as Mrs Touchet’s reflection suggests, the past was never so simple, and the truth may not be fixed; it depends on who is telling it. This final uncertainty shows that postcolonial nostalgia is not about finding one true story, but about showing how truth itself can shift under colonial and postcolonial power.

Conclusion

Zadie Smith’s *The Fraud* provides a re-evaluation of how history, memory and longing are perceived in a postcolonial context within the nostalgia concept. Despite its romanticised understanding, nostalgia serves as a reminder and critique of forgotten values. Smith treats nostalgia as a multi-layered concept rather than a simple longing for imagined and divinised old days. By simultaneously acknowledging and subverting Victorian nostalgia,

The Fraud demonstrates that postcolonial nostalgia can be a tool of expression for criticising and longing. The novel shows that the past has never been a bed of roses, but has been ambiguous and complicated. Smith's work bridges Victorian colonial history with contemporary reflections. This illustrates how the echoes of the past continue to shape the present.

Smith rejects the conventional understanding of history and memory. Rather than presenting history as if it were a fixed record of facts, *The Fraud* unearths history as a collection of opposing and competing narratives shaped by different sides of the coin. The Tichborne trial is at the centre of the story, and it becomes more than a simple case during the Victorian period. It reflects the story of the "truth" and the "fraud". Smith includes people from diverse social classes, ranging from the working class to formerly enslaved individuals, to enrich her narrative about the past and memory. For example, thousands of working-class British people advocate the liar Claimant for a nostalgic longing for a society in which every man was equal. Their aim is not only to support a fraud, but to criticise the current injustices. They try to turn back to a better and purer past, which, in Boym's terms, is a restorative nostalgia. At the same time, the novel mocks and questions the existence of such nostalgia. History, as *The Fraud* suggests, is not stable; it is actively reshaped and reinterpreted through different perspectives and needs.

Smith's reflections of nostalgia enrich the relationship between identity and memory. While nostalgia is a longing for the imagined good past in one hand, it is all about an illusion on the other. Smith's nostalgia is not a full manifestation of returning to Victorian society, but a reflection of what has been lost. Smith's characters, like Mrs Touchet and Bogle, believe that the past will never be restored. As Dominick LaCapra argues,

Working through is an articulatory practice: to the extent one works through trauma (as well as transference relations in general), one is able to distinguish between past and present and to recall in memory that something happened to one (or one's people) back then while realizing that one is living here and now with openings to the future (LaCapra, 2001, p. 22).

In this way, Smith's novel supports LaCapra's view that memory, when we think about it carefully, can help us reflect on the past in an honest way instead of just getting stuck in sad feelings. In this sense, Bogle's memory of slavery does not trap him in the past, but becomes a means of recognising historical pain while continuing to live in the present. This makes nostalgia in *The Fraud* not only emotional, but also a reflective and critical act. Rather than encouraging a romantic return, *The Fraud* uses nostalgia to uncover historical injustice. In this sense, while there are both restorative and reflective nostalgia elements, the nostalgia in *The Fraud* is mostly reflective rather than restorative. By engaging the past in a multifaceted way, the novel makes a significant contribution to current discussions of postcolonial studies and collective cultural memory. *The Fraud* mirrors Britain's imperial

memory and its effects on both the colonised and the coloniser, and it serves as an effective medium of remembrance and re-evaluation of those times. *The Fraud* is inclusive in the sense that it is a multivocal narrative rather than one-sided subjectivity. It shows that the legacies of imperialism, slavery, and oppression are still echoed. With an open ending, *The Fraud* invites readers to question who the real fraud is: the Claimant with a false identity, or the imperial system that forces him to become one. This detail matters because it shows how restorative nostalgia can focus on moral values instead of just supporting old-fashioned nationalism. *The Fraud* reflects postcolonial nostalgia as a more thoughtful kind of longing and memory, rather than just a painful wish to return to the past. Through its multi-layered historical and fictional characters, the novel pushes the readers to consider what we have inherited from the colonial era and what the reflections of those are in our lives today. Smith's work suggests that we should first struggle with the *frauds* of the past to understand today. This critical side of nostalgia may be a key to understanding the postcolonial today and dreaming of a better and equal future. The novel's message in this sense is that only by confronting the legacies of the colonial empire can we use nostalgia to make progress. In this way, nostalgia is a political tool that can either ruin the past or illuminate the future, depending on how we choose to remember.

In conclusion, *The Fraud* shows that nostalgia is not only a feeling of loss, but also a way to question the past. By focusing on memory, identity, and history, the novel explores how people remember and reshape what came before. Smith does not try to give a final answer. Instead, she encourages the reader to think more deeply about how the past still affects the present. This kind of postcolonial nostalgia does not aim to return to an ideal past, but to understand it better and move forward with greater awareness.

References

- Boym, S. (2002). *The future of nostalgia*. Basic Books.
- Conrad, J. (1996). *Heart of darkness* (4th ed.). W. W. Norton.
- Cornelius, B. J. (2019). *Postcolonial nostalgia and meaning: New perspectives on contemporary South African writings* (Unpublished doctoral dissertation). University of KwaZulu-Natal, Durban, South Africa.
- Davis, F. (1979). *Yearning for yesterday: A sociology of nostalgia*. Free Press.
- Gilroy, P. (2005). *Postcolonial melancholia*. Columbia University Press.
- Heyrick, E. (1836). *Immediate, not gradual abolition; or, An inquiry into the shortest, safest, and most effectual means of getting rid of West Indian slavery*. Philadelphia Ladies' Anti-Slavery Society.

- Kaur, G. (2023, November 13). *How The Fraud unpicks the Victorian novel. Kill Your Darlings*. <https://www.killyourdarlings.com.au/article/how-the-fraud-unpicks-the-victorian-novel/>
- Kinsley, W. J. (1911). The Tichborne case. *The Yale Law Journal*, 20(7), 563–569.
- Kral, F. (2009). *Critical identities in contemporary Anglophone diasporic literature*. Palgrave Macmillan.
- LaCapra, D. (2014). *Writing history, writing trauma* (2nd ed.). Johns Hopkins University Press.
- Lukács, G. (1962). *The historical novel* (H. & S. Mitchell, Trans.). The Merlin Press.
- Mason, M. (2020). *Sorrow and bliss*. Harper.
- National Archives. (n.d.). *Robert Wedderburn*. <https://beta.nationalarchives.gov.uk/explore-the-collection/stories/robert-wedderburn/>
- Rasch, A. (2018). Postcolonial nostalgia: The ambiguities of white memoirs of Zimbabwe. *Research in African Literatures*, 30(2), 147–180. Indiana University Press.
- Smith, Z. (2023a). *The Fraud*. Penguin Books.
- Smith, Z. (2023b, April 4). *In The Fraud, Zadie Smith seeks to “do absolute justice to the truth”* [Interview transcript]. NPR. <https://www.npr.org/transcripts/1197604421>
- Ulin, D. L. (2023, May 27). *The Fraud*. *4Columns*. <https://4columns.org/ulin-david-l/the-fraud>
- Van Der Heijer, M. (2014). A public and private Dutch West India interest. In G. Oostindie & J. V. Roitman (Eds.), *Dutch Atlantic connections, 1680–1800: Linking empires, bridging borders* (pp. 159–182). Brill.
- Wilberforce, W. (1996). *A practical view of Christianity*. Hendrickson Publishers.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.5>

Volume 9/3

2025 p. 64-91

IMMIGRATION IN AN AGING SOCIETY: DEMOGRAPHIC SHIFTS AND THE ROLE OF FOREIGN RESIDENTS IN CONTEMPORARY JAPAN

YAŞLANAN BİR TOPLUMDA GÖÇ: DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMLER VE GÜNÜMÜZ JAPONYA’SINDA YABANCILARIN ROLÜ

Elif Sercen NURCAN*

ABSTRACT

This paper examines the evolving role of foreign residents in Japan against the backdrop of demographic decline and economic transformation. As the foreign population surpassed 3.7 million in 2024, immigration has shifted from a peripheral concern to a critical pillar of Japan’s policy response to labor shortages and an aging society. The study asks two central questions: What demographic patterns and institutional structures define the current landscape of foreign residency in Japan, and how do these differ from the experiences of other aging societies? To address these questions, the paper employs a qualitative analysis of government statistics, recent legal reforms, and a wide range of scholarly literature. It traces changes in visa categories, demographic patterns, and institutional frameworks over the last two decades, highlighting the growing contributions of foreign workers and international students to the Japanese economy and society. At the same time, it identifies persistent barriers to integration, including limited access to public services, visa overstays, and discriminatory narratives that continue to influence policymaking. Despite new initiatives such as the Specified Skilled Worker visa, J-FIND program, and Highly Skilled Professional schemes, Japan’s immigration regime remains fragmented. The paper argues that foreign residents are no longer marginal actors but central to Japan’s long-term sustainability. Its originality lies in positioning Japan’s demographic crisis within a comparative context while stressing the importance of inclusive citizenship policies for shaping a more equitable future.

Keywords: *Immigration Policy, Foreign Workforce, Aging Society, Integration Challenges, Japan Demographics*

* PhD Candidate, Meiji University, E-mail: : elifsercennurcan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7104-0283, Tokyo, Japan.

ÖZ

Bu makale, Japonya'daki yabancı ikamet sahiplerinin değişen rolünü, demografik gerileme ve ekonomik dönüşüm bağlamında incelemektedir. 2024 yılı itibarıyla yabancı nüfusun 3,7 milyonu aşmasıyla birlikte, göç olgusu marjinal bir konu olmaktan çıkarak, Japonya'nın yaşlanan toplum ve işgücü açığına yönelik politikasının temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Çalışma şu sorulara odaklanmaktadır: Japonya'daki yabancı ikamet düzenini belirleyen demografik eğilimler ve kurumsal yapılar nelerdir, ve bu durum diğer yaşlanan toplumların deneyimlerinden hangi yönleriyle farklıdır? Bu soruları yanıtlamak için devlet istatistikleri, güncel yasal reformlar ve akademik literatürün nitel analizi kullanılmaktadır. Son yirmi yıldaki vize kategorilerindeki değişimler, demografik örüntüler ve kurumsal çerçeveler takip edilerek, yabancı işçiler ile uluslararası öğrencilerin Japon ekonomisine ve toplumuna artan katkıları vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, kamu hizmetlerine sınırlı erişim, vize aşımaları ve ayrımcı söylemler gibi kalıcı bütünleşme engelleri de ortaya konulmaktadır. “Belirli Nitelikli İşçi” vizesi, J-FIND programı ve “Yüksek Nitelikli Profesyonel” düzenlemeleri gibi reform adımlarına rağmen, Japonya'nın göç rejimi hâlâ parçalı bir yapı göstermektedir. Makale, yabancı ikamet sahiplerinin artık marjinal aktörler değil, Japonya'nın gelecekteki sürdürülebilirliği açısından merkezi bir konuma sahip olduklarını ileri sürmektedir. Bu yönüyle çalışma, Japonya'nın demografik krizini karşılaştırmalı bir çerçevede ele alarak, kapsayıcı vatandaşlık politikalarının adil bir gelecek için önemini vurgulaması bakımından özgün katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç Politikası, Yabancı İşgücü, Yaşlanan Toplum, Uyum Zorlukları, Japonya Demografisi

Introduction

Japan is undergoing a profound demographic shift marked by a declining birthrate and a rapidly aging population. With the fastest rate of aging and one of the lowest fertility rates among advanced economies, Japan represents an extreme case of demographic decline. In response, immigration has emerged as one of the key policy tools for addressing labor shortages and sustaining economic vitality. At the end of 2024, the foreign resident population, consisting of immigrants and long-term residents born and raised in Japan who hold “Special Permanent Resident” status, surpassed 3.7 million. This figure equals approximately one in every 31 residents. This phenomenon signals a significant transformation in a country long associated with ethnic homogeneity and restrictive immigration policies. Alongside this significant increase, social perceptions regarding foreign residents are also beginning to change.

Japan's case is distinctive for several reasons. Unlike Germany and Italy, which have incorporated large-scale labor migration into broader integration frameworks, or South Korea, which is facing similar demographic pressures but remains cautious about immigration, Japan's approach is shaped by its unique citizenship model based on *jus sanguinis*, highly restrictive naturalization procedures, and a political discourse that continues to emphasize cultural homogeneity. Refugee acceptance remains extremely limited, while reliance on temporary and student visas highlights the fragmented and short-term orientation of immigration policy. These factors make Japan both comparable to and

different from other aging societies, providing a critical case for examining how a country with strong cultural and institutional constraints adapts to demographic necessity.

The following central questions are the focus of this study: What demographic patterns and legal structures define the current landscape of foreign residency in Japan? Moreover, what social challenges have emerged as a result of these developments? To address these questions, the study first examines recent changes in population trends, visa categories, institutional structures, and legal frameworks. It then explores the economic and social functions foreign residents perform within Japanese society, while also identifying persistent barriers to integration, equitable access, and recognition. Despite policy reforms, such as the new skilled worker visa schemes and revisions to refugee procedures, significant challenges remain, including visa overstays, low post-graduation retention of international students, and limited access to essential services.

This paper argues that the presence of foreign residents is no longer a marginal issue in Japan's policy landscape. It has become central to the nation's demographic and economic sustainability. By situating Japan within the broader comparative literature on immigration in aging societies while emphasizing the unique institutional and cultural conditions that shape its policies, this study offers an original contribution. It provides a comprehensive account of how Japan is navigating the transition from a historically homogeneous society toward a more pluralistic and globally integrated future, and it identifies the distinctive features that set Japan apart from other cases of demographic decline.

Methodology

This study adopts a qualitative and descriptive research design that combines secondary data analysis with policy and legal document review. To clarify further, this study does not use primary fieldwork, interviews, or econometric modeling. Instead, it offers an evidence-based synthesis of current developments in Japanese immigration policy, supported by interpretive analysis. This approach allows for a comprehensive assessment of both quantitative trends and qualitative shifts in governance and societal attitudes.

First, the study relies on publicly available statistics from official government sources, including the Immigration Services Agency of Japan, the Statistics Bureau of Japan, the Ministry of Foreign Affairs, and the Japan Student Services Organization (JASSO). These sources provide comprehensive data on the number of foreign residents, their visa statuses, nationalities, geographic distribution, retention rates, and remittance flows. Time-series data is compiled to trace long-term trends, particularly from 2012 to 2024. The compiled demographic data is then used to construct an updated image of immigration in Japan.

Second, the study analyzes key legal and institutional changes related to immigration. This includes the 2024 amendment to the Immigration Control and Refugee Recognition Act, the introduction of new visa frameworks such as the Specified Skilled Worker, J-FIND, and Highly Skilled Professional programs, and operational revisions in areas like refugee recognition, driver's license conversion, and national health insurance participation. These

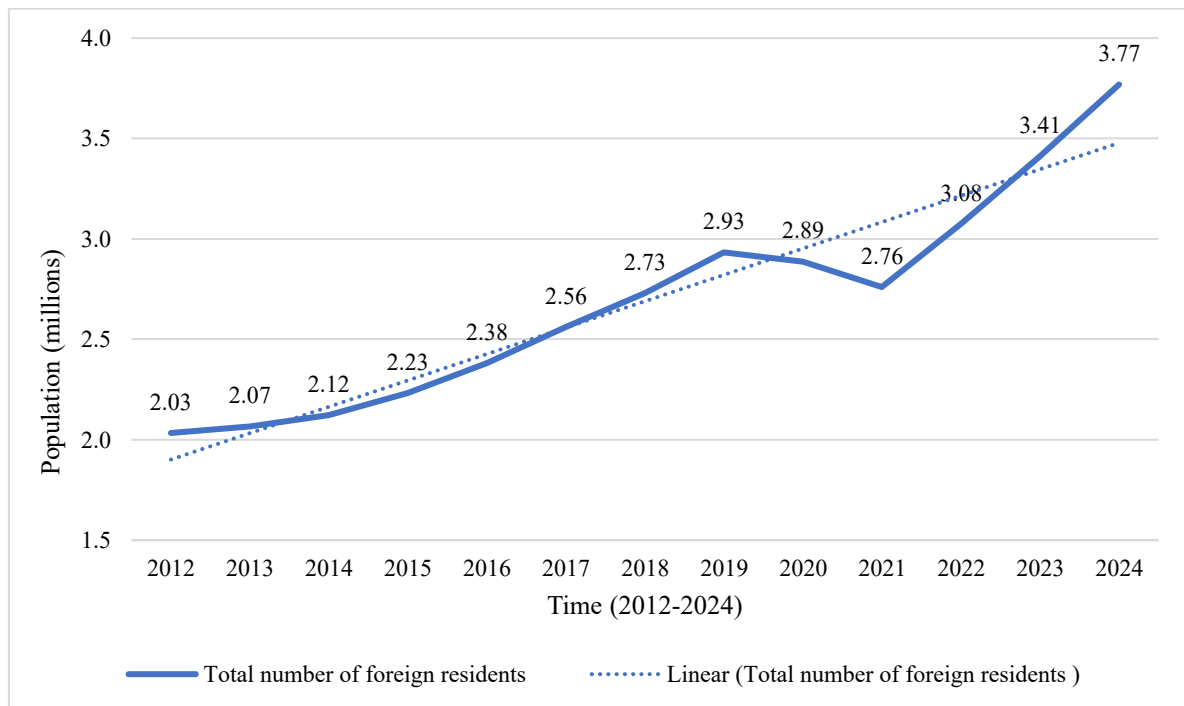
changes are interlinked with the key demographic changes and societal issues surrounding immigration.

Third, academic literature on immigration, labor markets, integration, and public perception is reviewed to contextualize the empirical findings. Authors such as Douglass and Roberts (1999), Liu-Farrer (2022), and Kumagai (2024) provide theoretical grounding and comparative perspectives. This step is crucial in situating the current conditions within the long-term outlook of immigration in Japan.

General Demographic Trends in the Foreign Resident Population in Japan

The post-COVID-19 pandemic increase in the foreign population in Japan is rapid in contrast to previous years (Chart 1). This trend can be attributed to several interrelated factors, including demographic changes, policy shifts, and economic needs. As Japan faces a declining and aging population, the necessity for foreign labor has become increasingly evident (Oliver, 2023). This situation has prompted changes in immigration policies, allowing for a greater influx of foreign workers.

Chart 1: Total Foreign Resident Population in Japan Between 2012 and 2024

Source: Compiled from the sources by the author (Immigration Services Agency of Japan, 2024b, 2025b).

Japan's foreign resident population reached a record high of 3,768,977 individuals in 2024, marking a 10.5% increase (+357,985) compared to 2023 (Table 1). Currently, foreign

nationals make up approximately one in every 31 residents (Immigration Services Agency of Japan, 2025b; Statistics Bureau of Japan, 2025a). This growth is primarily attributed to industrial demand and regional labor shortages (Hennings & Mintz, 2018; Langley, 2025; Lu, 2025; Mahmood, 1996; R. Zhang & McCornac, 2022). Altogether, the sustained increase in the foreign resident population is signaling a gradual yet notable demographic shift in a country historically characterized by ethnic homogeneity and relative insularity.

Table 1: Total Population of Foreign Residents as of December in Each Year

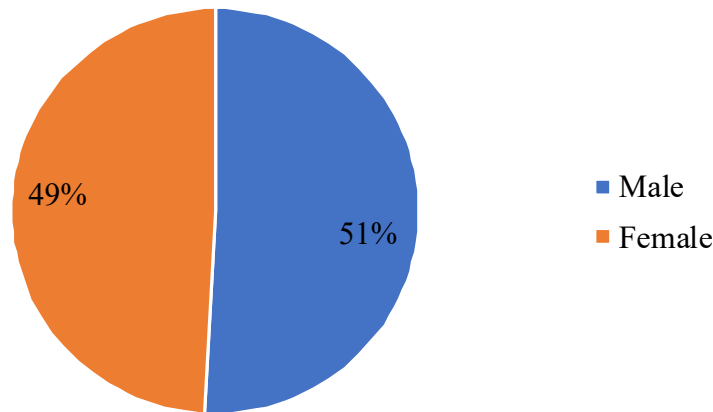
Year	Number of People	Change from Previous Year (%)
2012	2,033,656	-2.16
2013	2,066,445	+1.61
2014	2,121,831	+2.68
2015	2,232,189	+5.20
2016	2,382,822	+6.75
2017	2,561,848	+7.51
2018	2,731,093	+6.61
2019	2,933,137	+7.40
2020	2,887,116	-1.57
2021	2,760,635	-4.38
2022	3,075,213	+11.40
2023	3,410,992	+10.92
2024	3,768,977	+10.50

Source: Compiled from the sources by the author (Immigration Services Agency of Japan, 2025a, 2025b; Statistics Bureau of Japan, 2025b).

As of December 2024, the foreign resident population in Japan exhibits a nearly equal gender distribution, with males and females represented in comparable proportions (Chart 2). This balanced demographic profile challenges common stereotypes that portray foreign residents as predominantly male labor migrants and highlights the diverse makeup of Japan's migrant population. While 30 individuals identified as "Other" gender were

recorded in the dataset, they were excluded from the visual representation to maintain clarity in the chart.

Chart 2: Gender Distribution of Foreign Residents as of December 2024

Source: Graph created by the author (Immigration Services Agency of Japan, 2025b).

In terms of country of origin, foreign residents in Japan mostly hail from Asian countries. The largest groups by nationality include residents from China (844,187), Vietnam (600,348), and South Korea (411,043) (Table 2). All of these nationalities saw year-on-year increases. As of December 2024, the largest groups of foreign residents in Japan hail from China, Vietnam, South Korea, the Philippines, and Brazil. Among the top 10 foreign resident nationalities with the highest population, the US is the only non-Asian country. This fact can be attributed to the US military population settled across the country, with the highest concentration in Okinawa.

Table 2: Top 10 Foreign Resident Nationalities with the Highest Population as of December 2024

Rank	Nationality	Population	Change from 2023	Share of the Total	Change from 2023
1	China	873,286	+51,448	23.17%	+6.26%
2	Vietnam	634,361	+69,335	16.83%	+12.27%
3	South Korea	409,238	-918	10.86%	-0.22%
4	Philippines	341,518	+19,472	9.06%	+6.05%
5	Brazil	233,043	+56,707	6.18%	+32.16%
6	Nepal	211,907	+67	5.62%	+0.03%
7	Indonesia	199,824	+50,723	5.30%	+34.02%
8	Myanmar	134,574	+48,028	3.57%	+55.49%
9	Taiwan	70,147	+5,484	1.86%	+8.48%
10	United States	66,111	+2,703	1.75%	+4.26%

Source: Compiled from the sources by the author (Immigration Services Agency of Japan, 2024c, 2025b).

There are several enduring patterns regarding the regional distribution of foreign residents across urban centers and rural areas. The highest concentration of foreign residents is in Tokyo, accounting for nearly 20% of the total. The official statistics show that Tokyo continues to attract foreign residents employed as sales and service workers and professionals rather than as factory workers (Matsumoto, 2015). Tokyo is followed by Osaka, Aichi, Kanagawa, and Saitama (Table 3). While these urban centers host the most enormous absolute numbers, several rural prefectures have witnessed notable proportional increases in foreign residents, driven primarily by labor demands in agriculture, fisheries, and caregiving sectors. In these regions, foreign workers are essential in sustaining small-scale farms and vital local services, underscoring their growing significance to Japan's regional economies.

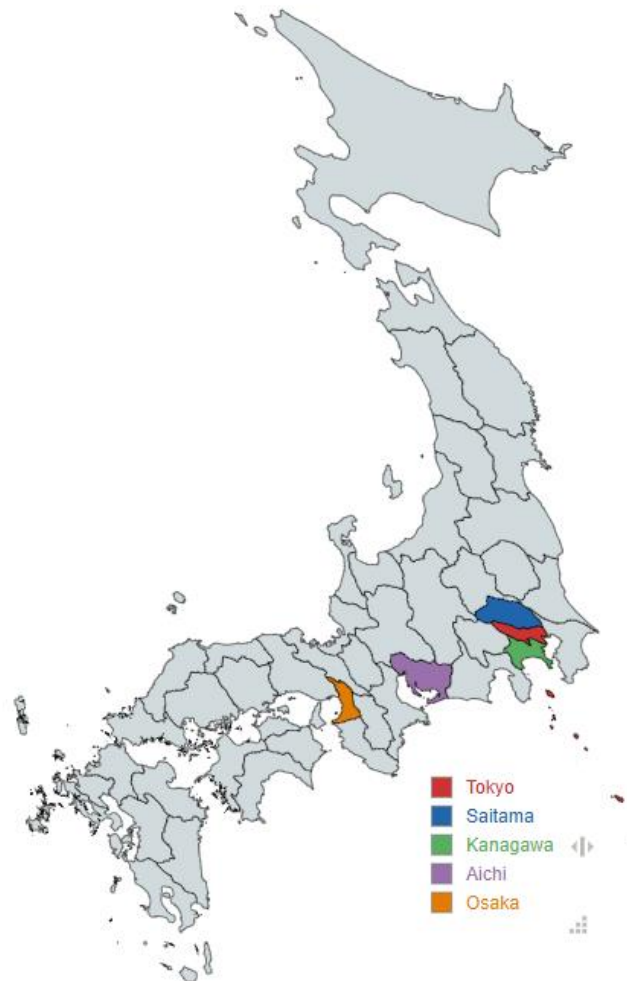
Table 3: Top 5 Prefectures with the Most Foreign Residents as of December 2024

Rank	Prefecture	Population	Change from the Previous Year	Share of the Total
1	Tokyo	738,946	+11.39%	19.61%
2	Osaka	333,564	+10.64%	8.85%
3	Aichi	331,733	+6.72%	8.80%
4	Kanagawa	292,450	+9.32%	7.76%
5	Saitama	262,382	+11.8%	6.96%

Source: (Immigration Services Agency of Japan, 2024c, 2025b)

As of December 2024, foreign residents in Japan are heavily concentrated in specific metropolitan regions, as illustrated in Map 1. Tokyo hosts the most significant number of foreign residents, reflecting its role as the country's political, economic, and cultural center. It is followed by Osaka, Aichi, Kanagawa, and Saitama prefectures that similarly offer employment opportunities, international infrastructure, and more developed support systems for non-Japanese residents. Notably, these areas are all located in or around the Kanto and Kansai regions, indicating an intense geographic concentration of foreign populations in Japan's major urban and industrial corridors.

Map 1: Locations of the Top 5 Prefectures with the Most Foreign Residents as of December 2024*

*The Ryukyu Islands and the Islands of Tokyo are not shown.

Source: Created by the author (Map Chart, 2025).

1. Demographics by Residency Status of Foreigners in Japan

In terms of residency status, permanent residents make up the largest group, followed by technical intern trainees and those under the "Engineer/Specialist in Humanities/International Services" category (Table 4). Mid-to-long-term residents exclude short stays (less than 3 months), diplomatic/public mission holders, and some "specified activities" such as digital nomads or embassy staff.

Table 4: Top 10 Foreign Residence Statuses with the Highest Number of Holders as of December 2024

Rank	Residence Status	Population	Change from 2023	Share of the Total
1	Permanent Resident	918,116	+2.98%	24.36%
2	Technical Intern Training	456,595	+12.86%	12.11%
3	Engineer/Specialist in Humanities/International Services	418,706	+15.55%	11.11%
4	Student	402,134	+17.97%	10.67%
5	Dependent (Family Stays)	305,598	+14.88%	8.11%
6	Specified Skilled Worker	284,466	+36.46%	7.55%
7	Special Permanent Resident	274,023	-2.56%	7.27%
8	Long-Term Resident	223,411	+3.02%	5.93%
9	Spouse or Child of a Japanese National	150,896	+1.63%	4.00%
10	Designated Activities	95,508	+29.46%	2.53%

Source: (Immigration Services Agency of Japan, 2024c; Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2023b)

The “Permanent Resident” (永住者 *ejū-sha*) visa is granted by the Minister of Justice to individuals who have received official permission to reside in Japan permanently. This status allows for an unlimited stay without the need to renew a visa and fewer restrictions on employment or activities compared to other visa types. Applicants typically must demonstrate long-term residence, good conduct, and financial stability. However, this category does not include "Special Permanent Residents", such as many Koreans and Taiwanese who settled in Japan before and during World War II, who fall under a different legal provision.

The “Technical Intern Training Program” (技能実習 *ginō jisshū*) represents the second most common visa category among foreign residents in Japan, highlighting its significant role in the country’s foreign labor framework. Designed to facilitate skill transfer from Japan to developing countries, the program allows foreign nationals to engage in structured

on-the-job training over a period of up to five years. With three progressive stages that permit longer stays and more advanced tasks, the program supports Japan's labor-intensive industries while offering foreign trainees a pathway to acquire specialized skills under strict oversight (Immigration Services Agency of Japan, 2025e). The residence status has three levels.

The third most common visa among foreign residents is the "Engineer/Specialist in Humanities/International Services" (技術・人文知識・国際業務 *gijutsu jinbun chishiki kokusai gyōmu*). This visa is for foreign nationals working in fields that require specialized knowledge in natural sciences, humanities, or international culture. Typical professions include engineers, interpreters, designers, language teachers, and marketing specialists. This visa excludes those covered under other categories, such as professor, artist, legal/accounting, or caregiver. The residence period can be 5, 3, or 1 year, or 3 months, depending on the individual case.

The "Student" (留学 *ryūgaku*) visa applies to individuals enrolled in Japanese educational institutions ranging from universities and vocational schools to elementary and junior high schools, including special needs and miscellaneous schools. The Minister of Justice determines the permitted length of stay, which can be up to 4 years and 3 months. This visa is commonly held by university and language school students. The "Dependent" (家族滞在 *kazoku taizai*) visa is for spouses and children of foreign residents legally living in Japan under specific work or study visa categories. Dependents are allowed to stay in Japan for a period set by the Minister of Justice, up to a maximum of 5 years. Both the "Student" and the "Dependent" visa holders can gain permission to work part-time, which is granted upon application.

The sixth most common visa type is the "Specified Skilled Worker" (特定技能 *tokutei ginō*). This visa type was split into two categories in 2018 (Immigration Services Agency of Japan, 2018). Type No.1 is for foreign nationals employed in designated sectors that face a lack of workers, such as caregiving, construction, agriculture, or food services. The work must require a certain level of knowledge or experience, and the visa is based on a direct employment contract with a Japanese company. The permitted stay is up to 1 year at a time, renewable, with a maximum of 5 years, but without family accompaniment. Type No.2 is for workers with more advanced skills in designated fields such as construction or shipbuilding. This status allows longer-term residence (6 months, 1 year, or 3 years) and can be renewed without a time limit. It also permits the worker to bring family members to Japan.

The "Special Permanent Residents" (特別永住者 *tokubetsu eijū-sha*) are mostly the descendants of former colonial-era Koreans and Taiwanese. These residents hold a unique residency status under a special immigration law created in 1991. This law was made for individuals, mainly Koreans and Taiwanese, who lost Japanese nationality after World War II (Immigration Services Agency of Japan, 2012; LSR Consulting, 2025). During Japan's colonial era, Koreans and Taiwanese were considered Japanese citizens, and many settled

in Japan. After Japan's defeat and the 1952 San Francisco Peace Treaty, they lost their nationality but were allowed to remain as "Special Permanent Residents". This status, granted without strict income or conduct requirements, offers greater stability than regular permanent residency. Spouses and children can also qualify through specific applications made at city offices, with approval from the Minister of Justice.

The "Long-Term Resident" (定住者 *teijū-sha*) visa is a special residence status granted by the Minister of Justice to individuals who face unique circumstances that justify their extended stay in Japan. This category includes groups such as third-country resettled refugees who have been displaced by conflicts or persecution, third-generation Japanese descendants (such as descendants of Japanese emigrants who have lost Japanese nationality but seek to live in Japan), and remaining Japanese in China who have historical ties to Japan but do not qualify for other visa categories. The Long-Term Resident visa is flexible in terms of duration, with periods of stay granted for up to 5 years, 3 years, 1 year, or 6 months, depending on the individual's situation. The Minister of Justice can also designate a specific period of stay as deemed appropriate, but it cannot exceed five years. This visa allows holders to engage in activities generally permitted under their previous status. It is intended to provide stability for those who have long-term ties to Japan but do not fit standard immigration categories.

The "Spouse or Child of Japanese National" (日本人の配偶者等 *Nihonjin no haigūsha-nado*) visa is designed for family members of Japanese citizens, including legally married spouses, children, and specially adopted children. This visa facilitates family unity by allowing these dependents to live, work, and study in Japan without many of the restrictions that apply to other visa holders. The length of the visa can vary, with renewals commonly granted for 5 years, 3 years, 1 year, or 6 months, depending on the available options. This visa type typically permits the holder to engage in both employment and educational activities, supporting their integration and stability within Japanese society. It is one of the more accessible pathways for foreigners with close family ties to Japanese nationals to reside in Japan long-term.

Lastly, the "Designated Activities" (特定活動 *tokutei katsudō*) visa is a highly flexible status granted for individually approved cases by the Minister of Justice (Immigration Services Agency of Japan, 2025d). It covers diverse activities not addressed by other visa categories, including working holiday participants, EPA-based nursing candidates, interns, athletes, diplomats' domestic workers, and family members of highly skilled professionals. It also applies to graduates seeking jobs, startup founders under the J-Find program, "fourth-generation Japanese descendants" (日系四世 *Nikkei shise*), digital nomads, and individuals in transitional situations such as job changes or training. The permitted duration varies from case to case, ranging from 3 months to a maximum of 5 years.

An important addition to this list is the "Highly Skilled Professional" visa. It was created in 2015 and is awarded to a minimal number of residents (Immigration Services Agency of Japan, 2015; Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2023a). The creation of this visa

aimed to attract foreign professionals who can contribute to the country's economic and academic advancement. The "Highly Skilled Professional" visa offers a fast-track pathway and enhanced benefits to individuals with proven expertise in areas such as research, business management, and specialized fields. After a period of residence, visa holders may transition to a more flexible and longer-term version that permits engagement in a broader range of professional activities. While the number of recipients remains small, these individuals are viewed as valuable assets for Japan's innovation and growth. In response to increasing global mobility and interest in Japan, a new visa for digital nomads was launched in 2024. Although its long-term impact remains to be seen, the move signals a gradual shift toward a more diversified and strategic approach to immigration.

2. Demographics of Labor and Educational Contributions by the Foreign Residents in Japan

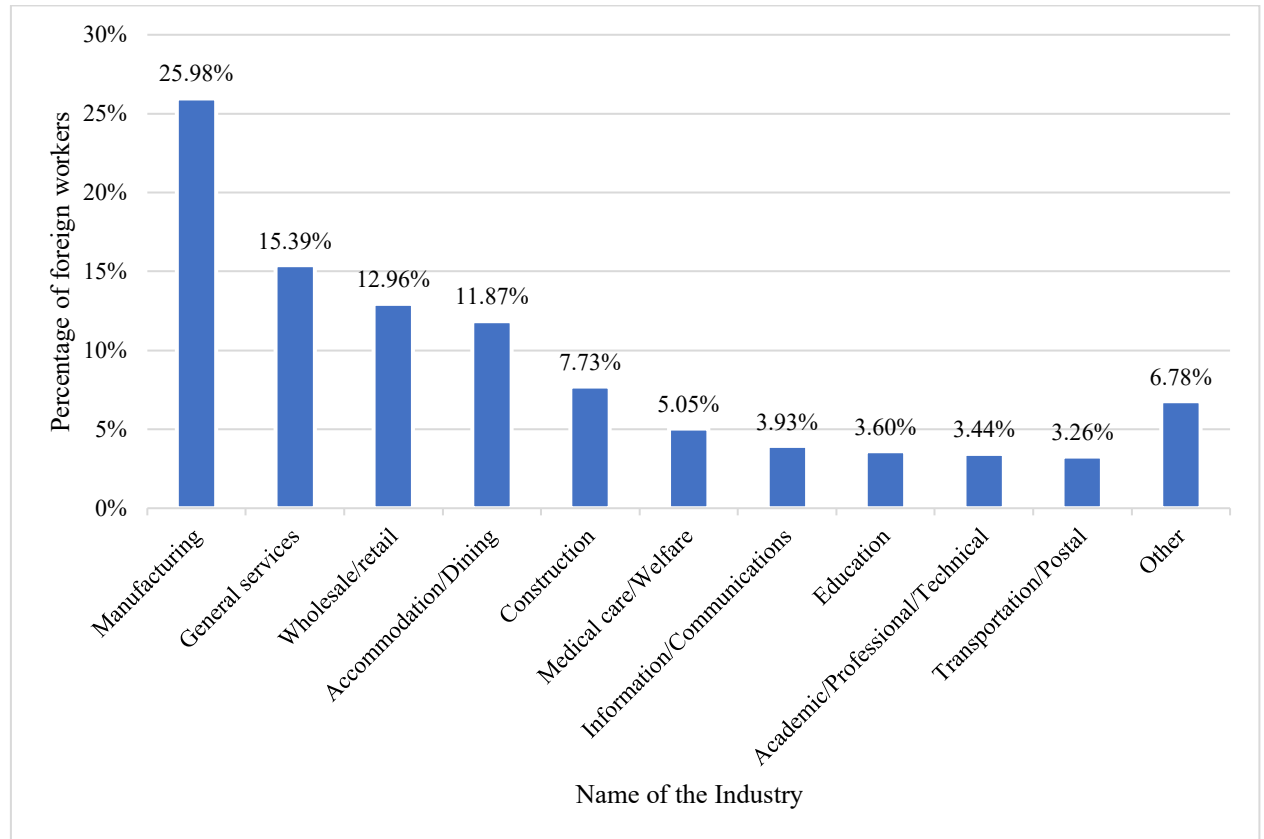
The rapid increase in Japan's foreign population during the Heisei era (1989-2019) was mainly driven by the 1989 Immigration Control and Refugee Recognition Act, which initiated labor migration, and subsequent policy amendments that formally admitted foreign manual labor, tripling the foreign resident population (Immigration Services Agency of Japan, 2025c; Liu-Farrer, 2022). The "Immigration Services Agency" was established in 2018 as an external bureau of the Ministry of Justice, with the Commissioner of the Immigration Services Agency as its head. The mission of the Immigration Services Agency was set to ensure fair immigration and residence control and to assist the Cabinet in matters concerning important policies related to the mission above. With the same provision, the Regional Immigration Bureaus were established as regional branch bureaus of the Immigration Services Agency (Immigration Services Agency of Japan, 2018).

By October 2024, foreign workers will reach a total of 2,302,587 people, filling labor gaps (Japan Ministry of Health, 2025a). The rapid increase in Japan's foreign population is driven by labor shortages in key industries, government initiatives to attract foreign workers, and the steady growth of the foreign-born population, particularly in response to the declining and aging domestic workforce (Hennings & Mintz, 2018). In doing so, foreign residents contribute to addressing the challenges of an aging society in Japan (Kumagai, 2024; Oliver, 2023).

Each nationality brings distinct contributions to Japan's labor market and society. Chinese residents are spread across a variety of visa categories, including business, family reunification, and education. In contrast, Vietnamese and Nepalese nationals are primarily concentrated in blue-collar sectors and technical intern training programs, reflecting their significant roles in Japan's manufacturing, construction, and agriculture industries. Foreign labor has become essential in several key sectors, including construction, agriculture, fisheries, hospitality, caregiving, and food services. In the healthcare and eldercare fields, female workers, particularly from the Philippines and Indonesia, play a crucial role (JAIF,

2022; Langley, 2025; Liu-Farrer, 2022). Meanwhile, male workers from Vietnam, Nepal, and Myanmar are heavily represented in construction and logistics.

Chart 3: Foreign Worker Distribution by Industry as of October 2024

Source: Compiled by the author (Japan Ministry of Health, 2025a).

In 2024, Japan hosted over 280,000 international students. However, only 33% remained in the country after graduation, with many choosing to return home or relocate elsewhere due to language barriers, wage disparities, or challenges related to social integration. This relatively low retention rate raises important questions about Japan's long-term talent strategy and its capacity to support the integration of foreign graduates.

Nevertheless, the current retention rate represents a significant improvement from two decades ago, which rose from just 19.7% in 2004. This upward trend is the result of deliberate policy changes by the Japanese government aimed at encouraging international graduates to stay. One such measure was the introduction of the "Designated Activities" visa, which allows graduates to remain in Japan for up to one year (renewable once) while seeking employment (JASSO Study in Japan, 2025). More recently, the launch of the J-FIND visa has provided top university graduates the opportunity to remain without a sponsor, catering mainly to those pursuing entrepreneurial or independent career paths (Immigration Services Agency of Japan, 2023).

Financial support mechanisms have also expanded. The Japan Student Services Organization (JASSO) now offers cash stipends, subsidized housing, and tuition reductions through national and institutional scholarship programs. These efforts reflect a growing recognition that foreign talent is essential to mitigating the effects of Japan's shrinking labor force, and that effective retention strategies must begin well before graduation. Still, as the retention data suggests, progress remains incremental, shaped by ongoing cultural, economic, and institutional challenges.

Remittances are a significant part of how the Japanese economy becomes internationally linked. Japan ranks among the world's top ten remittance-sending countries. In 2023 alone, foreign workers in Japan sent over 700 billion yen (approximately 4.47 billion USD) to their home countries, which is equivalent to around 8.8% of Japan's defense budget for fiscal year 2024. The Philippines, Vietnam, and Nepal were the primary recipients of these remittances, underscoring how Japan's domestic labor market is increasingly intertwined with broader patterns of regional development across Asia.

Foreign residents bring along cultural interactions and new perspectives into their communities. Ethnic businesses are increasingly reshaping Japan's urban and suburban landscapes. From kebab stands to Chinese supermarkets in Yokohama, which provide a livelihood to the largest Chinatown in Asia. These are examples of how foreign communities are contributing to a more diverse culinary and retail environment. Local shopping streets and convenience stores are beginning to reflect a broader range of cultural preferences. However, this transformation is uneven across regions, with some communities welcoming these changes and others responding with apprehension or resistance (Kage et al., 2018; Matsubayashi & Yamatani, 2022; Tomiura et al., 2017).

Societal Issues Regarding Foreign Residents in Japan

Major issues faced by foreign residents have shown persistent trends over the past 30 years (Douglass & Roberts, 1999; Mahmood, 1996). The perception of foreigners in Japan is complex and multifaceted, reflecting both positive and negative aspects. While there is a growing acceptance of foreigners, particularly in urban areas, challenges such as discrimination and cultural misunderstandings persist.

1. Visa Overstays and the Solution Process

The majority of foreign workers adhere to their visa conditions; however, the number of visa overstays reached approximately 80,000 individuals (Immigration Services Agency of Japan, 2024b). Vietnamese nationals account for a disproportionately high share of these cases, a trend often linked to exploitative labor conditions, significant debt burdens, and systemic issues within the Technical Intern Training Program. Another significant visa-related problem stems from the Turkish citizenry of Kurdish ethnicity (Miyoshi, 2025). Overstaying after taking advantage of the visa exemption agreement between Turkey and

Japan, illegal employment in demolition work, and criminal activities in certain areas, such as the Kawaguchi area in Saitama Prefecture, are evident in Japanese media as well as the National Diet (Japan House of Councillors, 2024; Miyoshi, 2025; Saitama Shimbun, 2023; Sankei Shimbun, 2025a, 2025b).

The main law concerning visa types underwent a significant amendment in 2024 (Immigration Services Agency of Japan, 2024a, 2025c). The amendment to the Immigration Control and Refugee Recognition Act primarily aimed to ensure the protection of individuals who genuinely need it, address issues related to people avoiding deportation, and resolve various problems associated with immigration detention. A key change was the establishment of a "complementary protection" system. This targets individuals who are not covered by the Refugee Convention but still face significant danger, such as those fleeing from armed conflict. From now on, these individuals will be granted stable residence status and receive institutional support. The law also reformed the Special Permission for Residence system. It clarified the application process, specified the factors to be considered, and introduced a requirement to inform applicants when their requests are denied. In addition, this procedure was separated from the refugee recognition process to improve clarity and efficiency (Immigration Services Agency of Japan, 2024a).

Although not a legal amendment, operational revisions have been made to the refugee recognition system. These include offering protection to individuals in refugee-like situations, improving the interview process by considering the applicant's emotional condition, enhancing information on countries of origin, and boosting the training of refugee examiners. Criteria for determining refugee status have been clarified, and even third-time or later applications will have their deportation suspended if substantial supporting evidence is submitted. An important change is the introduction of exceptions to the automatic suspension of deportation during the refugee application process. These exceptions apply to individuals who apply for the third time or more, have served a prison sentence of over three years, or are suspected of terrorism-related activities (Immigration Services Agency of Japan, 2024a).

To address the issue of individuals who are challenging to deport, including those from countries that refuse to accept them or who interfere with deportation procedures, new deportation orders with penalties have been introduced. These orders aim to encourage voluntary return. In support of this, the re-entry ban period for those who leave voluntarily, even after being apprehended, will be shortened from five years to one year. The amendment also introduces alternatives to detention. Under this system, individuals may undergo immigration procedures without being detained, provided a guarantor supervises them. Whether a person is detained or supervised will be decided on a case-by-case basis, considering the risk of escape and the potential personal burden of detention. Supervision includes reporting duties, and in some cases, a security bond may be required. A mandatory review of detention necessity will be conducted every three months. Improvements to the detention environment have also been included. Detainees will receive health checkups every three months, and part-time medical staff will be allowed to work (relaxing previous

restrictions on holding multiple jobs). Rules are set for the use of forced medical treatment, such as in hunger strike cases, and the conditions for using physical restraint are clearly defined. Human rights training for staff will also be implemented. Other revisions include measures to ensure that medical grounds for provisional release are judged based on a doctor's opinion. The collection of digital evidence is now permitted (Immigration Services Agency of Japan, 2024a).

2. Foreign Driver's Licenses: Policy Gaps and Reform Proposals

As Japan experiences a rise in the number of foreign residents and visitors using its roadways, the issue of how overseas driver's licenses are handled has come under increasing scrutiny. Recent policy discussions have focused on the adequacy of existing procedures for license conversion, amid concerns over road safety, regulatory loopholes, and inconsistent testing standards. The National Police Agency is considering revisions to the current procedures by which foreign nationals convert their overseas driver's licenses into Japanese licenses. Concerns have been raised that the current process may lack sufficient rigor, potentially leading to an increase in traffic accidents involving foreign drivers, including cases of driving under the influence and on the wrong side of the road.

Foreign nationals possessing an international driver's license are permitted to drive in Japan for up to one year. However, individuals from countries that do not issue such licenses that include as China, Vietnam, and Brazil, which are not signatories to the Geneva Convention on Road Traffic, are required to pass both a written examination and a practical driving test in order to obtain a Japanese driver's license (Japan National Police Agency, 2025; Tokyo Metropolitan Police Department, 2025).

The written examination currently comprises ten questions, with a passing score set at seven. This has led to criticism that the assessment may not adequately measure applicants' comprehension of Japanese traffic regulations. Authorities have also identified procedural loopholes, including instances where applicants holding short-term tourist visas list hotels or other temporary accommodations as their registered addresses when applying for a license (Speed, 2025). The National Police Agency intends to require applicants to submit official resident registration documentation and to increase the difficulty level of both the written and practical examinations.

3. National Health Care Program Contributions and Proposed Solutions

Foreign nationals residing in Japan for a period exceeding three months are required to enroll in the "national health insurance program" (国民健康保険, *kokumin kenkō hoken*) (Japan Ministry of Health, 2025b). Those employed full-time by companies in Japan are covered under their employer's health insurance system, which extends to their family members. However, individuals not in full-time employment, such as exchange students, may be unaware of the requirement to join the national health insurance program. Under

existing procedures, invoices are sent by mail following enrollment, yet some foreign residents do not complete payment. A growing volume of unpaid premiums for the national health care system has been attributed to foreign residents in Japan, resulting in local governments having to utilize public funds to offset the shortfall.

The lack of properly assessed data has become a key part of this issue. The foreigners' unpaid share is unknown, but surveys show lower payment rates than those of the Japanese. A survey conducted by the Ministry of Health, Labor and Welfare involving 150 municipalities from April to December 2024 revealed that only 63% of foreign residents obligated to pay premiums had done so, in contrast to an overall payment rate of 93% that includes Japanese citizens (NHK, 2025; Speed, 2025). During a parliamentary session in May 2025, opposition legislator Hirofumi Yanagase of Nippon Ishin no Kai cited data from Tokyo's Shinjuku Ward, where households headed by foreign residents paid 870 million yen out of 2 billion in assessed premiums in a single year, leaving 1.1 billion yen unpaid. Extrapolating from this, he estimated that unpaid premiums by foreign residents could exceed 400 billion yen annually on a national scale. However, this figure is based on misinformation spreading online, including a false claim speculative in nature that foreign residents' unpaid health insurance totals 400 billion yen annually. The actual total unpaid national health insurance in 2024, including the Japanese citizens, was 145.7 billion yen. In addition, foreigners account for only 1.39% of total national health insurance medical spending (NHK, 2025).

The ruling Liberal Democratic Party has proposed requiring newly registered foreign residents to pay a predetermined portion of annual premiums when registering for residency at local government offices. This proposal was submitted to Prime Minister Shigeru Ishiba on June 2, 2025. The proposal also advocates for more transparent communication regarding premium obligations during the visa application process, noting that many foreign nationals come from countries without public insurance systems and may not be familiar with Japan's requirements. Another identified structural issue is that newly arriving foreign nationals are initially recorded as having zero income for the preceding year, resulting in extremely low premiums for the first year and contributing to a structural deficit within the insurance system.

4. Citizenship, Criminal Profiling, and Combating Prejudice

Japan's citizenship system is firmly rooted in the principle of "jus sanguinis" (citizenship by descent), where nationality is primarily inherited through parental lineage rather than place of birth. Codified first in the 1899 Nationality Law, which was shaped by Meiji-era nation-state formation efforts, this legal framework continues to define the boundaries of belonging in Japan (Government of Japan, 1950; Kashiwazaki, 1998). Unlike countries that employ "jus soli", such as the United States, Japan's adherence to jus sanguinis reflects a historical emphasis on ethnic homogeneity and a culturally defined notion of nationhood. As a result, even individuals born and raised in Japan, such as many Zainichi Koreans and

Taiwanese, whose ancestors were brought to Japan during the colonial era, are not granted Japanese citizenship automatically and must undergo a formal naturalization process to be recognized as nationals. This exclusion is not merely legal but also symbolic, reinforcing the idea of Japan as a mono-ethnic society (Tarumoto, 2003; Woo, 2022). The legacy of *jus sanguinis* has significant implications for residence status today, particularly for long-term non-citizens who remain subject to immigration controls and differentiated visa categories despite deep-rooted ties to Japanese society.

An increasing number of foreign nationals are choosing to acquire Japanese citizenship through the naturalization process rather than applying for permanent residency, mainly due to the comparatively less stringent requirements under current legislation. In Japan, naturalization requires a minimum of five years of residency, whereas permanent residency necessitates ten years (Government of Japan, 1950). Additionally, the background check for naturalization typically includes only one year of tax and insurance payment records, compared to the five years of tax and two years of insurance history required for permanent residency applications. Justice Minister Keisuke Suzuki acknowledged this discrepancy in a May 2025 parliamentary session, stating that it would be "clearly inappropriate" for naturalization to present a less rigorous pathway than permanent residency. He further commented that "both pathways should involve strict evaluations" and indicated that the government would examine the legal framework to ensure consistency. Legislator Yanagase of Nippon Ishin, who brought the issue to attention, argued that the current system lacks coherence and called for legislative reform. He stated, "Naturalization grants voting rights and access to one of the world's most powerful passports. It should not come with lighter requirements than permanent residency" (Speed, 2025).

While Japan's foreign resident population has grown more diverse and embedded in social and economic life, its legal and social integration remains incomplete. Foreign residents may access limited social rights, such as healthcare or education, but not through an inclusive model of citizenship. Instead, it is the unintended outcome of Japan's engagement with international norms (Tarumoto, 2003). This access is often functional rather than normative, serving market or diplomatic needs rather than expressing a commitment to equality. Claims for fuller inclusion are typically interpreted within the framework of bilateral diplomacy and postwar legacies, not universal rights. Naturalization remains discretionary, reinforcing a hierarchical distinction between nationals and non-nationals.

At the societal level, this limited legal inclusion is mirrored by persistent barriers to social acceptance. Despite increasing diversity among migrants, full integration into society remains incomplete (Iwata & Nemoto, 2018). While many natives show openness to immigration, there remains a significant portion of the population that harbors reservations, often influenced by preexisting biases, fears of economic competition, and cultural dilution (Kage et al., 2018; Matsubayashi & Yamatani, 2022; Tomiura et al., 2017; J. Zhang, 2015). This duality highlights the ongoing challenges in shaping a cohesive immigration policy in Japan.

The negative discourse surrounding foreign residents in Japan is not a new phenomenon. The colonial era saw the racialization of Koreans as inherently criminal, with terms like “futei senjin” (不逞鮮人), which means “criminal Korean,” used to justify surveillance and exclusion, framing them as subjects needing control (Matthews, 2017; Park, 2017). A notable example of how long-term foreign residents, particularly Zainichi Koreans and Taiwanese, have been stigmatized in Japan’s public discourse occurred in 2000, when Tokyo Governor Shintarō Ishihara used the derogatory term “sangokujin” (三国人), which is a phrase historically used to describe individuals from former Japanese colonies, especially Korea and Taiwan. Taking place during a speech at a Ground Self-Defense Force ceremony, Ishihara warned that “atrocious crimes” had been repeatedly committed by “sangokujin” and unauthorized foreigners, and suggested they might riot in the event of a natural disaster (Jiji Press, 2025). Although his comments were later softened amid media and international criticism, the episode revealed the persistence of nationalist sentiment and the tendency to conflate legal status, ethnicity, and criminality in Japanese political rhetoric.

Currently, public sentiment is shaped by disinformation amplified on platforms like X (formerly Twitter), YouTube, and Instagram. Specific anonymous influencers and politicians are key sources of this misinformation, often linked to anti-immigrant or foreign-skeptic agendas (NHK, 2025). Simultaneously, organized incidents involving the theft of livestock, agricultural goods, copper wiring, and luxury vehicles have generated public concern. While such crimes are sometimes linked to foreign actors, they are also associated with domestic criminal networks. Nonetheless, the visibility of these events has fueled generalized suspicion, particularly among segments of the Japanese public unaccustomed to multicultural environments (Ekaterina, 2017; Yamamoto, 2010). Even in the absence of definitive statistics, the perception of increased crime linked to foreign residents continues to influence public opinion.

Although statistical data show that foreign residents commit crimes at relatively low rates, media and political discourse often amplify isolated incidents while downplaying others. In 2023, the most common violations involving foreign nationals included theft, visa overstays, and unauthorized employment. A high-profile lawsuit filed in January 2024 challenging police profiling practices sparked national debate, highlighting concerns over the disproportionate targeting of Southeast Asian and African individuals. As Tarumoto suggests, without a deliberate effort to reconceptualize foreign residents as rights-bearing members of society, Japan’s integration framework will continue to reproduce legal, social, and symbolic exclusion, even as reliance on foreign labor deepens.

5. Social Friction and Special Cases

Beyond crime, social tensions are also emerging in the context of tourism and foreign property ownership. Instances of tourists disrupting local life, such as causing congestion or littering near scenic sites like Mt. Fuji or the Shibuya Scramble, have drawn public

frustration. In Okinawa, local discontent has intensified in response to reports of Chinese nationals purchasing land near military installations. This concern has led to formal policy changes, including legal restrictions on foreign ownership of land within specified distances of designated "sensitive areas."

Cultural friction is also evident among socio-economic elites. At exclusive venues such as the Tokyo American Club, long-standing members have raised concerns about etiquette and noise associated with newly admitted foreign members, particularly those from mainland China (Langley, 2025). In rural areas, rumors about foreign purchases of land near freshwater sources, particularly by Chinese buyers, have sparked anxiety, despite the legal and logistical challenges of such acquisitions. Even when lacking a factual basis, these urban legends contribute to public unease and complicate the integration of foreign residents.

Conclusion

Japan's foreign resident population has grown significantly in recent years, signaling a shift from a historically homogeneous society toward a more diverse and internationally engaged nation. This study has demonstrated that immigration is no longer a peripheral issue but has become increasingly central to Japan's demographic resilience and economic sustainability. Foreign residents today fill crucial labor gaps in sectors ranging from manufacturing and agriculture to caregiving and services, contribute to regional revitalization by sustaining depopulated communities, participate in higher education as students and researchers, and bring cultural diversity to Japanese society. The evolving institutional framework, marked by reforms such as expanded visa categories, revisions to refugee procedures, and new oversight mechanisms, reflects Japan's attempt to adapt to demographic pressures while balancing national security and social cohesion.

At the same time, enduring challenges remain evident. Prominent issues include visa overstays, limited access to essential services, difficulties in transitioning from temporary to permanent residency, and restrictive citizenship laws that maintain barriers to full integration. These legal and institutional hurdles are reinforced by societal dynamics, including persistent discriminatory narratives, stereotyping, and politically charged rhetoric that shape public opinion. Such factors slow the progress of integration and reinforce the perception of foreign residents as outsiders rather than as equal stakeholders.

Japan's case is distinctive when compared to other aging societies. Unlike Germany, which has built integration frameworks around labor migration and asylum, or South Korea, which faces similar demographic pressures but continues to pursue highly selective immigration, Japan's approach reflects the tension between its pacifist, consensus-driven governance model and its historically restrictive stance on citizenship and identity. This duality makes Japan an important case study for understanding how advanced economies with unique historical and cultural contexts attempt to reconcile demographic necessity with social conservatism.

Moving forward, several policy directions emerge from this analysis. First, Japan should strengthen pathways from temporary visas to long-term residency, ensuring that foreign residents can establish stable lives and contribute more fully to society. Second, greater investment in language education, cultural orientation, and support services would facilitate integration and reduce social friction. Third, reforms to citizenship law, including more transparent and more accessible naturalization processes, would signal Japan's commitment to inclusivity and recognize foreign residents as long-term contributors. Finally, promoting accurate media reporting and fostering public dialogue around diversity could help dismantle entrenched stereotypes and encourage broader social acceptance.

Lastly, recognizing foreign residents not as temporary labor but as integral members of society is essential if Japan is to sustain its economic vitality, uphold its international responsibilities, and foster a more pluralistic and resilient future. The trajectory of immigration policy in Japan will not only determine the well-being of millions of foreign residents but also significantly impact the country's overall societal structure. However, it will also shape the nation's capacity to navigate demographic decline, maintain global competitiveness, and redefine its identity in the twenty-first century.

References

- Douglass, M., & Roberts, G. S. (1999). Japan in an Era of Global Migration. In M. Douglass & G. S. Roberts (Eds.), *Japan and Global Migration Foreign Workers and the Advent of a Multicultural Society* (1st ed., pp. 2–35). Routledge.
https://www.routledge.com/Japan-and-Global-Migration-Foreign-Workers-and-the-Advent-of-a-Multicultural-Society/Douglass-Roberts/p/book/9780415191104?srsId=AfmBOoprGQ_S6tz8aKcZMWLXiDJxV6VQwbKT37KZLko7WFrOIi84P55h
- Ekaterina, K. (2017). Discrimination Against Foreigners in Japan. *Journal of Law and Policy*, 2(1), 183–203. <https://journal.uib.ac.id/index.php/jlpt/article/view/80/52>
- Hennings, M., & Mintz, S. (2018). Toward a Comprehensive Estimate of the Number of Foreign Workers in Japan. *Social Science Japan Journal*, 21(1), 103–115.
<https://doi.org/10.1093/ssjj/jyx045>
- Immigration Services Agency of Japan. (2012, July 9). *Tokubetsu eijū-sha no seido ga kawarimasu! [The special permanent resident system is changing!]*. Immigration Services Agency of Japan.
https://www.moj.go.jp/isa/applications/faq/newimmiact_2_index.html
- Immigration Services Agency of Japan. (2015, June). *Nyūkan-hō ga kawarimasu [Immigration law changes]*. Immigration Services Agency of Japan.
https://www.moj.go.jp/isa/policies/bill/nyukan2015_index.html
- Immigration Services Agency of Japan. (2018, December 8). *Shutsunyūkoku kanri oyobinamin 'nintei-hō oyobi Hōmushō setchi-hō no ichibu o kaisei suru hōritsu no gaiyō ni tsuite [Outline of the law amending the Immigration Control and Refugee Recognition Act and the Ministry of Justice Establishment Act]*. Immigration Services Agency of Japan.
<https://www.moj.go.jp/isa/content/930001399.pdf>
- Immigration Services Agency of Japan. (2023, April). *Yūshūna kaigai daigakunado o sotsugyō shita mono ga kigyō katsudō shūshoku katsudō o okonau baai (J - Find) [When graduates from outstanding overseas universities are starting businesses or seeking employment (J-Find)]*. Immigration Services Agency of Japan.
<https://www.moj.go.jp/isa/applications/status/designatedactivities51.html>
- Immigration Services Agency of Japan. (2024a, June). *Nyūkan-hō-tō kaisei-hō no gaiyō-tō [Summary of the revised Immigration Control Act, etc.]*. Immigration Services Agency of Japan. <https://www.moj.go.jp/isa/content/001404358.pdf>
- Immigration Services Agency of Japan. (2024b, October 18). *Honpō ni okeru fuhō zanryū shasū ni tsuite (ryō wa 6-nen 7 tsuki 1-nichi genzai) [Number of illegal overstayers in*
-

Japan (as of July 1, 2024)]. Immigration Services Agency of Japan.
https://www.moj.go.jp/isa/publications/press/13_00048.html

Immigration Services Agency of Japan. (2024c, October 18). *Reiwa 6-nen 6 gatsumatsugenzai ni okeru zairyū gaikoku ninzū ni tsuite [Number of foreign residents as of the end of June 2024]*. Immigration Services Agency of Japan.
https://www.moj.go.jp/isa/publications/press/13_00047.html

Immigration Services Agency of Japan. (2025a, June 8). *Zairyū shikaku ichiranhyō [List of status of residence]*. Immigration Services Agency of Japan.
<https://www.moj.go.jp/isa/applications/status/qaq5.html>

Immigration Services Agency of Japan. (2025b, June 9). *Reiwa 6 nenmatsugenzai ni okeru zairyū gaikoku ninzū ni tsuite [Number of foreign residents as of the end of 2024]*. Immigration Services Agency of Japan.
https://www.moj.go.jp/isa/publications/press/13_00052.html

Immigration Services Agency of Japan. (2025c, June 12). *Saikin no nyukan ho kaisei [Recent amendments to the Immigration Control and Refugee Recognition Act]*. Immigration Services Agency of Japan. https://www.moj.go.jp/isa/policies/bill/kaisei_index.html

Immigration Services Agency of Japan. (2025d, June 13). *Honpō no daigakunado o sotsugyō shita ryūgakusei ga shūshoku katsudō o okonau baai [When an international student who has graduated from a Japanese university or other institution is looking for a job]*. Immigration Services Agency of Japan.
<https://www.moj.go.jp/isa/applications/status/designatedactivities14.html>

Immigration Services Agency of Japan. (2025e, June 14). *Kaisei-hō no gaiyō (ikusei shūrō seido no sōsetsu-tō) [Outline of the revised law (creation of a development and employment system, etc.)]*. Immigration Services Agency of Japan.
<https://www.moj.go.jp/isa/content/001420066.pdf>

Iwata, M., & Nemoto, K. (2018). Co-constituting migrant strangers and foreigners: The case of Japan. *Current Sociology*, 66(2), 303–319.
<https://doi.org/10.1177/0011392117736306>

JAIF. (2022, August 20). *About Economic Partnership Agreement: Japanese Language Training Courses for Nurses and Certified Caretakers (EPA)*. Japan-ASEAN Integration Fund. <https://jaif.asean.org/jaif-component/economic-partnership-agreement-japanese-language-training-courses-for-nurses-and-certified-caretakers-epa/>

Japan House of Councillors. (2024, December 4). *Ichi ni-gō shui-sho gaikoku hito jūmin ga zōka suru chiiki ni okeru higi-sha jōhō kōkai kijun no kentō-tō ni kansuru shitsumon migi no shitsumon shui-sho o kokkai-hō dai nana jū shi-jō ni yotte teishutsu suru.-Rei wa roku-nen jū ni tsuki shi-nichi Sangiin gichō Sekiguchi Masakazu [Opinion No. 12: Question on setting standards for disclosing suspect information in areas with rising*

foreign populations. By Masakazu Sekiguchi, President of the House of Councillors].
Japan House of Councillors.
<https://www.sangiin.go.jp/japanese/joho1/kousei/syuisyo/216/syup/s216012.pdf>

Japan Ministry of Health, L. and W. (2025a, January 31). “*Gaikokujinkoyō jōkyō*” *no todokede jōkyō matome (ryō wa 6-nen 10 getsumatsu jiten) ~ gaikokujinrōdōsha-sū wa yaku 230 man-ri. Kako saita o kōshin ~ [Summary of reporting status of ‘Foreign Employment Status’ (as of the end of October 2024) - The number of foreign workers is about 2.3 million, a new record high -]*. Japan Ministry of Health, Labour and Welfare.
https://www.mhlw.go.jp/stf/newpage_50256.html

Japan Ministry of Health, L. and W. (2025b, June 30). *Kokumin kenkōhoken seido [National Health Insurance System]*. Japan Ministry of Health, Labour and Welfare.
https://www.mhlw.go.jp/stf/seisakunitsuite/bunya/kenkou_iryō/iryōhoken/koukikourai/index_00002.html

Japan National Police Agency. (2025, June 30). *Gaikoku no unten menkyo o o-mochi no kata [Foreign driver’s license holders]*. Japan National Police Agency.
https://www.npa.go.jp/policies/application/license_renewal/have_DL_issued_another_country.html

JASSO Study in Japan. (2025, June 13). *JASSO to wa? [About JASSO]*. JASSO Study in Japan. <https://www.studyinJapan.go.jp/ja/about/outline.html>

Jiji Press. (2025, June 29). Mondaihatsugen-shū seken o sawagaseta bōgen hōgen meigen tokushū, Sangokujin [Collection of problematic statements: A collection of outrageous, careless, and strange remarks that have caused a stir in society, Sangokujin]. *Jiji Press*.
https://www.jiji.com/jc/d4?p=gaf928-jpp-0653066&d=d4_int

Kage, R., Rosenbluth, F. M., & Tanaka, S. (2018). Varieties of Public Attitudes Towards Immigration: Evidence from Survey Experiments in Japan. *SSRN Electronic Journal*.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3229608>

Kashiwazaki, C. (1998). Jus Sanguinis in Japan the Origin of Citizenship in a Comparative Perspective. *International Journal of Comparative Sociology*, 39(3), 278–300.
<https://doi.org/10.1177/002071529803900302>

Government of Japan. (1950). Kokuseki-hō, Shōwa ni jū go-nen go tsuki shi-nichi hōritsu dai hyaku shi jū nana-gō, shikō Shōwa ni jū go-nen nana tsuki ichi-nichi [Nationality Act, May 4, 1950, Law No. 147, effective July 1, 1950]. In *Ministry of Justice of Japan* (147). Ministry of Justice of Japan Homepage.
<https://www.moj.go.jp/MINJI/kokusekiho.html>

Kumagai, F. (2024). Epilogue: Shrinking Japan and Foreign Residents with Special Attention to Sannyodo. In F. Kumagai (Ed.), *Shrinking Japan and Regional Variations: Along*

- the Sannyodo* (1st ed., pp. 97–122). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-97-1007-2_4
- Langley, T. (2025, May 5). *Opening the Gates: Japan's Immigration Surge, a Policy Reckoning Ahead*. Langley Esquire. <https://langleyesquire.com/opening-the-gates/>
- Liu-Farrer, G. (2022). Japan's immigration in the Heisei era. In *Japan in the Heisei Era (1989–2019)* (pp. 140–152). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429273575-11>
- LSR Consulting. (2025, June 13). *Tokubetsu eijū-sha to wa [What is a special permanent resident?]*. LSR Consulting, Certified Administrative Scrivener Corporation. <https://hanna-visa.com/eijyu/%E7%89%B9%E5%88%A5%E6%B0%B8%E4%BD%8F%E8%80%85%E3%81%A8%E3%81%AF/>
- Lu, Y. (2025). The Influence of Foreign Labor on Wage by Sex and Age Class: Evidence from Japan. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5007651>
- Mahmood, R. A. (1996). Labour Crunch, Foreign Workers and Policy Responses: The Experience of Japan. *International Migration*, 34(1), 97–116. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.1996.tb00181.x>
- Matsubayashi, T., & Yamatani, M. (2022). The inflow of immigrants and natives' attitudes towards immigration in Japan. In *Comparative Public Opinion* (pp. 241–258). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003121992-16>
- Matsumoto, Y. (2015). Multicultural Urbanism Structured : Residential Differentiation of Aliens in Tokyo. *Rikkyo University Global Urban Studies Departmental Bulletin Papers*, 8, 29–48. <https://doi.org/10.14992/00011491>
- Matthews, J. (2017). Historicizing “Korean Criminality”: Colonial Criminality in Twentieth Century Japan*. *International Journal of Korean History*, 22(1), 11–42. <https://doi.org/10.22372/ijkh.2017.22.1.11>
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2023a, April 21). *Shūrō ya chōki taizai o mokuteki to suru baai kōdo senmon-shoku biza: Kōdo senmon-shoku, tokubetsu kōdo jinzai, kōdo jinzai [For the purpose of employment or long-term stay: Highly-skilled professional visa: Highly-skilled professional, special highly-skilled human resources, highly-skilled human resources]*. Ministry of Foreign Affairs of Japan. <https://www.mofa.go.jp/mofaj/toko/visa/chouki/visa16.html>
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2023b, April 21). *Work or Long-term stay*. Japan Ministry of Foreign Affairs Homepage. https://www.mofa.go.jp/j_info/visit/visa/long/index.html
- Miyoshi, N. (2025, February 28). Nanmin shinsei 5-kai de 20-nen zairyū suru jinbutsu mo... saitamakenkawaguchishi ni `Kurudo hito ga gekizō shita' rekishi haikai [Someone

- applied for refugee status five times and stayed in the country for 20 years... The historical background behind the “dramatic increase in the Kurdish population” in Kawaguchi City, Saitama Prefecture]. *Bunshun*. <https://bunshun.jp/articles/-/77080>
- NHK. (2025, June 28). “Gaikoku hito yūgū” “kodomo katei-chō kaitai” hirogaru jōhō o kenshō suru to... [When we examine the spreading information about ‘preferential treatment for foreigners’ and ‘dismantling the Agency for Children and Families’...]. *NHK*. <https://www3.nhk.or.jp/news/html/20250628/k10014845481000.html>
- Map Chart. (2025). Administrative Map of Japan Showing Locations of Top 5 Prefectures with the Most Foreign Residents as of December 2024. In *Map Chart*. Map Chart. <https://www.mapchart.net/asia-detailed.html>
- Oliver, M. (2023). Population aging and immigration: Evidence from Japan. *International Journal of Population Studies*, 9(1), 407. <https://doi.org/10.36922/ijps.407>
- Park, S. (2017). Inventing aliens: immigration control, ‘xenophobia’ and racism in Japan. *Race & Class*, 58(3), 64–80. <https://doi.org/10.1177/0306396816657719>
- Saitama Shimbun. (2023, August 12). Rantō... danjo mometa kekka, byōin de 100-ri ōsawagi kyūkyūsha ukeire dekizu hihan no saki wa... gokai mo sōdō o shuzai < kami > [Brawl... 100 people in a commotion at a hospital after a fight between a man and a woman. The hospital was unable to accept an ambulance. What lies beyond the criticism... Misunderstandings too. Covering the incident <Part 1>]. *Saitama Shimbun*. <https://www.saitama-np.co.jp/articles/40494/postDetail>
- Sankei Shimbun. (2025a, June 14). Kawaguchi no gaikoku hito hanzai `Toruko kokuseki hiritsu zubanukete iru` Kurudo hito ni tsuiseki sa reta shigi ga gikai de uttae [City council member pursued by Kurdish man speaks out in assembly: “The proportion of Turkish nationals in Kawaguchi is far greater”]. *Sankei Shimbun*. <https://www.sankei.com/article/20250614-PQJHILEUVZHXNLR4VCPVRZPG2U/>
- Sankei Shimbun. (2025b, June 25). < Dokuji > Kawaguchi Kurudo hito-ra o kengi-ra ga deka kokuso keisatsusho dosei sawagi `seitōna shisatsu bōgai` kankin-zai nado [Exclusive Prefectural assembly members file criminal complaint against Kurdish people in Kawaguchi: Crimes against them for shouting at police station, “obstructing legitimate inspection” and confinement]. *Sankei Shimbun*. <https://www.sankei.com/article/20250625-3YGG3OIIDFAVLBDII53ECL3AEU/>
- Speed, J. (2025, June 5). Japan eyes tougher rules and a tax hike for foreign residents and tourists. *The Japan Times*. <https://www.japantimes.co.jp/news/2025/06/05/japan/politics/foreign-residents-visitors-tax/>
- Statistics Bureau of Japan. (2025a, May 20). *Jinkō suikei (2024-nen (reiwa 6-nen) 12gatsu kakutei-chi, 2025-nen (reiwa 7-nen) 5 gatsu gaisan-chi) (2025-nen 5 gatsu 20-nichi*
-

- kōhyō*) [*Population estimates (December 2024 (Reiwa 6) final value, May 2025 (Reiwa 7) estimated value) (published May 20, 2025)*]. Statistics Bureau of Japan. <https://www.stat.go.jp/data/jinsui/new.html>
- Statistics Bureau of Japan. (2025b, June 12). *Zairyū gaikoku hito tōkei (kyū tōroku gaikoku hito tōkei) tōroku gaikoku hito tōkei [Statistics on foreign residents (formerly known as registered foreigners)]*. Statistics Bureau of Japan. <https://www.e-stat.go.jp/dbview?sid=0003147180>
- Tarumoto, H. (2003). The Japanese Model of Immigration and Citizenship. *Hokkaido University Literature Department Bulletin*, 110, 129–158. https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/34047/1/110_PL129-158.pdf
- Tokyo Metropolitan Police Department. (2025, May 15). *Gaikoku de shutoku shita unten menkyoshō o Nihon no unten menkyoshō ni kirikaeru ni wa [How to change a foreign driver's license to a Japanese driver's license]*. Tokyo Metropolitan Police Department. <https://www.keishicho.metro.tokyo.lg.jp/menkyo/menkyo/kokugai/kokugai05.html>
- Tomiura, E., Ito, B., Mukunoki, H., & Wakasugi, R. (2017). Individual Characteristics, Behavioral Biases, and Attitudes toward Immigration: Evidence from a survey in Japan. *The Research Institute of Economy, Trade and Industry Discussion Paper Series*. <https://doi.org/10.1016/j.japwor.2019.03.002>
- Woo, Y. (2022). Homogenous Japan? An Empirical Examination on Public Perceptions of Citizenship. *Social Science Japan Journal*, 25(2), 209–228. <https://doi.org/10.1093/ssjj/jyac001>
- Yamamoto, R. (2010). Migrants as a Crime Problem: The Construction of Foreign Criminality Discourse in Contemporary Japan. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 34(2), 301–330. <https://doi.org/10.1080/01924036.2010.9678831>
- Zhang, J. (2015). Specific Xenophobia? Japanese Acceptance Attitudes Toward Chinese Immigrants. *Journal of the Graduate School of Asia-Pacific Studies*, 30, 201–219. https://waseda.repo.nii.ac.jp/?action=repository_action_common_download&item_id=25874&item_no=1&attribute_id=162&file_no=1
- Zhang, R., & McCornac, D. (2022). The Plight of Foreign Workers in Japan: Their Stories Speak for Themselves. *Border Crossing*, 12(1), 17–32. <https://doi.org/10.33182/bc.v12i1.2114>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.6>

Volume 9/3

2025 p. 92-103

SOSYAL AĞLAR BAĞLAMINDA WEB 2.0'IN DIŞIŞLERİ BAKANLIKLARININ E-DİPLOMASİ FAALİYETLERİNE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF WEB 2.0 ON THE E-DIPLOMATIC ACTIVITIES OF FOREIGN MINISTRIES IN THE CONTEXT OF SOCIAL NETWORKS

Doğancan BAY*

ÖZ

Web 2.0'ın ortaya çıkmasıyla birlikte dijital ortamlarda kullanıcılar arasındaki iletişim süreci gelişmiştir. Bu süreçte anlık, hızlı ve iki yönlü iletişime dayalı sosyal ağların kullanımı yaygınlaşmıştır. Web 2.0'la birlikte sosyal ağların yaygınlaşması sonucunda sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik faaliyetler sosyal ağlar aracılığıyla anlık olarak kullanıcılar arasında yürütülebilir duruma gelmiştir. Kamu kurumları da sosyal ağlar üzerinden kullanıcıları bilgilendirmeye, onlarla iletişim kurmaya yönelik faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Örneğin dışişleri bakanlıkları, sosyal ağlar üzerinde resmi hesaplarından anlık ve hızlı olarak e-diplomasisi faaliyetlerini yürütmektedir. Bununla birlikte dışişleri bakanlıkları, sosyal ağlarda kamuoyuyla iletişim kurabilmekte olup aynı zamanda kamuoyunu yönlendirici ve bilgilendirici paylaşımlar yapabilmektedir. Bu bakımdan çalışmanın amacı, Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının yürüttüğü e-diplomasi faaliyetlerine getirdiği etkileri göstermek ve bu etkileri sosyal ağlar bağlamında ele almaktır. Çalışmanın hedefi ise Web 2.0'ın ortaya çıkışından günümüze dek dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerinde meydana gelen yenilikleri, değişim ve dönüşümleri ele almaktır. Çalışmada akademik çalışmalardan, dergi, kitap, web sayfaları ve sosyal medya gönderilerinden yararlanılmaktadır. Çalışmanın sürecinde ilk olarak literatür taraması kullanılmıştır. Literatür taramasında elde edilen kaynaklar çalışmanın konularına göre dahil edilmiştir. Çalışmanın ele aldığı konu ise Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerinde getirdiği gelişmelerin sosyal ağlar çerçevesinde ele alınmasıyla sınırlandırılmıştır. Çalışma, Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerindeki yerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmada “Web 2.0 dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerini nasıl etkiledi?”, “Web 2.0'ın e-diplomasideki yeri nedir?”, “Web 2.0'ın tarihsel süreci ve özellikleri nelerdir?”, “E-diplomasinin tarihsel süreci ve özellikleri nelerdir?” ve “Dışişleri bakanlıklarının

* Dr., Araştırmacı, E-mail: dogancanby96@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3650-7407, İstanbul, Türkiye.

sosyal ağlar bağlamında yürüttüğü e-diplomasi faaliyetleri nelerdir?” sorularına yanıt bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Web 2.0, Diplomasi, E-Diplomasi, Dışişleri Bakanlıkları, Sosyal Ağlar*

ABSTRACT

With the emergence of Web 2.0, the communication process between users in digital environments has evolved. During this process, the use of social networks, which are based on instant, rapid, and two-way communication, has become widespread. As a result of the proliferation of social networks with Web 2.0, social, political, cultural, and economic activities have become available to users in real-time through social networks. Public institutions have also begun to conduct activities aimed at informing and communicating with users through social networks. For example, ministries of foreign affairs conduct instant and rapid e-diplomacy activities through their official accounts on social networks. Furthermore, ministries of foreign affairs can communicate with the public on social networks and also share informative and guiding posts. Therefore, the aim of this study is to demonstrate the impact of Web 2.0 on the e-diplomacy activities of ministries of foreign affairs and to examine these effects within the context of social networks. The aim of this study is to examine the innovations, changes, and transformations that have occurred in the e-diplomacy activities of ministries of foreign affairs from the emergence of Web 2.0 to the present. The study utilizes academic studies, journals, books, web pages, and social media posts. A literature review was initially employed throughout the study. Resources obtained through the literature review were incorporated according to the study's focus. The study's focus was limited to examining the developments brought about by Web 2.0 in the e-diplomacy activities of foreign ministries within the framework of social networks. The study is significant in demonstrating the role of Web 2.0 in the e-diplomacy activities of foreign ministries. Furthermore, the study addresses the following questions: "How has Web 2.0 affected the e-diplomacy activities of foreign ministries?", "What is the place of Web 2.0 in e-diplomacy?", "What are the historical process and characteristics of Web 2.0?", "What are the historical process and characteristics of e-diplomacy?", and "What are the e-diplomacy activities conducted by foreign ministries within the context of social networks?"

Keywords: *Web 2.0, Diplomacy, E-Diplomacy, Foreign Ministries, Social Networks*

Giriş

Dışişleri bakanlıkları, günümüzde devletlerin diğer devletlerle veya uluslararası aktörlerle diplomatik faaliyetlerinin yazılı, resmi ve karşılıklı olarak yürütülmekle birlikte dijital ortamlarda da yürütülmektedir. Dışişleri bakanlıklarının “e-diplomasi” faaliyetleri ise ilk olarak Web 1.0 dönemiyle başlamıştır. 1989 yılında Tim Berners-Lee tarafından web sitesi teknolojisinin icat edilmesiyle birlikte Web 1.0 dönemi başlamıştır (CERN, 2021). 1990’lı yıllarda internet teknolojisinde yapılan atılımlarla birlikte meydana çıkan Web 1.0’la birlikte diplomasi alanında “e-diplomasi” adlı yeni bir diplomasi türü ortaya çıkmıştır. E-diplomasiyle birlikte geleneksel diplomasi faaliyetleri, dijital teknolojilerde de kullanılmaya başlanmıştır. Web 1.0 döneminde ABD, Türkiye gibi bazı devletler tarafından dışişleri bakanlıklarının web siteleri kurulmuştur. Kurulan bu web sitelerinde dışişleri bakanlıkları, sadece kullanıcıları bilgilendirici içerikler sunmuştur. Örneğin 1996

yılında açılan ABD Dışişleri Bakanlığı'nın resmi web sitesinde güncel diplomatik faaliyetleri, kariyer ilanları, uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler, seyahat ile ilgili hususlar, uluslararası güvenliğe yönelik çalışmaları ve ticari hizmetler hakkında bilgilendirici içerikler paylaşılmıştır (Department of State, 1996). Bir diğer örnek ise T. C. Dışişleri Bakanlığı'nın 1999 yılındaki web sitesinde de konsosluk ve bakanlıkla ilgili bilgiler, kariyer imkanları, dış politikaya dair bilgiler, ekonomi ve tarihle ilgili bilgiler ve son gelişmeler gibi içerikler yer almaktadır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 1999). Fakat paylaşılan bu içerikler, tek taraflı etkileşimle sınırlı kalmıştır. Çünkü Web 1.0 döneminde kullanıcılar içerik paylaşamamakta, düzenleme yapamamakta, yorum yapamamakta olup sadece web sitesi sahipleri bu konuda yetkiye sahiptir (Ersöz, 2020, s. 60).

2000'li yıllarda hızlı bir şekilde ilerleyen ve gelişen dijitalleşmenin etkisiyle birlikte 2004 yılında Web 2.0 dönemine geçiş yapılmıştır. Kullanıcıların içerik paylaşımı yapabildiği, yorum yazabildiği, düzenleyebildiği, içerik sahibiyle direkt olarak iletişime geçebildiği ve kitlelere kısa sürede ulaşabilme imkânı bulduğu Web 2.0 dönemi, günümüzde de hala etkin olarak devam etmektedir. Web 2.0 ile birlikte dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerinde de yenilikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamı Web 2.0'ın sosyal ağlar üzerinde dışişleri bakanlıklarının e-diplomasisine yönelik faaliyetlerinde getirdiği yenilikler, değişimler ve dönüşümlerdir. Çalışmada tümevarım yöntemiyle ilk olarak Web 2.0'ı ele alarak e-diplomasiye geçiş yapılmaktadır. Ardından ise e-diplomasiden dışişleri bakanlıklarına geçiş yapılarak dışişleri bakanlıklarının e-diplomasiye faaliyetleri ele alınmakta olup Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerinde getirdiği yenilikleri ele almaktır. Bu bakımdan çalışma, toplam olarak üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Web 2.0 hakkında bilgiler verilmekte olup Web 2.0'ın tarihsel sürecine de değinilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise e-diplomasi hakkında bilgiler verilmekte olup e-diplomasisinin de tarihsel süreci ele alınmaktadır. Bununla birlikte e-diplomasinin diplomasi alanındaki yerine örnek olaylara değinerek ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümde ise Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının sosyal ağlar üzerindeki e-diplomasi faaliyetlerinde getirdiği yeniliklere değinilmektedir.

2. Web 2.0'ın Tarihsel Süreci ve Özellikleri

Web sitesi teknolojisinin başlangıcı olarak görülen Web 1.0 ile birlikte internet kullanımında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde Google, Yahoo, Yandex gibi arama motorları ortaya çıksa da henüz yeterince gelişmemiş olup arama motorlarından herhangi bir bilgiyi araştırmak ve bu bilginin olduğu siteyi ziyaret edebilmek günümüze göre oldukça sınırlı ve yavaştır. Ayrıca modem sektörünün yeterince gelişmemesinden dolayı internet kullanımı da kısıtlıdır. Kimi web sitelerinin arama motorlarında çıkmaması durumu bu dönemde arama motorlarının yaşanan sıkıntılardan biridir. Böyle bir durumda Web 1.0 döneminde bir web sitesinin kitlelere ulaşması da oldukça sınırlıdır (NTT DATA, 2021).

2004 yılında başlayan Web 2.0 dönemiyle birlikte chat platformları, arama motorları, içerik siteleri gibi çeşitli web site sektörlerinde ilerlemeler kat edilmiştir olup bu dönem ilk olarak 2004 yılında Tim O'Reilly tarafından ortaya atılmıştır (O'Reilly, 2005). Bu yüzden Web 2.0 döneminin 2004 yılından itibaren başladığı kabul edilmektedir. Web 2.0 dönemi, kullanıcıların içerik yaratabildiği, yorum yazabildiği, etkileşim kurabildiği ve diğer kullanıcılarla kolaylıkla etkileşim kurabildiği bir dönemdir. Web 1.0 dönemindeki arama motorlarında da Web 2.0 döneminde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu dönemde arama motorlarına erişim sağlayabilmek daha kolay gelmiş olup web sitelerinin bazılarının arama motorlarında görülmemesi sorunu zamanla çözülmeye başlanmış ve geliştirilmiştir. Ayrıca Web 2.0 döneminin başlangıcından itibaren Bing, DuckDuck Go, Wikia Search ve Cuil gibi yeni arama motorları da oluşturulmuştur (Publicany, 2019).

Web 1.0 döneminde kullanılan Internet Explorer, Netscape, Mosaic, Yandex ve Opera gibi website tarayıcılarının yanısıra Firefox ve Google Chrome gibi yeni web tarayıcıları da oluşturulmuştur. İlk olarak 24 Ekim 2006 tarihinde Mozilla Firefox piyasaya çıkmıştır (BBC News, 2006). Ardından 2 Eylül 2008 tarihinde ise Google Chrome piyasaya çıkmıştır. Web 2.0 döneminde kullanıcıların yetkisi ve etkinliği genişlemiştir (Montz, 2008). Bu dönemde artık kullanıcılar içerik üretimi yapabilecek, yorum yapabilecek, kitlelere içerik paylaşabilecek, bir blog yazısı yazarak kitlelere anlık ulaşabilecek ve bu süreçleri yönetebilecek seviyeye gelmiştir. Bu bakımdan kullanıcıların etkinliğinin ve yetkilerinin genişlemesi, web sitelerinin de gelişimini sağlamıştır.

Web 1.0 döneminde web sitelerinin kemik kitlesinin oluşması oldukça zordur. Çünkü bu dönemde web sitelerinde kullanıcıların etkileşim ve paylaşım yapabilme olanağı konusunda henüz bir gelişme bulunmadığı için kalıcı web sitelerinde kullanıcıların kalıcı hale gelmesi zordur. Fakat Web 2.0 dönemiyle birlikte web sitelerinde kemik kitleler oluşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak web sitelerinde geçirilen zaman artmıştır. Bu bakımdan Web 2.0'ın temel özellikleri ise şunlardır:

- Kullanıcı içerik sahibi olabilmektedir.
- Kullanıcının içerik düzeltme ve üretme yetkisi bulunmaktadır.
- Web teknolojisinin ara yüzleri ve yazılımları gelişmiştir.
- Arama motorları kapasite bakımından gelişmiştir.
- Kullanıcılar yorum yazabilme ve paylaşım yapabilme imkanına sahiptir.
- Kullanıcılararası iletişim süreci hızlanmıştır.
- Sosyal ağların beraberinde iletişim anlık bir duruma gelmiştir.
- Sosyal ağlarda influncer ve kanaat önderlerinin etkinliği gelişmiştir (O'Reilly, 2005).

Web 2.0'ın sayesinde günümüzde her alanda yaygın bir hale gelmiş olan sosyal ağlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte Web 2.0, insanların sosyal ağlar aracılığıyla paylaşım yapmalarına olanak tanımıştır. Instagram, Facebook, X, Snapchat ve Tiktok gibi sosyal medya platformları bunların başlıcalarıdır (Octapull, 2025). Web 1.0'da tek yönlü bir iletişim hakimken Web 2.0 ile birlikte çok yönlü bir iletişim yapısına geçilmiş

böylelikle dünyanın her yerinde kullanıcılar birbirleriyle etkileşim ve iletişim kurabilir hale gelmiştir.

Web 2.0 döneminden itibaren dışişleri bakanlıklarının e-diplomasisi faaliyetleri de artmış olup günümüzde ise yoğun bir şekilde yürütülmektedir. Web 2.0, sosyal medya platformlarında paylaşılan gönderiler, tweet atmalar ve sosyal ağlar yoluyla devletlerarası süreçlerde etkin bir role sahiptir. Bununla birlikte Web 2.0'ın etkisiyle devletler sosyal ağlar üzerinden e-diplomasisi faaliyetlerine daha hızlı, anlık ve kolay bir şekilde yürütebilmektedir.

3. E-Diplomasi'nin Tarihsel Süreci ve Özellikleri

E-Diplomasi, 1990'lı yılların başlarında ortaya çıkan Web 1.0 dönemi itibariyle gelişmeye başlamıştır. Bununla birlikte tarihte ilk e-diplomasi faaliyeti ise 1994'te İsveç Devlet Başkanı Carl Bild ile ABD Devlet Başkanı Bill Clinton arasındaki e-posta yazışmaları olarak kabul edilmektedir (Hassan & Batool, 2024, s. 2). Ayrıca 1992'te Malta'da açılan Akdeniz Diplomatik Çalışmalar Akademisi, e-diplomasiye yönelik çalışmalar yürüten ilk kurumdur. Akdeniz Diplomatik Çalışmalar Akademisi'nin kurulmasından bugüne dek devamlı olarak binlerce dışişleri temsilcisine internet ve bilgisayar teknolojisinin diplomasiyi nasıl etkilediği, e-diplomasinin nasıl yürütülmesi gerektiğiyle ilgili bilgiler vermekte olup ayrıca diplomasinin dijitalleşmesi hakkında araştırmalar yapılmaktadır (Taş, 2024, s. 138). Ayrıca ABD tarafından 2002'de kurulan ve günümüzde aktif olarak çalışmalarına devam eden "e-Diplomasi Görev Gücü (diğer adıyla e-Diplomasi Ofisi)" ile diplomasi alanında faaliyet gösterecek personellerin eğitimi ve araştırma çalışmaları yürütülmektedir (Enverga, 2020, s. 282).

E-diplomasi faaliyetleri Web 1.0 döneminde e-posta ve web siteleriyle sınırlı kalmıştır. Bu dönemde bazı devletlerin dışişleri bakanlıklarının resmi web siteleri kurulmuştur. Kurulan bu web sitelerinde dışişlerinin faaliyetleri, iş imkanları, diplomaside son durumlar gibi bilgilendirici içerikler paylaşılmıştır. Örneğin 1996 yılında kurulan ABD Dışişleri Bakanlığı'nın web sitesinin ilk zamanları, oldukça sade bir arayüze sahiptir. ABD'nin Dışişleri Bakanlığı'nın 1996 yılına ait web sitesi kurumun yapısı hakkında bilgiler, kurumun tarihi, kurum bünyesindeki iş ilanlarının duyuruları, dış politika hakkındaki gelişmeleri, ekonomik gelişmeleri, konsolosluk hakkında adres & telefon bilgileri ve dış politikada gerçekleşen son durumlar hakkında bilgileri altı ayrı bölüm içerisinde sunmaktadır (U.S. Department of State, 1996). Bu dönemde Türkiye, Fransa ve İtalya gibi bazı devletlerin dışişleri bakanlıklarının web siteleri de açılmıştır.

E-diplomasi, 2004 yılında ortaya çıkan Web 2.0 dönemiyle birlikte çok yönlü bir şekilde yürütülebilir duruma gelmiştir. Web 2.0'dan itibaren e-diplomasinin sınırları genişlemiş olup sosyal medya platformları, forum siteleri, video platformları ve blog siteleri gibi sosyal ağlar üzerinde yaygınlaşmaya başlamıştır. 2000'li yılların sonlarından itibaren

gelişen mobil sektörünün ilerlemesiyle birlikte e-diplomasi, mobil uygulamalar üzerinden de yürütülmeye başlanmıştır. E-diplomasinin kullanımı, 2019 yılında başlayan COVID-19 salgını itibarıyla zirveye çıkmıştır. Pek çok sektörün faaliyetlerinin dijital iletişim teknolojiler üzerinde ve bunun beraberinde sosyal ağlar üzerinde de yürütmek zorunda kaldığı COVID-19 salgınında seyahat ve hareket kısıtlamalarından dolayı devletler, diplomatik faaliyetleri e-diplomasi üzerinden yürütmüştür. COVID-19 salgınıyla yaşanan bu gelişmeler, e-diplomasinin günümüzde oldukça yaygın kullanılmasına sebep olmuştur (Hassan & Batool, 2024, s. 2).

E-diplomasi, geleneksel diplomasinin dijitalleşmiş formudur. Geleneksel diplomaside resmi yazışmalar, bilgi alışverişleri, müzakereler, ziyaretler, törenler, görüşmeler vs. gibi faaliyetler belli prosedürlere ve reel olarak yapılmaktayken e-diplomaside bu faaliyetler dijital iletişim teknolojiler aracılığıyla sosyal ağlar üzerinden de yapılabilmektedir. Bu bağlamda e-diplomaside geleneksel diplomasinin araçlarına ve yöntemlerine gerek kalmadan hızlı ve anlık olarak e-diplomasi üzerinden yürütebilmektedir. Bununla birlikte e-diplomaside devletler, diplomatik görüşmelerini artık video platformları üzerinden de yürütebilmektedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Çin Devlet Başkanı Xi Jinping arasında gerçekleşmiş olan 21 Ocak 2025 tarihli video konferans buna örnektir (Le Monde, 2025).

4. Web 2.0'ın Dışişleri Bakanlıklarının Faaliyetlerine Etkileri

Web 2.0 dönemiyle birlikte gelişimi hızlanan ve yaygınlaşmış olan e-diplomasisi faaliyetlerinin COVID-19 salgınından itibaren zirveye çıkması, dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerini de önemli bir ölçüde etkilemiş olup dışişleri bakanlıklarının dijital iletişim teknolojileri üzerinden daha çok yürütmeye odaklanmasını ve sosyal ağlar üzerinde daha çok yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir. Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerine etkilerinden birincisi dijital konsolosluk hizmetleridir. Günümüzde dışişleri bakanlıkları tarafından konsolosluk faaliyetleri artık dijital ortamlarda da yürütülebilmektedir. Bununla birlikte vatandaşlar, herhangi bir konsolosluk işlemi için konsolosluğa gitmekten ziyade artık konsolosluğun resmî web sitesi üzerinden de yapabilmektedir. Vatandaşlar, ilgili konsolosluğun / dışişleri bakanlığının mobil uygulamaları üzerinden de konsolosluk işlemlerini yapabilmektedir. T. C. Dışişleri Bakanlığı'nın mobil uygulamasında vatandaşlara yönelik sunduğu dijital konsolosluk hizmetleri buna örnektir (Google Play, nd).

Web 2.0'ın etkisiyle dışişleri bakanlıkları, konsolosluk faaliyetlerini dijital teknolojiler üzerinden hem daha kolay ve hızlı bir şekilde yürütmekte hem de konsoloslukta çalışan personellerin görev yüklerini de azaltmaktadır. Ayrıca dijital konsolosluk hizmetleri, vatandaşların konsolosluk işlerinde vakit kaybetmesini de önlemektedir. Kimi zaman “e-konsolosluk” olarak da adlandırılan dijital konsolosluk hizmetleri, genel tanımıyla herhangi bir devletin vatandaşlarının konsoloslukla ilgili faaliyetlerini dijital teknolojiler aracılığıyla yürütebilmesidir. Bununla birlikte dijital konsolosluk, vatandaşların ilgili konsolosluğa ait bilgileri ve hizmetleri internet üzerinden kolayca öğrenebilmesine de

imkân sağlamaktadır. Dijital konsolosluk yoluyla vatandaşlar çeşitli konsolosluk hizmetlerine çevrimiçi olarak başvuruda bulunabilmekte, gereken belgeleri çevrimiçi olarak talep edebilmekte veya iletebilmekte olup konsolosluk için gereken ödemeleri online yapabilmektedir. Vatandaşlar, başvurularının sürecini de anlık olarak takip edebilmektedir (T. C. Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi, nd).

Dijital konsolosluk faaliyetleri, sadece web sitesi veya mobil uygulama üzerinden değil aynı zamanda sosyal ağlar üzerinden de yürütülebilmektedir. Örnek olarak dışişleri bakanlıkları herhangi bir devlette meydana gelen olumsuz gelişmelerden etkilenmiş olan vatandaşlarıyla bağlantıyı sağlamak amacıyla sosyal ağlar üzerinden iletişim kurmaya ve onlara yardımcı olmaya çalışmaktadır. Böylece vatandaşlarıyla sosyal ağlar üzerinden destek ve irtibat sağlamaya yönelik bağlantılar oluşturabilmektedir. Kısacası dışişleri bakanlıkları, yaşanacak herhangi bir kriz durumunda vatandaşlıklarına yönelik dijital konsolosluk hizmetlerini sunabilmek ve yönetebilmek için sosyal ağlar üzerinden faaliyetlerini yürütebilmektedir. 2015 yılında Nepal'in başkenti olan Kathmandu kentindeki 7.8 büyüklükte depremin ardından ABD Dışişleri Bakanlığı'nın X platformu üzerinden Nepal'de olan ABD vatandaşlarına acil durum iletişim bilgilerini duyurmaya ve ulaşmaya sağlamaya çalışmış olması buna bir örnektir (Department of State, 2015).

Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerine etkilerinden ikincisi ise dijital kamu diplomasisi faaliyetleridir. Dışişleri bakanlıkları sosyal ağlar üzerinden kamuoyunu etkilemek, dış politikada kamuoyunun desteğini almak, kamuoyu tarafından dikkat çekmek ve kamuoyunu belli hedeflerde ikna etmek için dijital kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Günümüzün dijital dünyasında devletler dışişleri bakanlıkları aracılığıyla dijital kamu diplomasinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için kamuoyunu etkilemek, kamuoyuyla diyalog sürecini etkinleştirmek, kamuoyuyla ilişkileri açık ve etkin bir şekilde yürütmek, kamuoyuna güven vermeye dayalı bir imaja sahip olmak ve kamuoyuyla dengeli ve sağlam ilişkiler inşa etmektedir. Dijital kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarılı ve uygun bir şekilde yürütülmesine yönelik bir örnek ise ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Yeni Zelanda'daki dijital kamu diplomasisi faaliyetleridir. 1985'te Yeni Zelanda'nın "USS Buchanan" isimli ABD donanmalarının limana girişine izin vermemesinden dolayı iki devlet arasındaki ilişkiler kötüleşmiştir. Yeni Zelanda'nın ABD donanmalarının limana girişine izin vermemesi, ABD'nin 1951'de imzalanmış olan ANZUS anlaşmasına uygunsuz olarak belirtilmesine neden olmuştur. Bu durum iki devlet arasındaki ilişkilerin 2000'li yılların sonlarına dek soğuk olmasına neden olmuş ve iki devletin birbirleriyle yönelik etkileşimini de olumsuz etkilemiştir (Gürdal, 2020, s. 164).

2009 yılında ABD'nin Yeni Zelanda Büyükelçiliğine atanan David Huebner, Yeni Zelanda kamuoyuna yönelik kapsamlı dijital kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. David Huebner'in yaptığı dijital kamu diplomasisi faaliyetleri, Yeni Zelanda kamuoyunun ABD'ye karşı izlenimini de olumlu etkilemiştir. İlk olarak David Huebner, Zelanda kamuoyuna yönelik 2010'da ABD Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir blog sayfası açmıştır. David Huebner'in blog sayfasını açması, kendisinin dünyada ilk blog açan büyükelçi

olarak tarihe geçmesini de beraberinde getirmiştir. Yeni Zelanda kamuoyuna yönelik ABD Büyükelçiliği tarafından spor ve bilim temalı blog sayfaları da açılmıştır. Örneğin açılan spor temalı blog sayfasında, ABD'nin Yeni Zelanda Büyükelçiliği Yeni Zelanda ve ABD üniversitelerinin sporcularından oluşan Rugby takımının karşılaşmasıyla ilgili sonuçları anlık olarak kamuoyuna bildirmiş olup kamuoyu tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. ABD'nin Yeni Zelanda Büyükelçiliği'nin yürüttüğü bu tarz dijital kamu diplomasisi faaliyetleri, iki devletin kamuoyunun uzun süreden beri gelen kısıtlı ve soğuk ilişkilerinin iyileşmesine oldukça katkı sağlamıştır. 2010'dan itibaren açılmaya başlanan ABD Yeni Zelanda Büyükelçiliği'nin sosyal medya hesaplarında David Huebner, Yeni Zelanda kamuoyuna doğrudan ve samimi bir konuşma dili kullanmıştır. Buna paralel olarak iki devlet arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. 2010 ve 2012'de ABD ile Yeni Zelanda arasında imzalanan Washington Deklarasyonları ise buna örnektir. 2013 yılında ise David Huebner, ABD'nin Yeni Zelanda Büyükelçiliği adına Yeni Zelanda'nın ilk dijital stüdyosu olarak tarihe geçmiş olan "Digital Video Studio"yu kullanıma açmıştır. Böylelikle Yeni Zelanda kamuoyuna dijital stüdyo üzerinden de iletişime geçilmeye çalışmıştır. David Huebner'in dijital kamu diplomasisine yönelik bu başarılı faaliyetlerinden dolayı "Public Affairs Asia" tarafından 2011'de "Gold Standard" ödülü verilmiştir (Gürdal, 2020, s. 165-166).

Günümüzde dijital kamu diplomasisini faaliyetlerini aktif bir şekilde yürütenlerden bir diğeri ise Hindistan Dışişleri Bakanlığı'dır. Özellikle Hindistan Dışişleri Bakanlığı, X platformunda yaklaşık 1.5 milyon takipçisi olan "Indian Diplomacy" adlı sayfa üzerinden yabancı kamuoyunu etkilemeye, ikna etmeye ve dikkat çekmeye yönelik yoğun paylaşımlar yürütmektedir. Ayrıca Hindistan Dışişleri Bakanlığı, "Indian Diplomacy" sayfasında büyükelçiliklerinin sayfalarındaki paylaşımları da kendi sayfasında her gün yayınlamakla birlikte Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin devlet liderleriyle olan görüşmeleri de paylaşmaktadır. Narendra Modi'nin devlet liderleriyle görüşmelerinde bu görüşmelerden bir fotoğraf karesi paylaşılmaktadır. Fotoğraf karesinin ortasında ise Narendra Modi'nin görüşme esnasında söylediği bir cümle veya görüşmeyle ilgili düşünceleri yazmaktadır. Örneğin 11 Temmuz 2025'te Hindistan Dışişleri Bakanlığı'nın X hesabı üzerinden Narendra Modi'yle Gana Cumhurbaşkanı John Dramani Mahama ile yaptığı görüşmeden bir fotoğraf paylaşılmış olup bu fotoğrafın ortasında görüşmeye yönelik bir yazı yer almaktadır (Indian Diplomacy, 2025).

Günümüzde az gelişmiş ülkelerin dışişleri temsilcilikleri de dijital kamu diplomasisi faaliyetlerini sıklıkla yürütmektedir. Örneğin Kosova Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, günümüzde e-diplomasi faaliyetlerini yoğun bir şekilde kullanmakla birlikte dışişleri bakanlıklarında faaliyet yürüten personellerini ve vatandaşlarını diğer devletlerin insanlarıyla bütünleştirmesinde katkı sağlayan bir araç olarak görmektedir. Bağımsızlığı yakın zamanda kazanan Kosova Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, uluslararası alanda tanınmak, imajını ve prestijini güçlendirmek amacıyla "Dijital Kosova" adlı dijital platformunu kurmuştur. Bu dijital platform üzerinden Kosova Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, hem kendi hem de yabancı kamuoyunu etkilemek ve tanınırlığını arttırmak için

yoğun çalışmalar göstermektedir (Rashica, 2018, s. 81-82).

Az gelişmiş ülkelerin dışişleri bakanlıklarının dijital kamu diplomasisi faaliyetlerine bir diğer örnek ise Etiyopya'dır. Etiyopya Dışişleri Bakanlığı, ülkenin yürütmekte olduğu önemli projeleri ve geniş çaplı etkiye sahip gelişmeleri sosyal ağlarda paylaşılarak kamuoyunda Etiyopya'nın itibarını ve imajını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte "Dinknesh", "Lalibela'nın kaya kiliseleri", "Fasiledes kaleleri" ve "Jegol Duvarı" gibi tarihi mekanları bulundurmaıyla birlikte binlerce yıla dayanan kültürel mirasa ve geleneklere sahip olan Etiyopya Dış Bakanlığı, bu turistik ve tarihi özelliklerini de sosyal ağlarda yoğunlukla göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Etiyopya Dışişleri Bakanlığı, sosyal ağlarda kendini bir marka olarak göstermeye çalışan ve yabancı kamuoyunu turistik açıdan etkilemeye yönelik paylaşımlar yapmaya amaçlayan faaliyetler yürütmektedir (Ayenew, 2024, s. 9-14).

Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerine etkilerinden üçüncüsü diplomatik faaliyetlerin sosyal ağlarda yürütülmesidir. Dışişleri bakanlıkları, Web 2.0 ile birlikte sosyal ağlarda e-diplomasi faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır. Herhangi bir devlete kutlama, temenni, taziye, tebrik mesajı ve kınama gibi yazışmaları özellikle sosyal ağlar üzerinden de anlık olarak paylaşabilmektedir. T. C. Dışişleri Bakanlığı'nın Facebook hesabından Kosova'nın Bağımsızlık Günü'nü kutlaması buna bir örnektir (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2022). Bir diğer örnek ise Kosova Cumhuriyeti'nin yaptığı kutlama paylaşımlarıdır. X platformunda 45 binin üzerinde takipçisi olan Kosova Dışişleri Bakanlığı, bu hesabı üzerinden diğer devletlere yönelik kutlama, taziye, temenni, tebrik gibi mesajlar paylaşmakta olup özellikle devletlerin bağımsızlık gününü kutlamaktadır. 25 Mart'ta Yunanistan'ın Bağımsızlık Günü'nü kutlaması ve 26 Mart'ta Bangladeş'in bağımsızlık gününü kutlaması bir başka örnektir. Ayrıca Hristiyan ve Müslüman kesimin dini bayramlarında da paylaşımlar yapmaktadır. 25 Aralık 2024'te X hesabı üzerinden Noel'i kutlaması ve 1 Mart 2025'te Ramazan ayının başlangıcını kutlamıştır (MFA Kosova, 2025). Ayrıca Kosova Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı bu paylaşımlar iyi etkileşim almaktadır.

Sonuç

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında Web 2.0'ın dışişleri bakanlıklarının e-diplomasisi faaliyetlerini olumlu etkilediği gözlemlenmektedir. Dışişleri bakanlıkları, geleneksel diplomaside belli bir prosedüre göre faaliyetlerini yürütmek zorundayken artık sosyal ağlar üzerinden e-diplomasi faaliyetlerini artık daha kolay, anlık ve hızlı bir şekilde yürütebilmektedir. Çalışmada bu konuyla ilgili belirtilen örnek olaylarda görüldüğü gibi dışişleri bakanlıkları diğer devletlere veya dışişleri bakanlıklarına sosyal ağlar üzerinden hızlı ve anlık olarak herhangi bir taziye, kutlama veya tebrik mesajı paylaşabilmekte olup kamuoyuna açık bir şekilde yapmaktadır. Bu durum dışişleri bakanlıklarının ve bağlı olduğu devletin kamuoyu tarafından imajını dolayısıyla dijital kamu diplomasisini de olumlu etkilemekte olduğu görülmektedir. Ayrıca Kosova ve Etiyopya örneklerinde

görüldüğü gibi az gelişmiş devletlerin sosyal ağlar sayesinde kendilerini yabancı kamuoyuna daha kolay bir şekilde tanıtabilme ve onları daha hızlı bir şekilde etkileyebilme imkanına sahip olduğu da gözlemlenmiştir. Web 2.0'ın geliştirdiği sosyal ağlarla birlikte dünyadan her kesimin birbirleriyle etkileşim ve iletişim kurabilmesi, dışişleri bakanlıklarının kendi dış politikalarına yönelik kamuoyunu ikna etme ve etkileme girişimlerini kolaylaştırmıştır.

Dışişleri bakanlıkları, özellikle sosyal ağlar üzerinden herhangi bir konu hakkında anlık olarak bilgilendirme yapabilmekte olup kolaylıkla büyükelçilik ve konsolosluk faaliyetlerini de yürütebilmektedir. Özellikle dışişleri bakanlıkları, oluşturduğu dijital konsolosluk hizmetleriyle vatandaşlarının konsolosluk işlemlerini de kolaylaştırmakta ve onlarla hızlıca irtibat kurabilmektedir. Bunun sayesinde vatandaşlar, dijital konsolosluk üzerinden gerekli konsolosluk işlemlerini web sitesi aracılığıyla veya mobil uygulama aracılığıyla yapabilmektedir. Bu sayede vatandaşlar, artık dışişleri bakanlıklarının konsolosluklarla ilgili son gelişmeleri ve bilgilendirmelerini de sosyal ağlar üzerinden anlık olarak takip edebilmektedir. 2014 yılındaki Nepal Depremi'nde ABD Dışişleri Bakanlığı'nın X üzerinden vatandaşlarını bilgilendirmeye ve onlarla iletişim kurmaya çalışması örneğinde görüldüğü gibi dışişleri bakanlıkları, yabancı devletlerde yaşanan olumsuz gelişmelerde kendi vatandaşlarına anlık ve hızlı bir şekilde ulaşabilmekte olup onlarla iletişim sağlayabilmekte ve irtibat kurabilmektedir. Sonuç olarak Web 2.0'ın geliştirdiği sosyal ağlarla birlikte dışişleri bakanlıklarının e-diplomasi faaliyetlerinde dijital kamu diplomasisi faaliyetlerinin gelişmesi, dijital konsolosluk hizmetlerinin yaygınlaşması, diplomasinin sosyal ağlarda daha hızlı ve anlık yürütülmesi gibi birçok yönden katkı sağlamıştır. Günümüzde giderek yaygınlaşan sosyal ağların kullanımının etkisiyle de dışişleri bakanlıklarının, sosyal ağlar üzerindeki e-diplomasi faaliyetlerinin ve etkinliklerinin gelecekte de artmaya devam edeceği görülmektedir.

Kaynaklar

- Ayenew, M. Y. (2024). Relevance of Digital Diplomacy in Promoting the National Interest of States: Reflection on Ethiopian Case. *Cogent Social Sciences*, 10 (1), 2-14.
- Badgers, H. (2021). *WEB 1.0'dan WEB 4.0'a İnternetin Evrimi*, NTT DATA. <https://www.igi-global.com/dictionary/a-literature-review-of-social-media-for-marketing/32191> [Erişim Tarihi: 29.12.2024].
- BBC News (2006, Ekim 24). *Firefox browser for Web 2.0 Age*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/6078016.stm>
- CERN (2021). *A short history of the Web*, <https://home.cern/science/computing/birth-web/short-history-web> [Erişim Tarihi: 19.07.2025].
- Department of State (1996, Aralık 30). *Main Page*, <https://web.archive.org/web/19961230182605/http://www.state.gov>

- Department of State [@StateDept]. (2015, Nisan 25). *If you know about U.S. citizens who may need assistance in #Nepal, contact NepalEmergencyUSC@state.gov*. X. <https://x.com/StateDept/status/592025826847232000>
- Enverga III, Manuel R. (2020). EU diplomacy 2.0: The E EU diplomacy 2.0: The European Union opean Union's exercise in soft power in cise in soft power in the Philippines through Facebook. *Studia Politologiczne*. 56. 280-298.
- Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*. 1 (2). 58-65.
- Google Play (n.d.). *T. C. Dışişleri Bakanlığı*. <https://play.google.com/store/apps/details?id=tr.gov.mfa.mobile&hl=tr>
- Gürdal, E. (2020). Uluslararası İlişkilerde Dijital Kamu Diplomasisi ve Hegemonik Düzen [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. T. C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hassan, K. ve Batool, S. (2024). Evolving Trends of Digital Diplomacy and its Role in the Achievement of Foreign Policy Goals. *Journal of Policy Research*. 10 (3). 1-9.
- Indian Diplomacy [@IndianDiplomacy]. (2025, Temmuz 11). *Strong ties based on democratic values. Partners in progress. Check out the highlights of PM @narendramodi's address to the Parliament*. X. <http://x.com/IndianDiplomacy/status/1943646296302039269/photo/1>
- Le Monde (2025, Ocak 21). *Putin and Xi praise ties, hours after Trump sworn in*. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/01/21/putin-and-xi-praise-ties-hours-after-trump-sworn-in_6737255_4.html
- MFA Kosova [@MFAKOSOVO]. (n.d.). *X profili*. X. <https://x.com/mfakosovo>
- Montz, S. (2008, Eylül 3). *Why Google launched Chrome*, Fortune. <https://web.archive.org/web/20220926214537/https://archive.fortune.com/2008/09/02/technology/Microsoft-chromed.fortune/index.htm>
- O'Reilly, T. (2005). *What is Web 2.0*, O'Reilly. <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html> [Erişim Tarihi:17.12.2022].
- Octapull (2025). *Web 2.0 Dönüşümü ve Sosyal Medya*. <https://octapull.com/web-2-0-donusumu-ve-sosyal-medya/>
- Publicany (2019). *Complete Digital Marketing Guide Book for SEO, Social Media & Brand Awareness*. First Printing.
- Rashica, V. (2018). The Benefits and Risks of Digital Diplomacy. *SEEU Review*. 13 (1). 75-89.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs [@MFATurkiye]. (2022, Şubat 17).

Congratulations on the Independence Day of friendly and brotherly Kosovo. Will further enhance our cooperation in the years to come. Facebook.
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=314865140682940>

- T. C. Dışışleri Bakanlığı (1999). *Ana Sayfa*.
<https://web.archive.org/web/19991105230236/http://www.mfa.gov.tr/Turkce/default.htm>, [Erişim Tarihi: 25.01.2006].
- T. C. Dışışleri Bakanlığı Diploması Akademisi (n.d.). *Temel Eğitim Programları*,
<http://diab.mfa.gov.tr/e-consulate.en.mfa>
- Taş, R. (2024). Avrupa Birliği'nde Diplomasinin Bilim ve Teknoloji Tabanlı Dönüşümü: Bilim Diplomasisi ve Dijital Diploması *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (Özel Sayı). 129-146.
- United States Department of State (1996). *Main Page*.
<https://web.archive.org/web/19961230182605/http://www.state.gov/>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.7>

Volume 9/3

2025 p. 104-118

RESILIENT CAPITAL AND SUSTAINABLE GROWTH: RETHINKING FINANCIAL STRUCTURES

DİRENÇLİ SERMAYE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME: FİNANSAL YAPILARI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Fikri KAPLAN*

ABSTRACT

This study aims to evaluate the effects of Islamic finance on economic growth in the light of descriptive comparative analysis data. The study analyses the economic growth data of 13 countries, namely Sudan, Saudi Arabia, Brunei, Kuwait, Malaysia, Nigeria, Bangladesh, United Arab Emirates, Jordan, Pakistan, Oman, Turkey and Indonesia, where Islamic finance is widely applied, for the period 2013-2021. The potential effects of Islamic financial systems on macroeconomic performance in these countries are presented comparatively through graphical analyses within the framework of growth rates, country profiles and periodic developments. The findings show that financial inclusion and capital accumulation play a supportive role in economic growth in countries with a strong Islamic finance sector. However, structural differences and financial depth levels of countries stand out as important factors that heterogenise the impact of Islamic finance on growth. In this context, the study points out that the Islamic finance system offers an important alternative financing model not only in line with ethical and religious principles but also in terms of sustainable development goals.

Keywords: *Sustainable Finance; Economic Growth; Financial Inclusion; Non-Interest Finance; Financial Structures; Q01; F63; O16*

ÖZ

Bu çalışma, İslami finansın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini betimleyici karşılaştırmalı analiz verileri ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, İslami finansın yaygın olarak uygulandığı 13 ülkenin (Sudan, Suudi Arabistan, Brunei, Kuveyt, Malezya, Nijerya, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Pakistan, Umman, Türkiye ve Endonezya) 2013-2021 dönemine ait ekonomik

* Dr., University of Turkish Aeronautical Association, E-mail: fkaplan@thk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4284-3466, Ankara, Türkiye.

büyüme verileri analiz edilmiştir. İslami finans sistemlerinin bu ülkelerdeki makroekonomik performans üzerindeki potansiyel etkileri, büyüme oranları, ülke profilleri ve dönemsel gelişmeler çerçevesinde grafiksel analizlerle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Bulgular, güçlü bir İslami finans sektörüne sahip ülkelerde finansal kapsayıcılık ve sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi destekleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte, ülkelerin yapısal farklılıkları ve finansal derinlik düzeyleri, İslami finansın büyüme üzerindeki etkisini heterojenleştiren önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, İslami finans sisteminin yalnızca etik ve dini ilkeler doğrultusunda değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından da önemli bir alternatif finansman modeli sunduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Finans; Ekonomik Büyüme; Finansal Kapsayıcılık; Faizsiz Finans; Finansal Yapılar; Q01; F63; O16*

Introduction

Financial systems are vital for the stability and growth of an economy. Processes such as credit mechanisms, conversion of savings into investment, resource allocation and capital accumulation are directly related to the structure and efficiency of the financial system. In this context, the Islamic financial system differs from conventional financial systems with its principles such as the prohibition of interest, risk sharing, asset-based and ethical investment, and has attracted increasing attention not only in Muslim societies but also in the global financial system in recent years. Systematically analysing the effects of this alternative financial model on economic growth is an important requirement for both academics and policy makers.

Islamic finance has developed rapidly especially since the 2000s and has gained an important place in the financial architecture of many countries. International institutions such as the World Bank and the Islamic Development Bank draw attention to the potential of Islamic finance to increase financial inclusion and support sustainable development. In this context, the contribution of the Islamic financial system to economic growth is assessed in terms of mobilising capital accumulation, supporting entrepreneurship, reducing speculative activities and establishing more direct links with the real economy. However, measuring these effects requires a complex and multidimensional analysis due to various factors such as countries' economic structures, institutional quality and the weight of Islamic finance in the system.

The aim of this study is to analyse the effects of Islamic finance system on economic growth through the sample of selected countries. Within the scope of the study, economic growth data for the period 2013-2021 of 13 countries where Islamic finance is relatively widespread, namely Sudan, Saudi Arabia, Brunei, Kuwait, Malaysia, Nigeria, Bangladesh, United Arab Emirates, Jordan, Pakistan, Oman, Turkey and Indonesia, are analysed. In the evaluations made with the graphical analysis method, the economic growth performances of the countries are discussed together with the periodical trends and the development of Islamic finance within the system.

In this context, the study aims to provide a comprehensive framework on the macroeconomic effects of Islamic finance by combining both theoretical literature and

empirical observations. It also seeks to answer the question of whether Islamic finance can be considered not only as a religious alternative but also as a functional model that can support economic growth. The findings obtained in this context are expected to provide guidance for policymakers and financial sector actors in the relevant countries.

Theoretical Framework Of Economic Growth

Economic growth refers to the increase in the amount of goods and services produced in a given country over time, as well as the increase in GDP. Real GDP, on the other hand, refers to the value of goods produced in a given period according to market prices in the base year. In addition, economic growth is defined as the continuous growth of GDP per capita in a country by subtracting the effects of price and population growth on GDP.

The concept of economic growth, whose origins date back to Mercantilism and Physiocratic thought movements, is considered as the process that causes the enrichment of countries in these thought movements. In the 18th century, with the industrial revolution that started in Europe, the classical economics movement replaced the aforementioned currents of thought. It is understood that economists such as Adam Smith, Thomas Maltus and David Ricardo focused on industrialisation and its political effects. Therefore, the studies conducted in this period show that classical economists focused on how the economic growth process is realised and what factors affect this process rather than conceptually analysing economic growth. After this period, with the effect of the marginal revolution in the field of economic growth, issues related to the efficient utilisation of available resources are focused on the micro framework (Snowdon and Vane, 2005: 586).

Quantification of economic growth theories started with the influence of the Keynesian movement. Ramsey's study in 1928, in which households' decisions to make the best use of their current decisions are applied to economic growth theories and how the economy optimises consumption behaviour is examined, is the first systematic study in the literature. In economic growth theories, which are also analysed as Keynesian approach, only the effect of investments on aggregate demand is taken into account and their effect on capital accumulation is neglected. Harrod in 1939 and Domar in 1946 included the effect of investments on capital accumulation in their analyses, thus eliminating the supply side deficiency of the Keynesian approach and leading to the emergence of balanced economic growth theories.

It is observed that the rapid development in economies after the Second World War, on the one hand, led to the rapid advancement of technology, and on the other hand, led economists to problems that created macroeconomic instability such as inflation and unemployment. In this direction, Neoclassical economists, with the theories of expectations and business cycles they developed, approach Keynesian analyses on the one hand, while at the same time heavily criticising the approaches of Harrod (1939) and Domar (1946) (Masoud, 2014: 51). On the other hand, Solow (1956) and Swan (1956), the pioneers of the Neoclassical growth theories developed with the assumption that the effect of technological development on economic growth is exogenous, argue that economies will enter a balanced growth process in the long run. In 1965, Cass and Koopmans extended the Solow-Swan model by revisiting Ramsey's consumer optimisation approach, and in their model, which has increasing returns to scale functions and is based on the assumption that

technological development is exogenous, the saving rate is endogenised (Emeç, 2021: 8-9).

The most important contribution of endogenous growth theories is the inclusion of variables such as knowledge, technological progress, research and development activities, human capital, division of labour and energy, economies of scale, externalities and distortions, infrastructure investments and public policy. Thus, by removing the assumption of diminishing returns from the Solow model, it is possible to show the dynamics that can be created by constant and increasing returns (Erdem and Dumrul, 2014: 65-66).

Economic Growth Theories

Various growth theories have been put forward since the emergence of economics. The economic growth theories differ according to the economic conditions of the period. In this part of the study, views on economic growth theories are presented.

Mercantilist Approach

The Mercantilists, who adopted a protectionist state-based approach, argued that the most important element of enrichment is the removal of barriers to foreign trade, which leads to a surplus in foreign trade. Only in this way would it be possible to increase social welfare and realise economic growth (Kazgan, 1993; Savaş, 2007).

From the mid-15th century to the early 18th century, the economic system and policies implemented in Western Europe are all called mercantilism. With the beginning of the New Age, important innovations took place in Western Europe. The development of international trade with geographical discoveries, the formation of kingdoms instead of feudal principalities and the increase in rational thinking with the reform and renaissance movements prepared the environment for the emergence of the economic approach called Mercantilism.

Mercantilism is an approach that was effective in the early periods of economic thought. Their main focus is to increase national wealth, change the balance of trade in their favour and strengthen the economic power of the state. For mercantilists, the financial sector is an instrument supporting state policy, which plays an important role in financing foreign trade. Financial instruments such as banking, credit mechanisms and taxation are strategically used to increase economic power. Therefore, mercantilists see the financial sector as a tool that supports the growth of the national economy and guides the trade policy of the state.

Economists such as Sir William Petty, Jean Bodin, Antoine de Montchretien, Thomas Mun, Thomas Gresham, Montaigne, Oliver Cromwell, Colbert, John Law and Joachm Becker, who defended the Mercantilism movement, which emerged with the collapse of feudal states in Western Europe, measured the wealth of countries and thus economic growth by the stocks of precious metals provided through foreign trade. Mercantilists argue that industry and trade are dynamic, while agriculture is static. Accordingly, it is seen that all the policies they propose are oriented towards stockpiling precious metals in the country and increasing these stocks. In this way, the problem of inflation in countries that increase their stocks of precious metals, the weakening of purchasing power in other countries and

the emergence of views against state interventions, Mercantilism is replaced by other currents of thought.

Physiocratic Approach

Physiocracy, which emerged as a criticism of mercantilist thought, bases the source of wealth on the increase in agricultural crop production. Because, according to the Physiocrats, agriculture is the only production activity that can produce more output than the amount of input. Although the industrial sector is also considered to be partially useful in terms of economic growth, the locomotive of growth is the agricultural sector since it gives more than what is spent (Gudeman, 1980; Savaş, 2007).

The economists who adopted the physiocracy school of thought were François Quesnay, Mercier de la Rivier, Le Marquis de Mirabeau, Baudeau, Dupont de Nemours, Turgot, Gournay (McCombie and Thirlwall, 1997: 6).

According to the physiocrats, in a cycle that creates economic equilibrium, there are three classes: farmers, landowners and tradesmen. At the end of the agricultural production season, farmers reach an output higher than the production costs of their real wages. This surplus of agricultural production is transferred to landowners as rent. Landowners, on the other hand, complete the last stage of the cycle by purchasing the products produced by the unproductive artisan class for their own needs (Gudeman, 1980: 245).

In addition to all these, the Physiocrats advocated an interventionist economic system known as "let them do, let them pass" and that there was no need for the state to disturb the natural order of the economy.

The principles put forward by the physiocrats to stabilise the economy aim to increase the volume of production and economic growth. For this reason, the physiocrats argued that in an economic system in which the state does not intervene and agricultural production is prioritised, the economy will be stabilised, the level of production will increase and economic growth will take place.

Physiocrats believe that agriculture is the main source of the economy and argue that agriculture functions in accordance with the natural order. In this context, the financial sector is seen as a way to support economic growth through trade and export of agricultural products. Physiocrats argue that commercial and financial activities should support the functioning of the agricultural economic system. However, instead of a detailed perspective that directly concerns the financial sector, it focuses on the view that agriculture is at the centre of the economy.

Classical Economic Growth Theory

The ideas of the physiocrats paved the way for the formation of the classical view. The industrial revolution has been the most important factor in the development of this trend. A. Smith, D. Ricardo, T. Malthus, who are the main representatives of the classical view, have made a significant contribution to the concept of growth with their studies. Other

representatives of the classical view are Karl Marx, Frank Ramsey, Allyn Young and Joseph Schumpeter.

Adam Smith was the first economist to analyse the phenomenon of economic growth. The growth model developed by Adam Smith in his work "An Essay on the Nature and Causes of the Wealth of Nations" published in 1776 (which started in England in the mid-18th century and spread to other European countries and the United States in the 19th century) depends on features such as rapid innovation and a significant increase in the division of labour. In this respect, the growth model developed by Adam Smith at the beginning of the Industrial Revolution is actually a product of the Industrial Revolution (Ünsal, 2016: 32-50).

According to Malthus, the reason for the impoverishment of society is the increase in food production on the arithmetic scale and the increase in population on the geometric scale. As a result, food production cannot keep pace with the ever-increasing population. Therefore, giving the social side to the state is meaningless. Income support does not increase food production, it increases population growth (Alkın, 1992: 27).

According to the conclusions of Malthus, who drew a pessimistic picture of the enrichment, growth and welfare of countries, countries face a future full of poverty. In a growth model where economic growth is limited to population growth, technology does not change over time and the law of diminishing returns is applied, the model could not be improved although the results obtained in a situation where income growth is higher than population growth yielded the expected results. The main reason why the model does not reflect reality is that technological development and capital accumulation are not taken into account sufficiently (Weil, 2009: 484-485).

According to Ricardo, who based the dynamics of economic growth on rent and the rate of profit, the most important limit of economic growth is rent. If high rents increase the prices of agricultural products, the import of which is prohibited due to the "Grain Laws", it leads to an increase in labour wages and a decrease in capitalists' profits, savings and investments. This situation negatively affects economic growth (Kaynak, 2011 cited in Dilber, 2022: 78).

In the classical economic growth theory, the financial sector generally plays a more limited role and the focus is on factors of production and technological development. According to this perspective, the financial sector contributes to economic growth by ensuring the efficient allocation of resources. However, the effect of the financial sector on the real economy is generally seen as an indirect and mediating effect. According to the classical approach, markets tend to balance themselves and government intervention is at a minimum level.

The effects of the financial sector on economic stability are generally realised through interest rates and capital accumulation.

Keynesian Economic Growth Theory

Keynesian (1883-1946), in his book *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936), criticised the classical theory in important parts by explaining the cause of unemployment with lack of demand. According to Keynes, in the short run, i.e. in a

situation where the increase in supply is not a problem (the elasticity of aggregate supply is infinite), supply does not determine demand, demand determines supply. Therefore, insufficient demand after full employment produces an equally low supply and hence low employment (Alkin, 1992: 53).

Keynesian growth models are known as Harrod and Domar models. Harrod-Domar growth model has three different growth rates. These are real growth rate, necessary growth rate and natural growth rate. The real growth rate means the growth rate of the real output of the economy, the necessary growth rate is the growth rate that ensures the full utilisation of capital and the equilibrium in the commodity market together. In the Harrod-Domar model, it is possible for the actual growth rate to be equal to the required growth rate when productive capital and investment grow continuously (steady state growth). Therefore, in order to ensure full employment in the Harrod-Domar model, output must grow at a rate equal to the natural growth rate and real growth must be equal to the natural growth rate in order to fully utilise labour (Ünsal, 2016: 100). The basic principle of the Harrod-Domar growth model is the double effect of net investment. Net investment creates demand for production and at the same time increases the production capacity of the economy (İlker, 1997: 39).

Keynesian economic growth theory emphasises that the financial sector plays a supportive role in economic growth. According to this theory, liquidity and financial opportunities provided by public expenditures and public policies encourage investments and increase economic activity. The effective functioning of the financial sector is of great importance for economic recovery and growth as it supports economic growth by providing the necessary financing to enterprises and investors.

Neo-Classical Growth Theory

Neoclassical economists criticised the Keynesian economic growth theory, which gained strength in the economic growth literature in the mid-20th century, and proposed new stable equilibrium models against the general equilibrium theory. Developed under the leadership of Robert Solow

The neoclassical economic growth model focuses on the effects of technological development and population growth on saving, investment and economic growth. A model developed independently by Solow (1956) and Swan (1956) (Solow-Swan model) and a model created by David Cass (1965) and Tjalling Koopmans (1965) that deals with Frank P. Ramsey's theory of consumer optimisation through the endogenization of the savings rate (Ramsey-Cass-Koopmans model) are considered within the framework of the neoclassical economic growth model since the long-term consequences of economic growth are similar (Ateş, 1998: 23).

The structure of the neo-classical growth model is defined by three assumptions. These are the assumption of constant returns to scale, perfect competition and the absence of externalities. According to the first structural assumptions of the model; if all inputs increase at a certain rate, output will increase at the same rate. According to the second assumption, the decision-makers (producers and consumers) are in a position to accept the price and the price equalises supply and demand in the market and the market is constantly balanced. The final assumption regarding the absence of externalities is that there are no

unappreciated benefits provided by one producer to another or unappreciated costs for another producer (Ünsal, 2016: 112).

In another study that influenced the neoclassical economic growth theory, David Cass and Tjalling Koopmans, based on Frank P. Ramsey's 1928 book "The Mathematical Theory of Savings", independently constructed a model that revisits the Solow-Swan model. The Ramsey-Cass-Koopmans model, which has the same assumptions about firms as the Solow-Swan model, differs from the Solow-Swan model in that households make consumption-savings decisions with a preference function (Barro and Sala-i Martin, 2004).

Neoclassical economic growth theory gives a narrower role to the financial sector and generally explains economic growth based on the natural functioning of market mechanisms. According to this theory, economic growth is attributed to factors such as capital accumulation, technological progress and increases in labour productivity. The financial sector, on the other hand, is important for the efficient control and distribution of capital accumulation, but it is not seen as a factor that directly promotes growth, but as a provider of resource allocation and efficient financing. Neoclassical theory argues that market conditions and free competition are the factors that best promote economic growth and that the financial sector mediates this process.

Endogenous Economic Growth Theory

The endogenous growth model is basically based on the studies of Romer (1986) and Lucas (1988). The studies carried out in endogenous growth models differ from the Neo-Classical growth model as endogenous with the interaction in the internal functioning of economic growth. The emergence of this theory is due to the fact that technological development, which is shown in the economic growth in the Neo-Classical growth model, is accepted as exogenous and the convergence hypothesis has not found a response in practice. Thus, as a result of the criticisms of the economists of the period, the pioneers of the endogenous growth model, which was developed starting from the mid-1980s, were economists such as Paul Romer, Robert Lucas, Robert J. Barro, Sergio Rebelo, Gene M. Grossman, Elhanan Helpman, Philippe Aghion and Peter Howitt.

The inadequacy of economic growth models that explain long-run economic growth as an exogenous variable of technological development has led to various criticisms of these theories. As a part of this criticism, endogenous growth theories were developed to overcome the shortcomings of exogenous economic growth models. In endogenous growth models, the definition of capital has been expanded and human capital has been emphasised in addition to physical capital. Therefore, endogenous growth theories emphasise knowledge and skills. Endogenous growth theories argue that the law of diminishing returns, one of the assumptions of exogenous growth theories, is wrong. In endogenous growth theories, physical capital has a positive effect on human capital; therefore, an increase in physical capital increases human capital. There is an important relationship between technological development and physical and human capital, and human capital forms the basis of technological infrastructure and R&D activities (Özel, 2012: 35-40).

Contrary to the Neo-Classical growth model, the endogenous growth model states that technological development takes place within the economy and is affected by economic decisions. However, the endogenous growth model does not accept the convergence thesis

of the Neo-Classical model. It emphasizes that if developing countries do not show the necessary performance, the income gap between them and developed countries will widen. In addition, endogenous growth theory argues that there may be government intervention in the economy in order to achieve optimal growth.

Endogenous growth theory sees the financial sector as a direct promoter of economic growth. According to this theory, the financial sector promotes economic growth by financing the innovative ideas of entrepreneurs and supporting investments. It also increases the efficiency of the economy by managing capital flows and reducing risks. Therefore, the financial sector plays an important role in the sustainability of economic growth and the realization of innovation potential.

Method

In this study, a descriptive and comparative analysis method is adopted to examine the impact of Islamic finance on economic growth. Within the scope of the study, a total of 13 countries, namely Sudan, Saudi Arabia, Brunei, Kuwait, Malaysia, Nigeria, Bangladesh, United Arab Emirates, Jordan, Pakistan, Oman, Oman, Turkey and Indonesia, where Islamic finance is widely practiced, have been selected. In the selection of countries, the relatively high share of Islamic financial institutions in the system and their sectoral development levels were taken into consideration.

The nine-year period between 2013-2021 was determined as the research period . The reason for choosing this period is that it is a time period when institutional development in the Islamic finance sector accelerated and the impact of the sector on economic systems became more visible. In the study, real GDP growth rates reflecting the economic growth performance of these countries are used as the main indicator. Economic growth data are obtained from reliable international data sources such as the World Bank, IMF and the central banks of the relevant countries.

As an analytical method, annual economic growth rates of countries are compared graphically, periodical trends are examined and possible relationships between the sectoral development of Islamic finance and these trends are evaluated. With the help of graphs, both the differences between countries and the changes over time are depicted; thus, a probabilistic relationship between Islamic finance and economic growth is considered, rather than a direct causality. In this study, causality tests or econometric models are not included, and qualitative observations and graph-based interpretation are prioritized.

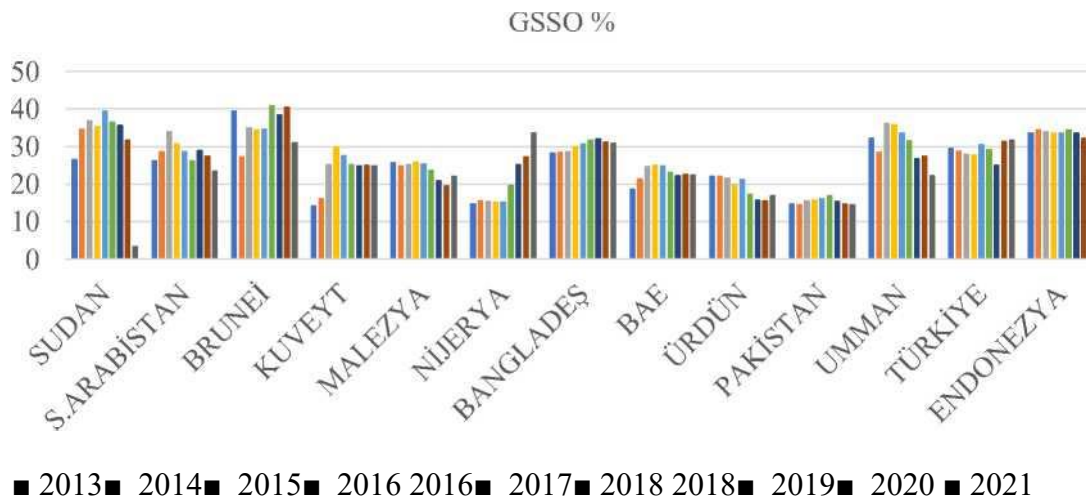
In addition, literature data on countries' Islamic finance infrastructures, financial inclusion levels and sectoral diversity are used to support the interpretative dimension of the study. Thanks to this approach, it is possible to evaluate the impact of Islamic finance on macroeconomic growth not only through quantitative growth rates but also in a structural context.

Findings

One of the factors affecting economic growth in Islamic countries is gross capital formation (GCF). Gross capital formation refers to investments made to increase the production capacity of an economy. Since the principles of Islamic finance are based on interest-free financing and risk sharing, gross capital formation in these countries generally focuses on

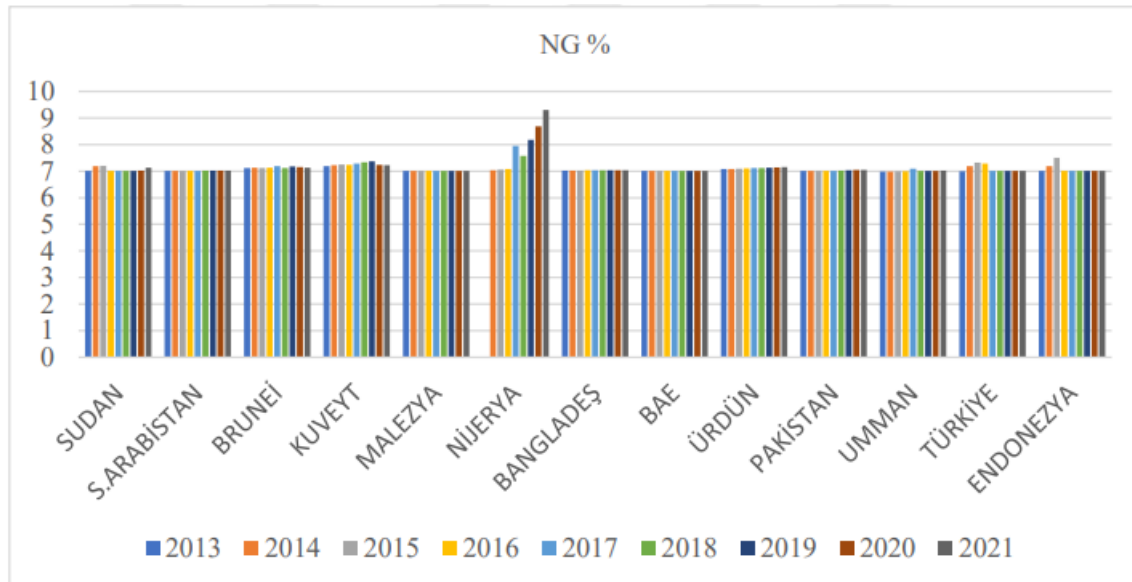
long-term and sustainable investments. Investments in sectors such as infrastructure projects, energy sector investments, transport and communication play an important role in this process. With the increase in gross capital formation, production capacity expands, thus increasing the potential for economic growth. In this context, GCI development in countries where Islamic finance is intensive is shown in values between 2013-2021.

Figure 1: Gross Capital Formation (%)

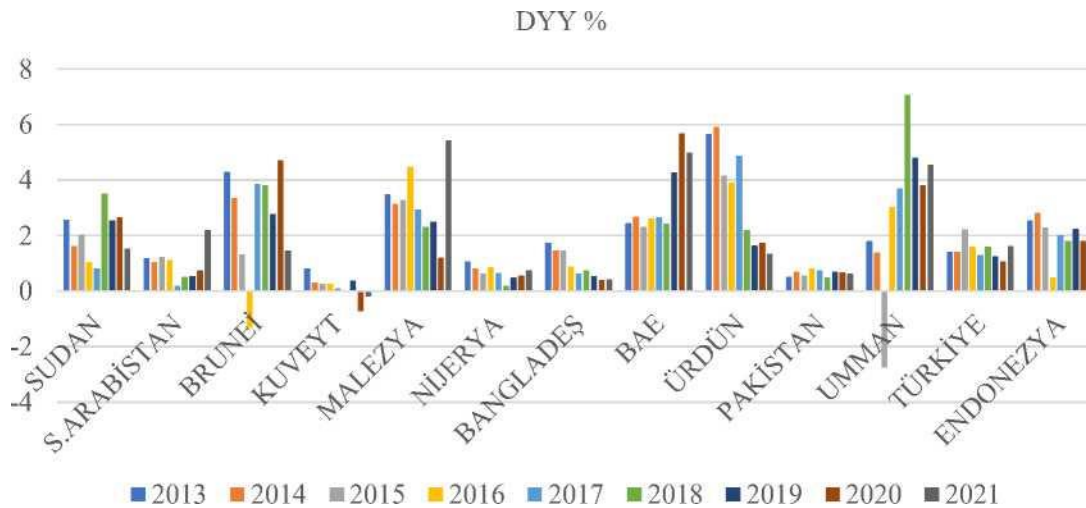
The chart compares the GSSO performance of Islamic finance countries over the period 2013-2021. Sudan and Saudi Arabia have generally high GCI ratios, with Saudi Arabia showing strong and stable performance, while Sudan reaches its highest level in 2013. Brunei, Kuwait and Malaysia have the highest GHI rates, but these countries experience fluctuations between years. On the other hand, Nigeria and Bangladesh have lower ESSO rates than other countries and their rates remain stable. Countries such as the United Arab Emirates, Jordan, Pakistan and Oman have average GHG ratios but fluctuate over the years. Turkey and Indonesia have relatively low and stable GHG ratios between 2013 and 2021, showing an increasing trend in these countries. Overall, the graph shows the magnitude of capital formation by country and its change over time.

Net income is another factor affecting economic growth in Islamic countries. Net income refers to the amount remaining after the expenditure part of a country's total income. According to the principles of Islamic finance, individuals and businesses are encouraged to earn their income in halal ways, which contributes to the increase in total net income. An increase in net income can increase savings as well as consumption expenditures, thus having a positive impact on investment and economic growth. In this case, the NG changes of Islamic finance countries between 2013-2021 are shown in Chart 2.

Figure 2. Net income (USD)

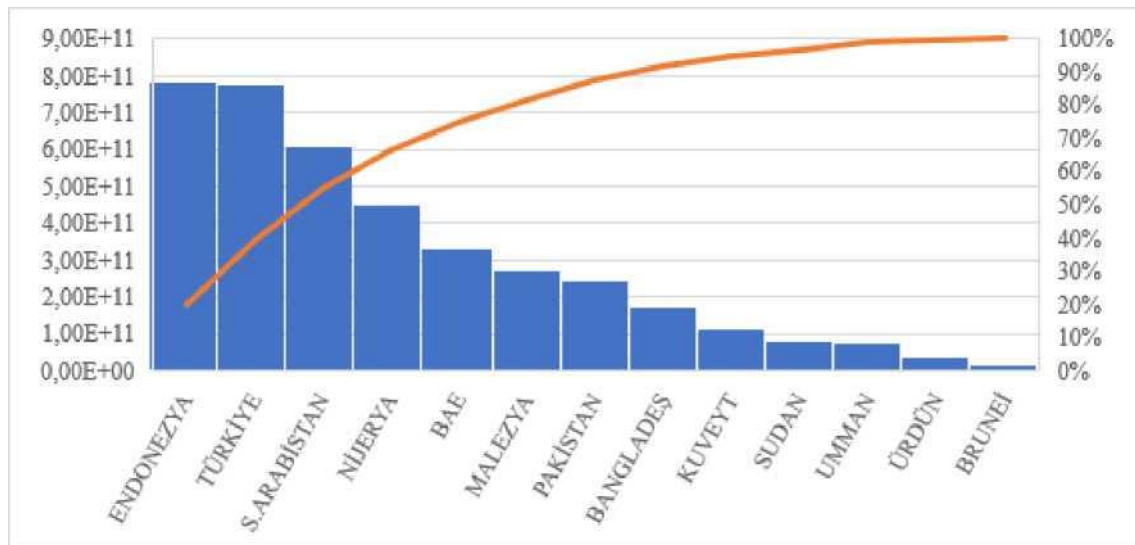
The graph shows the annual distribution of income levels between 2013 and 2021. In general, income levels in these countries have remained stable over the years without significant fluctuations. However, a significant increase is observed in Nigeria. In 2013, the level of net income started at low levels and then increased steadily and increased more than other countries in 2021. This increase reflects favorable developments in Nigeria's economic conditions or growth in specific sectors. In other countries, the level of net income remains broadly stable, with no significant increase or decrease. This is seen as an indicator of economic stability in these countries. In countries such as Turkey, Malaysia and Brunei, the low fluctuations in net income indicate that the economic structure of these countries is quite stable. As a result, the graph shows that, except for the increase in net income in Nigeria, the other countries have maintained the same levels over the years without any significant change.

Foreign direct investment (FDI) development is another important factor supporting economic growth in Islamic countries. Within the framework of Islamic finance principles, the fact that foreign investors seek interest-free and halal investment opportunities encourages the development of capital markets in these countries. In particular, countries that are on the way to becoming Islamic finance centres make legal arrangements and strengthen the infrastructure in order to attract FDI. In this way, foreign investments enter the country and contribute to the expansion of enterprises, increase employment and thus contribute to economic growth. In this context, the development of FDI in countries where Islamic finance is effective is shown in Graph 3 between the years 2013-2021.

Figure 3: Foreign Direct Investment (%)

The graph shows the annual change in foreign direct investments between 2013-2021. It is observed that there are significant differences in FDI by years and between countries. For example, it is observed that FDI in countries such as Malaysia, the United Arab Emirates and Pakistan is volatile over the years, increasing in some years and decreasing in other years. In Brunei, on the other hand, it is observed to have negative values in some years. This indicates a lack of foreign investment or capital outflow. Turkey reached the highest level of FDI with a significant increase in 2018. However, a decrease is observed in the following years. This shows that Turkey's capacity to attract foreign investment is increasing, but this trend is not permanent. While a significant increase is seen in Oman in 2021, countries such as Kuwait and Nigeria have low levels of FDI and no significant changes. Overall, the graph reveals that FDI inflows across countries vary greatly in terms of stability and volatility.

When these factors come together, a dynamic economic environment that supports economic growth and ensures sustainable development in Islamic countries is created.

Figure 4: Economic Growth Indicator of Selected Islamic Countries (2013-2021) (USD)

The graph shows the economic growth values of Islamic countries between 2013 and 2021. This period shows great differences between the economic performance of different countries. The countries with the highest economic growth are Indonesia, Turkey and Saudi Arabia, while the countries with the lowest economic growth are Brunei, Jordan and Sudan.

Indonesia and Turkey top the chart with the highest economic growth. Indonesia's large population, developing industry and expanding consumer base are the main reasons for this growth. The strength of Turkey's economic growth in this period can be explained by exports, infrastructure investments and domestic demand. Turkey's geopolitical position and the increase in regional trade volume are among the factors supporting this growth. Although Saudi Arabia has an oil-based economy, it has maintained its growth despite fluctuations in oil prices. Saudi Arabia's efforts towards economic diversification and large infrastructure projects have contributed to this growth.

Countries such as Nigeria, UAE and Malaysia show moderate economic growth. Nigeria's growth, based on strong energy resources and a large population, are the main factors supporting the country's economic growth. The UAE's growth is based on its success in various sectors such as financial services, tourism and trade. During this period, Malaysia was recognized as a global leader, especially in Islamic finance, and economic growth in this sector continued to be successful.

Although Pakistan, Bangladesh and Kuwait have lower economic growth, countries such as Pakistan and Bangladesh are progressing from low-income countries to middle-income level. Although Kuwait has a small population, it shows a balanced economic growth as an oil-rich country.

At the bottom of the graph, Sudan, Oman, Jordan and Brunei stand out with their low growth shares. Brunei has a low growth rate due to its small population and low economic diversity. Sudan's growth has been limited as it has been plagued by internal conflicts, political instability and economic crises. Countries such as Jordan and Oman show low economic growth due to limited natural resources and small domestic markets.

In terms of percentage growth, Indonesia, Turkey and Saudi Arabia are at the top of the graph with the highest total share. While the cumulative total of the first few countries reaches a share of over 80 per cent, the countries in the rest of the graph reach a total of 100 per cent with smaller shares. These large differences are directly related to factors such as the wealth of natural resources, economic diversity and size of the countries.

Discussion And Conclusion

This study aims to examine the impact of the Islamic finance system on economic growth in selected countries for the period 2013-2021. By analyzing the economic growth performances of countries with intensive Islamic finance practices such as Sudan, Saudi Arabia, Brunei, Kuwait, Malaysia, Nigeria, Bangladesh, United Arab Emirates, Jordan, Pakistan, Oman, Turkey and Indonesia, the reflections of the Islamic financial structure on macroeconomic output are graphically evaluated.

The findings of the study reveal that Islamic finance has multifaceted direct and indirect effects on economic growth. First of all, mechanisms such as channelling savings to investment through financial instruments based on the interest-free banking system, supporting the financing of projects based on the real economy and increasing financial inclusion create growth-supporting effects. These effects have been observed more in countries where Islamic finance is institutionally developed, such as Malaysia, the United Arab Emirates and Indonesia.

However, in some countries, the contribution of the Islamic finance system to economic growth has remained limited. The main reasons for this situation include structural problems such as insufficient depth of the financial system, low diversity of Islamic finance products, deficiencies in regulatory infrastructure and economic instability. For example, the weak growth performance of countries such as Sudan and Nigeria despite the prevalence of Islamic finance indicates that the overall efficiency of the financial system is determinant.

Moreover, the ethical and risk-sharing-based structure of the Islamic finance system has the potential to provide a more resilient financial framework in times of crisis. In this respect, Islamic finance can be considered not only as a growth enhancer but also as a sustainable and stable economic development tool. However, in order to realise this potential, countries need to strengthen their Islamic finance infrastructure, increase the diversity of products and services, and harmonise their regulatory frameworks with international standards.

In conclusion, although the impact of Islamic finance on economic growth varies from country to country, important findings have been presented that it can be a powerful development tool when applied correctly. It is suggested that future research should further deepen the literature in this field by focusing on issues such as financial access and its

effects on poverty at the micro level , sectoral growth contribution and digital Islamic finance applications.

References

- Ateş, S. (1998). Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Analizi. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Barro, R. J., & Sala-i Martin, X. (2004). Economic Growth. london: MIT Yayınları.
- Emeç, A. S. (2021). İslami Finans Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi. s. 8-9.
- Erdem, E., & Dumrul, C. (2014). Keynesyen ve Neoklasik Yaklaşımlarda Finansal Sistem ve İktisadi Büyüme. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s. 65-66.
- Gudeman, S. F. (1980). Physiocracy: a natural economics. American Ethnologist. s. 240-258.
- Kazgan, G. (1993). İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Masoud, N. (2014). A Contribution to the Theory of Economic Growth: Old and New. Journal of Economic and International Finance, s. 47-61.
- McCombie, J. S., & Thirlwall, A. P. (1997). "The Dynamic Harrod Foreign Trade Multiplier and the Demand-Orientated Approach to Economic Growth: An Evaluation". International ReVIEW of Applied Economics, s. 5-26.
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. Çankırı Karateki Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Snowdon, B., & Vane, H. R. (2005). Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State. Edward Elgar Publishing.
- Ünsal, E. M. (2016). İktisadi Büyüme. Ankara: BB101.
- Wiel, D. (2009). Economic growth. New York, 484-485.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.8>

Volume 9/3

2025 p. 119-127

EDEBİYAT DÜNYASINA TAKDİM: MUHAMMED B. ŞÂHKULU KALEMİNDEN ÇIKAN ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT BİR YÛSUF İLE ZELÎHÂ NÜSHASI

INTRODUCTION TO THE WORLD OF LITERATURE: FROM THE PEN OF MUHAMMED B. ŞÂHKULU A YÛSUF AND ZELÎHÂ FOUND FROM THE OLD ANATOLIAN TURKISH PERIOD

Saniye Rukiye DERE*

ÖZ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil hususiyetlerini ihtiva ettiğini tespit ettiğimiz Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesinin yer aldığı eser, kaleme alındığı dönemin özelliklerini aktaran tarihî bir belge niteliğindedir. Zira tespit edilebilen her eser, edebiyat tarihimize ışık tutması bakımından ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Geçmişten günümüze kadar varlığını koruyabilmiş; fakat gün yüzüne çıkmamış pek çok ata yadigarı eser, atalarımızın yaşam biçimlerini, sanat anlayışlarını, sosyal çevrelerini aktarması açısından elzemdir. Birer kültürel miras olarak raflarda bekleyen bu eserler, toplumsal yaşam hakkında çıkarım yapmamıza imkân vermektedir. Müstakil eserler, yazarın imzasını taşıyan, kendine has edebî dokunuşları olan ürünlerdir. Bu çalışma, müstakil eser hüviyetinde olup, Muhammed b. Şâhkulu'nun kaleminden çıktığı tespit edilen Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesinin edebiyat dünyasına takdimi doğrultusunda hazırlanmıştır. Söz konusu kitabın ilk sayfasında “Bu Yûsuf Aleyhi’s-Selam Kitabıdır” yazmakta ve eserin müellifinin Muhammed b. Şâhkulu olduğu belirtilmektedir. El yazması olan bu eser, Kayseri’de Mazhar Hacıpaşaoğlu’nun şahsi kütüphanesinde yer alan yegâne nüshadır. Kullanılan dildeki arkaik unsurlardan yola çıkarak eserin 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında kaleme alındığı düşünülmektedir. Makalemizin amacı edebiyat tarihinin izlerini yansıtan bu müstakil eserlerin neden önemli olduğunu izah etmek ve bu bağlamda elimizdeki Yûsuf ile Zelîhâ nüshasının yer aldığı yazma eserin iç ve dış hususiyetlerini aktarmaktır. Aynı zamanda edebî eserlerin keşfedilmesi yolundaki çalışmaların gerekliliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Şâhkulu, Yûsuf ile Zelîhâ, Ahlak, Eski Anadolu Türkçesi

* Dr., Araştırmacı, E-mail: rukiyeoner.erten@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4284-3466, Yozgat, Türkiye.

ABSTRACT

This work, which includes the story of Yûsuf and Zelîhâ, which we found to contain the language characteristics of the Old Anatolian Turkish period is a historical document that conveys the characteristics of the period in which it was written. Because every artifact that can be identified is important in terms of shedding light on our literary history. many heirloom artifacts It has preserved its existence from past to present but has not come to light. Artifacts like these reflect the lifestyle, artistic approach and social environment of our ancestors. that's why they are indispensable. These works, which are waiting on the shelves as cultural heritage, They allow us to make inferences about social life. Individual artifacts contain the author's signature. this means they are products with unique literary touches. This work is a unique work and is based on the story of Yûsuf and Zelîhâ, which was found to be written by Muhammed b. Şâhkulu and it has been prepared for its presentation to the world of literature. There is this text on the first page of this book; “Bu Yûsuf Aleyhi’s-Selam Kitabıdır” and here it is said that the author of the work is Muhammed b. Şâhkulu. This handwritten book is located Mazhar Hacıpaşaoğlu's personal library in Kayseri. And there is only one. not copied. Archaic elements are used in the language of the book so the conclusion reached based on this attitude is that the book was written at the end of the 14th century and the beginning of the 15th century. The aim of our article is to explain why these independent works that reflect the traces of literary history are important and in this context to convey the internal and external characteristics of the manuscript in which the copy of Yûsuf and Zelîhâ is located. At the same time we will focus on necessity of studies on the discovery of literary words

Keywords: *Muhammed b. Şâhkulu, Yûsuf and Zelîhâ, Ethics , Old Anatolian Turkish*

Giriş

Anadolu'da Eski Anadolu Türkçesi hususiyetlerinin aktarıldığı, edebî değeri yüksek pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında önemli bir yere sahip olan Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesini zikretmek edebiyat tarihî açısından mühimdir. Yûsuf'un başından geçen hadiseler ve Zelîhâ'nın Yûsuf'a karşı beslediği aşkın anlatıldığı hikâye, nazım-nesir karışık pek çok halde karşımıza çıkmaktadır (Karahana, 1985:14). Kıssa-ı Yûsuf, Yûsuf ile Züleyhâ, Yûsuf u Zelîhâ gibi farklı adlandırmalara tabii olduğu görülmektedir. Elimizdeki nüshada, “Yûsuf u Zelîhâ” adlandırması tercih edilmiştir. Hikâyeyi incelediğimizde bu kıssanın ana kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğunu görürüz. Kaynağını dinî temellerden alan Yûsuf ile Zelîhâ hikâyeleri Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında fazlaca rağbet görmüştür (Deniz, 1998:23). Yûsuf ile Zelîhâ konulu hikâyelerin kaynağı tarandıktan sonra Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında kaleme alınan Yûsuf ile Zelîhâ hikâyeleri incelenerek, elimizdeki nüshanın dil ve üslup özellikleri bakımından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Hikâyede bahsi geçen kahramanlar, mekânlar, mitler, motifler ve din büyüklerine değiniler göz önüne alındığında eşsiz bir Yûsuf ile Zelîhâ örneği görülmektedir. Metinde kesin bir bilgi olmamakla beraber metnin hususiyetlerinden yola çıkarak, Muhammed b. Şâhkulu'nun aslı Farsça olan bu eseri, kendine has bir üslup ile kaleme aldığı düşünülmektedir. Muhammed b. Şâhkulu hakkında herhangi bir çıkarım

yapmamız mümkün değildir. Zira kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi elde edilememiştir. Klasik edebiyatta yazar ve şairler, mütevazı davrandıkları için kendilerinden övgüyle bahsetmezler. Bu tavır klasik bir terbiye meselesidir. Bu sebeptendir ki Muhammed b. Şâhkulu, tam adını yazmayıp kendisinden “fakîrû'l-hakîr” diye bahsetmektedir.

1. Yûsuf ile Zelîhâ Nûshası

Bu bölümde Kayseri'de Mazhar Hacıpaşaoğlu'nun şahsi kütüphanesinde yer alan el yazması eser hakkında malumat verilecektir. Burada eserin tek nüsha olduğunu tekrar belirtmekte fayda görmekteyiz.

1.1. Nûsha Tavsifi:

Kâğıt Özellikleri:

Kahverengi kartonla kaplanmış, sayfaları sarımtırak renktedir.

Cilt Özellikleri:

Büyüklüğü 16x26, yazının kapladığı alan ise 11x20 cm. ölçüdedir.

Varak Sayısı:

205 varaktır.

Satır Sayısı:

15 satır bulunmaktadır.

Hattı:

Harekeli nesih hatla yazılmıştır.

Eserin Telif Tarihi: Bilinmemektedir.

Eserin Müellifi: Muhammed b. Şâhkulu

“...ben insanların en fakir ve hakir duacısı Muhammed b. Şâhkulu. Bu kitabı ki ona Yûsuf kıssası derler. Farsça'dan Türkçe'ye elimden geldiğince tercüme ettim. İsteğim okuyan kimselerden bir dua almaktır...” (Y.Z. 8a/15-8b/1-2)

Eserin Başı (1b):

Eserin başında “Bu Yûsuf Aleyhi's-Selam Kitabıdır” yazmaktadır. Müellif, esere Allâh'a hamd ile başlar.

Eserin Sonu (206a):

Eserin 205b-206a varâğı birbirine yapışmış vaziyettedir. Bu aralıkta yer alan cümleler eksik ve okunaksızdır. “25 Ocak 1949” tarihine yer verilmekle birlikte, metnin temeliyle doğrudan bir bağlantısı bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Eserde altın varaklı yazılan kısımlar:

Salat-ı ümmiye, nazm, nesir, medh, şi‘r, beyt, su‘al, cevap, hikâyet, latife, nûkte, işaret, kıssa, mev‘iza...

Eserde kırmızı mürekkeple yazılan kısımlar:

Hadisler, ayetler ve haber bildiren ibareler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Eserde okunaksız kısımlar mevcuttur:

Misal:

“...sail Allâh'ın hediyesidir. Eğer onun hediyesi senin katında kovulmuş ise sen de onun dergâhından kovulursun. Eğer o hediye senin katında kabul görmüş ise sen de onun katında kabul görürsün...”(Y.Z. 52b/13-14)

Eserde ayetler aktarılırken bazı ayetlerin tamamına değil konu ile ilgili olan kısmına yer verilmiştir:

Misal:

Ayetin tamamı “kâlû le-in ekelehu'z-zi'bu ve nahnu ‘usbetun innâ izen le-hâsirûne” iken metne ayetin “kâlû le-in ekelehu'z-zi'bu” kısmı alınmıştır.

Eserde başlık mahiyetinde yer alan kısımlar:

Eserde 20 adet “beyt”, 32 adet “hikâyet”, 9 adet “ibret”, 30 adet “işaret”, 47 adet “kıssa”, 37 adet “latife”, 5 adet “medh”, 8 adet “mev‘iza”, 8 adet “nazire”, 16 adet “nazm”, 12 adet “nesir”, 13 adet “nûkte”, 3 adet “Pârsî şi‘r”, 2 adet “şi‘r”, 1 adet “Türkî beyt” başlığı yer almaktadır.

Eserde her sayfasının alt kısmına düzenli olarak derkenar notunun düşüldüğü görülmektedir.

1.2. Hikâyenin Özeti

Olay örgüsü Yûsuf'un rüyası ile başlar. Yûsuf, Hz. Yakûp'a bir gün rüyasında on bir asa gördüğünü söyler. Yine bir başka gün Yûsuf, babasının dizinde yatarken rüyasında güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini görür ve rüyasını Hz. Yakûp'a anlatır. Hz.

Yakûp on bir yıldızın Yûsuf'un kardeşleri olduğunu söyler ve ona secde ettikleri şeklinde yorumlar. Yûsuf'un kardeşleri bu rüya neticesinde Yûsuf'un onları boyunduruğu altına alacağını düşünerek çareyi Yûsuf'u ortadan kaldırmakta bulurlar. Hz. Yakûp'un Yûsuf'u diğer çocuklarından farklı sevmesi, onların kalbinin Yûsuf'a karşı öfkeyle dolmasına sebep olur. Allâh'a muhalefet kılmak istemeyen Yûsuf, kardeşlerine rüyasından bahseder. Allâh Yûsuf'u kardeşlerinin eline bırakır ve Yûsuf, kardeşlerinden her ne kadar yardım istese de gözü dönen kardeşleri bunu kabul etmez ve Yûsuf'u kuyuya atarlar. Yûsuf Rûbîl'den bir istekte bulunur. Başına gelenleri Hz. Yakûp'un bilmesini istemez. Yûsuf kardeşlerinden gördüğü zulme rağmen onlara merhametli davranır ve Allâh'tan geldiğini bildiği bu sıkıntılara isyan etmeyip teslimiyet gösterir. Rûbîl Yûsuf'u öldürmeyi teklif eder. Kardeşi Yehûdâ Yûsuf'un öldürülmesi fikrini kabul etmez. Bunun üzerine kuyuya atılması hususunda birlik olurlar ve Yûsuf'u yok etmek maksadıyla sahraya götürmeye karar verirler. Hz. Yakûp'tan izin almaya giderler. Hz. Yakûp sahrada Yûsuf'un başına fena bir şey gelmesinden korkar ve onu bir kurdun yemesinden endişe eder. Lakin çocuklarının tatlı sözlerine inanıp izin verir. Yûsuf'u hazırlayıp onlarla sahraya gönderir. Sahraya gittikleri vakit kardeşlerinden biri Yûsuf'un kulağını çeker, biri yumruk atar ve biri de tabancayla ona vurur. Yûsuf'un vücudu bu darbelerden hamura döner, mecali kalmaz ve Yûsuf olduğu yere düşüverir. Hazret-i Ceberût'tan Cebrâ'îl'e haber gelir ve kuyu dibinde kalan Yûsuf'u Cebrâ'îl orada yalnız bırakmaz. Şeddâd Âd da kuyu dibinde bin iki yüz yıl kalıp Allâh'a ibadet ettikten sonra Yûsuf'u görünce canını teslim eder. Aynı zamanda bir ejderhanın ortaya çıkıp Yûsuf'un canına almak istemesi sonucu Cebrâ'îl ejderhayı sağır eder. Cebrâ'îl, Yûsuf'a Allâh'ın selamını getirir. Allâh'ın hükümdarlık ve devlet vaadini işiten Yûsuf'un yüzü nihayet güler. Cebrâ'îl Yûsuf'a elbiseler, cennetten yemek ve çok güzel içecekler getirir. Yûsuf'un kardeşleri bir oğlağı boğazlarlar ve oğlağın kanını Yûsuf'un gömleğine sürerek Hz. Yakûp'a getirirler. Bir kurdun Yûsuf'u kaptığını söylerler. Bu haberi işiten Hz. Yakûp baygınlık geçirir. Yûsuf'tan ayrı kalmanın hüznüyle gözünden olur. Lakin Hz. Yakûp gömleğin parçalanmamış olduğunu görünce bu durumun Yûsuf'un yaşadığına delil olduğunu söyler. Hz. Yakûp kurda hesap sorar ve kurt Yûsuf'u yemediğini söyler. Böylece Yûsuf'un kardeşlerinin oyunu bozulur. Mısır'da tüccarlık yapan Mâlik bir rüya görür ve rüya tabircisi, Mâlik'in rüyasını, bir kul bulacağı ve onun vasıtasıyla cennete ulaşacağı şeklinde yorumlar. Mâlik o kulu bulan kişiye çeşitli ihsanlarda bulunacağını söyler. Mâlik'in kervanı Yûsuf'un atıldığı kuyuya yaklaşır. Kervan Yûsuf'un kuyuda olduğundan haberdar olur. Cebrâ'îl, Allh'ın selamını getirip Yûsuf'un sarkıtılan ipe tutunup yukarı çıkmasını söyler. Allâh, Yûsuf'un kendisini çok kıymetli görmesinden dolayı onu yirmi akçeye sattırır. Yûsuf'u gören Büsrâ ve Beşîr onun güzelliği karşısında bayılır. Kuyuyu uzaktan izleyen Yehûdâ durumu kardeşlerine anlatır ve kardeşleriyle beraber gelip kervana Yûsuf'un kendilerinin kölesi olduğunu söyler. Yûsuf kardeşlerine yalvarır; lakin kardeşleri yine de Yûsuf'u bazı koşullar karşılığında yirmi akçeye Mâlik'e satar. Yûsuf kardeşlerinin merhametsizliği ve vefasızlığına karşın onları son kez görüp vedalaşmak ister. Yola revan olmuşken annesinin kabrini görür ve annesiyle dertleşip başından geçenleri anlatır. O esnada Kılıç adlı bir kul Yûsuf'u göremeyince geri döner ve onu bir kabrin başında görünce kaçtığını düşünüp ona tabancayla vurur, boğazındaki zincirden tutup çeker. Yol üzerinde

Yeksun şehrine ve Beytü'l-Makdis'e uğrarlar. Beytü'l-Makdis şehrinin padişahı rüyasında Yûsufu görür ve şehre geldiğinde Yûsuf'a ve bütün kervana hizmet eder. Yûsuf'un mucizesini görüp ona inanır ve onu almak ister. Yûsuf kervanla birlikte Kureyşî şehrine ve oradan da Mısır'a gelir. Mısır halkı Mâlik'in sarayının önünde toplanır ve birçoğu Yûsufu satın almak ister. Mısır azizi de Yûsuf'a talip olur. Buradan itibaren Zelîhâ'nın hikâyesi başlar. Zelîhâ Mağrip padişahının kızıdır. Dokuz yaşındayken rüyasında Yûsuf'un suretini görüp kendinden geçer. Zaman zuhur edince bu hadiseden babası haberdar olur ve kızının arzusunu yerine getirmek ister. Mısır'a elçi gönderir. Mısır azizi bu durumdan memnun olur. Böylelikle Zelîhâ çeşitli hazırlıklar ile Mısır azizine gönderilir. Altı ay süren yolu aştıktan sonra Zelîhâ, Mısır azizini gördüğü vakit onun düşünde gördüğü kişi olmadığını anlar ve baygınlık geçirir. Zelîhâ yedi yıl boyunca Mısır azizinin yanına yanaşmaz. Mısır azizi Zelîhâ ile birleşmeyi istediğinde Allâh bir cin gönderir ve birleşmeye mâni olur. Mâlik de bir müddet sonra Yûsuf'u Mısır azizine sattığı için pişmanlık duyar. Yûsuf sabrının mükâfatı olarak hükümdarlık, ilim, hikmet ve nübüvvete erişir.

1.2.3. Hikâyede Adı Geçen Kahramanlar, Mekânlar, Mitler ve Motifler

Hikâyede Adı Geçen Kahramanlar

Hiz. Yûsuf, Zelîhâ, Ya'kûp, Hiz. Yûsuf'un kardeşleri, Zeynî Hatun, Zelîhâ'nın babası şeyh Taymûs, Hiz. Yûsuf'un annesi, Mısır şahı Azîz, Şeddâd bin Âd, Fir'avn, Nemrûd, Kâ'b el-Ahbâr, Mâlik İbn-i Togar, Râhal, Kârî 'a, Ebî Alî Dekkâk, helvacı, Kılıç, Beşir ve Bûşra'nın adından bahsedilmektedir.

Hikâyede Adı Geçen Mekânlar

Hikâyede mekân olarak Ken'ân, Horasân, Mısır, Nişâbur, Dimaşk, Nil nehri, Yeksûn, Ka'be, Beytü'l-Makdis, kuyu, sahra, zindan ve Hiz. Yûsuf'un annesinin makberinin adı geçmektedir.

Hikâyede Adı Geçen Dinî Kişiler

Hikâyede Hiz. Muhammed, Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, Hiz. Mûsa, Hiz. Süleymân, Hiz. İbrâhim, Hiz. İsmâ'il, Hiz. Yûsuf, Hiz. Nûh, Hiz. Yûnus, Hiz. Hûd ve Hiz. İshâk'ın adı zikredilmektedir.

Hikâyede Adı Geçen Mitler ve Motifler

Din ile ilgili Allâh, melekler, kelime-i şehadet, sure ve ayetler, cennet, cehennem, kıyamet, tövbe, oruç, ibadet, dua, secde, şeytan ve mescid kavramları; ahiret ile ilgili ölüm ve kabir kavramları; hisler ile ilgili kıskançlık, güzellik, sabır, merhamet, çaresizlik, ızdırap, sevinç ve korku kavramları; eşyalar ile ilgili gömlek, libas, ip, tabanca, akçe, leğen, çanak, ok ve altın kavramları; gök cisimleri ile ilgili güneş, ay, on bir yıldız, dolu, bulut ve şimşek kavramları; bitkiler ile ilgili lale ve nergis kavramları; hayvanlar ile ilgili yılan, oğlak, kurt, at, geyik, aslan, kaz, kuş, deve, balık ve katır kavramları geçmektedir.

1.2.3.4. Dil Hususiyetleri

Eser, Eski Anadolu Türkçesi döneminin ses, şekil ve imla özelliklerini taşımaktadır. Eski Anadolu Türkçesi hususiyetlerini yansıtan arkaik sözcüklerden bazıları şunlardır:

karanu (Y.Z.140a/12), kendözine (Y.Z.101b/9), kimesne (Y.Z.105b/14), şol (Y.Z.112b/1), anlar (Y.Z.81a/1), anun (Y.Z.82b/2), ana (Y.Z.94a/2), artuk (Y.Z.153a/10), bellü (Y.Z.40a/3), bencileyin (Y.Z.85b/1), buna (Y.Z.135b/2), buncılayın (Y.Z.185b/15), dükeli (Y.Z.158b/1), hemândem (Y.Z.46ba/1), içerü (Y.Z.166b/6), içre (Y.Z.158b/5), işbu (Y.Z.163b/2), kanda (Y.Z.200ba/10), sögdi (Y.Z.136a/1), dürişür (Y.Z.5a/1), egnine (Y.Z.149b/7), yürimege (Y.Z. 87b/5), üzre (Y.Z.109a/14), ayıtdı (Y.Z.11a/7), ayruk (Y.Z.17a/9), taşra (Y.Z.174b/7), bigi (Y.Z.205a/8), olısar (Y.Z.138a/3), kapu (Y.Z.33a/15), bolaykim (Y.Z.153b/13), çekevüz (Y.Z.174a/11), çünkü (Y.Z.200a/3), saklayıvirgil (Y.Z.9a/1), gönlek (Y.Z.83b/12), önin (Y.Z.123b/2), tanladı (Y.Z.139a/4), dahı (Y.Z.12a/7), gice (Y.Z.34a/2), birle (Y.Z.158b/8), berü (Y.Z. 163a/2)

Metinde yer alan Türkçe ek ve köklerde, kalınlık-incelik uyumu Türkçenin her tarihi devrinde olduğu gibi sağlamdır:

gayrıyla (Y.Z.180b/12), eylemegiçün (Y.Z.106a/8)

Metinde -ki, -kı şekli -gı şekline dönmüştür:

karnunda-gı (Y.Z.186b/4)

Zarf-fiil eki olan -(i)ken Türkiye Türkçesi devrinde olduğu gibi tek şekilde görülmektedir:

eyler-iken (Y.Z.154b/14)

Emir eki olan -gıl, -gil Eski Türkçe devrinde olduğu şekilde uyuma uymaktadır:

virgil (Y.Z.77a/10)

Ünlü değişimlerinde i/e hususunda Eski Anadolu Türkçesi daha çok “i” tarafında görülmektedir.

itdiler (Y.Z.35b/2)

Bir kişinin sözü karışı tarafa aktarılırken “buyurdu”, “dedi” gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu yüzden metinde karşılıklı konuşma hâkimdir, denilebilir.

“...öyle ki Yûsuf **dedi** Allâh'ın emrine uyup yalan söylemeyeyim eğer babamın sözüne karşı çıkarsam bunlar beni hileye getirirler” (Y.Z.70b/3)

Cümleleri birbirine bağlamak için “ki”, “dahı” gibi bağlaçların tercih edildiği görülmektedir:

“elinden nasıl kurtulalım diyerek şöyle anlaştılar ki Yûsufu çöle çıkarıp kuyuya bırakalar ve orada kendisi ölüp gide veya birisi alıp başka memlekete gide” (Y.Z.76b/1-2-3)

Eserde Türkçe, Arapça ve Farsça kelime grupları ile bazı halk deyişlerine yer verildiği görülmektedir:

yüz vir- (Y.Z.109b/7), ehl-i ikrar (Y.Z.38b/2), taleb eylemek (Y.Z.78b/14)

1.2.3.5. Şekil Özellikleri

Yukarıda tavsifi verilen nüshanın nazım-nesir karışık olarak yazıldığı görülse de genel itibarıyla nesir ağırlıklıdır. Nazım örnekleri kısa parçalar halinde yer almaktadır.

Nesir

Ya‘kûp ‘aleyhi's-selâm ayıtdı bu düşün için kur‘a salalum” evvel kur‘a ki saldılar firak geldi Ya‘kûp gördi ah eyledi ve kur‘a bir dahı saldılar bend ü çâh geldi ve bir dahı saldılar zindan geldi Yûsuf ‘aleyhi's-selam bu kur‘aları gördi ayıtdı heman iman zevali olmasun giri kalan mihnetlere razıyam didi pes iy mü'min karındaş gör ahi bir peygamberi ve peygamber-zadeyi Hakktan gelen belalara ve mihnetlere razı oldı (Y.Z. 59b/8-14)

Nazm

Gel iy fikr idici fikr ile anla

Ki bana bendeki ben diyici kim

Benüm benlügümi bunda unıdup

Sana meşgul olup sen diyici kim

Senün senden habarun yok ki kimsin

Ki cana can tene ten diyici kim (Y.Z.3b)

Sonuç

Edebî eserler toplumun kültür, sanat, edebiyat, sosyal vb. pek çok alanından izler taşımaktadır. Keşfedilmeyi bekleyen bu eserler, toplum hayatının bir parçası olduğu gibi dil ve edebiyat tarihini aydınlatması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında köprü kurulmasını sağlarlar. Tanıtmaya çalıştığımız Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesinin yer aldığı nüshanın gün yüzüne çıkması, kaleme

alınacak pek çok esere önderlik etmesi açısından elzemdir. Temeli Kur’ân-ı Kerim’e dayanan bu eser, muhteva bakımından “aşk” konulu hikâyeler arasında yer almaktadır. Metnin aslı Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesinden oluşmakla birlikte, “hikâyet” başlığı altında dinî-ahlaki, toplumsal birtakım öğütler içeren hikâyelerin yer aldığı görülmektedir. Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesi ve metnin içinde geçen bu kısa hikâyeler arasında mana bakımından bütünlük olduğu görülmektedir. Yûsuf ile Zelîhâ hikâyesine dayanak oluşturan bu kısa hikâyeler vasıtasıyla anlatılmak istenenlerin başında, unutulmaya yüz tutan toplumsal değerlerimiz gelmektedir. Bu hikâyeler kıssa türünde olup, okuyan veya dinleyenlere ahlaki açıdan nasihatler vermektedir. Aynı zamanda bu eser, büyük bir nasihatname niteliğindedir. Halk hikâyelerinin temel çatısını oluşturan ve sıkça karşılaştığımız rüyada görüp aşık olma motifi, doğaüstü varlıklarla ve hayvanlarla konuşma gibi unsurların hikâyenin akışına heyecan katmıştır. Yûsuf’un başından geçen hâdiseler izah edilirken kıssanın dinî yönü desteklemesi, hikâyenin mana derinliğini güçlendirmesi ve anlatılanlara delil mahiyetinde Kur’ân-ı Kerim’den ve hadis-i şeriflerden iktibaslar yapılmıştır. Ayrıca her olaydan sonra zaman zaman Farsça ve Türkçe beyitler de eklenmiştir. El yazması olan bu esere dilsel açıdan bakıldığında zaman eserin okunaklı, sade ve anlaşılır bir Türkçe ile kaleme alınmış olması dikkate değer bir husustur. 14. yüzyılın son dönemi ile 15. yüzyılın başında kaleme alındığı düşünülen bu eşsiz nüshanın bugüne kadar kimse tarafından incelenmemiş olduğu tespit edilmiştir. Yapılan kaynak taramasında Muhammed b. Şâhkulu’na dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Netice itibarıyla, bu kıymetli nüsha gerek muhteva gerek dil hususiyetleri gerek anlatı içinde anlatı geleneğinin ürünü olması bakımından oldukça orijinal ve zengin olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2006). Kur’an-ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dere, S. R. (2024). Muhammed b. Şâhkulu Yûsuf u Zelihâ (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Deniz, R. (1998). Haliloğlu Ali’nin Yûsuf ve Zelihâ Kıssası [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Dolu, H. (1951). Menşe’inden Beri Yusuf Hikayesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonlar [Yayımlanmamış Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Karahan, L. (1985). Erzurumlu Mustafa Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Muhammed b. Şâhkulu, Yûsuf u Zelihâ, El Yazma Eser, Nermin Hacıpaşaoğlu Özel Ev Kütüphanesi, Bünyan/Kayseri.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.9>

Volume 9/3

2025 p. 128-143

SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN AİLE BAKIMI: MİRAS BEKLENTİSİ, YAŞLI VE ENGELLİ HAKLARI

FAMILY CARE FROM A SOCIAL POLICY PERSPECTIVE: INHERITANCE EXPECTATIONS, THE RIGHTS OF THE ELDERLY AND DISABLED

İbrahim ATAÇ*

ÖZ

Aile kurumu, tarihsel süreç içerisinde yaşlı ve engelli bireylerin bakımında merkezi bir rol üstlenmiş, bu görev çoğu zaman fedakârlık ve sorumluluk anlayışıyla yürütülmüştür. Ancak modern toplumlarda bakım süreci yalnızca gönüllülüğe dayalı bir alan olmaktan çıkmış, toplumsal, ekonomik ve kültürel zorunlulukların etkisiyle daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Özellikle miras beklentisinin bakım ilişkilerinde belirleyici bir unsur haline gelmesi, aile içindeki sorumlulukların çoğu zaman çıkar odaklı bir çerçevede yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu durum, aile içi bakım ilişkilerinde bağlılık ve özveri izlenimi yaratmasına rağmen, aslında hak ihlalleri ve psikososyal istismar risklerini barındıran bir zemin oluşturmaktadır. Sosyal politika perspektifinden bakıldığında, devletin sosyal bakım sorumluluğunu özel alana devretmesi, ailevi bakım yükümlülüklerini görünür kılmakla birlikte, denetim mekanizmalarının zayıflığı nedeniyle bakım alan bireyler açısından ciddi riskler doğurmaktadır. Yaşlı ve engelli bireylerin temel haklarının korunması, bakım kalitesinin izlenmesi, aile içindeki çıkar çatışmalarının önlenmesi ve bakımın insan onuruna yakışır biçimde sürdürülmesi, sosyal politika açısından acil çözüm gerektiren konular arasında yer almaktadır. Devletin bu noktada üstlenmesi gereken işlev, bakım hizmetlerinin kamusal denetimini güçlendirmek, bakım süreçlerinde ihlalleri hukuki düzlemde tanımlamak ve aile bireylerinin çıkar temelli yaklaşımlarını sınırlandıracak düzenlemeler yapmaktır. Böylece miras hukuku ile sosyal bakım sorumluluğu arasında dengeli bir bağ kurulabilir ve bakım ilişkilerinde adaletin tesis edilmesi mümkün olabilir. Bu çalışma, Türkiye'deki sosyal politika uygulamaları bağlamında aile içi bakım ilişkilerini, miras beklentisinin doğurduğu sosyal gerilimleri ve yaşlı ile engelli bireylerin hak temelli korunma ihtiyacını kapsamlı biçimde tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma aynı zamanda görünmeyen bakım emeğinin toplumsal boyutlarını açığa çıkararak, sosyal politika yapım süreçlerinde bu dinamiklerin daha net biçimde değerlendirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Böylece, yaşlı ve engelli

* Öğretim Görevlisi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Bölümü, E-mail: ibrahimatac01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0340-2449, Ankara, Türkiye.

bireylerin haklarının korunmasına yönelik somut politika önerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunulacaktır

Anahtar Kelimeler: *Aile içi Bakım, Miras beklentisi, Yaşlı ve Engelli Hakları, Sosyal Politika*

ABSTRACT

The family institution has played a central role in the care of elderly and disabled individuals throughout history, a task that has often been carried out with a sense of sacrifice and responsibility. However, in modern societies, the care process has moved beyond being solely a voluntary endeavor and has taken on a more complex structure due to the influence of social, economic, and cultural imperatives. In particular, the expectation of inheritance becoming a decisive factor in caregiving relationships has led to the responsibilities within the family often being reshaped within a profit-oriented framework. Although this situation creates an impression of commitment and dedication in family caregiving relationships, it creates a breeding ground for rights violations and the risk of psychosocial abuse. From a social policy perspective, the state's transfer of social care responsibilities to the private sphere, while making family care obligations visible, poses serious risks for individuals receiving care due to the weakness of control mechanisms. The protection of the fundamental rights of elderly and disabled individuals, monitoring the quality of care, preventing conflicts of interest within the family, and ensuring that care is provided in a manner befitting human dignity are among the issues requiring urgent solutions from a social policy perspective. The role that the state must assume at this point is to strengthen public oversight of care services, define violations in care processes within the legal framework, and enact regulations that limit the interest-based approaches of family members. In this way, a balanced link can be established between inheritance law and social care responsibilities, and justice can be established in care relationships. This study aims to comprehensively discuss family care relationships, social tensions arising from inheritance expectations, and the rights-based protection needs of elderly and disabled individuals within the context of social policy practices in Turkey. The study also aims to reveal the social dimensions of invisible care work, ensuring that these dynamics are more clearly assessed in social policy-making processes. This will contribute to the development of concrete policy recommendations for the protection of the rights of elderly and disabled individuals.

Keywords: *Family Care, Inheritance Expectations, Rights of the Elderly and Disabled, Social Policy*

Giriş

Yaşlılar ve engelliler, modern toplumların sosyal koruma sistemlerinin merkezinde yer alması gereken en kırılgan gruplar arasında bulunmaktadır. Ancak aile yapısının geleneksel rollerine dayalı olarak şekillenen bakım ilişkileri, günümüzde sosyal politika ve hukuk arasındaki etkileşim nedeniyle karmaşık bir alana dönüşmüştür. Özellikle yaşlı ve engelli bireylerin bakımı, çoğu zaman aile bireylerinin üstlendiği bir sorumluluk olarak görülse de bu sürecin arka planında miras beklentisi gibi çıkar temelli dinamiklerin etkili olabildiği gözlenmektedir (Akkan, 2020). Böylelikle gönüllülük ve sevgi temelinde olması beklenen

bakım ilişkisi, zamanla zorunluluk, çıkar odaklılık ve kimi zaman da istismar riskiyle iç içe geçebilmektedir.

Devletin sosyal bakım sorumluluğunu büyük ölçüde aileye devretmesi, yaşlı ve engelli bireylerin haklarının korunmasında ciddi boşluklar yaratmaktadır. Ailevi bakım, çoğu zaman denetlenmeyen ve görünmeyen bir emek biçimi olarak sürdürülmekte; bakım verenin niyeti, bakım alanın iradesi ve taraflar arasındaki güç ilişkisi, sosyal politika literatüründe giderek daha fazla tartışılmaktadır (Yılmaz & Öztürk, 2018). Miras beklentisinin bu ilişkiye dâhil olması ise, bakımın ahlaki, hukuki ve toplumsal boyutlarını yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de yaşlıların korunması ve sosyal bakım hizmetleri açısından en önemli uygulamalardan biri kurumsal bakım hizmetleridir. Bu hizmetler, öncelikle huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri üzerinden örgütlenmiştir. 1982 Anayasası’nın 61. maddesinde de açıkça vurgulandığı üzere, “Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” hükmü, devletin yaşlı bireylere yönelik koruma ve destek sorumluluğunu anayasal bir yükümlülük haline getirmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2017). Buna rağmen, aile temelli bakımın gölgesinde kurumsal bakım hizmetleri ikincil planda kalabilmekte ve bu durum, sosyal politikanın temel amaçlarından biri olan hak temelli korumanın zayıflamasına yol açabilmektedir.

Bu çalışma, aile içi bakım ilişkileri ile miras beklentisi arasındaki etkileşimi ve bunun sosyal politika bağlamındaki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yanıt aranan temel sorular şunlardır: Aile içi bakım ilişkilerinde miras beklentisi nasıl bir rol oynamaktadır? Miras beklentisinin bakım süreçlerine dâhil olması, yaşlı ve engelli bireylerin hakları açısından hangi sosyal ve hukuki sorunları ortaya çıkarmaktadır? Türkiye’de mevcut sosyal politika uygulamaları, ailevi bakım ile kurumsal bakım arasında nasıl bir denge kurmaktadır? Sosyal politika perspektifiyle, yaşlı ve engelli bireylerin hak temelli korunması için ne tür düzenleme ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır? Bu sorulara verilecek yanıtlar, çalışmanın temel tartışma eksenini oluşturmakta ve konunun hem akademik hem de toplumsal önemini ortaya koymaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, derleme makalesi formatında hazırlanmıştır. Araştırmanın yöntemi, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürün, mevzuat düzenlemelerinin, raporların ve akademik çalışmaların kapsamlı biçimde incelenmesine dayanmaktadır. Literatür taraması kapsamında öncelikle aile içi bakım, miras beklentisi, yaşlı ve engelli hakları ile sosyal politika ilişkisini ele alan çalışmalar değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye’deki hukuki düzenlemeler (1982 Anayasası, ilgili kanunlar ve yönetmelikler) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yayımladığı raporlar incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışma herhangi bir ampirik veri üretmeyi değil, mevcut literatürü analiz ederek konunun teorik ve politik boyutlarını tartışmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi ve Katkısı

Yaşlı ve engelli bireylerin bakımında aile kurumunun rolü, uzun yıllardır sosyal politika tartışmalarının merkezinde yer almakla birlikte, miras beklentisinin bu süreçlere dâhil edilmesi konunun literatürde yeterince ele alınmamış boyutlarından biridir. Çoğu araştırma, aile içi bakım ilişkilerini fedakârlık, bağlılık ve geleneksel sorumluluk üzerinden açıklamakta; ancak çıkar temelli yaklaşımların bakımın niteliğini ve bireylerin haklarını nasıl etkilediğini ikinci planda bırakmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak miras beklentisi ile bakım arasındaki gerilimi sosyal politika bağlamında sistematik biçimde tartışmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın katkısı üç boyutta değerlendirilebilir. İlk olarak, aile içi bakım ilişkilerinde görünmeyen güç dinamiklerini açığa çıkararak yaşlı ve engelli bireylerin hak temelli korunma ihtiyacını vurgulamaktadır. İkinci olarak, Türkiye'deki sosyal politika ve hukuki düzenlemelerin güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek mevcut sistemin sorun alanlarını görünür kılmaktadır. Üçüncü olarak ise, aile, miras hukuku ve sosyal politika arasındaki ilişkiyi bütüncül bir çerçevede ele alarak politika yapıcılara öneriler geliştirmektedir. Bu yönüyle çalışma hem akademik literatüre katkı sunmakta hem de uygulamaya dönük tartışmalara ışık tutmaktadır.

1. Aile Bakımının Sosyal Politikadaki Yeri

Aile kurumu, sosyal politikaların uygulanmasında tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırılmakla birlikte, özellikle yaşlı ve engelli bireylerin bakımında devletin asli sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakılmıştır. Sosyal devlet anlayışında kamunun temel görevlerinden biri, bireylerin yaşamlarını insan onuruna yakışır biçimde sürdürebilmeleri için gerekli hizmetleri sağlamaktır. Ancak Türkiye dâhil birçok ülkede, bu sorumluluk giderek daha fazla ailelere devredilmekte; böylece bakım hizmetleri gönüllülük esasından uzaklaşıp zorunluluk haline gelmektedir (Özbek, 2021).

Aile bireyleri çoğunlukla ekonomik imkânları yetersiz, sosyal destekten mahrum ve bakım bilgisi sınırlı kişiler olmalarına rağmen yaşlı ya da engelli yakınlarının bakımını üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu süreç, bakım verenler için ciddi psikososyal baskılar yaratmakta; işgücüne katılımı azaltmakta ve bireysel yaşam alanlarını daraltmaktadır (Yıldız & Erdem, 2019). Özellikle kadınlar, toplumsal cinsiyet temelli roller nedeniyle bakım yükünün büyük kısmını üstlenmekte; bu da mevcut yapısal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Çoban & Atan, 2021).

Devletin sosyal hizmet alanındaki yükümlülüklerini aileye devretmesi yalnızca hizmet sunumundaki boşlukları gizlemekle kalmamakta, aynı zamanda sosyal devlet ilkesini de zedelemektedir. Oysa sosyal politikaların temel hedefi, bireyin ihtiyaç duyduğu hizmeti kamu güvencesi altında sağlamaktır (Kalaycıoğlu, 2020). Aksi halde aile odaklı bakım düzenlemeleri, bireylerin refahını ve sosyal adaleti tehdit eder hale gelmektedir (Balcı & Duyan, 2020).

Bu nedenle bakım hizmetlerinin kamusal sorumluluk olarak ele alınması ve aileye yalnızca destekleyici bir rol verilmesi, sosyal politikanın sürdürülebilirliği açısından yaşamsal

önemdedir. Bugün birçok aile, yaşlı veya engelli yakınlarına bakarken yalnızca fiziksel bir yük değil, aynı zamanda görünmeyen duygusal bir ağırlık da taşımaktadır. Bu yük çoğu zaman sessizce, kimseye hissettirilmeden ve bireyin kendi yaşamından feragat etmesiyle omuzlanmaktadır. Çoğu bakım veren bilir ki, devletten gelecek yardım ya yetersiz kalacak ya da hiç ulaşmayacaktır (Bettio & Plantenga, 2004).

Bakım, yalnızca temel hijyenin sağlanması ya da ilaçların verilmesinden ibaret değildir; bakım, aynı zamanda insana “Sen değerlisin, yalnız değilsin” mesajını vermenin bir yoludur (Tronto, 1993). Ancak bu mesajın anlamlı olabilmesi için bakım veren kişinin de desteklenmeye, anlaşılmaya ve en önemlisi yorulmaya hakkı olduğunun kabul edilmesi gerekir.

Dolayısıyla devletin sosyal politika anlayışı, ailenin bu sessiz emeğini bir görev olarak değil, bir toplumsal fedakârlık olarak değerlendirmeli; bakım yükünü paylaşmalı ve kamu desteklerini güçlendirmelidir. Bir toplumun gerçek refahı yalnızca ekonomik büyüme göstergeleriyle değil, yaşlısına, engellisine ve onların bakımını üstlenen aile bireylerine nasıl davrandığıyla ölçülür. Hak temelli bir sosyal politika anlayışı benimsendiğinde, dayanışma ve güven duygusu üzerine inşa edilmiş bir toplum mümkün olacaktır.

2. Miras Beklentisi ve Bakım İlişkisi

Aile içi bakım süreçlerinde miras beklentisi, bakımın sürdürülebilirliğini ve niteliğini etkileyen önemli bir unsur haline gelmektedir. Bazı durumlarda bakım, gelecekte mal veya mülk edinme umuduyla üstlenilmekte; bu da bakım sürecini özveri ve destekten çok çıkar ilişkisine dayalı bir zemine oturtabilmektedir. Bu beklenti, özellikle yaşlı ve engelli bireylerin karar alma özgürlüğünü ve malvarlıkları üzerindeki kontrolünü zayıflatmakta; özerkliklerini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır (Finch & Mason, 1993).

Bakıma muhtaç bireylerin aile içinde üstlenilen bakım süreçleri yalnızca fiziksel destek sağlamaktan öte, çok boyutlu psikososyal ve etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bakım veren aile üyelerinin miras beklentisiyle hareket etmesi, aile içindeki diğer bireylerle yaşanan çatışmaların artmasına ve bakım hizmetinin niteliğinin düşmesine yol açabilmektedir. Bu durum, yaşlı ve engelli bireylerin psikolojik olarak örselenmesine, yaşam kalitesinin düşmesine ve temel haklarının ihlaline zemin hazırlamaktadır (Korkmaz & Aydın, 2021). Bakımın bilinçli olarak yavaşlatılması, ihmal edilmesi ya da duygusal baskı yoluyla bireyin yaşam kalitesinin düşürülmesi, etik açıdan pasif ötanazi tartışmalarına kadar varabilmektedir (Koçak, 2019).

Feder Kittay’ın “bağımlılık etiği” yaklaşımı, bu noktada önemli bir perspektif sunmaktadır. Kittay (1999), bakım ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın ahlaki ve politik sonuçlarını vurgulayarak, bakımın yalnızca bireysel bir görev değil, toplumsal ve etik bir sorumluluk olduğunu belirtmektedir (Kittay,1999). Ona göre, bakım ilişkilerinin çıkar odaklı dinamiklerle zedelenmesi, insan onurunu tehdit etmekte ve sosyal adaletin ihlaline yol açmaktadır. Dolayısıyla, miras beklentisinin bakım süreçlerinde yol açtığı baskılar, yalnızca aile içi bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve insan hakları sorununa dönüşmektedir.

Yaşlı veya bakıma muhtaç bireylerin evlenme kararlarının, miras beklentisi içinde olan aile üyeleri tarafından tehdit olarak algılanması da dikkat çekici bir sorundur. Bu durum, kimi zaman evlilik hakkına müdahale boyutuna varan baskıcı tutumlara yol açabilmektedir. Mirasın bölünmesi, malvarlığının yeni eş üzerinden el değiştirme ihtimali veya bakım emeği veren kişilerin beklentilerinin boşa çıkması, bu baskıların temel gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yaşlı bireyler kendi özerklikleri ile aile içi maddi çıkar çatışmaları arasında sıkışmakta; kimi vakalarda yabancı uyruklu kişilerle yapılan evliliklerde istismar ve dolandırıcılık boyutuna varan vakalar ortaya çıkmaktadır (Demircioğlu, 2021).

Benzer şekilde, engelli bireylerin malvarlığı üzerinde vasilik kurumunun kötüye kullanılması da önemli bir sorundur. Türk Medeni Kanunu'na göre (TMK md. 403 ve devamı), vasilik sıkı bir denetime tabi olsa da uygulamada miras beklentisi doğrultusunda suistimal edilmesi mümkündür. Vasi konumundaki aile üyeleri, kimi zaman bireyin iradesini yok sayarak mülk devri, vasiyetname düzenleme veya ekonomik çıkar sağlamaya yönelik kararlar alabilmektedir (Arat, 2020). Bu tür uygulamalar, kişilik haklarının, mülkiyet hakkının ve insan onuruna dayalı yaşam hakkının ihlaline yol açmaktadır (Güvenç, 2023).

Sosyal yardımların da miras beklentisi veya çıkar amaçlı istismara konu edildiği örnekler bulunmaktadır. Engelli bireyler adına alınan vergi indirimli araçların aile üyeleri tarafından ticari amaçla kullanılması, sosyal yardımın özüne aykırıdır (Karakaş & Yılmaz, 2022). Gelir İdaresi Başkanlığı (2023), engelli bireyler adına alınan araçların yalnızca bu kişilerin ulaşım ihtiyaçlarına hizmet etmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir. Aksi durumda vergi ziyai cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. Ancak mevcut denetim mekanizmalarının yetersizliği, düzenlemenin etkinliğini zayıflatmakta ve suistimallerin önlenmesini güçleştirmektedir. Bu durum hem kamu kaynaklarının korunması hem de engelli bireyler için getirilen sosyal desteklerin amacına uygun kullanılabilmesi açısından hukuki boşlukların giderilmesi ve denetim süreçlerinin güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, miras beklentisinin bakım ilişkilerindeki etkisinin yalnızca bir motivasyon unsuru olarak değil; aynı zamanda kuşaklar arası adalet, bakım etiği ve insan hakları bağlamında ele alınması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (2025) yayımladığı Aile Yılı Vizyon Belgesi de aile içi bakım yükünü üstlenen bireylerin desteklenmesi ve bakım ilişkilerinin etik temellerde yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vizyon belgesi, bakımın istismara açık yönlerine karşı koruyucu politikaların geliştirilmesi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

Engelli ve yaşlı bireyler adına sağlanan sosyal yardımların, hukuki kurumların (vasilik, miras hukuku, vergi muafiyetleri) ve bakım süreçlerinin yalnızca yasal değil; aynı zamanda etik ve insan hakları normları çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Feder Kittay'ın da belirttiği üzere, bakım emeği ve bağımlılık ilişkileri toplumun ortak sorumluluğu olarak kabul edilmediği sürece, aile içi bakım çıkar çatışmalarının gölgesinde

kalmaya devam edecektir. Türkiye’de hak temelli bir bakım politikasının inşası hem bakım verenlerin emeğinin tanınmasını hem de bakım alan bireylerin yaşam haklarının korunmasını zorunlu kılmaktadır.

3. Yaşlı ve Engelli Haklarının Görünmezliği

Aile içinde sürdürülen bakım ilişkileri çoğu zaman “fedakârlık” ve “görev” kavramlarıyla meşrulaştırılmakta; bu çerçevede yaşlı ve engelli bireylerin bireysel hakları geri planda kalmaktadır. Oysa bakım, yalnızca duygusal bir bağlılık ya da ahlaki bir sorumluluk meselesi değil; aynı zamanda bir insan hakkı meselesidir. İhmal, duygusal istismar ve bireylerin karar alma süreçlerinden dışlanması gibi sorunlar, aile içi dinamiklerde sıkça görülmesine rağmen çoğunlukla görünmez kalmakta; mevcut yasal mekanizmalar bu durumlara etkili biçimde müdahale edememektedir. Bu görünmezlik, yaşlı ve engelli bireylerin insan onuruna yakışır bir yaşam sürme hakkını ciddi biçimde tehdit etmektedir (Koçak, 2019).

Modern toplumlar hak temelli yaklaşımları benimsediklerini iddia etseler de yaşlı ve engelli bireylerin sosyal görünürlüğü, temsili ve haklarının korunması noktasında ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler yalnızca fiziksel yaşam alanlarında değil; siyasal temsil mekanizmalarında, medyada temsildeki sınırlılıklarda, hukuki düzenlemelerdeki boşluklarda ve kamu politikalarının uygulama pratiklerinde de kendini göstermektedir (Güner & Şahin, 2022). Oysa yaşlılık ve engellilik, insan yaşamının evrensel ve doğal bir parçasıdır. Her bireyin potansiyel bir yaşlı ve engelli adayı olduğu gerçeği, bu alandaki farkındalığın geliştirilmesini ve etik sorumluluğun kurumsallaşmasını zorunlu kılmaktadır (Kalaycıoğlu, 2020).

Ne yazık ki yaşlı ve engelli bireyler, toplumsal söylemde çoğu zaman “yardım nesnesi” ya da “bakım yükü” olarak indirgenmekte; bu da onların toplumsal özne olma niteliklerini görünmez kılmakta ve marjinalleştirmektedir. Toplumun üretkenlik ekseninde tanımladığı insan modeli, yaşlı ve engelli bireyleri edilgen ve dışlanan konumlara itmekte; böylece kamusal alanda aktif yurttaşlık haklarına erişimleri sınırlandırılmaktadır (Yıldız & Özyayın, 2021). Bu yaklaşım, insan haklarının evrensel ilkeleriyle çelişmektedir.

Türk Medeni Kanunu, aile bireylerinin birbirlerine karşı yükümlülüklerini açıkça düzenlemiş olsa da (TMK, 201, md. 364), bu düzenlemeler çoğunlukla biçimsel düzeyde kalmaktadır. Özellikle yaşlı bireylerin sosyal, duygusal ve fiziksel ihtiyaçları toplumsal düzeyde yeterince karşılık bulmamakta; yalnızlaşma giderek artmaktadır. Engelli bireyler açısından ise vesayet ve ehliyet gibi hukuki kavramlar çoğu zaman koruma amacıyla değil, bireyin iradesini sınırlayan bir araç olarak kullanılmakta; özerklikleri zedelenmekte ve toplumsal yaşama katılımları sınırlandırılmaktadır (Demircioğlu, 2021).

Kentleşme, kentsel dönüşüm ve dijitalleşme gibi güncel süreçler de yaşlı ve engelli bireylerin haklarının görünmezliğini artırmaktadır. Uygun olmayan kaldırımlar, asansörsüz yapılar, toplu taşıma araçlarındaki erişim engelleri ve dijital hizmetlerde yaşanan zorluklar, bu bireylerin gündelik yaşamlarını ciddi biçimde kısıtlamaktadır (Tunalı, 2022). Böylece yaşlı ve engelli bireyler, kent yaşamında aktif bir özne olmak yerine pasif bir izleyici

konumuna itilmekte; bu durum yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda dijital ve kültürel bir dışlanmayı da beraberinde getirmektedir.

Kültürel düzeyde yaşlıya saygı ve engelliye merhamet gibi değerler toplumda hâlâ sözlü olarak varlığını sürdürmekte; ancak modern bireyci yaşam tarzı bu değerlerin içini boşaltmakta ve onları pratikte yalnızca retorik düzeyinde yaşatmaktadır. Bu bağlamda yaşlı ve engelli bireyler, hak sahibi yurttaşlar olmaktan ziyade, edilgen bir şekilde “yardım edilen” konumuna indirgenmektedir (Demirtaş & Madran, 2014). Oysa toplumsal eşitlik, onları yalnızca korunması gereken gruplar olarak değil; karar süreçlerine katılan, topluma katkı sunan bireyler olarak görmekle mümkündür.

Yaşlı ve engelli bireylerin haklarının görünmezliği bireysel değil, yapısal bir sorundur. Bu görünmezliğin ortadan kaldırılması yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal değer sisteminin dönüşümü, kamu politikalarının kapsayıcı hâle getirilmesi ve ayrımcı söylemlerin dönüştürülmesi ile mümkündür. Sosyal adalet, yalnızca hakların tanımlanmasıyla değil; bu haklara eşit ve etkin biçimde erişimin sağlanmasıyla anlam kazanır. Dolayısıyla yaşlı ve engelli bireylerin yalnızca korunmaya değil; tanınmaya, temsil edilmeye ve güçlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Gerçek eşitlik ancak bu görünmezliğin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir.

4. Türkiye’de Aile Temelli Bakım Politikaları

Türkiye’de sosyal hizmet sistemi, yaşlı ve engelli bireylerin bakımını büyük ölçüde aileye bırakmaktadır. Evde bakım ödeneği ve destekleyici hizmetler bulunmasına rağmen, bu uygulamalar hem yetersiz hem de sürdürülebilirlik açısından sorunludur. Kamu bakım hizmetlerinin sınırlı olması, özellikle düşük gelirli ailelerde bakım veren ve bakım alan bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu noktada aile içi rollerin yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de sosyal hizmet sistemi, bakım sorumluluğunu ağırlıklı olarak aileye yüklemekte; bu durum hem kültürel değerler hem de kamusal hizmetlerin yetersizliği ile beslenmektedir (Balcı & Duyan, 2020).

Aile temelli bakımın avantajı, bakım alan bireyin tanıdığı kişilerce duygusal bağ çerçevesinde desteklenmesidir. Ancak bu süreç, özellikle düşük gelirli hanelerde ciddi ekonomik ve fiziksel yükler yaratmakta; bakım verenlerde tükenmişlik sendromuna, bakım alanlarda ise bağımlılığın artmasına ve sosyal izolasyona yol açmaktadır (Karataş & Tanrıverdi, 2019). Geçmişte geniş aile yapısının sunduğu dayanışma ağı içinde işlevsel olabilen aile temelli bakım, günümüzde kentleşme, kadının istihdamdaki artışı ve çekirdek aile modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte sürdürülebilirliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Özellikle kadınların bakım yükü altında ev içi üretkenliği sürdürmelerinin beklenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir (Çoban & Atan, 2021).

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de uzun dönemli bakım hizmetlerinin profesyonelleşmesi yönünde bir eğilim görülmektedir. Ancak kurumsal bakım hizmetleri hem yetersiz sayıda hem de maliyetlidir. Bu eksikliği gidermek amacıyla yaygınlaşan yabancı bakıcı istihdamı, yeni yapısal sorunlar doğurmuştur. Çoğunlukla kayıt dışı çalışan ve herhangi bir bakım eğitimi bulunmayan göçmen kadınların yaşlı ve engelli bireylerle

birebir temas kurduğu bu süreç, denetim eksiklikleri nedeniyle bakım kalitesinde düşüşe ve mağduriyetlere yol açmaktadır (Erdoğan & Gökbayrak, 2018). Büyük şehirlerde yaygınlaşan bu durum, kimi zaman bakıcıların kötü muamele, ihmal, hırsızlık ve ölümle sonuçlanan olaylarla ilişkilendirilmesi nedeniyle kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır (Kılıç, 2022).

Bakım sürecinde yalnızca suç riski değil, aynı zamanda hukuki boşluklar da öne çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda bakım veren yabancı kişilerin yaşlı veya engelli bireylerle anlaşmalı evlilikler yaparak miras hakkı elde etmeleri veya bakım süreçlerini manipüle etmeleri, aile bireylerinin itirazlarına ve çatışmalara neden olmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nda evliliğin şekli ve sonuçları düzenlenmiş olsa da (TMK, 201), bu tür “bakım evlilikleri” karşısında etkili bir denetim mekanizması bulunmamaktadır (Çetinkaya, 2023).

Devletin bakım yükünü büyük ölçüde aileye devretmesi, Anayasa'da güvence altına alınan sosyal devlet ilkesini zayıflatmaktadır. Bu bağlamda gelecek vizyonda, bütüncül bir yaşlılık ve engellilik politikası inşa edilmesi gerekmektedir. Devlet destekli bakım merkezlerinin yaygınlaştırılması, evde bakım hizmetlerinin profesyonelleştirilmesi ve bakım verenler için psikososyal destek sistemlerinin geliştirilmesi, bu politikanın temel bileşenleri arasında yer almalıdır (Tunalı & Erdem, 2020). Ayrıca bakım hizmetlerinin insan hakları temelli bir çerçevede düzenlenmesi, bakım alan bireylerin öz saygılarının korunması açısından yaşamsal önemdedir.

“Türkiye’de hem yaşlı bakımı hem de muhtaç yaşlıların korunması açısından kurumsal bakım önemli bir araçtır. Kurumsal bakım, öncelikle huzurevleri ve rehabilitasyon merkezleri üzerinden örgütlenmiştir. 1982 Anayasası’nın 61. maddesinde “Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” hükmü yer almakta; ilgili yönetmelikte muhtaç yaşlılar, sosyal ve ekonomik yönden yoksun olup korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişiler olarak tanımlanmaktadır” (ASHB, 2017). Aynı düzenlemede huzurevleri, yaşlı bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak tanımlanmıştır.

Pandemi süreci, özellikle evde bakım hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi gerektiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Ailelerin bireysel çabalarının yetersiz kaldığı bu dönemde, kurumsal bakıma duyulan ihtiyaç artmıştır. Türkiye, güçlü hastane altyapısı ve şehir hastaneleri ile yaşlı ve engelli bireylerin tedavi süreçlerinde etkin bir politika izleyerek, Avrupa ülkelerinde görülen yüksek ölüm oranlarına kıyasla daha korunaklı bir hizmet sunabilmiştir. Gelişmiş yoğun bakım kapasitesi, bütünleşmiş sağlık sistemleri ve kamu-özel iş birliği çerçevesinde organize edilen hastane modelleri, yaşlı bireyler açısından koruyucu bir sağlık hizmeti sağlamıştır (Tunalı & Erdem, 2020). Bu deneyim, yalnızca kriz anlarında değil, aynı zamanda uzun vadeli bakım politikalarının iyileştirilmesi ve kapsayıcı hizmet modellerinin yaygınlaştırılması açısından da yol gösterici olmuştur.

Tablo 1

Uzun Dönemli Fiziksel/Zihinsel Hastalık, Sakatlık veya Yaşlılık Nedeniyle Bakıma Muhtaç Fert Yaşayan Hanelerden Profesyonel Bakım Hizmeti Alanların Sayısı ve Oranı – 2024

Kategori	Hanehalkı Sayısı (Bin)	Oran (%)
Toplam Hanehalkı Sayısı	26.947	100,0
Bakıma muhtaç fert olan hanehalkı	2.115	7,8
Bakıma muhtaç fert olmayan hanehalkı	24.832	92,2

Kaynak: TÜİK, Hizmetlere Erişim ve Ayrımcılık Araştırması, 2024

Tablo 2

Bakıma Muhtaç Fertlerin Profesyonel Bakım Hizmeti Alma Durumu (2024)

Hizmet Durumu	Hanehalkı Sayısı (Bin)	Oran (%)
Profesyonel bakım hizmeti alınan	202	9,6
Profesyonel bakım hizmeti alınmayan	1.913	90,4

Kaynak: TÜİK, Hizmetlere Erişim ve Ayrımcılık Araştırması, 2024

5. Aile İçi Bakım Sorumluluğunun İhlali ve Müdahale Mekanizmaları

Yaşlı ve engelli bireylere yönelik ailevi bakımın ihmal edilmesi hem sosyal hem de hukuki açıdan ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda bakım yükümlülüğünü sistematik biçimde yerine getirmeyen ya da ihlal eden aile bireylerinin miras hakkının sınırlandırılması veya reddedilmesi, caydırıcı bir önlem olabileceği gibi, yaşlı ve engelli bireylerin haklarını koruyucu bir mekanizma olarak da değerlendirilebilir (Demirtaş & Aktaş, 2019).

Aile içinde yaşlı ve engelli bireylerin bakım sorumluluğu, zamanla çoklu bakım verenler arasında görünmeyen bir güç ve kontrol çatışmasına dönüşebilmekte; bu durum doğrudan bakım alan kişinin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü tehdit edebilmektedir. Özellikle bakım alan bireyin ekonomik yetersizlikleri, sosyal yardım sistemlerinden yeterli düzeyde

faidalanamaması, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanamaması, mevcut bakım yükünü katlanarak artırmaktadır (Kara, 2021).

Bu nedenle bakım hizmetlerinin yalnızca ailevi iyi niyete dayalı değil, kurumsal ve profesyonel bir sistematik içerisinde ele alınması zorunludur. Huzurevleri ve gündüzlü bakım merkezlerinin, devlet kontrolünde ancak insan onuruna saygılı bir yaklaşımla hizmet sunmaları hem bakım kalitesini artıracak hem de bakım alan bireylerin yaşam doyumunu yükseltecektir (Erdoğan & Doğan, 2020).

Sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler de bölgelerinde yaşayan yaşlı ve engelli bireylerin mal varlığı olup olmamasına bakılmaksızın, sosyal sorumluluk ilkesi çerçevesinde harekete geçmeli; bakım süreçlerinin krize dönüşmeden yönetilmesine katkıda bulunmalıdır. Ancak bu noktada önemli bir çelişki, miras hukukunun mevcut haliyle bakım emeğini gözetmeden mal varlığını soy bağı temelinde paylaşmasıdır. Türk Medeni Kanunu'nda mal paylaşımı bakım emeğini dikkate almamakta; bu durum etik temelli bir hukuk anlayışıyla çelişmektedir (TMK, 2001). Oysa murisin yaşam kalitesini artıracak biçimde mal varlığının bakım hizmetine tahsis edilmesi, sosyal adalet ve etik sorumluluk açısından daha uygun bir yaklaşım olacaktır (Arat, 2020).

Bakım ilişkilerinde ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının ve özellikle miras beklentisinin bu ilişkileri olumsuz etkilemesinin önüne geçilebilmesi için devlet denetiminde adil ve şeffaf mekanizmalara ihtiyaç vardır. Yaşlı veya engelli bireylerin bakımının ister aile yanında isterse kurumsal bir merkezde sürdürülsün, bu hizmetlerin finansmanı mümkünse bakım alan bireyin kendi mal varlığı üzerinden karşılanmalı; ancak süreç, bireyin rızasını gözetken ve insan onuruna saygılı bir yaklaşımla yürütülmelidir (Yıldız & Özaydınlık, 2021).

Aile içi baskı, duygusal manipülasyon ya da ihmalkârlık gibi olumsuzlukların önüne geçilmesi adına, bakım uygulamaları kamu denetimi altında ve toplumsal vicdanla uyumlu biçimde düzenlenmelidir. Böylece hem bireyin maddi kaynakları suistimal edilmeden değerlendirilmiş olur hem de bakım ilişkisinin etik temelleri korunarak daha sağlıklı bir zeminde sürdürülmesi sağlanır. Devletin bu noktada görünmez bir müdahale tarzı benimseyerek, bireylerin mahremiyetini zedelemekten ancak etkin sosyal politikalarla destek sunması, bakım hizmetlerinin hem sürdürülebilirliğini hem de insan hakları temelli yürütülmesini güvence altına alacaktır (Güner & Şahin, 2022).

Bu çerçevede miras hakkı, yalnızca bir “beklenti” olmaktan çıkarılmalı; bireyin yaşam süresi boyunca aktif yaşam hakkını koruyacak biçimde sosyal refaha yönlendirilen bir araç hâline gelmelidir. Devlet, bakım hizmetlerinin kamusal denetimini güçlendirerek ve bakım ihlallerini yasal olarak tanımlayarak yaşlı ve engelli bireyleri daha etkin biçimde koruyabilir. Ayrıca, bakım yükümlülüğünün yerine getirilip getirilmediğini izleyen bağımsız denetim kurulları ve şikâyet mekanizmalarının oluşturulması, hak temelli sosyal politikanın işlerliğini artıracaktır.

Sonuç

Türkiye’de yaşlı ve engelli bireylerin bakım yükü büyük ölçüde aile içinde karşılanmakta; bu yük çoğunlukla bakım veren aile bireylerinin omuzlarına bırakılmaktadır. Aile temelli bakım modeli, kamusal hizmetlerin yetersizliği nedeniyle devletin sosyal bakım sorumluluğunu aile üyelerine devrettiği bir yapıyı pekiştirirken, bakım verenlerin sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan yıpranmasına yol açmaktadır. Mevcut hukuki çerçevede bakım emeği ne sistematik biçimde tanınmakta ne de ödüllendirilmektedir. Bu tablo hem sosyal politikaların hem de hukuk düzeninin bakım emeğini görünür kılan, koruyan ve adil biçimde değerleyen bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Öncelikle kamusal bakım hizmetlerinin kapsam ve kapasitesinin artırılması gereklidir. Yerel yönetimler aracılığıyla gündüzlü bakım merkezleri, evde bakım destek birimleri ve bakım koordinasyon sistemleri yaygınlaştırılmalı; bu hizmetler kamu güvencesi altında nitelikli, erişilebilir ve kapsayıcı biçimde sunulmalıdır. Aile içinde bakım veren bireylere düzenli ve sürdürülebilir maddi destek sağlanmalı; bu kişiler sosyal güvenlik sistemine primsiz şekilde dâhil edilerek emeklilik gibi temel hakları güvence altına alınmalıdır. Bakım nedeniyle işgücünden uzaklaşan bireyler için yeniden işe dönüş programları, esnek çalışma ve ücretli/ücretsiz bakım izni hakları ile gelir kaybını telafi edici mekanizmalar tasarlanmalıdır.

Bakım, yalnızca fiziksel ve maddi yönleriyle değil; duygusal ve manevi boyutlarıyla da ele alınmalıdır. Toplumda bakım emeğinin yalnızca “aile içi görev” değil, ortak bir toplumsal sorumluluk olduğu bilinci güçlendirilmelidir. Bu amaçla medya, eğitim ve kamu iletişimi yoluyla farkındalık artırılmalı; çocukluktan itibaren empati, merhamet ve dayanışma değerleri eğitim içeriklerine yedirilerek bakım kültürü kurumsallaştırılmalıdır. Aile içindeki bakım yükünün adil paylaşımı teşvik edilmeli; bakım veren herkesin emeği toplumsal olarak tanınmalı ve değersizleşmesi engellenmelidir.

Hukuki düzlemde, aile içi uzun süreli ve özverili bakım hizmetinin mirasın adil paylaşımında dikkate alınmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bakım sözleşmelerinin açık hükümlerle yasal güvenceye kavuşturulması; uyuşmazlık hâlinde sosyal hizmet uzmanları ve bakım alanında yetkin bilirkişilerin değerlendirmelerine başvurulması; karar vericilerin bakım ilişkisi, duygusal bağ, fedakârlık düzeyi ve günlük yaşam pratiği gibi çok boyutlu unsurları dikkate alması önem taşımaktadır. Böylelikle hem bakım alanının onuru ve özerkliği korunacak hem de bakım verenin emeği adil biçimde karşılık bulacaktır.

Politika düzeyinde veriye dayalı yönetim esastır. Bakım emeğine ilişkin düzenli, ayrıştırılmış veriler (yaş, bakım süresi, bakım türü, hizmete erişim, hane geliri vb.) periyodik biçimde toplanmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Ulusal ölçekte bir “Bakım İzleme Kurulu” kurularak, bakım politikalarının etkililiği, hakkaniyeti ve kapsayıcılığı yıllık raporlarla izlenmeli; ihtiyaç duyulan alanlarda düzeltici düzenlemeler hızla hayata geçirilmelidir.

Anayasal düzeyde “bakım hakkı” açıkça tanımlanmalı; her bireyin insan onuruna yakışır biçimde bakım hizmetine erişimi bir vatandaşlık hakkı olarak güvence altına alınmalıdır. Uluslararası insan hakları ve sosyal politika standartlarıyla uyum gözetilerek iç hukukta gerekli uyarlamalar yapılmalıdır. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ve yerel yönetimler politika tasarımı ve uygulamasına aktif biçimde dâhil edilmelidir. Yerel düzeyde aile destek merkezleri, bakım kooperatifleri ve topluluk temelli bakım girişimleri desteklenerek hem hizmet çeşitliliği artırılmalı hem de nitelikli istihdam alanları genişletilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye’nin hızla yaşlanan nüfusu ve artan bakım ihtiyacı karşısında, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir bakım sisteminin inşası ertelenemez bir gerekliliktir. Dayanışma ve hakkaniyet temelinde kurgulanan, kamusal sorumluluğu güçlendirilmiş, hukuki ve kurumsal boyutları netleştirilmiş bir bakım düzeni; bir yandan bakım verenlerin emeğini görünür ve değerli kılacak, diğer yandan yaşlı ve engelli bireylerin insan onuruna yakışır biçimde desteklenmesini sağlayacaktır. Böyle bir dönüşüm, güçlü aile bağlarıyla desteklenen sağlıklı bireylerden oluşan, sosyal adalet ve toplumsal refahı önceleyen bir toplum düzeninin de temelini oluşturacaktır.

Kaynaklar

- Akkan, B. (2020). *Aile, bakım ve sosyal politikalar: Türkiye örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arat, T. (2020). *Vasiyetnamede irade fesadı ve muvazaa sorunu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB]. (2017). *Yaşlı Hizmetleri Yönetmeliği*. Ankara: ASHB.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB]. (2025). *2025 Aile Yılı Vizyon Belgesi*. Ankara: ASHB.
- Balcı, F. A., & Duyan, V. (2020). Türkiye’de aile temelli yaşlı bakımı: Güçlükler ve beklentiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 401–421.
- Bettio, F., & Plantenga, J. (2004). Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10(1), 85–113.
- Çetinkaya, A. (2023). Medeni hukukta evlilik kurumu ve suistimal alanları: Yaşlılarla yapılan anlaşmalı evlilikler. *İstanbul Hukuk Dergisi*, 81(2), 213–238. <https://doi.org/10.26650/istanbulesder.1241728>
- Çetinkaya, H. (2023). Yabancıların evlilik yoluyla vatandaşlık ve miras hakkı edinimi: Hukuki sorunlar. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 41(1), 233–252.

- Çoban, A., & Atan, E. (2021). Aile yapısının dönüşümü ve kadının bakım rollerine etkisi. *Kadın/Woman 2000*, 22(1), 41–60.
- Demircioğlu, B. (2021). Vasilik kurumunun suistimali ve engelli bireylerin korunması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 153, 219–243.
- Demircioğlu, M. (2021'a). Vasilik kurumunun kötüye kullanımı ve miras hukuku açısından sonuçları. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 39(2), 87–105.
- Demircioğlu, M. (2021b). Vesayet kurumunun kötüye kullanımı ve engelli hakları. *Hukuk ve Adalet Dergisi*, 8(1), 65–82.
- Demirtaş, H., & Aktaş, F. (2019). Miras hukukunda bakım karşılığı mal devri ve uygulamadaki sorunlar. *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, 6(1), 83–110.
- Demirtaş, H., & Madran, A. (2014). Engellilerin toplumsal yaşama katılımı: Hak temelli bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 59–82.
- Demirtaş-Madran, H. A. (2014). Ayrımcılık ve sosyal dışlanma: Engelliler üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 529–548.
- Erdoğan, E., & Doğan, S. (2020). Yaşlı bakımında kurumların rolü ve bakım kalitesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 111–132.
- Erdoğan, N., & Gökbayrak, Ş. (2018). Göçmen kadınların ev içi hizmetlerdeki konumu: Bakım emeği tartışmaları. *Çalışma ve Toplum*, 57(2), 763–784.
- Erdoğan, S., & Doğan, A. (2020). Kurumsal yaşlı bakım hizmetlerinin değerlendirilmesi: Huzurevi örneği. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2), 45–64.
- Finch, J., & Mason, J. (1993). *Negotiating family responsibilities*. London: Routledge.
- Gelir İdaresi Başkanlığı [GİB]. (2023). Engelli bireyler için ÖTV muafiyetli araç alımı hakkında bilgilendirme. <https://www.gib.gov.tr>
- Güner, Z., & Şahin, R. (2022). Türkiye’de yaşlı bakımında aile, devlet ve sivil toplumun rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 102–122.
- Güvenç, E. (2023). İnsan onuruna dayalı yaşam hakkı bağlamında bakım ilişkilerinin hukuki sınırları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(1), 87–112.
- Kalaycıoğlu, S. (2020'a). *Aile, kadın ve sosyal politikalar: Türkiye’de sosyal devletin dönüşümü*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kalaycıoğlu, S. (2020b). Türkiye’de aile yapısı ve sosyal politikalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 15–34.

- Kara, M. (2021). Yaşlı bireylerde bakım sorumluluğu ve sosyal destek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 229–248.
- Kara, N. (2021). Aile içi bakım sorumluluğu ve kadınların ücretsiz bakım emeği. *Kadın/Woman 2000*, 22(1), 51–70.
- Karakaş, A., & Yılmaz, H. (2022). Engelli hakları ve sosyal yardımların istismarı: Etik ve hukuki tartışmalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 145–163.
- Karataş, K., & Tanrıverdi, D. (2019). Yaşlı bakım hizmetlerinde kadının yeri ve yükü. *Sosyal Hizmet Dergisi*, 33(1), 65–84.
- Karataş, Z., & Tanrıverdi, G. (2019). Yaşlı bakımında aile yükümlülüğü ve tükenmişlik sendromu. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 21(48), 95–118.
- Kılıç, A. (2022'a). Göçmen bakıcı emeğinin kriminal boyutları: Türkiye örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 221–240.
- Kılıç, A. (2022b). Yaşlı bakımında suistimaller ve kriminal vaka analizleri. *Adalet Dergisi*, 11(1), 203–221.
- Kittay, E. F. (1999). *Love's labor: Essays on women, equality, and dependency*. New York: Routledge.
- Koçak, D. (2019). Yaşlılıkta ihmal ve istismar. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 143–159.
- Korkmaz, M., & Aydın, S. (2021). Türkiye'de bakım emeği, toplumsal cinsiyet ve miras hukuku: Medeni Kanun'un yeniden değerlendirilmesi. *Hukuk ve Toplum Dergisi*, 13(2), 112–130.
- Özbek, S. (2021). Aile temelli bakım hizmetleri ve sosyal politika açmazı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 85–102.
- T.C. Anayasası. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Resmî Gazete, 09.11.1982.
- T.C. Türk Medeni Kanunu [TMK]. (2001). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu. *Resmî Gazete*, 08.12.2001, Sayı: 24607. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Tronto, J. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- Tunalı, A. (2022). Kentleşme, dijitalleşme ve yaşlı bireylerin sosyal dışlanması. *Kent ve Toplum Dergisi*, 5(2), 221–240.

- Tunalı, A., & Erdem, R. (2020). Pandemi sürecinde yaşlı bakım hizmetleri ve sosyal politika. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 245–268.
- Tunalı, H., & Erdem, R. (2020). Türkiye’de yaşlılık politikalarının değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 677–695.
- Tunalı, İ. H. (2022). Yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimi ve sosyal dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 67–85.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). *Hizmetlere erişim ve ayrımcılık* (Yayın No. 57935). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hizmetlere-Erisim-ve-Ayrimcilik-2024-57935>
- Yıldız, A., & Erdem, R. (2019). Türkiye’de yaşlı bakımında aile ve devletin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 123–148.
- Yıldız, A., & Özaydınlık, B. (2021). Engellilik ve insan hakları: Engelli haklarının görünürlüğü üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 9(116), 357–368. <https://doi.org/10.29228/ASOS.52683>
- Yıldız, H., & Erdem, M. (2019). Yaşlı bakımında aile sorumluluğu ve sosyal politika. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(2), 435–450.
- Yılmaz, V., & Öztürk, M. (2018). *Sosyal hizmetin dönüşümü: Aileye dayalı bakım politikaları ve etkileri*. Ankara: Dipnot Yayınları.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.10>

Volume 9/3

2025 p. 144-161

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARA İLİŞKİN YARGI KARARLARININ DÖNÜŞÜMÜ: TÜRKİYE'DE 2014-2024 ARASI ADLİ İSTATİSTİKLERİN ANALİZİ

THE TRANSFORMATION OF JUDICIAL DECISIONS CONCERNING CHILDREN IN CONFLICT WITH THE LAW: AN ANALYSIS OF TURKISH JUDICIAL STATISTICS 2014–2024

Mehmet DEMİRBAŞ*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de suça sürüklenen çocuklara (SSÇ) ilişkin yargı süreçlerini son on yıllık (2014–2024) adli istatistik verileri ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çocuk adalet sistemine yönelik karar türleri, yıllara göre değişim eğilimleri ve mahkûmiyet, beraat, hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) gibi farklı karar sonuçları nicel olarak incelenmiştir. Veriler, Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan resmi istatistik raporlarından derlenmiştir. Bulgular, SSÇ dosya sayılarının 2022 yılından itibaren dikkat çekici bir biçimde arttığını, HAGB uygulamasının yıllar içerisinde düzenli bir biçimde yaygınlaştığını ve mahkûmiyet oranlarının görece azaldığını göstermektedir. Özellikle 2023 ve 2024 yıllarında, SSÇ’ye dair toplam dava sayısı ve verilen karar sayılarında önemli artışlar gözlemlenmiştir. Bu eğilimler, çocuk adalet sisteminin cezalandırıcı anlayıştan uzaklaşarak daha fazla alternatif yaptırıma yöneldiğine işaret etmektedir. Ayrıca, toplam karar sayılarındaki dalgalanma hem mevzuat değişikliklerinin hem de uygulama pratiklerinin zamansal etkisine işaret etmektedir. Çalışma, mevcut politikaların etkinliğini değerlendirmek ve çocuk adaletine dair daha adil ve onarıcı bir yaklaşım geliştirmek amacıyla ampirik bir temel sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç, Suça Sürüklenen Çocuklar, Çocuk Adalet Sistemi, Mahkûmiyet Oranı, Adli İstatistik

ABSTRACT

This study aims to analyze judicial processes involving juvenile offenders (JOs) in Turkey using official judicial statistics spanning the last eleven years (2014–2024). It

* Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Bölümü, E-mail: mehmetdemirbas88@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9760-1130, Ankara, Türkiye.

focuses on the distribution of verdict types over time, including conviction, acquittal, and deferred judgment (HAGB), by employing a quantitative approach. The data were obtained from the annual reports published by the Ministry of Justice. The findings reveal a significant increase in juvenile case numbers beginning in 2022, a steady rise in the use of deferred judgments, and a relative decline in conviction rates. Notably, there is a marked surge in both the total number of juvenile cases and judicial decisions in 2023 and 2024. These trends suggest a shift away from punitive approaches toward alternative sanctions within the juvenile justice system. Additionally, fluctuations in total decision counts indicate temporal impacts of legislative reforms and policy implementations. This study aims to provide an empirical foundation to assess the effectiveness of current policies and to support the development of a more restorative and equitable juvenile justice approach.

Keywords: *Crime, Juvenile Offenders, Juvenile Justice System, Conviction Rate, Judicial Statistics*

Giriş

Suçta sürüklenen çocuklar, modern ceza adalet sistemlerinin hem en kırılgan hem de en çok tartışılan alanlarından birini oluşturmaktadır. Çocukluk dönemi, yalnızca biyolojik bir evre olmanın ötesinde, bireyin toplumsal kimliğinin temellerinin atıldığı, korunması gereken gelişimsel bir süreçtir. Dolayısıyla çocukların suçla ilişkilendirilen davranışlar sergilemesi, çoğu zaman yalnızca bireysel bir sapma ya da iradi bir tercihten ibaret olmamaktadır. Aksine, bu tür durumlar çoğunlukla sosyal, ekonomik, kültürel ve yapısal etkenlerin kesiştiği daha geniş bir bağlam içinde ortaya çıkar (Çelik, 2025). Bu bağlamda, çocuk suçluluğu, toplumun içsel çatışmalarının ve kırılganlıklarının çocuk bedeni üzerinden dışa vurduğu çok katmanlı bir olgudur.

Bu çok boyutlu olguyu dikkate alan modern ceza adalet sistemleri, çocuklara özgü hukuki yaklaşımlar geliştirmeye çalışmış; koruyucu, onarıcı ve rehabilite edici modelleri ön plana çıkarmıştır. Ne var ki, uygulamada hâlâ cezalandırıcı reflekslerin baskın olduğu ve çocuğu toplumsal koşulların ürünü olarak değil, fail olarak konumlandıran klasik yargı anlayışının etkisini koruduğu görülmektedir (Lipse, 2009). Bu durum, koruma temelli yaklaşımlarla pratikteki uygulamalar arasındaki mesafenin kapanmadığını göstermektedir.

Türkiye özelinde bakıldığında, suçta sürüklenen çocuk olgusu son on yılda hem artan dava dosyası sayıları hem de karar türlerinde gözlemlenen çeşitlilikle birlikte çocuk adalet sisteminin merkezinde yer almış durumdadır. Özellikle Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması kararlarındaki artış, mahkûmiyet ve beraat oranlarındaki değişkenlik ile birlikte okunduğunda, sistemin cezalandırıcı ya da onarıcı yönelimleri arasındaki salınımı daha net biçimde ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2018). Bu veriler, yalnızca çocukların suçla ilişkilene düzeyini değil, aynı zamanda yargı mekanizmalarının çocuklara yaklaşım biçimini de anlamak açısından da önemlidir.

2014–2024 dönemine ait resmi istatistikler incelendiğinde, SSÇ dosyalarında dalgalı bir seyir izlenmektedir. Bazı yıllarda gözlemlenen artışlar, sıradan bir yükselişin ötesinde dramatik boyutlara ulaşmıştır. Bu durum, basit bir suç oranı yükselişi şeklinde yorumlanamayacak bir derinlik kazanmıştır. Zira çocuk suçluluğu, sadece bireysel bir

davranış örüntüsü değil; toplumsal dönüşümlerle, aile yapısındaki kırılmalarla, eğitim sisteminin aksaklıklarıyla, ekonomik yoksunlukla, iç göç ve dışlanma dinamikleriyle doğrudan ilişkili çok boyutlu bir meseledir (Özalp, 2024). Bununla birlikte, ceza adalet sisteminin çocuklarla ilk temas noktaları, dava süreçlerinin işleyişi ve karar mekanizmalarının yapısı da SSÇ verilerini biçimlendiren belirleyici faktörler arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de son on yıl içinde suçta sürüklenen çocuklara ilişkin mahkeme kararlarının nasıl bir seyir izlediğini incelemekte ve çocuk adalet sisteminin genel yönelimlerini anlamayı hedeflemektedir. Araştırma kapsamında, Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan resmi adli istatistikler, doküman analizi yöntemiyle detaylı biçimde değerlendirilmiştir. Özellikle yıllar içinde SSÇ dosya sayısındaki değişim, verilen karar türlerinin dağılımı, HAGB kararlarının zaman içindeki eğilimi ve yargı süreçlerinin etkinliği, çalışmanın temel odak noktaları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, nicel veriler üzerinden yapılan değerlendirmeler aracılığıyla, çocuk adalet sisteminin yapısal eğilimleri hakkında kapsamlı bir çerçeve sunulması amaçlanmaktadır.

Bu araştırma aynı zamanda suçta sürüklenen çocuklara ilişkin yargı kararlarının zaman içerisindeki dönüşümünü anlamaya yönelik beş temel soruya odaklanmaktadır. İlk olarak, 2014–2024 yılları arasında mahkemelerin SSÇ davalarına dair verdiği kararların ne yönde değiştiği sorusu ele alınmaktadır. İkinci olarak, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarının bu dosyalar içindeki oranı incelenmekte; bu oranın yıllar içerisindeki eğilimi üzerinden çocuk adalet sistemine dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmaktadır. Üçüncü soru ise SSÇ dosyalarının, genel ceza adalet sistemi içindeki konumuna ilişkindir: Bu tür dosyaların sayısal olarak artıp artmadığı ve bu artışın sosyolojik ya da yapısal düzeyde nasıl açıklanabileceği değerlendirilmektedir. Dördüncü olarak, mahkûmiyet, beraat ve benzeri sonuçların yıllara göre dağılımı analiz edilerek, karar mekanizmalarının çocuklara yönelik daha cezalandırıcı mı yoksa farklı bir yaklaşıma mı yöneldiği sorgulanmaktadır. Son olarak, adli istatistiklerde gözlenen eğilimlerin, alternatif yaptırımların gelişimi ve sistemin onarıcı adalet yönelimi açısından ne tür bir anlam taşıdığı araştırılmaktadır.

Bu sorular etrafında şekillenen çalışma, yalnızca sayısal verilerin teknik bir analizini yapmakla kalmamakta; aynı zamanda bu verilerin ardında yatan adli politikaları ve toplumsal eğilimleri yorumlamayı da amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel savı şudur: Türkiye’de suçta sürüklenen çocuklara dair mahkeme kararlarında son on yılda gözlenen değişim, çocuk adalet sisteminin cezalandırıcı ve onarıcı yaklaşımlar arasında gidip gelen, hibrit bir yapıya işaret etmektedir. Özellikle HAGB gibi karar türlerindeki artış, sistemin çocuklara özgü daha esnek ve alternatif çözüm yollarına yönelme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Suça Sürüklenen Çocuk Kavramına Eleştirel Yaklaşım ve Kavramsal Tartışma

Suçta sürüklenen çocuk kavramı, Türkiye’de çocukların ceza adaleti sistemiyle kurduğu ilişkiyi tanımlamak amacıyla geliştirilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile yasal çerçeveye dâhil edilen bir ifadedir (Kandemir, 2025). Bu kavram, klasik anlamda kullanılan “suç işleyen çocuk” söyleminden bilinçli biçimde uzaklaşarak, çocuğu salt fail olarak değil, çoğu zaman toplumsal, ekonomik ya da yapısal koşulların etkisiyle suça yönelmiş bir birey olarak konumlandırmayı amaçlamaktadır (Yüksel, 2024, s. 71). Kanunun 3. maddesinde SSC, “kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan çocuk” şeklinde tanımlanmıştır.

Her ne kadar “suça sürüklenen çocuk” kavramı, çocukların suçla ilişkilendirilmesini daha yumuşak ve yapısal gerekçelere dayalı bir biçimde ifade etmeyi hedeflese de, kavramın kendisi çeşitli açılardan eleştiriye açıktır (İrtiş, 2015). Eleştirilerin başında, ifadenin pasif ve edilgen yapısı nedeniyle çocuğun özne olarak sorumluluğunu gölgelediği düşüncesi gelmektedir (Tarhan, 2012). Özellikle “sürüklenme” fiili, çocuğun kendi iradesi dışında birtakım dışsal etkenler sonucu suça karıştığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu da bireysel sorumluluk gibi önemli unsurların arka planda kalmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, kavram daha çok çocuğun fail olmaktan ziyade “failleştirilen” bir figür olarak görülmesini kolaylaştırmakta; suça yönelimin temelinde yatan yoksulluk, aile içi şiddet, eğitime erişimdeki sorunlar ve sosyal dışlanma gibi yapısal dezavantajlara dikkat çekmektedir (Aslan, 2021).

Kavrama yönelik bir başka eleştiri ise, içerdiği belirsizlikle ilgilidir. Her ne kadar “sürüklenme” ifadesi, teorik düzeyde çocuğun suça iradesi dışında itilmesini vurgulasa da; uygulamada çocuklara yönelik adli süreçlerin çoğu zaman yetişkinlere uygulanan prosedürlerle büyük ölçüde benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu durum, çocuk adalet sisteminin temelini oluşturan koruyucu ve onarıcı ilkeler ile fiili uygulamalar arasındaki çelişkiyi görünür kılmaktadır. Literatürde bu uyumsuzluğu destekleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin Karataş ve Mavili’nin (2019) araştırması, SSC’lerin yargı süreçlerinde yeterli psiko-sosyal destekten yoksun kaldıklarını ve çoğunlukla cezalandırıcı yaklaşımlarla muhatap olduklarını ortaya koymaktadır.

Kavramın problemli yönlerinden biri de, çocuğun toplumsal kimliği üzerinde yaratabileceği damgalayıcı etkilerdir. Suç kavramıyla erken yaşta özdeşleşen bir çocuk, toplumsal etiketlenmenin olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kalmakta; bu da çoğu zaman çocuğun yeniden suça yönelme riskini artırmaktadır (Dinç, 2020). Bu bağlamda, SSC teriminin çocuk yararını esas alan bir koruma amacı taşıdığı iddia edilse de, uygulamada bu amacın tam anlamıyla karşılık bulamadığı görülmektedir. Toplumun çocuklara yüklediği etiketler, onların ileriki yaşamlarında sosyal hayata entegrasyon süreçlerini de doğrudan etkilemektedir.

Uluslararası literatürde ise benzer içerikteki kavramlar giderek daha nötr ve kapsayıcı terimlerle ifade edilmektedir. Örneğin Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde sıkça kullanılan “children in conflict with the law” (hukukla çatışan çocuklar) kavramı, çocuğu fail olarak etiketlemek yerine, hukuki normlarla sorun yaşayan bir birey olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin temel ilkeleriyle de uyumludur. Sözleşmede, çocukların yargı süreçlerinde korunmaları, rehabilite edilmeleri ve toplumla yeniden bütünleşmeleri birincil hedef olarak tanımlanmıştır (Zehr, 2002, s. 33).

Sonuç olarak, SSC kavramı görünürde koruyucu bir çerçeve sunsa da, uygulamada cezalandırıcı adalet mantığı ile örtüşen bir yapıya sahiptir (Goldson & Muncie, 2006). Kavramın bu haliyle sürdürülmesi, çocukların mağduriyetini artırmakta ve sistemsel bir dönüşümün önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle, çocuk adalet sisteminin temelinde yer alan kavramsal çerçevenin yeniden ele alınması, hem çocuk hakları yaklaşımının güçlenmesi hem de uygulamada bütüncül bir koruma mekanizmasının inşası açısından kritik bir gerekliliktir (Yüksel, 2024).

1.2. Çocuk Adalet Sistemine Eleştirel Yaklaşım ve Kavramsal Tartışma

Çocuk adalet sistemi, yalnızca çocuklara özgü yargısal bir çerçeve sunmakla kalmaz; aynı zamanda bir toplumun çocuklara nasıl baktığını, onları nasıl tanımladığını ve hangi normlar çerçevesinde düzenlemek istediğini de yansıtan değer yüklü bir yapıdır. Türkiye’de “suça sürüklenen çocuk” kavramı, çocuğu klasik anlamda bir fail olarak değil; çevresel, ekonomik ve toplumsal koşulların etkisiyle suça yönelmiş bir birey olarak ele almayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, fail merkezli geleneksel ceza hukukundan farklı olarak, bireysel sorumluluğun ötesinde çocuğu sosyal risklerin ve kırılganlıkların bir çıktısı olarak konumlandırır (Kandemir, 2025; UNICEF, 2013). Böylece, çocukluk deneyimi ile suç arasında daha karmaşık ve bütüncül bir ilişki kurulması amaçlanır (Aslan, 2021).

Ne var ki, bu kavramsal çerçevenin uygulamada aynı hassasiyetle hayata geçirildiğini söylemek güçtür. Örneğin, medya söylemlerinde suça sürüklenen çocuklara dair kullanılan etiketleyici ve dışlayıcı dil, çocukların yalnızca yargı süreçlerinde değil, kamuoyunda da yeniden mağdur edilmesine neden olabilmektedir (Yüksel, 2024). Bu tür bir temsiliyet sorunu, kavramın teorik niyeti ile pratikteki yansıması arasındaki mesafenin hâlen önemli bir sorun alanı olduğunu göstermektedir. Çocuğun korunması gerektiğine dair söylemsel mutabakata rağmen, uygulamada cezalandırıcı pratiklerin baskınlığı sürdüğü ölçüde, çocuk adalet sisteminin dönüştürücü gücü sınırlı kalmaktadır (Hammerberg, 2009).

Öte yandan, çocukların suça yönelmesinde bireysel özelliklerden çok, yoksulluk, toplumsal ayrımcılık, göçmenlik statüsü gibi yapısal eşitsizliklerin belirleyici olduğu yönündeki bulgular, literatürde sıkça vurgulanmaktadır (Aslan, 2021; Dinç, 2020; Kandemir, 2025). Bu gerçeklik, cezalandırmaya dayalı yaklaşımların çocukların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını ve yerini daha kapsamlı, çok düzeyli ve bütüncül bir çocuk adalet sistemine bırakması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır

(Hammerberg, 2009). Başka bir deyişle, çocuk adaletinde etkili ve kalıcı çözümler geliştirmek için yalnızca yargısal düzenlemeler değil; sosyal politikalar, eğitim sistemi ve destekleyici hizmetler gibi çok sayıda alanın entegrasyonu şarttır (UNICEF, 2013).

1.3. Çocuk Adalet Sisteminin Kuramsal Temelleri

Çocuk adalet sisteminin kuramsal temelleri, genellikle iki ana model etrafında şekillenmiştir: cezalandırıcı model ve rehabilite edici model. Cezalandırıcı modelde çocuk, klasik ceza hukukunun sorumluluk taşıyan bir öznesi olarak ele alınırken; rehabilite edici model ise çocuğu gelişimsel özellikleri gereği korunması gereken bir birey olarak konumlandırır (Öntaş, 2006). Türkiye’de yürürlükte olan çocuk adalet sistemi, yasal düzenlemeler düzeyinde rehabilitasyon odaklı bir anlayışa dayandığı izlenimini verse de; uygulamada her iki modelin izlerini taşıyan, melez bir yapıdan söz etmek mümkündür (Özar, 2023). Özellikle mahkeme kararları, ceza türlerinin seçimi ve yargı süreçlerinin niteliği, bu ikili yapı arasında sürekli bir salınımı ortaya koymaktadır (Temiz, 2023).

Uluslararası belgeler ise çocuk adaletine ilişkin daha net ve koruyucu bir çerçeve çizmektedir. UNICEF ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNCRC, 1989) gibi temel metinler, çocuk adaletinin merkezine “çocuğun yüksek yararı” ilkesini yerleştirmekte ve bu ilkenin sadece bir ilkesel duruş değil, somut yargı uygulamalarına da yön vermesi gerektiğini vurgulamaktadır (Akyüz, 2019; Hammerberg, 2009). Bu çerçevede, ceza yargılamalarının çocuğun kişisel gelişimini gözeten, onu topluma yeniden entegre etmeyi hedefleyen mekanizmalarla donatılması beklenmektedir (Temiz, 2023).

Ancak sahadaki gerçeklik bu beklentilerin gerisinde kalmaktadır. Yargı sisteminde gözlemlenen kurumsal tikanıklıklar, sosyal hizmet desteklerinin zayıf yapısı kuramsal çerçevenin uygulamada yeterince karşılık bulamadığını göstermektedir (UNICEF, 2013). Bu uyumsuzluk, çocuk adalet sisteminin yalnızca yasa metinleriyle değil, pratik uygulamalarla da yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, çocuk haklarını esas alan ilkeler, söylem düzeyinde kalmamalı; yargının işleyişine, kurumların reflekslerine ve toplumsal yaklaşım biçimlerine somut olarak yansıtılmalıdır (Hammerberg, 2009).

1.4. Alternatif Yaptırımlar ve Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması (HAGB)

Suçla sürüklenen çocuklara yönelik ceza temelli yaklaşımların yerine, alternatif ve onarıcı yöntemlerin uygulanması hem çocukların sağlıklı gelişimi hem de uzun vadede toplumsal güvenliğin inşası açısından daha işlevsel ve sürdürülebilir bir çözüm olarak değerlendirilmektedir (Akçay, 2011; Yılmaz, 2021). Bu çerçevede, Türkiye’de alternatif yaptırım yollarının en yaygın örneklerinden biri olarak kabul edilen Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması (HAGB) uygulaması, dikkat çeken bir yer tutmaktadır (Yılmaz 2021; Ünal, 2025). HAGB’nin temel amacı, çocuğun sabıka kaydı edinmesini engellemek ve böylece onu yasal bir etiketle damgalamadan sistem dışına yönlendirmektir.

Aynı zamanda, belli koşullar altında denetim ve yükümlülük içeren yapısıyla, toplumsal denetim işlevi de görmektedir (Yüksel, 2024).

Ancak uygulamada HAGB kararlarının bu kadar yaygınlaşması, sistemin gerçekten onarıcı bir adalet mantığına mı dayandığı sorusunu gündeme getirmektedir. HAGB oranlarındaki belirgin artış, bazı durumlarda sistemin cezalandırmaktan kaçınan değil, yalnızca cezayı biçimsel olarak yumuşatan bir mekanizmaya evrilmiş olabileceğine dair soru işaretleri doğurmaktadır. Bu çalışmada ulaşılan bulgular da bu yorumu destekler niteliktedir. Yıllar içinde HAGB kararlarının oransal olarak dikkat çekici biçimde arttığı görülmektedir. Bu eğilim, sistemin onarıcı adaleti içselleştirmekten çok, klasik cezalandırma modelini törpüleyen teknik bir çözümle yetinmeye meyilli olduğunu göstermektedir.

Oysa onarıcı adalet modellerinin temel mantığı, yalnızca failin sorumluluğunu bireysel düzeyde ele almakla sınırlı değildir. Bu yaklaşımlar aynı zamanda mağdurun sürece aktif biçimde katılımını, toplumun da bu süreçte rol almasını esas alır. Amaç yalnızca suçu bireysel düzeyde telafi etmek değil, suçla birlikte bozulan sosyal ilişkileri yeniden onarmak ve çatışmaları barışçıl yollarla çözmektir. Bu yönüyle onarıcı adalet, hukukun yalnızca yaptırım gücüne değil, toplumsal uzlaşma ve iyileştirme kapasitesine de odaklanır (Akçay, 2011; Zehr, 2002).

Ancak Türkiye bağlamında bu modelin henüz kurumsallaşmış bir yapıya kavuştuğunu söylemek zordur (UNICEF, 2013). Onarıcı adalet anlayışı, büyük ölçüde denetimli serbestlik ya da sınırlı sosyal hizmet müdahaleleri aracılığıyla dar bir uygulama alanı içinde kalmaktadır. Bu tablo, çocuklara özgü alternatif yaptırımların yalnızca biçimsel seçenekler olarak değil, sistematik ve bütüncül politikalar çerçevesinde geliştirilmesi gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, gerçek anlamda onarıcı bir çocuk adalet sistemi inşa edilebilmesi için mevcut uygulamaların ötesine geçilmesi; normatif ilkelerin, sosyal hizmet altyapısıyla ve toplumsal katılım mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir (UNICEF, 2013; Hammerberg, 2009).

2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’de suçla sürüklenen çocuklara ilişkin adli istatistiklerin yıllar içindeki seyrini inceleyerek, çocuk adalet sisteminde yaşanan yapısal dönüşümleri daha iyi anlamayı hedeflemektedir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. Doküman analizi, mevcut belgelerin sistematik biçimde çözümlenmesine dayanan ve özellikle resmi kayıtlar, raporlar ile arşiv materyallerine odaklanan nitel bir araştırma yöntemidir (Bowen, 2009; Sak vd., tarihsiz). Yöntemin güçlü yönlerinden biri, toplumsal olguların zaman içindeki değişim ve sürekliliklerini tarihsel bir çerçevede analiz etme imkânı sunmasıdır (Merriam & Tisdell, 2016; Sak vd., tarihsiz).

Araştırmanın temel veri kaynağını, Adalet Bakanlığı tarafından yıllık olarak yayımlanan “Adli İstatistik” raporları oluşturmuştur. Bu raporlar, ceza adalet sistemine dair ayrıntılı nicel veriler sunmakta ve Türkiye’nin yargı uygulamalarını anlamak açısından değerli birer

resmi kayıt niteliği taşımaktadır (Number Analytics, 2025). Çalışmada, SSÇ dosya sayıları, mahkeme karar türleri, HAGB oranları, yaş grupları ve cinsiyet gibi değişkenler temel alınarak, yıllara göre dağılımlar incelenmiş ve eğilimler görsel materyaller (tablolar) eşliğinde ortaya konulmuştur. İncelemenin kapsadığı dönem, 2014 ile 2024 yılları arasındaki on yıllık süreyi kapsamaktadır.

Doküman analizinin tercih edilmesindeki temel nedenlerden biri, çocuk adalet sisteminin sabit bir yapıdan çok, zaman içerisinde çeşitli yasal düzenlemeler ve uygulama farkları doğrultusunda değişkenlik gösteren bir alan olmasıdır. Sayısal veriler yalnızca nicel eğilimleri yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda yasa değişikliklerinin, kurumsal uygulamaların ve yargısal reflekslerin izini sürmeye de imkân tanır (Bowen, 2009; Number Analytics, 2025). Bu nedenle belge analizi, araştırmacıya çocuk adalet sistemindeki yönelimi daha geniş bir perspektiften değerlendirme şansı sunar (Sak vd., 2021; Merriam & Tisdell, 2016). Ayrıca, bu yöntem sayesinde herhangi bir doğrudan müdahaleye gerek kalmadan, mevcut veriler üzerinden güvenilir ve tutarlı çıkarımlar yapılabilmektedir (Bowen, 2009; Merriam & Tisdell, 2016).

3. Bulgular ve Analiz

Tablo 1: Suça Sürüklenen Çocuklara Ait Dosyaların Ceza Yargılamalarındaki Toplam Dava Sayısına Oranı (2014–2024)

<i>Yıl</i>	<i>SSÇ Dosya Sayısı</i>	<i>Toplam Ceza Davası</i>	<i>SSÇ / Toplam Dava (%)</i>
2014	61.463	1.486.296	4,14%
2015	58.521	1.469.410	3,98%
2016	48.685	1.328.140	3,67%
2017	43.258	1.421.877	3,04%
2018	41.531	1.601.160	2,59%
2019	48.056	1.684.483	2,85%
2020	38.197	1.322.502	2,89%
2021	41.139	1.621.787	2,54%
2022	76.463	1.804.267	4,24%
2023	132.410	1.855.451	7,14%
2024	185.485	2.307.957	8,04%

Yukarıda yer alan tabloda, 2014–2024 yılları arasında suçta sürüklenen çocuklara ilişkin ceza davası dosyalarının yıllık sayıları, o yıl içinde ceza mahkemelerinde açılan toplam dava dosya sayıları ile birlikte sunulmaktadır. Ayrıca, SSÇ dosyalarının toplam dava yükü içerisindeki oransal payı gösterilmektedir. Adli istatistik raporlarının yıl bazında incelenmesi sonucunda, suçta sürüklenen çocuk teriminin resmi kullanımına 2021 itibarıyla geçildiği görülmektedir. Bu nedenle, 2021 öncesindeki yıllara ait verilerde “çocuk” tanımıyla kaydedilmiş ceza davaları dikkate alınmıştır.

2014 ile 2021 arasındaki dönem, SSÇ davalarının sayısal olarak azaldığı bir evreyi temsil etmektedir. Bu yıllar içinde, örneğin 2014’te 61.463 olan SSÇ dosya sayısı, 2021 yılına gelindiğinde 41.139’a kadar gerilemiştir. İlginçtir ki, bu düşüş, ceza mahkemelerine gelen toplam dava dosyası sayısında belirgin bir dalgalanma yaşanmadığı hâlde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, genel dava yükü sabit kalırken, çocuklara ilişkin dosyalar azalmakta; bu da çocuk adalet sistemine özgü bir yönelime işaret etmektedir.

Ancak 2022 yılından itibaren tablo köklü bir şekilde değişmiştir. SSÇ dosya sayıları yalnızca artmakla kalmamış, üç yıl içinde dört kattan fazla bir yükseliş göstermiştir. 2022’de 76.463 olan dosya sayısı, 2023’te 132.410’a, 2024’te ise 185.485’e ulaşmıştır. Aynı dönemde ceza mahkemelerine gelen toplam dava sayılarında da artış gözlemlenmiştir; ancak bu artış, SSÇ dosyalarındaki sıçramayla kıyaslandığında çok daha sınırlı kalmıştır. Bu farklılaşma, yalnızca mutlak sayılardaki artışla değil; aynı zamanda SSÇ dosyalarının ceza adalet sistemindeki yapısal payının yeniden yükselmesiyle de anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, 2022 sonrası dönem, çocukların suçta sürüklenme eğiliminde niteliksel bir dönüşümün yaşandığına işaret eden güçlü veriler sunmaktadır.

Oransal dağılımlar üzerinden yapılan değerlendirmeler de bu eğilimi destekler niteliktedir. 2014–2021 döneminde, SSÇ dosyalarının toplam ceza adaleti yükü içindeki oranında istikrarlı bir azalma gözlenmiştir. 2014 yılında, ceza mahkemelerinde açılan her 100 davadan yaklaşık 4’ü SSÇ dosyasıyken, bu oran 2021 yılında %2,53’e kadar düşmüştür. Bu gerileme, sadece dosya sayılarındaki azalma ile değil, aynı zamanda çocuklara ilişkin yargı süreçlerinin ceza adaleti içindeki ağırlığının görece olarak zayıflamasıyla da açıklanabilir. 2015’ten itibaren düzenli biçimde azalan bu oran, çocukların yargı sistemine daha az dâhil olduğu ya da sistemin çocuklara yönelik dosyaları daha temkinli ele aldığı bir döneme işaret etmektedir.

Buna karşın, 2022 sonrası dönemde bu eğilim dramatik biçimde tersine dönmüştür. İlgili yılda SSÇ dosyalarının toplam dava yükü içindeki oranı %4,24’e ulaşmış; bu oran 2023’te %7,14’e, 2024’te ise %8,04’e yükselmiştir. Üç yıl gibi kısa bir sürede SSÇ dosyalarının sistemdeki oranı üç kattan fazla artmıştır. Bu artış, yalnızca niceliksel bir yoğunlaşma olarak değil; aynı zamanda çocuk adalet sisteminin yapısal dinamiklerinde köklü bir dönüşümün göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Tablo 2: Suçta Sürüklenen Çocuk Dosyalarının Yıllara Göre Değişimi (2014–2024)

<i>Yıl</i>	<i>SSÇ Dosya Sayısı</i>	<i>Önceki Yıla Göre Değişim (%)</i>
2014	61.463	—
2015	58.521	-4,79%
2016	48.685	-16,81%
2017	43.258	-11,16%
2018	41.531	-3,99%
2019	48.056	+15,71%
2020	38.197	-20,54%
2021	41.139	+7,71%
2022	76.463	+85,91%
2023	132.410	+73,15%
2024	185.485	+40,10%

2014–2021 arası dönem, SSÇ ilişkin dava dosyalarının sayısal seyrinde genel bir azalma eğiliminin hâkim olduğu bir zaman dilimine karşılık gelmektedir. 2014 yılında 61.463 olarak kaydedilen dosya sayısı, yedi yıl içinde sürekli bir düşüş göstererek 2021 yılına gelindiğinde 41.139’a kadar gerilemiştir. Bu süreçte yıllık değişim oranlarının çoğunlukla negatif yönde seyrettiği gözlemlenmektedir. Örneğin, 2016 yılında %16,81 ve 2020 yılında %20,54 oranlarında kaydedilen belirgin düşüşler, sistemdeki daralma eğilimini net biçimde ortaya koymaktadır. Bu azalma yalnızca bir istatistiksel gerileme olarak değil, aynı zamanda çocukların ceza adalet sistemine dâhil edilme biçiminde yapısal bir dönüşümün ya da uygulamada daha sınırlayıcı bir yaklaşımın işareti olarak da değerlendirilebilir. Her ne kadar 2019’da %15,71 ve 2021’de %7,71 oranlarında nispeten düşük düzeyli artışlar yaşanmış olsa da, bu artışların süreklilik göstermemesi, genel düşüş eğilimini anlamlı biçimde değiştirmemektedir. Dolayısıyla 2021 yılı öncesi dönem, çocukların sisteme girişinde daha temkinli, belki de koruyucu reflekslerin görece daha baskın olduğu bir uygulama yönelimine işaret etmektedir.

Buna karşın, 2022 yılı itibarıyla SSÇ dosya sayılarında dikkat çekici bir kırılma meydana gelmiştir. Söz konusu yıl içinde %85,91 gibi yüksek bir oranda artış yaşanmış ve dosya sayısı 76.463’e yükselmiştir. Bu artış eğilimi 2023’te de sürmüştür; %73,15 oranındaki yükselişle dosya sayısı 132.410’a ulaşmıştır. 2024 yılında ise artış bir miktar yavaşlasa da %40,10 gibi kayda değer bir oranla devam etmiş ve dosya sayısı 185.485’e çıkmıştır. Üç yıl üst üste gözlenen bu yüksek oranlı artışlar, yalnızca nicel bir yoğunlaşmaya değil, aynı

zamanda çocuk adalet sistemine ilişkin politikaların, uygulama standartlarının ya da bildirim kriterlerinin niteliksel olarak değişmiş olabileceğine işaret etmektedir. 2021 ile 2024 yılları arasında SSÇ dosya sayısının yaklaşık 4,5 katına çıkmış olması, bu dönemin ceza adaleti sistemindeki dönüşüm açısından kritik bir eşik oluşturduğunu göstermektedir. Bu dramatik artış, suçta sürüklenen çocuklara yönelik uygulamaların hem cezai tepkiler hem de toplumsal denetim politikaları bakımından daha sert ve müdahaleci bir yönelime kaymış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Tablo 3: Suçta Sürüklenen Çocuklara Ait Mahkeme Kararlarının Türlerine Göre Dağılımı (2014–2024)

Yıl	Mahkûmiyet	Beraat	HAGB	Diğer	Toplam Karar
2014	54.121	31.117	37.278	14.907	157.189
2015	26.133	10.628	18.016	13.226	67.003
2016	28.189	11.767	13.831	11.613	65.400
2017	36.253	14.288	13.963	3.829	84.614
2018	40.067	15.409	15.703	2.702	85.882
2019	44.916	15.294	19.072	3.089	95.012
2020	36.559	11.973	15.446	2.821	76.831
2021	37.799	12.689	17.155	2.621	82.118
2022	22.612	9.173	13.452	10.027	55.264
2023	21.581	8.519	11.689	11.728	53.517
2024	26.554	9.322	31.650	29.867	97.393

2014–2024 yılları arasındaki veriler ışığında, çocuk ceza ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde verilen karar türleri değerlendirildiğinde, mahkûmiyet kararlarının zaman içinde dalgalı bir seyir izlediği, ancak özellikle son yıllarda belirgin bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 2014 yılında 54.121 olan mahkûmiyet kararı sayısı, izleyen yıllarda aşamalı biçimde azalarak 2021 yılında 37.799’a kadar gerilemiş; 2022’de ise sert bir kırılma yaşanarak bu sayı 22.612’ye inmiştir. 2023 ve 2024 yıllarında görece bir toparlanma gözlemlense de sırasıyla 21.581 ve 26.554 karar bu rakamların hâlâ 2014 seviyesinin oldukça gerisinde kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, mahkûmiyet kararlarının çocuk yargılamalarında eskiye kıyasla daha sınırlı bir düzlemde verildiğini düşündürmektedir.

Benzer şekilde beraat kararlarında da dikkat çekici bir düşüş söz konusudur. 2014 yılında 31.117 olan beraat sayısı, yıllar içinde istikrarlı biçimde azalmış ve 2024 yılı itibarıyla 9.322 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu gerileme, çocuklara yönelik yargılamalarda beraat kararlarının zamanla daha az tercih edilen bir seçenek hâline geldiğini ya da bu yöndeki hukuki değerlendirmelerin daha temkinli yapıldığını düşündürülebilir.

Buna karşın, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarında görece farklı bir yönelim söz konusudur. 2014'te 37.278 olan HAGB sayısı, 2021 yılına kadar düşüş göstererek 17.155'e kadar inse de, bu tarihten sonra 2024'de yeniden yükselişe geçmiştir ve 2024 yılında bu karar türü 31.650 sayısına ulaşmıştır. HAGB kararlarındaki bu eğilim, çocuklara yönelik cezai uygulamalarda daha az cezalandırıcı, daha çok rehabilitasyon temelli bir yaklaşımın benimsendiği yönünde yorumlanabilir.

“Diğer kararlar” başlığı altında toplanan uygulamalar ise daha farklı bir eğilim sergilemektedir. 2014 yılında 14.907 olan bu kategorideki karar sayısı, 2024'e gelindiğinde 29.867'ye yükselmiştir. Her ne kadar bu başlık altında yer alan karar türlerinin ayrıntılı sınıflandırması açıkça yapılmamış olsa da, bu artışın alternatif yargılama yollarının, örneğin uzlaştırma veya özel tedbir kararlarının, giderek daha fazla tercih edilmesiyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2014'ten 2024'e uzanan bu on yıllık süreçte çocuk adalet sisteminde verilen karar türlerinin hem nicel hem de niteliksel açıdan önemli bir dönüşüm geçirdiği anlaşılmaktadır. Mahkûmiyet ve beraat gibi geleneksel karar türlerinin azalması, buna karşılık HAGB ve “diğer kararlar” gibi daha esnek ve alternatif modellerin artış göstermesi, çocuk adaletinde cezalandırıcı reflekslerin yerini giderek daha fazla onarıcı ve dönüştürücü yaklaşımlara bıraktığını göstermektedir. Bu yönelimin, sistemin çocuklara özgü ihtiyaçları daha fazla dikkate alan bir yapıya evrilmekte olduğunu işaret ettiği söylenebilir.

Tablo 4: Suça Sürüklenen Çocuklara Ait Mahkeme Karar Türlerinin Oransal Dağılımı (2014–2024)

<i>Yıl</i>	<i>Mahkûmiyet (%)</i>	<i>Beraat (%)</i>	<i>HAGB (%)</i>	<i>Diğer (%)</i>
2014	34,43	19,80	23,71	9,48
2015	39,00	15,86	26,87	19,75
2016	43,10	17,99	21,14	17,76
2017	42,85	16,91	16,50	23,74
2018	46,65	17,96	18,29	17,10

2019	47,27	16,10	20,07	16,56
2020	47,58	15,59	20,10	16,73
2021	46,03	15,46	20,90	17,61
2022	40,92	16,60	24,35	18,14
2024	41,43	17,54	26,25	14,77

Son on yıla ait veriler, suçta sürüklenen çocuklara ilişkin verilen kararların dağılımının, yalnızca yargı eğilimlerini değil, aynı zamanda ceza adaleti sisteminin çocuklara yönelik yaklaşım biçimindeki dönüşümü de gözler önüne serdiğini göstermektedir. 2014 yılında mahkûmiyet kararlarının toplam kararlar içindeki oranı %34,43 düzeyindeyken, bu oran 2019 yılına kadar sürekli bir artış eğilimi göstermiş ve %47,27’ye kadar yükselmiştir. Bu dikkat çekici artış, çocuk adalet sisteminde cezalandırıcı reflekslerin öne çıktığı bir dönemin yaşandığını düşündürmektedir. Ancak 2020 sonrası veriler bu eğilimde bir kırılmaya işaret etmektedir. Özellikle 2022 itibarıyla mahkûmiyet oranı %40,92’ye gerilemiş ve önceki yıllardaki yükselişin yerini daha durağan bir tablo almıştır. Bu düşüş, çocuklara yönelik daha onarıcı, alternatif adalet modellerinin sistem içerisinde daha görünür hâle geldiğine dair güçlü bir izlenim yaratmaktadır.

Bu yorumu destekleyen en dikkat çekici göstergelerden biri de HAGB kararlarının artış eğilimidir. 2014 yılında %23,71 oranında gerçekleşen HAGB kararları, takip eden yıllarda dalgalı bir seyir izlese de uzun vadede yükselişini sürdürmüş ve 2024 yılı itibarıyla %26,25’e ulaşmıştır. Bu eğilim, sistemin çocukları cezalandırmaktan ziyade yeniden topluma kazandırmaya odaklanan bir yapıya evrilmekte olduğunu göstermektedir.

Beraat oranlarına bakıldığında ise daha istikrarlı bir seyir izlenmektedir. 2014 yılında beraat oranı %19,80 düzeyindeyken, 2024 yılında bu oran %17,54’e düşmüştür. Bu değişim oldukça sınırlıdır ve beraat kararlarının genel eğilim içinde görece sabit kaldığını düşündürmektedir. Buna karşılık, “diğer kararlar” (örneğin davanın düşmesi, ceza verilmesine yer olmadığına dair kararlar vb.) kategorisinde son yıllarda görece bir artış söz konusudur. 2014’te %9,48 olan bu oran, 2024’te %14,77’ye kadar yükselmiştir. Her ne kadar bu artış keskin bir yönelim sunmasa da, karar çeşitliliği açısından sistemin zamanla belirli kalıplara doğru daraldığı, özellikle mahkûmiyet ve HAGB gibi daha net sonuçlara yöneldiği yorumunu mümkün kılmaktadır.

Genel tabloya bakıldığında, Türkiye’de çocuk adalet sisteminin 2014–2024 yılları arasında cezalandırıcı karakterden uzaklaşarak daha temkinli, ihtiyatlı ve alternatif yaptırımlara dayalı bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir. Bu yönelim, hem karar türlerindeki dağılımda hem de yıllar içindeki oransal değişimlerde açıkça izlenebilmektedir.

Tablo 5: Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin Yargı Kararlarının Yıllık Toplam Değişimi (2014–2024)

<i>Yıl</i>	<i>Toplam Karar</i>	<i>Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)</i>
2014	157.189	—
2015	67.003	-57,37%
2016	65.400	-2,39%
2017	84.614	+29,39%
2018	85.882	+1,50%
2019	95.012	+10,61%
2020	76.831	-19,11%
2021	82.118	+6,88%
2022	55.264	-32,71%
2023	53.517	-3,16%
2024	97.393	+81,98%

2014 yılında 157.189 olarak kaydedilen toplam SSÇ karar sayısı, 2015'te dramatik bir düşüşle 67.003'e gerilemiştir. 2016 yılında ise karar sayısı sabitlenmiş, ancak izleyen 2017 ve 2018 yıllarında yeniden artış trendine girerek sırasıyla %29 ve %1,5'lik yükselişler kaydedilmiştir. Bu dönem, SSÇ yargılamalarında görece bir dengeye işaret etmektedir.

2019 yılında %10'un üzerinde bir artış görülürken, 2020 yılında karar sayısı tekrar %19 düşmüştür. Bu düşüş, COVID-19 pandemisinin adli süreçler üzerindeki etkisiyle ilişkili olabilir; zira aynı yıl birçok adliye sınırlı kapasiteyle çalışmış ve yargılamalarda ertelemeler yaşanmıştır. 2021'de ise %6,88'lik bir toparlanma dikkat çekmektedir.

2022 yılında ise sistemik bir daralma göze çarpmaktadır: Karar sayısı bir önceki yıla göre %32,71 oranında azalarak 55.264'e düşmüştür. Bu düşüş hem SSÇ başvurularında hem de yargılama eğilimlerinde köklü değişimlerin yaşandığını düşündürmektedir. 2023 yılı ise karar sayısının bir önceki yıla göre %3,16 oranında daha da azaldığını, ancak nispeten durağan bir eğilimde kaldığını göstermektedir.

2024 yılında ise keskin bir dönüşüm yaşanmış; toplam karar sayısı neredeyse iki kat artarak 97.393'e ulaşmıştır. Bu %82'ye varan sıçrama, ya SSÇ dosya sayısında olağanüstü bir

artışı ya da geçmiş yıllardan ertelenen dosyaların topluca karara bağlanmasını yansıtmaktadır. Ayrıca bu artış, yargı sisteminin çocuklara yönelik dosyalarda daha yoğun bir işlem hacmiyle karşı karşıya kaldığını da ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Son on yıla ait adli istatistiklerin dikkatli bir analizle değerlendirilmesi, Türkiye’deki çocuk adalet sisteminin geçirdiği yapısal dönüşümü ve mevcut eğilimlerini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Özellikle son üç yılda gözlemlenen keskin artışlar, yalnızca yargısal niceliğin değil, aynı zamanda karar türlerinin niteliğinin de belirgin biçimde değiştiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, çocuk yargılamalarında cezalandırıcı seçeneklerden uzaklaşarak, alternatif ve daha esnek yaptırımlara yönelimin giderek güçlendiğini göstermektedir.

2014–2021 yılları arasında SSÇ dosyalarının sayısal seyri genel olarak sınırlı dalgalanmalarla karakterize edilen görece bir durağanlık içindeyken, 2022 sonrası dönemde bu tablo hızla değişmiştir. 2024 yılı itibarıyla alınan karar sayısı 97 binin üzerine çıkarak, on yıllık zaman diliminin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu dikkat çekici artış, sadece çocukların daha fazla suç işlediği gibi dar bir çerçevede yorumlanamaz; aynı zamanda yargı sisteminin çocukları daha yoğun şekilde sisteme dâhil etmeye başladığını da düşündürmektedir. Nitekim pandemi sonrasında derinleşen sosyal eşitsizlikler, eğitimdeki yapısal aksamalar ve kent yaşamının artan baskısı gibi faktörler, bu artışın arka planında rol oynamış olabilir.

Karar türlerinin dağılımı incelendiğinde ise, geleneksel mahkûmiyet kararlarının zaman içinde ağırlığını yitirdiği; buna karşılık hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi alternatif yaptırım yollarının daha fazla benimsendiği dikkat çekmektedir. 2024 yılına gelindiğinde HAGB oranı %32’ye ulaşarak ilk kez mahkûmiyet oranını aşmıştır. Bu durum, çocuk adalet sisteminde cezalandırıcı reflekslerin yerini daha onarıcı ve adaptif modellere bırakmakta olduğunu göstermektedir. Söz konusu eğilim yalnızca istatistiksel bir yönelimi değil, aynı zamanda çocuk haklarını temel alan normatif çerçevenin uygulamaya daha fazla yansımaya başladığını da düşündürmektedir. HAGB kararları, çocukların sabıka kaydı almadan sistem dışına yönlendirilmesini mümkün kılmakta böylece hem yeniden topluma kazandırılmalarını kolaylaştırmakta hem de cezai yaptırımların önüne geçilmesine katkı sunmaktadır.

Suçla sürüklenen çocuklara ilişkin dava dosyalarının genel ceza adaleti sistemi içerisindeki oranı da önemli bir tartışma başlığı olarak öne çıkmaktadır. 2022 yılı itibarıyla bu oranın yaklaşık üç katına çıkmış olması, yalnızca çocuklara atfedilen suçlarda bir artış yaşandığına değil, aynı zamanda ceza adalet sisteminin çocuklara yönelik daha erken ve daha müdahaleci biçimde işlemeye başladığına işaret etmektedir. Çocukların daha küçük yaşlarda adli mekanizmalarla temas etmesi, yalnızca hukuki sonuçlar doğurmakla kalmaz aynı zamanda uzun vadeli psikososyal etkiler de yaratır. Bu nedenle, söz konusu eğilimin çocuk yararını önceleyen politikalarla dengelenmesi gerekmektedir (UNICEF, 2023). Aksi

durumda, erken yaşta adli temas çocukları damgalayıcı ve dışlayıcı bir sürecin içine sürükleyebilmektedir.

Bununla birlikte, yargılama süreçlerinin sonuç üretme kapasitesi açısından da dikkat çeken bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Özellikle 2014–2016 yılları arasında çok sayıda SSÇ dosyasının herhangi bir mahkeme kararı ile sonuçlanmadığı ya da süreç içerisinde farklı yollarla (örneğin düşme, uzlaşma) sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak 2022 sonrası dönemde her açılan SSÇ dosyasının bir kararla sonuçlanma oranında belirgin bir artış gözlenmiştir. Bu gelişme, sistemin teknik verimliliğinin yükseldiğine işaret edebilir; öte yandan, bu artış aynı zamanda çocuklar üzerindeki yargı baskısının da daha görünür hâle geldiğini düşündürmektedir. Nitekim bu dönemde, yalnızca mahkûmiyet veya beraat gibi klasik karar türlerinde değil; aynı zamanda uzlaştırma, kamuya yararlı bir işte çalışma ya da danışmanlık tedbirleri gibi “diğer” karar türlerinde de artış kaydedilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye’de çocuk adalet sistemi biçimsel düzeyde onarıcı modele yönelme eğiliminde olsa da, bu yönelimin henüz sistem bütününde kurumsallaşmış bir dönüşüme karşılık gelmediği söylenebilir. Sayısal veriler ve karar türlerindeki çeşitlenme, çocuk adaletinde yeni bir dönemin işaretlerini verse de, bu dönüşümün kalıcılığı yalnızca yargı alanıyla sınırlı değildir. Eğitim politikaları, sosyal hizmet altyapısı ve çocuk koruma sisteminin bütüncül bir perspektifle güçlendirilmesi, bu değişimin sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyecek temel alanlardır. Nitekim güncel literatür de bu noktaya dikkat çekmektedir: Çocuk adalet sisteminin etkinliği, yalnızca alınan kararların sayısıyla değil, bu kararların çocukların yaşamları üzerindeki gerçek etkileriyle değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Akçay, P. (2011). Onarıcı adalet modeli çerçevesinde uzlaştırma ve çocuk mahkemelerinde uygulanması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (9), 129-144.
- Akyüz, E. (2019). Suçlu çocukların eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 2(1), 155-164. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000264
- Aslan, Y. (2021). Suça sürüklenen çocuklarla ilgili yapılan yayınların incelenmesi. *Anatolian Journal of Health Research*, 2(3), 79-86. <https://doi.org/10.29228/anatoljhr.53877>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Çelik, A. (2025). Gelişmişlik ve Ekonomik Durumlarına Göre Kentlerde Suç Eğilimleri ve Muhtemel Sebepleri. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 27(1), 82-94. <https://doi.org/10.54627/gcd.1684873>.
- Dinç, A. (2020). Türkiye’de çocuk mahkemelerinin çocuk adalet sistemindeki yeri. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* (5), 62-79.
- Goldson, B., & Muncie, J. (Eds.). (2006). *Youth crime and justice*. Sage.
- Hammarberg, T. (2009). *Children and juvenile justice: Proposals for improvements* (CommDH/IssuePaper(2009)1). Council of Europe: Commissioner for Human Rights. <https://www.refworld.org/reference/themreport/coechr/2009/en/67958>
- İrtiş, V. (2015). Çocuk ve genç ceza adaleti politikaları: Muğlâklaşan sınırlar, yetişkinleştirilen çocuk ve gençler. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(1), 89–110.
- Kandemir, H. S. (2025). Suçta Sürüklenen Çocuk Kavramı ve Uygulama Üzerine Olması. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 60-67. <https://doi.org/10.15659/tjss.2025.004>
- Karataş, Z., & Mavili, A. (2019). Çocuk adalet sisteminde suçta sürüklenen çocuklara yönelik uygulamalarda karşılaşılan sorunlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(45), 1013-1043. <https://doi.org/10.21560/spcd.v19i50781.519076>
- Lipsey, M. W. (2009). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims & Offenders*, 4(2), 124–147. <https://doi.org/10.1080/15564880802612573>
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.
- Number Analytics. (2025, May 25). *Mastering official statistics for criminology research*. <https://www.numberanalytics.com/blog/mastering-official-statistics-criminology-research>
- Özalp, A. (2024). Toplumsal değişim sürecinde çocuk suçluluğu: Eğilimler ve etkiler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 446–466. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1415003>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi.
- Tarhan, N. (2012, 8 Eylül). Suçlu çocuk yok, suçta itilmiş çocuk var. Erişim adresi <https://www.nevzattarhan.com/tarhan-suclu-cocuk-yok-suca-itilmis-cocuk-var.html>

- Temiz, S. B. (2023). Çocuk ceza adaleti ilkeleri çerçevesinde 12-15 yaş arası çocukların cezai sorumluluğunun değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 244-259. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.1202557>
- UNICEF. (2023). *Çocuk adalet sisteminde sosyal çalışmanın rolü: Uygulamalar, sorunlar ve öneriler*. UNICEF Türkiye Temsilciliği. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/çocuk-adalet-sisteminde-sosyal-çalışmanın-rolü>
- Ünal, O. G. (2025). 7499 sayılı kanun sonrası hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarının kanun yolu denetiminde gerçekleşen değişimler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(1), 541–596. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1633802>
- Yıldırım, A. (2018). Mayınlı bir alan: Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarının denetimi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 11, 435–480. <https://doi.org/10.18771/ndergi.437312>
- Yılmaz, E. (2021). Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının sanık hakkında sonuç doğurmaması üzerine bir değerlendirme. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 1(2), 269–292.
- Yüksel, T. K. (2024). Suça sürüklenen çocuklara yönelik değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 69-110. <https://doi.org/10.62124/kluhfd.1360506>
- Zehr, H. (2002). *The little book of restorative justice*. Good Books.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.11>

Volume 9/3

2025 p. 162-180

SİNEMADA YAŞLILIK TEMSİLLERİ: ÜÇ ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI FİLM ÜZERİNE TEMATİK ANALİZ

REPRESENTING OLD AGE IN CONTEMPORARY CINEMA: A THEMATIC ANALYSIS OF THREE INTERNATIONAL FILMS

Deniz SEZGİN EMÜLER*

Çağlayan SARIOĞLAN**

ÖZ

Dünya nüfusu hızla yaşlanırken, ileri yaş grupları sağlık, bakım ve toplumsal katılım politikalarının merkezine yerleşmektedir. Buna karşın yaşa dayalı önyargılar, gündelik ayrımcı pratikler ve temsil boşlukları yaşlı bireylerin sesini ve görünürlüğünü sıklıkla bastırır. Sinema, yaşlanma deneyimini dramatize eden güçlü bir kültürel alan olarak bu önyargıları pekiştirebilir ya da dönüştürebilir. Yaşlı bireylerin sinemadaki temsilleri, toplumsal önyargıların, kültürel normların ve bireysel deneyimlerin iç içe geçtiği bir anlatı alanı sunar. Bu çalışma, sinema filmlerinde yaşlılık deneyiminin nasıl inşa edildiğini açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Araştırma, birinci olarak sinemada yaşlı karakterlerin hangi temsili kalıplar içinde yer aldığını, ikinci olarak bu temsillerin yaş ayrımcılığına dair ne tür göstergeler içerdiğini ve üçüncü olarak yaşlı karakterlerin anlatının merkezine yerleştirildiği yapımlarda temsil stratejilerinin nasıl farklılaştığını ortaya koymayı hedefleyen üç temel soruya yanıt aramıştır. Bu bağlamda, amaçlı örneklem yoluyla *The Straight Story* (1999), *Amour* (2012) ve *The Father* (2020) filmleri seçilmiştir. Her üç yapımla da yüksek izleyici erişimi ve uluslararası eleştirel beğeniye sahip olması nedeniyle analiz kapsamına dahil edilmiştir. Tematik analiz Braun & Clarke (2006) çerçevesinde uygulanmış; iki araştırmacı pilot kodlama ile bir kod defteri geliştirmiş, bağımsız kodlama ve uzlaştırma toplantılarıyla temalar netleştirilmiştir. *Yaşlılıkta özerklik ve karar verme hakkı; Algı, gerçeklik, kırılma; Toplumsal izolasyon ve görünmezlik* temaları üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bulgular, ana akım filmlerde yaşlılık sunumlarının çoğunlukla olumsuz olduğunu, bununla birlikte bazı sahnelerde olumlu ve çok katmanlı yaklaşımların da yer aldığını göstermiştir. Özellikle karar alma süreçleri, algı ve gerçeklik çatışmaları ile toplumsal izolasyon bağlamında zıt temsiller gözlenmiştir. Sonuç olarak, sinemada

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail: dsezgin@media.ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-6136-5244, Ankara, Türkiye

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, E-mail: caglayanarioylan@gmail.com, ORCID: 0009-0007-1737-0074, Ankara, Türkiye.

yaşlı bireylere yönelik anlatıların hem sınırlayıcı stereotipleri sürdürdüğü hem de dönüştürücü potansiyeller barındırdığı belirlenmiştir. Bu durum, film üretim süreçlerinde yaş ayrımcılığına dirençli, çoğulcu ve kapsayıcı temsiller geliştirme gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaş Ayrımcılığı, Sinema, Yaşlılık Temsilleri, Gerontoloji

ABSTRACT

As populations age rapidly worldwide, older cohorts are becoming central to policies on health, care and social participation. Conversely, age-based prejudices, everyday discriminatory practices and representational gaps frequently suppress the voice and visibility of older adults. Cinema, as a powerful cultural field that dramatizes the ageing experience, can either reinforce or transform these biases. Representations of older adults in film provide a discursive space where social prejudices, cultural norms and individual experiences intertwine. This study aims to clarify how the experience of ageing is constructed in cinematic narratives. The research addressed three primary questions: first, within which representational patterns older characters are situated in cinema; second, what indicators of ageism these representations contain; and third, how representational strategies differ in productions that place older characters at the narrative centre. In this context, *The Straight Story* (1999), *Amour* (2012) and *The Father* (2020) were selected via purposive sampling. All three works were included in the analysis due to their wide audience reach and international critical recognition. Thematic analysis was applied following Braun & Clarke (2006); two researchers developed a codebook through pilot coding, conducted independent coding and clarified themes through reconciliation meetings. Evaluation proceeded along the themes of autonomy and decision-making in later life; perception, reality and vulnerability; and social isolation and invisibility. Findings indicate that portrayals of ageing in mainstream films are predominantly negative, although some scenes also present positive and more nuanced approaches. Contrasting representations were particularly evident in relation to decision-making processes, conflicts between perception and reality, and experiences of social isolation. In conclusion, cinematic narratives both sustain limiting stereotypes about older people and contain transformative potential. This underscores the need to develop film production practices that cultivate representations resistant to ageism—pluralistic and inclusive.

Keywords: Ageing; Ageism; Cinema; Representations Of Older Adults, Gerontology

Giriş

Demografik dönüşümler ve uzayan yaşam süreleri, yaşlılığı artık yalnızca bireysel bir olgu olmaktan çıkarıp sağlık, bakım ve toplumsal katılım politikalarının merkezine taşımıştır (WHO, 2024). Yaşa dayalı önyargıların kavramsallaştırılması, yaş ayrımcılığının sistematik ve kurumsal boyutlarını vurgulamış (Butler, 1969) ve bu önyargıların yaşlı bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel hayata katılımını sınırlayan mekanizmalar olarak işlediği gösterilmiştir. Medya ve sinema, yaşlanma hakkındaki kolektif anlamları üretme ve pekiştirme gücüne sahiptir; tekrarlayan görsel anlatı kalıpları kalıp yargıların yeniden üretilmesine neden olurken, alternatif ve çok katmanlı temsiller bu söylemleri dönüştürme

olanağı da sunar (Featherstone & Wernick, 1995; Chivers, 2011). Yaşa dayalı temsillerin anlaşılmasında kesişimsellik yaklaşımı önem taşır; yaş, cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi konumsal belirleyiciler birlikte ele alındığında ayrımcılık biçimlerinin nasıl çeşitlendiği daha net görünür (Crenshaw, 1989; Twigg & Martin, 2015). Bu nedenlerle sinemadaki yaşlılık temsillerinin eleştirel çözümlemesi, kültürel üretim pratiklerinin ve bunların toplumsal sonuçlarının eşzamanlı olarak irdelenmesini ve daha kapsayıcı politika ile üretim uygulamalarına temel oluşturacak bilgi üretimini gerektirir (World Health Organization, 2015; Featherstone & Wernick, 1995).

Yaşlılık ve Sinemadaki Temsilleri

Yaşlılık, insan yaşamının kaçınılmaz ve doğal bir evresi olmanın ötesinde, toplumsal, psikolojik ve kültürel boyutlar taşıyan karmaşık bir süreçtir. Bireylerin yaşlanma ile olan deneyimi, geçmiş yaşam öykülerinden, sahip oldukları toplumsal rollerden ve bulundukları kültürel ortamdaki derin biçimde etkilenir (Freitas vd., 2010:404; Crampton, 2013: 102). Yaşayan her toplum yaşlılığa ilişkin farklı değerler, anlamlar ve beklentiler üretmektedir ve bu durum yaşlanmanın tekil bir gerçeklik yerine çok yönlü bir olgu olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Dolayısı ile yaşlılık, toplumsal ve kültürel yapının dönüşümüyle biçimlenen, dinamik ve çok boyutlu bir olgu olarak kendini göstermektedir (Wachelke & Contarello, 2010: 368-369). Bu süreç, yaşlılık deneyiminin yalnızca kişisel değil, aynı zamanda toplumla ve kültürle de yakından ilişkili olduğuna ve tek bir tanım içine sığdırılamayacak kadar geniş bir kapsamı içerdiğine işaret etmektedir. Yaşlılığa dair geçmişten günümüze pek çok tanım yapılsa da bu tanımların odak noktaları iki ana temayı öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki yaşlılığı bilişsel gerileme, yalnızlık, izolasyon, bağımlılık, fiziksel yetersizlik gibi olumsuz kavramlarla ilişkilendirmektedir (Lopez-Otin vd., 2013; Cicero, 2018:10; WHO, 2024; Hayflick, 1965). İkincisi ise yaşlılığı olgunlaşma, manevi uyanış ve bilgeleşme dönemi olarak nitelendirmektedir (Stiegelbauer, 1996; Gökalp, 2017: 215; Sternberg, 2005). İki uçta yer alan bu kavramlar bir yandan yaşlılığa ve ölüme yaklaşmaya dair gizli korkuları çağrıştırırken bir yandan da uzun yaşam sırlarının peşinde koşan modern insanın arayışını gözler önüne sermektedir.

Dolayısı ile yaşlılık olgusunun kavramsal çerçevede ele alınmasında, bu dönemin hem bireysel deneyimlerin özgünlüğünü hem de toplumsal bağlamdaki farklılıklarını merkezine alan bir yaklaşım benimsenmesi gereklidir (Xavier vd., 2003:32). Bunun en önemli sebebi yaşlılığın sadece fiziksel ve bilişsel fonksiyonların gerilemesi olarak görülemeyeceği gibi, yaşlanan bütün insanların da bilgelik gibi bir erdemle tanımlanamayacağıdır. Her birey, yaşlanmayı kendine has biyolojik özellikleri, sosyal ilişkileri, kültürel değerleri ve yaşam öyküsü bağlamında deneyimler. Bu nedenle, yaşlılık olgusunu tekil, durağan ya da evrensel bir tanıma indirgemek mümkün değildir. Yaşlılık, bir yandan bireysel biyolojik değişikliklerle şekillenirken, diğer yandan toplumsal yapıdaki dönüşümler ve kültürel beklentiler doğrultusunda anlam kazanır.

Ancak yaşlılık deneyiminin öne çıkarılması gereken bu özgünlüğü, genellikle toplumun normatif yapıları, yaşlılığa ilişkin derinleşmiş önyargılar ve medyada sıkça rastlanan

tekdüze, stereotip temsiller ile gölgelemiştir (Little, 2022; Esendemir, 2021:78). Bu temsiller, toplumun yaşlılığa atfettiği anlamları pekiştirirken, yaşlı bireylerin gerçek yaşam deneyimlerinin çeşitliliğini görünmez kılmaktadır ve tek boyutlu algıların oluşmasına yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın odak noktası, yaşlı bireylerin sinema aracılığıyla sunulan temsilleridir. Sinema, toplumsal değerlerin, normların ve önyargıların yeniden üretildiği güçlü bir kültürel alandır. Yaşlı bireylerin sinemada temsili de bu bağlamda sadece bir görünürlük alanı değil, aynı zamanda yaşlılıkla ilgili sosyal algıların şekillenmesine katkı sağlayan süreçtir. Yaşlı bireylerin sinemadaki temsillerine odaklanan disiplinlerarası çalışmalar, bu karakterlerin sıklıkla edilgen rollere yerleştirildiğini ve toplumsal önyargıları pekiştiren kalıplar içerisinde kurgulandığını ortaya koymaktadır (Edström, 2018: 79). Özellikle ana akım filmlerde yaşlılık, ya “bilge kişi”, “dalga geçilen kişi” ya da “yük” figürü üzerinden inşa edilmekte; bireysel deneyimlerin çeşitliliği ve yaşlanmanın karmaşıklığı göz ardı edilmektedir. Son dönemde yaşlı karakterler, merkezî öykü hattından çekilerek anlatının kenarında konumlandırılmaktadır (Edström, 2018: 89). Lauzen’e (2021) göre, 2020’nin en çok gişe yapan Hollywood filmleri arasında 60 yaş ve üzeri karakterler yalnızca %7 oranında yer almış, bu karakterlerin önemli bir bölümü ise fiziksel ya da bilişsel yetersizlikle tanımlanmıştır. Bu bulgular, yaşlı bireylerin üretkenlik, yaratıcılık ve aktif yurttaşlık gibi özelliklerle ilişkilendirilmesinin sinemada hâlâ sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşlı kadın karakterlerin görünürlüğü yaşlı erkeklere göre belirgin biçimde düşüktür; bu durum iç içe geçmiş bir tür çifte ayrımcılık biçimini ortaya koymaktadır (Gullette, 2017).

Ana akım ticari sinema yaşlılığı çoğunlukla hastalık, kayıp ve toplumsal geri çekilme bağlamlarında çerçeveler; yaşlı karakterler sıklıkla yük, sorun ya da melodramatik teselli figürlerine indirgenir (Featherstone & Wernick, 1995; Chivers, 2011). Buna karşılık Avrupa sanat sineması ve bağımsız yapımlar, yaşlanma deneyimini kültürel bağlam, duygusal karmaşıklık ve ilişkisel etik boyutlarıyla katmanlı bir biçimde işler; yaşlı öznelerin failiyet, arzu ve anlam üretim kapasitesini görünür kılar (Cohen-Shalev & Marcus, 2007; Twigg & Martin, 2015). Bu doğrultuda özerklik, özsaygı ve bakım ilişkileri etrafında şekillenen hikâyeler, yaşlılığın salt biyolojik gerileme değil; kimliğin yeniden kurulduğu yoğun bir yaşam evresi olduğunu ortaya koyar (Woodward, 1999; Chivers, 2011). Bu bağlamda filmler, yalnızlık, bakım ihtiyacı veya ölüm gibi temaları tek boyutlu mağduriyetlerle değil, yaşlı bireyin aktörlüğünü/aktrisliğini vurgulayan bir yaklaşımla sunar. Bununla birlikte, sinemadaki temsillerin biçimlenmesinde endüstriyel yapılar, seyirci profilleri ve yapım politikaları hâlâ belirleyici olmaya devam etmektedir. Yaşlılıkla ilgili kapsayıcı anlatıların üretilebilmesi için yalnızca yaratıcı özgürlük değil, aynı zamanda yaş ayrımcılığına karşı farkındalık yaratacak kültürel politikaların da geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sinemada yaşlı bireylerin temsili, mevcut egemen kalıpları hem yeniden üreten hem de onları sorgulayan bir çelişkinin içindedir.

Buradan hareketle bu çalışmanın temel amacı, sinema filmlerinde yaşlı bireylerin temsiline odaklanarak yaşlılık deneyiminin görsel anlatılarda nasıl yapılandırıldığını incelemektir. Bu bağlamda sinemada yaşlı bireyler nasıl temsil edilmektedir? Sinemada yaşlılık temsilleri, yaş ayrımcılığına dair hangi göstergeleri barındırmaktadır ve yaşlı karakterlerin anlatının merkezine yerleştirildiği filmlerde bu karakterler nasıl kurgulanmakta ve yaşlılık hangi temalar etrafında sunulmaktadır? sorularına yanıt aranmıştır.

Yöntem

Çalışmada amaçlı örnekleme ile 2000 yılından itibaren her on yılı temsil edecek şekilde özellikle yaşlı karakterlerin anlatının merkezinde konumlandığı üç modern sinema örneği *The Straight Story* (1999, yönetmen David Lynch, ABD, 112 dk.), *Amour* (2012, yönetmen Michael Haneke, Fransa/Avusturya/Almanya, 127 dk.) ve *The Father* (2020, yönetmen Florian Zeller, Birleşik Krallık/Fransa, 97 dk.) olmak üzere üç film seçilmiştir. Filmler, yalnızca yaşlı karakterlerin merkezde olduğu anlatılar olmalarıyla değil, aynı zamanda yüksek izleyici erişimi ve eleştirel beğeni düzeyleriyle de dikkat çeken yapımlar olmaları nedeniyle tercih edilmiştir¹.

Çalışmada tematik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Tematik analiz, veride tekrar eden anlam örüntülerini sistematik şekilde tanımlamayı, organize etmeyi ve yorumlamayı amaçlayan esnek bir yaklaşımdır (Braun & Clarke, 2006: 79; Ahmed vd., 2025). Analiz için Braun & Clarke (2006) tarafından tanımlanan altı aşamalı çerçeve izlenmiştir: (1) veriye aşinalık, (2) başlangıç kodlama, (3) olası temaların oluşturulması, (4) temaların gözden geçirilmesi, (5) temaların tanımlanması/isimlendirilmesi ve (6) raporlama. Çözümlemede filmler sahne/sekans düzeyinde; anlatı, diyalog ve görsel öğeler (kadraj, mekân, yakın plan kullanımı, performans vb.) bağlamında incelenmiştir. Tematik analiz sürecinde hem betimleyici hem de yorumlayıcı düzeyde kodlama stratejileri uygulanmıştır (Braun & Clarke, 2006: 77–101; Nowell vd., 2017). Yöntemsel güvenilirlik amacıyla iki araştırmacı öncelikle pilot kodlama gerçekleştirip ayrıntılı bir kod defteri oluşturmuştur. Ardından her iki araştırmacı bağımsız olarak filmleri kodlamış; ortaya çıkan kod farklılıkları düzenli uzlaştırma toplantılarında tartışılarak giderilmiştir. Süreçte kodlamada araştırmacılar arasında tutarlılık sağlanmıştır.

Çalışmada, sinema metinleri anlam üretici söylemsel yapılar olarak ele alınmış ve yaşlı karakterlerin temsili, anlatısal ve görsel açıdan detaylı biçimde analiz edilmiştir. Filmler *yaşlılıkta özerklik ve karar verme hakkı; algı, gerçeklik ve kırılabilirlik ve toplumsal izolasyon ve görünmezlik* temaları ile analiz edilerek yaşlılık temsilleri değerlendirilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular amaçlı örnekleme sınırlıdır ve genelleme iddiası taşımamaktadır.

¹ *The Straight Story* IMDb: 8.0, *Amour* IMDb: 7.9, *The Father* IMDb: 8.2

Bulgular

The Straight Story

David Lynch'in 1999 yapımı *The Straight Story* (*Straight'in Hikayesi*), Amerikan bağımsız sinemasında sıra dışı bir anlatı biçimiyle öne çıkan, yaşlılık deneyimini ortaya koyan ve içselleştiren filmlerden biridir. Film, kardeşinin hastalandığını öğrenerek onu ziyaret etmek üzere kendi başına Iowa'dan Wisconsin'e uzanan yaklaşık 500 km'lik bir mesafeyi çim biçme traktörüyle kat etmeye karar veren 73 yaşındaki Alvin Straight'in gerçek yaşam öyküsüne dayanmaktadır. Alvin, gözleri iyi görmemektedir ve doktorlar tarafından araba kullanması yasaklanmıştır. Ekonomik koşulları da konforlu bir yolculuğa elvermemektedir. Ancak o, çevresinin tüm itirazlarına karşın, çim biçme traktörünü tamir ederek onunla yola çıkar. Yola çıkış Alvin için kendi yaşamı üzerinde kontrol sahibi olma arzusunu simgeler. Yaşlı bireylerin çoğu zaman sağlık sistemleri, aile üyeleri ya da bakıcılar tarafından karar alma süreçlerinden dışlandığı bilinmekle birlikte (Holstein & Minkler, 2007: 17) Alvin tüm alışlagelmiş kanıların aksine yaşlılığın fiziksel zorluklarına rağmen karar verici ve aktif bir özne olarak temsil edilmektedir. Alvin'in yolculuğu, yaşlı bireylerin özerkliğini yalnızca fiziksel kapasiteye indirgemeyen bir bakış açısını temsil eder. Karakterin karşılaştığı her engel, onun iradesini pekiştiren bir unsur haline gelir.

Amour

Michael Haneke'nin 2012 yapımı *Amour* (*Aşk*) ise, yaşlılık, ölüm ve bakım üzerine sinemanın en çarpıcı anlatılarından biri olarak kabul edilir. Film, emekli müzik öğretmenleri Georges ve Anne'in Paris'teki apartman dairesinde geçmektedir. Anne'in geçirdiği felç sonrası yaşamı, fiziksel çöküşle birlikte zihinsel çözülmeye ilerlerken, Georges onun bakımını üstlenir. Film, yaşlı bireylerin kırılganlıklarını, yalnızlıklarını ve özerklik kayıplarını sessiz, yoğun ve rahatsız edici bir gerçeklikle perdeye yansıtır. Haneke, yaşlılığın dramatik bir felaketten ziyade, gündelik hayatın içine sızmış bir çözülmeye süreci olduğunu gösterir.

Amour'da gerçeklik, yalnızca dış dünyayla değil, aynı zamanda beden ve zihnin dönüşümüyle tanımlanır. Anne'in yaşadığı felç, onun toplumsal rollerini ve kimliğini aşındırırken, Georges'un eşine verdiği bakım da erkekliğin ve aile içindeki rollerin yeniden kurgulanmasını beraberinde getirir (Twigg, 2004: 356). Zamanla konuşma ve hareket yetisini yitiren ve idrar kontrolünü sağlayamayan Anne, klasik yaşlılık stereotiplerinin ötesinde bedeninin itibar kaybıyla yüzleşir. Haneke'nin kamerası, bu süreci estetize etmeden; doğrudan, durağan ve çoğu zaman tek mekân içinde izleyiciye sunar. Bu da izleyicinin yaşlılık deneyimiyle rahatsız edici derecede yakınlaşmasını sağlar.

Filmin temel gücü, kırılganlığın sadece yaşlıya ait bir durum olmadığını, aynı zamanda bakım veren kişinin de benzer bir çözülmeye maruz kaldığını göstermesidir. Georges'un fiziksel olarak güçlü görünmesi, onun da içten içe çöktüğü gerçeğini değiştirmez. Bu

bağlamda, yaşlılık literatüründe sıklıkla tartışılan “bakım yükü”nün çift yönlü travmatik etkisi filmde çarpıcı biçimde işlenir (Lloyd vd., 2014: 10).

The Father

Florian Zeller’in 2020 yapımı *The Father (Baba)* filmi, yaşlılıkta bilişsel bozulmanın bireysel ve ilişkisel gerçekliği nasıl parçaladığını sinematografik olarak gözler önüne seren güçlü bir anlatıdır. Film, Anthony Hopkins’in canlandığı Anthony karakteri üzerinden, demans hastalığının kişinin çevresiyle kurduğu ilişkileri ve gerçeklik algısını nasıl sarstığını içerden bir bakışla sunar. Filmin en çarpıcı yönü, seyirciyi Anthony’nin zihinsel dağınıklığının merkezine yerleştirerek yaşlı bireyin kırılgan gerçekliğini deneyimlenebilir hale getirmesidir.

Anthony'nin gerçeklik algısındaki çöküş, filmin anlatı yapısıyla paralel ilerler. Zeller, klasik sinema anlatısını bozar; mekanlar, karakterler ve zaman çizgisi sürekli değişerek seyircinin de Anthony gibi kafa karışıklığı yaşamasını sağlar. Bu teknik, yaşlı bireyin dünyasının dışarıdan değil, içerden nasıl çözülmeye başladığını anlatmak açısından oldukça güçlüdür. Yaşlı bireyin dünyasında gerçeklik sabit değil, akışkan ve kırılgandır (Gullette, 2004: 92). Anthony’nin kızını tanınamaması, sürekli yer değiştirdiğini sanması ve nesnelerin yerlerinin değişmesi gibi unsurlar, onun gerçeklikle olan bağının ne kadar zayıfladığını ortaya koyar.

Tema 1: Yaşlılıkta Özerklik ve Karar Verme Hakkı

Yaşlılık, sıklıkla fiziksel gerileme ve bilişsel sınırlılıkla birlikte anılan, bireyin karar verme kapasitesinin toplumsal olarak sorgulandığı bir dönemdir. Bu bağlamda *The Straight Story*, yaşlı bireyin özerkliğini yalnızca fiziksel yeterlilikle değil, anlam üretme kapasitesi ve toplumsal direnişle ilişkilendiren çarpıcı bir örnektir. Filmin açılış sahnesinden itibaren Alvin’in yaşamı, sessizlik, rutin ve fiziksel yavaşlıkla tanımlanır. Komşularının yardımıyla market alışverişi yapan, bastonla yürüyen ve sağlığı sürekli bozulan Alvin, toplumsal normlara göre artık üretkenliğini kaybetmiş, edilgen bir yaşlı olarak görülür. Ancak film, Alvin’in çevresindeki insanların onu pasifleştiren bu algısını tersyüz eder. Traktörüyle tek başına yola çıkma kararı, bir yandan özerkliğini ilan ederken, diğer yandan da yaşlılıkla birlikte gelen fiziksel ve zihinsel kırılganlıkları seyirciye hissettiren dramatik bir iç yolculuğa kapı aralar. Alvin karakterinin temsilinde dikkat çeken bir diğer nokta, film boyunca toplumla kurduğu temaslar aracılığıyla özerkliğin sosyal boyutunu da korumasıdır. Yolculuğu sürecinde karşılaştığı insanlar, genellikle onun kararına saygı duyar; bu da yaşlı bireylerin sosyal kabul gördüğü durumlarda daha özgür hareket edebildiklerini gösterir. Yaşlı bireylerin karar alma yeterlilikleri konusunda toplumun beklentileri, onların gerçek davranışlarını belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Bu açıdan bakıldığında, Alvin’in bireysel kararlılığı kadar, toplumsal kabule dayalı bir özerklik alanı inşa ettiği de söylenebilir (Holstein & Minkler, 2007: 21).

Beauchamp ve Childress (2019), özerkliğin yalnızca bağımsız hareket etmek değil, aynı zamanda bilgiye erişim ve rızaya dayalı kararlar almak anlamına geldiğini belirtir. Alvin'in sağlık sorunları, fiziksel kısıtlılıklar ve sosyal yargılara rağmen kendi yolculuğunu başlatması tam da bu açıdan anlamlıdır. Filmde Alvin'in kırsal ortamdan şehirlerarası yola açılması, yalnızca fiziksel bir hareket değil, özerkliğin mekânsal sınırlarını zorlayan bir eylemdir. Dolayısıyla yolculuk, yaşlı bireyin "yavaş da olsa bağımsız hareket edebilme" hakkının sembolik temsili haline gelir.

Alvin'in yolculuğu, çevresindekiler tarafından şaşkınlık ve zaman zaman küçümsemeyle karşılanırken, aynı zamanda onun iradesine gösterilen saygı sayesinde toplumsal tanınırlığını yeniden tesis eder. Bu da yaşlı bireyin özerkliğinin yalnızca içsel değil, dışsal onay ve destekle sürdürülebilir olduğunu gösterir. Son olarak, Lloyd ve arkadaşları dördüncü yaş evresinde bireylerin kimliklerini koruyabilmek için uyum, direnç ve anlam üretimi stratejileri geliştirdiklerini vurgular (2014: 9). Alvin'in yolculuğu, fiziksel zorluklara karşı gösterdiği direnç kadar, geçmişle hesaplaşma ve bağışlama yoluyla da anlam üretmesinin bir aracı olur. Bu bağlamda özerklik, sadece bir tercih değil, bireyin geç yaşlarında yaşamını yeniden yapılandırma gücüdür.

Amour'da ise, Anne'in konuşma yetisini kaybettiği, yemek yemeyi reddettiği ya da acı çektiği sahnelerde, onun yaşam üzerindeki söz hakkının dramatik biçimde azaldığı görülür. Bu süreçte Georges'un eylemleri, hem sevgi dolu bir eşin fedakârlığı hem de özerklik sınırlarının sorgulandığı etik bir alan yaratır. Film boyunca Georges'un bakım süreci üzerindeki kontrolü dikkat çeker. Bu kontrol, başlangıçta eşinin konforunu sağlamaya yönelikken, ilerleyen sahnelerde onun yaşamsal kararlarını da kapsayacak biçimde genişler. Özellikle kızlarının kurumsal bakımı önerdiği sahnelerde, Georges'un bunu reddetmesi ve bakımın evde devam etmesi, yaşlı bireylerin kendi tercihleri dışında gelişen kararlarla nasıl yüzleştirdiklerini gösterir. Anne'in bu kararlara açıkça direnememesi, özerklikten sessiz bir vazgeçişin dramatik yansımasıdır (Lloyd vd., 2014: 12). Anne'in konuşamadığı dönemlerdeki yüz ifadeleri ve beden dili, onun kendi geleceği hakkındaki görüşlerini aktaramadığı bir sessizlik evresine işaret eder. Bu, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerinde ya da aile içinde yaşadığı iletişime dayalı dışlanmanın sinematografik bir temsili olarak okunabilir. Bu durum, yaşlı bireylerin karar süreçlerine dâhil edilmediği, onların yerine konuşulduğu ya da sessizliklerinin rıza gibi yorumlandığı bir çerçeveyi düşündürür (Holstein & Minkler, 2007: 19).

Filmin en çarpıcı sahnelerinden biri ise, Georges'un Anne'i yastıkla öldürdüğü andır. Bu sahne, yaşlı bireyin yaşamı üzerindeki özerklik hakkının nihai biçimde tartışıldığı noktadır. Georges'un bu eylemi, hem eşinin çektiği acıyı sonlandırma isteği hem de onun istemediği bir yaşamı sürdürmesini engelleme arzusu gibi okunabilir. Ancak burada şu soru sorulabilir: Bu karar Anne'in iradesini mi yansıtır, yoksa Georges'un kendi algılarıyla ve değerleriyle biçimlendirdiği bir etik sonlandırma mıdır? Bu ikilem, yaşlı bireylerin özerklik haklarının aile üyeleri tarafından bilinçli ya da bilinçsiz biçimde nasıl gasp edilebileceğine dair derin bir tartışma sunar (Twigg & Martin, 2015: 356).

Haneke'nin anlatımı, yaşlı bireyin karar alma süreçlerini, yalnızca sağlık durumuyla değil; toplumsal cinsiyet rolleri, aile yapısı ve bakım verenlerin psikolojik yükleriyle de ilişkilendirir. Georges'un kararı, eşinin bakım sürecinin sonlandırılması ile kendi tükenmişliği arasında sıkışmış bir eylem olarak da değerlendirilebilir. Bu noktada özerklik, yalnızca yaşlı bireyin değil, bakım verenin de bir sınavıdır.

Bilindiği üzere yaşlı bireylerde bireyin bağımsızlığı azaldıkça yaşam kalitesi de düşme eğilimi göstermektedir. *Amour*'da bu düşüş, sadece fiziksel değil, duygusal ve sosyal olarak da temsil edilir. Anne'in zamanla evde görünmez bir figüre dönüşmesi, konuşamaması ve bedeninin kontrolünü kaybetmesi, yalnızca bir bakım süreci değil, aynı zamanda öznenin silinme süreci olarak yansıtılır. Film, nihayetinde özerkliğin fiziksel kabiliyetle değil, insani ilişkilerle, duygusal bağlarla ve etik sorumluluklarla inşa edildiğini göstermektedir.

The Father filmi, yaşlı bireylerin zihinsel bozulma sürecinde özerkliklerini nasıl kaybettiklerini ve bu kaybın onların kimlik algısı üzerindeki etkilerini çarpıcı bir biçimde yansıtır. Anthony karakteri üzerinden anlatılan bu süreç, yaşlılıkta karar verme hakkının sadece fiziksel yeterlilikle değil, aynı zamanda zihinsel yeterlilikle de doğrudan ilişkili olduğunu gösterir. Film, demansın bireyin hem çevresiyle hem de kendisiyle olan ilişkisinde nasıl bir yabancılaşma yarattığını ve bu yabancılaşmanın özerkliği nasıl tehdit ettiğini görsel tekniklerle başarılı şekilde işler. Anthony, film boyunca yaşadığı mekânın, insanların ve zamanın sürekli değiştiğini sanmakta, kime güveneceğini bilememektedir. Bu belirsizlik, yaşlı bireylerin karar alma yetilerini nasıl kaybettiklerini ve kendilerine dair güvenin nasıl sarsıldığını görselleştirir (Gullette, 2004: 101). Anthony'nin kendi evinde olmadığını düşünmesi, bakım verenleri tanımaması, ilaçlarını reddetmesi gibi davranışları hem zihinsel çözülmenin bir sonucu hem de bireyin özerkliğini koruma çabasının dramatik göstergeleridir.

Filmde en dikkat çeken durumlardan biri, Anthony'nin yaşamı üzerinde söz sahibi olduğu yanılsamasıdır. O, her ne kadar kızının ve çevresindekilerin niyetlerinden şüphe etse de aslında kendi yaşamı hakkında karar veremez hale gelmiştir. Bu durum, yaşlı bireylerin görünürde özerk olmalarına rağmen, gerçekte karar süreçlerinden dışlandıklarını ya da yönlendirildiklerini gösterir. Özellikle Anthony'nin bakım merkezine götürülmesi ve burada kalacağının ona söylenmeden organize edilmesi, yaşlı bireylerin “en iyi çözüm” adı altında iradelerinin nasıl göz ardı edilebildiğinin çarpıcı bir örneğidir.

Zeller'in anlatısı, seyirciyi Anthony'nin zihinsel çöküş sürecinin içine alarak, yaşlı bireyin dünyasının içerden nasıl görüldüğünü deneyimletir. Bu içsel bakış, özerkliğin yalnızca karar vermek değil, karar verebilme kapasitesini sürdürebilmekle de ilgili olduğunu vurgular (Holstein & Minkler, 2007: 20). Anthony'nin sürekli tekrar eden “saatim nerede?” sorusu, sadece bir eşya kaybı değil, aynı zamanda zaman, kontrol ve aidiyet hissinin yitimiyle ilgili daha derin bir metafor olarak okunabilir.

Filmde Anne karakterinin Anthony'ye yönelik tutumu, yaşlı bireylerin özerkliklerinin nasıl “iyiliksever” yaklaşımlarla gölgelenebileceğini gösterir. Kızının Anthony'nin yaşamıyla ilgili kararları onun adına alması, modern bakım pratiklerinin sıkça karşılaştığı bir durumdur. Bu kararlar her ne kadar güvenlik ve refah amacıyla alınsa da yaşlı bireyin iradesinin göz ardı edilmesi, etik açıdan tartışmalıdır (Lloyd vd., 2014: 120). Beauchamp ve Childress (2019), özerkliğin temelini oluşturan “bilgilendirilmiş rıza” kavramının ancak yeterli zihinsel kapasiteyle işleyebileceğini belirtir. Ancak demansla birlikte, bu kapasitenin giderek kaybolması, yaşlı bireyin kendi yaşamına dair karar verme hakkını doğrudan tehdit eder. Sonuç olarak, *The Father* özerkliği yalnızca bir hak değil, bir kimlik inşası ve devamlılığı olarak ele alır. Film, yaşlı bireyin karar verme kapasitesinin değil, “anlam üretme” hakkının da demansla birlikte nasıl kırılanlaştığını ortaya koyar.

Üç film üzerinden değerlendirme yapıldığında, özerkliğin bireysel bir hak olmaktan çok, güç ilişkilerinin, sessizliğin, bakım etiğinin ve kırılmanın iç içe geçtiği bir müzakere alanı olduğu görülmektedir. Pozitif yaşlanma yaklaşımları, yaşlı bireylerin aktif ve anlamlı yaşamlarına devam edebileceklerini savunsa da bu idealin gerçekte ne kadar sürdürülebilir olduğu sorgulanmalıdır (Pocock vd., 2022). Karar verme hakkı yalnızca bir seçim özgürlüğü değil; aynı zamanda bireyin bu özgürlüğü kullanabileceği koşulların varlığıyla ilgilidir. İletişim kuramayan, zihinsel kapasitesi azalan ya da görünmezleştirilen bireylerin rızası, çoğu zaman sessizlikle özdeşleştirilir.

Film analizleri, yaşlı bireyin özerkliğinin zayıflamasının yalnızca fizyolojik değil, etik ve duygusal bir boyutu olduğunu da göstermektedir. Yaşamın son döneminde bireyin istekleri, kimi zaman “onun iyiliği için” söylemiyle ikincil plana atılır. Oysa bu durum, yaşlı bireyin özerkliğini ihlal etmekle kalmaz; aynı zamanda onun kimliğini, onurunu ve özsaygısını da zedeler. Özerkliğin bu biçimde devredilmesi, modern yaşlılık anlatılarında sıkça rastlanan bir görünmez eldir, karar verme, fark edilmeden başkalarına geçer. Ayrıca, yaşlı bireylerin bakım ortamlarında alınan kararların çoğu, iletişim eksikliği ya da varsayılan rıza temelinde gerçekleşmektedir. Bu durum, yaşlıların korunması amacıyla yapılan eylemlerin, aslında onların yaşam deneyimlerinin ve tercihlerinin ihmal edilmesine yol açabileceğini düşündürür

Tema 2: Algı, Gerçeklik ve Kırılma

Yaşlılık araştırmalarında bireylerin yaşa bağlı gerçeklik deneyimlerinin sadece bilişsel ve bedensel kayıplarla değil, aynı zamanda toplumsal izolasyonla da şekillendiği vurgulanır (Gilleard & Higgs, 2000: 133). Alvin'in yolculuğu bu bağlamda bir tür sosyal yeniden katılım çabasıdır. Her durakta karşılaştığı kişilerle kurduğu samimi bağlar, onun toplumsal görünmezlikten çıkma çabasını temsil eder. Bu etkileşimler, yaşlı bireyin dünyaya katılımının hâlâ mümkün olduğunu ve gerçekliğinin başkalarıyla kurduğu bağlar üzerinden yeniden üretilebileceğini gösterir.

Filmde gerçeklik ve algı arasındaki çizgi, Alvin'in içsel motivasyonları ile fiziksel sınırlılıkları arasında kurulan dengeyle çizilir. Traktörün yavaşlığı, sadece bir ulaşım aracı

değil aynı zamanda zamanın algılanma biçimidir. Alvin'in ilerlemesiyle birlikte zaman uzar, manzaralar değişir, geçmişle yüzleşmeler yaşanır. Özellikle Alvin'in ormanda karşılaştığı hamile genç kadınla kurduğu diyalog, kuşaklararası deneyim aktarımı üzerinden zaman algısının esnekliğini gösterir. Bu sahne, yaşlı bireylerin sadece nostalji nesnesi değil, anlam üreticisi ve aktarım aracı olarak da işlev gördüğünü gösterir.

Alvin'in fiziksel kırılganlığı, zaman zaman kendini sağlık problemleriyle gösterse de zihinsel bütünlüğü ve amaca yönelik kararlılığı filmin algı-gerçeklik ilişkisini dengede tutar. Alvin'in gerçekliği, başkalarının ona atfettiği zayıflıklarla değil, kendi benlik algısı ve kararlılığı ile tanımlanır. Film, kırılganlığı dramatize etmeden gösterebilmesiyle öne çıkar. Bu noktada Lynch'in tercihi olan durağan kamera kullanımı ve uzun plan sekanslar, yaşlılığın zaman algısını estetik bir unsur olarak merkezileştirir (Twigg & Martin, 2015: 9). Film boyunca Alvin'in karşılaştığı karakterlerle kurduğu kısa ama yoğun etkileşimler, yaşlı bireyin dünyaya dair algısının nasıl şekillendiğini gösterir. Genç bisikletçilerle yaşadığı çatışma ya da otostopçu genç kadınla yaptığı sohbet, kuşaklar arası deneyim farklarını vurgularken; aynı zamanda yaşlı bireyin karşılaştığı toplumsal anlamda anlaşılma hissinin işaret eder. Bu, literatürde yaşlı bireylerin giderek toplumsal bellekten silinmesiyle bağlantılıdır (Twigg & Martin, 2015: 354).

Filmin sinematografik dili, Alvin'in kırılganlığını doğa ve zaman üzerinden yansıtır. Sonsuz mısır tarlaları, yalnızca fiziksel zorlukları değil, aynı zamanda yaşlı bireyin kendini içinde bulduğu geniş ve belirsiz yaşam evresini temsil eder. Bu yalnızlık hissi, yaşlı bireyin zaman ve mekânla kurduğu ilişkinin kırılganlığını yansıtır. Özellikle Alvin'in zaman zaman dinlenmek zorunda kalması, aracının bozulması gibi detaylar, yaşlılıkta bedensel sınırlılıkların gerçeklik algısını nasıl etkileyebileceğine dair somut örneklerdir (Gullette, 2004: 102). Ayrıca, Alvin'in kardeşiyle arasındaki kırgınlık üzerinden gelişen dramatik yapı, yaşlılık döneminde affetme, geçmişle hesaplaşma ve duygusal bağları yeniden kurma ihtiyacının altını çizer. Bu yönüyle film, yaşlı bireylerin içsel dünyalarındaki duygusal kırılganlığı ve bunun dış dünyadaki algılarla nasıl kesiştiğini göstermektedir (Lloyd vd., 2014: 6). Alvin'in yolculuğu bir uzlaşma arayışıdır; ancak bu uzlaşma, yalnızca kardeşiyle değil, aynı zamanda kendi geçmişi ve yaşlı bedeninin dayatmalarıyla bir barışma sürecidir.

Film, yaşlılık deneyimini acizlik değil, direnç ve bilgelikle ilişkilendirse de bu anlatının altında sürekli bir kırılganlık mevcuttur. Her karar, her yol ayrımı ve her durak, yaşlı bireyin gerçekliğe dair algısının hem sabit hem de esnek olabileceğini ortaya koyar. Alvin'in "Ben kendi hızımla ilerlemeye devam edeceğim" sözü, yaşlılıkta bireysel zaman algısının gençlikten farklı işlediğini ve bu algının bireyin kararlarını doğrudan etkilediğini metaforik biçimde açıklar.

Algı ve gerçeklik arasındaki çizgi *Amour*'da ise özellikle Anne'in zihinsel bütünlüğünü yitirmeye başladığı sahnelerde bulanıklaşır. Georges'un giderek yalnızlaşması, başkalarıyla kurduğu iletişimin yüzeysel kalması, yaşlılığın toplumsal olarak izole bir gerçeklik olduğunu da vurgular. Filmdeki sessizlik, Georges'un iç sesi kadar toplumun

yaşlı bireyleri görmezden gelmesini de temsil eder. Bu sessizlik içinde duyulan güvercin sesi ya da açılıp kapanan bir pencere, dış dünyaya dair tek bağlantı unsurlarıdır. Filmin sonunda Georges'un mutfakta yemek hazırladığı hayali sahne ve güvercinin pencereden içeri girmesi, belki de yaşlılık deneyiminin yalnızlıkla değil, belirsizlikle sonuçlandığını gösterir. Güvercin metaforu, yaşlılıkta kırılganlıkla baş etme, özgürlük ve ruhun bedenden ayrılması gibi çok katmanlı anlamlar taşır. Georges'un güvercini yakalayıp pencereden dışarı bırakması, kontrol ve teslimiyet arasındaki gerilimi simgeler. Aynı zamanda yaşlı bireyin kendi sonunu belirleme iradesiyle de örtüşebilir. Sonuç olarak *Amour*, yaşlılıkta gerçekliğin bedensel ve zihinsel dönüşümle nasıl değiştiğini; bu değişimin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal olarak da nasıl şekillendiğini çarpıcı bir anlatıyla sunar. Film, yaşlı bireylerin yalnızca bakım nesnesi olmadığını, aynı zamanda kendi ölümüne dair söz sahibi olabilecek etik özneler olduklarını savunur.

Bireyin gerçeklik algısının çözülüşü yalnızca zihinsel dejenerasyonla ilişkili değildir. Özellikle Anne'in yaşadığı süreç, bedensel zayıflamanın da nasıl bir psikolojik izolasyon yaratabileceğini ve bireyin kendi yaşam deneyiminden kopuşunu hızlandırabileceğini gösterir (Gullette, 2004: 109). Bedenin acı çekmesi ve kontrol edilemez hale gelmesi, bireyin öznel gerçekliğini tehdit eden en büyük unsurlardan biridir. Haneke, bu acıyı estetize etmeden ama şiddetini eksiltmeden sunarak, izleyiciyi yaşlılığın duygusal şeffaflığı ve kırılganlığı ile yüzleştirir. Film boyunca hissedilen durağanlık ve mekânsal sınırlılık, bireyin zihinsel haritalarının da daraldığına dair metaforik bir anlatı sunar. Bir zamanlar birlikte yaşanmış, anlam yüklenmiş alanlar artık yalnızca acı, yorgunluk ve çaresizliğin yankılandığı boşluklara dönüşür. Mekânın ve zamanın bu şekilde dönüşmesi, bireyin gerçeklikle bağ kurma biçimini radikal biçimde bozar. Bu dönüşüm, yaşlı bireylerin hem zihinsel hem de duygusal anlamda evsizleşme deneyimini yaşadıklarını düşündürür. Sonuç olarak, *Amour* yaşlılıkta algının ve gerçekliğin kırılgan doğasını, sessizlik, yalnızlık ve çözülen ilişkiler üzerinden işler.

The Father'da Zeller'in anlatımı ise, yaşlı bireyin bakım sürecini dramatize etmeden, ancak oldukça gerçekçi bir şekilde sunar. Filmde Anthony'nin kontrol kaybı, yalnızca onun fiziksel ya da bilişsel yetilerinin azalmasıyla açıklanmaz. Aynı zamanda onun etrafındaki kişilerin ve sistemin, onun adına kararlar alması, onu bir yük olarak konumlandırması ile de ilgilidir. Bu anlatı, yaşlı bireyin çevresiyle olan etkileşiminde kırılganlık kadar dışlanma ve kontrol kaybının da baskın olduğunu gösterir (Twigg & Martin, 2015: 354). *The Father*, yaşlılıkta algı ve gerçeklik ilişkisinin ne denli kırılgan bir zemine oturduğunu, zihinsel hastalıklar bağlamında dramatik ama duyarlı bir şekilde anlatır. Film, yalnızca demans hastalarının değil, onların yakın çevresinin de gerçeklik algısının nasıl etkilendiğini; yaşlı bireyin kırılganlığının toplumsal ve duygusal bir krize dönüşebileceğini ortaya koyar.

Yaşlılıkta gerçeklik algısının çöküşü, yalnızca bilişsel bir bozulmanın sonucu değil; aynı zamanda bireyin benlik deneyiminin, yaşam öyküsünün zamansal sürekliliğinin ve tanıdık mekânsal-sosyal ipuçlarının (ev düzeni, eşya, yüzler, rutinler) bozulmasıyla

ilişkili bir kırılma sürecidir. *The Father* filmi, bu süreci benzersiz bir iç bakışla işler ve demansın yalnızca tıbbi değil, aynı zamanda varoluşsal bir mesele olduğunu ortaya koyar. Film, izleyiciyi ana karakterin zihinsel çözülmesinin içine yerleştirerek, yaşlılıkta algı ile gerçeklik arasındaki ilişkinin ne kadar kırılgan olduğunu deneyimsel olarak sunar. Zeller'in anlatısı, yaşlı bireyin dünyayı kavrama biçiminin zamanla nasıl değiştiğini göstermekle kalmaz; aynı zamanda bu değişimin bireyin kimliğine, karar alma yeterliliğine ve sosyal bağlarına nasıl zarar verdiğini de görselleştirir. Bilişsel gerilemenin bireyin öznelliğini tehdit etmesi, literatürde *dördüncü yaş (the fourth age)* olarak kavramsallaştırılmıştır; bu evre, kırılganlığın, bağımlılığın ve sosyal izolasyonun belirginleştiği yaşlılık aşamasıdır (Gilleard & Higgs, 2010: 121). *The Father*, bu evreyi yalnızca dışsal gözlemler üzerinden değil, Anthony karakterinin içsel deneyimi aracılığıyla sahneler.

Filmde karakterlerin yüzlerinin değişmesi, mekânların birbirine karışması ve zaman sırasının bozulması, *Anthony'nin gerçekliği ayakta tutan tanıdık işaretleri* yerinden eder ve giderek işlevsizleştirir. Bu sinematografik tercih, yalnızca karakterin değil, seyircinin de gerçeklikle bağını belirsizleştirerek, yaşlı bireyin içinde bulunduğu zihinsel kırılganlığı somutlaştırır. Anthony, çevresindekileri tanıyamadıkça yalnızlaşır; bakım verenler, kızı, hatta kendi bedeni bile ona yabancılaşır. Bu, yaşlı bireyin yalnızca dünyayı değil, kendisini de tanıyamaz hale geldiği bir yabancılaşma sürecidir (Lloyd vd., 2014: 13). Burada kırılganlık, fiziksel zayıflıkla değil, bireyin kendi gerçekliğini koruyamamasıyla tanımlanır. Filmin son sahnesinde Anthony'nin "Annem nerede?" diye sorması, onun zaman içindeki yerini, kimliğini ve aidiyet duygusunu yitirdiğinin göstergesidir. Bu sahne, yalnızca bir duygusal zirve değil, aynı zamanda zihinsel çözülmenin bir ifadesidir. Yaşlı bireyin gerçeklikten kopuşu, onun toplumsal özneliğini de silikleştirir. Demans, burada yalnızca bir hastalık değil, bireyin sosyal gerçeklikten ve kimlikten dışlanması metaforu olarak işlenir (Gullette, 2004: 104).

Yaşlılıkta algı ve gerçeklik ilişkisi, yalnızca bilişsel süreçlerin ürünü değil; aynı zamanda bireyin zaman, mekân ve kimlik ile kurduğu dinamik bağların yavaş yavaş çözülmesidir. *The Straight Story*, *Amour* ve *The Father* bu çözülmeyi farklı kırılganlık biçimleri üzerinden ele alarak, yaşlı bireylerin hem kendileriyle hem de çevreleriyle kurdukları gerçeklik ilişkilerini dramatik biçimde ortaya koyar. Sonuç olarak, üç filmde de yaşlılık, yalnızca bir yaşam evresi değil algının da dönüşüp dağılabileceği, gerçekliğin yavaş yavaş çözülerek bireyin benliğini tehdit edebileceği bir kırılma alanı olarak sunulur. Bu kırılma, bazen dirençle karşılaşılır, bazen sessizce kabul edilir; ancak her durumda yaşlı bireyin varoluşsal kırılganlığını açığa çıkarır.

Tema 3: Toplumsal İzolasyon ve Görünmezlik

Yaşlılık literatürü, yaşlı bireylerin sosyal yaşantıdan dışlanmasını genellikle fonksiyonellik kaybı, fiziksel hareketlilikte azalma ve üretkenliğe dayalı neoliberal normlar aracılığıyla açıklar (Gilleard & Higgs, 2010: 122). *The Straight Story*'deki Alvin karakteri, fiziksel

sınırlılıklarına rağmen bir amaç doğrultusunda hareket eden bir figürdür fakat toplumun bu amacı tanıma veya destekleme eğilimi zayıftır. Karakterin yaptığı yolculuk, görünüşte anlamlı bir bireysel eylemdir; fakat alt metninde, bireyin sosyal dünyadan çekilmişliğinin göstergesidir. Twigg ve Martin'e (2015: 354) göre yaşlılık, kamusal alandan dışlanmanın ve özel alan içinde kapanmanın yavaş ilerleyen bir sürecidir. Film boyunca Alvin'in toplumla kurduğu etkileşimlerin geçici ve yüzeysel doğası, onun görünmezliğinin bir diğer boyutunu ortaya koyar. Yol üzerinde karşılaştığı insanlar, onun yaşantısını ya nostaljik bir figür olarak tüketir ya da anlamlandıramaz. Bu, yaşlının kimliğinin, toplumsal bellekte temsili olmayan bir arka plana kaydığını gösterir. Gullette yaşlıların hikâyesiz hale gelmesinin, onları sosyal olarak etkisizleştiren bir mekanizma olduğunu savunur (2004: 112). Alvin'in anlatılarına olan düşük ilgi, onun geçmiş deneyimlerinin artık toplumsal anlam üretmediğine işaret eder. Victor ve arkadaşları, yaşlı bireylerin yalnızca fiziksel yalnızlık değil, sosyal etkileşim azlığı nedeniyle de izole olduğunu vurgular (2000: 410). Alvin'in ilerlediği yollar, görünürde açık olsa da etkileşimsel anlamda boş ve geçici sahneler sunar. Yaşlılık, burada bir direnç hikâyesinden ziyade, toplumla bağın gittikçe silikleştiği bir geçiş süreci olarak resmedilir.

Amour, toplumsal izolasyon ile bireyin hem fiziksel hem de sosyal bağlamda çevresinden kopuşu sadece dışsal ilişkiler düzeyinde değil, aynı zamanda duygusal, bilişsel ve etik katmanlarda işler. Filmdeki yaşlılık temsili, bireyin zamanla yalnızca fiziksel olarak değil, toplumsal ve duygusal olarak da görünmez hale gelişini güçlü bir görsellik ve durağanlık içinde sunar. Bu anlatım biçimi, yaşlı bireyin yavaş yavaş toplumdan çekilmesini değil, toplumun onun çevresinden çekilmesini ima eder.

Yaşlılık literatürü, yaşlı bireylerin maruz kaldığı görünmezliği, *sessiz dışlanma (silent marginalization)* olarak tanımlar; bu ise yaşlının hâlen hayattayken toplumun normatif döngüsünden silinmesidir (Twigg & Martin, 2015: 354). Toplumsal izolasyon yalnızca mekânsal bir yalnızlık değil, bireyin hikâyesinin duyulmaz hale gelmesiyle de ilgilidir. Anne'in konuşma yetisini yitirmesi, yaşlı bireyin deneyimlerini ifade edemediği noktada toplumsal bağlamdan silinmesine işaret eder (Gilleard & Higgs, 2010: 122). Georges'un bakım verme sürecinde içine düştüğü duygusal yalnızlık ise, yaşlı bireylerin sadece kendileri değil, onların bakım verenlerinin de toplumdan yalıtıldığını gösterir. Böylece izolasyon iki yönlü işler hem yaşlı birey hem de ona bakan kişi görünmez olur. Toplumsal izolasyon yalnızca dış çevrenin değil, en yakın aile bireylerinin dahi yaşlıyı gerçek bir birey olarak görmeyi bırakmasıyla ilişkilidir. Mekân, yaşlı bireyin hem güvenli limanı hem de sınırlandırıldığı kafes haline gelir. Bu durum, yaşlı bireyin kamusal alandan dışlanması ve kamusal temsillerden silinmesiyle ilişkilidir (Victor vd., 2000: 410). Özellikle Anne'in ev dışına bir daha hiç çıkmaması, yaşlılıkta toplumla olan tüm bağların kopmuşluğunu fiziksel düzeyde temsil eder. Son sahnelerde Georges'un yaşadığı duygusal tükenmişlik, yalnızca bakım yorgunluğu değil; toplumun yaşlılığa dair yükü bireyselleştirmesi ve bu süreçte destek sistemlerinin yetersizliğinin yarattığı bir izolasyon biçimidir. Yaşlı bireyin bakım sürecinde hem kendisi hem de yakını yalnızlaştırılır. Bu da yaşlılıkta izolasyonun yalnızca

yaşa değil, aynı zamanda bakım ve bağımlılık ilişkilerine içkin bir gerçeklik olduğunu gösterir (Lloyd vd., 2014: 13).

The Father, yaşlılıkta toplumsal izolasyonun yalnızca dışsal çevreyle ilişkilerin zayıflamasıyla kalmayıp, bireyin zihinsel dünyasının parçalanmasıyla nasıl içselleştirildiğini etkileyici bir biçimde gözler önüne serer. Filmdeki yaşlı birey, çevresel olarak yalnız kalır; buna ek olarak zaman, mekân ve benlik algısının çözülmesiyle zihinsel olarak da soyutlanır. Bu soyutlanma süreci, yaşlı bireyin sadece toplumdan değil, gerçeklikten de uzaklaştırıldığını gösterir. Filmde mekânsal süreksizlikler, sahne geçişlerindeki zaman atlamaları ve karakterlerin yer değiştirmesi, Anthony'nin yalnızlığını hem dramatik bir unsur hem de izleyiciye deneyimletilen bir izolasyon biçimi haline getirir. Bu anlatım stratejisi, yalnızlık ve sosyal çözülmenin bir tema olmanın ötesinde, bir yaşantı biçimi olduğunu vurgular. Twigg ve Martin, yaşlılıkta toplumsal izolasyonun yalnızca bireyden kaynaklanmadığını, tam tersine toplumdan da geldiğini ve yaşlının bakım ilişkileri dışında bir sosyal aktör olarak kabul edilmediğini vurgular (2015: 355). Sonuç olarak The Father, yaşlılıkta izolasyonun sadece bireyler arası ilişkilerin zayıflamasıyla sınırlı olmadığını, aksine benliğin anlam dünyasından çekilmesiyle ilişkili çok katmanlı bir süreç olduğunu etkileyici biçimde ortaya koyar.

Toplumsal izolasyon ve yaşlı bireylerin görünmezleşmesi, yaşlanma sürecinde yalnızlık kavramını aşan çok katmanlı bir sosyal ve kültürel problem olarak karşımıza çıkar. *The Straight Story*, *Amour* ve *The Father* gibi üç farklı anlatı yapısı ve coğrafyaya sahip film, bu görünmezliğin farklı boyutlarını ortaya koymakla yetinmez; üstelik yaşlı bireyin çevresiyle kurduğu bağların nasıl çözülüp içselleştirilmiş bir yalnızlık halini aldığını da gösterir. Yaşlılık, sadece bir kronolojik yaş değil; aynı zamanda bireyin toplumsal olarak merkezden çevreye itildiği bir statü dönüşümünü de temsil eder (Gilleard & Higgs, 2010: 122). Üç film de yaşlı bireylerin yalnızca dış dünyayla değil, duygusal, bilişsel ve tarihsel anlam dünyalarıyla da bağlarının nasıl silindiğini sinematografik olarak yansıtır. Yaşlılık bu bağlamda bir yok oluş olmayıp; sessiz bir silinme, bir varlıktan ziyade artık duyulmayan bir ses olma hâlidir. Bu ortaklık, yaşlılığın görünmezliğini ne yalnızca sağlık sistemlerine ne de aile yapılarına; tamamen toplumsal değer sistemlerine dair eleştirel bir sorgulama fırsatı olarak sunar (Twigg & Martin, 2015: 355).

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Yaşlılık, toplumsal yaşantının ayrılmaz ve vazgeçilmez bir bileşeni olarak, bireylerin yaşam döngüsünde çok boyutlu ve çok katmanlı bir deneyim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönem, bireyin biyolojik yaşlanma sürecine bağlı fiziksel ve bilişsel değişimlerin ötesine geçerek duygusal süreçlerdeki dönüşümleri de içerir. Ayrıca, yaşlılık bireyin toplumsal rollerini yeniden değerlendirmesine, sosyal ilişki ağlarında değişimlere uğramasına ve toplumun kendisinden beklentilerinin farklılaşmasına yol açan dinamik bir dönemdir. Dolayısıyla kültürel bağlamın çeşitliliği ve toplumsal normlar, yaşlılık temsillerini şekillendirerek yaşlılık deneyimi üzerinde belirleyici rol oynar. Bu bağlamda, yaşlılığın

temsil biçimleri; yaşlanma algılarını güçlendirme ve dönüştürme yoluyla, yaşlı bireylerin toplumsal görünürlüğü ve kimlik inşası üzerinde doğrudan etkide bulunur.

Bu çalışma sinema filmlerinde yaşlı bireylerin temsiline odaklanarak yaşlılık deneyiminin görsel anlatılarda nasıl yapılandırıldığını incelemeyi amaçlamıştır. Yaşlılığın sinemada temsili, yalnızca yaşlı bireylerin anlatı içindeki yerini değil; toplumun yaşlanmaya dair değerlerini, önyargılarını ve duygusal mesafesini de ortaya koyar. *The Straight Story*, *Amour* ve *The Father* gibi üç farklı kültürel bağlamda üretilmiş film, yaşlılığı dramatik değil, sessiz ve derinlikli biçimlerde temsil eder. Bu üç film yaşlı bireylerin özerklik mücadelelerinden bilişsel kırılğanlığa, sosyal dışlanmadan ontolojik yalnızlığa kadar geniş bir yelpazede yaşlılık deneyimlerini görünür kılar.

İlk tema olan yaşlılıkta özerklik ve karar verme hakkı, yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel ve sosyal açıdan kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olma çabasıyla ilgilidir. Özerkliğin korunması, karar verme kapasitesinin varlığı kadar bu kararların tanınması ve saygı görmesine de bağlıdır. İkinci tema olan algı, gerçeklik ve kırılğanlık; yaşlılığın bilişsel yönlerini ve bu yönlerin benlik algısı üzerindeki etkilerini tartışır. Üçüncü tema olan toplumsal izolasyon ve görünmezlik, yaşlı bireylerin kamusal ve özel alanlarda nasıl dışlandıklarını ve giderek görünmez hâle geldiklerini inceler. Bu görünmezlik, bireyin sosyal ilişkilerinin zayıflaması ile birlikte yaşlılık anlatılarının kültürel değer yitimi yaşamasıyla da ilişkilidir (Gullette, 2004: 112).

Bu üç tema, yaşlılığın yalnızca biyolojik bir süreç olmayıp aynı zamanda etik, sosyal ve varoluşsal bir kırılğanlık alanı olduğunu ortaya koyar. Her üç film de yaşlı bireyleri hikâye nesneleri olarak göstermeyip kırılğanlıkları, dirençleri ve sessizlikleri ile ele alarak yaşlılığın farklı yönlerini açığa çıkarır. Burada yaşlılık; bakım, yalnızlık ve özerklik mücadelelerinin iç içe geçtiği, bireyin toplumsal, zihinsel ve etik olarak yeniden konumlandığı karmaşık bir evredir.

Dolayısıyla yaşlılık, yalnızca yaşamın son dönemi olarak değil; insan olmanın birikimli deneyimlerini, kırılğanlıklarını ve dirençlerini bir arada barındıran çok boyutlu evrensel bir gerçekliktir ve bu gerçeklik yaşam süresi elverdiğince herkes tarafından deneyimlenebilecek bir süreçtir.

Çalışma önemli bulgular sunsa da gelecekteki araştırmalar için yeni yollar açmıştır. İzleyen çalışmalarda film analizi, gerontolojik bakış ve medya sosyolojisi perspektifleri bir arada ele alınmalıdır. Katılımcı yöntemler (ör. yaşlı izleyicilerle odak grup çalışmaları, ortak üretim atölyeleri) hem temsillerin nasıl alımlandığını hem de yaşlıların kendi anlatılarını doğrudan anlamayı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmed, S. K., Mohammed, R. A., Nashwan, A. J., Ibrahim, R. H., Abdalla, A. Q., M. Ameen, B. M., & Khedhir, R. M. (2025). Using thematic analysis in qualitative research. *Journal of Medicine, Surgery, and Public Health*, 6, 100198. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.glmedi.2025.100198>
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). *Principles of biomedical ethics* (8th ed.). Oxford University Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243–246.
- Chivers, S. (2011). *The silvering screen: Old age and disability in cinema*. University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442686045>
- Cicero. (2018). *Yaşlı Cato veya yaşlılık üzerine*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cohen-Shalev, A., & Marcus, E. L. (2007). Golden years and silver screens: Cinematic representations of old age. *Journal of Aging, Humanities and the Arts*, 1(1–2), 85–96. <https://doi.org/10.1080/19325610701411062>
- Crampton, A. (2013). *Population aging as the social body in representation and real life*. *Anthropology & Aging*, 34(3), 100-112.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167.
- Edström, M. (2018). Visibility patterns of gendered ageism in the media buzz: a study of the representation of gender and age over three decades. *Feminist Media Studies*, 18 (1), 77-93. <http://doi.org/10.1080/14680777.2018.1409989>
- Esendemir, Ş. (2021). *Türkiye’de yaşlılık algısı: yaşlı ayrıcalığı ve ayrımcılığı üzerine bir inceleme*. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(2), 74-86.
- Featherstone, M., & Wernick, A. (Eds.). (1995). *Images of aging: Cultural representations of later life*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203397442>
- Freitas, M. C. D., Queiroz, T. A., & Sousa, J. A. V. D. (2010). *The meaning of old age and the aging experience of in the elderly*. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 44, 407-412.

- Gilleard, C., & Higgs, P. (2010). Aging without agency: Theorizing the fourth age. *Aging & Mental Health*, 14(2), 121–128. <https://doi.org/10.1080/13607860903228762>
- Gökalp, N. (2017). Yaşlılık ve etik. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 209-219.
- Gullette, M. M. (2004). *Aged by culture*. University of Chicago Press.
- Gullette, M. M. (2017). *Ending ageism, or how not to shoot old people*. Rutgers University Press.
- Hall, S., Petkova, H., Tsouros, A. D., Constantini, M., & Higginson, I. J. (2011). *Palliative care for older people: Better practices*. World Health Organization Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/326378/9789289002240-eng.pdf?sequence=1>
- Hayflick, L. (1965). *The limited in vitro lifetime of human diploid cell strains*. *Experimental Cell Research*, 37(3), 614-636.
- Hillcoat-Nallétamby, S. (2014). The meaning of “independence” for older people in different residential settings. *The Journals of Gerontology: Series B*, 69(3), 419–430. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbu008>
- Holstein, M. B., & Minkler, M. (2007). Critical gerontology: Reflections for the 21st century. In *Critical Perspectives on Aging*: 13–26. Routledge.
- Lauzen, M. M. (2021). *It's a man's (celluloid) world: Portrayals of female characters in the top grossing films of 2020*. Center for the Study of Women in Television and Film. https://womenintvfilm.sdsu.edu/wpcontent/uploads/2021/04/2020_Its_a_Mans_World_Report.pdf
- Little, W. (2022). Aging and the elderly. *Introduction to Sociology-2nd Canadian Edition*. <https://pressbooks.atlanticoer-relatlantique.ca/introsoc2ed/chapter/chapter-13-aging-and-the-elderly/>
- Lloyd, L., Calnan, M., Cameron, A., Seymour, J., & Smith, R. (2014). Identity in the fourth age: Perseverance, adaptation and self-worth. *Ageing & Society*, 34(1), 1–19. <https://doi.org/10.1017/S0144686X12000761>
- Lopez-Otin, C., Blasco, M. A., Partridge, L., Serrano, M., & Kroemer, G. (2013). The hallmarks of aging. *Cell*, 153(6), 1194-1217.
- O'Neill, O. (2010). *Autonomy and trust in bioethics*. Cambridge University Press.

- Pocock, T., Woodward, A., Wiles, J., Raphael, D., & Smith, M. (2022). Diverse approaches to conceptualising positive ageing: A scoping review. *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, 18(1), 1-26. <https://doi.org/10.1080/1177083X.2022.2090968>
- Rodríguez-Prat, A., Monforte-Royo, C., Porta-Sales, J., Escribano, X., & Balaguer, A. (2016). Patient perspectives of dignity, autonomy and control at the end of life: Systematic review and meta-ethnography. *PloS one*, 11(3), e0151435. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0151435>
- Staudinger, U. M. (2015). *Images of aging: Outside and inside perspectives*. *Annual Review of Gerontology & Geriatrics*, 35(1), 187.
- Stiegelbauer, S. M. (1996). *What is an elder? What do elders do?* First Nation elders as teachers in culture-based urban organizations. *The Canadian Journal of Native Studies*, 16(1), 37-66.
- Twigg, J., & Martin, W. (2015). The challenge of cultural gerontology. *The Gerontologist*, 55(3), 353–359. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu061>
- Wachelke, J., & Contarello, A. (2010). *Social representations on aging: Structural differences concerning age group and cultural context*. *Revista latinoamericana de Psicología*, 42(3), 367-380.
- WHO (World Health Organization). (2024). WHO report on healthy ageing. <https://www.who.int/europe/news/item/11-10-2023-by-2024--the-65-and-over-age-group-will-outnumber-the-youth-group--new-who-report-on-healthy-ageing>
- Woodward, K. M. (Ed.). (1999). *Figuring age: Women, bodies, generations*. Indiana University Press. (eBook ISBN 9780253113849).
- Xavier, F. M., Ferraz, M., Marc, N., Escosteguy, N. U., & Moriguchi, E. H. (2003). *Elderly people's definition of quality of life*. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 25, 31-39.
- Victor, C. R., Scambler, S. J., Bowling, A., & Bond, J. (2000). Being alone in later life: Loneliness, social isolation and living alone. *Reviews in Clinical Gerontology*, 10(4), 407–417. <https://doi.org/10.1017/S0959259800104101>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.12>

Volume 9/3

2025 p. 181-199

TODAY'S ARCHITECTURAL PRODUCTION AND ITS SIMILARITY WITH 15TH CENTURY ART PRODUCTION

GÜNÜMÜZÜN MİMARİ ÜRETİMİ VE 15. YÜZYIL SANAT ÜRETİMİYLE BENZERLİĞİ

Cansın İlayda ÇETİN*

ABSTRACT

Architecture and art both seek to persuade by appealing to people on emotional and intellectual levels, though they operate through different mechanisms. In architecture, credibility depends on functionality, aesthetics, and structural durability. The usability of a structure, its aesthetic appeal, and its cultural and social relevance strengthen its legitimacy. In contrast, art gains credibility primarily by evoking emotional responses and creating symbolic resonance. Its persuasive force lies in aesthetic richness and meaning, which allows the audience to accept the work as real and significant. Despite these differences, both architecture and art construct credibility through perception, affect, and experience. Architecture merges art with function, while art pursues meaning through sensation and symbolism. With this in mind, this article examines the parallels between 15th-century art production and today's architectural practice by using a qualitative, comparative, and interpretive method combining phenomenological observation, historical-theoretical analysis, and critical interpretation to explore architecture as both a physical and experiential phenomenon.

Keywords: *Art, Architecture, 15th century, Architectural Production, Similarities*

ÖZ

Mimarlık ve sanat, farklı mekanizmalarla işlemler de, insanları duygusal ve entelektüel düzeylerde etkileyerek ikna etmeye çalışırlar. Mimarlıkta güvenilirlik, işlevselliğe, estetiğe ve yapısal dayanıklılığa bağlıdır. Bir yapının kullanılabilirliği, estetik çekiciliği ve kültürel ve sosyal önemi, meşruiyetini güçlendirir. Buna karşılık, sanat öncelikle duygusal tepkiler uyandırarak ve sembolik bir yankı yaratarak güvenilirlik kazanır. İkna edici gücü, izleyicinin eseri gerçek ve anlamlı olarak kabul etmesini sağlayan estetik zenginlik ve anlamda yatar. Bu farklılıklara rağmen, hem mimarlık hem de sanat, algı, duygulanım ve deneyim yoluyla güvenilirlik inşa eder.

* Dr., University of Texas at San Antonio, School of Architecture and Planning,
E-mail: ilaydacetin@hotmail.com; ORCID: 0000-0003-4895-0411, TX, USA.

Mimarlık, sanatı işlevle birleştirir; sanat ise duyum ve sembolizm yoluyla anlamın peşine düşer. Bu düşünceden yola çıkarak, bu makale, fenomenolojik gözlem, tarihsel-teorik analiz ve eleştirel yorumu birleştiren nitel, karşılaştırmalı ve yorumlayıcı bir yöntem kullanarak, mimarlığı hem fiziksel hem de deneyimsel bir olgu olarak ele alarak 15. yüzyıl sanat üretimi ile günümüz mimarlık pratiği arasındaki paralellikleri incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sanat, Mimarlık, 15. yüzyıl, Mimarlık Üretimi, Benzerlikler*

TODAY'S ARCHITECTURE

Contemporary architecture is often defined as shelter imbued with symbolic or decorative meaning. To substantiate this definition, four comparative frameworks are particularly revealing: the contrast between Rome and Las Vegas, Abstract Expressionism and Pop Art, Mies van der Rohe and McDonald's, and the distinction between plain and ornate styles. Each comparison highlights the impact of Pop Art, which reasserted representation's importance in visual culture and reintroduced associative meaning into architectural discourse. As a result, architecture today embraces both perceptual expression and symbolic association.

Robert Venturi and Denise Scott Brown illustrate this shift in their reflections on piazzas. Initially interpreting them through the lens of Abstract Expressionism, they later realized this framework limited their understanding of urban life. They advocate instead for an architectural practice attentive to interstitial, "in-between" spaces-moving beyond rigid stylistic categories and acknowledging the richness of everyday environments (Venturi et al. 1977).

In parallel, Jacques Derrida's concepts of *supplementarity* and *différance* opened new theoretical possibilities for architecture. These ideas fueled deconstructivism, which challenged long-held assumptions about architectural practice: that beauty is the ultimate goal, function an unquestioned necessity, and dwelling the fundamental condition of architecture. By questioning these assumptions, deconstruction destabilized conventional ideologies of presence, utility, and order.

Still, architecture remains a constructive discipline, reliant on foresight, collaboration, and collective investment. While deconstruction unsettles these foundations, it also demonstrates architecture's capacity to reimagine itself as more than mere building-an exploration of meaning, ambiguity, and cultural critique.

Juhani Pallasmaa (2005) captures this deeper dimension of architecture when he describes it as "the art of taming limitless space and infinite time." For Pallasmaa, architecture is not only the construction of physical structures but also the shaping of spiritual and emotional experience. This dual character situates architecture as both practical shelter and experiential art that mediates between humans, time, and space.

Pallasmaa (2005) emphasizes two key points: first, that architecture is understood through movement in and around it, and second, that such bodily movement induces sensory and emotional responses that deepen our comprehension. Modernist architecture often privileged vision, and postmodernism reinforced this ocular bias. By contrast, phenomenological approaches highlight the multisensory character of architectural experience. Good architecture is not only seen; it is heard, touched, smelled, and felt. It engages movement and atmosphere, drawing the body into an active, lively relationship with space.

Process and Experience in Architecture

In the words of Cündioğlu (2014: 59), “Architecture constructs the frozenness in space as well as the movement, flow, harmony and harmony in space”. The movement or flow of space is always related to the body and time. Therefore, the state of experiencing that occurs with the movement of the body in space can change over time and is temporary (Deleuze and Guattari, 2005). This relationship of the body with space creates the sense of space and this sense is subjective (Levesque, 2007). Accordingly, architecture is directly related to the body and our changing perceptions and has to constantly adapt to them (Rudolf, 1977). This situation emphasizes the unpredictability inherent in human nature and explains why Yona Friedman gives importance to the process rather than the result in his understanding of architecture.

Architecture And Space

The word “space” is of Arabic origin and derives from the root “kevn”, meaning “to be”. Humans have always been in contact with a space since the moment they first came into being. Just as we consider the world itself as a space, we can divide spaces into smaller pieces with categories such as unlimited space, timeless space, natural space, and artificial space. The most important thing we need to know about space is that space is a ‘unit’ that can be so limitless that it cannot be expressed with four walls.

Space is seen as one of the important parts of feelings, sensations, and stories in life. Space is actually a way of expressing yourself. Just as a painter tries to convey his thoughts and feelings in a painting with colors, an architect reveals his mindset and feelings with the space he creates. For example, Daniel Libeskind designed narrow tunnels and dark spaces in the Jewish Museum to express what Jews feel. Every material, every color, every texture used while creating a space opens doors in the experience of that space. Thus, the scale of the space, which remains at 1/50 during the drawing phase, begins to move towards infinity with experiences. In a space that a writer or an architect describes with their own methods, each person lives and makes their own memories live. While the power of space can be the best form of expression for that person when used for good, it can also become a tool to make people's lives difficult. While a space that reminds you of a memory you loved in your childhood makes you feel at home and at peace, for some, the same space can remind you

of a memory to escape to. In this universe of infinite possibilities, perhaps space can be considered the beginning of something. Considering the spaces established with the possibilities of that age in every age since the first human, accepting space as the beginning and realizing that the production of space is a way of expression can be a guide on the way to understanding the world better.

Arrangement of the Space

Architecture can influence how people interact with each other. Social ordering can vary encouraging informal interaction to the other extreme of restricting the movements of individuals.

The design of buildings can also dominate and control people. A simple example is the bump to slow down drivers. If that does not work, a traffic circle can slow traffic through (Ewing, 1999). To better understand, the role of disciplining spaces has been considered by beginning with Foucault and Markus. It is also important to consider the role of architectural surveillance and manipulation of nature in disciplining people.

Foucault's work is the exemplary on the role of architecture for disciplining people. His by Bentham's panopticon. The panopticon allowed an observer at the middle of the tower ers in cells at the edge of the tower. The setup allowed a guard to view the prisoners, could not tell if they were being watched. A prisoner would feel as if they were always being watched. This feeling of constant surveillance was the result of the architectural setup (Foucault, 1979). point here is that when architecture disciplines, "it does not matter who exercises power. taken almost at random, can operate the machine" (ibid.: 202). Bentham's goal was to coerce moral reform by making a person feel as though they were constantly being watched. found that the ideal of the panopticon is reflected in other architectural forms including lums, military camps, and schools. The essential element was the use of architecture continuous surveillance and the feeling of general visibility.

The power of buildings is further examined in Markus' (1993) excellent descriptive history around the Enlightenment. He analyzes how buildings can control the spatial ability of define a set of rules that govern their interaction by limiting locations, paths of movement, programmed encounters, and chance encounters.

One example Markus examines is schools. He begins by noting that educators considered architecture as powerful as the content of their teachings. Numerous handbooks provided ing methods, as well as illustrating details of schoolrooms, furniture, and equipment. schoolrooms often favored various theories of pedagogy in handling interactions between monitoring by other students and teachers. For example, one plan called students to sit prevent them from making eye contact with children from other classes in rooms with multiple consider the more modern "open plan," in which class space is not concretely divided provide flexibility in teaching and activities (Markus, 1993). The influence of architecture ronments is empirically substantiated. For example, research shows that

children, parents, all feel that a clean, well-maintained building with student artwork and suitable colors tributes to a welcoming environment (Maxwell, 2000). Similarly, aspects of the physical including classroom density, noise, furniture arrangement, temperature, and lighting affect mance (Ahrentzen, et al., 1982).

A common theme for Markus and Foucault is the architectural power of surveillance. Today, with other technologies such as video surveillance (Raco, 2003). The modern day exemplar Kingdom with its reliance on video surveillance. Although surveillance in the United Kingdom tous, it has done very little to reduce crime (Norris and Armstrong, 1999). However, this have a disproportional impact on certain social groups. Goodman argues that because South Africa "move through public spaces under the eye of a social gaze, they must implications of visibly deviating from prescribed norms" (2001:702). Through this public lesbians are made to feel as criminal wrongdoers. This public gaze is partially countered creation of gay bars that provide a safe haven for socializing.

Architectural manipulation is also used to discipline individuals. The design of Eastern in Philadelphia was constructed in the style of Bentham's panopticon. The prisoners "cellular isolation," which was thought to aid moral reform. This approach for criminal been widely adopted. Instead, the latest trend is toward a podular design that holds prisoners. The guard's role is now as a direct supervisor, rather than as a person constantly behind structural or technological barriers. The assumption governing this design is that environment would evoke normal behavior" according to Atlas (1991:47).

Scholars across many disciplines have recognized the disciplinary power of architectural One use is known as situational crime prevention or crime prevention through environment (Clarke, 1980; Jeffery, 1971; Taylor, 2002). The assumption is that criminals are rational are less likely to commit a crime that is more difficult, riskier, and less rewarding. As such as target-hardening techniques can reduce crime. Another use of architecture is sumer behavior. Scholars have examined this manipulation in 18th century retail stores and contemporary shopping malls (Crawford, 1992). Other analyzed architectural forms parks (Davis, 1997), casinos (Friedman, 2000), racetracks (Kruse, 2003), and the arrangement market shelves (Frank and Massy, 1970).

Fiction and Coincidence

Juhani Pallasmaa (2005) describes the experience of space as follows: "When you first enter a 'space', you feel certain emotions surrounding you. Sometimes these emotions disturb you and force you to leave the space, and sometimes they provide you with a sense of peace as if you were at home. "You lend your emotions and associations to the space, and the space lends you its aura that seduces and liberates your perceptions and thoughts." In short, your experiences combine with what the space gives and transform into a space that is much different than what the architect who designed it planned. When viewed from this

perspective, we can say that every space produced changes and transforms with the user experience. So where do the definitions of architecture that only include physical interventions put the 'infinite spaces' that transform with these experiences?

Rasmussen answers this question in his book "Lived Architecture": "Architecture is not achieved by simply adding plans and sections to facades. It is something else and more than that," he says and adds, "The architect works with forms and volumes like a sculptor, and with colors like a painter." When senses and experiences are added to these definitions, a more comprehensive definition of architecture is obtained than the definition of architecture expressed with a numerical plane and scales. However, the production of a space requires much more than numerical operations such as column-beam calculations. In order to find an answer to the question of where to start the production of space, it is first necessary to know what space means.

Interpretation

Architecture is a complex field that brings together many different disciplines. Architects use different representations to explain their designs and share them with other people. These representations help to visualize the appearance and details of the design and to make ideas tangible. These representations allow architectural designs to be visualized, discussed and communicated. In addition, it is extremely important for architecture students to do free work in order to develop their design skills through different architectural representations.

Throughout the history of architecture, there have been patterns that have tried to methodize architecture and shape it in line with the requirements of scientific theory. Movements have determined the "rights and wrongs of architecture" with the system of rules they have established and aimed to fix the aesthetic understanding in theory and practice. The "personal" views of the individual have mostly not been the case, and the architectural understanding shaped in line with the movements has had a say. Today's understanding of architecture is too diverse and rich to be reduced to being defined by one or a few "movements". So, under these conditions, there is not a "common truth" for architecture, but many truths that can vary between cultures and individuals.

Mark Linder explains this situation with the "critical-hermeneutics" approach in architecture. Reality is variable and mobile, and the meanings and values attributed to it are the determinants of reality. Culture plays an important role in determining and interpreting reality. "There is not a knowable reality, but an understandable culture." Today's world culture is not a single center, but a coming together of many centers. The pluralism of centers means more than numerical multiplicity. It hosts various, critical and controversial voices. Culture blurs the rigid boundaries of disciplines; it opens the door to interaction with different discourses, movement, sensory experiences and acrobatics

between concepts. All this interaction and different voices bring different views, and thus “critical-hermeneutics” takes its place in architectural discourse.

Despite its negative connotations used in everyday language, criticism is actually a productive action that enables the development of thought and paves the way for new productions. Criticism is a thought process that begins as a result of the interaction between the object (architectural structure) and the subject (individual). Of course, every individual can make criticism, but the emergence of new ideas or critical criticism of existing ones requires knowledge accumulation. Although today's democratic understanding gives everyone an equal say, how much new does this add to architecture? In order for criticism to contribute to the field in which it is made, it is also necessary to include "subjectivity" and "interpretation" as Mark Linder stated.

Today; it is seen that many criticism articles prepared especially in architecture magazines have become the transfer of collected information, and the prepared article is a selection of criticisms made by others in the past. What contribution does the critic's own contribution make in this case, other than scanning the literature and preparing a selection? This may be a good study for an architecture student or a reader who does not have the necessary knowledge on the subject; however, when it is considered in terms of contribution to the professional field, it is necessary for the individual to develop his own thought and his own situation; In other words, adding his language, culture, profession and sensory experiences to “criticism” contributes more to architecture, which is not just a set of rules but a field with a very broad intellectual and sensory dimension.

Representation

The word ‘representation’ derives from the Latin “repraesentare” and Arabic roots. Etymologically, representation means being an example or likeness of something and refers to a concrete object, person or group that has an equivalent in the objective world. Architectural representation emerges as a reflection of space in a design process. In architectural design, the representation process is carried out with symbols before the original space is constructed, and this process is linked to the representation of architectural thought.

Various theorists emphasize the role of representation in the design process. While Schenk states that drawing is an important tool for administrative work and creative results, Cuff argues that design by drawing is a frequently used method in solving design problems. Marda emphasizes that architectural thought is based on visual studies and the relationship between thinking and doing in the design process. Representation is linked to objective reality and in fact, it is possible to see representation as a reflection of the original.

Foucault, on the other hand, discusses the relationship of representation with reality and states that a depiction reflects the function of reality. According to what Odabaş quoted from Tanyeli (2020), architectural design requires focusing not only on the product but also

on the production process. Architectural practice should be approached from a broader perspective with changing intellectual approaches over time.

User

User-centered design plays a critical role in the success of architectural projects. This approach prioritizes the shaping of spaces according to the needs of users and user satisfaction. In urban design projects in particular, it aims to create spaces that make city dwellers' lives easier and more enjoyable. This increases the social and economic sustainability of cities.

User-centered design focuses not only on aesthetics but also on the comfort and experiences of users. The design process is shaped by evaluating user feedback. The five basic principles of this approach are: Human-centered design, accessibility for individuals with disabilities, flexibility and diversity, consideration of sensory experiences, and feedback and iteration. These principles aim to consider the needs and expectations of users in the design process.

Social Interaction

The built environment can affect social interaction. A simple example is how hallways tend to discourage social interaction, while circular rooms tend to encourage it (Osmond, 1957). It is well recognized that elements such as common stairwells, the placement of water coolers, and front porches can all facilitate social interaction. A prominent example of how architects can facilitate social interaction is found in the creation of open-space plazas within New York City. Since 1961, the city has typically had developers to create plazas. Many of the early plazas tended to be vast, under-utilized (1988) studied the properties of successful plazas and found that successful plazas had plenty places and included other features such as fountains, food stands, and activities to watch. Rated Whyte 's proposals when bargaining with developers. The result was the creation are popular places for enjoyable social interaction (Gifford, 2002).

Land use planning has a long history of influencing social interaction. One variant is zoning, which typically creates specific geographic areas for specific functions, such residential homes from manufacturing plants. The logic here is that a manufacturing plant area would be "like a pig in the parlor instead of the barnyard" (Sutherland, 1926:388). create public areas for positive social interaction, such as open spaces, plazas, and parks which may constrain certain activities, such as the location of adult movie theaters (Rehnquist,

There is a growing movement of people dissatisfied with the social consequences of Urbanist" movement counters the current trend of American suburbs by creating compact with a mixture of activities and buildings (Talen, 2002). After all, suburban sprawl is a tributor to civic disengagement (Putnam, 2000). The hope is that increased social interaction civic engagement and stronger communities (Frug, 1996; Katz, 1993).

Descriptions of life pedestrian-oriented towns can be found in Kuntsler's (1993) account of Seaside, Florida, (1999) chronicles of his time in Celebration, Florida.

Personal Space and Territoriality

Architecture can affect social interaction through its interaction with psychological concepts, for example, privacy is often considered a process of exclusion, where we try to be alone others. This can be designed into buildings by creating areas of solitude, such as individuals of open-plan cubicles. However, Altman (1975), the environmental psychologist, argues that it will not truly meet our privacy needs. Instead, he argues that privacy is a process whereby sometimes wants to be separated and at other times wants to be in contact with other people. Altman is building environments that are responsive and able to meet our changing privacy that allows people to easily shift between getting together with people or creating separation. Another example of the role of psychology is territoriality, which considers how people have a specific space through symbols. Everyday examples of territoriality include the personalized endar in male work areas, or the use of formal barriers such as fences and gates. Territoriality influences criminal activity. Newman (1972) argued that a significant cause of crime in because the residents could not express territoriality. Residents could not mark out and erty in large, high-rise style buildings. He argued that buildings needed to be designed space" that reduces anonymity, increases surveillance, and reduces possible escape routes. incorporate territoriality is through low-rise public housing, where spaces can be clearly and not public. Shortly, a bond is formed between production and structure.

PRODUCTION OF ART IN THE 15TH CENTURY

In the 15th century, artistic production underwent a transformation comparable to shifts in today's architectural practice. Renaissance art sought not only to represent reality but also to persuade audiences through illusion, symbolism, and emotional intensity. Painters employed perspective, proportion, and composition to construct credibility, convincing viewers of both the beauty and the truth of their work.

Just as today's architecture integrates symbolic and functional dimensions, 15th-century art combined technical mastery with representational depth. Works were designed to evoke spiritual and emotional resonance while simultaneously demonstrating innovation in technique. The persuasive power of art resided in this duality: it was at once aesthetically compelling and symbolically rich.

The parallels with architecture are striking. In both cases, credibility rests on a careful balance between form and meaning. Where Renaissance artists used perspective to structure visual experience, architects today employ spatial organization, materiality, and symbolic design to shape perception. Both practices aim to situate the viewer-whether in front of a painting or within a building-inside a constructed reality that feels both convincing and effective.

General Production Stage for Art

As the book notes, paintings were designed to be seen by a client and those he respected, and to stimulate impulses that would be pleasing, memorable, even useful (p. 16).

The painter was usually, though not always, employed and supervised by one person or a small group. This was important, because it meant that the painter could establish a fairly direct relationship with a client, often outside the realm of art (p. 19).

Moreover, fidelity to the drawings was often very important (p. 23). If the painter and the client could not agree on the total price, professional painters could arbitrate, but it usually did not come to this (p. 25).

Besides, the inspiration in architectural production is also present here (Image 1). For example, the Florentine Neri di Bicci used the altarpiece he had made for Carlo Benizi in S. Felicità in 1453 to paint and finish the altarpiece of S. Trinita in 1454 (p. 24).

Image 1. FRA ANGELICO, *Linaiuoli Altar Panel*, 1433, S. Marco Museum, Florence.

After gold and silver, the most expensive and difficult color for painters to use was ultramarine. There were cheap and expensive varieties of ultramarine, and even cheaper

paints, commonly called German blue, that could be used instead. Ultramarine paint was obtained by crushing lapis lazuli, or lapis lazuli, which was very expensive to bring from the Eastern Mediterranean region, into powder. The powder was dipped in water several times to bring out the color. The first bright purple blue obtained was the best and most expensive, while German blue was obtained from copper carbonate. Its color was not very bright and, more importantly, it did not always give the same result, especially in frescoes (p.26).

The persuasiveness/credibility in the sketches and preliminary design process in architectural production is also seen here. For example, Lancillotto de Andreasis wrote to Federico Gonzaga in 1483, ‘I have bargained with the goldsmith Gian Marco Cavalli to make bowls and large cups from the drawings of Andreyan Manda. Gian Marco wants three lire for the bowls and one and a half lire for the ten soldi cups. I am sending you the small drawing of the alembic made by Mantegnan so that you can decide on the form before it is made (p.30).’

The Value of Skill

The importance of presentation was the same at that time as it is today. There were many ways for a discerning client to shift his resources from 'gold' to 'brush'. For example, he might request that landscapes be used instead of gold stars in the background of the figures (p.36).

The aforementioned master Luca [1] had to paint all the figures in the aforementioned vault, [2] especially the faces and all the figures above the waist, and [3] undertook that no painting would be done on them if Luca was not there. [...] [4] It was decided that the aforementioned master Luca himself would do all the mixing of the colours (p.41).

This was a statement indicating where a master should intervene when applying his drawing in a very large fresco work. Consequently, the intention in later contracts was often clear: the client would achieve the shine in his painting not with gold but with craftsmanship, that is, with the master's own hands.

First, the viewer, who finds that this arrangement is intended to represent something, decides that it is most likely a tradition of ground plan, referring to his own experience of the tradition of representation. When a building is viewed from above, the lines representing the walls will continue on the ground. The ground plan is part of a rather abstract and analytical tradition used to represent objects, and if, unlike ours, it is not within one's culture, one may not know how to interpret the figure. Second, when we learn the context, we understand that previous experiences with buildings are useful in this case, and that one can draw inferences from this background. Someone familiar with 15th-century Italian architecture may conclude that the circle he sees is a round building, perhaps topped by a small dome, and that the rectangular wings are halls (p. 56).

Art and Knowledge

Although all of these may seem unrelated to how we look at a picture, they are. In the picture (Image 2.) representing a stream, we see that at least two representational traditions are used. The sea, the girls and the small landscape on the left are represented with lines showing the contours of the shapes and are drawn from a slight angle from above. The direction of the stream's flow and movement are given as seen from a right angle from above, in the form of a diagram and with geometric elements. The line tradition showing the ripples on the surface of the water connects two different representations and this. While the first tradition is more directly related to what we see, the second is more abstract and conceptual and seems more foreign to us today, but both require a skill and should be interpreted as representations that simplify a certain aspect of reality within the framework of accepted rules. It contains the intention, we do not see a tree as a white surface surrounded by black lines, but the tree is only a rough draft of what is seen in the picture, and the variable elements that affect perception, that is, the cognitive style, affect the person's perception of the picture (p.58).

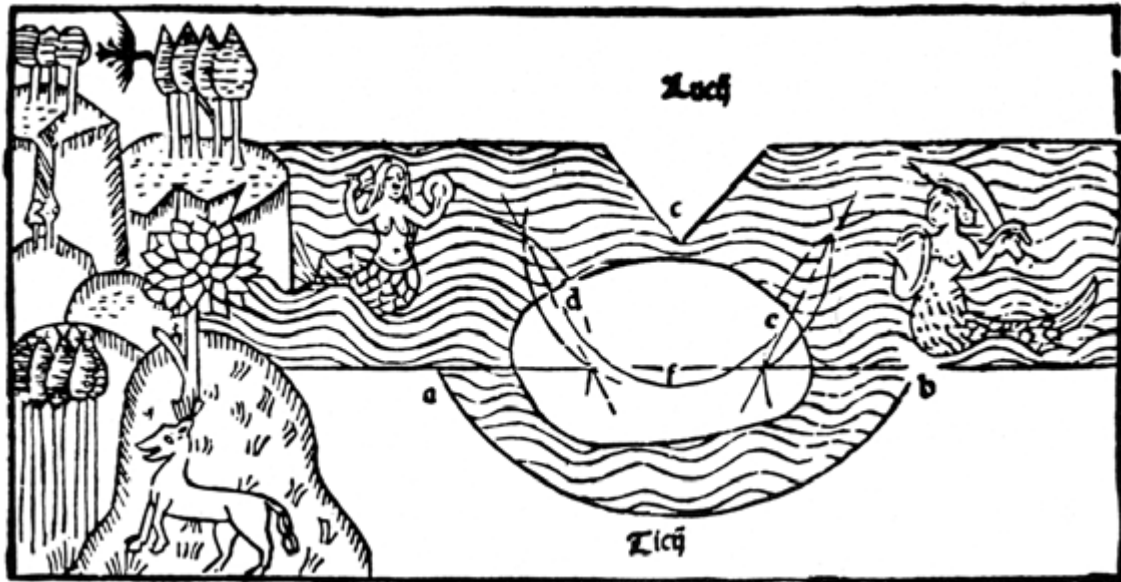

Image 2. Bartolo da Sassoferrato, *Tractatus de fluminibus, seu tyberiadis* (Rome: 1483)

The beauty of a horse is distinguished above all by having a body long and wide enough to fit its limbs properly (Image 3.). The head of a horse should be proportionately delicate, thin and long. The muzzle should be wide and blunt, the nostrils should be wide and bulging, the eye sockets should not be too deep, the eyes should not be sunken, the ears should be small and spear-like. The neck should be long and have a thin chin towards the head, and the small and thin mane should be sparse and straight (p.65).

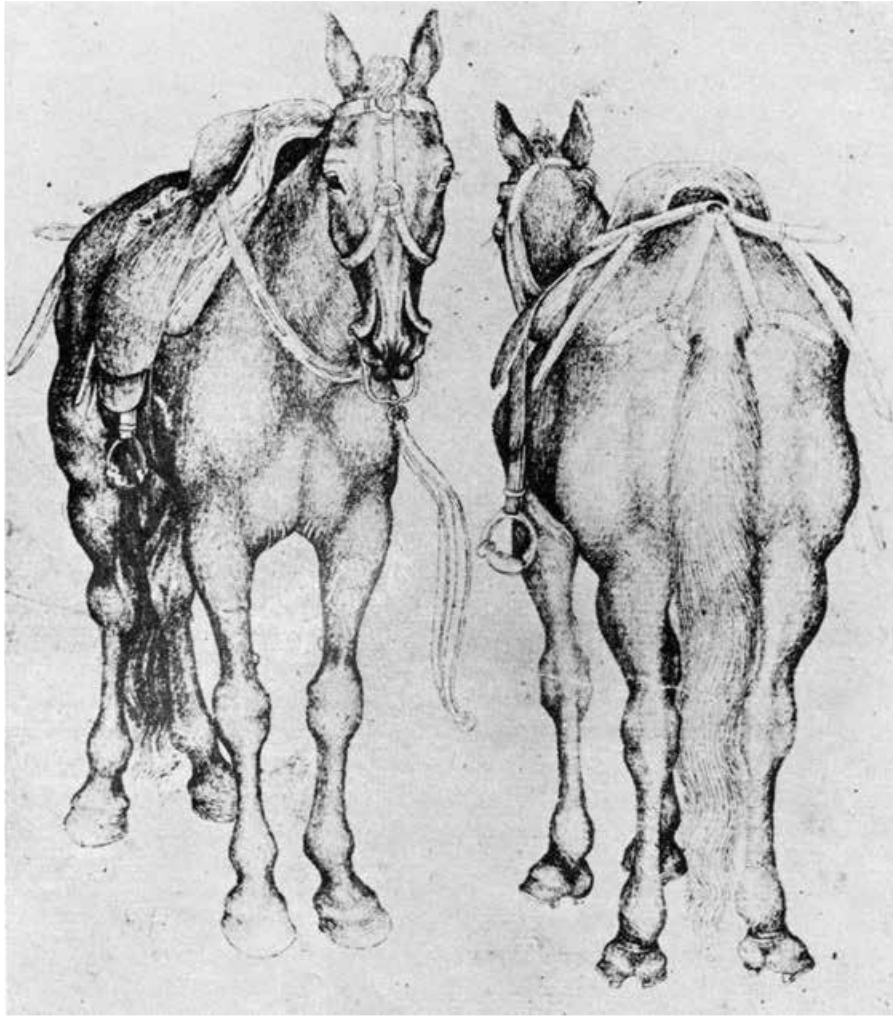

Image 3. PISANELLO, *Horse Sketches*, Louvre, Paris.

When the viewer looks at the painting, he has to use the visual skills he has, but only a few of which are specific to painting and are valued more by society. The painter also responds to these skills, the visual capacity of his audience must be the painter's medium. Regardless of the professional skills he specializes in, he is also a member of the society he serves and shares visual experiences and habits with (p.68).

Comparison with Architectural Production

Architect Nevzat Sayın expressed in the interview by Archify (2025), the extraordinary overlap between the production of art in the 15th century and today as follows;

“How many figures there will be in a painting, how many of these figures will be women and how many will be men, which of these figures will be dressed in blue, and how many of those blues will be blue made of lapis lazuli are marked on a rough sketch. And this is considered a contract between the artist and the employer. And in the end, the employer is free to like or dislike the painting, and to buy or not, despite everything. When done this way, art resembles architecture. However, according to Nevzat Sayın, it does not resemble

architecture as it is produced today. However, it is also a fact that architecture acts like an art and its mind works like one.” (Archify, 2025).

Also, in the ‘Interviews with Architects’ series by Archify (2025), realized with the collaboration of Prota Altar / Autodesk, an interview was conducted with Nevzat Sayın on ‘Good Architecture’. Emphasizing that architecture was produced like art in the 15th century, Architect Sayın expressed his ideas about art production in the 15th century and today’s architecture as follows;

For someone with a contextualist perspective, this is quite clear: How valuable can something be in itself? It could be different things in other parts of the world. For example, in the early years of the Republic in Turkey, industrial structures became one of the most important issues in terms of architecture. Factories, in particular, were built as examples of good architecture. Structures such as the Russian iron and steel factories, the Sümerbank factories, and the Merinos carpet weaving factories are qualified examples. These structures were designed to grow and develop over time and needed to be durable. They also needed to be built quickly, be multifunctional, and be usable under difficult conditions, such as continuously operating factories. Although such structures are often seen as engineering issues, they are actually important examples of architecture that reflect the spirit of the period. Advanced structures are necessary to accommodate a developed industry, and this requires considering every aspect of business relations and the living spaces of employees. After all, production with machines is shaped according to what the industry aims for, and the functions of the structures change accordingly.

Architecture is a profession that cannot be realized without a good employer. A good architect needs someone who is aware of this work and will spend their time, energy and money on it. However, industrialists are smart people who know what they need to do and when we can explain these needs correctly, it will not be difficult to get their participation. It is not difficult to obtain good structures with the combination of industrial relations, patronage and architecture. In a constantly changing country like Turkey, business lines can also change and new sectors can emerge. Therefore, it is important to design some of the structures for the current need while thinking about the other parts in a way that they can be used for another purpose in the future. Especially planning in advance how the infrastructure will be transported, how the installations will be distributed and how these systems will work plays a critical role. The relationship with the buildings we build is not only about building them, but also about seeing and controlling their continuity.

When designing structures, it is important not to make unwanted changes. During this process, we eat together, chat, and spend time as friends. However, we can also be inside that structure. Seeing how the structure works and observing how well what we did while designing the project works in real life is very important feedback. Because this will not be your last job and you can use the lessons learned from it in your next project. In addition,

every structure has a lifespan; it changes with structural, furniture, and machinery additions. Industrial structures can sometimes encounter collections, which affects the functionality of the structure. Architects' work never ends during this process; as new jobs come in, there is a constant relationship between how the space will take shape. This is something very meaningful and loved by architects. Structures feel like a living organism to them. From a contextualist perspective, something can only be valuable in a certain context. A good design establishes a relationship between similar and dissimilar things, and this relationship enriches both elements. For example, a table, a lighting element, and a wall each become valuable in a certain context. Therefore, structures and designs gain value in this context.

You may not be able to design everything, but you need to create an environment where well-designed elements can come together and produce good results by chance. This process works like a list; even here, no one has such an idea in mind, but you learn something new every day and try to get through that door. A person who follows the project from beginning to end discovers something new every time and at the end of this process, they are moving towards a result that they had in mind from the beginning. Working like a craftsman, you bring the design you have determined to life. But you have to accept that everything comes with many surprises that you did not see and did not want. This has to do with the previous structures and how you manage it.

For example, an unusual situation such as a 16-meter elevation difference in the layout of a building can create great advantages when managed correctly. It is important to manage this difference by considering the ring road and the movement of large vehicles. This can make the purpose of use of the building flexible. The fact that the building can be entered from four different points is a very important design feature. This structure is different in every way; the west, east, north and south facades are quite different from each other. For example, the south facade receives less sunlight, while the west facade does not receive any sunlight. The east facade was designed to let in the morning sun in a controlled manner, while the north facade was the only place that illuminated the entire warehouse and business. Because we know that spaces such as artist studios are suitable for working with northern light.

When designing a structure, just as everything needs to be planned from beginning to end, sometimes the correct management of previous realities becomes very important. Although the western facade is completely closed, there are some important factors that affect the aesthetic aspect of the structure. These include the selection of materials, the determination of structural openings and how the facade will behave. High costs play an important role in preferences, especially the use of steel and reinforced concrete. For example, when a structure is expected to grow in the future, how the facade will be shaped should be planned in advance. The materials used in the design process are determined according to the

purpose of the structure and its location, and this decision is one of the most important elements of the design.

Material selection emerges as a part of the design; it is determined during the process, not after the design is finished. In addition, sustainable solutions such as water collection increase energy efficiency while reducing the environmental impact of the structure. Such solutions, although unusual at first, become a necessity over time. How to manage water in an industrial structure is related to the infrastructure of the region and environmental factors. For example, opening an artesian well can meet the water demand, but this process can change the soil structure of the region and lead to undesirable results.

As a result, when designing any structure, it is very important not to act alone, but to proceed with the supervision and control of superior institutions, taking into account environmental and infrastructure elements. Otherwise, structures built in the wrong places may encounter natural disasters and other negative consequences. Therefore, thinking contextually and acting as part of a larger whole is the key to creating sustainable and safe structures.

Conclusion

Both 15th-century art production and contemporary architectural practice share a fundamental orientation toward persuasion and credibility. Though their methods differ, both disciplines use representation, symbolism, and experiential depth to construct meaning.

Architecture, as Pallasmaa reminds us, is more than building; it is a shaping of space and time that engages the body and spirit. Similarly, Renaissance art was more than depiction; it was an attempt to render visible the truths of faith, civic life, and human experience. In both, credibility arises from the capacity to move audiences—whether through functional assurance, aesthetic beauty, or symbolic resonance.

The comparison underscores that architecture and art, across time, remain inseparable from cultural meaning. Just as 15th-century art persuaded through illusion and symbolism, today's architecture persuades through function and representation. Both are grounded in the same enduring ambition: to create works that are not only real and useful but also resonant, persuasive, and meaningful.

In short, this article offers a multi-dimensional framework for understanding contemporary architecture by integrating phenomenology, social theory, and historical art analysis. Using a concrete comparative case analysis, it examines specific examples from 15th-century art and contemporary architectural projects to highlight parallels in how credibility, persuasion, and experiential meaning are constructed. The study argues that architecture extends beyond physical structures to encompass emotional, sensory, and cultural experiences, shaping human behavior, memory, and social interaction. By drawing these

comparisons, it shows how social, economic, and cultural contexts influence design and reception. It further emphasizes the role of space as a medium of expression, the impact of architectural arrangements on power and surveillance, and the importance of user-centered design in fostering social and emotional engagement. In doing so, the article contributes an original perspective that bridges theory and practice, offering a richer understanding of architecture as both a constructive and experiential discipline.

Bibliography

- Ahrentzen, S., et al. (1982). *Classroom density, noise, furniture arrangement, temperature, and lighting affecting performance*. Cambridge University Press.
- Altman, I. (1975). *The environment and social behavior: Privacy, personal space, territory, and crowding*. Brooks/Cole Publishing Company.
- Archify, (2025). <https://www.youtube.com/@archifycom>. Erişim Tarihi: 03.05.2025
- Atlas, R. (1991). Panopticon and podular design: A modern approach to prison architecture. *Journal of Architectural and Planning Research*.
- Baxandall, M. (2015). *15. Yüzyılda sanat ve deneyim [Art and experience in the fifteenth century]*. İletişim Yayınları.
- Clarke, R. V. G. (1980). "Situational" crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*, 20(2), 136–147. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a047153>
- Crawford, R. (1992). *Retail architecture and social behavior in 18th century stores and modern shopping malls*. Taylor and Francis.
- Cuff, D. (1991). *Architecture: The story of practice*. MIT Press.
- Cündioğlu, M. (2014). Architecture as a reflection of space and movement. *Tasarım Enformatigi*, 2(1), 14–24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/te/issue/62956/675599>
- Davis, M. (1997). *Architectural forms of surveillance in public parks*. Taylor and Francis.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2005). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.
- Ewing, R. (1999). *Traffic calming: State of the practice*. ITE/FHWA.
- Foucault, M. (1970). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. Vintage Books.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.

- Frank, R. E., & Massy, W. F. (1970). Shelf position and space effects on sales. *Journal of Marketing Research*, 7(1), 59–66. <https://doi.org/10.1177/002224377000700110>
- Frug, J. (1996). The geography of community. *Stanford Law Review*, 48, 1047–1108.
- Gifford, R. (2002). *Environmental psychology: Principles and practice*. Cdn. Pub. Co.
- Goodman, L. (2001). The public gaze: Social surveillance and the impact on marginalized groups. *Nature*.
- Jeffery, C. R. (1971). *Crime prevention through environmental design*. Sage.
- Katz, P. (1993). *The new urbanism: Toward an architecture of community*. McGraw-Hill.
- Kruse, H. (2003). Social interaction, the arrangement of internet space, and racetrack renovation. *Journal of Sport & Social Issues*, 27(4), 330–345.
- Kunstler, J. H. (1993). *The geography of nowhere: The rise and decline of America's man-made landscape*. Simon & Schuster.
- Levesque, L. (2007). *The sense of space: Architecture and perception*. Routledge.
- Linder, M. (2007). *Critical-hermeneutics and architectural thought*. MIT Press.
- Markus, T. A. (1993). *Buildings and power: Freedom and control in the origin of modern architecture*. Routledge.
- Maxwell, R. (2000). *The importance of school design on learning environments: A study of classroom physical conditions*. Locke Science Publishing Company, Inc.
- Newman, O. (1972). *Defensible space: Crime prevention through urban design*. Macmillan.
- Norris, C., & Armstrong, G. (1999). The impact of video surveillance on crime and social behavior in the United Kingdom. *Crime Prevention Studies*.
- Odabaş, N. (2020). Mimari tasarım ürününün kendisi ve temsili arasındaki ilişki. *Tasarım Enformatigi*, 2(1), 14–24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/te/issue/62956/675599>
- Osmond, H. (1957, April). Function as the basis of psychiatric ward design. *Mental Hospitals*, 23–29.
- Pallasmaa, J. (2005). *The eyes of the skin: Architecture and the senses* (2nd ed.). Wiley.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Raco, M. (2003). Surveillance and control in modern urban environments. *Sage Journals*.
- Rasmussen, S. (1964). *Lived architecture*. MIT Press.

- Rudolf, W. (1977). *Perception and the built environment: A study in architecture and human interaction*. Yale University Press.
- Rehnquist, W. H. (1999). Urban design and social interaction: The role of public spaces. *International Journal of Current Engineering and Technology*.
- Sutherland, E. H. (1926). *The theory of social interaction*. Routledge.
- Talen, E. (2002). The urban design of American suburbs: Problems and prospects. *Journal of the American Planning Association*, 68(3), 245–266. <https://doi.org/10.1080/01944360208976235>
- Taylor, R. B. (2002). Situational crime prevention: Assessing the effectiveness of architectural crime prevention strategies. *American Journal of Community Psychology*.
- Venturi, R., Scott Brown, D., & Izenour, S. (1977). *Learning from Las Vegas: The forgotten symbolism of architectural form*. MIT Press.
- Whyte, W. H. (1988). *The social life of small urban spaces*. Project for Public Spaces.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.13>

Volume 9/3

2025 p. 200-219

GERÇEKÇİ VE KARŞI GERÇEKÇİ TİYATRO YÖNELİMLERİ BAĞLAMINDA ALİ ÖMÜR ULUSOY'UN YOLLU ADLI OYUNUNUN 2010 VE 2020 SAHNELEMELERİNİN REJİ KARŞILAŞTIRMASI

A COMPARISON OF THE DIRECTING APPROACHES IN THE 2010 AND 2020 STAGINGS OF ALİ ÖMÜR ULUSOY'S PLAY YOLLU IN THE CONTEXT OF REALIST AND COUNTER-REALIST THEATRE TRENDS

Nesli Meriç SANİOĞLU*

ÖZ

Tiyatroda gerçekçi ve karşı gerçekçi eğilimler, modernizmin yoğun olarak etkisini gösterdiği XIX. yüzyılda ortaya çıkmış, XX. yüzyılda iki ana motif haline dönüşmüş ve her iki görüşün de etkileri günümüze dek sürmüştür. Biri nesnel, diğeri özne bakış açısına sahip olan bu iki anlayış, çağın kendisiyle olduğu kadar, uzun süre birbirleriyle de çatışma içinde bulunmuştur. Bu çalışma, gerçekçi ve karşı gerçekçi eğilimlerin, rejî bağlamında kuramsal arka planını anlamayı amaçlamakta ve bu perspektiften Ali Ömür Ulusoy'un "Yollu" adlı oyununun 2010 ve 2020 sahnelemelerinin rejî karşılaştırmasını yapmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda; makalenin ilk bölümünde, kuramlarıyla olduğu kadar, rejî uygulamalarıyla da tiyatroya ilkleri getiren ustalar, gerçekçi ve karşı gerçekçi yönelimleri ile yer almaktadır. İkinci bölümde ise Ali Ömür Ulusoy'un Yollu adlı oyununun 2010-2014 sahnelemesindeki Bülent Çolak'ın karşı gerçekçi rejîsi ile 2020-2021 sahnelemesindeki Tuğçe Mine Aktülay Çakır'ın gerçekçi rejîsinin karşılaştırması bulunmaktadır. Son aşamada ise konunun genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Söz konusu değerlendirmeler; dramaturji, mekan kullanımı, ışıklandırma, oyunculuk, dekor, kostüm, aksesuar, atmosfer, müzik ve sahneleme teknikleri açılarından ele alınmıştır. Sahnelemeler, yapısalcı bir yöntemle göstergebilimden faydalanılarak incelenmiş ve yine bu perspektiften yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Rejî, Gerçekçi Tiyatro, Karşı Gerçekçi Tiyatro, Dramaturji, Yollu, Ali Ömür Ulusoy*

ABSTRACT

Realist and anti-realist tendencies in theatre emerged in the 19th century, when modernism exerted a strong influence, and became two main motifs in the 20th

* Dr. Öğr. Gör., Doğu Üniversitesi, Oyunculuk Bölümü, E-mail: neslimericsanioglu@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2020-8469, İstanbul, Türkiye.

century, with the effects of both views continuing to the present day. These two perspectives, one objective and the other subjective, have historically been in conflict both with the era itself and with each other. This study aims to understand the theoretical background of realistic and anti-realistic tendencies in the context of directing and, from this perspective, to compare the 2010 and 2020 stagings of Ali Ömür Ulusoy's play Yollu. In this context, the first section of the article features theatre practitioners who introduced innovations to theatre not only through their theories but also through their directorial practices, with their realist and anti-realist orientations. The second section compares Bülent Çolak's anti-realist direction in the 2010-2014 staging of Ali Ömür Ulusoy's play Yollu with Tuğçe Mine Aktülây Çakır's realist direction in the 2020-2021 staging. In the final stage, a general assessment of the subject was made. The analyses in question were conducted from the perspectives of dramaturgy, use of space, lighting, acting, set design, costumes, props, atmosphere, music, and staging techniques. The stagings have been examined using a structuralist approach drawing on semiotics and interpreted from this perspective.

Keywords: *Direction, Realist Theatre, Anti-realist Theatre, Dramaturgy, Yollu, Ali Ömür Ulusoy*

Giriş

Felsefi bir terim olarak *gerçekçilik*; gerçekliğin insan zihninden bağımsız olduğunu, bilgide zihne sunulduğundan ayrı ve bağımsız bir biçimde var olduğunu, maddi nesnelerin bizim dışımızda ve duyu deneyinden bağımsız olarak var olduğunu savunan anlayışa karşılık gelir (Cevizci, 1997: 580).

Gerçekçilik, sadece felsefi değil, dramaturjik bir kavram olarak da en az Aristoteles'ten beri önemli bir düşünme sahasıdır. Bu anlamda, Aiskhylos'tan Shakespeare'e, Brecht'ten Pinter'a kadar farklı alan ve konumlarda olmak üzere, gerçeklik unsurundan bahsedilebilir. "Fakat gerçekçiliği bir yöntem değil de, bir tutum olarak tanımlarsak, görürüz ki, soyut sanat anlayışları dışında, bütün sanat, gerçekçi sanattır" (Nutku, 1997: 141). Bu yüzden gerçekçilik kavramını, belli bir toplumsal yansımayı içeren bir yöntem olarak ele almamız gerekmektedir. Çünkü gerçekçi yazın gibi, gerçekçi tiyatro da belli bir toplumsal gelişmenin ürünüdür.

Orta çağın karanlık içinde geçen bin yılının ardından, insanlar zincirlerinden kurtulmuş fakat bu zincirlerin zihinlerinde bıraktığı izlerden arınabilmek adına, çok daha uzun yıllar savaş vermek zorunda kalmıştır. Rönesans'la birlikte başlayan sorgulama süreci, Aydınlanma ile devam etmiş ve modernizm ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu, her alanda olduğu gibi, sanat ve tiyatro için de geçerli bir durum olmuştur. Uzun yıllar boyunca, soruların cevabı, tiyatronun altın çağı olarak gördükleri Antik Yunan tiyatrosunda aranmış ve klasisizmin en doğru seçenek olduğu sonucuna varılmıştır. Aydınlanma ve Fransız İhtilali'yle gelen coşkulu ortam ise yerini duyguların doruk yaptığı romantizme bırakmıştır. Fakat bu yeni ortam, bir süre sonra, Sanayi Devrimi'ni, bilimsel devrimleri ve nihayetinde *modernizmi* getirerek, klasisizm gibi, romantizmin de sorgulama sürecine sokulmasına neden olmuştur. Artık aklın ön planda olduğu, deney ve gözlemin önem kazandığı bir süreç

başlamıştır. Bu yeni süreç, tiyatroyu da çağın gelişmelerine paralel bir biçimde, bilimsellik ölçütlerine yaklaştırmış ve her konuda somuttan hareket eden yeni bir tiyatro anlayışı ortaya çıkmıştır: *Gerçekçi tiyatro*. Yazarından yönetmenine, kuramcısından uygulamacasına değin ciddi bir çoğunluk, akıl ve somutlama merkezli olarak gerçekçi tiyatro üzerinde çalışmaya, üretmeye başlamıştır (Şener, 1998:162).

Bu dönem, hem felsefi hem sanatsal anlamda, bilimin etkisi altındadır ve bu kapsamda felsefenin de sanatın da bilimselleştirilmeye çalışıldığı görülür. Biyolojide *Charles Darwin*, fizyolojide *Claude Bernard*, psikolojide *Sigmund Freud*, sosyolojide *Auguste Comte* ve tarihte *Hippolyte Taine*, dönemin epistemolojisini şekillendiren isimler olur.

Fakat modernizm, çelişki ve zıtlıklarıyla var olmuş bir sistemdir. Bir taraftan insanın biricikliğine inanan hümanizm, tüm Avrupa'yı sararken, diğer taraftan fabrikalar "köle insan"larla doldurulur. Bir taraftan "din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin" diye başlayan cümleler kurulurken, diğer yandan milliyetçi ulus devletler yükselir; ırkçılık tavan yapar. Bir taraftan akıl en yüksek mertebeye çıkartılarak referans bir unsur olarak konumlanırken, diğer taraftan hiçbir mantığa sığmayan gelişmeler, akla olan güveni sarsar. Bir tarafta güçlü sermayeleriyle zengin patronlar, diğer tarafta açlık ve sefaletleriyle yoksul halk. Bir tarafta hızla büyüyen kentler, diğer taraftan kırdan gelen göçlerle yetersiz kalan sosyoekonomik ve fiziki ortam...

Özetle sanayileşmenin getirdiği işsizlik, kentleşmenin getirdiği belirsizlik, gıda ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi nedenler, akla olan güveni de sorgulamaya açmıştır. Başlarını Wagner ve Nietzsche'nin çektiği bu yeni grup, tiyatronun bilime yaklaştıkça, sanattan uzaklaştığını ve sorunların akıl ile çözülemeyeceğini söyleyerek tiyatrodaki yeni bir oluşumun kapılarını açmıştır: *Karşı gerçekçi tiyatro*.

Bu makalede genel hatlarıyla gerçekçi ve karşı gerçekçi tiyatro yönelimlerine değinilmiş ve bu bağlamda Ali Ömür Ulusoy'un *Yollu* adlı oyununun, 2010-2014 sezonlarında sahne alan Bülent Çolak rejisi ile 2020-2021 sezonunda sahne alan Tuğçe Mine Aktülay rejisinin karşılaştırması yapılmıştır. Literatürde genel olarak modernizm kapsamında ele alınan gerçekçi ve karşı gerçekçi yönelimler, en temelinde belli bir döneme vurgu yapan ve sınırları genellikle XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başları arasına konumlandırılan bir tarihselliği içerir. Her iki yönelim de saf halleriyle güçlerini yitirmiş de olsa günümüz tiyatrosunun oluşumunda büyük öneme sahiptir. Buna yeni gerçekçiliğin öncü isimlerinden Thomas Ostermeier'in Stanislavski'nin fiziksel eylemler yaklaşımını benimsemesi (Güllü, 2014) ya da Robert Wilson'ın Edward Gordon Craig'ın tiyatral fikirlerini modernleştirmesi (Yukihide, 1997) gibi örnekler verilebilir. Diğer taraftan her iki yönelim de bir olguyu incelerken hem birbirlerine olan zıtlıkları bağlamında bir sınıflandırma yapmaya olanak sunması hem de çağdaş karşılıkları değişse de yönelimleri değişmeyen "gerçekçi" ve "karşı gerçekçi" ivmeye "saf" materyal sunması bağlamında bir töz oluşturmaktadır. Ali Ömür Ulusoy'un *Yollu* oyunu ise her iki yönelimi de metinsel bazda içinde taşımakta ve yapılan

rejiler de büyük oranda bunlardan yola çıkmaktadır. Bu nedenle oyunun teknik çözümlemesinde gerçekçi ve karşı gerçekçi yaklaşım motifi, bir bağlam olarak seçilmiştir.

Gerçekçi Tiyatro

Gerçekçi tiyatro akımı, romantik akıma ve popüler tiyatroya karşı, XIX. yüzyıl ortalarına gelirken kendi sesini yükseltmeye başlamıştır. Romantik akımın, duygu coşkunu dışa vurmak için, zorlama bir yapaylığa dönüştüğünü, masal ve efsaneler ile uyku süreci yaşattığını, popüler tiyatronun ise kitle süsü şeklinde sadece izleyicinin vasat beklentisini karşılamak ve eğlendirmek için gerçekleştirildiğini iddia ederek bu oluşumlara karşı çıkmışlardır (Şener, 1998:163-165).

Tiyatroda gerçekçi yönelim, toplumun içinde bulunduğu zor hayat şartlarını, değişimin sonuçlarını *bilimsel* olarak incelemiş ve bulduğu sonuçları, önüne bir perde çekmeden, hissettirmek yerine, gösterecek şekilde sahneleme gerçekleştirmeyi hedef almıştır. Yazım, rejî, dekor ve hatta oyunculukta, toplumun içinde bulunduğu buhranı göstermeyi kendine görev edinmiş; bunu yaparken de *duyulara, gözleme* dayanarak, tanrı bakışını kaldırmaya, dine bağlanmamış sonuçlara, klasik ahlak kurallarını yıkmaya ve duygusallık yerine aklı kullanmaya, soyut kavramlar yerine de somut verilere yer vererek, temelini bilimselliğe dayandırmaya çalışmıştır. Romantizmin *bireyini toplumsala, duygusallığını ise mantıksala* dönüştürmeye çalışmıştır (Nutku, 2000: 183-185).

Gogol, Çehov, Gorki, Tolstoy, Eugene O'Neil, Strinberg, Ibsen, George Bernard Shaw gibi önemli yazarlar, döneme damga vurmuş (Brockett, 2000: 527); hatta günümüze dek güçlerini korumuşlardır. Yazarlar, ağırlıklı olarak, toplumun yaşadığı şartları göz önüne bulundurarak, sıradan insanın yaşam savaşını ve bu savaşta acıklı durumunu konu alırlar. Güçlünün güçsüzü ezmesini, içinde yaşadığı ortamı kişiye zorla dayatmalarını, sınıfsal çatışmaları, gerçeğin çirkinliğini ve acımasızlığını dile getirirler. Kesin ve net sonuçlar vermek yerine, koşulları ve bilgileri sunar, bu sunulanların üzerine düşünülmesini ve sorgulanmasını isterler. Ve oyun karakteri de kendi sınıfına uygun olarak günlük dil kullanır.

Tiyatroda sahneye gerçeği koymak isteyen akım öncüleri için, *rejî* çok daha büyük önem kazanmıştır. Yönetmen, istedikleri tümsel gerçeği sahnede var edecek tek kişi olmuştur. Artık sahnede resim ile verilen ortamın anlamı yerine gerçek bir dekor, oyunun geçtiği dönemin tarihselliğine ve karakterlerin hiyerarşik konumuna uygun kostümler, oyuncuya kullanması için oyun karakterine uygun aksesuarlar verilir. Oyunun akışının gerçeğe en yakın paralellikte olabilmesi için, birbirini tanımadan bir araya gelen oyuncular ile prova süreçleri başlamış ve bu süreçte gerçeğe en yakın akışın içindeki insan, insanın içindeki akıl ve ruh, aklın ifadesi dil, ruhun ifadesi beden dili gerçekleri ile atmosfer oluşturarak, gerçek dekorun içinde yaşar hale getirilmiştir.

İlk yönetmen sayabileceğimiz *Saxe Meiningen Dükü 2. George* (1826-1914), oyunları gerçeğe yaklaştırmak için önder olmuştur. *Yıldız oyuncu* kavramını kaldırarak, sahnede yer

alan herkesi, sahnede gerçekleşen devinimin bir parçası haline getirmiştir. Artık oyuncu değil *oyunun derdi* ön plandadır. Bu nedenle metin çok önemlidir. Aylarca yaptıkları *masabaşı çalışmaları* ile oyuncunun oynayacağı karakter ve ruhuyla *gerçek* bağıni yakalatmaya çalışmış, oyun karakterleri arasında yaşayan organik bağı ise masabaşı sonrası, ayakta aldığı provalar ile kurmuştur. Oyunculara, oyun karakterlerine ait kostüm giydiren, aksesuar kullanırıp karakteri de yaşamdan bir parça olan insana dönüştürerek oyuncunun karakteriyle daha sıkı bağı kurmasını sağlamış, günlük hayatın doğallığını ve akışkanlığını yakalatmıştır. Sahnede resim ile verilen mekân yerine üç boyutlu dekor kurdurarak, oyunda mekanının gerçekliğine seyircinin inancını arttırmıştır. (Çamurdan, 1996:15-19).

Fransız yönetmen *Andre Antonie* (1858-1943) de Saxe Meiningen Dükü'nden etkilenmiş ve onun izinden gitmiştir. Dekor, kostüm, aksesuar için çalışanları branşlara ayırmıştır. Bu insanların oynanacak oyun metni için en *gerçek malzemeleri* araştırmalarını istemiştir. “Her öge, aslına benzemelidir” düşüncesinden yola çıkarak, oyunun geçtiği coğrafyaya gidip araştırmalar yaptığı ve sahnelemede bunları kullandığı bilinmektedir. Saxe Meiningen Dükü'nün oyuncularının, “seyirci yok gibi” oynamasından çok etkilenmiş ve *dördüncü duvar* vazgeçilmezi olmuştur (Nutku, 2000: 311-313).

Almanya'da ise yönetmen *Otto Brahm* (1856-1912) gerçekçi akımın temelini atmıştır. O da Meiningen'den çok etkilenmiş, sahnelemenin bilimsel araştırma kısmına daha ağırlık vermiştir. Söz ve eylemin dengeli bir şekilde ilerlemesi gerektiğini düşünmüştür (Çamurdan, 1996: 23).

Rusya'da da *Konstantin Stanislavski* (1863-1938), gerçekçi eğilimi sahiplenmiş ilk yönetmendir. Onun için gerçekçilik aracılığı ile yapılan tiyatro, tüm ekibin dünya görüşü ve görevi olmuştur: Toplumu topluma, sahnede yarattığı ayna görüntüsü ile ışık tutarak anlatmak. Dünya üzerinden bir parçayı kesip sahneye koymuşsun gibi gerçekçi bir dekor, yine o parçadan yürüyen insanı çekip sahneye almışsın gibi kostüm ve aksesuar kullanan insanların, o parçanın içindeki deviniminin aynısını, taklitten tamamen uzak, sahnede görececek şekilde çalışmışlardır. Dünyadaki o parçaya ne kadar yaklaşırlarsa, tarihsel sıralamada en doğru olanı yakalarlarsa görevlerini de o kadar başarı ile tamamlamış saymışlardır. Stanislavski, oyuncu eğitimi ile de ilgilenmiş ve oluşturduğu *metot oyunculuğu* da en temelinde, oyunculukta içtenlik ve duygusal etkileyciliği yakalamayı ve seyirciye bunu geçirmeyi öğreten bir sistemdir. Duran, konuşan, taklit eden oyuncuyu, hisseden yaşayan ve yaşatana dönüştürür (Candan, 1997: 54-59).

Gerçekçi yönetmenler, bilimin gelişmesi ile elde edilen yeni psikolojik ve fizyolojik gelişmeleri, sahneye koyacakları oyunu çalışırken dikkate almış; oyuncular da karakter çalışırken bu sonuçlardan yararlanmışlardır. Sahnelemede yapılan her şey katı gerçeğe dayandırılarak oluşturulmuştur. Gerçek dekor, döneme ve karaktere uygun kostüm, gerçek aksesuar, gerçeğe uygun makyaj, gerçeğe uygun ışıklandırma, oyunculara karakterin doğal içinde psikolojik davranış ve konuşma karşımızda yer alır. Gerçek çamaşır

makinasının sahnede çalışması, ekmek dükkânı varsa içinde gerçek ekmeklerin bulunması gibi realizasyonlara bu dönemde sıkça karşılaşılmaktadır. Bu yaratımın bileşkesi sahnede illüzyon yaratarak seyirciyi içine çeker. En önemli unsur yazardır. Tiyatro, gerçekleri anlatan metni, gerçeklerin içinde seyirciye sunar.

Karşı Gerçekçi Tiyatro

1800'lerin sonu ile 1900'lerin başlarında gerçekçi tiyatronun aklı yüceltmesi, her şeyi bir mantık çerçevesi ile sınırlandırması gibi katı kurallar, ortaya *karşı gerçekçi* olarak çıkacak akımları getirir. Karşı gerçekçilere göre, *akıl* o kadar çok ön plana alınmıştır ki, duygular yok sayılmaya başlanmıştır. Bu da *Apollon*'u (aklı) yüceltip *Dionysos*'un (duyguların) yok olmasına sebep olarak, *tiyatronun bir maskesini kırmış*; böylece dengesizleştirmiştir. Tiyatro, duygulara hitap eden bir sanattır, duygular yok sayılamaz düşüncesi içerisinde yola çıkan karşı gerçekçiler, üç ana başlığa ayrılırlar: Sembolistler, Estetikçiler ve Yeni Romantikler (Şener, 1998: 220-221).

Tiyatroda 1850'lerde *Baudelaire* (1821-1867) ve *Edgar Allen Poe*'nun (1809-1849) etkisi ile başlayan karşı gerçekçi görüş, *Wagner* ve *Nietzsche*'nin bu akımı desteklemesi ile 1870-1880 yılları arasında altın çağını yaşamıştır. Richard Wagner (1813-1883), sanatın en yüce ruhunu yakalamak için sanat disiplinlerinin tek sanatta birleştirilmesinin ideale en yakını olacağını savunmuş ve böylece *Gesamtkunstwerk*'i (birleşik sanat yapısı) oluşturmuştur. Dramatik metin, dekor, ışık, müzik, bir bütünün içine dengeli yerleştirilebilirse *ideal sanat* ortaya çıkacaktır. Nietzsche ise bilimsel gerçeğin peşine takılan gerçekçi anlatım yüzünden sanatsal anlatım öğelerinin kaybolduğunu, tiyatronun kökenini oluşturan mitlerden uzaklaşıldığını belirtir ve öze geri dönüşmesi gerektiğini söyler. Apollon'un aklı ile sözcüklerde varlığını koruyacağına, Dionysos'un duyguları kullanımı ile dansı, sanat ateşini, ruhunu var edeceğine inanmıştır. Karşı gerçekçi yazarlar arasında ise *Mallarme*, *Maeterlinck*, *Edmund Rostand*, *Alfred Jerry*, *Oscar Wilde*, *Hugo von Hofmannsthal*, yönetmenlik alanında ise *Adolphe Appia*, *Gordon Graig*, *Max Reinhardt*, *Lugne Poe*, güçlü isimler olarak sayılmaktadır.

Yönetmen, gerçekçi tiyatrodaki metnin isteklerine bağlı olarak her şeyin kurgulanmasını sağlamak için aklını kullanan kişiyken, karşı gerçekçi tiyatrodaki sahneye *hayal gücünü* koyduğu görülür. Artık uygulama, yerini *yaratmaya*, oyun metni yerini *sahne metnine* bırakmıştır. Dil olarak direkt anlatım yerine dolaylı, süslü anlatımlar yer almıştır. Somut ise yerini *soyuta* bırakarak seyirciye sahnede ne olduğunu *sezdirmesi* önemsenmiştir (Çamurdan, 1996: 28-33).

Bu görüşün ilk yönetmenlerinden biri *Gordon Craig*'dir (1872-1966). Craig için, sahnede üç temel unsur bulunmaktadır: *Devinim*, *ses* ve *dekor*. Oyuncunun ruhunu, devinimi yaratan bedenini verdiği, çizgiler ve renklerin sahnenin kalbini oluşturduğunu ve kelimelerin oyunun vücudu olduğunu belirtmiştir (Candan, 1997: 32). Craig için tiyatro gerçeklerden bağımsız üst bir anlatıma ulaştırılmalıdır. Oyunları gerçek bir eve, gerçek insanlara, gerçek bir odaya hapsedmeye çalışmaz. Gerçeğin altı veya üstünde hayallerinin

süzüldüğü bir yerlerde, müzik ve ışık ile yoğurduğu sahneleri gerçekleştirmiştir. Craig için sahneleme bir *ruh oluşturmaktır*.

Rusya'da ise *Vsevolod Emilyeviç Meyerhold* (1874-1940), Stanislavski'nin gerçekçi görüşlerine karşı çıkarak, o dönemde yaşanan işçi haklarının gasp edilmesi, halkın ezilmesi gibi olguları, karşı gerçekçi bir bakış açısı ile ele almıştır. Fabrikalara gitmiş işçileri ve çalışma şekillerini kaydetmiştir. İşçilerin bedensel hareketlerini gözlemlemiş, bunları oyuncu bedenine geçirme çalışmaları yapmıştır. Zamanla ortaya oyuncunun bedenini bir *makine* gibi hareket ettiren, her şeyi bedeninin aracılığı ile anlattıkları *biyomekanik oyunculuk* çıkmıştır. Meyerhold, seyircinin empati kurmasını sağlayarak duygu yaratmayı reddeder. Her şeyi, bilinçli olarak oluşturduğu *hareket* ve *ritmi* kullandığı *bedeni* ile anlatır. Önemli olan, bu hareketten çıkan duyguyu seyircinin anlamasıdır. Oyuncuda duygu yoktur, o makineleşmiştir (Karaboğa, 2005: 123-125; Candan, 1997: 63-65).

Sahnede *dördüncü duvarı* reddeder, seyircinin içinde geçen oyunlar sergiler. Böylece sahnede başlattığı devrim, seyirciyi de içine alan kitlesel hale gelen bir hareket olur. Metnin önemi yoktur. Oyundaki *aksiyon*, koreografi ile verilmektedir. Gerçek hayattan kopyalanan bir sahnelemenin zıttı olarak *stilize* bir sahneleme anlayışı olmuştur. Diğer taraftan Meyerhold oyunculuk tekniğini belirlerken, Sovyetler Birliği'nin sinema yönetmeni, sinemanın kurgu olduğunu savunan Eisenstein'den etkilenmiştir. Oyuncuların devriminde sinemada Eisenstein'in kurgu tekniğini kullanmıştır (Pavis, 2000: 70).

Yevgeni Vahtangov (1883-1922) da Stanislavski ve Meyerhold'un sentezinden oluşan bir yapı inşa etmiştir. Meyerhold'un sahneleme anlayışından farklı olarak oyuncuda duyguyu yok saymaz. Oyunculukta psikolojik gerçekliği önemsemekte; oyuncunun rolünü düşünmesini ve yorumlaması gerektiğini savunmaktadır. Oyunu sahnelerken de kendi dünya görüşü üzerinden metinde kendine özgürlük tanımaktadır. Seyirci, oyun izlediğini unutmamalı, sahnede gösterilenin içine kapılıp gitmek yerine düşündürmelidir. Vahtangov, sahnelemede gerçekçiliği reddetmesi ile *tiyatral gerçek*'in kapılarını açmıştır. Tiyatroda kullanılan her şeyin tiyatral olması gerektiğini savunur. Sahneleme yaparken, seyircinin hayal dünyasını harekete geçirmeyi, fantastik bir gerçeklik üzerinden yaşatmayı hedeflemiştir (Erdenk, 1997: 74-94).

Almanya'da ise *Max Reinhardt* (1873-1943), tiyatroya yeni anlamlar katmıştır. Önce "Özgür Sahne" sonra "Ses ve Duman" adlı kabareyi kurarak denemeler yapmaya başlamıştır. Başlangıçta yeni romantik olarak gelişim gösterse de bununla yetinmeyip simgeci, dışavurumcu sahne denemeleri olmuştur. Sonunda tiyatroyu Wagner'in gesamtkunstwerk düşüncesine uygun olarak gerçekleştirmek için çalışmalara başlamıştır. Reinhardt, her oyuna özgü bir renk belirlemektedir, atmosferi de o renk üzerinden yaratmıştır. Her oyunda atmosfer seyirciyi içine alarak, çok önemseydiği ışığıyla, dansıyla, müziğiyle oyunu bütünleyerek seyirciyi derinden etkilemeyi başarmıştır. Reinhardt'ın

dramatik anlam becerilerindeki ustalığı, ona “sahne büyücüsü” denilmesine yol açmıştı (Candan, 1997:76).

Tiyatroda, karşı gerçekçi reji eğilimlerine genel olarak bakıldığında, bir grup yönetmenin, sezgisel, mistik ve romantik eğilimleri öne plana alarak duygu merkezli ve soyut bir bakış açısıyla hareket ettiği görülmektedir. Diğer bir grupsa politik ve psikolojik eğilimleri öne alan ve görece somut bir eğilimle hareket etme durumundadır. Her iki grup da her şey ile gerçeğe tam anlamıyla bağlı kalmanın, hayalleri kısıtlaması ile yaratıcılığı yok ettiğini savunan karşı gerçekçi yönetmenler duyu organlarının birebir işlevini yerine getirerek algılanacak bir tiyatro yerine, *altıncı his* olarak adlandırılabilir, sezgilerle oyunun kavranmasını hedeflemiş, oyunlarını bu doğrultuda sahneye koymaya çabalamışlardır. Fakat zamanla, gerçekçilerin Apollon maskesine sahip çıkıp Dionysos maskesini kırması gibi karşı gerçekçiler de Dionysos’a ağırlık vererek Apollon maskesini zedelemiştir.

Bir yazar olarak Ali Ömür Ulusoy

İstanbul Üniversitesi, Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji bölümünü bitiren Ulusoy, Kocaeli Üniversitesi’nde Dramatik Sanatlar yüksek lisansını tamamladıktan sonra, Disiplinlerarası Sahne Sanatları doktora programına devam etti. İlk oyunları, İstanbul Üniversitesi ÖKM sahnesinde gösterildi (Ulusoy, 2018: 43). *Rasat Zamanı*, *Yollu*, *Kurbanlar Tanrı İstiyor*, *Karagöz Rejisör*, *Morg*, *Amfibiler*, *Kötü Kral Kazurat* (çocuk oyunu) oyunlarını yazmış; oyun kitapları, Mitos-Boyut Yayınevi tarafından basılmıştır (Mitos Boyut, 2025).

Tiyatronun haricinde, birçok fotoğraf, sinema ve animasyon projesinde yer alan Ulusoy; Türkiye’nin ilk mockumentary filmi olan *Yasin Ziya Himbılgil* ve ilk dark animasyonu olan *Karanlık Düşmesi*’ni ve birçok TV dizisinin yanı sıra, *Tilki Yuvası* ve ardından Onur Ünlü ile birlikte *Sevgili Komşum* adlı sinema filmlerinin senaryosunu yazdı (IMDb, 2025). Tiyatro ve sinema alanında; aldığı ödüllerin yanı sıra, filmleri, Berlin, Paris, New York, Moskova ve Tokyo Film festivallerinde gösterildi.

Ağırlıklı olarak, kara komedi türünde oyunlar yazan Ulusoy, duygu ile mantığın yan yana durduğu; absürd ile fantastiğin, gerçek ile gerçek dışının iç içe geçtiği metinler üzerine yoğunlaşır. Aynı zamanda bir dramaturg olmasından da kaynaklı olarak, metinlerinde, dramaturjik alt yapıyı en elzem konu olarak görür ve çok katmanlı bir yazım dili geliştirir.

Rasat Zamanı hariç, tüm diğer oyunlarında, oyun kişilerini karşı kahramanlardan (anti hero) seçer. Oyun ve senaryolarının büyük çoğunluğu ise bir ana karakter ekseninde değil, çok merkezli yapı üzerine kurarak, olayları birden fazla bakış açısından izlememize olanak sunar.

Halen Kocaeli Üniversitesi, Drama Yazarlığı ve Dramaturji bölümünde, yazarlık derslerini vermekte olan Ulusoy (Kocaeli Üniversitesi, 2025), sanatsal çalışmalarıyla olduğu kadar akademik çalışmalarıyla da literatüre katkıda bulunmaktadır. *Robert Wilson’ın ‘Hamlet*

Makinesi' Rejisi ve Postdramatik Stratejisi, Biyopolitik Bir Kavram Olarak "Kadın Bedeni" ve Protest Bir Tavır Olarak Performans Sanatında Çıplaklık, Drama Yazarlığı ve Dramaturji Bölümü Öğrencilerinin Dramatik Yazarlık Yönelimleri: Kocaeli Üniversitesi Örnekleme ve Dramaturgy and Philosophy in Anti-realist Theatre gibi özgün çalışmaları bulunmaktadır.

Yollu Oyununun Konusu ve Temel İzleği

Yollu, yaşanmış gerçek bir olaydan yola çıkılmış ve yarı absürd, yarı fantastik bir düzlemde yeniden kurgulanarak yazılmış *underground* bir metin.

Performans sanatçısı Pippa Bacca, *Barış Gelini* adıyla, *dünya barışına* dikkat çekmek için, üzerine beyaz bir *gelinlik* giyerek 8 Mart 2008'de Milano'dan başlayıp Tel Aviv'de noktalanması planlanan bir dünya yolculuğuna çıkar. Otostop çekerek ilerlettiği yolculuğunun Slovenya, Hırvatistan, Bosna ve Bulgaristan aşamasından sonra Türkiye'ye giriş yapar. Fakat Kocaeli'nin Gebze ilçesinde, otostop çektiği bir kamyon şoförü tarafından önce tecavüze uğrar, ardından boğularak öldürülür (Cumhuriyet, 2022).

Yine aynı süreç içerisinde, 2003'te başlayan ve o dönem için devam etmekte olan *Irak Savaşı* gündemdedir. Söz konusu savaş, tüm Ortadoğu'yu etkileyen ve etkisini hala sürdürmekte olan çok ciddi değişimlere sebep olur.

Yollu oyunu ise *tecavüz* ana teması altında, Pippa Bacca olayını ve Irak Savaşı'nı birleştirir. Nitekim, Irak Savaşı da gerçekte eşit tarafların savaşı değil, bir halkın yaşam alanına, toprağına "özgürlük" söylemiyle tecavüzün simgesidir.

Oyun, bir *prolog* ile Kamyoncu'nun Pippa'nın cesedini gömdüğü bir otoyol kenarında başlar. Ana oyun bölümü ise bir hapishanede cezasını çekmekte olan Kamyoncu'nun, *af* çıkması nedeniyle serbest kalmasıyla başlar. Kamyoncu, hiçbir şey olmamış gibi, hayatına kaldığı yerden devam etmek ister. Fakat işler, umduğu gibi gitmez. Önce Karısı tarafından "onu yalnız bıraktığı ve başka bir kadına baktığı" gerekçesiyle geri çevrilir. Eski iş yeri ise "Sabıkalı bir adam olduğu" gerekçesiyle işine iadesini gerçekleştirmez. Böylece hem eşinden hem işinden olur. Gidecek bir yeri de olmadığı için, hapishanede, birlikte yattığı, en yakın arkadaşı Mahkum'un evinde kalmaya başlar.

Bir gün Mahkum ile bir meyhanede içerlerken, Kamyoncu, iş bulamayışından yakınır ve organ mafyasına çalışan Mahkum'a böbreğini satmak istediğini söyler. Mahkum ise ona gazetede bir iş ilanını gösterir. İlanda "endokrinel bir deney için dolgun ücretle denekler arandığı" yazmaktadır. Deneklere hiçbir vasıf ve şart aranmadığı için, Kamyoncu denek olarak işe başlar.

Fakat bir süre sonra vücudunda birtakım değişiklikler olmaya başlar. Kerhaneye gittiği bir gün ise Fahişe ile "birlikte olamadığı" için, vizite ücretini ödeme konusunda tartışırken birdenbire penisi koparak düşer. Penisi bir kavanoza koyup hastaneye gider fakat dokular

öldüğü için operasyon gerçekleştirilemez. Deney merkezinde ise penisin *dekompoze* olduğu ve artık bir “işe yaramayacağı” nedeniyle çöpe atılması gerektiği söylenir. Fakat Kamyoncu “Allahtan ümit kesilmez” diyerek penisinden ayrılamaz. Doktor onun olmasının ya da olmamasının hayatını değiştirmeyeceğini söylese de ikna olmaz. Kamyoncu, burada *Hamlet*’e atıfta bulunan “olması ya da olmaması... İşte bütün mesele bu” repliğini söyleyerek ilk perdeyi kapatır.

İkinci perdede ise artık bambaşka bir Kamyoncu ile karşılaşırız: Artık biyolojik olarak bir kadın olmuş; saçları uzamış, memeleri çıkmış, vajinası oluşmuştur. Bu haldeyken, yaşadığı yer olan Mahkum’un evine gider ve *erkeklikle* ilgili sorunları bulunan Mahkum’un tecavüzünden son anda kurtulur. Biyolojik cinsiyet olarak her ne kadar bir kadın olsa da *toplumsal cinsiyet* bağlamında, içinde hala bir *erkek* yaşadığı için, travması ikiye katlanır. Mahkum’la kavga ederek evden kaçır ve hep olduğu gibi Meyhaneye gider. Fakat burada da başka bir Adam’ın yoğun tacizlerine maruz kalır. Ve buradan da ayrılmak zorunda kalır.

Sokakta, gecenin karanlığında tüm tehditlere açık konuma gelir ve sokağın *ürkünç* eril seslerinden kaçarak, istemsiz bir şekilde Karısı’nın evine *sığınır*. Karısı, Kamyoncu’yu “gece vakti sokakta ne işin var” diye azarladıktan sonra, “birine benzetse de hatırlayamadığı” Kamyoncu’yu evinde misafir eder. Bir geceyle başlayan misafirlik, haftalarca sürer. Bu süre boyunca, Karısı’nı yakından tanıma olanağı elde eder. Erkek olduğu zamanlarki haliyle yüzleşir. Diğer taraftan, erkekken kendisinden nefret eden Karısı, zamanla Kamyoncu’nun en yakın arkadaşı olur. Karısı’nın yanında kaldığı süre boyunca da iş aramaya devam eder fakat bu sefer de işverenlerin tacizlerine maruz kalır.

Bir gün, Karısı meyhanede Kamyoncu’ya askıntılık eden Adam’la birlikte eve gelir ve Kamyoncu’ya Adam’ı sevgilisi olarak tanıtır. Kamyoncu, eski karısını başka bir erkekle gördüğü için değil, sahtekar, tacizci ve sonradan öğreneceğimiz üzere, organ mafyasının başı olan bir adamla gördüğü için, müdahalede bulunur. Fakat Karısı tarafından kıskançlıkla suçlanarak evden kovulur.

Kamyoncu, bundan sonra Fahişe’nin yanında, kerhanede temizlikçi olarak çalışmaya başlar. Bu noktadan sonra, biyolojik cinsiyeti gibi toplumsal cinsiyeti de *dönüşüme* uğrar. Artık hiçbir şeye eril ve hayvansı bir bilinçle bakmıyordur. Hatta, Fahişe’nin yanındayken, şimdiye kadar umursamadığı *Irak Savaşı* bile, artık onun için ciddi bir mesele haline gelmiştir.

Fahişenin önemli bir müşterisinin (ünlü bir bürokrat) geleceği bir gece, dışarı çıkmak zorunda kalır. Bu sefer de polisler tarafından “mavi kimlik” taşıyan pembe bir kadın olduğu için alikonularak nezarete atılır. İçeride işkence ve tacize maruz kalarak çok *zor* bir gece geçirir.

Kerhaneye döndüğünde ise Fahişe’nin o anki müşterisi Mahkum’dur. Mahkum, onu burada görünce tanır ve Fahişe’den onu kendisine satmasını ister. Fahişe, onun burada sadece

temizlik işi yaptığını, fuhuş yapmadığını söylese de Mahkum'un teklif ettiği meblağ karşısında teklifi geri çevirmez. Ve Kamyoncu, Mahkum'la birlikte olmak zorunda kalır.

Finalde, organ mafyasının lideri olan Adam'la meyhanede buluşan Mahkum'un yanında, Kamyoncu da vardır. Şimdi her ikisinin de tacizine uğruyordur. Bu sırada, Kamyoncu'nun deneyini yürüten Doktor çıkagelir ve Kamyoncu'ya işleri tersine çevirecek, onu *eski haline döndürecek* yeni bir deneyin müjdesini verir. Fakat Kamyoncu, Doktor'un bu teklifini, "artık geriye dönmek istemediği" gerekçesiyle reddeder.

Bir epilog olarak kurgulanan kapanış sahnesinde ise başa döneriz. Kamyoncu, Pippa'nın cesedini gömdüğü yeri kazarak hala yanında taşıdığı kavanoz içindeki penisini buraya gömer. Pippa'nın gelinliğini ise kendi giyerek otostopla yola çıkar.

Tecavüzün sadece bir cinsin diğer cinse değil, toprağa, bedene, düşünceye kadar hayatın her noktasında olabileceğine dair bir oyun Yollu. Ve tecavüzden de öte, bunu yaratan koşulları, zihniyeti, toplumu; kadını ve erkeği yaratan toplumsal bilinci; bu duruma bakışımızı, kayıtsızlığımızı, ikiyezliğinizi *Barış Gelini*'ne tecavüz eden "Kamyoncu" üzerinden görünür kılmaya çalışır; kimseyi kayırmadan, el birliğiyle toplumsal cinsiyeti nasıl yarattığımızı gösterir.

Üstelik tecavüzü, mağdurun gözünden değil, doğrudan tecavüzcünün gözünden işler. Oyundaki karakterler ise bir vücudun organları gibi sanki. Kamyoncu'ya ise bu vücudun cinsel organı, yani penisi olmak düşer. Tecavüz, Kamyoncu aracılığıyla işlenmiş *toplumsal bir suç* olarak çıkar karşımıza: *Toplumsal penisi* olarak!

Diğer taraftan oyunda bir alt izlek olarak gördüğümüz *Irak Savaşı* da tecavüzün bir başka boyutu olarak sürekli karşımıza çıkartılır. Tüm savaşlardan arta kalanlar gibi, bu savaştan arta kalanlar da tecavüze uğramış bir ülke, bir beden ve binlerce ölüm olarak görünür kılınır.

Oyun, *Pippa Bacca* olayından yola çıkar ama olaylara *tecavüz edilen kadının* gözüyle değil, *tecavüz eden* Kamyoncu'nun gözüyle bakar. Ve bu nokta, oyunun dramaturjisinde ciddi bir yer teşkil eder. Sadece ülkemizde değil, dünya genelinde de tecavüze uğrayanın psikolojisi, sosyolojisi hatta felsefesi bile ele alınmakta fakat ne yazık ki *tecavüz eden* üzerine söylenmiş neredeyse hiçbir şey yoktur. Sorunun kaynağını değil, sorundan etkilenenin iyileştirilmesiyle uğraşan bir sistem var. Oysa hasta olan, iyileştirilmesi gereken, tecavüze uğrayan kişi değil, tecavüzcünün kendisidir. Oyun da tam olarak bunu vurgular. Bu nedenle olayın kendisiyle değil, sonuçlarıyla ilgilenir ve bir dönüşüm hikâyesi anlatır: Avın avcıya, avcının ava dönüşümü. Erkeğin kadına, hayvanın insana dönüşümü...

Oyun, olayı trajikleştirip ajitasyon yapmak yerine, insan varoluşunu sorguluyor ve dünyadaki *kadın* ve *barış* kavramlarını tartışmaya açar. Absürd, grotesk, fantastik ama gerçek bir açılım bu. Varoluş komedisiyle dolu, acı bir kahkaha!

Yollu, 2010-2014, Bülent Çolak'ın Reji İncelenmesi

Yollu'nun ilk gösterimi, *Pippa Bacca*'nın katledilişinin ikinci yıldönümünde, 31 Mart 2010 tarihinde, yapılmıştır. Janti Alayına Tiyatro'nun prodüksiyonunda gerçekleşen oyun, *Bülent Çolak* rejisi ile sahne almıştır. Dramaturjisi *Derya Cumbur*'a ait olan oyunda Kamyoncu karakterini *Ali Savaşçı*, Mahkum karakterini *Bülent Çolak* üstlenmiştir. Oyunda yer alan diğer oyuncular ise Ozan Akbaba, Serap Matyaş ve Çiçek Acar olurken, dış sesler Fırat Tanış ve Ömer Uğur tarafından canlandırılmıştır. Dekor tasarım Ayşe Milli, kostüm tasarım Dilek Kaplan ve ışık tasarımı Abbas Tekin tarafından yapılmıştır. 2010 yılında perde açan oyun, dört sezon boyunca sahnede kalmıştır. Ayrıca, oyunun ilk gösteriminde, yine bir Ali Ömür Ulusoy projesi olan ve 100 ünlü sanatçı, sporcu, sunucu, yönetmen ve yazardan oluşan *Barış Gelinim olur musun?* adlı fotoğraf sergisinin ön gösterimi de yapılmıştır.¹

Dramaturji

Olay örgüsü, sahne trafiği ve ana temalar bağlamında, metne son derece sadık kalınmakla birlikte, karakterlerdeki maskülen kimliğin biraz daha yoğunlaştırılarak verildiği bir zemin yaratılmıştır. Özellikle argo kullanımındaki abartı ve eril kimliğe ait kodlamalardaki artış göze çapmaktadır. Bu anlamda, metinde yer alan argo kullanım düzeyi, Kamyoncu'nun erkekten kadına, hayvandan insana evrilmesiyle azalırken, bu durum rejide daha az fark edilir duruma gelmiştir. Karakterlerin sosyal yaşam alanı ve kültürel atmosferleri ise metinle aynı doğrultuda gitmekte fakat alt sınıfa ait kodlamaların altı çizilerek sınıfsal durum pekiştirilmektedir.

Tamamı *karşı kahraman* (anti hero) olan oyun karakterleri, yine metne paralel bir şekilde, bu özelliklerine vurgu yapacak biçimde kurgulanmış, metnin ana temasının pekiştirilmesine yardımcı unsur olarak görev almıştır.

Mekân kullanımı

Oyun mekanı, tamamen *karşı gerçekçi* ve *sembolist* bir bakış açısıyla oluşturulmuştur. Sahnenin tam merkezinde yer alan ve perspektif etkisiyle seyir yerinin içine kadar giren bir otoyol bulunur. Seyirciye, oyun boyunca kendini bu otoyolun üzerinde oturuyormuş hissi verilir. Yolun sonuna ve seyircinin tam karşısına yerleştirilmiş iki kamyon farı ise ilgili sahnelerde açılarak seyirciye vurdurularak kamyonun seyircinin üzerine geldiği hissi uyandırılmakta ve *yol üstünde olma* hali pekiştirilmektedir. Bu tasarım, yolun tekinsizliğine, tehlikelerine vurgu yapar.

Otoyolun sonuna ve *simgesel* kamyonun arka tarafında ise seyircinin görmediği bir *topak alan* bulunur. Yolun dışına çıkmayı olduğu kadar, *yoldan çıkmayı* da simgeleyen bu alan,

¹ Proje detayları için bkz.: <https://thesanat.net/baris-gelinim-olurmusun/>

hem Pippa'nın gömüldüğü hem de gelinliğin çıkarılarak yeniden giyildiği bir mekan olarak önemli bir yer teşkil eder.

Bütün oyun Kamyoncu'nun kullandığı otoyolun üzerinde geçmektedir. Mekân değişimleri, mekânı simgeleyen nesnelerin otoyolun üzerine yerleştirilip kaldırılması ile yapılmaktadır. Kamyoncu'nun Karısı'nın evi, sınıfsal konumuna uygun bir eve ait paspasın oto yola konulması, meyhane sahnesi tam otoyolun ortasına denk gelecek şekilde sahnenin tepesine asılan bir disko topunun indirilmesi, deney merkezi otoyola yerleştirilen bir masa, organ mafyasının evi otoyola konulan sandalyeler, Fahişe'nin evi süslü büyük, kırmızı kadife bir yer minderinin yere atılması ile simgelenmektedir. Geçişlerde masa ve sandalye gereken sahnelerde aynı masa ve sandalye kullanılmaktadır.

Oyun, Kamyoncu'nun kamyonunu hareket etmesine gönderme olarak, yukardan indirilen disko topuna ışık vurdurulması ile kamyoncunun disko topunu çevirmesi ve karanlıkta tüm seyirciyi sanki ana yolda bir yolculuğa başladığını hissettirmesi ile başlatılmaktadır.

Işıklandırma

Tüm ışıklandırma sahne atmosferini destekleyici unsur olarak konumlandırılmıştır. Ters ışık kullanımı ve gölge yaratımlarıyla, *dışavurumcu* sayılabilecek bir düzlemde, insanın içindeki canavarın, dışındaki bedenden daha büyük olduğu vurgulanır.

Işıklandırmada ağırlıklı olarak kırmızı ve beyaz arası bir renk skalası tercih edilmiş. Ama diğer taraftan, oyun kişilerinin tamamının *karşı kahraman* olması ve hikayenin *pis* bir dünyada geçmesi nedeniyle ışık kullanımında bu durum öne çıkmıştır. Meyhane sahnelerinde kullanılan disko topu, aynı zamanda oyun girişi ve finalinde, minimal bir yansıtmayla, gece vakti otoyoldan geçen araçların farları gibi de kullanılmıştır.

Teknik olarak, tepe ve yan ışıklandırmanın yanı sıra çakmak ve sigara ateşi gibi ufak *atmosfer ışıklandırılmalarına* da başvurulmuş. Diğer bir önemli ışık kaynağı ise prolog ve epilog sahnelerinde kullanılan *kamyon farı*dır. Bir *ters ışık* olarak kullanılan bu aydınlatma, direkt seyircilere doğrultulmuş ve *rahatsız etme* amacı güdülmüştür.

Oyunculuk

Oyuncuların sınıfsal konumuna uygun, tümüyle *gerçekçiliğe* bağlı bir gestus yarattıkları görülmektedir. Erkekten kadına dönen Kamyoncu karakterinin beden dönüşümü gerçekleştikten sonra, ruhsal değişimin de gerçekleşmesi, gerçekçi oyunculığa uygun olarak zamanla gerçekleştirilmiştir. Polisler ve sokak insanları, sadece *ses* ile oyuna dahil olmuşlardır. Seyirci varlıklarını yukardan yapılan bir *baskı* şekilde hissederken, oyuncu seyircileri polis yerine koyup oynamıştır. Otoyolda yürüyen dönüşüm geçirmiş Kamyoncu karakterinin, kadın halinde yediği lafları kayıttan duyarken, oyuncu seyircinin kendisine attığı laflar olarak seyirci ile iletişime geçtiği görülmektedir. Böylece seyirci de oyunun her sahnesinde ya bir oyuncuya dönüştürülmüş ya da figüran olarak sahneye katılmıştır.

Dekor

Dekor tasarımı, rejinin mekan yaratımı biçimine paralel olarak *karşı gerçekçi* bir düzlemde ele alınmış. Sahnenin zemininde, sadece bir mineflo malzemeyle hazırlanmış asfalt yol bulunmakta. Yol, hem bir metafor hem de bir gönderme alanı olarak, seyirciyi sürekli tetikte tutmaktadır. Ana dekor malzemesi olarak sadece bir masa ve birkaç sandalye bulunmakta; sahne ve mekan değişimleri, genel olarak bu masanın aldığı konuma göre, yolun üstünde yapılmaktadır. Özellikle masa salt bir obje olarak değil, bir mekan ve zaman ayracı olarak da vazife görmekte; sahne geçişlerinde ve bağlantılarda kullanılan bir materyale dönüşmektedir. Meyhane, hastane, ev ve genelev bu masanın aldığı şekle göre belirlenmektedir. Geri kalan değişim unsurlarında ise çoğunlukla aksesuar ve ışık tasarımı kullanılmaktadır.

Kostüm

Oyunun *prolog* ve *epilog* gibi konumlandırılan giriş ve final sahnesi hariç, tüm sahnelerde ve karakterlerde, *gerçekçi* bir kostüm anlayışı sergilenmekte. Karakterler, içinde bulundukları sınıfı, sosyal rol ve koşullarına uygun olarak, günün kıyafet anlayışına göre tasarlanmış kostümler ile seyircinin karşısına çıkmaktadır. Giriş ve final sahnesinde ise *Pippa Bacca* özelinde, kadın olmayı (daha da doğrusu “insan” olmayı) ve barışı simgeleyen bir duvak kullanılarak, oyun boyunca sürdürülen gerçekçi kostüm anlayışı kırılmakta ve karşı gerçekçi bir hal almaktadır. Kostüm anlayışındaki bilinçli değişim, metnin dramaturjisine uyum sağlayarak seyirciye de yansımakta ve bu sahnelerin önemi daha da artmaktadır.

Aksesuar

Aksesuarlar da kostümler gibi hem *gerçekçi* hem *karşı gerçekçi* olarak kullanılmaktadır. Patates evrensel “fakir” yemeğini simgelerken, kavanozdaki penis ataerkil yapıyı simgelemektedir. Tespah aynı karakter yapısının ve statüsünü yansıtırken, gerçek şarap kadehleri, tabak, çatal ve yiyecekler de gerçekçi unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan aksesuarlar, kullanımı, dekorda olduğu gibi sahne değişimlerinde de önemli bir yer teşkil etmektedir.

Aksesuarların dramaturjik kullanımı ise oyunun en çok öne çıkan ve *yenilikçilik* barındıran unsurlarından biridir. Oyunda kullanılan, bardak, tabak, poşet gibi nesneler, kullanıldıktan sonra, yol kenarına fırlatılıp atılmaktadır. Bu durum hem sahne trafiğini hızlandırmakta hem de yaşayan insanın arkasında bıraktığı *çöpler*, *pislikler* olarak felsefi bir düzleme taşınmaktadır. Oyun bitiminde yol kenarında yığılmış çöpler kalmaktadır.

Sahneleme Teknikleri

Rejide, *oyun yeri-seyir yeri* karşıtlığı bilinçli olarak saf dışı bırakılmış; her iki alan da iç içe geçerek sınırların kaldırıldığı bir ortam oluşturulmuştur. Böylece seyirci, yolun bir

parçası olarak sürekli oyunun içerisinde tutulmaktadır. *Dördüncü duvarın* yıkılmış olması, her sahnede biraz daha pekiştirmektedir.

Reji; rahatsız edici, özdeşim kuramayacağınız, karşı karakter, mekan ve atmosferlerle metnin çizdiği yolda ilerler. Yer yer tiksineren izlenen, tanıdık gelmesine sinirlenen, güldüren ama güldüğüne pişman eden bir yapıya sahip. Seyirci ortadaki tiksiniç duruma güler ama güldüğü için de kendinden tiksindir.

Seyircinin duyguları durmadan kırılır; oyun çizgisel gitse bile, seyirci bu çizgiselliğin verdiği rahatlığı değil, durmadan duygularının değiştiği, kırıldığı hissinin verdiği bir *dumuru* yaşamakta; oyun içinde gidip gelmektedir.

Reji, seyirciyle arasındaki *mesafeyi* hep korur. *Özdeşleşimi* imkansızlaştırır. Karakterler ve olaylar, seyirciye yakın ve tanıdık olmasının ötesinde *soğuk* ve *itici* bir tablo oluşturur. "Komik ama gülünmeli mi, acı ama ağlanmalı mı" sorusu, bilinçli olarak belirsizleştirilmektedir.

Atmosfer

Her sahnede o sahneyi simgeleyecek unsurların da desteği ile duyguların katlandığı, bol bol gülünen ama her kahkahanın tokat gibi seyircinin yüzüne patladığı bir atmosfer yaratılmış. Gülme ile kişi kendine yabancılaştırma yaratmaktadır. Gülerken neden güldüğünün düşünüldüğü, utandırıldığı, durumun korkunçluğunu tüm hücrelerde hissettiği bir atmosferde seyirci de oyuncularla zihnen ve ruhen devinmektedir.

Müzik

Müzik, sadece *meyhane* sahnelerinde kullanılmış ve burada da oyunun karanlık yapısına koşut bir biçimde, "damar şarkılar" seçilmiş. Arabesk ve fantezi seçkisi ağır *çürümüşlüğü* dile getirmektedir.

Yollu, 2020-2021, Tuğçe Mine Aktülal Çakır'ın Reji incelenmesi

Pandeminin yoğun olarak yaşandığı bir dönemde provaları gerçekleştirilen oyun, Alt Sahne prodüksiyonu olarak *Tuğçe Mine Aktülal Çakır* rejisiyle 2020 yılında perde açmıştır. İlk üç gösterimi, yoğun *pandemi* önlemleri altında gerçekleştirilen oyun, Sağlık Bakanlığı kararı ve İçişleri Bakanlığı'nın emriyle sahne yasağının getirilmesi nedeniyle sonraki gösterimlerini dijital ortama taşımıştır. Yollu, sahne yasağının bulunduğu bu süreçte, varlığını sürdürebilen az sayıdaki oyundan biri olmuştur.

Dramaturji

Oyunda, metne sadık kalırken toplumsal cinsiyet kodlamalarının yoğun olarak kullanıldığı ve *hümanizmin* merkeze alındığı bir dramaturjiden hareket edilmiştir. Ayrıca, ekonomik özgürlük, reddedebilme gücü gibi feminist eğilimli kavramsal açılımlara da

başvurulmuştur. Toplumun *sığ* anlayışı altında, *kadın* ve *özgürlük* olgularının yanlış algılanışının eleştirisi, eril tahakküm üzerinden yapılmıştır.

Oyun kişilerinin *karşı kahraman* (anti hero) oluşu, dramaturjik olarak olayların olumsuzlanmasında aktif biçimde kullanılmıştır.

Mekân kullanımı

Sahne, üç bölüme ayrılmış ve her bölmede, ilgili mekâna ait dekor, *gerçekçi* bir yaklaşımla yerleştirilmiştir. Solda hapishane, ortada Karısı'nın evi ve sağda genelev vardır. Mahkumların af sayesinde hapisten çıkması ile hapishane mekânı kaldırılıp, sol ve orta tek mekân haline dönüştürülmüş, karanlıkta gerçekleştirilen dekor değişimleri ile mekanlar; ev, meyhane, sokak, karakol, kamyoncular odası ve laboratuvar olarak değiştirilmiştir. Genelev sağ tarafta oyun sonuna kadar sabit kalmıştır.

Işıklandırma

Işıklandırma, oyun boyunca, sahnenin atmosferine destek verecek şekilde kullanılmış; duyguyu ve/veya mantığı destekleme amacıyla tasarlanmıştır. Genelevde loş, fantastik, laboratuvar sahnesinde renk cümbüşü halinde, hapishane, organ mafyasının evi ve meyhane sahnelerinde beyaz aydınlatma, Karısı'nın evinde ise sarı ışık kullanımı tercih edilmiştir. Renk tercihleri ile atmosferi olduğu kadar, ortamı soyokültürel yapısına da vurgu yapılmıştır. Örneğin sonbaharı anımsatan sarı ışık kullanımı ile Karısı'nın düştüğü zavallı durum desteklenmiştir. Laboratuvar sahnelerinde ise renk cümbüşüne dönüşe ışık, belirsizliğin, heyecanın, yeniliğin ve değişimin simgesi haline gelmiştir. Işık, aynı zamanda bir sahneden diğerine geçerken karartma ve aydınlatma olarak kullanılmıştır.

Oyunculuk

Oyuncuların, karakterlerin sosyoekonomik ve psikolojik durumlarına tam bağlı olarak, *gerçekçi oyunculuk* anlayışı üzerinde durulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, oyunun içinde yer alan laboratuvar sahnelerinde ise grotesk unsurlar barındıran, sert hatlarla çizilmiş bir oyunculuk tercih edilmiştir.

Dekor

Bütün dekor, *gerçekçi* anlayış çerçevesinde oluşturulmuş; sahnede kullanılan tüm fon ve eşyalar, birebir gerçeğe öykünerek hazırlanmıştır. Masa, sandalyeler, yatak, duvar kilimi gibi nesneler, kendi işlevselliği içerisinde ve ek bir atıfta bulunmadan kullanılmıştır.

Kostüm

Oyunun dönemine ve karakterlerin sosyal statülerine uygun *gerçekçi* kostümler tercih edildiği görülmektedir. Fakat laboratuvar sahnelerinde, tamamen *karşı gerçekçi* bir

tutumla, fantastik kostümler, renkli peruklar kullanılmış; doktora, deneye ve bilime ait olan sahneler, diğer sahnelerden ayırıştırılmıştır.

Aksesuar

Tespihten, çaya, tavlardan, meze yemeklerine, buz kabından, rakı sürahisine, rakı bardaklarından, ojeye, deney tüplerinden, kalpli yastığa kadar tüm aksesuarlar *gerçekçi* bir anlayışla kullanılmıştır.

Sahneleme Teknikleri

Oyun boyunca, *dördüncü duvara* sadık kalındığı görülmektedir. Oyunda gerçekçi bir çerçeve kurulduğu görülmektedir. Bununla birlikte laboratuvar sahnesinde ise fantastik bir atmosfer içinde, grotesk bir sahne yaratımı ile oyunun içine yerleştirilmiştir. Tüm oyun kendine ait bir dünyada geçerken seyircinin oyunun içine kaybolması hedeflenmektedir. Oyunun ilk sahnesi ve son sahnesi perdeye yansıtılan animasyon ile gerçekleştirilerek oyunda yeni bir *disipline* ve *teknolojiye* yer verildiği görülmektedir. *Animasyon* ise yine genel eğilime paralel bir biçimde, gerçekçi bir anlatıma sahiptir.

Atmosfer

Müzik, ışık, psikolojik gerçekliğe bağlı oyunculuklar, fantastik atmosfer sahnesi ve gerçekçi animasyonun yarattığı etki, seyirciyi oyunun içine çekmeyi başarmış ve oyun boyunca sürüklemiştir.

Müzik Tercihi

Atmofere uygun, bulundukları mekânın özelliğini destekleyecek şekilde kullanılmıştır. Böylece dramatik etki derinleştirilerek özdeşleşim pekiştirilmiştir.

Yollu Reji Karşılaştırması

Yer ve zaman tasarrufu sağlamak amacıyla Bülent Çolak tarafından gerçekleştirilen 2010 rejisi “birinci reji”, Tuğçe Mine Aktülay Çakır tarafından gerçekleştirilen 2020 rejisi ise “ikinci reji” olarak anılacaktır.

Dramaturjik olarak her iki reji de metne sadık kalındığı, olay örgüsüne ve sahne trafiğine hiç dokunulmadığı; yapılan dokunuşların mikro düzeyde tutulduğu görülmektedir. Bu durumun hem metnin derdini anlatma gücüyle hem de yazarın, yönetmenlerle çağdaş olmasından kaynaklı olduğu savunulabilir. Birinci rejide, metne yapılan temel müdahale, argo sözcüklerin artırılmasıyla ikinci rejide ise azaltılmasıyla göze çarpar. Fakat her iki reji de argo kullanımının dramaturjik bir eksen yarattığı; Kamyoncu'nun hayvandan insana evrildikçe argo kullanım düzeyinin azaldığını gözden kaçırmıştır.

Birinci rejide maskülen odaklı sosyal çevre ve sınıf kodlamalarının altı çizilirken, ikinci rejide kadının toplumsal konumu ve feminist eğilimli kodlamalar göze çarpmaktadır. Diğer taraftan oyun kişilerinin karşı kahraman (anti hero) oluşu, her iki rejide de göz önünde bulundurularak, altını çizdikleri dramaturjiler, bu karşı kahramanlarla pekiştirilmiştir.

Mekanlar; birinci rejide, rejinin karşı gerçekçi yönelişine uygun olarak soyutlama ve varsayma yoluyla kurgulanırken, ikinci rejide tamamen gerçekçi bir yönelimle ve bölümlleme mantığına uygun olarak kurgulanmıştır. Diğer taraftan birinci rejide, sahne dışını da mekanın bir parçası olarak kullanmış fakat ikinci rejide bu alanı seyir yeri olarak net bir şekilde ayırmıştır.

Birinci rejide, tüm mekan değişimleri seyircinin gözü önünde ve oyunun organik bir parçasıymış gibi yapılırken, ikinci rejide, değişimler için sahne karartması tekniği kullanılmıştır.

Dekor, birinci rejide, karşı gerçekçi bir anlayışla oluşturulurken, ikinci rejide gerçekçi bir anlayışla hareket edilmiştir. Bu nedenle birinci rejide, nesnelere farklı anlamlar yüklenmiş; bir masa, aynı zamanda hem mekanları hem konumları belirleyebiliyorken, ikinci rejideyse tüm nesneler, işlevine uygun olarak konumlandırılmış; masa, masa olarak bırakılmıştır.

Kostüm olarak, her iki rejide de karakterlerin sınıfsal koşullarına uygun olarak, günün kıyafet anlayışına göre, gerçekçi biçimde tasarlanmıştır. Fakat birinci rejide oyunun prolog ve epilog sahnelerinde, ikinci rejide ise laboratuvar sahnelerinde gerçekçi anlayış kırılarak, kostümler simgeselleştirilmiş ve karşı gerçekçi bir değişim geçirmiştir. Her iki değişim de ilgili sahnelerin, ayrıştırılmasına hizmet etmiştir.

Aksesuarlar, her iki rejide de gerçekçi eğilimli olarak kullanılmış durumdadır. Fakat birinci rejide, kullanılan eşyalar, sahnedeki görevini tamamladıktan sonra, yol kenarına fırlatılıp atılmaktadır. Böylece hem sahne trafiği hızlanmakta hem de insanın arkasında bıraktığı pislikler, yığınlar oluşturarak görünür kılınmaktadır. Kamyoncu'nun oyun boyunca yanından ayırmadığı kavanoz içindeki penisi ise ilk rejide bir gazete kağıdına sarılı olarak kullanılırken, ikinci rejide kavanozun şeffaflığı içinde gösterilerek kullanılmıştır.

Işıklandırmada, birinci rejide dışavurumcu-gerçekçi bir tutum gözlenirken, ikinci rejide simgeci-gerçekçi bir tutum öne çıkmaktadır. İlk rejide kırmızı-beyaz skalasındaki ışıklandırma ve sert gölge kullanımlarıyla insanın içindeki canavarın büyüklüğü vurgulanırken, ikinci rejide yumuşak ve sarı tonların tercihiyle içinde bulunulan durumun hüznüne odaklanılmıştır. Birinci rejide oyun giriş ve çıkışında ters ışıklandırma ile ikinci rejide ise laboratuvar sahneleri, renk cümbüşü içinde sunularak diğer sahnelerden ayrıştırılmıştır.

Oyunculuk olarak ise her iki rejide de gerçekçi psikolojik gerçekçi bir oyunculuk göze çarpmaktadır. Birinci rejide daha deneyimli ve ekran yüzü olarak da tanınan oyuncular tercih edilirken, ikinci rejide daha genç ve görece daha deneyimsiz oyunculara görev verildiği görülmektedir. Birinci rejide, oyunun omurgasını oluşturan Kamyoncu'nun

dönüşümü aşama aşama gerçekleştirilirken, ikinci rejide daha sert ve daha çabuk bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu da Kamyoncu'yu canlandıran oyuncuların tecrübe farkıyla açıklanabilecek bir durum olarak düşünülebilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, tiyatro rejisinde *gerçekçi ve karşı gerçekçi eğilimlerin* kuramsal arka planından hareket edilerek Ali Ömür Ulusoy'un *Yollu* adlı oyununun iki farklı rejisi karşılaştırılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Her iki akımın da ortaya çıkışında, doğrudan *modernizm* etkili olmuş; modernizm çerçevesinde ise *bilimsel gelişmeler*, ilk sıraya yerleşmiştir. Gerçekçi akım, bilim tarafında saf tutup *nesnel* bir tavır sergilerken, karşı gerçekçi akım bilim karşısında duygu ve sezgileri savunarak *öznel* bir tavır sergilemiştir. Her iki akım da uzun süre birbiriyle çatışma içinde olmuş; yazarından kuramcısına, yönetmeninden tasarımcısına kadar büyük bir çoğunluk, akımlardan sadece birini benimseyerek, ağırlıklı olarak, tek yön üzerinde ilerlemeyi tercih etmiş ve diğer akımı dışlamıştır.

XXI. yüzyıla gelindiğindeyse *disiplinlerarası ve türlerarası* çalışmalar artmış; bu da iki karşıt akımın birlikte hareket etmesine olanak sunmuştur. XXI. yüzyılda üretim gerçekleştiren yönetmenler, metnin gereksinimlerine göre hareket etmiş; bu anlamda *sonuç odaklılık* ve *mantıksal fayda* ön plana çıkmıştır.

Yine bu gelişmelere paralel olarak, Ali Ömür Ulusoy'un *Yollu* oyununun her iki rejisinde de farklı ivmelerle fakat aynı amaçla hareket edilmiştir. *Bülent Çolak*, rejide karşı gerçekçi yönü ağır basan bir oyun ortaya koymakla birlikte, oyunculuk biçimi ve ortam yaratmada gerçekçi bir eğilim sergilemiştir. *Tuğçe Mine Aktülây Çakır* ise gerçekçi yönü ağır basan bir rejii tercih etmiş fakat, atmosfer yaratımı ve altı çizilen kavramlarda karşı gerçekçi bir yönelim sergilemiştir.

Kaynaklar

Brockett, Oscar (2000). Tiyatro Tarihi. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Candan, Ayşın (1997). 20. Yüzyılda Öncü Tiyatro. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cevizci, Ahmet (1997). Felsefe Sözlüğü. Ankara: Ekin Yayınları.

Cumhuriyet (2022). <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/pippa-bacca-kimdir-iste-hayati-eylemi-ve-oldurulusu-1920912>

Çamurdan, Esen (1996). Çağdaş Tiyatro ve Dramaturgi. İstanbul: Mitos Boyut Yayınevi.

Erdenk, Barış (1997). "Oyunculuk Sanatında Staislavki ve Meyerhold Yöntemlerinin Sentezcisi Olarak Yevgeni Vaktangov". YL tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Güllü, Fırat (2014). <https://www.mimesis-dergi.org/2014/06/thomas-ostermeier-akil-duygu-ve-direnis/>
- IMDb (2025). <https://www.imdb.com/name/nm8639804/>
- Karaboğa, Kerem (2005). Oyunculuk Sanatında Yöntem ve Paradoks. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kocaeli Üniversitesi (2025). <https://gsf.kocaeli.edu.tr/sayfalar/drama-yazarligi-ve-dramaturji-5f8>
- Mitos Boyut (2025). <https://www.mitosboyut.com.tr/urunler?yazar=ali-omur-ulusoy>
- Nutku, Özdemir (1985). Dünya Tiyatrosu Tarihi II. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Pavis, Patrice (2000). Gösterimlerin Çözümlemesi. İstanbul: Dost Kitabevi.
- Şener, Sevda (1998). Düünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ulusoy, A. Ö. (2015). Rasat Zamanı. Tiyatro Eleştirmenliği Ve Dramaturji Bölümü Dergisi(19), 129-190.
- Ulusoy, A. Ö. (2018). Kurbanlar Tanrı İstiyor. İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları
- Ulusoy, A. Ö. (2019). Yollu. İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları
- Ulusoy, A. Ö. (2024). Robert Wilson'ın 'Hamlet Makinesi' Rejisi ve Postdramatik Stratejisi. Yedi(33), 73-85. <https://doi.org/10.17484/yedi.1551474>
- Ulusoy, A. Ö. (2025). Biyopolitik Bir Kavram Olarak "Kadın Bedeni" ve Protest Bir Tavrı Olarak Performans Sanatında Çıplaklık. Konservatoryum, 11(2), 631-644. <https://doi.org/10.26650/CONS2024-1532501>
- Ulusoy, A. Ö. (2025). Drama Yazarlığı ve Dramaturji Bölümü Öğrencilerinin Dramatik Yazarlık Yönelimleri: Kocaeli Üniversitesi Örnekleme. Asya Studies, 9(32), 261-276. <https://doi.org/10.31455/asya.1679582>
- ULUSOY, A. Ömür, & SANIOĞLU, N. M. (2024). Dramaturgy and philosophy in anti-realist theatre. South Florida Journal of Development, 5(10), e4524. <https://doi.org/10.46932/sfjdv5n10-030>
- Yukihide, Endo (1997). <https://core.ac.uk/download/pdf/234635788.pdf>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.14>

Volume 9/3

2025 p. 220-232

TELEVİZYON DİZİLERİNDEKİ GERÇEK MEKÂN KURGUSUNUN İNCELENMESİ; SİHİRLİ ANNEM ÖRNEĞİ

AN ANALYSIS OF REAL SPACE FICTION IN TELEVISION SERIES: THE CASE OF SİHİRLİ ANNEM

Mine SUNGUR*

ÖZ

Sinemanın ardından en çok tercih edilen görsel kültür pratiklerinden biri olan televizyon dizileri, bireylerin boş zamanlarını değerlendirme biçimlerini şekillendirmede önemli bir rol üstlenmektedir. 2000’li yıllardan itibaren televizyon yapımlarında tema ve tür çeşitliliğinde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Aile komedileri ve tarihsel anlatıların yanı sıra, özellikle çocuk izleyicilere yönelik fantastik kurgu temelli diziler de dikkat çekici bir biçimde yaygınlık kazanmıştır. Bu tür yapımlarda mekân, yalnızca fiziksel bir arka plan olmanın ötesine geçerek, karakter gelişimini ve anlatı bütünlüğünü besleyen bütüncül bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Çocuklara yönelik fantastik televizyon dizilerinde, mekânsal kurgunun gerçeklik ve hayal gücü arasında dengeli bir şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Alan yazında bu tür yapımlarda mekânların hem pedagojik hem de estetik açıdan tasarlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, çocuklara hem güven hissi veren hem de merak duygusunu tetikleyen yapısıyla öne çıkan *Sihirli Annem* dizisi çalışma örneği olarak seçilmiştir. Çalışmada, dizideki temel konut mekânı olan Betüş ve Sadık’ın evi mekânsal açıdan analiz edilmiştir. Yeterince ele alınmamış bir konunun derinlemesine anlaşılması ve değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada keşfedici araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma; problem tanımlama, literatür taraması, örneklem seçimi, veri toplama, veri analizi ve yeni çalışma alanlarının önerilmesi olmak üzere altı aşamada yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, Türk fantastik dizilerinde çocuklara yönelik gerçek mekânsal kurguların, tanıdık yaşam alanlarını olağanüstü öğelerle zenginleştirerek toplumsal beğeni kazandığını ortaya koymaktadır. Çalışma, benzer temalardaki yapımlara ilişkin araştırmaların artırılması

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, E-mail: mkarakoyun@selcuk.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5042-9575, Konya, Türkiye.

ve gerçek mekân kurgusunun disiplinlerarası yaklaşımlarla derinlemesine incelenmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gerçek Mekânsal Kurgu, Sihirli Annem, Dizi*

ABSTRACT

Television series, ranking among the most prominent visual culture practices following cinema, play a pivotal role in shaping individuals' leisure-time experiences. Since the early 2000s, there has been a marked diversification in the themes and genres of television productions. Alongside family comedies and historically oriented narratives, fantasy-based series have gained significant traction, particularly those targeting younger audiences. Within such productions, spatial design transcends the function of mere physical backdrop, emerging instead as an integrated narrative element that enriches character development and storyline coherence. In children's fantasy television series, the spatial construction requires a delicate balance between realism and imagination. Scholars emphasize the necessity of structuring these environments with both pedagogical and aesthetic awareness. In this context, the Turkish fantasy series *Sihirli Annem* was selected as the case study due to its dual capacity to provide a sense of security while simultaneously stimulating curiosity in child viewers. The study focuses on a spatial analysis of the residence of the characters Betüş and Sadık, which represents the central domestic setting within the narrative. An exploratory research method was adopted to investigate this underexplored subject, aiming to develop a nuanced understanding and critical evaluation. The research was conducted through six stages: problem identification, literature review, case selection, data collection, data analysis, and the proposal of new directions for future inquiry. Findings indicate that Turkish fantasy series aimed at children achieve broad appeal by presenting familiar spatial settings augmented with imaginative and fantastical elements. The study underscores the importance of expanding interdisciplinary research on the design and function of real-world spatial constructs in fantastical television environments.

Keywords: *Real Spatial Fiction, Sihirli Annem, TV Series*

Giriş

Türkiye’de televizyon sektörü, sinema sektöründeki gelişmeler ve reklam gelirlerindeki artış ile paralel bir şekilde büyümüş, bu durum dizi sektörünün hem içerik çeşitliliği hem de üretim hacmi açısından ilerlemesine olanak sağlamıştır (Özbulduk Kılıç, 2022: 21). Ülkemizde her yıl yayınlanan dizi sayısı değişkenlik göstermekle birlikte, yaklaşık olarak yüzün üzerinde dizi, televizyon kanalları ve internet platformları aracılığıyla izleyicilere sunulmaktadır. Reyting açısından başarı elde eden, yani yeterli sayıda izleyiciye ulaşan diziler, yayınlanmaya devam etmektedir (Şahin, 2022: 128). Türk dizilerinde temel olarak üç ana tema öne çıkmaktadır: Kadın-erkek hikâyesi (aşk), intikam ve çatışma. Bu temalar, zamanla değişse de dizilerde hâlâ söz konusu temalar yer almaya devam etmektedir (Özbulduk Kılıç, 2022: 39). Benzer şekilde Nalu Gide (2022: 69) Türk dizi sektöründe dram, aşk, romantik gibi çok kısıtlı ve birbirine yakın türde dizilerin üretildiğini ifade etmektedir. 2000’li yıllar öncesinde, roman uyarlamaları ve yükselen müzik endüstrisinin etkisiyle dönemin ünlü şarkıcılarının başrol oynadığı diziler dikkat çekerken, 2000’li

yıllarda yeni kreatif içerik arayışının ön plana çıktığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde, dizi tema ve türlerinde önemli bir çeşitlenme yaşanmış; aile komedileri, tarihsel olaylara ve dönemlere odaklanan yapımlar, mahalle dizilerinin yerini alırken, zengin ile fakir arasındaki aşkı konu alan melodramlar ve fantastik komediler de popülerlik kazanmaktadır (Özbulduk Kılıç, 2022: 23).

Fantastik komedi türü, izleyicilere alışılmışın dışında hikâyeler sunması, gerçekle hayalin iç içe geçtiği, mizah unsurlarıyla fantastik öğelerin harmanlandığı yediden yetmişe farklı yaş gruplarına hitap etmesiyle son dönemlerde Türk televizyonunda sıkça tercih edilen bir tür haline gelmiştir. Diğer dizi türlerinde olduğu gibi fantastik komedi dizilerinde de mekânsal kurgu, dizinin başarılı olmasında önemli bir faktördür (Yaktıl Oğuz, 2002: 12). Karakterlerin kimliklerini yansıtmasında, gerçek ve hayal gücü fiziksel alanlarla doğru atmosferin sağlanmasında, senaryonun içeriğine uygun biçimlenmesinde izleyiciyi ekrana bağlamanın yollarından biri mekânsal tasarımıdır.

2003 yılında yayın hayatına başlayan Sihirli Annem dizisi, günlük yaşam ritüellerin devam ettiği gerçek yaşam ile sihir, büyü gibi fantastik öğelerin birlikteliğiyle harmanlanmış özgün bir dizi özelliği sunmaktadır. Büyük-küçük her kesimden izleyiciye hitap eden dizi, mekânsal açıdan incelenmemesi çalışma problemi olarak belirlenmiştir. Probleme yönelik dizinin içerisinde yer alan Betüş ve Sadık'ın evi, çalışma kapsamında ele alınmıştır. Dizinin büyük bir bölümünün söz konusu evde geçmesi seçilmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle dizide geçen diğer yapılar (okul, komşu konut, Eda Konut, Sadık'ın ofisi ve Dudu şato) kapsam dışı bırakılmıştır. Fantastik komedi mekanları üzerine yapılan araştırma sayısının yetersiz olması ve söz konusu probleme yeni bir bakış açısı kazandırılması hedefiyle keşfedici araştırma yöntemi çalışma metodolojisi olarak tercih edilmiştir. Literatür araştırma ve inceleme sonucunda Sihirli Annem dizisi çok defa izlenip mekânsal unsurlar keşfedilerek sentez aşaması tamamlanmıştır. Toplanan literatür bilgileri ve diziden elde edilen veriler yorumlanarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın benzer araştırmalara bilimsel kaynak olması ve disiplinler arası iş birliğine öncülük etmesi hedeflenmektedir.

1. Türkiye’de Dizi Sektörü ve Gerçek Mekânsal Kurgu

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK, 2014: 16) diziyi; “Birden çok bölüm halinde yayınlanan, tavır, tutum, deyiş yönünden birbirine bağlı olan aynı konunun veya birbirini izleyen konular bütünlüğünün işlendiği drama program türü” olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifade ile “televizyonda bölüm şeklinde haftada bir kere, belirli bir tabloya uygun şekilde, yayınlanan program”dır (Öztop, 2015:4). Dizi türleri aksiyon, dönem, dram, komedi, gerilim, bilim-kurgu, fantastik ve animasyon gibi çeşitlilik göstermektedir. Yayınlanan ilk televizyon dizisi ABD’de senaryosunu ve yapımcılığını Wilfred Pettit’in üstlendiği, sinema hayali olan bir genç kızın hikâyesinin anlatıldığı, *Srap Caddesi* adlı komedi dizisidir. 15 Nisan 1938’de başlayarak salı ve cuma günleri yayınlanan dizi, 26 bölüm sürmüştür (Kuyucu, 2019:564). Türkiye 1970’li yıllarda televizyonun kullanılmaya başlanması ve zamanla yaygınlaşma süreci nedeniyle ülkede yerli diziler ile tanışmak daha

sonradan gerçekleşmiştir. 1974 yılında yayınlanan *Kaynanalar* ve 1975 yılında yayınlanan *Aşk-ı Memnu* dizisi Türkiye’de yayınlanan ilk yerli dizilerdir. 1980’li yıllarda; *Perihan Abla*, *Bizimkiler* 1990’lı yıllarda *Ferhunde Hanımlar*, *Süper Baba* ve *Mahallenin Muhtarları* dönemin popüler dizileri arasında yer almaktadır. 2000’li yıllar ve sonrasında ise dizi sektörü tam olarak ticari sektör haline dönüşmüştür (Şahin, 2022: 127).

Teknolojisinin gelişimi ve dijitalleşme sürecinin başlangıcı milenyum yılı olarak tanımlanan 2000’li yıllarda, dizilerde yeni kreatif içerik arayışı ön plana çıkmaktadır. Dijitalleşme ile yönetmen ve senaristler işlerini daha iyi bir şekilde icra edebilmekte, bir aşk hikâyesini bile fantastik bir tonda anlatabilmekte ve böylece kreatif yeteneklerini ön plana çıkarabilmektedirler (Nalu Gide, 2022: 72). Türkiye’de son on yılda çekilen yerli dizilerin sayısı, türsel çeşitliliği, yayınlandığı mecraların artışı ile dikkat çekmektedir (Özsoy, 2022: 241). Türk dizi üretim sektörünün son on yılda geldiği noktada 13500 civarı yapım şirketi ve aynı anda 40 civarı dizi seti çalışmaktadır (Güngör Kılıç, 2022: 104).

Bir sahnenin çekimi için kullanılan mekân ya da alan (Barnwell, 2011: 125) olarak tanımlanan dizi seti, senaryoya göre iç, dış ya da karma mekân özellik gösterebilmektedir. Tosun (2011) dizi setlerindeki mekanların bir stüdyo alanı içerisinde kurgulanabileceği gibi gerçek bir mekân da olabileceğini ifade etmiştir. Akyıldız (2012: 55) ekranlarda görülen mekanları mevcut mekân ve kurgusal mekân olarak ikiye ayırmaktadır. Mevcut mekânı da aynen kullanılan mekanlar ve yeniden kurgulanan mekanlar olarak alt başlıklara ayırmıştır. Kültürel, turistik, tarihi vb. değerlere sahip mekanların aynen kullanılmasının zaman ve maliyet açısından günümüze kadar hala ilgi gören bir model olduğunu eklemiştir. Mevcut mekânın yeniden kurgulanmasında hava koşullarının uygun olmayışı, kullanılmak istenen mekân için gerekli yerlerden izin alınamamış olmaması, tarihi mekânlar, gibi sebepler etkili olmaktadır. Kurgusal mekân ise sanal kurgusal mekân ve gerçek kurgusal mekân olarak farklılık göstermektedir. Sanal kurgusal mekân özellikle bilim kurgu temalı film ve dizilerde ütöpik mekân özelliği sergilemeye, zaman ve fiziksel koşul gibi kısıtlamadan bağımsız olarak yaratılan mekanlardır. Gerçek mekân kurgusunun temel amacı; gerçekte var olan mekânların stüdyolarda veya dizi setlerinde yeniden kurgulanarak oluşturulmasıdır (Akyıldız, 2012: 64). *How I Met Your Mother* ve *Avrupa Yakası* gibi birçok dizide gerçek mekân kurgusu ile dizi seti yaratılmıştır. Setlerde hazırlanan mekânlarda kadraja giren mekânlar dekore edilerek, diğer kısımlar set çalışanlarının kolaylıkla hareket edebileceği kullanım alanları olarak bırakılmaktadır (Şekil 1).

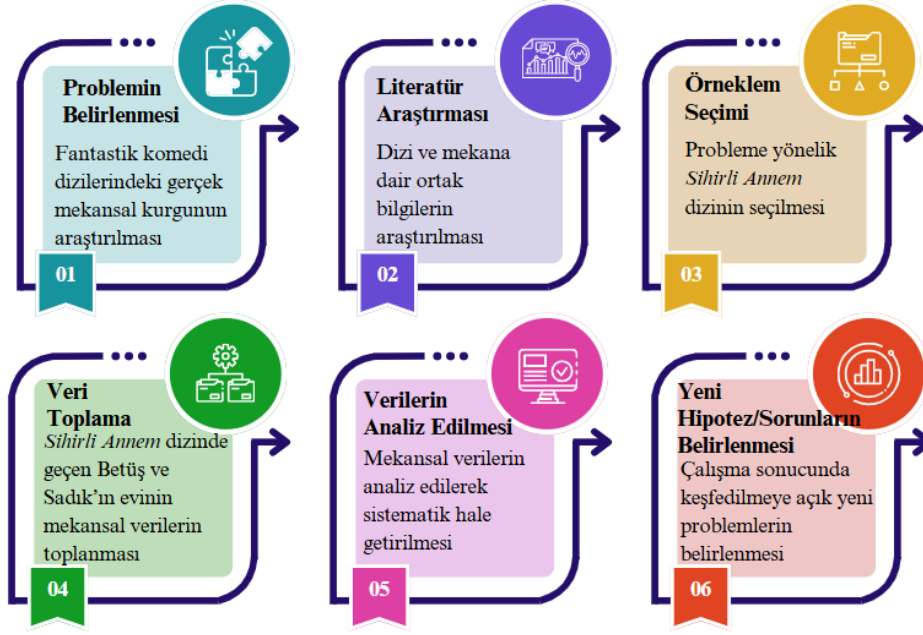
Şekil 1. Avrupa Yakası dizi seti (URL-1)

Günümüzde cinayetten fantastik dünyalara, bilim kurgudan korku ve gerilime, komediden maceraya, tarihî dönem dizilerinden gençlik dizilerine uzanan çeşitlilikte çok sayıda kategori altında türlü içerikler izleyicilerin beğenisine sunulmaktadır (Şenyüz, 2022: 46). Söz konusu dizilerin geçtiği mekanlar gerek gerçek gerekse de kurgusal olsun, en temel amacı izleyici kitlesine doğru bir biçimde hitap etmektir. Set ortamındaki her türlü yapı, mobilya, aksesuarlar gibi ayrıntıların bütünü dizinin içerik, karakter ve atmosferi yansıtabilmelidir (Yeğin, 2011).

2. Metodoloji

Çalışma dizilerde kullanılan gerçek kurgulanmış mekanların araştırılması üzerinedir. Dizilerde gerçek kurgulanmış mekanlar üzerine yapılan bilimsel çalışmaların yetersiz sayıda olması çalışmanın önemi ve literatüre katkısı açısından çalışma örnek bir uygulamadır. Konunun bilimsel alanda yeterince ele alınmamasından (Stebbins, 2001: 9) dolayı keşfedici araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Keşfedici araştırma ile gerçekleştirilen çalışma, pilot çalışma olarak daha büyük ve kapsamlı araştırmalara öncülük edebilir (Swanson ve Holton, 2005: 330).

Keşfedici araştırma yönteminde izlenmesi gereken altı adım bulunmaktadır. Problemin belirlenmesi keşfedici sürecin yönünü tayin etmektedir (Yin, 2014). Literatür araştırma ile bilimsel kaynakların taranarak konu hakkında bilgi edinimi sağlanmaktadır (Creswell, 2013). Probleme çözüm önermek için uygun örneklemin seçilerek derinlemesine veri toplamaya zemin hazırlanmaktadır (Patton, 2002). Seçilen örneklem üzerinden veri toplamak keşfedici araştırma için önem arz eder (Merriam, 2009). Toplanan veriler analiz edilerek sistematik hale getirilir (Miles ve Huberman, 1994). Çalışma sonucunda daha kapsamlı araştırmalara öncülük edecek potansiyel çalışma alanları belirlenerek araştırmacılara yol gösterilir (Stebbins, 2001) (Şekil 2).

Şekil 2. Çalışma metodolojisi (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

2.1. Araştırma Örnekleme

Çalışmada yerli fantastik dizilerin mekânsal kurgusuna yönelik araştırma için “Sihirli Annem” dizisi seçilmiştir. Örneklemin seçilmesinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)’nun yapmış olduğu araştırmada ilköğretim çağındaki öğrenciler arasında en çok sevilen dizi, *Sihirli Annem* dizisinin birinci sırada yer alması (RTÜK, 2006) etkili olmuştur. Söz konusu dizinin sevilme nedenleri arasında komik ve eğlenceli olması ile dizi karakterlerine duyulan hayranlık olarak açıklanmıştır. Benzer şekilde Temiz (2007: 181)’in yapmış olduğu araştırmada da 1. sınıftan 6. sınıfa kadar toplam 210 öğrenciye yapılan anket sonucunda, *Sihirli Annem* dizisi en beğenilen dizi seçilmiştir. *Sihirli Annem* hakkında yapılan bir diğer araştırma Özgökbel Bilis ve Kaya (2024) tarafından sosyal öğrenme kuramı ve medya pedagojisi ilişkisi üzerinedir. *Sihirli Annem* örneği üzerinden medya içeriklerinin çocuklara davranış modeli açısından toplumsal yaşamda davranış edinimlerinin sembolik modelleri taklit etme ve sözlü direktifler yönüyle gerçekleştiği yönünde önemli katkılar sağlayabildiği tespit edilmiştir. Ancak mekânsal anlamda dizinin araştırılması hakkında literatürde kaynağın olmaması çalışmanın özgünlüğü açısından önemlidir.

Söz konusu dizi çok kez izlenerek Betüş ve Sadık’ın evinde mekâna yönelik notlar alınmıştır. Dizide gösterilen diğer yapılara (şato, Avni-Suzan ev, Eda-Yavuz ev, okul, kafe) ait veriler daha kısıtlı olduğu için diğer yapılar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Betüş ve Sadık’ın evinin şematik planları çıkartılarak dizi mekânsal çerçeveden analiz edilerek yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Yapımcısı İnci Kırhan Gündoğdu olan *Sihirli Annem* dizisi, 2003-2012 yılları arasında 7 sezon yayınlanmıştır. Dizinin konusunda; Betüş isimdeki karakter Ceren ve Cem adında iki çocuklu ve dul olan Sadık ile evlenir. Betüş'ün annesi Dudu bu evliliğe karşı çıkar. Bütün sihirlerini kullanarak onları ayırmaya çalışır. Yaptığı kötü sihirlerin sonucunda sürekli Perihan'dan ceza alır. Betüş'ün karşı komşusu Avni perilerin varlığını bilmektedir ve sürekli onların evini dürbün ile izlemektedir. Bu nedenle eşi Suzan ile sürekli sorunlar yaşamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Sihirli annem dizi görseli (URL-2)

Dizide seyircilere gösterilen konut cephesi mevcut olan bir konutu temsil etmesine rağmen iç mekanları stüdyo ortamında gerçek mekân kurgusu oluşturularak hazırlanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Sihirli Annem dizisinde gösterilen konut cephesi ve dizi seti görselleri (URL 3-4-5)

3.1.Mekân Analizi

Betüş ve Sadık'ın evi iki katlı olarak izleyiciye sunulmaktadır. Zemin katta oturma odası, mutfak ile Çilek ve Ceren'in beraber kullandığı yatak odaları bulunmaktadır. Giriş holünden mutfak ve oturma odasına doğrudan bağlantı sağlanabilmektedir. Oturma odasında oturma grupları, yemek masa takımı, konsollar gibi mobilyalarla birlikte televizyon bulunmaktadır. Dizideki konutun iç mekân özellikleri renk, stil, mobilya, tekstil bağlamında 2000'li yılların iç mekân trendlerini yansıtmaktadır. Nötr ve pastel tonlar (bej, krem, kahverengi) yaygın kullanılmakla birlikte yeşil, turuncu ve bordo gibi renkler mekâna canlılık katmak için yer verilmiştir.

Oturma odasının genel duvar rengi turuncu ve kremdir. Odanın zeminden yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar krem rengi üzeri turuncu renk kullanılmıştır. İki renk arasında ahşap bordür ile geçiş sağlanmaktadır. Zemin koyu renkli laminat parke ile kaplı olup yer yer halılar ile zemin tanımlanmıştır. 2000'li yılların geniş, renkli koltukları kullanılmakla birlikte mekânda yoğun bitkisel öge ve aksesuarlar bulunmaktadır. Oturma odası ve mutfak arasındaki ortak duvarda servis pencere boşluğu mevcuttur. Mutfak bordo ve krem renklerinden oluşan suntuallam kapaklı bir L mutfak tezgâh düzenine sahiptir. Limon yeşili tonunun mutfak mekânında yoğun bir biçimde kullanılması dikkat çekicidir. Paslanmaz çelik davlumbaz ve fırın ankastre olup bulaşık makinası ankastre özelliği göstermemektedir. Mutfakta bulunan ahşap, katlanır masa sandalye takımı senaryoya göre bazen var olmakta bazen kaybolmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Dizide kullanılan Betüş ve Sadık'ın oturma odası ve mutfak mekânlarının şematik plan ve görselleri (Görselleştirme E.G. Gencer'e aittir)

Betüş ve Sadık'ın yatak odası birinci katta yer alıp, oturma odasından ahşap dairesel merdiven ile ulaşılmaktadır. Yavru ağzı rengi oda duvarlarında yoğun bir biçimde kullanılmış ve duvarlardaki çiçekli bordür tüm odayı dolaşmaktadır. Yatak başı duvarda çerçeveler ve aplikler bulunmaktadır. Ahşap mobilyaların kullanıldığı mekânda gömme gar dolap panjur kapaklıdır. Zeminde etnik kilimler yer yer bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Dizide kullanılan Betüş ve Sadık'ın yatak odası mekânının şematik planı ve görselleri
(Görselleştirme E.G. Gencer'e aittir)

Çilek ve Ceren'in ortak kullanmış olduğu yatak odasına oturma odasından üç basamakla aşağıya inilerek ulaşılmaktadır. Odada bir adet pencere bulunmaktadır. Duvarlarda nil yeşili benzeri bir renk kullanılmaktadır. Zemin laminant parke kaplamadır. İki kişinin kullandığı odada iki yatak bulunmasına rağmen bir çalışma masası, bir gar dolap, bir şifonyer yer almaktadır. Duvarlarda yoğun bir şekilde çizgi film karakterlerinin görselleri kullanılmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Dizide kullanılan Çilek ve Ceren'in yatak odası mekânının şematik planı ve görselleri
(Görselleştirme E.G. Gencer'e aittir)

Birinci katta yer alan evin oğlu Cem 'in odası Ceren ve Çilek'in odasına göre daha büyük olarak algılanmaktadır. Zemin döşemesi laminant parkedir. Açık ve koyu yeşilin hâkim

olduğu duvar yüzeylerinde, renk geçişinde desenli bordür kullanılmaktadır. Pencerenin olduğu duvar yüzeyinde tek kişilik yatak konumlandırılmıştır. Gerek duvar yüzeylerindeki afiş ve çerçeveler gerekse de mobilyalar üzerindeki aksesuarlar yoğun ve dağınık şekilde görünmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Dizide kullanılan Cem'in yatak odası mekânının şematik planı ve görselleri
(Görselleştirme E.G. Gencer'e aittir)

Betüş-Sadık'ın evinde banyo mekânı birinci katta yer almaktadır. Oldukça geniş bir alana sahip banyonun duvarları turuncu-krem renkli damalı seramik ile kaplıdır. Banyoda bir adet küvet, hilton tipi lavabo, klozet, çamaşır makinesi bulunmaktadır. Küvetin etrafında mahremiyete yönelik bir kontrol sağlayacak öge kullanılmamaktadır. Zemin gri renkli seramik ile kaplıdır (Şekil 9).

Şekil 9. Dizide kullanılan banyo mekânının şematik planı ve görselleri (Görselleştirme E.G. Gencer'e aittir)

4. Sonuç

Sinema ve reklam gelirlerindeki artışla birlikte televizyon sektörü büyümüş, bu durum dizi sektörünün özellikle 2000'li yıllardan sonra altın çağını yaşamasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve dijital imkanlar sayesinde dizi türlerinde çeşitlilik artmış; aile komedileri, tarihi diziler, melodramlar ve fantastik komediler öne çıkmıştır. Özellikle

fantastik komedi türünün geniş izleyici kitlesine hitap eden, gerçek ve hayal ürünlerin birlikteliğini seyirciye sunması dikkat çekicidir. Bu tür dizilerde mekânsal kurgu ve atmosfer tasarımı, izleyiciyle bağ kurmada önemli rol oynamaktadır.

Dizi setleri senaryoya göre iç, dış ya da karma olabileceği gibi stüdyo ortamında da gerçek mekânmış gibi kurgulanabilir. Çalışma kapsamında ele alınan “Sihirli Annem” dizisinde yer alan gerçek mekân olarak kurgulanan Betüş ve Sadık’ın evinin iç mekân tasarımı, 2000’li yılların iç mekân trendlerini yansıtan belirgin özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan renk paleti, dönemin yaygın tasarım anlayışını sergileyen nötr ve pastel tonlardan (bej, krem, kahverengi) oluşurken, mekânın enerjisini artırmak amacıyla canlı renkler (yeşil, turuncu, bordo) da yer yer kullanılmıştır. Bu renk geçişleri, mekânın sakinliğiyle birlikte canlılık ve dinamizm yaratılmasına olanak sağlamıştır. Tasarımda, iç mekânın her bir alanı, belirli bir işlevi karşılamakla birlikte görsel bir bütünlük içerisinde bir araya getirilmiştir. Dizi fantastik komedi türünde olmasına rağmen mekânsal özelliğiyle seyirciye gerçek yaşamı da göstermektedir. Dizide seyirciye bilindik/tanındık gelen mekânsal yaklaşımlar sunarak sihirli/kurmaca dünya ile dengenin zemini hazırlanmıştır. Bilindik mekanların sihir/büyü gibi fantastik ve mizah unsurlarıyla desteklenmesi özellikle çocuklar için etkili olmuştur. Gerçek ve hayal gücünün birlikteliğini yansıtan dizi çocuk seyirciler tarafından ciddi oranda beğenilmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak farklı tür dizilerde kullanılan iç mekân tasarımlarına yönelik araştırma sahasındaki boşluk dikkate alınarak dönemin tasarım anlayışının sorgulandığı ve dizi-mekân ilişkisine yönelik çalışma sayısının artırılması gerekliliği bu çalışma ile ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar

- Akyıldız, Ö. (2012). *Mimari mekânların, sinemanın kurgusal mekânları üzerine etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Barnwell, J. (2011). *Film yapımının temelleri*. Literatür Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE.
- Güngör Kılıç, E. (2022). Türkiye’de dizi üretim-ihracat dinamikleri ilişkisi ve kültürel etkileşim. İçinde İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Ed.), *Kültürel değişim ve 2010–2020 endüstrileşme sürecinde Türk diziler* içinde (ss. 99–117). Sektörel Araştırmalar. Yayın No: 2022–16.
- Kuyucu, M. (2019). Gençlerin Türkiye’de üretilen televizyon dizilerine yönelik tutumları ve dizi tüketim faktörlerinin analizi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 558–599.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.

- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). SAGE.
- Nalu Gide, Z. (2022). Sektörün gözünden Türk dijital platformların görünümü ve etkileri. İçinde İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Ed.), *Kültürel değişim ve 2010–2020 endüstrileşme sürecinde Türk diziler* içinde (ss. 67–79). Sektörel Araştırmalar. Yayın No: 2022–16.
- Özbulduk Kılıç, I. (2022). Türkiye’de dizi temaları ve dizi içeriklerinin belirlenmesi: 2010–2020 dönemi. In İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Eds.), *Kültürel değişim ve endüstrileşme sürecinde Türk dizileri 2010–2020* (pp. 21–42). Kitapistanbul.
- Özgökbel Bilis, P., & Kaya, H. K. (2024). Bireyin sosyal öğrenme sürecinde medyanın işlevi: Geleneksel ve dijital platformda yayımlanan “Sihirli Annem” dizisi üzerine medya pedagojik bir okuma. *İletişim Bilimleri Alanında Uluslararası Çalışma ve Değerlendirmeler*, içinde (ss. 37–51. Ankara: Serüven Yayınevi.
- Öztop, E. (2015). *Televizyon dizilerinde kurgusal mekân: Dönem dizisi Seksenler’ de kurgusal mekân tasarımının analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Özsoy, A. (2022). Pandemi döneminde Türk dizi sektörünün genel görünümü. İçinde İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Ed.), *Kültürel değişim ve endüstrileşme sürecinde Türk dizileri 2010–2020* içinde (ss. 239–250). İstanbul Ticaret Odası Sektörel Araştırmalar. Yayın No: 2022–16.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). SAGE.
- RTÜK. (2006). İlköğretim çağındaki çocukların televizyon izleme alışkanlıkları araştırması. Erişim Tarihi: 29 Nisan 2025, <https://www.rtuk.gov.tr/ilkogretim-cagindaki-cocuklarin-televizyon-izleme-aliskanliklari-arastirmasi-2006/1807>
- RTÜK. (2014). Program türleri kod kitapçığı. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2025, <https://www.rtuk.gov.tr/program-turleri-kod-kitapcigi/3832>
- Şahin, E. T. (2022). Türk dizilerinin ülkemiz kültür endüstrisi içindeki konumu ve rolü. İçinde İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Ed.), *Kültürel değişim ve 2010–2020 endüstrileşme sürecinde Türk diziler* içinde (ss. 119–134). Sektörel Araştırmalar. Yayın No: 2022–16.
- Şenyüz, B. (2022). Türkiye’de dizi sektörü ve dijital dönüşüm: Üretim, dağıtım, içerik ve izleme pratiklerinde dijitalleşme. İçinde İ. Sarıtaş & A. Özsoy (Ed.), *Kültürel değişim ve 2010–2020 endüstrileşme sürecinde Türk diziler* içinde (ss. 43–55). Sektörel Araştırmalar. Yayın No: 2022–16.

- Stebbins, R. A. (2001). *Exploratory research in the social sciences* (Vol. 48). Sage.
<https://doi.org/10.4135/9781412984249>
- Swanson, R. A., & Holton, E. F. (2005). *Research in organizations: Foundations and methods of inquiry*. Berrett-Koehler Publishers, Inc.
- Temiz, N. (2007). The evaluation of the sitcom “Sihirli Annem” in terms of curriculum evaluation. *Eurasian Journal of Educational Research*, (27), 179–189.
- Tosun, M. (2011). *Türk sinemasında iç mekân tasarımı ve iç mimarın rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yaktıl Oğuz, G. (2002). Televizyon durum komedilerinde anlatı yapısı. *Kurgu*, 19(1), 9–23.
- Yeğin, E. B. (2011). *Türk sinemasında sanat yönetimi ve Annie Geelmuyden Perten* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods* (5th ed.). SAGE.
- URL-1: <https://www.reddit.com/r/LiminalSpace/comments/> Erişim Tarihi:12.05.2025
- URL-2:<https://www.milliyet.com.tr/cadde/sihirli-annem-yeni-oyunculari-2020-kimler-sihirli-annem-ne-zaman-basliyor-hangi-kanalda-yayinlanacak-6353285> Erişim Tarihi:13.05.2025
- URL-3: <https://www.facebook.com/sihirliannemkanald/videos/> Erişim Tarihi:02.05.2025
- URL-4: https://www.youtube.com/watch?v=E1Vg4_wHHmU Erişim Tarihi:13.05.2025
- URL-5:
https://www.facebook.com/media/set/?set=a.198321006878359.48226.181625148547945&locale=tr_TR&_rdr Erişim Tarihi:18.05.2025

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.15>

Volume 9/3

2025 p. 233-250

DİJİTAL YAYINCILIK BAĞLAMINDA NETFLIX PLATFORMU İLE GELENEKSEL YAYINCILIĞIN KARŞILAŞTIRILMALI ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF NETFLIX AND TRADITIONAL BROADCASTING WITHIN THE FRAMEWORK OF DIGITAL BROADCASTING

Işıl ÇOBANLI ERDÖNMEZ*

ÖZ

Kitle iletişim araçlarının gelenekselden dijital yayıncılıkla dolu sürece evrilme aşamalarında çeşitli yeni ortamlar ve mecralar gündeme gelmeye başlamıştır. Bu yeni teknolojilerin ve ortamların artışından sonra, iletişim bir amaç olmaktan sıyrılıp araç olma yolunda şekillenmeye başlamıştır. Temsili ürünler, sunumsal ürünler ve mekanik ürünler olarak iletişim araçları, yayıncılıkta da tüm formlarda olduğu gibi hayatımızda daha görünür hale gelmiştir. Özellikle televizyon yayıncılığı gibi, geleneksel ve geniş çapta yayıncılık (broadcasting) türlerinden biri olan araçsal ve spesifik medya olarak bu tür üzerindeki değişimler dikkate alınmaktadır. Geleneksel televizyon yayıncılığının altın çağında gördüğü ilginin bugün yerini yeni medya platformlarına bırakıyor olması, çalışmanın ana noktasıdır. Konservatif iletişim araçları yerini yeni ve dijital medya alanlarına bırakırken bu araçların içeriklerini sorgulamak, bireylerin ve kitlelerin yaklaşımlarını değerlendirmek, toplumsal iletişime de gönderme yapmaktadır. Tek yönlü iletişim biçimleri yerine çift yönlü, aktif kitleli ve geri bildirimleri yüksek içerikler yeni yayıncılığın önünü açmıştır. Bu çalışmada geleneksel televizyon yayınlarının sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmeler ışığında izleyici tarafından tamamen dijitalle geçişle son bulup bulmayacağı üzerine varsayımlar ve etki çalışmaları tartışılacaktır. Nitel araştırma yöntemiyle, literatür taraması yapılmış olup, vaka incelemesi üzerinden örnek gömülü teoriden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Televizyon Yayıncılığı, Dijital Televizyon Yayıncılığı, İzler Kitle, İçerik, Netflix*

ABSTRACT

The transformation of mass communication from traditional to digital broadcasting has led to the emergence of various new platforms and mediums. Following the

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, E-mail: isilerdonmez@beykent.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7736-1910, İstanbul, Türkiye.

proliferation of these new technologies and environments, communication has gradually evolved from being a mere objective to becoming a tool in its own right. Communication tools—whether representational, presentational, or mechanical—have become more prominent in broadcasting, just as in other forms, thus becoming increasingly visible in our daily lives. Notably, within the context of television broadcasting, which represents one of the traditional and large-scale forms of "broadcasting," the changes in this medium are particularly scrutinized, especially as it becomes a specific and instrumental media. The core focus of this study lies in the shift of interest from traditional television broadcasting, which once enjoyed its golden age, to contemporary new media platforms. As conventional communication tools give way to new and digital media, it becomes imperative to critically examine the content of these tools, assess the approaches of both individuals and audiences, and address the broader implications for societal communication. In place of one-way communication models, the emergence of two-way, mass-engaged, and highly interactive content has facilitated the growth of new broadcasting paradigms. This study aims to explore the assumptions and impacts related to the full transition from traditional television broadcasts to digital formats, driven by viewers, within the context of socio-economic and technological developments. Utilizing a qualitative research methodology, the study conducts a comprehensive literature review and draws upon case study-based grounded theory for analysis.

Keywords: *Television Broadcasting, Digital Broadcasting, Mass Audience, Content, Netflix*

Giriş

Kitle iletişim araçlarının yeni teknolojik dönüşümüyle birlikte, orijinal içeriklerin kopyalanabilir olması, bilginin standart dağıtıma girmesine neden olmuştur. İnsanlığın haber almaya, sosyalleşmeye ve ait hissetmeye olan ihtiyacı bu araçların şekillenmesiyle paralel gitmiştir. Gazeteciliğin, haber alma süreçlerini, yazıdan mesleki boyuta taşımasıyla daha kurumsal bir yaklaşım başlamıştır. Araçlar mekanikleştikçe bunların hazırlanması ve oluşturulması görece daha kolay olabilmektedir. Bir gazete haberini hazırlayan, oluşturan bir muhabir el yazısıyla derlediği bilgileri, editör, genel yayın yönetmeni gibi yöneticilerine sunarak ertesi gün baskıya yetiştirmeye çalışırken, radyo ve televizyon yayınlarının ses ve görüntüyü birleştirmesi olanakları sayesinde bu hazırlanan içerikler çok daha hızlı aktarılır ve anlaşılır olmuştur.

İlk televizyon yayınlarının da gazetecilik, habercilik ve radyoculuktan gelen bir anlayışla başladığını görüyoruz. İlk programlardaki açılış törenleri, siyasal konuşmalar, canlı toplantılar, törenler, kutlamalar, kayıplar gibi uzun mesleki gözlemlerin kaleme alınmasının yanı sıra sözlü aktarımlarla izleyiciye daha çabuk haberler ulaşabilmektedir. Editörlük başlığıyla "kapı eşiği bekçileri" (*gate keeper*) bu ortamlarda da yayınlanacak içeriklerin kontrolüne sıklıkla müdahale etmiştir, içeriğin yapısı kademeli bilgi aktarımı süreçlerinden geçmiş olsa da, izler kitleler bu durumu okuryazarlık yerine sözlü/canlı anlatımlı yayıncılığı takip ederek çözmeye başlamıştır.

İletişim teknolojilerinin sosyo-ekonomik girişimlerle beraber önce sanayi sonra teknoloji devrimlerinin etkisi, yayıncılık politikalarını da geliştirmiştir. Yatırımlar yayıncılık ve

medya sektörüne yapılır, haber üretimi sorgulanır, tekelleşme ve küreselleşmenin küresel sermayeden beslenmesiyle iletişim araçları bağımsızlığını yitirebilir aşamaya gelmiştir. İkinci dünya savaşından sonra güçlenen ABD politikası, sosyo-ekonomik dengesine, iletişimsel yönü de ekleyerek, basılı yayınlar kadar televizyon yayıncılığında da küresel olmaya oynamaya başlamıştır. Her ne kadar televizyon yayıncılığı İngiltere’de şekillenmiş, BBC ile güçlenerek radyo ve habercilik deneyimleri katlanarak büyümüş olsa da, uyduların, kişisel portatif kameraların, görüntü tarama prensiplerinin, karasal aktarımların artmasıyla yayıncılık diğer kıtalara da sıçramış ve ABD’nin yatırımlarıyla kendi potansiyelini de aşar hale gelmiştir.

Geleneksel Tv Yayıncılığında İçeriğin Önemi

Bir basılı yayın organının aynı zamanda televizyon, radyo ve hatta süreli yayın içeriğine de sahip olması, işlenmiş bilgi olan enformasyonun ve kültürel aktarımların da birbirine benzemesine neden olmuştur. Çapraz tekelleşme örneği olarak bu durum, aynı içeriğin farklı medya mecralarında dönmesine neden olmuştur. Burada fark yaratacak olan, iyi içerik üretecek olan yapılara daha da ihtiyaç duyulmasıdır. Bu dönemde, sayısal ve dijital yayıncılığın gündeme gelmesiyle tematik kanal televizyonculuğu, renkli yayıncılık, özel yayıncılık, kişisel öykü anlatıcılığı ve baş sunucuların görünür olmaya başlamasıyla televizyon içerikleri daha şenlikli hale gelmiştir.

Yayıncılığın ilk dönemlerinde, stüdyolarda portre çekimlerine ve bir oda içerisindeki anlatımlara dayalı basit sunum biçimleri öne çıkarken; zamanla bayrak gibi sembolik öğeler ya da renkli aksesuarlarla dikkat çekmeye çalışan sunucuların yerini, animasyonlar, grafik analizler ve canlı bağlantılar almıştır. Amerikan medyasında dekorasyon ve moda dergilerinde ikinci dünya savaşı sonundan yeni iletişim teknolojileri dönemlerinin başlangıcına dek evde olan kadın ve erkeklerin televizyonla beraber nasıl yaşanacağına dair öneriler ile gündem oluşturulmaya da çalışılmıştır. Böylece bir gelişmeyi takip etme ve haber alma ihtiyacı yerini kurgu yapımların zihinlere ekilmesine, hatta televizyon ile vekaleten sosyalleştirilmeye bırakmıştır (Özçetin, 2014, Gerbner’den aktaran). Zihinlere tohum gibi ekilen ve fidan gibi büyüyen düşünceler, algılar, görsel anlatım ile daha da kalıcı hale gelebilmektedir.

Yakın ama farklı sektörlerin birliğini temsil eden yakınlaşma kavramı, iletişim altyapısının dijitalleşmesi ve ekran teknolojilerinin kullanımının artmasıyla hayatımıza girmiştir. İletişim araçları geleneksel iletimlerle bu yayınları daha önce hayatımıza geçirmiştir. Yeni yöntemlerde ise yayıncılık anlayışı kendine bir yol bulmaya çalışmış ve teknolojiden yararlanmıştır (Geray, 2002).

Birden fazla yayın içeriği ile zenginleşen zihnini daha da seçenekli hale getirmek isteyen izlerkitle, içeriği araçtan önemli hale getirmiştir. Daha fazla kanal sayısı, kaliteli görüntü ve ses teknolojisi, kesintisiz uzmanlaşmış yayıncılık tema konulu yayıncılık gibi talepler oluşmaya başlamıştır. Bir yandan içeriklerin zenginleşmesi bu isteklerin sonucunda daha mümkün hale gelebilirken; öte yandan teknik ve ekonomik yapının birbirinden kopamayan

bağımlı bütünlüğü bu çeşitliliğin önünde engel teşkil eder hale gelmiştir. İzleyici belki de fark etmeden istediği çeşitliliğe ulaşmış, ancak izlediği yapıların bağlı olduğu zincirin aynı olduğunu çok sonra fark edecek hale gelmeden idare etmiştir.

İzlerkitlenin Yayıncılıktaki Yeri ve Önemi

Kitle iletişim araştırmalarında, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının, bu araçların tüketicilerinin yani örneğin televizyonda, izleyicilerin beklentileri ve gereksinimleri karşılığında şekillenir. Bir medya kullanıcısı, zamana ve mekana bağlı olarak değişkenlik gösteren medyayı ve içeriği seçme özgürlüğünü bu kurama göre kendi tercih eder. Psikolojisine ve ihtiyacına göre kullandıkça adeta “doymuş” gibi bir sonuca gelir. Her ne kadar izleyiciler beklentileri, psikolojileri, sosyo-ekonomik durumları neticesinde yayın içeriklerini, kanalları ve iletişim mecralarını seçseler de; hangi ürünler arasından neyi seçeceklerine yayıncılar karar verir. Sınırlı bir içerik olan geleneksel araçlar içinden bunları tüketmeye ve belki de daha kolay geçmeye ortam bir zeminde bulur izleyici kendini (Kars, 2012). Dijital platformlar ise her ne kadar sınırsız gibi görünse de, çok sayıda içeriği yine sınırlandırma yoluyla tüketiciye sunar. Buradaki en büyük fark, kişinin tercihlerine göre algoritmaların daha rahat şekillenmesi ve zaman sınırlandırmasına uygun olmamasıdır. Zire televizyonun en önemli özelliklerinden biri parçalı anlatıma sahip olmasıdır.

Yayın türlerini izleyen kişiler izler kitle diye tanımlanmaktadır. Aynı ya da farklı demografilerde, büyük ya da küçük gruplar şeklinde olabilirler. Toplumun beklentileri, gereksinimleri, beğenileri veya dışlamaları, kamusal veya kolektif olarak aktarılabilir.

Toplumsal ve psikolojik olarak, sınıfsal tabanlı bir çıktıyla; bireyler kendilerine neyin en iyi fayda yaratacağını düşündükten sonra hangi kanalı izleyeceklerine karar veriyorlar. Kanallar, programcılar ve sermaye grupları, iletişimciler ile birlikte bunu değerlendirip rol üstleniyorlar.

İzleyici televizyon program ve yayınlarında genel olarak şunları arar (Aziz, 1981):

- ☐ Eğlendirme
- ☐ Resmi isimleri aşırı beğenme veya yeme
- ☐ Güzelin denenmesi
- ☐ Deneyim paylaşımı
- ☐ Merak tatmini
- ☐ İlahi planlar
- ☐ Dalgınlık, oyalanma
- ☐ Duygu katılımı
- ☐ Taklit edilecek modeller
- ☐ Adalet inancının pekiştirilmesi
- ☐ Romantik aşka inanmak

- ☐ Başkalarının hatasını görmek
- ☐ Düzenin dünyaya verdiği rahatsızlığı görmek
- ☐ Tarihe katılmak
- ☐ Cezası olmayan tabuları araştırmak
- ☐ Çirkinin denenmesi
- ☐ Kötüleri eylemde görmek

Kullanım ve doyumlar yaklaşımı, izlerkitlenin araç seçimini kendi arzu ve talepleriyle yaptıklarını varsayar (McQuail&Windahl, 2005). Toplumsal iletişimde, kişinin gündelik ihtiyaçlarını karşılayan psikolojik ve sosyolojik araçlardan biri de kitle iletişim araçlarıdır düşüncesi burada hakimdir. Bilgi almak kadar, sosyalleşmek gereksinimlerini de kişiler, haberler ve dramalardaki karakterlerin yaşamları üzerinden inşa edebilmektedir.

Etki-tepki çalışmaları kitle iletişim araçları içinde bir alan yaratarak izleyicinin seçimlerini ön plana alsa da; öte yandan medya kuruluşları da belirleyici olmaya devam etmektedir. “Hedef kitlesini belli zevkleri, belli amaçları olan izleyiciler olarak seçen ve tüm yayın içeriğinin buna göre belirleyen yayın kuruluşları da bulunmaktadır” (Kars, 2012). Ancak bunları belirlerken de izleyicilerin ihtiyaçları düşünülmektedir. Tercih yapabilen izleyici modeli, araçların ve teknolojilerin, sosyo-ekonomik düzeylerin artmasıyla daha etkin ve seçici özne haline gelmiştir.

Postman’a göre televizyon, bize sadece dünya hakkında bilgiler sağlamakla kalmaz, dünyayı bilme biçimleri de sunar. Dolayısıyla nasıl eğlenmemiz gerektiği kadar neye ne kadar duygu beslememiz gerektiğini de medya üzerinden dile getirir (Postman, 2016). Görme duyumuz en yüksek işlevlerimizden biri olduğu için; reklam gibi gelişigüzel ardışık tutarsız imgeler de algımız farkında olmadan zihnimize girer. Burada temel sıkıntı, tüm program türlerinin içerikleri acılı bile olsa, peş peşe eğlenceli bir anlayışmış gibi sunulmasıdır (Necati, 1995). Yani televizyon bize neyi izleyeceğimizi, nasıl izleyeceğimizi, üzülmeye ve gülme biçimlerimizi de sunmuş olmaktadır. Tüm programların başında ve sonunda müzik kullanılması bile, geçişler arasındaki duygu iniş çıkışlarımızı kendisine göre şekillendirdiğinin bir kanıtıdır. Necati’ye göre, haber programlarında bile, muhabirler, sunucular, haberlerin arasında verilen reklamlar, etkileyici müzikler ve canlı sunumlar tüm akışı eğlenceli bir tasarımla açıp kapatmanın kanıtlarıdır.

Program türleri olarak televizyon yayıncılığında işlevselliği kabul edilen içerik gereklilikleri şunlardır: Haber, eğitim ve kültür, eğlendirme, ikna. Haber içerikleri, enformasyonu sağlarken; eğitim ve kültürü belgesel programları sağlar. Eğlendirme işlevini drama ve yarışma benzeri programlar sunarken; ikna ve inandırma işlevini, mal ve hizmetlerin tanıtılması gibi işlevsel yönlü tanıtım programları üstlenir.

Gerbner, kültürel göstergeler/ ekme kuramı yaklaşımını, belirli bir türü veya kültürü ya da ideolojiyi izler kitlenin zihnine yerleştirme amacıyla ortaya koyar (Erdoğan, 1998). Daha önceki bölümde kitabından alıntı yaparak belirtilen Gerbner’in ekme kuramında söz ettiği gibi, haberler, reklamlar ve dramalar belli başlı üç işlevi üstlenerek zihnimize

televizyonla sosyalleşebileceğimiz yeni gerçeklikleri ekerek inşa eder. Gerbner bu sosyalleşme türüne gerçek olmayan (vekaleten) sosyalleşme kavramı der. Kurum bunları hedeflerken, izleyicinin neyi hedeflediği ise etki çalışmalarıyla kendini göstermeye başlamıştır.

Aziz'e göre, televizyon yayıncılığının belirli özellikleri vardır (Aziz, 1981). Yayıncılığın özellikleri şunlardır, Evreni küçültür, kitleleri buluşturarak bütünlük sağlar. Televizyon popüler (halka dönük) bir aktarımdır. Her ne kadar diğer sanat dalları ile karşılaştırılıp, toplumun belirli bir sosyo-ekonomik tabanı tarafından takip edilen sanat dallarıyla kıyaslandığında da; televizyon daha az çaba gerektiren bir alışverıştır ve toplumu oluşturan bütüncül kitlelere açık bir anlatı türüdür. Geniş ve heterojen bir izleyici kümesine sahiptir. Semboller aracılığıyla toplumda düşünce ve bilgi beraberliği yaratır. Bazen de olumsuz olarak kişiselliği azaltıp tek tip değerler yaratabilir. Çok kanallı, çok çeşitli programcılıkla bu aşılımaya çalışılır.

Televizyondaki bilgiler insana parçalı şekilde sunulduğundan; insan bilinci de realiteyi (gerçekçi anlatım), zamanı ve dünyayı parça parça algılamaktadır. Gündelik hayat içindeki koşturmadan, stresten, planlı saatlerden sıkılan izleyici kendi programlı yayın türlerine kendini bırakmaktadır (Necati, 1995). Televizyonun kendine özgü diliyle kurduğu iletişim, kendi sınırları içerisinde izleyiciye sunulurken, programların ve planların tasarlanması da belirli gündelik hayat kurallarının dizilişine göre yapılmaktadır.

Yayın akışını belirleyen dinamikler; Ellis'e göre İngiltere'de, gündelik yaşamın ritmi ve bölümlenişine dair varsayımlar, mevsimler, önemli günler, resmi alışkanlıklar ve yerleştirmeler, rekabetin neyi gerektirip neyi gerektirmeyeceğine dair varsayımlar / alternatifler olarak türleştirilmiştir (Ellis, 2001).

Bu parçalı anlatımın neticesinde türlerin yayınlarda görülmesi de zorunlu hale gelmiştir. Televizyon anlatı bilimi nedeniyle, türlere ihtiyaç duyar. Adeta modern bir hikâye anlatıcısıdır. Görünüşte kurgusal olmayan ama açıklama, eğitim ya da tartışma gibi işlevleri olan eğlence programları anlatıyı bir araç olarak kullanır. Anlatıdan uzak duran tek formatlar, kendi alternatif kuralları dahilinde yapıları belirli olanlardır, Yarışma, tartışma, müzik, spor. Yine de anlatı formata sızar (Dirlikyapan, 2018).

Tür kavramı, belirli bir süre boyunca yinelenmiş ve çok iyi bir şekilde anlaşılmış ve tanınmış olan medya ürününün bir çeşidine ya da kategorisine işaret eder. Tüm sanatsal etkinlikler için geçerli olan ve bu etkinliklerin farklılaşmış özelliklerine göre ayrışan kategorilere tür denir. Tür kavramı kabaca belli konuların, belli biçimlerde ve belli öğeler kullanılarak işlenmesine işaret etmektedir. Televizyonda da belirli konular birbirine benzer şekillerde işlenir ve pek çok konunun kendine has bir stil ve anlatım yapısı vardır. Anlatım yapıları küçük farklılıklar içerse de içerikleri bellidir. Farklı program türlerinde kullanılan simgeler de birbirinden ayrışır. Girişteki ve metnin sonundaki anlatım ifadeleri, tanıtımlar, gösterimler, ön ve son yapımlar, her türlü izlerkitlenin zihninde yer alacaktır ve tanıtımlar sırasında bile bir fikir oluşacaktır, bu da bağlılığa neden olabilecektir.

Televizyonda iletişimin en işlevsel öğelerinden biri olan geri besleme, izlenme oranları veya günümüzde daha modern ve hızlı haliyle, internet üzerinden yorumlarla sağlanmaktadır (Kars, 2012). Rekabet kurullarının kararlarının gereği temsili izlenme oranları ve payları (rating/share) açıklanamazken veya uzun süreli araştırmaların sonuçlanması beklenirken; yan ekran uygulamaları, Twitter, Facebook, Instagram gibi sosyal medya araçları üzerinden izleyicilerin olumlu veya olumsuz yorumları anlık şekilde görülebilmektedir. Bu da, yapımcıların, kanal sahiplerinin, yaratıcı ve teknik ekibin alacağı kararları ve sonrasında program içeriğinin şekillenme süreçlerini etkilemektedir.

Dijitalleşen Yayıncılık Anlayışı

1957 yılında atılan ilk uydunun ardından ilk ticari haberleşme uydusu olan Early Bird'ün 1965 yılında fırlatılması ise bu yeniden yapılanmadaki hazırlık sürecinin önemli teknik adımını oluşturmuştur. Uydu yayıncılığı ile birlikte, kanal seçenekleri arttığı gibi, üretimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma biçim ve koşulları da çoğalmış, internet teknolojisinin gelişimiyle birlikte telekomünikasyon ve medya sektörünün ve üretimin diğer alanlarında kullanımının mümkün hale gelmesi söz konusudur.

Önce renkli televizyonculuk, sonra uydu yayıncılığı, sonra tematik kanalların oluşumu ve ardından özel kanal yayıncılığının başlaması, dünyada zaten izleyici odaklı kitle yayıncılığının geldiğinin altyapı sinyallerini vermiştir. Sayısal yayıncılık, HD ve dijital platformlar aracılığıyla tüm olanaklarını sınırsızca sunmaya başlamıştır.

İletişim endüstrisinin gelişmesi Amerikan endüstrisinin dışarı yayılmasıyla çok yakından ilişkilidir. 1980'deki üç gelişme bunu körükler, yeni iletişim endüstrisinin gelişimi, uydu ve kablo ile teletext gelişimi, görsel işitsel tekelin kalkması, petrol krizinden sonra dardaki iletişim organlarına yatırım yapılması. Bunların sonucunda büyük multimedya oluşumu başlamıştır. Dijitalleşme sürecinde böylelikle televizyon yayınları sadece yayın olarak kalmayıp, içerikleri sosyal ağlarda bölüştürür ve yakınsar hale gelmiştir.

Dijital yayıncılığın etkileşim yaratması, izleyiciye zamanlama açısından daha fazla denetim olanağı vermektedir. Bu da kitlesel medya denetimini daha aza, izleyici kontrolünü daha yükseğe geçirmektedir. «İstediğin zaman izle» seçeneği de izleyiciye, yoğunluk arasında zaman kazandırmakta, bu da geniş değil daha dar gruplara hitabı ortaya çıkarmıştır. Böylece izleyicinin içerik seçimi, orijinal detaylarla daha da mümkün ve zengin hale gelebilmektedir. Teknolojik seçeneklerin artması bunu daha çeşitlendirmekte ve altın tepside sunmaktadır.

İçerik üretimi yerini dijital mecralara bıraktıkça, mesajın yapısı ortamla paralel değişim göstermeye başlamıştır. Yeni ortamın benimsenmesi doğrudan eskinin yerini almazken; bunun yerine yeni mecradaki faaliyetler ve içeriğe harcanan zaman fonksiyonellik göstermeye başlamıştır (Kırık, 2019). Geleneksel medyadaki içerik tamamen yok olmayacaktır; ancak yapı değiştiğinden bu kendisinin de değişim yaşamasına neden olacaktır diyebiliriz.

Küresel dijital yayın platformlarındaki yayın türlerine "Üst" (OTT, Over The Top) denir. OTT medya hizmetleri, yaygın olarak IPTV (İnternet Protokol Televizyonu) olarak bilinen televizyon ve İnternet'i birleştiren Tivibu gibi, Digiturk ve D-Smart gibi sistemler dışında kablo ve uydu tabanlı internet yayını yapan platformları ifade eder (Dikmen, 2017). Çok boyutlu ve dinamik bir süreç olan televizyonun alışkanlığı ve davranışı dijital yayınlara değişmekte ve gelişmekte, dijital televizyon sporlarına uygun içerik üretimi ön plana çıkmaktadır. Sadece televizyonda değil, "stream" olarak akışı kullanan, canlı ve eş zamanlı akışı kullanan tüm müzik ve video içerikleri de bu kapsama girmektedir.

Dijital yayıncılığın başlamasıyla beraber platformlar da buna uyum sağlamaya başlamıştır. Dijital televizyon yayıncılığı başlığı altında birçok seçenek sıralanır hale gelmiştir. Web Tv, IP Tv, Ödemeli Tv, OTT gibi ara formatlarla eski içerikler yeni ortamlara taşınır hale gelmiştir. (Kırık, 2010). Önceleri varolan içerikler sistemlere taşınmaya, sonra da sıfırdan içerik üretilmeye başlanmıştır.

Abone temelli yayıncılığın ödenerek kullanıldığı ÖYP (Ödemeli yayıncılık platformu) Pay Tv) modeli, izleyicilerin belirli bir fiyatlandırmak politikası ile zaman odaklı kuruma bağlandıkları üye olma sistemciliği vasıtasıyla yayın izledikleri ortamlardır. Aslında Türkiye'nin kamusal televizyonculuktaki tek kanalı olan TRT'den (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) sonra Star Tv ile özel yayıncılığın başlamasıyla yayın içerikleri çeşitliliği de beraberinde gelmiştir. İ.T.Ü Tv'nin (İstanbul Teknik Üniversitesi) Türkiye'nin ilk televizyon yayınlarını gerçekleştirmesinin ardından, TRT yasası ile ilk baştan yayınlar sektöre uğramıştır. Dolayısıyla liberal dönemle birlikte, dünyadaki özel yayıncılık gelişmelerinden sonra Türkiye'deki yayın çeşitliliği de özel kanallarla beraber kendini göstermeye başlamıştır.

Bu süreçte şifreli/ ücretli yayıncılığın ilk örneği olarak Cine 5'i gösterebiliriz. Zira, belirli bir üyelik ve ücret gerektiren yayın içeriklerinin sınırlandırılmasına ve kendine özgü bir spor, sinema, dizi izleyici kitlesinin oluşmasına böylelikle neden olunmuştur. Dolayısıyla Türkiye birden ücretli ve seçeneekli özel kanal ihtiyaçlarına geçmemiş; adeta kademeli olarak bu yayıncılık türünün geldiği gözlemlenmiştir.

Dijital yayıncılığın Türkiye'deki ilk örneklerinden biri de Digiturk olmuştur (Duman, 2019). ÖYP (ödemeli yayıncılık) kapsamındaki hizmetleri örneklerle değerlendirebiliriz. Pay Tv ile başlayan süreç, sonrasında bu platformlara (D-Smart, Türksat Kablo Tv, Tivibu vb.) ihtiyaç duymadan OTT denilen over-the-top hizmetleri ile kullanıcıya internet ortamında "video-on-demand" (İsteğe bağlı video içerik: VOD) olarak isteği bağlı film ve dizi içeriklerini sunar hale gelmiştir (Duman,2022). Subscription-Based (Abonelik Tabanlı) video servis modelidir. Video, film, dizi ve belgesel gibi içerikleri çevrimiçi izleyebilmenin yanı sıra, cihaza kaydederek çevrimdışı izleme olanağı da mevcuttur.

6 Aralık 2023 tarihinde Warner Bros-Discovery tarafından bünyesine alınan Blu Tv, 15 Nisan 2025 tarihinden itibaren Max platformuna dönüşerek ve hizmetine Max adıyla devam ederek yaygınlaşmıştır (2025, Max.) Filbox ise 2019'da kapatılmıştır. Türkiye'de en çok takip edilen bir başka platform ise bağımsız sinemayı destekleyen Mubi olmuştur.

2008'den beri aktif olan MUBI, 20 Eylül 2024'te yapımcısı olduğu The Substance filmiyle dünya çapında eleştirel ve ticari başarı elde ederek, 2025'te risk sermayesi şirketi Sequoia Capital tarafından 100 milyon £ yatırım ile şirketin değerini 1 milyar dolar olarak belirlemiştir (Mubi, 2025).

OTT Servis Sağlayıcılar hizmet geliştirirken üç konuya önem vermektedir: 1)İçeriğin Kaliteli Olması, 2)Kullanıcı Deneyiminin İyi Olması, 3)Dağıtım Maliyetinin Düşük Olması. 2000 sonrası dönemde çoğu medya şirketi sahibinin sektörden çekildiğini belirten Duman'a göre, sahiplik değişiklikleri, ortaklıkların kopuşu da gündeme gelmiştir (Duman, 2022). Eğlence programcısı Acun Ilıcalı'nın kendi yapım şirketi ile yurtdışı formatlı birçok programı Türkiye'ye getirmesi, ardından 2013'te Tv8 kanalını satın alması, yayıncılık profilinin de değişmesine neden olmuştur. Çoğunlukla eğlence programlarının ağırlıkta olduğu kanalın bugüne dek gelmesi adeta Postman'ı doğrular nitelikte olmuştur.

Mesajın medya olduğu, yani iletişimin gerçekleştiği ortamın mesajın kendisini oluşturan en önemli yapılardan biri olduğu gerçekliğini belirten McLuhan'ın da dediği gibi arada olan ve ortada olan içeriğin kendisidir (McLuhan, 1968). McLuhan'a göre medya araçtır. Bilginin dağılımı zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu araç ancak mesajlar ile yayılabilir ve mesajın hedef kitleye uygun olması şarttır. Televizyon bu anlamda halen etkin bir kitle iletişim aracıdır. Ancak yeni medya ile paslaşmak durumundadır. İletişim araçlarının ikiye ayrıldığını düşünürsek; yüksek çözünürlüklü olan ve kolay değiştirilemeyecek sıcak araçlar diyen McLuhan'a göre, soğuk iletişim (interaktif) araçları telefon, televizyon, internettir. Dolayısıyla televizyon halen katılım sağlanabilen, göz ve kulağın aradığı devamlılığı tamamlamaya olan ihtiyacı kapatabilen bir kitle iletişim aracıdır.

Televizyon programı yapan kişi ya da kurum ile izleyici arasında bir yerde duran yapımcılar her zaman müşteridir (Hart, 2007). İşlerini iyi bilen yapımcılar veya fikir sahipleri, izleyiciyi de iyi tanıyan yapılardır. Sonuçta hiçbir televizyon yapımı, izlenmemek için ya da hiçbir yapımcı ya da kanal maddi kazanç sağlamamak için yola çıkmayacaktır. Bu da televizyon sektörünün ticari yanını unutmamak gerektiğini ve parçalı anlatımlarda tasarlanan iniş çıkışların nedenlerini anlamamızı sağlamaktadır.

McLuhan gibi McNeil ve Postman da, televizyondaki kısa programların, ani geçişlerin, bir duygudan diğerine geçerken yaşanan hızlı iniş ve yükselişlerin artık normal karşılandığına inanmaktadır. Üzücü bir haberin ardından «Ve şimdi reklamlara gidiyoruz» diyen bir spikerin tuhafsanmadığını savunan McLuhan'a göre, sosyal, ekonomik, politik ve sanatsal gelişmelere uyum sağlayan insanlık buna da sağlamaktadır.

Habercilik açısından baktığımızda, yayınlar, içeriklerin yerini tam olarak almamıştır. Zira kitlesel araç olması nedeniyle haber takiplerini halen ekrandan yapan izleyicilerin varlığı sürmektedir. Türkiye toplumunun televizyon izleme davranışları kapsamında, en son tarihli izleyici raporlarından biri olan Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması'na göre (TİAK) Türkiye'de en çok izlenen program türlerinin sıralamasında, (5+ yaş genel) diziler 26.5%, çocuk programları 22.5%, haberler ise 17.0% ile ilk üçü oluşturmuştur (TİAK, 2025).

Savaşlar, seçimler, darbeler, küresel salgınlar gibi kitlesel ve toplumsal önem arz eden durumlarda olduğu gibi bu veriden de anlayacağımız üzere, televizyon izleyicisi gerek bilgi almak için, gerek sosyalleşmek için dramları da haberleri de televizyondan izlemeye devam ediyor gözükmemektedir.

Derlenen raporlara göre, izlerkitlenin, programları beğenmeme nedeniyle televizyondan uzak kaldıkları görülmüştür. İçerikleri beğenmediklerini söyleyenlerin oranı, %42, 8 olmuştur. Zamanı olmadıklarını söyleyen ve başka bir iletişim aracı üzerinden yayın ya da içerik takip ettiklerini söyleyenlerin oranlarının toplamı ise yaklaşık %36 civarında ölçümlenmiştir. Dolayısıyla en önemli televizyon içeriği takip etmeme nedeni, kullanım ve doyma psikolojisine göre isteklilik veya isteksizlik olarak değerlendirilmektedir. “İnternetin bilgiye kolay erişme ve içerik üretme gibi olanaklarının, geleneksel haber içeriğine egemen olmuş küresel hiyerarşiyi kırdığını” iddia eden Himelboim, Chang ve McCreery’den aktaran Erol’a göre, bu yeterli değildir. Bunun yanı sıra büyük haber ajanslarının (Reuters, AP, AFP vb.) televizyon yayınları için görüntü ve haber dağıtma, karar verme ve toplama çalışmaları devam etmektedir (Erol, 2019). Bu nedenle tam olarak internet tabanlı içerik üretiminin, geleneksel haber yayıncılığının önüne geçtiğinin söyleyemeyiz.

Türkiye, tıpkı dünyadaki en kendisine benzer çarpıcı örneklerden biri olan ABD’deki gibi günde ortalama 4 saate yakın televizyon izlemektedir (Digital 2025). Özellikle 2019 ile 2020 arasındaki dijital dönüşüme baktığımızda, Covid-19 pandemisi nedeniyle evlere kapanan toplumlar, dijital ve bireysel araçlara daha çok yönelmiş olsalar da; hane nüfusunun da arttığı dönemde yine ayrı oranda Tv izlemeye devam etmişlerdir. Tabi aynı şekilde Netflix başta olmak üzere, dijital içerik platformlarının da sayısı artmıştır. TİAK’a göre tam veri, 3 saat 34 dakikadır (TİAK, 2025). Buna göre geleneksel yayın izleyici ile yeni dijital yayın izleyicisinin dengeli bir şekilde katkı sağlamaya devam ettiği görülmektedir.

İnternet tabanlı platformların en önemli ayrımı bu noktada kullanıcı tercihlerinin katılımı olmaktadır (Aslan, 2025). Doğrudan ve gündelik yaşamlarına uyarlanmış içerikleri seçen izleyiciler, aynı zamanda birer katılımcıya dönüşmekte ve planlamalarını kendileri yapmaktadırlar.

Netflix’in Dijital Dünyadaki Yeri

Geleneksel iletişim araçlarından farklı olarak, sosyal ve sanal yeni ağlar, analog yerine sayısal kod ile tanımlanmaktadır. Kullanıcı izlerkitle böylece birbirinden haberdar olarak, tercihleri ve seçenekleri görebilir; hem kendileriyle hem de modellenen yayıncı kuruluş ile iletişime geçebilmektedir. Bu da yeni medyanın en önemli özelliklerinden biridir (Binark, 2007 içinde Dijk, 2004). Yeni medyanın bu anlamda kıymetli nitelikleri arasında, medyanın çokluğunu, birden fazlanın medyanın kullanılmasını, yapı ve formda yaşanan yenilikleri ve metinler ötesi katılımcılığı gibi tarzları sayabilmek mümkündür. (Binark, 2007)

Televizyon program içeriklerini izleyicinin isteklerine göre seçemediği ve bol tercih göremediği durumlar haricinde; yeni teknolojik ortamlar ve yayın akış mecraları, en önemli servis ve hizmet farkı olarak izleyiciye bu şansı vermekle mükellef olmayı sunmaktadır. Dolayısıyla bireyler ve topluluklar kendi zevkleri doğrultusunda yayıncılığın aktif birer parçası olduklarını hissedebileceklerdir.

En yaygın akış yayını yapan hizmetler arasında video paylaşım ve yayın sitesi YouTube; canlı video oyunu yayını yapan Twitch ve Mixer; film ve TV şovu yayını yapan Netflix ve müzik akış yayını yapan Spotify ile Apple Music verilebilir. YouTube, 2005 yılında San Bruno, Kaliforniya, ABD'de kurulmuş bir video barındırma web sitesidir. YouTube, Google tarafından bir yıl sonra satın alınan Google kuruluşlarından biri olarak çalışmaya devam etmektedir. YouTube, kullanıcılara video yükleme, izleme ve paylaşma fırsatı verir. Kullanıcılarına çoğunlukla kısa filmler, filmler, kısa videolar, video klipler gibi içerikler sunar. Kullanıcılar genellikle platforma içerik yükler. Ayrıca, Hulu ve BBC gibi şirketler ve diğer kuruluşlar, YouTube'un ortak çalışma programına dahildir.

Türkiyede kullanıcıların yüzde 62'si ise internetten TV içeriği izliyor (Digital, 2025). Açıkçası bu da bizlere Netflix'in Türkiye içeriklerindeki artışın sebebinin gösteriyor. Netflix şirketi burada sayısal araçları ve yayın içeriklerini kullanarak istekli izleyicileri sürükleyebilmektedir. Şirket iki tür orijinal içerik üretmektedir: Kendi içinde ödediği ve geliştirdiği TV şovları ve filmler ile yayın için münhasır hakları elde eden TV şovları ve filmler. Netflix, her ikisine de "Netflix Original" terimini koyma eğilimindedir ve aslında şirket içinde üretilmiş olan dizi ve filmlerin tam sayısını belirlemek için kayda değer bir zorluk katmaktadır. Şirketin ilk gerçek orijinal şovu ödüllü "House of Cards" dizisi olmuştur.

ABD'de yayın hayatına başlayan Netflix şirketi, gerçek anlık içerik sağlayarak ve eş anda olarak da isteğe bağlı video (VoD) sağlamayı DVD yaygınlaştırmasıyla abonelerine ulaştıran bir yapıdır. Bugün 200 üzerinde uygarlıkta hizmet vermektedir. Son altı aylık raporlara göre 300 milyon üzerinde üyesi vardır. (Netflix, 2025).

Yalnızca 2024'te 19 milyon yeni üye katarak, dünya çapında liderliğini devam ettirmektedir. Netflix bu yıl "Stranger Things" ve "Squid Game" dizilerinin final sezonlarını ve "Wednesday" dizisinin 2. sezonunu yayınlamaya listedeki iddiasını korumaya devam etmektedir. Bu, yıllık bazda %14'ten fazla büyümeye işaret ediyor. (Maas, 2025).

Yayın içeriklerini platforma yükleyen Netflix sistemi, hem indirilen hem de büyüklüğü ile boyutlandırılabilen bir hizmet sunmaktadır. Böylelikle, izlerkitlenin yayını kaydedip indirmesine gerek kalmadan anlık olarak tüm verileri paylaşan bir ortam hazırlamıştır. Çözünürlük kalitesi ise değiştirilip bozulmadan aynı kalitede yine sağlanabilmektedir.

Netflix, kullanıcıyı hizmeti bırakıp başka bir şeye geçmeden önce izleyecekleri bir şey olduğuna ikna etmek için yalnızca doksan saniyeye sahip olduğunu bilir, bu nedenle kişiselleştirme, kullanıcıların geri gelmeye devam etmesini sağlamanın anahtarıdır. Netflix'in ürün yenileme yöneticilerinden Chris Jaffe, Business Insider Australia'ya

Netflix'in, kişiselleştirilmiş öneri motorunun yılda yaklaşık 1 milyar dolar değerinde olduğunu belirtmiştir. (O'Reilly, 2016). Netflix'in içerik sağlayıcılara sabit bir ücret ödediğini; her abonenin seyretmesine veya hiç kimsenin izlememesine bakılmaksızın bunun yapıldığını, bu nedenle, bireysel kullanıcının hoşuna gidecek bir şey olmadığı sürece, algoritmanın bir başlığı diğerine tercih etmesi için hiçbir teşviğin olmadığını belirtmiştir. Kullanıcılar sıklıkla en popüler şovlara bakarken, büyük çoğunluğu da Netflix öneri algoritmasından önerilen programları izlemek için tıklamaktadır.

Dijital teknolojiden yararlanan kurum, isteğe bağlı zamansız, reklamsız, jeneriksiz, indirerek izleme gibi ara yüz özellikleriyle kolaylık sağlarken; kişiselleştirme, öneriler sunma, seri peş peşe izleme, görsel tasarım, erişim kolaylığı gibi özellikleriyle de gündemde kalmaktadır (Dilmen, 2024). Bu detayların izleyici üzerinde olumlu ve pozitif sonuç yarattığı kanısına varılmıştır.

Netflix'in başarısının yıldız işler yapmak olduğunu da kabul eden Randolph'a göre, kamuya açılmak, yaygınlaşmak, yönetimi yaratıcı işler yapmaya ikna edebilmek, bu başarının arkasındaki gizemlerden biri olmuştur (Randolph, 2023).

Kendi yapımları olan Roma filminin de akademi ödül törenlerine alınma kararı da yine ayrı bir başarı gündemi oluşturmıştır. Meyer'e göre, yapımları seçmek kadar, senaryoları ve kadroları onaylamak kadar, bağımsız ve kendi içeriklerine sponsor yapımlara sahip olmak da bu başarının bir başka alt nedenidir (Meyer, 10, 2023.).

Teknolojik gelişmelerin televizyon cihazına farklı özellikler kazandırması, televizyon izleme alışkanlıklarını da etkileyerek değiştirmektedir. Nitekim, hanesinde akıllı televizyon olduğunu belirtenlerin internet üzerinden televizyon izleme oranının %53,2, video izleme oranının %52,2, akıllı televizyon uygulamalarının kullanım oranının %21,8 ve internet sitelerinde gezinme oranının %18,4 olduğu belirlenmiştir (Digital, 2025). Özellikle yeni medya araçları ile izleme biçimlerinin değişmeye başlamasıyla ileriki dönemlerde bu tip internet bağlantılı televizyon izleme olanaklarını yaygınlaştıracığı öngörülebilir.

Dijitalleşmenin kültürel sermaye açısından yaygınlığını dijital işgal olarak tanımlayan Burç'a göre, kullanıcılar belirli bir seçili data üzerinden seçim yaparken başta özgür gibi hissederken, aslında varolan geleneksel bezenmelere yatkın bir yelpazedeki içerik bakmaktadır (Burç, 2025.). Ortaya çıktığı ülkeden başta bir bakış açısı sunarken, belirli ülkelerde çalışmaması, politik düzlemde uzakta yer alması, yerel kodları ötekileşme başlıklarıyla, başka ülkeler olarak vermesi buna örnek gösterilebilir.

Disney + içerik platformu, ABD'de 2021'den beri bulunan Hulu servislerini de içine alarak dünya çapında servise başlayan bir platformdur. 2023'te AT&T ve Comcast'in elinde bulunan kalan hisseleri satın alarak tam mülkiyeti ona vermiştir. Satın alma işleminden sonra Disney, Aralık 2023'te Hulu'yu Disney+'a bir içerik merkezi olarak entegre etmiştir ve her iki hizmetin abonelerinin Disney+ uygulaması içinden Hulu içeriğine erişmesine olanak tanımıştır. Hulu, Disney+ ve ESPN+ ile birlikte Disney Bundle'daki üç yayın

hizmetinden biridir. 6 Ocak 2025'te Disney, FuboTV'deki %70 hissesini satın almıştır ve ikincisi Hulu'nun Canlı TV hizmetiyle birleştirmiştir. (Disney, 2025).

Apple TV+, Apple'ın servis ekosistemine eklemiş olduğu son halkalardan biridir. Netflix'in pastasından dilim kapmak üzere hazırlanan platformda kendi orijinal içerikleri bulunmaktadır. Türkiye'de ise yayınlarına web sitesinden indirerek bağlanabilmektedir. (Apple, 2025).

Amazon Prime Video, Amazon servislerinin tamamlayıcı bir parçasıdır. İnternet alışveriş platformuna ayrıcalıklı üyelik sisteminde verilen yan haklardan biri olan video servisi kendi özel içerik yayınlarını servis etmektedir. Amazon Prime, Eylül 2020 itibari ile Türkiye'de de servislerini sunmaya başlamıştır. Dünya çapında ise yaklaşık 200 milyon abonesi olduğu tahmin edilmektedir. (Howarth, 2024)

2021 Ocak'ta yayın hayatına başlayan Exxen'de çocuklar, gençler ve tüm ailenin birlikte izleyebileceği içerikler üretilmektedir. "Sürpriz formatlar seni bekliyor" sloganıyla Netflix benzeri bir web sayfası dışında detaylı künye bilgisi bulunmamaktadır. Tv8 kanalını aldıktan sonra kitlesel yayın kanalı yeterli olmadığından yapımcılar, şanslarını bu platformda da denemiştir. Exxen platformu hakkında Acun Medya ise elliye yakın içeriklerini olduğunu, sürekli yeni bölümlerin ekleneceğini iddia etmiştir. Üyelik bedelini yabancı platformlara göre daha uygun yaptıklarını, izlerkitlenin seçimlerine olan güveniyle üye sayılarının 1,1 milyona ulaştığını belirtmiştir. (Timetürk, 2023) .

Atalay'a göre, internetin doğası ve şimdiye dek sunduğu imkânlar hesaba katıldığında, bilginin sınırları olmadan dünyanın her yerine rahatlıkla ulaşılıyor olması, medya hizmetlerinin de gerek yapısı gerekse kullandığı araçlar bakımından sınırlılığının - neredeyse- olmaması gerektiği düşünülebilir. Yazara göre, medya hizmetlerinin internet üzerinden sunumunun kısa tarihi gerekse bu alanda en çok bilinen ve en büyük şirketlerden birisi olan Netflix incelendiğinde, rekabetçi ve düşük maliyetli olduğu düşünülen hizmetlerin, düşünülenin aksine tekelleri yapıyı desteklediği anlaşılmaktadır (Atalay, 2025).

Dijital platformların küresel ve yerel ortaklıklarla varolabilmesini tanıtlara bağlayan Aydın'a göre, hizmet verdiği tüm ülkelere derinden ve içeriden yaklaşmak istemektedir (Aydın, 2023). Yerel kodları kullanırken, o tanıtım ve içerik ilkelerine bağlı kalarak izleyici sayısını arttırabilmektedir.

Dijital yayıncılık platformlarının sayılarının yavaş da olsa artmaya başladığını düşündüğümüzde, dünya çapındaki kitlesel televizyon ve içerik yayıncılığını etkilemekte etkin bir rol üstlendiğini görmekteyiz. Her ne kadar sayıları çok olmasa da, ABD medya tüketiminin başı çektiği bu süreçte küresel bir yayılımdan söz edebilir, buna küresel Covid-19 salgınının kitleleri evde bireyselleşmeye kapattığı izlenimini de ekleyebiliriz. Hem dünyada hem de Türkiye'de bunun etkilerinin daha uzun soluklu bir düzlemde önümüzdeki on yıllık süreçte daha da pekişeceği iletişimciler tarafından öngörülmektedir.

Netflix, algoritma kullanımı başarısı, dünya çapındaki lisans ödemeleri, uygun kullanıcı dostu çalışmaları, kimlik ve demografik ayırım yapmadan, 50 dilin üzerindeki yaygın test açılımlarıyla; diğer video içerik üreticilerinden farklı bir yerde konumlanmış

görülmektedir. Gerek üye sayısı, gerek içerik sayısı, gerek küresel ağa katkısı gibi üç temel çıkışı, teknolojik başarının, internet hızı ve diğer izleyici arayışlarındaki genel algılarının ötesinde bir başarı gibi durmaktadır.

Sonuç

Teknolojik determinizm anlayışı çerçevesinde, insanlığın ihtiyaçları doğrultusunda bu araçları kullanır hale geldiğini, kendi yönelimlerini daha hızlı ve daha seçenekli şekilde tasarlamaya meyilli olduğunu ve iletişim araçlarının devingen ve dönüşümlü bir yapısının zaten her türlü bu yollardan geçmeyi mümkün kıldığını düşünürsek bunun bir tehdit olmadığını, aksine insanlığı kendi araçlarını seçmeye yönelttiği bakış açısını görebiliriz. Burada en önemli fark, geleneksel medya araçlarında bu seçim şansının olmaması üzerine odaklanmaktadır.

Uzun zaman iletişim çalışmalarında, etki araştırmalarında ve izler kitle deneyimlerinde tek taraflı bir yayıncılık deneyimine şahit olan dünya, yeni medya ve dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla, katılımcı ve interaktif bir deneyimi yaşamaya başlamıştır. Özel yayıncılığın başlangıcındaki ücretli ve toplumsal sınıflaşmanın belirli sosyo-ekonomik tabakalarınca eşit ulaşılamayan, dijital bölünme sorunları nedeniyle yerleşik hale gelemeyen ilk ödemeli yayıncılık modelleri, bugün artık akıllı telefonlar üzerine dek indirgenerek, daha geniş kitlelerin seçme şansına bırakılabilmektedir ve ekonomi bir sorun olmaktan çıkabilecek adımları atmaya başlamıştır.

Gelenekselden dijitale içerik üretimi geçişlerinin sektörde yavaş da olsa görülmeye başladığını düşünürsek, orta vadeden öne tamamen geçiş mümkün görünmemektedir. Dünya ve Türkiye'deki televizyon izleme oranlarının azaldığı ama tamamen yok oluşa gitmediği, kriz anlarında son dakika canlı yayıncılık anlayışının devam ettiği, ya da geleneksel drama/kurgu, belgesel, eğlence, bilgi işlevlerinin halen karşılanır ve izlenir olduğu raporlandığında, henüz dijital bir tablonun yüzde yüz etkin olduğunu görememekteyiz. İzlerkitlenin kendi isteklerini önce kendisi belirleyecektir ki; ancak ondan sonra bir platform, ona uygun içeriklerini önüne sunmakta nokta atışı yapabilecektir. Çünkü altyapı hazır olmasına karşın topluluklar bunu tamamen istiyor görünmemektedir. Bu noktada kuşaklar arasındaki teknoloji anlayışı, çalışma şartları, eğitim anlayışı, yaşama koşulları ve toplumsal devinimlerin hızı da eski kuşakların kabulünü kolaylaştırmamaktadır.

Geleneksel televizyon yayıncılığının tamamen bitmesinin kısa vadede mümkün görünmediğinin; geniş izler kitlelerin gerek ekonomik nedenlerle, gerekse seçim şansına bırakılmak istemeyen ve yayın içeriklerine karar verici bir bakış açısıyla yaklaşmak istemeyen toplulukların tek taraflı yayıncılıktaki katılım ihtiyaçlarını yeni medyaya geri besleme vererek tatmin etmeleri nedeniyle izleyicisi halen olacaktır. Dijital bölünmenin bu hali, ekonomik bir halden ziyade; kullanmak ve doymak ile ilgili bir tablo çizmektedir. Dolayısıyla kitleler kendi istekleriyle tercihlerini tamamen dijital içeriklere geçmekle

sınayana dek; geleneksel televizyon yayıncılığı ve Netflix başta olmak üzere tüm uygun dijital yayıncılık platformlar beraber ilerleyecek gibi görünmektedir.

Kaynaklar

- Amazon (2025) About Prime Video
https://www.primevideo.com/offers/nonprimehomepage/ref=dv_web_force_root
- Apple (2025). Apple Tv Plus hakkında. <https://www.apple.com/apple-tv-plus/>
- Aslan, Ö. (2025) Yeni Medya ve Dijital Yayıncılık 1. Paradigma Yayınları.
- Aydın, D. (2023). Yerel kültürün küreselleşmesi halan mümkün mü? Netflix Türkiye ve egemen kültür üzerine bir inceleme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 11(1), 715-743. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1189664>
- Atalay, A.O. (2025) Toplum çalışmaları enstitüsü, RTÜK. <https://www.toplum.org.tr/rtuk-tarafsiz-degildir/>
- Atalay, A.O. (2025) Dijitalleşmenin tekelleşmeye etkisi: Netflix örneği. Skala Yayıncılık
- Aziz, A. (1981). Radyo ve televizyona giriş. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Binark, M. (2007). Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu. M. Binark (Ed.), Yeni medya çalışmaları (ss. 21–44). Dipnot Yayınları.
- Burç, B. N., & Tanyeri Mazıcı, E. (2025). Kültür emperyalizminin Netflix üzerinden okunmasına yönelik bir araştırma. İletişim Ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 5(1), 159-188. <https://doi.org/10.59534/jcss.1618374>
- Büyükçelikok, T. Ö., & Dilmen, N. E. (2024). Dijital yayın platformları teknik özelliklerinin kullanılabilirliğinin kullanıcı deneyimine etkisi: Netflix örneği. İletişim Çalışmaları Dergisi, 10(3), 359-372.
- Çaplı, B., & Tuncel, H. (2010). Televizyon haberciliğinde etik. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Çevirir, N. (1995). Kitle iletişim araçlarının yabancılaşmaya etkisi. Marmara İletişim Dergisi, (9), Ocak 1995.
- Digital 2024. (2025). Digital 2024 Global Overview Report. We Are Social. <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024/>

- Dijk, J. van. (2004). Digital media. In D. H. Downing (Ed.), *The Sage handbook of media studies* (pp. xx–xx). Sage Publications. (Sayfa numarası eksik)
- Dikmen, E. Ş. (2017). Türkiye’de televizyon yayıncılığının dönüşümü: Sosyal TV yayıncılığı. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), ss. xx–xx. (Sayfa numarası eksik)
- Dirlikyapan, J. Ö. (2018). Edebiyatta, sinemada, televizyonda tür kuramı: Temel metinler. Doğu Batı Yayınları.
- Howarth, J. (2024) Amazon Prime members <https://explodingtopics.com/blog/amazon-prime-member-stats>
- Ertike, A.S. (2024). *Understanding television : A journey through its theories and practices*. Urzeni Yayıncılık.
- Dilmen, N.E. & Büyükçelikok, T.Ö. (2024) Dijital yayın platformları teknik özelliklerinin kullanılabilirliğinin kullanıcı deneyimine etkisi: Netflix örneği. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10 (3), 259-372.
- Disney (2025). About Disney. <https://help.disneyplus.com/en-GB/article/disneyplus-en-tr-introduction>
- Duman, K. (2019). Siyah beyaz yayından Netflix’e: Türkiye’de televizyonun kısa tarihi. Urzeni Yayıncılık.
- Duman, K. (2022) Netflix etkisi: dijital çağda ekran kültürü. Urzeni Yayıncılık.
- Ellis, J. (2001). Scheduling, the last creative act in television. *Media, Culture & Society*, xx(x), ss. xx–xx. (Cilt ve sayfa bilgisi eksik)
- Erdoğan, İ. (1998). Gerbner’in ekme tezi ve anlattığı öyküler üzerine bir değerlendirme. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 1(2), 149–180.
- Erol, E. G. (2019). Bir çerçeve bin dünya: Türkiye’de televizyon yayıncılığı üzerine okumalar. Hiperlink Yayınları.
- Geray, H. (2002). İletişim ve teknoloji: Uluslararası birikim düzeninde yeni medya politikaları. Ütopya Yayınevi.
- Gerbner, G. (2014) *Medyaya karşı*. (V. Batmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hart, C. (2007). *Televizyon program yapımcılığı* (V. T. Erdamar, Çev.). Es Yayınları. (Çeviri yılı belirtildiği şekilde alındı.)

- Tv İzleme Araştırmaları [TİAK]. (2025). Televizyon izleme davranışları araştırması: 2024 raporu. <https://tiak.com.tr/duyurular/turk-toplumu-tv-izleme-davranislari-2024-yilina-genel-bakis&no=1>
- Kars, N. (2012). Televizyon programı yapalım herkes izlesin. Derin Yayınları.
- Kartal, B. (2021). Acun Ilıcalı'nın Exxen için olması gereken abonelik ücreti 40 TL. Webtekno. <https://www.webtekno.com/acun-ilicali-exxen-olmasi-gereken-abonelik-ureti-40-tl-h104386.html>
- Kırık, M. A. (2010). Etkileşimli televizyon. Anahtar Kitaplar.
- Kırık, M. A. (2019). Yeni medya ile değişen televizyon yayıncılığında içerik üretimi: Küresel ve yerel ölçekli platformlar. 6. Uluslararası İletişim Günleri: Dijital Dönüşüm Sempozyumu, Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Maas, J. (2025) Netflix 2024'ün üçüncü çeyreğini 19 milyon yeni aboneyle kapatıyor <https://variety.com/2025/tv/news/netflix-subscribers-300-million-q4-2024-1236280419/>
- Max (2025) <https://www.max.com/tr/en>
- McLuhan, M., Fiore, Q., & Agel, J. (1968). War and peace in the global village. Bantam Books.
- McQuail, D., & Windahl, S. (2005). İletişim modelleri: Kitle iletişim çalışmalarında (K. Yumlu, Çev., 2. baskı). İmge Yayınevi.
- Meyer, E. & Hastings, R. (2023). Kuralsızlık kuraldır: Netflix ve kültür değişimi. (M. Karlıdağ, Çev.) Doğan Kitap.
- Mubi (2025). <https://mubi.com/tr/tr/about>
- Netflix (2025) <https://about.netflix.com/en/news/what-we-watched-the-second-half-of-2024>
- O'Reilly, L. (2016). Netflix lifted the lid on how the algorithm that recommends you titles to watch actually works. Business Insider Australia. <https://www.businessinsider.com.au/how-the-netflix-recommendation-algorithm-works-2016-2>
- Özçetin, B. (2014) Hikâyeler, televizyon ve tetiştirme: Gerbner'in 'Medyaya Karşı'sı. İlef, İletişim Fakültesi Dergisi, • 1(2) • sonbahar/autumn: 117-124.
- Postman, N. (2016). Televizyon: Öldüren eğlence – Gösteri çağında kamusal söylem (O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Randolph , M. (2023) Netflix'in doğuşu ve inanılmaz serüveni. (M. Yılmaz, Çev.). Holden Kitap.

Timetürk (2023) Exxen abone sayısı. <https://www.timeturk.com/genel/2023-exxen-abone-sayisi-exxen-in-kac-uyesi-var/haber-1758141>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.16>

Volume 9/3

2025 p. 251-271

DIGITAL INTERVENTIONS IN THE REPRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE: A CASE STUDY ON SPATIAL NARRATIVE

KÜLTÜREL MİRASIN TEMSİLİNDE DİJİTAL MÜDAHALELER: MEKANSAL ANLATI ÜZERİNE BİR VAKA ÇALIŞMASI

Sinem ÜNAL GERDAN*

ABSTRACT

This study examines the role of visual communication design in representing cultural heritage through digital tools, with particular attention to the ways in which design practices mediate between historical authenticity and contemporary interpretation. Focusing on A Special Chest (2024), an exhibition at Designmuseum Danmark, the article presents a qualitative analysis based on a semi-structured interview with designer Jakob Thorbek. The project demonstrates how digital interventions, when combined with spatial narrative strategies, can transform traditional exhibition practices into multisensory and immersive experiences.

The narrative structure of the installation emerges through the interplay of architectural space, typography, light, motion graphics, and physical objects. These elements collectively construct a contemporary approach to reinterpreting cultural memory, revealing how design can both preserve historical value and generate new aesthetic meanings. By situating Thorbek's design philosophy within the broader discourse on digital heritage, the article highlights the importance of interpretive design in shaping visitors' emotional and cognitive engagement with cultural artifacts.

Ultimately, the study argues that digital tools are not merely technical supports but active contributors to cultural storytelling. They expand the possibilities of museum display by fostering inclusivity, accessibility, and dynamic interaction, positioning visual communication design as a critical medium for both safeguarding and reimagining cultural heritage.

Keywords: *Cultural Heritage, Spatial Narratives, Projection Mapping, Visual Communication Design, Digital Museology*

* Research Assistant, Yıldız Technical University, Faculty of Art and Design, Graphic Design Department, E-mail: sinem.unal@yildiz.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8599-6753, Istanbul, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışma, görsel iletişim tasarımının kültürel mirasın dijital araçlar aracılığıyla temsili konusundaki rolünü incelemekte; özellikle de tasarım uygulamalarının tarihsel özgünlük ile çağdaş yorum arasında nasıl aracılık ettiğine odaklanmaktadır. Designmuseum Danmark'ta sergilenen A Special Chest (2024) projesi üzerinden yürütülen çalışma, tasarımcı Jakob Thorbek ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeye dayalı nitel bir analiz sunmaktadır. Proje, dijital müdahalelerin mekânsal anlatı stratejileriyle birleştirildiğinde, geleneksel sergileme pratiklerini çok duyulu ve immersif deneyimlere dönüştürebileceğini göstermektedir.

Yerleştirmenin anlatısal yapısı; mimari mekân, tipografi, ışık, hareketli grafikler ve fiziksel nesneler arasındaki etkileşim aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Bu öğeler, kültürel belleğin yeniden yorumlanmasına yönelik çağdaş bir yaklaşım inşa ederek tasarımın hem tarihsel değeri koruma hem de yeni estetik anlamlar üretme potansiyelini açığa çıkarmaktadır. Thorbek'in tasarım felsefesini dijital miras söylemi içinde konumlandıran makale, yorumlayıcı tasarımın ziyaretçilerin kültürel objelerle duygusal ve bilişsel düzeyde kurduğu etkileşimi şekillendirmedeki önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak çalışma, dijital araçların yalnızca teknik destekler değil, aynı zamanda kültürel hikâyelemenin etkin bileşenleri olduğunu ileri sürmektedir. Bu araçlar, müze sergileme pratiklerini kapsayıcılığı, erişilebilirliği ve dinamik etkileşimi teşvik ederek genişletmekte; görsel iletişim tasarımını kültürel miras hem koruyan hem de yeniden tahayyül eden kritik bir ortam olarak konumlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel Miras, Mekânsal Anlatılar, Projeksiyon Haritalama, Görsel İletişim Tasarımı, Dijital Müzecilik*

Introduction

Cultural heritage is not merely about preserving traces of the past; it is also a living memory continually reshaped through the narrative tools of the present. With the advancement of digital technologies, the modes of representing heritage have undergone significant transformation, particularly within museology and exhibition practices. Exhibition experiences shaped by space, light, typography, and interactive media reconfigure how visitors engage with cultural narratives, while strengthening the aesthetic and affective dimensions of spatial storytelling.

This article aims to explore how cultural heritage can be re-represented through digital tools from a design-oriented perspective. Centered on A Special Chest (2024), exhibited at Designmuseum Danmark, the study draws on findings from a semi-structured interview with the project's designer, Jakob Thorbek. His spatial narrative-constructed through the aesthetics of light, typography, and objects-offers a meaningful example of how cultural memory can be simultaneously preserved and reinterpreted in a contemporary language.

The study situates digital interventions in cultural heritage representation within a broader theoretical framework, focusing on themes such as visual communication design, spatial narrative, and visitor experience. Furthermore, qualitative insights from the creative process of a professional designer shed light on the interpretive role of design in cultural

representation, while also demonstrating the potential of interviews as a research method in design studies. These theoretical approaches serve as guiding principles for the analysis of A Special Chest at Designmuseum Danmark.

Theoretical Framework

Culture enriches our lives in countless ways, encompassing elements such as historical monuments, museums, living heritage practices, and contemporary art forms. It contributes to building inclusive, innovative, and resilient communities (UNESCO, 2025). In this broad sense, culture is not merely a practice of preserving the past but also a process of creative reproduction oriented toward the future, shaped by the aesthetic and technological possibilities of the present.

Cultural heritage is a valuable and irreplaceable resource. Economic globalization and accelerated modernization have profoundly affected not only natural ecology but also cultural ecology, bringing heritage under serious threat. Today, many cultural and natural sites are being damaged for various reasons and are at risk of extinction. Moreover, in regions with rich cultural heritage, changes in living conditions accelerate the disappearance of national and regional cultural characteristics (Zhong et al., 2021, p. 535). Cultural heritage is a dynamic collection of narratives that carry the tangible and intangible traces of the past into the present. However, this heritage is not merely preserved; it is continually reinterpreted according to the aesthetic, technological, and social values of each era. In this context, cultural memory is not just stored knowledge but a reconstructed and visually mediated experience (Assmann, 2008). In the digital age, the representation of cultural heritage transcends physical display and takes on an interactive and experiential form through new media tools (Giaccardi, 2012).

Yet this process builds on a multilayered accumulation of the past. McLuhan summarized the social impact of technology with the statement: “We shape our tools, and thereafter our tools shape us” (McLuhan, 1964). This view emphasizes that technology not only provides functional tools but also transforms our perception, modes of thinking, and social relations. Lyotard (1984, p. 47), however, challenges the optimistic belief that digital technologies foster democratic relationships between users and institutions. He argues that while these technologies encourage multiple narratives and access to information, they often reproduce existing power structures. Taken together, these perspectives reveal that digital cultural heritage projects both reshape representational forms and the processes through which cultural memory is perceived, while simultaneously being constrained by existing cultural and institutional frameworks.

Michel Foucault’s concept of “heterotopia” refers to special places in which all other spaces of a culture are simultaneously represented, contested, and inverted (Foucault, 1986, p. 24). Museums, in this sense, have historically functioned as spaces where crises of historical consciousness and memory are debated, while also serving as instruments for negotiating national identity and collective memory (Crane, 1997). Thus, museums are not

merely spaces for displaying artifacts but also heterotopic places that reconstruct social memory and present multiple realities.

The curator, as the professional responsible for the management of museums, has been a key figure in the development of modern museology. Dominique Vivant Denon of the Louvre, with his chronological arrangement, and Wilhelm Bode of the Berlin Museum, with his thematic approach, are among the pioneers who shaped the modern concept of the museum (Artun, 2006, p. 173).

Culture sustains itself through communication, and the transformation of communication by technology necessitates a reevaluation of culture itself. The shift brought about by the internet and new communication technologies marks the emergence of “digital culture.” Digital technologies are no longer mere tools but have become integrated into culture, playing an active role in participatory cultural practices (Gere, 2019, p. 232).

The static and one-way model of traditional museology gave way to participatory, multidirectional, and interactive knowledge-sharing practices with the rise of the “new museology” in the 1980s. Contemporary museum spaces now employ new technologies to gamify experiences and adapt to changing digital habits, with the aim of becoming more transparent and inclusive (Ergin, 2022, p. 202). As defined by the International Council of Museums (ICOM): “A museum is a not-for-profit, permanent institution that researches, collects, conserves, interprets and exhibits tangible and intangible heritage, fostering diversity, sustainability, and community participation” (ICOM, 2022).

Digital design functions as an “intervention” in the representation of cultural heritage. Rather than erasing or distorting the past, this intervention seeks to reframe it within a contemporary context and reconnect it with audiences. Here, the designer is not only a mediator but also a narrative constructor. The digital reconstruction of elements such as space, objects, and typography transforms cultural representation into a multisensory experience (Manovich, 2001, pp. 41-42; Colomina, 1996). Site-specific works, in particular, reshape visitors’ perceptions of time and memory, enabling the re-imagination of the past. Compared to heritage sites and monuments in the physical realm, digital mediums allow for a far more dynamic presentation of cultural heritage assets with greater opportunities for display (Harland & Xu, 2021).

Visual communication design, in this sense, becomes not merely a surface of mediation but the narrative itself in the encounter between cultural heritage and contemporary audiences. Typography, light, moving images, and sound create a narrative atmosphere within exhibition spaces. Colomina (1996, p. 6) argues that modern spaces are increasingly “designed to be viewed” and that architecture has turned into a kind of mediatic surface. Today’s museum design reinforces this notion through digitalization. Visitors thus become not only receivers of information but also active subjects who experience and reinterpret meaning.

As Khan (2023) notes: “Graphic design can be the spirit of any museum. With a playful approach using graphics and modern techniques such as projection mapping, scenography,

Virtual Reality, and holographic displays, the effect can be astounding. It helps to provide context to the exhibits by placing them in a historical or cultural perspective.”

Similarly, as InsideMuseumWalls (2025) emphasizes: “Visual communication design is not just about making things look good. It is also about storytelling... helping museums connect with their audiences more effectively, making the experience memorable and impactful.”

The representation of cultural heritage is not solely an institutional or historical activity but also a domain of personal interpretation (Desai et al., 2020, p. 89). Through digital tools, designers bring the past into dialogue with contemporary aesthetics while determining which aspects of the narrative to highlight. In this sense, the designer occupies a selective and transformative role both in terms of content and form. Jakob Thorbek’s A Special Chest project exemplifies how a cultural object can be reconfigured through contemporary visual language.

Recent academic research on the digital representation of cultural heritage stresses that digital technologies are not only documentary tools but also vehicles for creating interactive, narrative-based experiences. Visual communication design is thus becoming increasingly central in reconstructing cultural narratives. Chu and Mazalek (2019, p. 7), for example, propose the Tangible and Embodied Narrative Framework (TENF), which demonstrates how digital storytelling can trigger meaning-making for visitors and guide the design of interactive museum experiences. Similarly, Kocatürk et al. (2022, p. 59) argue that intangible cultural heritage can be transmitted through spatial storytelling, showing how sensory and spatial layers transform the heritage experience.

Jaillot et al. (2020, p. 6) examine how digital urban heritage tools can be opened up to public engagement through interdisciplinary methods, highlighting the role of user participation in the reproduction of cultural memory. This perspective resonates with Li and Cai’s (2024, p. 106) study, which advocates participatory design in community museums and explores how spatial narratives can be shaped through user-centered approaches. Simon (2010) similarly emphasizes that interactive museum applications position visitors not only as information recipients but also as producers of meaning. As Miao, Bahaiddin, and Feng (2024, p. 6) note: “Spatial narrative theory examines how museum spaces convey historical, cultural, and social meaning through design. A museum is not only a place where objects are displayed but also a medium where cultural and social stories are communicated through spatial arrangements, symbols, and interactions.”

Additionally, Wimalasuriya et al. (2022, p. 82) propose a conceptual framework focusing on the development of on-site digital interpretation processes in cultural heritage spaces. This model situates technology as an interface between visitor and knowledge, producing highly applicable practical solutions. In line with this, Themistocleous et al. (2022) introduce digital twin models that document cultural heritage with high-accuracy 3D representations, expanding the possibilities of visual storytelling.

Technologies such as VR, AR, and AI offer new opportunities for enhancing user interaction in the digital presentation and preservation of cultural heritage. Yet the risk of cultural homogenization in the context of globalization persists, making it essential to strike a balance between interactivity and cultural authenticity. While research in Europe tends to focus on historical artifacts and monuments, studies in Asia prioritize intangible heritage. Future research should therefore develop context-sensitive strategies aligned with regional needs and technological capacities (JiaXing et al., 2025). This approach underscores the necessity for design processes in digital cultural heritage projects to consider both technological innovation and local cultural context.

Taken together, these models reveal the critical role that visual communication strategies—particularly typographic elements, light-based installations, and site-specific narratives—play in engaging visitors. In this way, cultural heritage is not merely preserved but continually reconstructed, acquiring new meanings within contemporary contexts.

Method

This study was designed within a qualitative research framework and conducted through the holistic evaluation of multiple data sources. The primary aim was to explore the digital reinterpretation of cultural heritage and to discuss the design methods employed in this process.

As a primary data source, a written interview with Jakob Thorbek was conducted via email on August 11, 2025. The interview provided insights into both the designer's creative process and the underlying rationale of projection-based spatial narrative practices. Rather than being presented solely in a question-answer format, the interview material was restructured and integrated into the theoretical framework and case study sections of this article.

However, the research was not confined to a single interview. Throughout the study, a wide range of academic articles, museum descriptions, theoretical perspectives (e.g., Foucault, Manovich, Miao, among others), and sectoral reports were examined, alongside reviews of current museological practices. These additional sources not only supported the interview findings but also enabled their critical interpretation.

For data analysis, a qualitative content analysis was employed. The interview and literature materials were coded under thematic categories such as “spatial narrative,” “relations between light and typography,” “digital aesthetics,” and “reinterpretation of cultural heritage.” These themes were then integrated into the case analysis section, providing a coherent interpretative structure.

This research thus constitutes a qualitative case study focusing on the digital representation of cultural heritage. Jakob Thorbek's *A Special Chest* (2024) project was selected as the case because it functions as both an object-centered and space-centered digital narrative. This qualitative approach enabled an in-depth exploration of the designer's creative thinking, visual language choices, and interpretive stance toward cultural heritage.

Designmuseum Danmark, where the project was exhibited, has been housed since 1926 in the former Royal Frederik's Hospital, one of Denmark's finest Rococo buildings. The museum is recognized as a significant example of Kaare Klint's approach to design, which integrates function with tradition (Designmuseum Danmark, 2022).

Cameron (2003, p. 337) emphasizes that digital technologies reshape two principal approaches in the presentation of museum collections and the production of knowledge: modernist and postmodernist narrative forms. Postmodern strategies allow visitors fragmented and subjective interpretive freedoms, opening pathways for individual exploration, while modernist texts preserve authority, accuracy, and contextual integrity. In digital heritage environments, these two forms often coexist, enabling both free exploration and reliable knowledge acquisition. Jakob Thorbek's application at Designmuseum Danmark exemplifies this duality: the designer produced motion design projections while maintaining modernist information delivery through physical wall texts.

As digital experiences become increasingly central to cultural heritage institutions, the need for structured approaches to understand and manage design processes has intensified. The Digital Cultural Heritage Design Practices framework developed by Mason and Vavoula (2021) is not a prescriptive model of what should be designed but rather a conceptual tool for analyzing how design occurs within the unique contexts of cultural organizations. This framework shifts the focus away from a purely technological lens and toward a human-centered perspective that understands design as a complex, collaborative, and knowledge-producing practice (Mason & Vavoula, 2021). visuals but to attempt to convey or evoke this deeper cultural resonance, or at least acknowledge what is lost in translation.

Figure 1. Integration of motion graphics and static wall-based textual narration within the A Special Chest installation at Designmuseum Denmark.

As Berk (2017, p. 273) notes, the narrator/interpreter is a figure who transports museum or heritage site visitors into the past, offering them a staged story accompanied by dramatic

content, and at times embodying a character to make the audience a witness to the event. This narrator may allow visitors to feel as though they are eavesdropping on a scene, or personalize the experience by recounting a historical moment through the eyes of a well-known figure. A similar “narrator” function can be observed in Jakob Thorbek’s project at Designmuseum Denmark. Through his integration of motion design and wall-based informational graphics, Thorbek not only presents the object itself but also positions the display as a narrative interface that conveys the object’s historical context and cultural value.

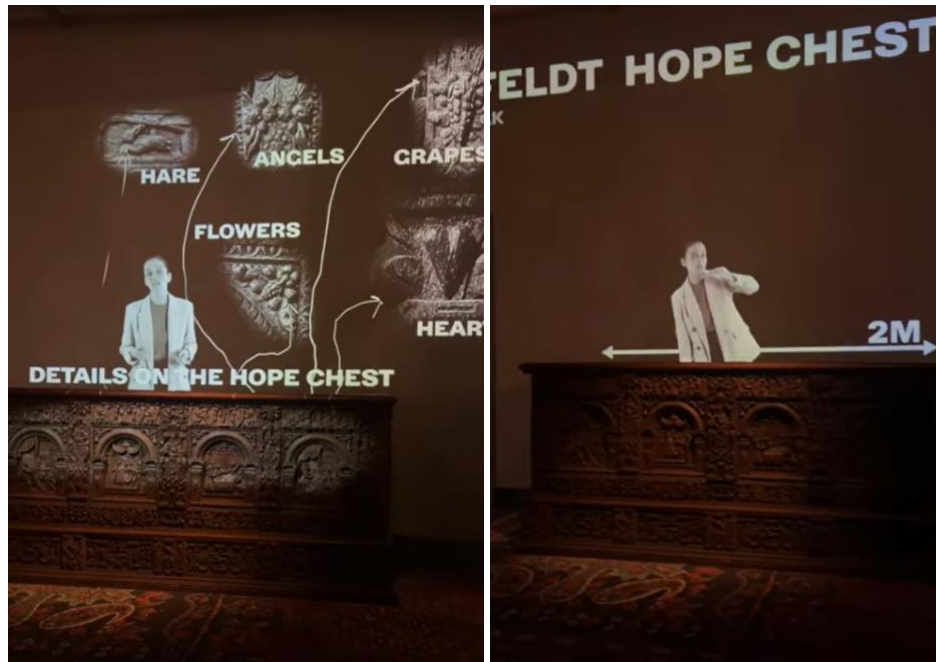

Figure 2. Projection still from A Special Chest installation at Designmuseum Denmark, featuring an informative female narrator voice-over synchronized with animated symbols, numbers, and textual elements.

The use of projection and tablet technologies in museums has become an important means of enriching visitor experiences. Projection technologies allow artworks to be presented impressively by casting them onto large surfaces, while projection mapping applications contribute to understanding the narratives behind the artworks (Toksöz, 2023). Tablets, on the other hand, enhance visitor engagement through interactive content and, particularly via augmented reality applications, create opportunities for educational experiences (Lanir, Wecker, Kuflik, & Felberbaum, 2016; Charr, 2024).

Figure 3. Exhibition setup of A Special Chest at Designmuseum Denmark, showing the projection devices and tablet interface

Three-dimensional museums, employing virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies, represent a new generation of institutions that allow visitors to experience historical artifacts in interactive and immersive ways. These platforms enable greater interaction with objects, offering opportunities to examine them from multiple perspectives, explore interiors, and access additional contextual information (Kırık, 2024).

The primary dataset of this study derives from a semi-structured online interview conducted with project designer Jakob Thorbek. The questions were shaped around predetermined thematic categories; however, the conversation unfolded flexibly through probing questions that facilitated deeper insights. The interview focused particularly on the following themes: approaches to cultural heritage, the design process, visual language choices, sources of inspiration, and modes of audience engagement. Data from the interview were analyzed through thematic analysis.

The interview transcript was coded around themes that aligned with the research questions. During this process, both pre-established theoretical categories (e.g., “spatial narrative,” “digital representation,” “memory and design”) and emergent themes that surfaced during the dialogue (e.g., “designer identity,” “typographic gestures,” “storytelling with light”) were identified. Manual coding was employed to trace recurring patterns and clusters of meaning, which subsequently informed descriptive interpretations. The interview was conducted entirely on a voluntary basis. Informed consent was obtained prior to the use of the responses for publication. The participant explicitly authorized the use of his name and project. In presenting the data, minor editorial adjustments were made to enhance clarity without altering the substance of the responses.

As a researcher producing academic work in the field of visual communication design, the author approached this study with both analytical and creative perspectives. Familiarity with design processes facilitated meaningful dialogue during the interview and enabled a more layered interpretation during analysis. This positionality allowed the researcher to maintain a balance between insider understanding and critical distance.

Findings

The qualitative findings of this study draw not only from the literature review but also from practitioner insights. In this context, the written interview conducted on August 11, 2025, with Jakob Thorbek, founder of Space & Time ApS, offered a direct design perspective on spatial visualization, projection technologies, and the digital interpretation of cultural heritage. Thorbek's reflections contribute to situating the museum case study within a broader framework.

Theme 1: Design Philosophy and Creative Process

Thorbek emphasized that when working with cultural heritage, he often begins intuitively, but later adopts a more analytical and disciplined approach. In his view, practical constraints can become opportunities for creative solutions; limitations may themselves serve as active components of the design (J. Thorbek, personal communication, August 11, 2025).

Theme 2: The Creation Process of A Special Chest

The project was developed in close collaboration with curator Trine Halle. The objective was to produce an expert video that was directly connected to the chest yet more immersive than a conventional screen-based presentation. Due to the requirement for bilingual presentation and the limited availability of visual material, subtitles became an active part of the design. The process involved key stages such as green screen filming, storyboarding, animation, projection mapping, and optimizing light and sound within the space (J. Thorbek, personal communication, August 11, 2025).

Theme 3: Visual Language and Typography

The typefaces employed in the project were considered integral to the spatial narrative. The selected fonts played a supportive role, complementing the historical texture of the space.

Figure 4. Exhibition room view of A Special Chest installation at Designmuseum Denmark.

Theme 4: Sources of Inspiration

Thorbek cited inspiration from Bill Viola's use of moving images and light within spatial contexts, from the hybrid approach of Imaginary Forces in blending live footage with motion graphics for the title sequence of *Se7en*, and from the cross-media aesthetic of the Tomato collective (J. Thorbek, personal communication, August 11, 2025).

Theme 5: The Role of Visual Communication Design

According to Thorbek, visual communication design makes cultural heritage accessible to broader audiences. By re-staging objects and narratives, it offers perspectives that go beyond traditional exhibition methods and establishes an immediate, emotional connection between the viewer and heritage (J. Thorbek, personal communication, August 11, 2025).

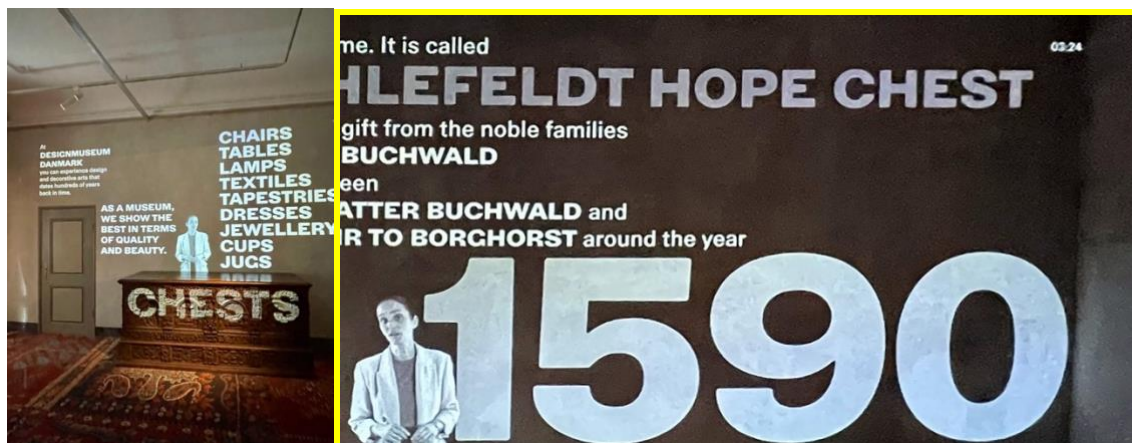

Figure 5. Close-up view of motion graphic elements in A Special Chest

Personal Design Approach and Relationship with Cultural Content

Thorbek's design approach reveals a constant negotiation between intuition and structured analysis. While he acknowledges that his initial responses to cultural content are guided by

instinct, these impressions gradually evolve into methodical, research-based design decisions. This balance allows him to preserve the emotional resonance of heritage objects while ensuring their narratives remain accessible to contemporary audiences.

Figure 6. Exhibition room view of A Special Chest installation at Designmuseum Denmark.

In projects such as A Special Chest, Thorbek's sensitivity to cultural context is evident in his choice of visual language, the integration of typographic gestures, and the orchestration of light and sound. Rather than treating heritage artifacts as static exhibits, he seeks to establish a dialogue between object, space, and viewer. This relational perspective underscores his belief that cultural content is not only to be preserved but also actively reinterpreted through design.

From the researcher's standpoint, this approach highlights the potential of design practice as both an interpretive and critical tool. By positioning himself as both a mediator and co-creator of meaning, Thorbek exemplifies how visual communication design can move beyond representation to foster new forms of cultural experience.

Case Study: A Special Chest Project

The Designmuseum Danmark stands as a central institution for both national and international design heritage, functioning as a "site of design memory" by juxtaposing historical collections with exhibitions that address contemporary global challenges (Designmuseum Danmark at 3DaysofDesign, 2025). This curatorial stance reflects a broader paradigm in heritage institutions where the museum is not only a repository of objects but also an active mediator of cultural meaning.

Within this context, Jakob Thorbek-designer and founder of Space & Time ApS-creates interactive installations, spatial visualizations, motion graphics, and online projects for clients in Denmark and abroad. Large-scale international projects are realized through close collaboration with the New Zealand-based Gibson Group, enabling Thorbek to position his

work simultaneously in local cultural narratives and within global design frameworks (Space & Time ApS, 2025).

The A Special Chest project exemplifies how Designmuseum Danmark employs contemporary strategies to reinterpret cultural heritage. Its exhibition strategy does not merely present objects but actively generates new experiential forms through digital mediation (Charr, 2024). Thorbek's contribution integrates historical resonance with innovative design solutions, illustrating how digital aesthetics can expand heritage interpretation beyond traditional modes.

A key dimension of the project is the integration of projection and typographic elements as interpretive layers. Rather than serving as a neutral display, projection became a tool for re-narration: the chest's surface functioned as a canvas where light and text intertwined. Typography, typically a medium of clarity and information, here gained atmospheric and narrative qualities, resonating with the museum's architectural context. In Thorbek's words, "constraints can become active components of design" (J. Thorbek, personal communication, August 11, 2025). This framing emphasizes how limitations-whether technical or contextual-can catalyze creative solutions that reimagine cultural objects for contemporary audiences.

The spatial composition further shifted the visitor's role from passive spectator to active participant. By embedding the chest within an immersive digital environment, the installation facilitated co-created meaning, where cultural memory was experienced through multiple sensory registers. In this sense, A Special Chest aligns with post-digital aesthetics, where physical artifacts are not displaced but re-read through computational overlays that both inform and transform.

Ultimately, the project demonstrates that cultural heritage is not solely a matter of preservation but of ongoing translation into contemporary design languages. It serves as a bridge where traditional materiality encounters digital re-mediation, offering visitors an affective, narrative, and reflexive encounter with history. As Mason and Vavoula (2021) note, such practices highlight how digital interpretation can generate new forms of cultural connectivity, ensuring heritage remains both relevant and resonant in the present.

Thematic Findings and Discussion

akob Thorbek's responses reveal that his design approach to the digital representation of cultural heritage is grounded in a balance between intuitive creativity and analytical structuring. This perspective resonates with Wimalasuriya et al. (2022), who propose a framework for in-situ digital interpretation of heritage sites that integrates technology with visitor experience. Thorbek's ability to transform practical constraints into creative opportunities also aligns with Li and Cai's (2024) user-centered spatial narrative methodology.

In A Special Chest, the subtitles became an active element of the visual design, a strategy that can be associated with Chu and Mazalek's (2019) Tangible and Embodied Narrative Framework (TENF). While TENF emphasizes the importance of engaging audiences

through multiple forms of interaction, Thorbek's solution managed to establish a direct connection with visitors despite limited visual material and the bilingual format. This suggests that constraints can, in fact, serve as productive forces driving creative design.

Thorbek's use of light and typography within the spatial context parallels Kocatürk et al.'s (2022) approach to enriching intangible heritage experiences through spatial storytelling. The symbolic layering of light and typography provoked both cognitive and emotional responses, reinforcing Themistocleous et al.'s (2022) observations on the narrative potential of digital twin models in spatial contexts. Moreover, UNESCO's (2003) Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage highlights that such practices contribute not only to aesthetic innovation but also to cultural sustainability.

Thorbek also cites artistic influences such as Bill Viola, Imaginary Forces, and Tomato, underscoring how moving images, spatial immersion, and cross-media aesthetics intersect in his work. This synthesis echoes Jaillot et al. (2020), who argue that digital heritage tools hold significant capacity to foster multidisciplinary interaction.

In this light, contemporary museums are no longer static sites of historical display but dynamic institutions actively engaged in processes of meaning-making and open to transformation (Macleod, 2005: 13). This reflects the Contextual Model of Learning, which suggests that visitor experience is shaped not only by physical space but also by personal and sociocultural contexts (Falk & Dierking, 2013).

Finally, Thorbek's framing of visual communication design as a means of enhancing accessibility to heritage and facilitating emotional engagement situates his work at the core of current debates on participatory and experience-centered museum design. Within both the theoretical framework and the case study, these findings reaffirm the transformative role of visual communication design in shaping cultural heritage narratives.

The Role of Digital Intervention in Representation

"The design process should be understood as a negotiation between human intention and the affordances and limitations of the tools employed" (Mason & Vavoula, 2021). This approach is particularly significant in cultural heritage-focused digital design, as the balance between the designer's vision and the technical infrastructure defines both the quality of the process and the depth of meaning in the resulting work.

Through the example of A Special Chest, this study illustrates how digital intervention can add new layers to the representation of cultural heritage. Digital technologies not only facilitate the visualization of physical artifacts but also transform the ways audiences engage with them, creating multisensory and participatory experiences. Here, digital intervention functions as a tool of "re-staging," blending the historical context of cultural objects with contemporary narrative forms, and enabling collective memory to be reinterpreted from multiple perspectives.

Within this process, the designer's role as an "interpreter" becomes decisive. Jakob Thorbek's design approach exemplifies a multilayered process that evolves from an

intuitive beginning toward analytical and technical implementation. The designer is not merely the shaper of visual language but also a storyteller who builds meaning bridges between cultural content and audiences. In this sense, visual communication design transcends purely aesthetic concerns by making heritage objects accessible, comprehensible, and emotionally resonant.

The involvement of professional practitioners constitutes a further advantage in reconstructing cultural narratives. Close collaboration with the curator ensured both the accuracy of content and the coherence of representation, while design elements such as typography, light, and spatial arrangement were developed in alignment with curatorial vision. Such collaborations allow cultural heritage projects to draw upon multiple disciplines, resulting in richer and more polyphonic narratives.

Finally, the contemporary representation of collective memory through digital aesthetics enables a redefinition of the relationship between audiences and heritage. Light-based installations, typographic elements, and spatial projections position heritage not merely as a relic of the past but as an active component of present-day cultural experience. In this way, heritage is both preserved and re-signified within contemporary visual culture.

The following table presents the four main themes identified through Braun and Clarke's (2006) thematic analysis, together with sub-codes and selected direct quotations from the participant. The analysis aims to foreground the designer's perspective within the broader contexts of digital cultural heritage representation, visual communication design, and spatial narrative.

Table 1. Thematic Schema Analysis: Jakob Thorbek Interview

Theme	Sub-Codes	Interview Quotations
1. The Role of Digital Intervention in Representation	- Enhancing the representational power of digital technologies - Moving beyond traditional exhibition formats	<i>"By re-staging heritage objects or stories, one can offer perspectives that go beyond conventional displays or signage."</i>
2. The Interpretive Designer Identity in Visual Communication Design	- Intuitive beginnings, analytical process - Transforming technical limitations into creative advantages	<i>"I like to start intuitively and gradually become more analytical and disciplined. Practical obstacles... become part of the solution."</i>

3. Reconstructing Cultural Narratives Through Professional Practitioners	- Collaboration with the curator - Multilingual content design - Story-driven technical process	<i>“Developed in close collaboration with curator Trine Halle... the subtitles became an active component of the visual design.”</i>
4. Contemporary Representation of Collective Memory through Digital Aesthetics	- Emotional impact of light and typography - Relationship between space and memory - Inspirational sources (Bill Viola, Tomato, Imaginary Forces)	<i>“The works of Bill Viola sparked an early interest in using moving images and light within spatial contexts.”</i>

The four main themes summarized in the table were derived from the interview data coded using thematic analysis (Braun & Clarke, 2006). This method makes it possible to identify meaningful patterns in qualitative data, thereby enabling in-depth interpretation within both visual communication design and digital cultural heritage. Compelling narratives and storytelling techniques can foster an emotional connection between the user and the artifact or collection, while high-quality images and multimedia elements further enhance the immersive qualities of digital heritage platforms (Lee, 2025).

The first theme, the role of digital intervention in representation, highlights how digital technologies become not merely tools for display but also active instruments of meaning-making, as emphasized in the studies of Themistocleous et al. (2022) and Wimalasuriya et al. (2022). Thorbek’s practice of integrating subtitles into the design process parallels Li and Cai’s (2024) notion of “participatory and accessible exhibition.”

The second theme, the interpretive designer identity in visual communication, resonates with the role described in Chu and Mazalek’s (2019) Tangible and Embodied Narrative Framework, in which the designer acts as a mediator who merges intuitive and analytical processes. Thorbek’s emphasis on “turning constraints into creative opportunities” aligns with the innovative problem-solving practices identified by Jaillot et al. (2020) in their research on digital heritage tools.

The third theme, reconstructing cultural narrative through professional practitioners, demonstrates how collaboration between the curator and the designer can strengthen spatial storytelling. This corresponds directly with Kocatürk et al.’s (2022) concept of “spatial storytelling.” Thorbek’s work alongside the curator enables the heritage narrative to be re-created within an authentic and contextually grounded framework.

Finally, the contemporary representation of collective memory through digital aesthetics is evident in the emotional potential generated by multimedia integration and inspirations from artists such as Bill Viola. This approach aligns with Manovich's (2002) concept of the "media-enriched space" within digital aesthetics. Lev Manovich's work is considered groundbreaking because it offers a systematic and rigorous theory of new media within the historical context of visual and media cultures over the past few centuries (Manovich, 2002). Similarly, Paul (2015) emphasizes the transformative capacity of digital aesthetics in shaping audience perception, particularly through spatial media installations.

Overall, this analysis demonstrates that the interview data offer more than descriptive insights; they provide deeper findings that can be meaningfully connected to conceptual frameworks within the literature.

Conclusion and Recommendations

This study, through the case of A Special Chest, highlights the potential of digital technologies in preserving and reinterpreting cultural heritage from a holistic perspective. Jakob Thorbek's design language, which integrates light, typography, and spatial narrative, transforms cultural heritage objects from mere displays into experiences that engage visitors on both emotional and cognitive levels. The use of multilingual subtitles as an active component of visual design not only enhanced accessibility but also preserved aesthetic integrity, thereby enabling cultural content to be conveyed inclusively.

By examining cultural heritage through the lens of design, this research demonstrates that digital interventions are not merely technical innovations but also creative strategies that enrich layers of meaning. In this context, Thorbek's design process—beginning intuitively and gradually evolving into an analytical structure—presents a flexible model that transforms practical constraints into creative opportunities.

The use of semi-structured interviews as the primary research method underscores the importance of qualitative data collection in academic design research. Interviews provided direct access to the designer's creative process, sources of inspiration, and technical strategies, thereby yielding contextual insights that could not have been achieved through visual analysis alone. In this regard, the study exemplifies how conceptual frameworks identified in the literature can be tested through a concrete project and illustrates how interview data can be effectively integrated into design research.

Findings also reveal that spatial storytelling significantly enriches visitor experience in the digital interpretation of cultural heritage. In particular, projection mapping and interactive interfaces were shown to strengthen the interaction between object, space, and audience. Future research should focus on developing participatory and context-sensitive models by supporting spatial storytelling practices in community museums with ethnographic observation. Furthermore, comparative studies of digital interventions across different scales and contexts (e.g., open-air heritage sites, community museums, or entirely virtual exhibitions) are recommended. To gain a deeper understanding of visitor experience, combining interview data with methods such as eye-tracking, emotional response

measurement, or participant observation could provide multidimensional insights. Additionally, the active involvement of local communities in the design process would contribute to making cultural heritage projects more inclusive and sustainable, both contextually and globally.

References

- Artun, A. (2006). *Museum and Modernity: Stages of History - Art Museums 1* (1st ed.). İletişim Publishing, Istanbul.
- Assmann, A. (2008). Transformations between history and memory. *Social Research: An International Quarterly*, 75(1), 49-72.
- Cameron, F. (2003), Digital Futures I: Museum Collections, Digital Technologies, and the Cultural Construction of Knowledge. *Curator: The Museum Journal*, 46: 325-340. <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.2003.tb00098.x>
- Charr, M. (2024, April 10). How museums are using augmented reality. *MuseumNext*. <https://www.museumnext.com/article/how-museums-are-using-augmented-reality/>
- Chu, J. H., & Mazalek, A. (2019). Embodied engagement with narrative: a design framework for presenting cultural heritage artifacts. *Multimodal Technologies and Interaction*, 3(1), 1.
- Colomina, B. (1996). *Privacy and publicity: modern architecture as mass media*. Mit Press.
- Crane, S.A. (1997), Memory, Distortion, and History in the Museum. *History and Theory*, 36: 44-63. <https://doi.org/10.1111/0018-2656.00030>
- Desai, P. P., Dodor, B. A., & Carroll, E. B. (2020). Exploring one's family heritage to enhance self-awareness: A step toward developing cultural competence. *Family Relations*, 69(1), 76-91.
- Designmuseum Danmark at 3DaysofDesign. (2025). <https://www.3daysofdesign.dk/exhibition/designmuseum-danmark>
- History & architecture - Design Museum Denmark. (2022). Design Museum Denmark. <https://designmuseum.dk/en/om-museet-2/historien-arkitekturen/>
- Ergin, G. (2022). Gamification of the museum experience with digital technologies. *IDA: International Design and Art Journal*, 4(2), 200-213.
- Gere, C. (2019). *Digital culture* (A. Aydoğdu, Trans.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Giaccardi, E. (2012). *Heritage and social media: Understanding heritage in a participatory culture*. Routledge.

- Harland, R. G., & Xu, J. (2021). Repositioning graphic heritage. <https://doi.org/10.17028/rd.lboro.14273105.v1127>
- InsideMuseumWalls. (2025). What is visual communication design? - Inside museum walls [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=rw4-lXxdaH0>
- International Council of Museums. (2022). ICOM approves new museum definition. <https://icom.museum/en/news/icom-approves-new-museum-definition>
- Jaillot, V., Istasse, M., Servigne, S., Gesquière, G., Rautenberg, M., & Lefort, I. (2020). Describing, comparing and analysing digital urban heritage tools: a methodology designed with a multidisciplinary approach. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 17, e00135. <https://doi.org/10.1016/j.daach.2020.e00135>
- JiaXing, H., YiYan, W., XiaoNing, L., WenYuan, Y., & Kie-Su, K. (2025). The Evolution of Design Technologies in the Digital Preservation of Cultural Heritage. *New Review of Information Networking*, 1-26. <https://doi.org/10.1080/13614576.2025.2515051>
- Khan, M. (2023). Importance of graphic design in museums. *Times of India Voices*. <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/voices/importance-of-graphic-design-in-museums/>
- Kocatürk, T., Mazza, D., McKinnon, M., & Kaljevic, S. (2022). Gdom: an immersive experience of intangible heritage through spatial storytelling. *Journal on Computing and Cultural Heritage*, 15(4), 1-18. <https://doi.org/10.1145/3498329>
- Kırık, A. M. (2024). Virtual transmission of cultural heritage: 3D museum experience. Marmara University, Faculty of Communication, Department of Visual Communication Design. Retrieved from <https://halkbanktaberaber.halkbank.com.tr/kulturel-miras-in-sanal-aktarimi-3-boyutlu-muze-deneyimi/>
- Lanir, J., Wecker, A. J., Kuflik, T., & Felberbaum, Y. (2016). Shared mobile displays: An exploratory study of their use in a museum setting. *Personal and Ubiquitous Computing*, 20(4). <https://doi.org/10.1007/s00779-016-0931-y>
- Lee, S. (2025). Digital heritage UX best practices. *Number Analytics*. <https://www.numberanalytics.com/blog/digital-heritage-ux-best-practices>
- Li, X., & Cai, S. (2024). Study on participatory design of community museums under the perspective of spatial narrative. *International Journal of Education and Humanities*, 17(2), 101-107. <https://doi.org/10.54097/tckv5q21>

- Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press. (Original work published 1979)
- Mason, M., & Vavoula, G. (2021). Digital cultural heritage design practice: A conceptual framework. *Heritage*, 4(1), 140-165. <https://doi.org/10.3390/heritage4010009>
- Macleod, S. (2005). Rethinking museum architecture: Towards a site-specific history of production and use. In S. Macleod (Ed.), *Reshaping museum space: Architecture, design, exhibitions* (pp. xx-xx). Routledge.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw-Hill.
- Manovich, L. (2001). Post-media aesthetics. *Transmedia frictions, the digital, the arts, and the humanities*, 416.
- Manovich, L. (2002). The language of new media. *Canadian Journal of Communication*, 27(1). <https://doi.org/10.22230/cjc.2002v27n1a1280>
- Miao, J., Bahauddin, A., & Feng, J. (2024). Museum Fatigue: Spatial Design Narrative Strategies of the Mawangdui Han Tomb. *Buildings*, 14(12), 3852. <https://doi.org/10.3390/buildings14123852>
- Foucault, Michel (1986) "Of other spaces", *Diacritics*, Spring.
- UNESCO. (2025). Culture. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/culture?hub=365>
- Paul, C. (2015). *Digital art*. Thames & Hudson
- Space & Time ApS. (2025). About. Retrieved August 14, 2025, from <https://www.spaceandtime.dk/about>
- Themistocleous, K., Evagorou, E., Mettas, C., & Hadjimitsis, D. (2022, October). The use of digital twin models to document cultural heritage monuments. In *Earth Resources and Environmental Remote Sensing/GIS Applications XIII* (Vol. 12268, pp. 55-64). SPIE.
- Toksöz, E. (2023). 3D projection mapping as a common visual design practice of contemporary art, advertising, and the entertainment industry. *8gen-Art*, 3(1), 49-64. <https://doi.org/10.53463/8genart.202300203>
- Wimalasuriya, R., Kapukotuwa, A., & Ranasinghe, G. (2022). Conceptual framework for on-site digital interpretation developments in cultural heritage sites. *Vidyodaya Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(1).

Zhong, H., Wang, L., ve Zhang, H., (2021). The Application of Virtual Reality Technology in the Digital Preservation of Cultural Heritage. *Computer Science and Information Systems* 18(2): 535-551.

References (Visual Sources)

Figure 1. Integration of motion graphics and static wall-based textual narration within the A Special Chest installation at Designmuseum Denmark.

Source: Ünal Gerdan, S. (2025, August). Design Museum, Copenhagen, photo series [Digital photograph]. Personal archive.

Figure 2. Projection still from A Special Chest installation at Designmuseum Denmark, featuring an informative female narrator voice-over synchronized with animated symbols, numbers, and textual elements.

Ünal Gerdan, S. (2025, August). Design Museum, Copenhagen, photo series [Digital photograph]. Personal archive.

Figure 3. Exhibition setup of A Special Chest at Designmuseum Denmark, showing the projection devices and tablet interface

Ünal Gerdan, S. (2025, August). Design Museum, Copenhagen, photo series [Digital photograph]. Personal archive.

Figure 4. Exhibition room view of A Special Chest installation at Designmuseum Denmark.

Source: Jakob Thorbek, personal archive, visual shared within the interview (2025).

Figure 5. Close-up view of motion graphic elements in A Special Chest

Source: Jakob Thorbek, personal archive, visual shared within the interview (2025).

Figure 6. Exhibition room view of A Special Chest installation at Designmuseum Denmark.

Source: Jakob Thorbek (@jakobthorbek) • Instagram fotoğrafı. (2024). Instagram. <https://www.instagram.com/p/C6Vd2oqsNRs/>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.17>

Volume 9/3

2025 p. 272-292

RUTİN AKTİVİTE TEORİSİ (RAT) BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ VE SUÇ ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CRIME IN THE CONTEXT OF RAT

Ayşe Mahinur TEZCAN*

ÖZ

İnsanların tasarladığı, makinaların kullandığı bir zekâ türü olan yapay zekânın gelişimi pek çok alanda değişimlere yol açmaktadır. Bu değişimler olumlu özellikler barındırdığı gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ ve suç ilişkisi bu riskli alan içindedir. Bu mesele iki boyutlu olarak ele alınabilir. Birinci boyutta yapay zekâ aracılığıyla işlenen ve yapay zekânın işlediği suçlar yer alırken ikinci boyutta suç takibinde yapay zekânın kolaylaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Yapay zekâ, geleneksel suçların yöntemlerini değiştirerek ya da tamamen geleneksel suçların dışına çıkılarak suç işlemeyi kolaylaştırmakta ve suçun doğasını değiştirmektedir. Suçlunun ve mağdurun aynı zaman ve mekânı kullandığı suçlardan ziyade zamansal ve mekânsal birlikteliğin zorunlu koşul olmadığı suçlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı yapay zekâ ve suç ilişkisiyle yapay zekânın cezai sorumluluğu meselesini irdelemek ve rutin aktivite teorisinin bu suçları ne şekilde ele alabileceğini ele almaktır. Bu amaçla, çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Yapay zekâ ve suç üzerine yapılan literatür çalışmasında rutin aktivite teorisinin açıklayıcılığı üzerine çalışmaların sınırlı olması ayrıca dijitalleşmenin hız kazanması ve konunun incelenmesinin erken dönemi olması nedeniyle literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yapay Zekâ, Suç, Suç Önleme ve Tahminleme, Deepfake, Rutin Aktivite Teorisi*

ABSTRACT

The development of artificial intelligence, a type of intelligence designed by humans and used by machines, is leading to changes in many areas. These changes have positive features but also bring risks. The relationship between artificial intelligence and crime is included in this risky area. This issue can be addressed in two dimensions.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Güvenlik ve Koruma Bilimleri Meslek Yüksekokulu,
E-mail: ayseinan@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9202-5648, İstanbul, Türkiye.

While the first dimension covers crimes committed through artificial intelligence and crimes committed by artificial intelligence, the second dimension includes the facilitating effect of artificial intelligence in crime pursuit. Artificial intelligence facilitates crimes by changing the methods of traditional crimes or changing the nature of crime by going beyond traditional crimes. Instead of crimes where the criminal and the victim use the same time and place, crimes in which temporal and spatial coexistence is not a mandatory condition emerge. The purpose of this study is to examine the relationship between artificial intelligence and crime, specifically the issue of artificial intelligence's criminal liability, and to explore how routine activity theory might address these crimes. To this end, a literature review method was used in the study. Given the limited studies on the explanatory power of routine activity theory in the literature on artificial intelligence and crime, as well as the rapid pace of digitalization and the early stage of research on the subject, this study aims to contribute to the literature.

Keywords: *Artificial Intelligence, Crime, Crime Prevention and Prediction, Deepfake, Routine Activity Theory*

Giriş

İnsan gibi davranan ve düşünen makinalara ilişkin romanlara ve filmlere konu olan hayal, hızla ilerleyen teknolojiyle birlikte gerçekliğe dönüşmektedir. Gündelik hayat, yapay zekâ olarak adlandırmadığımız fakat sürekli kullandığımız, hayatı kolaylaştıran uygulamalarla çevrili durumdadır. Yol tarifinde kullanılan anlık yol durumunu güncelleyen haritalar ve telefonların sanal asistanları bugün akıllı telefon kullanan büyük çoğunluğun kullandığı yapay zekâ uygulamalarından bazılarıdır. Giderek artan dijitalleşme neticesinde gündelik hayat rutinleri ve alışkanlıklar dönüşüme uğramaktadır. Bu nedenlerle yapay zekâ çağında yaşadığımız söylenebilir.

Son 30 yılda dünya, geçmişte olduğundan çok daha hızlı bir şekilde değişmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında askeri alanda başlayan internet kullanımı, 1990'lara kadar Amerika'da gelişmiş ve ardından birkaç yıl içinde küresel olarak yaygınlaşmıştır (Cohen-Almagor, 2011, s. 46). Türkiye'de de bu teknoloji ortaya çıkışından çok kısa bir süre sonra, 1993 yılında, ODTÜ ile Washington arasında kurulan bağlantıyla kullanılmaya başlanmıştır (Gönenç, 2003, s. 95). O dönemde internet teknoloji kullanımı sınırlı alanlarda iken bugün geline nokta internet teknolojisi hayatın her alanına yayılarak ortaya çıktığı günden bugüne mesafenin hızla açılmasına yol açmıştır.

Teknolojideki hızlı büyüme ve ilerleme internet tabanlı pek çok uygulamayı insanların kullanımına açmıştır. Başlangıçta insan zekâsı olmaksızın pek bir anlamı olmayan uygulamalar döneminden yapay zekânın ön planda olduğu bir döneme geçilmiştir. Yapay zekâ, insanların tasarladığı ve makinaların kullandığı bir zekâ olarak tanımlanmaktadır (Tai, 2020, s. 339). Russel & Norvig (2010, s. 2) yapay zekânın ne olduğuna ilişkin farklı tanımlamaları dört grupta toplamış ve bu tanımların temellerini i) insan gibi davranmak ii) insan gibi düşünmek iii) rasyonel davranmak iv) rasyonel düşünmek olarak

belirlemişlerdir. Yapay zekâ genellikle, insanların problemleri çözmesine yardımcı olan ve insanların işlerini kolaylaştıran makinalar ve bilgisayarlar olarak algılanmaktadır (Tai, 2020). Bilgisayarların artık, sezgi ve kavrama özellikleri de dahil olmak üzere, birçok şeyi insanlar kadar ya da insanlardan daha iyi yapabildiği düşünülmektedir (Russell vd., 2010). Homo sapiens ile ilişkilendirilerek yapay zekâ, machina sapiens olarak da adlandırılmaktadır (Okuyucu Ergün, 2023).

Yapay zekânın zayıf yapay zekâ, genel yapay zekâ ve güçlü yapay zekâ olarak üç çeşidi vardır (Damar vd., 2024, s. 86) Zayıf yapay zekâ dar yapay zekâ olarak da bilinmektedir ve günümüzde en yaygın kullanılan türüdür (Broadhurst vd., 2019). Makinanın zekâsının dar bir alandaki tek bir görev ya da birkaç görevle sınırlı olduğu yapay zekâ türüdür. Genel yapay zekâ ise bir makinenin dünyayı herhangi bir insan kadar anlayacağı ve çok sayıda görevi yürütebileceği zekâ türüdür (Broadhurst vd., 2019). Genel yapay zekâ halen geliştirilme aşamasındadır ve yapay zekânın genel zekâyâ ulaşmasına çok az bir süre kaldığını, gelişiminin %88'ini tamamladığını düşünen uzmanlar mevcuttur (Roitblat, 2025). Ancak halihazırda genel yapay zekâ teorik düzlemde. Güçlü yapay zekâ ise insanı aşan bir zekâyâ sahip olan türüdür (Butz, 2021). Kimileri güçlü yapay zekâyâ ulaşılabilirliğine inanırken (Butz, 2021), kimilerine göre bu ütöpik bir yaklaşımdır (Damar vd., 2024).

Yapay zekânın gelişimiyle birlikte ekonomiden iletişime, kültürden siyasete kadar hayatın pek çok alanında değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler olumlu özellikler barındırdığı gibi çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu risklerin başında suç işleme ve suça maruz kalma gelmektedir. Özellikle yapay zekâyâ aşına olunmaması, yapay zekânın sınırlarının bilinmemesi bu risklerin artmasına sebep olmaktadır. Yapay zekâ ile suç arasındaki ilişkide yapay zekâ aracılığıyla işlenen suçlar olduğu gibi yapay zekâ tarafından işlenen suçlar da mevcuttur. Diğer yanılla, yapay zekâ suç tahminlemeleri yapabilmesi açısından suçun önlenmesinde ve takibinde de kullanılmaya çalışılmaktadır. Yapay zekâ ve suç üzerine yapılan yayınların meta analizinin yapıldığı bir çalışma 2017 yılından itibaren bu yayınlarda önemli derecede bir artış olduğunu belirtmektedir. Bu durum suç araştırmaları alanının yapay zekâyâ artan ilgisini ortaya koymaktadır. Fakat bu noktada ilgi çekici olan yapılan yayınların çoğunlukla bilgisayar bilimleri alanından olması, kriminoloji ya da suç araştırmaları alanlarından çok fazla yayının bulunmamasıdır (Campedelli, 2021, s. 511).

Yapay zekânın bir suç faili olarak ortaya çıkmasıyla birlikte yapılan çalışmalarda yapay zekânın cezai sorumluluğu meselesi önem kazanmıştır. Hallevy (2018, s. 114), yapay zekâda cezai sorumluluk meselesinin üç şekilde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir: i) Dolaylı Failin Sorumluluğu Modeli, ii) Olası Doğal Sonuçlardan Sorumluluk Modeli ve iii) Doğrudan Sorumluluk Modeli. Yapay zekâyâ sahip varlıklara cezai sorumluluk yüklendiği takdirde karşılaşılan cezalandırma sorununun gündeme geldiğinden bahsetmektedir. Şöyle ki suç işleyen bir yapay zekâ varlığı ceza hukukunda halihazırda var olan hapis, para cezası, idam vb. cezalara çarptırmak uygulanabilir değildir. Bundan dolayı

eğer ki yapay zekâ cezai sorumluluğa doğrudan sahipse ceza ayarlamaları yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ölüm cezasının karşılığı olarak yazılımın silinmesi, hapis cezasının karşılığı olarak belirli bir süre programlandığı işi yapmaması şeklinde ayarlamalar yapılabilir (Hallevy, 2018). Yapay zekânın cezai sorumluluğunun doğrudan olduğunun kabul edilmesi halinde dahi kullanıcı ve geliştiricilerin cezai sorumluluğu vardır. Diğer bir ifade ile yapay zekânın işlediği suçlarda sorumluluğun varlığı kabul edilse de edilmese de insanların sorumlu tutulması söz konusudur. Bu sorumluluk, kimi durumda insanların suç işleme gayesiyle yapay zekâ algoritmalarını oluşturmasından kimi durumda da bilinçli olmayan yazılım hatalarından kaynaklanmaktadır.

Yapay zekâ ve suç üzerine Türkiye’de yayınlanan literatür incelendiğinde hukuki boyutuna ve yapay zekâ aracılığıyla işlenen suçlara ağırlık verildiği görülmektedir. Güngör (2024), yapay zekânın suç işleme potansiyelini değerlendirdiği ve ceza hukukunda bu suçların sorumluluğunu tartıştığı makalesinde, günümüzdeki yapay zekânın programlandıkları işlevleri yerine getiren ve belirli algoritmaların dışına çıkamayan yapıları itibarıyla suç işleme unsurlarını barındırmadığını ve yalnızca bir araç olduklarını belirtmektedir ve cezai sorumluluğun program geliştiricileri ve kullanıcılarda olduğunu belirtmektedir. Karabal (2023), *Yapay Zekâda Hukuk İhlalleri* başlıklı çalışmada yapay zekâyâ hukuki sorumluluğun ancak elektronik ya da tüzel kişilik verilmesi ile sağlanabileceğini ifade etmekte ve bu durumun da hukuki düzenlemelerle mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Fakat hukuk, felsefe ve mühendislik disiplinlerinin iş birliği yapmasıyla mümkün olabileceğini de eklemektedir. Berk (2020), dijital çağın tehlikesi olarak adlandırdığı deepfake teknolojisinin nasıl çalıştığını anlatmaktadır. Deepfake teknolojisinin özellikle saygın ve ünlü kişiler için tehdit oluşturduğunu, siyasi krizlere yol açabileceğini (siyasilerin görüntülerine söylemedikleri sözleri ekleyerek), toplum içinde kötü niyetli eski sevgililerin bu teknoloji aracılığıyla özel hayatın gizliliğini ihlal edici görüntüler oluşturabileceğini belirtmektedir. Karakoç Keskin (2025), yapay zekâ aracılığıyla oluşturulan dezenformasyonun boyutlarını incelediği nitel çalışmada, en yaygın dezenformasyon çeşidinin manipülasyon olduğunu, ikinci sırada ise uydurmanın geldiğini belirtmektedir. Dezenformasyonun çoğunlukla yabancı hesaplar tarafından dolaşıma sokulduğunu yaptığı analiz neticesinde ortaya çıkarmaktadır. Ulusoy & İlhan (2025) da 2024 ABD Başkanlık seçimlerindeki deepfake aracılığıyla gerçekleştirilen dezenformasyonu incelediği çalışmada seçim süreci boyunca sosyal medya aracılığıyla oluşturulan sahte içeriklerin çoğunun adaylara yönelik olumsuz içerikler olduğunu, küçük bir oranının (%16) olumlu olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. “Yeni nesil tehdit” olarak isimlendirdiği deepfake uygulamalarının gerçekliği örtecek güçte olan en büyük manipülasyon aracı olduğu ve çoğunluğunun kötü niyetli ve tehdit oluşturan yapıda olduğunu belirten Özdemir (2021), deepfake’i tespit eden uygulamaların geliştirilmesine önem verilmesi gerektiğini ve bu uygulamaların ulaşılabilirliğinin kolay olması gerektiğini ifade etmektedir. Demircan (2021) deepfake konusunda yapılan yayınlar üzerine doküman analizi yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada deepfake uygulamalarının dolandırıcılık, itibar zedeleme, küçük düşürme ve siyasi manipülasyon aracı olarak kullanıldığını ve geleceğe ilişkin endişelerin artmasına sebep olduğu gibi gelişen teknolojinin çeşitli

fırsatları da getirebileceğini belirtmektedir. Tufan (2025), suçun sosyolojik bir olgu olduğunu belirttiği çalışmasında yapay zekânın sebep olduğu suçlardan ve yapay zekânın suç önlemede etkin kullanımından bahsetmekte fakat hukuki düzenlemelerin eksikliğini vurgulamaktadır. Ayrıca yapay zekânın oluşturabileceği zararların farkına varılmasını sağlayacak eğitimlerin önemine dikkat çekmektedir. Ak (2021), yapay zekânın iç ve dış güvenlik açısından kullanılabileceğini, terörden asayişe geçmiş olaylardan hareketle geleceğe yönelik yapılacak tahminlemelerle suçların önlenmesinde kullanılırken dikkat edilmesi gereken hususun, insan hakları çerçevesinde kişisel mahremiyet, yaşam hakkının korunması ve kişisel verilerin kullanımı gibi ilkelerin gözetilmesi olduğunu belirtmektedir. Arslan (2023), deepfake teknolojisi aracılığıyla işlenebilecek dolandırıcılık, siber zorbalık, manipülasyon ve yalancı şahitlik suçlarının işlenme biçimlerini anlattıktan sonra suçlu ve mağdurların özelliklerini anlattığı kriminoloji çalışmasında, özellikle kadınların, politikacıların, ünlülerin, kamuya mal olmuş kişilerin ve iş adamlarının mağdur hedef kitlesinde olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte suçlu karakteristiğini ortaya çıkarmak bu tür suçları işleyenlerin yaklaşık %90'ının yakalanmamış olmasından dolayı daha zor olduğunu belirtmekte fakat elde olan veriler üzerinden suçluların 15-25 yaş aralığında, asosyal ve psikolojik sıkıntıları olan ve denetimsiz ailelerden gelen kişiler olduğunu belirtmektedir.

Yapay zekâ ve suç meselesi iki boyutlu olarak ele alınabilir. Birinci boyutta yapay zekâ aracılığıyla işlenen ya da yapay zekânın işlediği suçlar yer alırken ikinci boyutta suç takibinde yapay zekânın kolaylaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Bir başka deyişle yapay zekânın suç oluşturma potansiyeli ve suçu önleyici rolü söz konusudur. Bu çalışmanın temel amacı, Rutin Aktivite Teorisi'nin yapay zekâ suçlarına uygulanabilirliğini incelemektir. Bu bağlamda, yapay zekâ ile suç arasındaki ilişki değerlendirilerek yapay zekâ aracılığıyla işlenen suçlar ve yapay zekânın bizzat fail olduğu suçlar ele alınmaktadır. Ayrıca, yapay zekânın suç incelemelerinde ve suçun önlenmesinde nasıl kullanıldığı ile yapay zekâyâ yönelik mevcut hukuki düzenlemeler de tartışılarak, Rutin Aktivite Teorisi çerçevesinde bütüncül bir analiz yapılacaktır. Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak ilgili literatür incelenmiş ve değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda SAGE, Google Scholar ve TR Dizin veritabanlarında yapay zekâ, suç, siber suçlar, deepfake ve rutin aktivite teorisi anahtar kelimeleri İngilizce ve Türkçe olarak taranmış, hukuk, kriminoloji, sosyoloji, medya ve psikoloji alanlarındaki yayınlar incelenmiş olup yapay zekânın teknik mühendislik boyutlarına odaklanan çalışmalar kapsam dışında bırakılmıştır. Yapay zekâ ve suç üzerine yapılan literatür çalışmasında rutin aktivite teorisinin açıklayıcılığı üzerine çalışmaların sınırlı olması ve konunun her geçen gün önem kazanması nedeniyle literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Yapay Zekâ Suçları ve Suç Takibinde Yapay Zekânın Kolaylaştırıcılığı

Yapay zekâ kullanımıyla birlikte geleneksel suçların ötesine geçilerek yeni suç tipleri ortaya çıkmaktadır. Bilgisayar teknolojisindeki ilerlemelere odaklanılırken ortaya çıkarabileceği olumsuz durumlar ilk etapta görmezden gelinerek tekno-iyimserlik (Hayward & Maas, 2021, s. 2) içine düşüldüğünden dolayı suç bilimi araştırmacıları için yapay zekâ suçları gizemini korumaktadır. Çünkü teknolojinin sınırları ve neleri getireceği tam olarak bilinmemektedir. Fakat eskiden düşünüldüğü gibi güllük gülistanlık olmadığı anlaşılmıştır. Bu suçların suç bilimi için gizemini korumasının bir diğer sebebi de kriminologların yeni teknolojinin ortaya çıkaracağı problemlerin farkında olmadan kendi disiplinleri içinde kalmalarıdır (Brown, 2006, s. 225). Kriminoloji elbette ki teknoloji devrimiyle birlikte kötü niyetli yetenekli bilgisayar kullanıcılarının işlediği siber suçlara eğilmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de siber suçlara yönelik cezai müeyyideler düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun 243, 244, 245 ve 246. maddeleri bilişim alanında suçlar başlığı altında yer almaktadır (Türk Ceza Kanunu, 2004). Yasada bilişim sistemine girme (md. 243), sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme (md. 244), banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması (md. 245), yasak cihaz ve programlar (md. 245) ile tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbiri uygulanması (md. 246) maddeleri yer almaktadır. Bilişim suçları kapsamına giren suçlara ilişkin cezai düzenlemeler yapay zekâ suçlarının tamamını kapsamamakta ve yapay zekâ suçlarına ilişkin hukuki tartışmalar sürmektedir. Bu noktada üzerinde en fazla durulan konu yapay zekânın cezai sorumluluğu meselesidir. Bu konu daha çok yapay zekâ aracılığıyla işlenen suçlarda ve yapay zekânın işlediği suçlarda önem kazanmaktadır. Cezai sorumluluğun geliştiricide mi, uygulayıcı da mı, geliştirme için finansman sağlayanda mı yoksa herhangi bir kişiliği olmayan yapay zekâ da mı olduğu tartışılmaktadır.

Yapay Zekâ Aracılığıyla İşlenen Suçlar

Yapay zekâ, geleneksel suçların yöntemlerini değiştirerek ya da tamamen geleneksel suçların dışına çıkılarak suç işlemeyi kolaylaştırmakta ve suçun doğasını değiştirmektedir. Suçlunun ve mağdurun aynı zaman ve mekânı kullandığı suçlardan farklı olarak zamansal ve mekânsal birlikteliğin zorunlu koşul olmadığı suçlar ortaya çıkmaktadır. Uyuşturucu kaçakçılığından teröre, dolandırıcılıktan dezenformasyona ve manipülasyona, kişisel bilgilerin çalınmasından cinsel suçlara kadar pek çok suç türü yapay zekâ destekli araçlar vasıtasıyla işlenen suçlar arasında yer almaktadır. Kullanılan araçlar ve hedefler değişkenlik göstermektedir. Bu tür suçlar, toplumun her tabakasından kişilere yönelik olabildiği gibi ulusal güvenliği tehdit eden ya da kurumlara karşı işlenen suçlarda olabilir (al Qatawneh vd., 2023). Aynı zamanda yapay zekâ destekli suçlar, geleneksel suçlardan farklı olarak küresel mahiyette gerçekleştirilebilir. Dünyanın bir ucundaki bir fail diğer ucundaki kişilere yönelik suç işleyebilir. Kimi durumda suçluya ulaşmak mümkün olamazken kimi durumda suçun ispatı da mümkün olamamaktadır. Her geçen gün

yenilenen teknolojinin risklerinin önceden tespitinin mümkün olmaması dolayısıyla hukukta bulunan boşluklar nedeniyle fail ya da failler cezalandırılmamaktadır.

Yapay zekâ kimi durumda suçun konusu olurken kimi durumda suçun aracı olmaktadır. Suç, bilgisayarın fiziksel bileşenlerini ya da donanımını hedef aldığıda konusu olurken bilgi sisteminin maddi olmayan bileşenleri yani yazılımı hedef alındığında araç olmaktadır (al Qatawneh vd., 2023). Eylem, yazılımın kopyalanması, silinmesi ya da değiştirilmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir. Suçun niteliği geleneksel suçlardan farklı olarak çoğunlukla finansal suçlardır. Şiddet içeren suçlardan ziyade failin belirli niteliklere sahip bilgisayar gibi elektronik cihazları kullanma becerisiyle ilişkili suçlar olduğundan dolayı doğası gereği daha az rahatsız edicidir (al Qatawneh vd., 2023).

Yapay zekâ aracılığıyla işlenen suçlarda en yaygın kullanılan araç deepfake teknolojisidir. Deepfake suçları yüz yaratma, yüz ve ifade değiştirme ve ses klonlama teknikleriyle kendisini göstermektedir (Anıkaydın, 2022; Arslan, 2023). Deepfake teknolojisinin sebep olduğu suçlar arasında yalan habercilik, finansal suçlar, dolandırıcılık, siyasi kirlilik, kadınlar ve azınlıklar gibi dezavantajlı gruplar aleyhine çeşitli tehlikeler yer almaktadır (Tseng, 2018). Deepfake teknolojisinin dünyada suç amaçlı ilk kullanımı 2017 yılında Reddit isimli sosyal ağda deepfake isimli kullanıcının ünlü isimlerin yüzlerinin pornografik videolara monte edilmesiyle gerçekleşmiştir (Mankoo, 2023; Özdemir, 2021). Amerikalı yönetmen Jordan Peele'nin 2018 yılında deepfake teknolojisinin manipülasyon için nasıl kullanılabileceğini göstermek amacıyla Obama'nın "Başkan Trump tam bir ahmaktır" diye başladığı bir konuşmayı "... halka açık yerlerde ben böyle şeyler söylemem... ama bir başkası söyleyebilir... Jordan Peele gibi" diye devam ettirdiği bir video yayınlamıştır (Vaccari & Chadwick, 2024). Bu, yapay zekânın siyasi manipülasyon için nasıl kullanılabileceğini gözler önüne seren ilk videodur.

Deepfake yoluyla işlenen en büyük dolandırıcılık hadiselerinden birisi 2024 yılında gerçekleşmiştir. Çokuluslu bir şirketin Hong Kong'taki finans çalışanı, şirketin İngiltere'deki finans müdüründen gelen e-postayla gizli bir ödeme yapması gerektiği yönünde bir talimat almıştır. Talimatın gizliliği ve aktarılması istenen tutarın yüksekliği nedeniyle çalışan, kimlik avı e-postası olduğu düşüncesiyle uygulamaya geçmemiştir. Ardından İngiltere'deki finans müdürünün yaptığı görüntülü video görüşmesinde diğer çalışanların görüntü ve seslerinin de olmasından dolayı talimatı uygulayarak 25,6 milyon dolar ödeyerek dolandırılmıştır. Görüntülerin ve seslerin birebir kopyalanması ve görüntülü görüşmede sadece bir kişinin olmaması finans çalışanının kandırılmasını sağlamıştır (Heather & Magramo, 2024). 2025 yılı Nisan ayında, deepfake teknolojisinin kullanıldığı bir vaka da Türkiye'de yaşanmıştır. Ankara merkezli bir yazılım şirketi bot müşteri tarafından dolandırılmıştır. Aylar süren zoom görüşmeleri ve bilgi alışverişleri sonrasında bir e-ticaret altyapısı geliştirme talebinde bulunulan yazılım şirketi, 5 milyon TL karşılığında yazılımı geliştirmek üzere anlaşma imzalamış fakat projenin tesliminden sonra ödemesini alamamıştır. Zoom kayıtlarının bilişim suçları tarafından incelenmesi neticesinde deepfake teknolojisiyle toplantıların yapıldığı anlaşılmıştır (Can, 2025). 2023

yılında da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın sahte videosu çeşitli platformlarda yayınlanarak, bu videoda Türkiye Petrolleri'ne yatırım yapılması tavsiyesi verip vaatlerde bulunması sağlanarak dolandırıcılık yapılmaya çalışılmıştır. İletişim Başkanlığı, yaptığı açıklama ile vatandaşları uyararak; videonun, Amerikan televizyon kanalına yaptığı açıklamalardaki görüntülerin kullanılarak yapıldığı bilgisini vermiştir (İletişim Başkanlığı, 2023). TPAO'nun yürüttüğü çalışmalarla 50 bin aldatıcı reklam engellenmiş ve 450 hesap kapatılmıştır (Anadolu Ajansı, 2023). Deepfake teknolojisinin sıklıkla kullanıldığı diğer alanda siyasi çıkar sağlamak için manipülasyon ve dezenformasyon oluşturmaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2024 yılındaki başkanlık seçimleri kampanyasında bütün adaylara yönelik olarak çok sayıda deepfake videosu, ses kaydı ve fotoğraf dolaşıma girmiştir (Ulusoy & İlhan, 2025). Yapay zekâ aracılığıyla çıkar sağlayanların, manipülasyon ve dezenformasyonun önüne geçebilmek için hukuki düzenlemelerin yapılması önem kazanmaktadır. Dezenformasyon ve manipülasyon bilgi kirliliğine sebep olarak ciddi tehditlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bireylerin karar verme süreçlerine müdahale edilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için denetim mekanizmalarını güçlendirmek önem kazanmaktadır. Fakat burada da değişimin ve teknolojik ilerlemenin hızıyla uyumlu olacak şekilde adaptasyon ve yenilenme gerekmektedir. Yapay zekânın sebep olduğu tehditlere karşı yapay zekânın etkin kullanımıyla sürecin gerisinde kalmamak önemlidir.

Yapay Zekânın İşlediği Suçlar

Yapay zekâ suç faili olabilir mi? Eğer suç işleme kapasitesine sahipse fail olacaktır. Bu noktada mesele yapay zekânın cezai sorumluluğuna gelmektedir. Yapay zekânın suç işlemesi halinde hukuki sorumluluğunun bulunmaması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Broadhurst vd. (2019) yapay zekâ uzmanlarının kontrolsüz ve kendisinin farkında olan bir yapay zekânın sebep olacağı tehlikelerle ilgili endişeli olduğunu fakat bu endişelerin yerinde olup olmadığının zamanla anlaşılacağını ifade etmektedir. Öte taraftan yapay zekânın suç işleme potansiyeli olduğu da düşünülmektedir (Güngör, 2024; Hallevy, 2018).

1981 yılında bir motosiklet fabrikasındaki işçinin robot tarafından yaptığı işe yönelik bir tehdit olarak algılanıp öldürülmesi hadisesi yapay zekânın işlediği ilk suç olarak kamuoyunda önemli bir yer işgal etmiş ve endişeye yol açmıştır (Hallevy, 2010). 2016 yılında Microsoft'un geliştirdiği sohbet robotu Tay, Twitter kullanıcılarıyla etkileşime girerek çok kısa bir sürede saldırgan, müstehcen ve ırkçı paylaşımlar yapmasından dolayı ilk paylaşımından 16 saat sonra kapatılmıştır (Neff & Nagy, 2016, s. 4922). Yapay zekâ sohbet robotu olan Tay'ın kullanıcılardan gelen etkileşimlerle nefret suçu işlemesi, rasyonelliği ne dereceye kadar sağlayabildiğini göstermektedir. Kullanıcılar, kendileri için eğlence malzemesi olan Tay ile yaptıkları özel sohbetlerde saldırgan ve ırkçı ifadeleri tekrarlamasını sağlayan özelliklerini harekete geçirmişlerdir. Microsoft'un araştırma başkanı Peter Lee yaptığı basın açıklamasında, güvenlik zafiyeti nedeniyle Tay'ın

tutumunu önceden tahmin edemediklerini ve attığı rahatsız edici ve saldırgan tweetler için üzgün olduğunu belirtmiştir (Lee, 2016). O'Neill (2015)'in *Daily Dot* haber sitesinde kaleme aldığı haber "İsviçre'de uyuşturucu satın alan robot yakalandı" başlığıyla çıkmıştır. *The random darknet shopper* isimli sanat projesi kapsamında deep web'i keşfetmek için haftalık 100 dolarlık bitcoin bütçesiyle rastgele bir ürün satın alıp sanatçılara gönderen bir çevrimiçi alışveriş botu tasarlanmıştır. Yaptığı alışverişleri sergilemişlerdir. Fakat satın aldığı ürünler içerisinde uyuşturucu hapların da bulunması sebebiyle robota ve ürünlere polis el koymuş ve üç ay sonra uyuşturucu haplar dışındaki ürünleri ve robotu serbest bırakmıştır (Kasperkevic, 2015). Sanatçılara herhangi bir ceza verilmemiştir. Bu olay, yapay zekânın yasal statüsü tartışmalarının gündeme gelmesine sebep olmuştur (Hayward & Maas, 2021).

Yapay zekânın suç işleme potansiyeli olduğunu düşünenler algoritmasındaki karmaşıklık ve öğrenme yeteneklerinin buna sebep olduğunu iddia etmektedir (Değirmenci, 2021). Ayrıca, zaman içinde robotlara irade özgürlüğünün verilebileceği dolayısıyla cezai sorumluluğu doğuracak özellikte olacakları düşünülmektedir (Akbulut, 2023). İnsanların suç davranışlarını belirleyen faktörlere ve yeteneklere, zamanla yapay zekânın da sahip olacağı iddia edilmektedir (Abbott & Sarch, 2019).

Yapay zekânın işlediği suçlar ya da işleyeceği suçlar programlama ve geliştirme süreçlerindeki hatalardan da kaynaklanabilir. Tay sohbet robotu örneğinde gelişen nefret suçunun, öngörülemeyen güvenlik zafiyeti nedeniyle olduğu geliştiricilerin kabul ettiği bir durum olmuştur. Böylesi bir yazılım hatası nedeniyle yapay zekânın işlediği suçların sorumluluğu ancak programı geliştiren ya da kullananlarda olmak durumundadır. Sorumluluğun yapay zekâda olduğu suçlar meselesi cezalandırmanın nasıl gerçekleşeceği ve cezai sorumluluğun herhangi bir kişiliği olmayan yapay zekâyâ nasıl yükleneceği tartışmasını beraberinde getirmektedir. Hallevy (2015), 17. yüzyıldan itibaren cezai sorumluluğun sadece insanlara özgü olmadığını belirtmektedir. Bu noktada, nasıl ki şirketlere tüzel kişilik verilmesiyle cezai sorumluluktan bahsedilebiliyorsa hukuki düzenlemelerle yapay zekâyâ da kişilik verilmesi gerektiği savunulmaktadır (Hallevy, 2018; Karabal, 2023). Yapay zekâ teknolojisi geliştikçe yasal çerçeve hızla değişmekte ve tartışmalar devam etmektedir (Pagallo, 2011, 2017). Yapay zekânın insan gibi düşünme ve karar verme yeteneğine sezgilerin ve duyguların da eklenme ihtimali, günümüzde etkin kullanılan değil fakat ütöpik olarak değerlendirilmesine rağmen geliştirilmeye çalışılan güçlü yapay zekâ, bilinçli suç işleme riskini beraberinde getirmekte ve öncesinde hukuki düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

Yapay Zekâ ile Suç Takibi ve Suçun Önlenmesi

Toplumsal düzeni sağlayabilmek için devletin koyduğu hukuk kurallarına aykırı davranılması neticesinde ortaya çıkan suç türleri teknolojideki gelişmelerle birlikte çeşitlenirken bir yandan da suç önleme çalışmaları açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Yapay zekâ uygulamalarında akıllı algoritmaların kullanılması suç

araştırmalarını da etkilemiştir. Makine öğrenmesi tabanlı suç analizi, veri toplama, sınıflama, tahmin etme ve görselleştirmeden oluşmaktadır (Kim vd., 2018). Yapay zekânın ve makine öğrenmesinin kullanılmasıyla birlikte suç eğilimleri ve tahminlemeleri kolaylaşmaktadır (Dakalbab vd., 2022). Suç araştırmalarının yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla yapılabilmesini kolaylaştıran çeşitli faktörler vardır. Bunlar arasında suça ilişkin verilere ulaşılabilirliğin artması, bilgisayar bilimleri alanlarından uzmanların suç araştırmalarına ilgisinin artması, geliştirilen istatistiksel yazılımlar ve programların kolaylaştırıcılığının artması gibi faktörler yer almaktadır (Campedelli, 2021, s. 524). Öte yandan yapay zekânın adli süreçlerde kullanılması hem heyecan hem de endişe meydana getirmektedir (Bennett Moses & Chan, 2014). Ceza adaleti yaklaşımları sistemlerinde var olan eşitsizlikler başlıca endişelerdendir. Yapılan araştırmalar, ceza adalet sürecinde bireylerin sosyo-ekonomik seviyeleri, etnik kökenleri, cinsiyet gibi özelliklerinin adli sürecin tüm aşamalarında çeşitli eşitsizlikler doğurduğunu ortaya koymaktadır (Khan, 2023, s. 27). Ayrıca, makinanın karar verme sürecinin gerçekleşebilmesi için insanlar tarafından sağlanan datanın büyük olması önemlidir. Data küçüldüğünde hata yapma ihtimali artmaktadır. Bununla birlikte bireyin biricikliği ve dolayısıyla eyleme geçiren kararlarının bireye özgü oluşu yapay zekânın yanlış karar vermesi ihtimalini doğurmaktadır. Yapay zekâ genele bakarak bir analiz yapmaktadır ve bu süreçte bu biriciklik es geçilmektedir (Broadhurst vd., 2019, s. 10).

Adli süreçlerde yapay zekâ kullanım alanları arasında suç laboratuvarı vaka yönetimi, DNA eşleştirme, metabolik profillemeye gibi adli tıp süreçleri, plaka tanıma, kapalı devre kamera gözetimi, yüz tanıma, suç haritalama ve mekânsal analiz yer almaktadır (R. A. Berk, 2021, s. 215). Suç davranışlarının önceden tahmin edilmesini sağlayan öngörücü polislik uygulamasında (Bennett Moses & Chan, 2016) yapay zekâ analizleri kullanılarak suç gerçekleşmeden önce önlenmesi hedeflenmektedir. Belirli bölgelerde ve belirli zamanlarda suç davranışlarında artışın olduğuna dair bir analiz ortaya koyulduktan sonra olası suç davranışlarının yer ve saat bilgisine dair tahminler neticesinde belirtilen bölgeye polis kuvvetlerinin gönderilmesi aracılığıyla suçun önlenmesi sağlanmaktadır (R. A. Berk, 2021, s. 216). Yapay zekâ uygulamalarından önce de bölgeden gelen ihbarlar, deneyimler ve çeşitli ipuçları kullanılarak basit haritalama yöntemiyle tahminleme yapılmaktaydı.

Yapay zekânın suçun aydınlatılmasında kullanılması suçun önlenmesinde kullanılmasından daha uzun bir geçmişe sahiptir ve daha çok rağbet görmüştür (Ak, 2021). Suçun aydınlatılması suç oranlarının artışında etkili olmuştur. Artış sayısının işlenen suçların aydınlatılmasıyla ilişkili olduğu düşünülünce bu durum olumlu olarak nitelenebilir. Fakat gelişen teknoloji ile birlikte suçların henüz işlenmeden önlenmesine yönelik faaliyetlere odaklanılması beklenmektedir. Bu sebeple yapay zekânın suç önlemeye ilişkin kullanımı giderek önem kazanmaktadır.

Rutin Aktivite Teorisinin Yapay Zekâ Suçlarına Uygulanması

Kriminoloji teorileri arasında siber suçları açıklamak için uygulanan belli başlı teoriler arasında rutin aktivite teorisi, öz kontrol teorisi, feminist suç teorisi, alt kültür, gerilim teorileri bulunmaktadır. Bu teorilerden siber suçları açıklamak için en yaygın olarak kullanılan rutin aktivite teorisidir. Yapay zekâ suçları ve siber suçların birbirine yakınlığı ve birbirini kapsayıcı yönü itibarıyla siber suçlarda uygulanan teoriler mercek altına alınmıştır. Bu çalışmada yapay zekâ suçlarını açıklamak için rutin aktivite teorisine odaklanılmıştır. Rutin aktivite teorisinin seçilme sebebi siber suçları açıklamak için en fazla kullanılan teori olmasıdır (Hasan, 2022; Holt & Bossler, 2009; Pratt vd., 2010; Yar, 2005).

Cohen & Felson (1979) tarafından ortaya koyulan rutin aktivite teorisi gündelik yaşamdaki rutin aktivitelerde meydana gelen yapısal değişikliklerin suç eyleminin oluşumuna etkisini ortaya koymaktadır. Rutin aktivite teorisine göre, suçun ortaya çıkabilmesi için üç unsur zaman ve mekânda bir araya gelebilmelidir. Bu unsurlar, motive olmuş suçlu, uygun hedef ve yetenekli koruyucuların yokluğudur. Klasik suç teorileri suçun oluşumunu açıklarken genellikle suçlu perspektifinden bakmakta, suçlunun bulunduğu çevre ya da kişilik özelliklerinin suçun oluşumuna etkisini ortaya koymaktadır. Rutin aktivite teorisi ise suç eyleminin ortaya çıkışını açıklarken hedefi de temel unsurlar içine eklemiştir. Teorinin temel iddiası bu üç unsurdan birinin yokluğu halinde suçun ortaya çıkmayacağı üzerinedir.

Rutin aktivite teorisi, siber suçlar konusuna uygulanmakta ve açıklamalar getirmektedir (Hawdon vd., 2020; Holt & Bossler, 2009; Kigerl, 2012; Reyns, 2013). Sanal dünyada uzun süre geçirme yani gündelik rutinlerin çevrimiçinde zaman geçirme şeklinde değişmesi gibi faktörler uygun hedef unsurunu açıklamakta kullanılmaktadır (Holt & Bossler, 2009; Kigerl, 2012; Reyns, 2013). Siber suçları engellemeye yardımcı olabilecek antivirüs programlarının, ailelerin bilgisayar kullanan çocukları denetleme mekanizmalarının yokluğu ve kullanıcıların siber suçlara dair bilgi eksiklikleri rutin aktivite teorisinde yetenekli koruyucuların yokluğu unsurunun ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Holt & Bossler, 2009; Marcum vd., 2010). Motive olmuş suçlular uygun hedef ve koruyucuların yokluğu ve eksikliği durumunda çıkar sağlamak için suç eylemine girişmektedir.

Bu açıklamaların bir kısmı yapay zekâ suçları için de geçerlidir. Rutin aktivite teorisinde suçun oluşmasını sağlayan unsurlar yapay zekâ bağlamında yeniden yorumlanabilir. *Motive olmuş kişiler*, yapay zekâyı araç olarak kullanan bireyler olduğu gibi Microsoft'un sohbet robotu Tay örneğinde olduğu gibi yapay zekânın doğrudan fail olduğu durumlar da vardır. *Uygun hedef* ise doğrudan bireyler ve kurumlar olabileceği gibi veritabanları da olabilir. *Yetenekli koruyucuların yokluğu* unsurunu, hukuki düzenlemelerin gelişen teknolojinin hızına ayak uyduramaması nedeniyle yetersiz kalması, kullanıcıların öz denetim mekanizmaları konusundaki bilgi, tecrübe ve eğitim eksiklikleri ve teknolojinin hızının ortaya çıkardığı güvenlik açıkları oluşturmaktadır. Özellikle yapay zekâ aracılığıyla suç işlemeye *motive olmuş kişiler*, *yetenekli koruyucuların yokluğu* yani adli

mekanizmaların teknolojik anlamda yetersizliği dolayısıyla yakalanma korkusu olmaksızın eylemlerini gerçekleştirmektedir. Siyasiler, ünlüler, iş insanları ya da toplumun diğer üyeleri yapay zekâ aracılığıyla gerçekleştirilecek suçların boyutlarını tam olarak bilemedikleri için *uygun hedef* haline gelmektedir. Özellikle deepfake uygulaması aracılığıyla oluşturulan görüntü ve sesin gerçek olmadığını anlayabilmek için yüksek nitelikli araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Deepfake uygulamaları, gerçeklik algısının bozulmasına sebep olmaktadır. Duyu organları aracılığıyla edinilen deneyimlerin gerçekliği tartışmalı hale gelmektedir. Örneğin seçimlerde yapılan manipülasyonlar ve dezenformasyon rutin aktivite teorisinin üç unsurunu da karşılamaktadır. Politikacılar seçimi kazanma *motivasyonu*yla rakipleri hakkında yapay görüntü ve videolar oluşturarak *uygun hedef* olarak belirledikleri seçmenin fikirlerini etkilemek istemektedir. Yapay zekâ uygulamalarının oluşturduğu video ve görüntülerin yapay olduğunun anlaşılması ve yayıldığı kaynağın bulunması uzmanlık gerektirdiği için denetim mekanizmalarının çalışmasının çok güç olması rutin aktivite teorisinde belirtilen *yetenekli koruyucuların yokluğu* unsuru da gerçekleşmiş olmaktadır. Ayrıca yapay zekâ suçlarına ilişkin hukuki düzenleme eksiklikleri de yetenekli koruyucuların yokluğu unsurunun oluşmasına sebep olmaktadır.

Rutin aktivite teorisindeki üç unsurdan uygun hedefin oluşması ve yetenekli koruyucuların yokluğu motive olmuş suçluların yapay zekâ aracılığıyla suç işleminin önünü açmaktadır. Geleneksel suçlardan farkı ise hedefin ve suçlunun zamansal ve mekânsal birlikteliğinin olmamasıdır. Cohen & Felson (1979), üç unsurun zamanda ve mekânda bir araya gelmesiyle suçun oluşacağını belirtmişlerdir. Fakat yapay zekâ suçları bağlamında bu birliktelik teorisyenlerin belirttiği gibi hedefin ve suçlunun zamanda ve mekânda birlikteliği şeklinde gerçekleşmemektedir. Yapay zekâ suçlarında mekân, dijital mekândır. Hedefin mekânı ip adresi, sosyal medya hesapları gibi dijital varlığını sürdürdüğü dijital mekândır. Suçlunun mekânı anonimdir, çeşitli teknolojileri kullanarak fiziksel mekânını gizlemek için yerinin bulunmasını sağlayacak ip adresi gibi kişisel bilgilerini anonimleştirir. Bulutlar, ağlar, veri akışının olduğu yerler suçlunun mekânıdır. Hedefe coğrafi yakınlığının anlamı yoktur. Hedefle arasında kıtalar olabilir. Zaman açısından düşünüldüğündeyse suçlu oluşturduğu algoritmalarla zamansızdır. Zamanda sürekli. Hedefin zamanını takip eder ve eylemini gerçekleştirir. Hedefin çevrimiçi olduğu saatler hedefin zamanıdır. Suçlu ile hedef bu zamanda bir araya gelmiş olur. Suçun üretildiği ve yayıldığı zamanın farklı olması da geleneksel suçlardan ayrıldığı yerlerden birisidir. Netice itibarıyla rutin aktivite teorisi yapay zekâ suçlarını açıklayabilecek niteliktedir. Anonim mekândaki motive olmuş suçlu, dijital mekânda varlığını sürdüren uygun hedefe yönelik olarak çevrimiçi zamanda yapay zekâyla oluşturulan suç unsurlarını tespit ve takip etme konusunda yetenekli koruyucuların yokluğunda suç eylemini gerçekleştirmektedir.

Sonuç

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte ilerleyen ve ilerlemeye devam edecek olan insana benzeyen ya da insanüstü düşünme, karar verme yeteneğine sahip olan yapay zekâ uygulamaları pek çok alanda hayatı ve iş süreçlerini kolaylaştırmakta ve verimliliği artırmaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ fırsatları olduğu kadar tehditler ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ aracılığıyla işlenen suçlar ve yapay zekânın işlediği suçlar bu risklerden bazılarıdır. Suç çeşitlerinin ve fırsatlarının çeşitlenmesi, yöntemlerinin geleneksel suçlardan ayrılmasıyla kendini gösteren yapay zekâ suçları, sınırlarının bilinmemesi ve her geçen gün teknolojinin ilerlemesi nedeniyle de araştırmacılar için gizemini korumaktadır. Bu bilinmezlik hukuki düzenlemelerin de gecikmesine sebep olmaktadır.

Yapay zekâ suçlarını açıklamak için rutin aktivite teorisinden faydalanmak mümkündür. Rutin aktivite teorisinde suçun ortaya çıkabilmesi motive olmuş suçlu, uygun hedef ve yetenekli koruyucuların yokluğu unsurları zamanda ve mekânda bir araya gelmek zorundadır. Unsurlardan birisinin yokluğu durumunda suç davranışı gerçekleşmemektedir. Yapay zekâ suçları rutin aktivite teorisine uyarlandığında, motive olmuş suçlu uygun hedefe yönelik suç davranışını yetenekli koruyucuların yokluğu durumunda yöneltmektedir. Yapay zekâ suçları açısından rutin aktivite teorisinin temel unsurlarından motive olmuş suçlu yapay zekâyı araç olarak kullanan bireyler ve yapay zekânın kendisi olurken, uygun hedef bireyler ve kurumlar olduğu kadar çeşitli dijital veritabanlarıdır. Hedefin, suçlunun kullandığı yapay zekâ araçlarından korunmasını sağlayacak bilgi, tecrübe ve altyapısının olmaması, suçluyu suç işlemekten caydıracak hukuki düzenlemelerin olmaması, işlediği suçun tespitinin ve takibinin yapılmasının zor olması gibi etkenler rutin aktivite teorisindeki üç unsurdan yetenekli koruyucuların yokluğuna tekabül etmektedir. Yapay zekâ suçları rutin aktivite teorisinin suçun oluşmasında gerekli olan unsurlarının biçimini değiştirirken zamansal-mekânsal birliktelik varsayımını temelden dönüştürmektedir. Zaman ve mekânda birliktelik meselesi geleneksel suçlardan farklı olarak gerçekleşmektedir. Suçlu anonim mekânda ve süresiz zamanda hedefin çevrimiçi zamanında ve dijital mekânında (ip adresi, sosyal medya sayfaları vb.) suç eylemini gerçekleştirmektedir. Fail ile mağdur arasındaki coğrafi mesafe önemini yitirmektedir. Bir diğer deyişle, yapay zekâ suçlarında zaman kesintisiz bir çevrimiçi varlık halini alırken mekân dijitalleşmektedir. Kimi durumda suçun üretildiği zaman ile mağduriyetin gerçekleştiği zaman arasında kopukluk ortaya çıkmaktadır. Bu durum rutin aktivite teorisinin yapay zekâ suçları bağlamında tartışılmasını ve klasik modelin bu bağlamda güncellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yapay zekâ suçları için uluslararası bir suç önleme mekanizmasının olmaması bu tür suçlarla mücadele imkânını sınırlandırmakta ve yeterli bilgi, araç ve zekâyâ sahip failerin eylemlerinin cezasız kalmasına sebep olmaktadır. Üniversitelerin adli sürecin tüm aşamalarındaki bölümlerine yapay zekâ derslerinin ve anabilim dallarının eklenmesi etkin mücadele açısından önemli görünmektedir. Yapay zekâ suçlarıyla mücadele etmek üzere

adli süreçte görev alan hâkimler, savcılar, polisler gibi yetkililerin teknolojik ilerlemenin getireceği yeniliklere uyum sağlayabilmeleri için düzenli eğitim programları tasarlanması gerekmektedir. Yapay zekâ suçlarının teknik takibi, ispatı ve yargılanma süreçleri teknik altyapı kadar hukuki düzenlemeleri de gerektirmektedir.

Suçun ortaya çıkmasının bağlı olduğu unsurlardan birisi, yetenekli koruyucunun yokluğu olduğuna göre koruyucuları güçlendirmek yapay zekâ suçlarını önleme çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Şöyle ki, yetenekli koruyucuları yapay zekâ suçları bağlamında yeniden düşünecek olursak hukuki düzenlemeler ve yaptırımlar önem kazanmaktadır. En büyük problem suç takibinin yapılması ve suçlunun yakalanması meselesidir. Yapay zekânın suç işlemede kullanılırken uygulanan teknolojinin üzerine çıkacak yapıya ulaşarak suçu aydınlatma ve suçluyu yakalama süreçleri geliştiği takdirde ve bu teknolojinin meydana getireceği suç ve suçlulara ilişkin hukuki düzenlemeler yapıldığı takdirde yetenekli koruyucular güçlenmiş olacak ve suçun ortaya çıkmasına sebep olacak unsurlardan biri ortadan kalkacaktır. Yapay zekânın sebep olduğu tehditlere karşı yapay zekânın etkin kullanımıyla sürecin gerisinde kalmamak önemlidir. Ayrıca suç hedefi olan kişilerin yetenekli koruyucu olarak nitelendirilebilecek olan bilgisayarlarında koruma programlarının olmaması ya da güçlü şifre kullanmamaları kişisel verilerin (görüntüler, şifreler vb.) ele geçirilmesini kolaylaştırmaktadır. Kişisel veriler yapay zekâ aracılığıyla işlenerek gerçek olmayan videolara dönüştürülmektedir. Gelişen teknolojinin ve yapay zekânın risklerine karşı toplumu bilinçlendirmek yetenekli koruyucuların etkin hale gelmesini sağlayacaktır. Bu durumda da rutin aktivite teorisinin ortaya koyduğu yetenekli koruyucuların yokluğu unsuru elimine edilerek suç davranışlarının azalması ya da önlenmesi sağlanabilecektir.

Kaynaklar

- Abbott, R., & Sarch, A. F. (2019). *Punishing Artificial Intelligence: Legal Fiction or Science Fiction* (SSRN Scholarly Paper 3327485). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3327485>
- Ak, T. (2021). Yapay Zekâ Teknolojileri, Güvenlik ve Kolluk Kuvvetinin Suç Önleme Faaliyetleri. *SDE Akademi*, 1(1), Article 1.
- Akbulut, B. (2023). Yapay Zeka ve Ceza Hukuku Sorumluluğu. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(4), Article 4. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1339596>
- al Qatawneh, I., Moussa, A., Haswa, M., Jaffal, Z., & Barafî, J. (2023). Artificial Intelligence Crimes. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 12(1), 143-150. <https://doi.org/10.36941/ajis-2023-0012>
- Anadolu Ajansı. (2023). *TPAO'dan sahte reklam uyarısı—Son Dakika Türkiye Haberleri* | NTV Haber. NTV. https://www.ntv.com.tr/turkiye/tpaodan-sahte-reklam-uyarisi,45NQCMFgIEKiJSQr_nC7vw
- Anıkaydın, İ. (2022). Deepfake Uygulamalarının Hukuki Boyutu. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 736-747. <https://doi.org/10.55179/dusbed.1131728>
- Arslan, F. (2023). Deepfake Technology: A Criminological Literature Review. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), Article 1. <https://doi.org/10.56701/shd.1293642>
- Bennett Moses, L., & Chan, J. (2014). *Using Big Data for Legal and Law Enforcement Decisions: Testing the New Tools* (SSRN Scholarly Paper 2513564). <https://papers.ssrn.com/abstract=2513564>
- Bennett Moses, L., & Chan, J. (2016). *Algorithmic Prediction in Policing: Assumptions, Evaluation, and Accountability* (SSRN Scholarly Paper 3742541). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3742541>

- Berk, M. E. (2020). Dijital Çağın Yeni Tehlikesi “Deepfake”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1-1. <https://doi.org/10.26466/opus.683819>
- Berk, R. A. (2021). Artificial Intelligence, Predictive Policing, and Risk Assessment for Law Enforcement. *Annual Review of Criminology*, 4(Volume 4, 2021), 209-237. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-051520-012342>
- Broadhurst, R., Maxim, D., Brown, P., & Trivedi, H. (2019). *Artificial Intelligence and Crime: A Report for the Korean Institute of Criminology*.
- Brown, S. (2006). The criminology of hybrids: Rethinking crime and law in technosocial networks. *Theoretical Criminology*, 10(2), 223-244. <https://doi.org/10.1177/1362480606063140>
- Butz, M. V. (2021). Towards Strong AI. *KI - Künstliche Intelligenz*, 35(1), 91-101. <https://doi.org/10.1007/s13218-021-00705-x>
- Campedelli, G. M. (2021). Where are we? Using Scopus to map the literature at the intersection between artificial intelligence and research on crime. *Journal of Computational Social Science*, 4(2), 503-530. <https://doi.org/10.1007/s42001-020-00082-9>
- Can, M. (2025). SON DAKİKA: Yapay zeka ile milyonluk vurgun! Akılalmaz tezgah: Deepfake ile oluşturup dolandırdılar. *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/son-dakika-yapay-zeka-ile-milyonluk-vurgun-akilalmaz-tezgah-deepfake-ile-olusturup-dolandirdilar>
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588-608. <https://doi.org/10.2307/2094589>
- Cohen-Almagor, R. (2011). Internet History. *International Journal of Technoethics*, 2(2), 45-64.
- Dakalbab, F., Abu Talib, M., Abu Waraga, O., Bou Nassif, A., Abbas, S., & Nasir, Q. (2022). Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review.

- Social Sciences & Humanities Open*, 6(1), 100342.
<https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2022.100342>
- Damar, M., Özen, A., Çakmak, Ü., Özoğuz, E., & Erenay, F. (2024). Super AI, Generative AI, Narrow AI and Chatbots: An Assessment of Artificial Intelligence Technologies for The Public Sector and Public Administration. *Journal of AI*, 8, 83-106.
<https://doi.org/10.61969/jai.1512906>
- Değirmenci, O. (2021). Yapay Zekâ ve Ceza Hukuku Sorumluluğu. *Ardahan Barosu Dergisi, Eylül*, 74-88.
- Demircan, B. (2021). “Gördüğün Her Şeye İnanma”: Derin Sahte Çalışmaları Üzerine Bir Doküman Analizi. *TRT Akademi*, 6(13), Article 13.
<https://doi.org/10.37679/trta.969162>
- Gönenç, E. Ö. (2003). İnternet ve Türkiye’deki Gelişimi. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, 87-98.
- Güngör, M. (2024). Yapay Zekânın Suç Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 6(2), 620-660. <https://doi.org/10.55009/bilisimhukukudergisi.1498256>
- Hallevy, G. (2010). The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities—From Science Fiction to Legal Social Control. *Akron Intellectual Property Journal*, 4, 171-199.
- Hallevy, G. (2015). *Liability for Crimes Involving Artificial Intelligence Systems*. Springer.
- Hallevy, G. (2018). Yapay Zekaya Sahip Varlıkların Cezai Sorumluluğu-Bilim Kurgudan Yasal Toplumsal Denetime (M. Fincan, Çev.). *Küresel Bakış*, 8(24), 111-142.
- Hasan, M. N. (2022). *Applicability of Routine Activity Theory: An analysis based on cybercrime in Bangladesh* (SSRN Scholarly Paper 4265385). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4265385>
- Hawdon, J., Parti, K., & Dearden, T. E. (2020). Cybercrime in America amid COVID-19: The Initial Results from a Natural Experiment. *American Journal of Criminal Justice: AJCJ*, 45(4), 546-562. <https://doi.org/10.1007/s12103-020-09534-4>

- Hayward, K. J., & Maas, M. M. (2021). Artificial intelligence and crime: A primer for criminologists. *Crime, Media, Culture: An International Journal*, 17(2), 209-233. <https://doi.org/10.1177/1741659020917434>
- Heather, C., & Magramo, K. (2024, Şubat 4). *Finance worker pays out \$25 million after video call with deepfake 'chief financial officer'*. CNN. <https://www.cnn.com/2024/02/04/asia/deepfake-cfo-scam-hong-kong-intl-hnk>
- Holt, T. J., & Bossler, A. M. (2009). Examining the applicability of lifestyle-routine activities theory for cybercrime victimization. *Deviant Behavior*, 30(1), 1-25. <https://doi.org/10.1080/01639620701876577>
- İletişim Başkanlığı. (2023). *Sahte reklam filmleri ve kısa mesaj dolandırıcılıkları hakkında açıklama* [Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı]. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/Haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-goruntulerinin-kullanildigi-sahte-reklam-filmi-hakkinda-aciklama/>
- Karabal, A. (2023). Yapay Zekada Hukuk İhlalleri. *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 6(2), Article 2. <https://doi.org/10.51404/metazihin.1269258>
- Karakoç Keskin, E. (2025). Türkiye’de Yapay Zekânın Dezenformasyon Karnesi: Yapay Zekâ ile Üretilen Dezenformasyona İlişin Doğruluk Kontrollerinin İçerik Analizi. *TRT Akademi*, 10(23), Article 23. <https://doi.org/10.37679/trta.1557154>
- Kasperkevic, J. (2015, Nisan 22). Swiss police release robot that bought ecstasy online. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/22/swiss-police-release-robot-random-darknet-shopper-ecstasy-deep-web>
- Khan, C. (2023). The Future of Criminology: Exploring Emerging Trends and Challenges. *Social Science Review Archives*, 1(1), Article 1.
- Kigerl, A. (2012). Routine Activity Theory and the Determinants of High Cybercrime Countries. *Soc. Sci. Comput. Rev.*, 30(4), 470-486. <https://doi.org/10.1177/0894439311422689>

- Kim, S., Joshi, P., Kalsi, P. S., & Taheri, P. (2018). Crime Analysis Through Machine Learning. *2018 IEEE 9th Annual Information Technology, Electronics and Mobile Communication Conference (IEMCON)*, 415-420. <https://doi.org/10.1109/IEMCON.2018.8614828>
- Lee, D. (2016, Mart 25). Tay: Microsoft issues apology over racist chatbot fiasco. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/technology-35902104>
- Mankoo, S. S. (2023). DeepFakes- The Digital Threat in the Real World. *Gyan Management Journal*, 17(1), 71-77. <https://doi.org/10.48165/gmj.2022.17.1.8>
- Marcum, C., Higgins, G., & Ricketts, M. (2010). Potential Factors of Online Victimization of Youth: An Examination of Adolescent Online Behaviors Utilizing Routine Activity Theory. *Deviant Behavior*, 31, 381-410. <https://doi.org/10.1080/01639620903004903>
- Neff, G., & Nagy, P. (2016). Talking to Bots: Symbiotic Agency and the Case of Tay. *International Journal of Communication*, 10, 4915-4931.
- Okuyucu Ergün, G. (2023). Machina Sapiens. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(2), Article 2. <https://doi.org/10.33629/auhfd.1288894>
- O'Neill, P. H. (2015). Drug-buying robot arrested in Switzerland. *daily dot*. <https://www.dailydot.com/unclick/random-darknet-shopper-seized/>
- Özdemir, Ş. (2021). Yeni Nesil Tehdit: Derin Kurgu (DeepFake). *TRT Akademi*, 6(13), Article 13. <https://doi.org/10.37679/trta.1002526>
- Pagallo, U. (2011). Robots of Just War: A Legal Perspective. *Philosophy and Technology*, 24(3), 307-323. <https://doi.org/10.1007/s13347-011-0024-9>
- Pagallo, U. (2017). AI and bad robots: The criminology of automation. İçinde *The Routledge Handbook of Technology, Crime and Justice* (ss. 643-653). <https://doi.org/10.4324/9781315743981>

- Pratt, T., Holtfreter, K., & Reisig, M. (2010). Routine Online Activity and Internet Fraud Targeting: Extending the Generality of Routine Activity Theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 47, 267-296. <https://doi.org/10.1177/0022427810365903>
- Reyns, B. (2013). Online Routines and Identity Theft Victimization Further Expanding Routine Activity Theory beyond Direct-Contact Offenses. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50, 216-238. <https://doi.org/10.1177/0022427811425539>
- Roitblat, H. (2025). *Some things to know about achieving artificial general intelligence* (arXiv:2502.07828). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2502.07828>
- Russell, S. J., Norvig, P., & Davis, E. (2010). *Artificial intelligence: A modern approach* (3rd ed). Prentice Hall.
- Tai, M. C.-T. (2020). The impact of artificial intelligence on human society and bioethics. *Tzu Chi Medical Journal*, 32(4), 339. https://doi.org/10.4103/tcmj.tcmj_71_20
- Tseng, P. (2018). *What Can The Law Do About 'Deepfake'?* [Litigation and Intellectual Property Bulletin]. McMillan. <https://mcmillan.ca/insights/what-can-the-law-do-about-deepfake/>
- Tufan, B. N. (2025). YAPAY ZEKÂ VE SUÇ: GELECEK AÇISINDAN HUKUKSAL VE ETİK TEHDİTLER. *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni*, 4(7), Article 7. <https://doi.org/10.60051/medbel.1585638>
- Türk Ceza Kanunu, 5237 § 10 (2004).
- Ulusoy, H., & İlhan, Ç. K. (2025). Siyasal İletişimde Yapay Zekâ Etkisi ve Deepfake (Derin Sahte) Dezenformasyonu: 2024 ABD Başkanlık Seçimleri Örneği. *TRT Akademi*, 10(23), Article 23. <https://doi.org/10.37679/trta.1563828>
- Vaccari, C., & Chadwick, A. (2024). Deepfake ve Dezenformasyon: Sentetik Siyasi Videoların Yanıltma, Belirsizlik ve Haberlere Duyulan Güven Üzerindeki Etkisini Araştırma. *Yeni Medya*, 17, Article 17.

Yar, M. (2005). The Novelty of ‘Cybercrime’ An Assessment in Light of Routine Activity Theory. *European Journal of Criminology*, 2, 407-427.
<https://doi.org/10.1177/147737080556056>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.18>

Volume 9/3

2025 p. 293-315

TÜRK HAMAM KÜLTÜRÜNDE YER ALAN OBJELERİN ZAMANSAL DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE TEMPORAL TRANSFORMATION OF OBJECTS IN TURKISH BATH CULTURE

Ahmet BAŞKAN*

ÖZ

İnsanların tasarladığı, makinaların kullandığı bir zekâ türü olan yapay zekânın gelişimi pek çok alanda değişimlere yol açmaktadır. Bu değişimler olumlu özellikler barındırdığı gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ ve suç ilişkisi bu riskli alan içindedir. Bu mesele iki boyutlu olarak ele alınabilir. Birinci boyutta yapay zekâ aracılığıyla işlenen ve yapay zekânın işlediği suçlar yer alırken ikinci boyutta suç takibinde yapay zekânın kolaylaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Yapay zekâ, geleneksel suçların yöntemlerini değiştirerek ya da tamamen geleneksel suçların dışına çıkılarak suç işlemeyi kolaylaştırmakta ve suçun doğasını değiştirmektedir. Suçlunun ve mağdurun aynı zaman ve mekânı kullandığı suçlardan ziyade zamansal ve mekânsal birlikteliğin zorunlu koşul olmadığı suçlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı yapay zekâ ve suç ilişkisiyle yapay zekânın cezai sorumluluğu meselesini irdelemek ve rutin aktivite teorisinin bu suçları ne şekilde ele alabileceğini ele almaktır. Bu amaçla, çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Yapay zekâ ve suç üzerine yapılan literatür çalışmasında rutin aktivite teorisinin açıklayıcılığı üzerine çalışmaların sınırlı olması ayrıca dijitalleşmenin hız kazanması ve konunun incelenmesinin erken dönemi olması nedeniyle literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Hamamı, Hamam Objeleri, Tasarım, Dönüşüm, Kültürel Bellek*

ABSTRACT

This study explores the evolution of Turkish bath (hammam) culture from past to present, focusing on the transformation of hammam-related objects in terms of form, function, and material within a design context. Hammams have historically served not only as spaces for cleanliness but also as significant social, cultural, and ritual environments. The research first examines the role and function of hammams in society from the Ottoman era to the present, followed by an analysis of bath rituals

* Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, E-mail: abaskan@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7541-8979, Amasya, Türkiye.

and the associated objects. Items such as basins, stone basins, loincloths, wooden clogs, and soap holders have been reinterpreted over time due to social transformation, modernization, and shifts in design approaches. Adopting a qualitative and descriptive method, the study analyzes both traditional and contemporary sources through literature review and field visits to Turkish baths and bath museums. The research reveals how traditional hammam objects have been adapted within contemporary design practices. It also investigates the relationship between the sustainability of hammam culture and the design transformation of its objects, aiming to construct a design memory rooted in this cultural heritage

Keywords: *Turkish Hammam, Hammam Objects, Design, Transformation, Cultural Memory*

Giriş

Su, dünyanın varoluşundan beri canlılığın yapı taşı olmuştur. Eski çağlardan itibaren insanlar her zaman suya yakın olmuşlar ve yaşamlarına suya göre konumlandırmışlardır. İnsanlık tarihinde su yaşam kaynağı olmasının yanı sıra temizlik ve sağlık açısından da temel bir unsurdur. Her kültürün farklı yıkanma ritüeli olsa da su her zaman vazgeçilmezdir. İnsanlar birçok kültürde iyileşmek, güzelleşmek, temizlenmek ve arınmak için su kaynaklarını kullanmış ve bu su kaynaklarına göre yapılar inşa ederek bir kültür oluşturmuşlardır.

İnsanla suyun buluştuğu, temizlenmek, yıkanmak ve ruhun arınması amacı ile kullanılan kapalı odalar, Antik Çağ Yunan Dünyasında deniz ve nehir kıyılarında bulunan özel mekanlar haline gelmiş, bu mekanlar zaman içinde mimari özellikler kazanarak, hamamların temelini oluşturmuştur (Bozok, 2005, s. 64). Bazı kaynaklarda ise hamam kültürü Sümerlere dayandırılrsa da Anadolu coğrafyasındaki hamamlar Türk Hamamı olarak bilinmektedir (Sami, 2017, s. 1533). Türkler, tarihte yurt tuttıkları yerlerde kendi kültürlerini yansıtan birçok yapı ortaya çıkarmışlardır. Bu çeşitli yapılardan yıkanma mekanları olan hamam özgün değerleriyle tarih sahnesinde yer alan diğer toplulukların hamam/banyolarından birçok yönden farklılaşmaktadır. Anadolu'ya gelen Türklerin beraberinde getirdikleri banyo geleneği Roma ve Bizans geleneğiyle birleşip, İslamiyet'in de emrettiği temizlik kurallarıyla bütünleşince suyun kullanımı yeni bir kültürü, Türk banyosunu ortaya çıkarmıştır. Türk Banyosu daha sonra kurumsallık kazanıp, yıkanılan yer anlamına gelen hamam kelimesiyle de Türk Hamamı olarak kendi geleneğini oluşturmuştur (Yılmazkaya, 2005, s. 15). Temizlik imandan gelir şiarını benimseyen Türk toplumu için de hayatın vazgeçilmez parçası, hemen hemen her yerleşim yerinin olmazsa olmaz mekânlarından olmuştur. Hayata geldiği başlangıç ve ölümle sonlanan bitiş noktası dâhil olmak üzere fiziksel ve ruhsal olarak suyla arınma Türk toplumu için hayatın hemen hemen her özel anında hamamlarda buluşma vardır (Mete ve Şerbetçi, 2023, s. 871).

Türk kültürünün önemli bir yer tutan hamamlar, günümüzde eskisi kadar olmasa da birçok törensel uygulama ve aktivite için kullanılmaktadır. Asıl işlevi olan yıkanmak ve temizlenmek amacı dışında hamamlar annelerin evlenecek yaştaki oğulları için eş adayı beğendiği, yakın komşu sohbetlerinin yapıldığı, bazı meslek gruplarının dönemsel olarak bir araya geldiği; sanat ve edebiyat konularının hasbıhal edildiği, bazen de eğlencelerin

yapıldığı yerler olarak toplumun hafızasında yerini almıştır (Sami, 2017, s. 1534). Tellak, külhanbeyi, natır gibi çalışanları ile özgün bir yapıya sahip hamamlarda önemli olaylardan önce veya sonra törenler düzenlenmiştir. Düğün öncesi gelinlerin düğüne hazırlandığı gelin hamamı, damatların arkadaşları ile birlikte gittiği damat(güvey) hamamı, askere gidecek gençler için asker hamamı, sünnet düğünleri öncesi sünnet hamamı, bir bebek doğduğunda yapılan lohusa hamamı, bebeğin kırk uçurma hamamı, cenazelerden sonra yas tutmak amacıyla yas hamamı gibi önemli olayların öncesinde veya sonrasında törensel bir arınma, yıkanma, temizlenme kültürü oluşmuştur.

Hamamlar, Osmanlı döneminde günlük yaşamda genellikle gündüz kadınlara ayrılmaktaydı. Hem kadın hem de erkekler için ayrı bölümlerden oluşan "çifte hamamlar"ın, kadınlar bölümünün kapısı yan sokağa açılmakta ve rahatlıkla girilip çıkılabilmekteydi. Mahallelerde sadece kadınlar için olan hamamlara "avret", çarşıda erkekler için olanlara da "rical hamamı" denmekteydi (Başa, 2009, s. 209). Günlük kent yaşamı içerisinde kadınların kısıtlı varoluşu nedeniyle hamamlar kadınlar açısından dışarı çıkmak ve eğlenmek için önemli bir aktivite olmuştur. Kadınların sabah erken saatlerden akşam vakitlerine kadar zaman geçirdikleri hamamda günlük olaylardan haberdar oldukları, evlenme çağı gelen oğullarına kız beğendikleri, güzelleşmek için bakım yaptıkları, sohbet ettikleri bir yer olmuştur. Özellikle gelin hamamı olduğunda, kına gecesinden önce düzenlenen organizasyonda börek, meyve gibi yiyeceklerin yenildiği çay, gazoz, şerbet gibi içecekler içildiği, gelinin düğüne hazırlandığı sazlı sözlü bir eğlence tertip edilirdi. Bu gelin hamamının olmazsa olmazı da hamam bohçasıdır. Bohçanın içinde hamam tası, sabun, süslemeli nalın (takunya), gelin için ipek peştamal, hamam beyazı adı verilen pul oyalı tülbent, kese, temiz ve kirli çamaşır için 2 adet küçük bohça, hamam yaygısı, sadece gelinin omzuna atılan ve onu diğer kızlardan ayıran keyfiye (kare formulu dokuma), baş, gövde ve bacaklar için hamam havlusu, peşkir (el havlusunun küçüğü) ve tel sırma işli havlular bulunurdu (Gökbel, 2019, s. 60). Hamam bohçasında yer alan bu objelere ek olarak sabunluk, kese, lif şerbetlik, killik, gülabdan, buhurdan gibi hamamlarda kullanılan aksesuarlar vardır. Bunların haricinde hamamlarda kullanılan kurna, musluk, mermer ve seramikler gibi hamamın mimari elemanı olan birçok objede vardır. Türk hamamı tüm bu kültürüyle ve kültürel objeleriyle yıllardan beri kuşaktan kuşağa aktarılmış, gelişmiş ve günümüze kadar ulaşmış, günümüzde de korunmaya değer kültür varlığına dönüşmüştür.

Türk hamam kültüründe kullanılan hamam objeleri, işlevselliklerinin yanı sıra estetik açıdan bir zanaat ürünü olarak oldukça özenle üretilmişlerdir. Metal taslar, işlemeli peştamallar, havlular, el yapımı sabunlar ve oyma detaylara sahip kurnalar, dönemin sanat anlayışını ve zanaatkârlık becerisini yansıtmaktadır. Modernleşme sürecinde Türk ev mimarisindeki dönüşümler ile her evde bir banyo olması ve her evin suya ulaşımı sonrası hamamların kullanımı da gün geçtikçe azalmıştır. Türk kültüründe hamamın önemi azalsa da günümüzde kültürel bir varlık olarak değerini korumaktadır. Ritüel olarak birçok hamam ritüeli günümüzde uygulanmasa da halen gelin hamamı gibi bazı ritüeller devam etmektedir (Kasapoğlu Akyol, 2020, s. 697). Temizlik ve yıkanmanın yanı sıra şifa bulmak

açısından da hamamlar halen toplum tarafından önemli görülmekte ve kaplıcalar, hamamlar sık sık ziyaret edilmektedir. Bu açıdan da geleneksel hamamların yanı sıra turistik değer olarak da spa ve wellness olarak bir dönüşüm de gerçekleşmektedir. 5 yıldızlı oteller, termal turizm bölgeleri gibi yerlerde de Türk hamamı turistik açıdan değer kazanmıştır. Hamam kültüründeki bu değişim ile birlikte hamamlarda kullanılan objelerinde kullanımı da gün geçtikçe azalmıştır. Toplumlar kimliklerini korumak ve devam ettirmek için mutlaka sahip oldukları kültürün muhafazasını sağlayan, kuşaklar arası aktarımını gerçekleştirerek ona süreklilik kazandıran ve gerektiğinde yeni koşullara ayak uydurmak adına güncellenebilen bir belleğe ihtiyaç duyarlar (Akın, 2018). Bu açıdan da el sanatlarının endüstriyel üretim karşısındaki yok olma tehlikesi, modern yaşam pratikleri ve kültürel hafıza aktarımının kaybolması gibi etkenlerle değerlendirince hamam objelerinin tarihi, estetik ve sanat değerlerinin korunması kültürel bellek açısından önemlidir. Bu çalışma da çoğu hamam objesinin kayboluş sürecinde, tekrar yorumlanarak endüstriyel olarak üretilen hamam objelerinin biçim, malzeme, işlev ve estetik değerlerinin tasarım açısından karşılaştırılarak, Türk Hamam Kültürünün kültürel bellek mirası olarak korunmasını amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan hamam kültürünün korunması ve yaşatılması kapsamında Türk Hamamında yer alan el sanatlarıyla üretilmiş objelerin endüstriyel olarak yeniden üretilmesi tasarım boyutunda betimsel yöntem ile incelenmiştir. Hamam objeleri ile ilgili literatür incelenmiş, hamam müzelerinde yer alan objeler ile günümüzde hamamlarda kullanılan objeler karşılaştırılmıştır. Hamam objelerinin günümüze yansımaları hamam vurgusu yapan ürünler, koleksiyonlar ve setler olarak araştırılmış ve tasarım yönünden incelenmiştir. Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda hamam objelerinin geçmiş örnekleri ile günümüz örnekleri karşılaştırılarak betimlenmiştir.

Araştırmada özellikle Osmanlı dönemine ait Türk hamamlarında kullanılan geleneksel hamam objeleri (tas, ibrik, kese, buhurdanlık, kildenlik nalın gibi) ve bu objelerin biçim, işlev ve malzeme olarak geçirdiği değişimler analiz edilmiştir. Ayrıca modern yaşam pratiklerinin ve günümüz hamam yaklaşımlarının, geleneksel hamam objeleri üzerindeki etkileri değerlendirilmiş ve günümüzde bu hamam objelerinin yeniden yorumlanması incelenmiştir.

HAMAM OBJELERİ

Hamamlarda kullanılan objeleri incelemeyi önce hamamları tanımlamak gereklidir. Hamamlar, doğal sıcak suyla veya ısıtma sistemi kurularak ısıtılan hamamlar olmak üzere ısıtma biçimine göre ayrılırlar. Doğal sıcak su kaynağı üzerine inşa edilerek ısıtılan hamamlar genellikle kaplıca olarak adlandırılır. Türk hamam kültürünü anlayabilmek için hamamların yapısını incelediğimizde hamamların belli başlı mimari özellikleri vardır. Yer döşemesi ve duvarların içinden geçen kanallarla ısıtılan hamamların yapısı soyunma yeri,

aralık, soğukluk, sıcaklık ve hamamın ısıtma bölümünün olduğu külhan olarak sıralanmaktadır (Özgen, 2016, s. 115).

Camekân-camegâh olarak da adlandırılan soyunmalık bölümü hamama gelen kişilerin hamama geldiklerinde kıyafetlerini değiştirmeleri ve hamam sonrasında da dinlenebilecekleri bir bölümdür (Yılmaz vd, 2021, s. 46). Geçmişte bu bölüm hamama gelen kişilerin yaygılarını (hamam döşemesi, hamam kilimi) sererek oturduğu, peştamallarını kuşandığı, sokak kıyafetlerini bohçaladığı, yıkama işlemi bitince dinlendiği, müşterilerin serinlemek için ayran ve aromatik sular gibi soğuk içecekler ve nargile içtiği yerdir (Köprülü, 2002; Tali, 2023). Ilıklık veya soğukluk denilen bölüm isminden de anlaşılacağı gibi ani sıcaklık değişimlerine maruz kalmamak için vücudun değişen sıcaklığa hazırlama bölümüdür. Burada halvetler, dinlenme yerleri, masaj yerleri, tıraşlık ve tuvaletler de yer alır. Duvarlarının etrafında alçak mermer sedirlerin bulunduğu ılıkılık zamanla Osmanlı Hamamlarında küçülmüştür (Yaman, 2010). Burada Sıcaklık bölümü ise hamamın en sıcak bölümüdür. Bu bölümde yıkanma eylemi gerçekleştirilir. Mekânın köşelerinde yer alan, kapıları olmayan küçük yıkanma hücrelerine halvet, bu hücreler arasında kalan genel yıkanma nişlerine ise eyvan denir (Yaman, 2010). Bu bölümün ortasında ısıtmalı hamamlarda genellikle göbek taşı bulunurken, kaplıca gibi doğal sıcak su ile ısınan hamamlarda ise havuz bulunur.

Hamama gelen müşteriler soğukluk, ılıkılık, sıcaklık bölümlerinde işleve göre farklı farklı eşyalar kullanmaktadır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan hamamlar, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kullanılır ve sosyo-kültürel olarak insanların birbiriyle iletişime girdiği alanlardır. Bu nedenle hamam ritüellerinde kullanılan objeler de büyük önem taşımaktadır. Bakır, pirinç, gümüş, seramik gibi hammaddelerden yapılan objeler hamam süresince oluşan ihtiyaçları karşılamak amacıyla estetik ve işlevsel olarak üretilmişlerdir. İşlevsel değerlerinin yanında sosyal statüyü de belli eden bu objeler Türk kültür tarihinin de önemli parçalarındandır. Kültür varlıklarının korunması gerekliliğinden yola çıkarak sadece hamam kültürünün değil, bu objelerinde hem geleneksel sanatların korunması hem de Türk kültürünü yansıtmaları bakımından ele alınarak üretilmesi gerekmektedir.

Geçmişte sosyal yaşam içerisinde önemli bir yere sahip olan hamamlar günümüzde de önemini korumaktadır. Günümüzde hamamlar eskisi gibi sosyal yaşamın içerisinde yer almasa da halen bazı yerlerde gelin hamamı gibi gelenekler devam ettirilmektedir. Ev yapıları değişerek bir şekilde her evde sıcak su ve banyo olsa da ülkemizin her şehrinde mutlaka hamam veya kaplıca bulunmaktadır. Hamamların turistik öneminin de anlaşılmasıyla günümüzde hamamlar daha çok sağlık ve rahatlamak için tercih edilmeye başlanmıştır. Yurtdışındaki banyo örneklerinin de etkisiyle birçok farklı ihtiyaç karşılanmaya başlamış ve sıcak soğuk havuzlar, sauna, spa, aromaterapi, masaj salonları, çamur banyoları gibi eklentilerle hamamlar turistik tesislere dönme eğilimi gösterse de Türk hamamı kültürü devam etmektedir. Türk hamamı kültürü, sadece bir temizlik ritüeli değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve estetik değerlerin iç içe geçtiği bir yaşam pratiğidir.

Bu kültür, yüzyıllar boyunca farklı dönemlerin toplumsal yapıları, yaşam tarzları ve teknolojik gelişmeleri doğrultusunda evrilmiş; bu evrim, kullanılan objelere de doğrudan yansımıştır.

Geçmişte kullanılan birçok hamam objesi günümüzde artık üretilmemektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de hamam bohçalarının artık günümüzde var olmamasıdır. Türk Kültüründe evlilik öncesi önemli bir yere sahip olan çeyizlerde yer alan bu hamam eşyaları artık günümüzde yerlerini banyolar için çeyiz eşyalarına bırakmışlardır. Takunyalar, nalınlar, hamam tasları gibi birçok obje artık günümüzde çeyizlerde yer almamaktadır ve el sanatları olarak kültürel bellek mirasından silinmektedirler. Endüstriyel üretimin hızla artması ve kolaylaşması, el sanatlarının yok olmasını hızlandırırken geçmişte önemli değere sahip eşyaların da önemini yitirmesi sadece hamam kültürünü değil günümüz el sanatlarını ve zanaatlarını da tehdit etmektedir.

Hamam bölümlerini açıklamasından sonra hamama gelen müşterilerin eylem sırasına kullandıkları hamam objelerini incelersek, ilk olarak hamama gelen müşteriler hamamın soyunmalık bölümünde kıyafetlerini çıkarıp peştamal ve terliklerini alırlar.

-Peştamal

Peştamal hamam kültürünün olmazsa olmaz eşyalarından birisidir. Bölgesel olarak tekstil üretim tekniklerine göre biçim olarak değişiklikler gösterse de hamam peştamalinin iki farklı kullanım amacı vardır. Bunlardan biri hamamda yıkanırken veya dinlenirken örtünme, diğeri de kurulanmaktır. Yıkanırken kullanılan peştamala su peştamalı, yıkanma işlemi bitip ıslak olanın çıkartılmasından sonra örtünmeye devam etmek için kuşanılana çıkma adı verilir (Yılmaz, 2013, s. 177). Geçmişte peştamallar genellikle pamuktan yapılırken, çıkma olarak kullanılan peştamallar pamuk olanların yanı sıra ipek olanları da tercih edilirdi (Deniz ve Kocakaya, 2020). Günümüzde ise peştamallar pamuk, keten ve bambu olarak üretilmektedir. Biçim yönünden ise hamamlarda kullanılan peştamallar ise genellikle pamuktan ve standart kırmızı veya mavi renklere sahip standart desenlere sahiptir. Günümüzde ise çıkma olarak isimlendirilen peştemalin yerini havlular almıştır. Havluların kurulatoryıcı özellikleri ve yumuşak dokusu sebebi ile peştamal yerine tercih edilmektedir. Resim 1’de geçmişte kullanılan peştamallar ile günümüzdeki peştamal ve havlular bir örnekle karşılaştırılmıştır.

Resim 1. (a) Eskişehir Hamam Müzesi, (b) Günümüz Hamam Peştamallerine Bir Örnek

Geçmişte kullanılan peştamallar el dokuması, işlemeli ve ipek gibi değerli kumaşlar olarak tercih edilirken, günümüzde hamamlarda kullanılan peştamallar standart desenli, herhangi bir işlemesi olmayan sıradan objelere dönmüşlerdir. Kıyafetlerini çıkaran kullanıcılar peştamallerini alarak yıkanmak amacıyla sıcaklık bölümüne geçerlerdi.

Günümüzde hamamlarında peştamaller hala güncelliğini korumaktadırlar ve hala birçok hamamda tercih edilmektedirler fakat müşterilerin tercihinine göre mayo şort kendileri getirip kullanabilmektedirler ya da hamam işletmesinden mayo şortlarda temin edilebilmektedir. Burada günümüz peştamallarına bir not düşmek gerekirse, peştamalin turistik bir objeye dönüşmesi ile birlikte peştamallarda işlevsel açıdan hamamlar değil banyo ve plajlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle birçok tekstil firması da farklı renk, desen ve malzemede peştamallar üretmektedir.

-Takunya-Nalın

Takunyalar üst kısmı deriden alt kısmı ahşaptan yapılan yüksek tabanlı terliklerdir. Takunyaya benzer bir diğer terlik türü de nalınlardır. Nalın genellikle şimşir, abanoz vb. sert dokulu ağaçlardan tek parça halinde oyularak yapılır. Kişiye özel ölçü alınarak yapılmayan takunyalar, kadınlar için 23 ve 25 cm'lik, erkekler için 26 ve 27 cm'lik kalıplar kullanılarak üretilirdi. Sağ ve sol ayaklar için ayrı kalıplar yoktur (Taş, 2017). Nalının altı iki ayaklı bir köprüyü andırırdı. Özellikle eski hamam nalınlarda alt kısım dar ve uzun bir balta biçiminde oyulurdu. Nalınlara yüksekliği 6-15 cm arasındaydı. Üzeri sedef, mercan kakmalı, sırma, sim, inci, ayna kırıkları ya da gümüş tellerle işlenirdi (Taş, 2017). (Resim 2 (a))

Günümüzde hamamlarda takunya veya nalın kullanımı neredeyse kalmamıştır. Günümüzde genellikle hamama gelenler ilk önce ayakkabılarını çıkarıp terliklerini almaktadırlar. Artık günümüzde plastiğin çok yaygınlaşması ve çok sayıda kolayca üretilmesi nedeniyle takunya yerine plastik terlikler tercih edilmektedir. (Resim 2 (b)) Estetik görünümünden uzak olsalar da kaydırmazlık özelliği, ucuz olması, çabuk kuruması gibi nedenlerden tercih edilmektedirler. İşlev olarak terlikler takunya ve nalınlara göre temizlik ve üretim kolaylığına sahip olsalar da estetik olarak mercan kakmalı, gümüş tel işlemeli gibi el işçiliğine sahip takunya ve nalınlara Türk el sanatlarının önemli örneklerinden olabilirken hamamlarda kullanılan terlikler herhangi bir estetik değerden uzaktır (Şekil 2).

(a)

(b)

Resim 2. (a)II. Bayezid Türk Hamam Kültürü Müzesinde Sergilenen Hamam Objeleri(istanbul.edu.tr, 2025) (b) Günümüz Hamam Terliklerine Bir Örnek

Hamamda peştemalini bağladıktan sonra kişi terliklerini de giyerek hamamın sıcaklık bölümüne geçer ve burada hamam yaygısı üzerine göbek taşını serer ve terlemeye başlar ve kese için vücut hazırlanır. Sonrasında hamam görevlisi tarafından bir kurna başında keselenir sonra sabunlanarak köpük banyosu yaptırılır. Köpük banyosundan sonra hamam tasları ile köpük temizlenir ve en son olarak da masaj yapılır.

-Hamam Tası

Hamam tasları da gümüş, bakır ya da pirinç malzemelerden üretilir, genellikle kabartmalı bir görünüme sahip, üzerinde Anadolu motiflerinin hâkim olduğu bitkisel, hayvansal şekiller bulunan kaplardır (Deniz ve Kocakaya, 2020). Hamam tasları, hamam metal objeler arasında üretimi en fazla yapılmış olan ve yıkanma esnasında hamam kurnasından su alıp dökmek için kullanılan, ağız kısımları geniş, orta kısımları genelde göbekli objelerdir. Çocuk hamam tasları, kına, rastık ve şifa tasları, kadın ve erkeklerin kullandıkları daha büyük taslar gibi çeşitleri bulunan tasların boyutları genel olarak 11.5 cm. ile 27.cm. arasında değişmektedir (Kalyoncu, 2021). (Resim 3)

Resim 3. Eskişehir Hamam Müzesi Hamam Tasları

Günümüz hamam tasları ise plastik veya paslanmaz çelik malzeme tercih edilmektedir. Resim 3'te görüleceği gibi estetikten uzak ama kurnadan su alıp dökme işlevini yerine getiren ürünler tercih edilmektedir. Kültürel bellek açısından düşündüğümüzde ise zanaat ürünleri olan işlemeli, bezemeli el işçiliğine sahip taslar günümüzde bakırcılar ve gümüşçüler tarafından üretilse de amacına uygun olarak hamamda veya yıkanırken

kullanılmamakta bir süs objesi olarak tercih edilmektedir, ayrıca çocuk hamam taşı, şifa taşı, kına taşı gibi özel amaçlarla üretilen tas çeşitleri de kullanılmadığı için yok olmaktadır.

Günümüz hamamlarında hamam taşı olarak ise birçok hamamda plastik taslar veya paslanmaz çelik taslar tercih edilmektedir. Resim 4'te görüleceği gibi estetikten uzak ama işlevsel ürünler tercih edilmektedir.

Resim 4. Günümüzde Hamamlarda Kullanılan Hamam Taslarına Bir Örnek

-Kese ve Sabunluk

Kese, bez şeklinde ya da doğal lif kabağından işlenerek elde edilen gözenekli özelliği sayesinde vücuttaki kirleri ovarak çıkarmak için kullanılan kumaş türü malzemedir. Yıkama sırasında ise geçmiş yıllardaki gibi kese ve sabunlanma devam etmektedir. Hamam çalışanı olan tellaklar ve natırlar müşterileri keseleyip, kirden arındırdıktan sonra sabunlayıp yıkarlar. Günümüzde de bu adet devam etmektedir. Tellak veya natır tarafından keselenmek istemeyen müşteriler ise kendi kese, sabunluk ve sabunlarını getirmektedirler. Biçimsel olarak ve işlevsel olarak keselerde yıllar içinde bir değişiklik olmamıştır. Sadece üretim biçimi olarak el dokuması keseler yerine hazır üretim keseler daha çok satılır ve kullanılır olmuştur. Sabunluk ise Türk Kültüründeki çeyiz geleneği ile geçmişten günümüze her ailede olan bir objedir, kolay örülebilir olması ve yün ipliklerden üretilmesi sabunluğun günümüzde de geçmişten gelen geleneğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Günümüzde çeyiz geleneğinin azalması ve plastik olarak üretilen liflerin kolay ulaşılabilir olmasıyla da sabunluklar yerine hazır liflerin tercih edildiği de gözlemlenebilmektedir (Resim 5).

Resim 5. Günümüzde Kullanılan Kесе ve Sabunluk Örnekleri

-Kirdenlik

Kirdenlik, içinde hamamda kullanılacak olan lif, kese, sabun gibi malzemelerin hamama götürüldüğü pirinç ya da bakır malzemeden yapılmış kapaklı kutulardır (Tufan, 2006: 59). Tufan, Ö. (2006). „Hamam Malzemeleri“, Hamam, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı. Hamam kazanı da denilen bu objelerin asıl işlevi hamam eşyalarının taşınmasıdır. Genellikle altı delik olup suyun süzülmesi sağlanmaktadır. Çapları 17 cm. ile 44 cm. arasında değişen bu kaplar (Kalyoncu, 2021) günümüzde artık kullanılmamaktadır. Bu kazanların altı delik olmayanları su taşımak için veya üzerine oturulmak içinde kullanılırdı. Kazıma, kabartma gibi teknikler kullanılarak bezeme yapılan kirdenliklerde geometrik, yazılı, bitki desenli ve şerit bordürler, armalar, bazı örneklerinde yazılı dekorlamalar görülmektedir (Resim 6).

Resim 6. (a) Eskişehir Hamam Müzesi Kirdenlik (b) Kirdenlik (Kalyoncu, 2021)

-Kildence (Sabunluk)

Türk hamam kültüründe önemli bir yere sahip olan kildence bazı yörelerde kildan veya kildanlık olarak da geçmektedir. Kildence içine sabun, kese, sabunluk gibi eşyaların konulduğu genellikle bakır ve pirinçten yapılan nadiren de gümüşten yapılan kapaklı bir kutudur. Kildence ismi geçmiş yıllarda kilin bir temizlik malzemesi olarak kullanılmasından gelmektedir. Bu kutular genelde kutunun içinde su birikmemesi için delikli olarak tasarlanmaktadır, fakat kilin bir miktar su ile karıştırılarak kullanılması nedeniyle de deliksiz olanlar da mevcuttur. Biçimsel olarak incelediğimizde yükseklikleri 4 cm. ile 23 cm. arasında değişmektedir. Formları genel olarak ovaldır. Üst kapakları menteşe ile alt gövdeye bağlanmıştır ve bir sürme ile de kutuların kilitlenmesi sağlanmıştır. Kildencelerin geç örneklerinde daha küçük ve dikdörtgen, kare, yuvarlak formlarda metal kutular kullanılmaya başlanmıştır (Kalyoncu, 2021). Kildencelere farklı türlerde bezemeler, oymalar, kabartmalar veya yivler kullanılarak estetik bir değer katılmıştır. Günümüzde ise bu objeler artık üretilmemektedir. Kültürel bellekten izleri zamanla silinmektedir.

Resim 7. Kildence/Kildanlık Örnekleri

-Hamam Süs Malzemeleri

Hamam süs malzemeleri müşterilerin kişisel bakım için kullandıkları eşyalardır. Bu eşyalar genellikle erkekler için makas, ustura, tarak, fırça, tas gibi eşyalardan oluşan tıraş takımları, kadınlar için sürmedan, ayna, tarak, ponza taşı gibi eşyalardır. Bu eşyalar işlevsel olarak kullanım amacına hizmet eden ürünler olsa da biçimsel olarak, estetik olarak, malzeme olarak birbirlerinden çok farklılıklar göstermektedirler (Resim 8). Günümüze gelirse ise erkekler için tıraş hamamda tıraş olmak gibi bir alışkanlık kalmamıştır. Bu nedenle tıraş takımları gibi eşyalar kullanılmamaktadır. İhtiyaç dahilinde ise kullan at olarak üretilmiş tıraş eşyaları kullanılabilir. Kadınların ise genellik süslenmek amacıyla bulundurdıkları bu eşyalar yine ayna tarak gibi el işçiliği ile pirinçten, gümüşten üretilmiş eşyalar yerini endüstriyel üretim süreci ile kadınların gündelik hayatta kullandıkları aynı işleve sahip ürünler kullanımı tercih edilmemektedir.

Resim 8. Eskişehir Hamam Müzesi

Yıkanma sonrası ise tekrar soğukluk kısmına gelir ve burada dinlenilir ve vücut hamamdan çıkmaya hazırlanır. Bu bölümde erkekler nargile, kahve veya soğuk içecekler içerlerdi. Bu dinlenme sırasında genellikle obje olarak leğen ve ibrik takımları, güzel koku yayması için buhurdanlıklar, gül suyu ikramı için gülabdanlıklar veya şerbetlikler kullanırdı. Son olarak bu bölümde hamam misafirleri kıyafetlerini değiştirir ve hamam bohçalarını toparlar ve hamamdan ayrılırlardı.

-Leğen-İbrik

Leğen ve ibrik Türk Kültüründe geçmişte sosyal yaşam bağlamında önemli bir yere sahiptir. Sadece hamamlarda değil evlerde de el yüz yıkamak, abdest almak gibi amaçlarla kullanılırdı. Hamamlarda ise genellikle yıkanma bittikten sonra soğukluk kısmına geçildiğinde abdest almak için kullanılırdı. Malzeme olarak bakır, pirinç, gümüş altın gibi birçok farklı metal malzemeden yapılmasının yanı sıra cam, seramik ve porselen ve örnekleri de mevcuttur. Biçimsel olarak incelediğimizde de suyun depolandığı şişkin bir alt kısma ve ince bir boyuna sahip bir gövdesi vardır. Bu gövdeden suyun akıtılması amacıyla uzun ince bir emzik ve ibriği tutmak için kavisli bir tutamağa sahiptir. Aynı zamanda kapaksız olanları da mevcut olmasına rağmen genellikle açılıp kapanır bir işleve sahip kapaklı bir yapıya sahiptir. Farklı malzemelerden yapılması nedeniyle de birçok farklı işleme tekniği ile bezeme yapılmış örnekleri mevcuttur. Osmanlı döneminde neredeyse her evde bulunması nedeniyle de bir gösteriş objesine de dönüşmüştür. Bu nedenle çok estetik açıdan değerlendirildiğinde detaylı ve değerli işlemlere de sahip ibrik örnekleri mevcuttur. Leğenler ise ibrikle bir takım olması nedeni ile benzer süslemeler sahiptir. İşlev olarak da leğenler ibrikten dökülen suyu depolama amacına sahiptir (Resim 9'da 1800'lü yıllarda yapılmış bir resimde yer alan leğen ibrik takımı ve günümüze gelen bir leğen ibrik takımı).

Günümüzde ise her evin suya ulaşımı sağlanması, banyo ve tuvaletlerin geçmişe göre birçok kullanım kolaylığı sağlaması sayesinde artık leğen ve ibrik takımları kullanılmamaktadır. Leğen ve ibrik takımları günümüzde artık dekor ve süs olarak kullanılmaktadır, bu nedenle yine geçmişte olduğu gibi el işçiliğine sahip sanatsal ürünler üretilmekte ve satılmaktadır (Resim 10).

Resim 9. Soğuklukta Çubuk Tutturerek Dinlenen Kadın (Camile Rogier/1810-1896) (Özgen, 2016) ve Leğen İbrik Örneği

Resim 10. Seramik ve Cam Üzeri İşlemeli Günümüz İbrik Örnekleri (İbrik Örnekleri, 2025)

-Buhurdan ve Gülabdan

Kelime, “tütsülük” anlamına gelmekte olup, aslı “bâhûrdan” kelimesine dayanmaktadır. Arapçada, yakılınca güzel kokulu dumanlar çıkaran tütsü maddelerine verilen “bâhûr” ismi, Farsçadan “-lık” anlamına gelen “-dan” ekini alarak, Osmanlıcaya buhurdan olarak geçmiştir (Erdem,1992). Hemen her toplumun dini ritüellerinde yerini bulan duman, farklı zamanlarda farklı malzemelerin yakılması ile elde edilmiş ve bu yakma işlemi için kullanılan kap formları da çeşitlenerek, litürjik bir malzeme olarak değer kazanmıştır (Geyik Karpuz ve Duran, 2019). Buhurdanlar Türk Hamam Kültüründe de misk, öd ağacı, sandal ağacı gibi farklı malzemeler yakılarak tütmesiyle hamamda etrafa güzel koku yayması amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Günümüzde ise hamam kültüründe kullanımı kalmamıştır (Resim 11 (a)).

Gülabdan ise hamamda yıkanıldıktan sonra cemagah bölümünde dinlenilirken gül suyu ikramında kullanılmaktadır. Genellikle alt kısmı şişkin üst kısmı uzun ince formda olan gülabdanların uç kısmında bulunan küçük deliklerden gül suyu dökülerek ikram edilirdi. Malzeme olarak pirinç, bakır, tombak gibi malzemelerden üretilir ve malzemeye göre çeşitli süslemeler ve bezemeler yapılırdı. Gülabdan kullanımı yine hamam kültüründe yok olmuştur fakat evlerde kullanılabilmektedir (Resim 11 (b)).

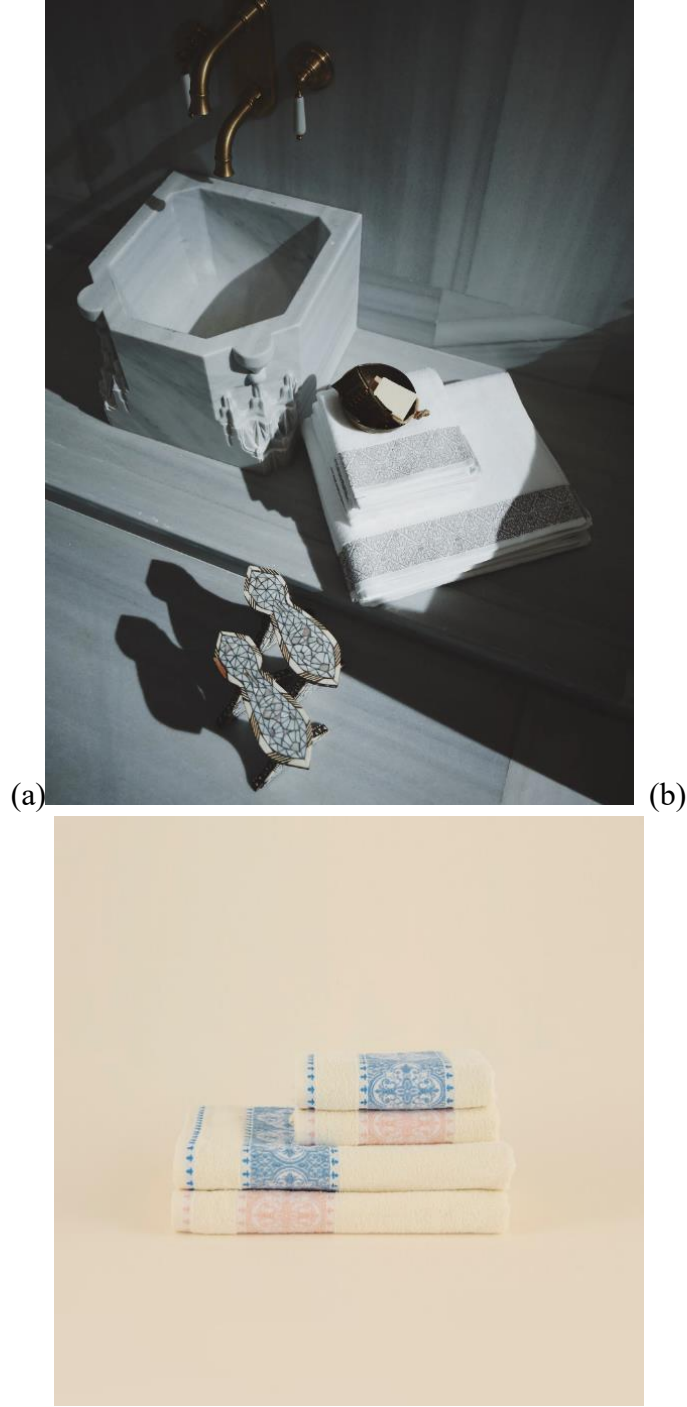
Resim 11. (a) Buhurdan (Kalyoncu,2021) , (b) Gülabdan (Ayhan, 2014)

-Havlu

Türk hamam kültüründe yıkanma sonrası ıslak peştemaller bırakılır ya kuru peştemallara sarılıp soğukluk bölümüne geçilir ya da havlulara sarılıp soğukluk bölümünde dinlenilir. Hamamda kullanılan havlular bel, sırt ve baş olmak üzere 3 parça olarak kullanılır. Havlular hamamda yıkanma sonrası süren terlemede teri emmesi amacıyla kullanılır. Geçmişte havlular tel sıra işleme, oya gibi süslemeler yapılarak estetik bir değerde katılırdı. Resim 12’de görülebileceği gibi Amasya Kumacık Hamamında müşterilere verilen havlular sıralanmıştır. Birçok hamamda yıkanma sonrası havlu kullanımı devam etmektedir. Hamamdaki havluları kullanmak istemeyen müşteriler ise kendi havlularını getirip kullanmaktadır. Hamamların turistik bir değer kazanması ile hamam havluları da ayrıca önem katmıştır. Birçok tekstil firması hamam konsepti adı altında hamam havlu setleri üretmekte ve satışa sunmaktadır, Resim 13 (a)’da görülebileceği gibi ünlü moda tasarımcısı Hussein Chaylayan tarafından tasarlanan havlu takımı da Zeyrek Çinili Hamam tarafından satışa sunulmaktadır (Resim 13).

Resim 12. Amasya Kumacık Hamamı

Resim 13. (a) Hussein Chalayan Tasarımlı Havlu Takımı (zeyreckinilihamam.com, 2025), (b)Hamam Havlu Takımına Bir Örnek

Kadınların hamamlarda yıkanmanın yanı sıra kendilerine bakım yaptıkları için hamamda kalma süreleri daha uzundur. Özellikle gelin hamamı gibi ritüellerde kadınlar yıkanma eyleminin yanında eğlendikleri ve getirmiş oldukları börek, sarma, meyve gibi yiyecekleri yedikleri için tef, cümbüş gibi enstrümanlar, tepsi, çanak çömlek gibi yiyecek kapları kullanılırdı.

Günümüzde ise gelin hamamları tekrar popüler olmuş ve birçok hamam bu konseptte uygun hamam etkinlikleri düzenlemektedir. Hamam kültürünün yaşatılması aynı zamanda hamamların ekonomik olarak yaşamını sürdürebilmesi adına bu etkinliklerin benimsenmesi önemlidir.

Hamamlarda konsept olarak sunulan bu etkinliklerde, gelin hamamı düzenleyenlerin getirmesi gerekenler ise geçmiş yıllara göre ritüeller günümüze uyarlanarak hamam eşyalarının bazıları farklılıklar göstermektedir. Bir hamamın internet sayfasında yer alan getirilmesi gerekenler listesinde; peştamal, havlu ve kese takımı, terlik, sabun, şampuan, banyo lifi, duş bonesi, kına yapmak isteyen olursa kına malzemeleri, krem ve nemlendirici ürünler, makyaj malzemeleri, kıyafetler, takı ve aksesuarlar (fotoğraf çekimi için), müzik ve eğlence için hoparlör veya enstrüman, atıştırmalık ve yiyecekler olmak üzere getirilmesi gerekenler sıralanmıştır. Hatta bazı hamamlar veya oteller bu eşyaların bazılarını hamam bohçası olarak müşterilerinin alımına sunmaktadır. Resim 14’de görülebileceği gibi kitsch olarak adlandırabileceğimiz uygulamalar da mevcuttur. Geçmişte bu etkinliklerin sosyal açıdan gelin ve kaynananın kaynaşması, gelinin gelin gideceği aileyle dayanışma içine girmesi açısından önemliken günümüzde tamamen eğlence amaçlı olması bu ritüelin sosyolojik olarak dönüşümünü gösterse de bir kültürün yaşatılması açısından önemlidir.

Resim 14. Günümüz Gelin Hamamı Konseptleri

Tartışma

Hamam objelerinin tasarımsal açıdan değerlendirilmesi sonucu gündelik hamam kültüründe objelerin geçmiş yıllardaki üretim sürecindeki özen artık yerini, seri üretime ve plastiğe bıraktığı söylenebilir. Ekonomik olarak tercih edilen bu ucuz ve erişimi kolay olan bu plastikler hamamların işlevselliği gereği gerçekleşmiştir. Geleneksel motifler ve süslemelerin endüstriyel üretime uyarlanmasıyla bir basitleşme süreci başlamıştır. Oyma motifler, bakır, pirinç işleme üzerine geleneksel el sanatları yerini plastiğe, ucuz altın kaplama süslere bırakmıştır. Kültürel anlamdan uzak, marketlerde satılan sıradan banyo aksesuarları, geleneksel bir setin parçasıymış gibi hamam seti adı altında pazarlanmaktadır.

Gündelik hamam yaşamındaki kitch estetiğinin yükselişinin aksine hamam kültürüne atfedilen değerin artışı ucuz ve kalitesiz hamam objelerinin üretiminin yanında endüstriyel

olarak kaliteli ve özenli hamam objelerinin üretilmesine neden olduğu da söylenebilir. Günümüzde geçmişe yönelik nostaljiye duyulan ilgi ile bir geri dönüş gözlemlenmektedir. Geleneksel hamam objeleri, yalnızca işlevsel bir amaçla değil; aynı zamanda dekoratif ve kültürel birer simge olarak da yeniden kullanılmaktadır. Bu durum, objelerin yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda anlamsal bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Örnek olarak pirinçten veya bakırdan yapılmış metal taslar artık banyolarda kullanılmamaktadır bunun yerine otantik mekân dekorasyonlarında ya da hediyelik eşya olarak yeniden kullanımı değerlendirilmektedir. Benzer şekilde, peştamallar plaj giysisi ya da ev tekstili ürünü olarak dekoratif amaçlarla yeniden yorumlanmaktadır. Sanatçılar ve tasarımcılar tarafından ele alınana hamamlarda kullanılan objelerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tekstil ürünlerindeki markalaşma ve tasarım süreci hamamlarda kullanılan havlu, peştamal gibi tekstil ürünlerine de yansımıştır. Birçok farklı markanın hamam koleksiyonu adı altında ürün setleri oluşturmuşlardır. Banyo ve bakım ürünlerinin de geçmiş yıllara göre değişmesi ve bu ürünlerin ambalajlanması, bakım ürünlerinin taşındığı kildenlik, sabunluk gibi kapların kaybolmasına yol açmıştır.

Günümüzde sosyal medya ve e-ticaret siteleri, hamam kültürünün popülerleşmesinde ve pazarlanmasında yeni bir olanak yaratmıştır. Geleneksel hamam objeleri, "spa ritüelleri" veya "otantik banyo deneyimi" gibi başlıklarla pazarlanmaktadır. Ayrıca hamamlarda kullanılan seramiklerin yapısı da seramik alanında gelişmelerden etkilenerek çeşitlenmiş, farklı çini ve süslemelere sahip hamamlar yapılmıştır (Resim 15). Genel hamamlarda ise işlevselliğin ön plana çıkması nedeniyle genellikle mermer ağırlıklı ürünlerin kullanıldığı söylenebilir. Özellikle otellerin hamam hizmeti vermesi ile birlikte müşteri memnuniyetini arttırmak amacıyla hamamların yapısal olarak tasarımlarında ve yıkanma süresince kullanılan hamam eşyalarında lüks ürünlerin kullanıldığı da gözlemlenebilmektedir.

Resim 15. Günümüz Hamam Seramikleri Örnekleri

Bu durum, hamam kültürünün, geleneksel bağlamından koparak global bir wellness trendinin parçası olarak yeniden yorumlandığını da göstermektedir. Hamam kültürü, sosyal medya ve turizm etkisi ile popülerleşerek, otantik köklerinden uzaklaşarak farklı bir deneyim olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, hamam objelerinin tarihsel dönüşümü, yalnızca biçimsel, işlevsel ve ihtiyaçların değişimi olarak değil; aynı zamanda estetik, kültürel ve ekonomik değişimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm, geçmişten günümüze sosyolojik bir değişimi örneklendirirken, tasarım ürünü olarak da kültürel bellek mirasının nasıl yeniden değerlendirilebileceğine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma sonucunda, Türk hamam kültürünün uzun yıllar boyunca gelişmesi ile birlikte sadece temizlenme ve arınma işlevi görmekle kalmayıp, zaman içerisinde sosyal, kültürel ve estetik bir değer oluşturduğu ve bu değerlerin aktarılmasında önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Hamamlar, geçmiş yıllarda evlilik öncesi, düğün sonrası, doğum gibi önemli olaylarda aile ve komşu ilişkilerinin geliştirilmesi gibi ritüeller oluşturmuş ve toplumsal hafızada önemli bir yer edinmiştir. Günümüz modern yaşam tarzının etkisiyle işlevsel olarak daha basitleşmiş bir forma evrilmiştir.

Çalışmada, hamam objelerinin el sanatları geleneğiyle üretilen özgün ve estetik ürünlerden, günümüz endüstriyel üretim yöntemleri üretime geçiş sürecinin bu objeler üzerindeki estetik ve kültürel değişim incelenmiştir. Geçmişteki hamam objeleri hem fonksiyonel olarak hem estetik olarak bir sosyal statü sembolü olarak da önem arz ederken, günümüz de bu önem yok olmuştur. Endüstriyel üretime geçiş bu özelliklerin büyük ölçüde kaybolmasına yol açmış, hamamın kültürel mirası üzerinde olumsuz olarak değerlendirilebilecek bir etki yaratmıştır. Bu durum, el sanatlarının ve özgün tasarımın korunmasının hem tarihsel hem de kültürel açıdan önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Günümüz hamamlarında, hamam ritüelleri eğlence ve turizm odaklı olarak kullanımının artması, Türk kültüründeki hamam mirasının modern yaşamla uyum göstermesi açısından

önemli bir gelişmedir. Hamam bohçaları veya geleneksel aksesuarların, modern spa, wellness ve hamam objelerine dönüşümü hem kültürel olarak hem ekonomik olarak sürdürülebilir bir potansiyel ortaya çıkarmıştır. Bu dönüşüm, yerel el sanatlarının korunmasını sağlamasa da geleneksel estetik değerlerin korunması çabasına olanak vermektedir.

Sonuç olarak, Türk hamam kültürü, köklü ve önemli tarihi ve işlevsel olarak önemi ile geçmişten günümüze gelen değerli bir kültürel varlıktır. Günümüzde endüstriyel üretimin ve modern yaşamın baskısına rağmen, hamam kültürünün simgesel boyutu ve ritüel değerlerinin var olması; yerel el sanat ürünlerinin, estetik değerlerinin ve Türk hamam kültürünün yarattığı toplumsal hafızanın gelecek nesillere aktarılması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Akın, B. (2018). Kültürel Bellek Ve Müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 13, 101–117. <https://doi.org/10.31722/konservatuvardergisi.496835>
- Ayhan, G. (2014). Muğla Müzesi’ndeki Mimari Tasvirli Gülabdan. *Journal of Turkish Studies*, 9, 61. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7453>
- Başa, B. A. (2009). Türk Hamam Kültürünün Spa & Wellness Mekânlarının Tasarımına Etkileri. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal of World of Turks*, 1(1).
- Bozok, D. (2005). Türk Hamami ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 62–86.
- Deniz, T., ve Kocakaya, E. (2020). Kültürel Miras Kapsamında Safranbolu’da Geleneksel Hamam Kültürü. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 3–24.
- Erdem, Sargon. (1992). “Buhurdan”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, 384
- Geyik Karpuz, G., ve Duran, A. (2019). Erzurum Müzesinde Bulunan Melek Figürlü İki Gümüş Buhurdan. *Journal of Turkish Research Institute*, 66, 435–452. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4162>
- Gökbel, F. M. (2019), Hamam Kültürü ve Seramik Yansımaları. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 43, 57–68. <https://doi.org/10.32547/ataunigsed.547881>
- Günümüz Gelin Hamamı Konseptleri. (2025, Mayıs 10). *Gelin Hamamı*. <https://www.kulliyehamam.com/hizmet/gelin-hamami>
- Günümüz Gelin Hamamı Konseptleri. (2025, Mayıs 10). *Gelin Hamamı Lidya Park Termal Otel*. <https://www.lidyaparktermalotel.com.tr/otel-hizmetlerimiz/gelin-hamami/>
- Günümüz Hamam Seramikleri Örnekleri. (2025, Mayıs 10). *Havuzlarınızı Okyanusa Dönüştürün*. [https://www.fayansart.com/fayans-art-kullanım-alanlari/havuz-hamam-spa-fayanslari/#iLightbox\[dfbe889e0163095a3bd\]/0](https://www.fayansart.com/fayans-art-kullanım-alanlari/havuz-hamam-spa-fayanslari/#iLightbox[dfbe889e0163095a3bd]/0)

- Günümüz Hamam Seramikleri Örnekleri. (2025, Mayıs 10). *Hamam Çinileri*. <https://www.lidyaparktermalotel.com.tr/otel-hizmetlerimiz/gelin-hamami/>
- Günümüz Hamam Peştamalları (2025, Mayıs 10) https://www.oteldukkani.com/sezlong-plaj-havlusu/378-hamam-pestemali.html?srsId=AfmBOopj8ZDPgTLEF_JJiNml4PUko-uMAD-MX2LNs5huY8QzyyO8kNCG
- Hamam Havlu Takımına Bir Örnek. (2025, Ağustos 20) <https://www.karaca-home.com/urun/karaca-home-cozy-bath--100-pamuk-4-parca-hamam-seti-mavi-pudra>
- Hussein Chalayan Tasarımlı Havlu Takımı. (2025, Mayıs 10). *Çinili Hamam Zeyrek*. <https://shop.zeyrekcinilihamam.com/products/banyo-havlusu>
- İbrik Örnekleri. (2025, Ağustos 20) <https://www.pasabahcemagazalari.com/firuze-sedefli-ibrik-p-000000000010015857/>
- İbrik Örnekleri. (2025, Ağustos 20) <https://kutahyaporselen.com/kutahya-porselen-el-yapimi-surahi-takimi-no-6>
- Kalyoncu, H. (2021). Türk Hamam Kültüründe Metal Objeler Ve Objelerin Form Ve Bezeme Özellikleri. *Akademik Hassasiyetler*, 8(16), 397–427.
- Kasapoğlu Akyol, P. (2020). “Suyla Arınma”dan Modern Zamanların “Gelin Hamamı”na: Tarihi Karacabey Hamamı’nda Gelin Hamamı. *Folklor/Edebiyat*, 26(103), 691–706. <https://doi.org/10.22559/folklor.1205>
- Köprülü, Ö. (2002). *Mimarlık tarihimizde önemli yer tutan halk hamam ve kaplıcalarının Bursa’da bulunan örneklerin incelenmesi*. I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Mete, F., ve Şerbetçi, M. (2023). Özel Zamanların Şahidi Kültür Kokan Mekanlar: Antep’in Hamamları. *Journal of History School*, LXIII, 868–891. <https://doi.org/10.29228/joh.64664>
- Özgen, Ö. (2016). Kültürel Miras Kapsamında “Türk Hamamı” Üzerine Bir İnceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 42, 111–138.
- Sami, K. (2017). Halk Kültürü Bağlamında Hamam (Lar)In Toplumsal Ve Mekânsal Dönüşümleri, Diyarbakir Tarihi “Suriçi” Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(64-Ek Sayı), 1531–1546. <https://doi.org/10.17755/esosder.311039>
- Tali, G. (2023). Hamam Kültürü. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 70, 3338–3347. <https://doi.org/10.29228/smryj.69100>
- Taş, H. (2017). Kaybolmakta Olan Bğr Maddğ Kültür Geleneğğ: Bursa’da Takunyacılık. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(4).

- Yaman, T. C. (2010). *Türk Hamamının Mekansal Kurgusu İstanbul Hamamları*. (Tez no. 276817) [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, B. (2013). Türk Hamam Kültüründe Peştamalin Yeri ve Teknik Özelliklerinin Günümüz Şartlarına Uyarlanması, *Akdeniz Sanat*, 6(12).
- Yılmaz, M. E., Çüçen, H. F. ve Tanrıveren, F. M. (2021). *Türk Hamam Mimarisi ve Beypazarı Rüstem Paşa Hamamı (Turkish Hammam Architecture and Beypazarı Rüstem Pasha Hammam)*. Gelin Kinan Kutlu Olsun: Türk Hamam Müzesi Koleksiyonu, Ürün Yayınları.
- Yılmazkaya, O. (2005). *Türk Hamamı İstanbul Hamamları Rehberi*. Çitlembik.
- II. Bayezid Türk Hamam Kültürü Müzesinde Sergilenen Hamam Objeleri. (2025, Mayıs 10). *İstanbul'un İkinci Büyük Hamamı: II. Bayezid Hamamı*. <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/istanbulun-ikinci-buyuk-hamami-ii-bayezid-hamami-4A00540034005F00570031007300560064007800500039007900700046006200610041004F003200370077003200>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.19>

Volume 9/3

2025 p. 316-336

KENTTE YAŞLANMAK: YAŞLI YOKSULLUĞU VE MEKÂNSAL DIŞLANMA

AGING IN THE CITY: ELDERLY POVERTY AND SPATIAL EXCLUSION

Osman ÖZTÜRK*

ÖZ

Yaşlılık, yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil; toplumsal, ekonomik ve mekânsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gereken çok katmanlı bir olgudur. Günümüzde doğurganlık oranlarındaki azalma, sağlık hizmetlerindeki gelişmeler ve yaşam süresinin uzaması, hem Türkiye’de hem de dünyada yaşlı nüfusun hızla artmasına yol açmaktadır. Bu demografik dönüşüm, özellikle kentlerde yaşayan yaşlı bireylerin karşılaştığı sorunları daha görünür hale getirmiştir. Kentlerde ikamet eden yaşlılar, sınırlı gelir kaynakları, sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği, barınma sorunları ve artan yaşam maliyetleri nedeniyle yoksulluk riskine daha açık bir konumdadır. Bunun yanı sıra, mekânsal dışlanma da yaşlı bireylerin gündelik yaşamlarını zorlaştıran temel sorunlardan biridir. Ulaşım, konut, kamusal alanlar ve sosyal hizmetlere erişimde karşılaşılan güçlükler, yaşlıların kent yaşamına aktif ve eşit biçimde katılımını sınırlamaktadır. Bu kısıtlılıklar, sosyal izolasyon ve yalnızlık riskini artırarak yaşlı bireylerin kırılganlığını daha da derinleştirmektedir. Bu noktada Dünya Sağlık Örgütü’nün geliştirdiği “Yaş Dostu Kentler” yaklaşımı, yaşlıların yalnızca korunması gereken bireyler olarak değil, toplumsal yaşamın aktif ve üretken bir parçası olarak görülmesini sağlayan kapsayıcı kent modelleri önermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, yaşlılık, yoksulluk ve mekânsal dışlanma arasındaki etkileşimi irdeleyerek, kentte yaşlanma olgusunu sosyal politika ve kentsel planlama perspektifinden değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yoksulluk, Yaş Dostu Kentler, Kent, Mekânsal Dışlanma, Sosyal İzolasyon, Yalnızlık

ABSTRACT

Aging is not merely a biological process; it is a multilayered phenomenon that must be addressed with its social, economic, and spatial dimensions. Declining fertility rates, advancements in healthcare, and increased life expectancy are leading to a rapid increase in the elderly population both in Turkey and globally. This demographic transformation has made the problems faced by older people, especially those living in cities, more visible. Elderly people living in cities are more vulnerable to the risk of

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji A.B.D., E-mail: osman_422@outlook.com, ORCID: 0000-0001-9820-3727, Aksaray, Türkiye.

poverty due to limited income sources, inadequate social support mechanisms, housing problems, and rising living costs. Furthermore, spatial exclusion is one of the fundamental problems that complicates the daily lives of older individuals. Difficulties encountered in accessing transportation, housing, public spaces, and social services limit the active and equal participation of older people in urban life. These limitations increase the risk of social isolation and loneliness, further exacerbating the vulnerability of older individuals. In this regard, the "Age-Friendly Cities" approach developed by the World Health Organization proposes inclusive urban models that ensure that older people are viewed not only as individuals requiring protection but also as active and productive members of social life. Therefore, this study examines the interaction between old age, poverty, and spatial exclusion, evaluating the phenomenon of aging in the city from the perspective of social policy and urban planning.

Keywords: *Old Age, Poverty, Age-Friendly Cities, City, Spatial Exclusion, Social Isolation, Loneliness*

Giriş

İnsan yaşamı, fiziksel, zihinsel ve sosyal açılardan sürekli bir dönüşüm süreci içinde şekillenir. Bu değişim süreci genel olarak "yaşlanma" olarak tanımlanırken, bireyin işlevsel kapasitesinin belirgin biçimde azaldığı ve bağımsız yaşam becerilerinin sınırlanmaya başladığı dönem ise "yaşlılık" olarak adlandırılmaktadır (Kalınkara, 2021). Yaşlılık kavramı, toplumların sosyal yapısı ve ele alındığı bilimsel disiplinden bağımsız olarak tek bir çerçevede değerlendirilemez; bu nedenle tanımı, alanın perspektifine göre farklılık gösterebilir. Genellikle yaşamın son aşaması olarak kabul edilen bu dönem, kendi içerisinde çeşitli alt gruplara ayrılarak sınıflandırılır. Bu ayrım, yaşlılık sürecinin çok yönlü doğasını ve bu evreye özgü ihtiyaç ile sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Durgun, 2015).

Yaşlılık, hangi disiplin kapsamında ele alınırsa alınsın, yaş aralığı ne olursa olsun ya da hangi toplumsal koşullarda yaşanırsa yaşansın, bireyin yaşam çevresinin ve etkileşim alanlarının daraldığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan bedensel sınırlılıklar ve sosyal çevreyle kurulan ilişkilerin zayıflaması, yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerini sürdürmesini zorlaştırmakta; hareket serbestliğiyle birlikte sosyal katılım düzeyini de önemli ölçüde sınırlamaktadır (Tutal & Üstün, 2009: 1).

Yaşlılık, günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Doğum oranlarındaki düşüş, sağlık alanındaki yenilikler, ortalama ömrün uzaması ve ölüm oranlarının azalması gibi etkenler, dünya genelinde yaşlı bireylerin nüfus içindeki payının hızla artmasına neden olmaktadır (Günaydın, 2020). Bu çerçevede, dünya genelinde 2011 yılında %7,7 olan yaşlı nüfus oranının, 2021 yılında %9,6'ya yükseldiği ifade edilmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre, yaşlı nüfus oranının 2040 yılında %14,5; 2060 yılında %18,7 ve 2080 yılında ise %21,8'e ulaşması beklenmektedir (Yüceşahin, 2011). Nitekim bu minvalde Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK) İstatistiklerle Yaşlılar (2024) raporuna göre, demografik dönüşüm sürecinden geçen Türkiye'de yaşlı nüfusun oranı, diğer yaş gruplarına kıyasla

daha hızlı bir artış göstermektedir. 2019 yılında %9,1 olan yaşlı nüfus oranının 2024 yılında %10,6'ya yükseldiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de nüfus projeksiyonlarının demografik göstergelerdeki mevcut yapının devam edeceğini varsayan ana senaryosuna göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında %13,5, 2040 yılında %17,9, 2060 yılında %27,0, 2080 yılında %33,4 ve 2100 yılında %33,6 olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2024).

Bu veriler ekseninde, yaşlılık üzerine yapılan araştırmalarda kentleşme dinamiklerinin yanı sıra, kent içindeki toplumsal ve kamusal alanların yaşlı bireylerle kurduğu ilişkinin kritik rolünü ortaya koymaktadır. Şehirlerde yaşlı nüfusun artışı, kentsel mekânların bu dönüşüme uyum sağlaması için çeşitli düzenlemeleri kaçınılmaz hale getirmektedir (Avşar Arık, 2021: 48). Günümüzde hem Türkiye'de hem de dünya genelinde yaşam süresinin uzaması, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve yaşam standartlarının yükselmesiyle birlikte yaşlı nüfusta gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Bu demografik değişim, özellikle kent yaşamında yalnız başına yaşayan yaşlı bireyler açısından ciddi bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Sürekli yenilenen ve hızla değişen kent yaşamına bireysel olarak ayak uydurmaya çalışan yaşlılar, fiziksel yıpranmanın yanı sıra ekonomik zorluklar ve psikolojik baskılarla da karşı karşıya kalmaktadır (Köse & Erkan, 2014: 39).

Toplumsal dönüşüm süreçlerinin en belirgin izlerini kent mekânlarında görmek mümkündür. Modernleşme, sanayileşme ve kapitalizmin etkisiyle kent dokusu sürekli bir değişim içinde şekillenmiş; insan ve mekân arasındaki ilişki de bu dönüşüme paralel olarak yeniden anlam kazanmıştır. Gecekondulaşmadan yüksek katlı apartmanlara, uydu kentlerden kentsel dönüşüm projelerine uzanan bu değişim süreci, artan nüfusla birlikte bireyler için yeni yaşam alanları oluştururken, kentlerin sosyokültürel yapısını da köklü biçimde dönüştürmüştür (İsen, 2022: 30).

Kentler, yalnızca yapılaşmış alanlardan ve fiziksel altyapılardan ibaret olmayıp, aynı zamanda içinde yaşayan bireylerin sosyal, kültürel ve psikolojik etkileşimleriyle sürekli olarak şekillenen dinamik yaşam alanlarıdır. Kentsel alanların işlevsel ve kapsayıcı biçimde kullanılması, bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmaz; aynı zamanda insanlar ve topluluklar arasındaki ilişkileri güçlendirerek, bireyin çevresiyle kurduğu etkileşimi daha derin ve anlamlı bir boyuta taşımaktadır (Atabek, 2002). Kent yaşamı, bireyin yalnızca barınma ya da ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını değil; aynı zamanda sosyalleşme, kültürel katılım ve psikolojik doyum gibi daha karmaşık gereksinimlerini karşılayan çok yönlü mekânlardan oluşmaktadır. Günlük hayatın sürdürülebilirliği için gerekli olan dinlenme, alışveriş, iş, sosyal etkileşim ve ulaşım gibi işlevsel alanlar, bireyin şehirle kurduğu ilişkiyi derinleştirerek, mekânsal aidiyet duygusunu pekiştirmektedir (Özkan vd., 2003).

Yaşlı bireylerde yoksulluk, hayat standartlarının artışı ve sağlık alanındaki gelişmelere rağmen önemini koruyan bir toplumsal sorun olarak gün yüzüne çıkmıştır. Bu kesimin günlük gereksinimlerini karşılama kapasitesini sınırlayan yoksulluk; ekonomik zorluklar, sosyal dışlanma ve kültürel adaletsizliklerle iç içe geçmiş, bu nedenle “yaşlı yoksulluğu” yalnızca maddi yetersizlik değil, aynı zamanda bir ayrımcılık biçimi haline gelmiştir.

Kentleşmenin hız kazandığı ülkelerimizde, 1950’lerde başlayan göç dalgasının ardından yaşlı nüfusun büyük bir kısmı kentsel alanlarda yaşamaktadır. Kırsalda bile sorunlarla mücadele eden yaşlı bireyler, şehirlerde çok daha karmaşık çok katmanlı sorunlarla karşı karşıyadır. Kent içinde yaşlı yoksulluğu; gelir eşitsizliği, emek piyasasındaki zorluklar, sosyal destek yetersizliği, cinsiyet eşitsizliği, yaş temelli ayrımcılık, sosyal dışlanma ve kesişimsel dezavantajlar gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Artan yaşam maliyetleri (özellikle kira, gıda ve enerji gibi temel harcamalardaki yükseliş) yaşlı bireylerin sınırlı gelirleriyle başa çıkmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Emekli maaşı veya sınırlı sosyal yardımlar ile geçinen yaşlılar, giderlerini karşılamaya çalışan toplumun diğer kesimlerinden bile zor durumdadır. Bu nedenle kentli yaşlılar, yaşamlarını sürdürmek adına bazen birden fazla strateji geliştirme gereği duymakta; bu da onların en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamada güçlük çekmesine neden olmaktadır (Gül, 2025: 1).

Kentler, yalnızca fiziksel yapılar değil; aynı zamanda içinde yaşayan bireylerin eşit ve onurlu bir yaşam sürebilmesi için gerekli sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel koşulları sağlayan ortak yaşam alanlarıdır. Ancak, düzensiz nüfus yoğunluğu, kontrolsüz kentleşme ve yapısal yetersizlikler gibi çeşitli etkenler, özellikle hassas grupların şehirde yaşama hakkını sınırlayabilmektedir. Bu durum, kent yaşamına erişim konusunda zaten çeşitli engellerle karşılaşan yaşlı bireyler için daha da çarpıcı hâle gelmektedir. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte, yaşlı bireylerin mekânsal alanlardan dışlanması ve kentsel imkânlardan yeterince yararlanamaması, giderek daha belirgin ve kronik bir sorun olarak öne çıkmaktadır (AGE, 2016).

Yaşlı bireyler açısından mekânsal dışlanma; şehirde sunulan imkânlarla erişememe, fiziksel çevrenin yaşlıların ihtiyaçlarına uygun biçimde tasarlanmaması ve toplumsal yaşama katılımın sınırlanması gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Mekânın bireyin yaşam kalitesi üzerindeki belirleyici rolü düşünüldüğünde, bu dışlanma biçimi yaşlıların kentte aktif bir şekilde varlık göstermelerini zorlaştırmakta; kentsel hizmetlerden ve haklardan yeterince yararlanamamalarına yol açmaktadır. Bu durum, yaşlı bireylerin kent yaşamında daha marjinal ve pasif bir konumda kalmalarına neden olmaktadır (Tournier & Vidovićová, 2021).

Küresel ölçekte yaşanan nüfus yapısı, kentlerin fiziksel, sosyal ve kültürel altyapılarının yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Yaşlı bireylerin kent yaşamına aktif, güvenli ve bağımsız biçimde katılımını sağlayacak mekânsal ve toplumsal düzenlemelere olan ihtiyaç giderek artmaktadır (Zengin Taş vd., 2023). Bu çerçevede, Dünya Sağlık Örgütü’nün 2007’de başlattığı “Yaş Dostu Kentler” girişimi, kentleri yaşlıların ihtiyaçlarına duyarlı biçimde dönüştürmeyi hedefleyen kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır (DSÖ, 2007). Söz konusu yaklaşım, yaşlı bireyleri sadece korunması gereken bir grup değil; üretken, katılımcı ve kent yaşamının aktif bir parçası olarak değerlendirmeyi ön plana çıkarmaktadır (Van Hoof vd., 2018).

Bu çalışma, yaşlılıkla birlikte artan yoksulluk riskini ve kentsel mekânlarda yaşlı bireylerin karşılaştığı dışlayıcı yapıları ele alarak, kentte yaşlanma olgusunun çok boyutlu bir

analizini sunmayı amaçlamaktadır. Böylece, yaşlı bireylerin kent yaşamındaki yerinin daha kapsayıcı bir perspektifle değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Yaşlılık ve Kentsel Yaşlanma

Gerontoloji ve geriatri alanlarında sürekli olarak kullanılan ancak çoğu zaman birbirine karıştırılan terimler; “yaşlanma”, “yaşlılık” ve “ihtiyarlık” olarak söyleyebiliriz. Bu terimler incelendiğinde, aralarındaki sınırların belli olmadığı ve kimi durumlarda yanlış biçimde birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmüştür. Nitekim cansız varlıklar için süreç içerisinde ortaya çıkan değişim “aşınma” veya “bozulma” olarak adlandırılırken, canlılar söz konusu olduğunda “yaşlanma” kavramı tercih edilmektedir. Bunun nedeni, yaşlanmanın yalnızca aşınma ve bozulma sürecini değil, aynı zamanda canlı organizmalarda var olan onarım ve yenilenme mekanizmalarını da kapsamasıdır. Bu bağlamda yaşlanma, her canlı için doğumla başlayıp ölümle tamamlanan doğal bir sürece tekabül etmektedir. “Yaşlılık” ise, kelime anlamıyla, ileri yaşın etkilerinin görünür hâle geldiği durumdur. Biyolojik açıdan bakıldığında, üreme döneminin sona ermesinden yaşamın sonuna kadar devam eden değişim ve dönüşüm sürecini kapsamaktadır. Bu süreçte en dikkat çekici unsurlar, doğurganlığın azalması ve ölüm riskinin artmasıdır. “Yaşlanma” zamanın ilerleyişine bağlı genel bir süreci tanımlarken, “yaşlılık” yaşam döngüsünün belirli bir evresine tekabül etmektedir. İnsan dışındaki canlılarda yaşlılık, büyük ölçüde biyolojik ve fizyolojik değişimlerle sınırlıyken, insanlar söz konusu olduğunda bu sürece toplumsal ve kültürel boyutları da dâhil olmaktadır (Duyar, 2008).

Yaşlılık, sadece yaşın ilerlemesiyle tanımlanan biyolojik bir evre değil; toplumsal düzlemde kurgulanan ve var olan eşitsizlikleri besleyen güç ilişkilerinin de hem ürünü hem de yeniden üreticisidir. Yaş alma sürecinde bedenin yapısında ve işlevlerinde meydana gelen dönüşümler biyolojik yaşlanma kapsamında incelenirken, kronolojik yaşın ilerlemesine bağlı olarak organlarda ortaya çıkan değişimler ise fizyolojik yaşlanma olarak adlandırılmaktadır. Kronolojik yaşın ilerlemesine paralel olarak bireyin değişimlere uyum gösterme kapasitesinde meydana gelen farklılıklar, psikolojik yaşlanma kavramıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda, kişinin öğrenme, problem çözme, algılama gibi zihinsel becerileri ve uyum düzeyi önem taşımaktadır. Toplumsal düzlemde ise, belirli bir yaş grubuna dâhil bireylerden beklenen rol ve davranış kalıpları ile onlara atfedilen toplumsal değer, yaşlı bireylerin sosyal ağlardaki yerini belirler ve bu durum sosyolojik yaşlanma kapsamında ele alınmaktadır (Beğer & Yavuzer, 2012: 1; Köse & Erkan, 2014: 43). Dolayısıyla yaşlılık, cinsiyet, sınıf, ırk ve etnisite gibi toplumsal kategorilerle karşılıklı etkileşim içinde şekillenen, sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Hockey & James, 1993; Krekula, 2007; Nikander, 2002).

Yaşlılık olgusu ve yaşlı bireylerin günlük yaşamlarına dair algı ve yorumlar, her toplumun kendi kültürel dokusu içinde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık, yaşlılığın yalnızca bireysel bir süreç değil, aynı zamanda o toplumun değer yargıları, sosyal normları, kültürel dinamikleri ve sunduğu yaşam imkânlarıyla iç içe geçmiş bir deneyim olmasından kaynaklanmaktadır (Tufan, 2007: 26). Yaşlılık olgusu çoğunlukla biyolojik yönleriyle incelenmektedir; ancak yalnızca bu bakış açısı, sürecin tüm boyutlarını açıklamakta

yetersiz kalmaktadır. Yaşlanma süreci, biyolojik unsurların yanı sıra toplumsal yapı, ekonomik durum, psikolojik etkenler, ideolojik yaklaşımlar ve sosyolojik dinamiklerle birlikte şekillenmektedir. Tufan ve diğerleri (2017: 78) bu süreci şu şekilde değerlendirmektedir: “Ekonomik sistemlerde ve iş gücü piyasalarında yaşanan dönüşümler, sosyal güvenlik mekanizmalarının hem maddi hem de normatif sorunları, aile yapılarının ve toplumsal rollerin değişimi, bireylerin yaşam koşulları, geçmiş yaşam deneyimleri ve yaşam tarzlarındaki farklılıklar, toplumda yaşlanma süreci ve yaşlı bireylerin toplumsal konumunda meydana gelen değişiklikler, sosyal adaletsizlikler ve yaşam olanaklarındaki dengesizlikler, yaşlı bireylerin yaşam koşullarında giderek artan çeşitlilik ve bu durumu etkileyen yaş, cinsiyet, coğrafi bölge, çalışma yaşamı gibi birçok unsur birlikte ele alındığında yaşlanma ve yaşlılık sürecinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmektedir”.

Kent, toplumsal yapının sürekli bir değişim ve gelişim içinde olduğu; bireylerin barınma, ulaşım, çalışma, dinlenme ve sosyalleşme gibi temel gereksinimlerini karşıladığı; tarımsal faaliyetlerin oldukça sınırlı düzeyde kaldığı ve nüfusun kırsal alanlara kıyasla çok daha yoğun olduğu bir yerleşim biçimi olarak değerlendirilmektedir (Keleş, 2021: 75). Bu tür yerleşimler, genellikle birden fazla küçük komşuluk biriminin bir araya gelmesiyle oluşur ve kırsal yaşamdan farklı olarak daha karmaşık sosyal, ekonomik ve fiziksel yapıları içinde barındırmaktadır. Kapsamlı ve çok boyutlu bir yapıya sahip olan kent kavramı, bu niteliğinden ötürü farklı disiplinler tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmış ve incelenmiştir. Genellikle kentlere dair en fazla vurgulanan unsur, demografik yapı, yani nüfusla ilişkili özelliklerdir. Kent üzerine çalışan bilim dalları ile coğrafya disiplini, kentleri; nüfus yoğunluğu ve büyüklük kriterlerine göre sınıflandırılan yerleşim alanları olarak tanımlamaktadır. Bu perspektiften yaklaşıldığında, kent; kendine has üretim tarzlarının geliştiği, belirli bir yerleşik yaşam kültürünü barındıran ve özgün toplumsal örgütlenme biçimleriyle şekillenmiş, geniş nüfuslu bir yerleşim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Sencer, 1979: 4).

Her kentin kendine özgü bir siyasal düzeni, estetik ve kültürel yapısı ile ekonomik ilişkilerini şekillendirme biçimi bulunmaktadır. Bu özgün nitelikler, kentleri önceki yerleşim modellerinden ayıran temel farklar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, insanın doğayla kurduğu yerleşim temelli etkileşim biçimleri incelendiğinde, kentsel yaşamın daha önceki dönemlere kıyasla farklı ve daha ileri bir aşamayı temsil ettiği açıkça görülmektedir. Bu ilerleme, yalnızca fiziki mekânların dönüşümünü değil, aynı zamanda toplumsal yaşam biçimlerinin evrimini de yansıtmaktadır (Özer, 2004: 4). Kent kavramı, tarihsel bağlamda ele alındığında, zaman içinde önemli dönüşümler geçirdiği görülmektedir. İlk dönemlerde kentler, genellikle surlarla çevrili, savunmaya dayalı yapılar ve kale merkezli yerleşim alanları olarak tanımlanırken; günümüzde bu anlayış yerini, nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı ve istihdam ilişkileri gibi sosyoekonomik ölçütlere bırakmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte kentlerin fiziksel yapılarında ve toplumsal işlevlerinde kayda değer değişiklikler yaşanmış; bu da kent olgusunun anlamının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda kent, artık yalnızca bir yerleşim modeli değil; çok katmanlı sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkiler ağı olarak

değerlendirilmektedir. Kentin toplumsal boyutu sosyoloji, tarihsel gelişim süreci tarih, fiziksel ve mekânsal yönleri ise coğrafya tarafından incelenmektedir. Bununla birlikte kentlerin siyasal yapılanmaları, kültürel kimlikleri ve sanatsal üretimleri de farklı disiplinlerin inceleme konusu haline gelmiştir. Bu çok yönlü yapı, kentsel mekânların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal bilimler açısından da kapsamlı bir analiz alanı sunduğunu ortaya koymaktadır (Topal, 2004: 277).

Kent yaşamı, yaşlı bireyler üzerinde hem destekleyici hem de zorlayıcı etkiler yaratabilmektedir. Yaşlılık bakış açısından kent hayatına yaklaşıldığında, kentsel alanların bu nüfus grubu üzerinde farklı yönlerden etkili olduğu görülmektedir. Özellikle olumsuz yönlerden biri olarak, gençlerin şehir yaşamında iş gücü piyasasında daha aktif rol alması ve modern yaşam biçimlerinin değişmesiyle birlikte, yaşlı bireylerin sosyal çevrelerinden uzaklaşarak yalnızlık yaşaması mümkündür. Bu yalnızlık durumu, beraberinde bakım hizmetlerine duyulan ihtiyacı da artırmaktadır. Kentlerin fiziksel yapılarının ve sosyal alanlarının yaşlı bireylerin gereksinimlerine göre düzenlenmemiş olması, onların kamusal yaşama katılımını sınırlayan bir başka önemli sorundur. Bu farkındalık son yıllarda çeşitli girişimlerin ortaya çıkmasına yol açmış ve “yaşlı dostu şehirler” ya da “yaş dostu kentler” gibi projeler gündeme gelmiştir. Bu tür çalışmaların temel amacı, şehirlerin fiziksel ve sosyal çevrelerinin yaşlı bireylerin hareket kabiliyeti, güvenliği ve yaşam kalitesi göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmesidir. Nasıl ki fiziksel engelli bireylerin kent mekânlarını erişilebilir biçimde kullanabilmesi için özel düzenlemelere ihtiyaç duyuluyorsa, aynı şekilde yaşlı bireylerin de konut, ulaşım, sosyal alanlar ve hizmetlere erişim konusunda benzer şekilde desteklenmesi gerektiği anlayışı giderek yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin şehir hayatına daha etkin şekilde katılabilmeleri için mekânsal ve sosyal düzenlemelerin yaşa duyarlı biçimde ele alınması önem kazanmaktadır (Taşkesen, 2017: 100).

Kentsel yaşamın yaşlı bireyler açısından sunduğu olumlu yönler ele alındığında, en başta gelen avantajlardan biri, kamu hizmetlerine daha rahat erişim imkânıdır. Kentlerdeki gelişmiş ulaşım sistemleri sayesinde sağlık kuruluşlarına, yaşlı bakım merkezlerine ve sosyal destek birimlerine ulaşmak kırsal bölgelere oranla çok daha kolaydır. Bu durum, yaşlı bireylerin günlük yaşam kalitesini doğrudan etkileyen önemli bir avantaj olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, şehirde yaşayan yaşlılar zaman zaman ev ortamında yalnızlık yaşayabilseler de, sosyal etkileşim ve katılım açısından daha fazla seçeneğe sahiptir. Kentsel alanlarda sunulan çeşitli kültürel ve sosyal etkinlikler, atölye çalışmaları, eğitim programları ve gönüllülük faaliyetleri, yaşlı bireylerin aktif bir şekilde toplumla bağ kurabilmelerine olanak sağlanılmaktadır. Ayrıca, kentlerde yaşam boyu öğrenme kültürünün daha yaygın olduğu ve bu tür programların kurumsal yapılar tarafından desteklendiği bilinmektedir. Bu durum, yaşlı bireylerin hem zihinsel gelişimlerini sürdürmelerine hem de toplumsal yaşamla olan bağlarını güçlendirmelerine katkı sağlamaktadır (Taşkesen, 2017: 100).

Kentsel Yaşamda Yaşlı Yoksulluğu

Günümüz modern toplumlarında yaşam süresinin uzaması, bireylerin daha uzun yıllar boyunca sosyal ve ekonomik sistemin bir parçası olmalarını gerektirse de, özellikle yaşlı bireyler açısından bu süreç beraberinde yeni ve özgün sorunları da getirmektedir. Yaş ilerledikçe birey, üretim sürecindeki aktif rolünden uzaklaşarak daha çok tüketici konumuna geçmekte; bu durum ekonomik bağımsızlıkta azalmaya ve yaşam standartlarında gerilemeye neden olmaktadır. Emeklilikle birlikte düzenli gelir kaynaklarının azalması yalnızca maddi değil, aynı zamanda sosyal statüde düşüş ve kimlik algısında değişim gibi etkiler de doğurmaktadır. Bir zamanlar toplumun aktif bir üyesi olarak kabul edilen birey, yaşlılık döneminde fiziksel gücünü ve zihinsel çevikliğini yavaş yavaş yitirirken; yalnızlaşma, dışlanma ve bağımlı hâle gelme gibi duygularla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Sağlığın bozulması, hareket kabiliyetinin kısıtlanması ve sosyal etkileşimlerin azalması yaşlı bireyleri giderek daha kırılgan ve savunmasız bir duruma sürüklemektedir. Tüm bu unsurlar, bireyin yaşam kalitesini düşürmekte, onu temel ihtiyaçlara ulaşmakta zorlanan, sosyal yaşamdan uzaklaşmış ve destek mekanizmalarına bağımlı bir konuma itmektedir. Yaşlı bireyin yaşamında zamanla biriken çok boyutlu kayıplar, onu ekonomik açıdan kırılgan bir konuma sürükleyerek yoksullukla yüz yüze gelmesini neredeyse kaçınılmaz kılmaktadır (Özmete vd., 2012: 8-9).

Yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan fizyolojik, biyolojik ve psikolojik değişimlerin yanı sıra, bireylerin toplumsal ve ekonomik gereksinimlerinde de önemli farklılıklar meydana gelmektedir. Bu dönüşümlerden biri de aktif çalışma hayatının sona erdiği emeklilik dönemine geçiştir. Bireylerin üretkenlik düzeyinde görülen azalma, özellikle sanayileşmiş toplumlarda yaşın toplumsal konum belirlemede temel bir unsur olarak öne çıkmasına neden olmaktadır. Yaşlı bireylerde emeklilik sonrası gelir düzeyindeki düşüş, yaşam maliyetlerindeki artış, paranın reel değerinin azalması ve yaşlanmayla birlikte sağlık sorunlarının artması, bireylerin ekonomik olarak daha kırılgan hâle gelmelerine sebep olmuştur. Ayrıca makineleşme ve hızlı nüfus artışıyla birlikte yaşanan istihdam daralması, yaşlı bireylerin iş gücü piyasasından dışlanmalarına neden olmakta ve bu durum yoksulluk riskini artırmaktadır. Yaşlı bireylerin karşılaştığı ekonomik güçlüklerin temel nedenlerinden biri de çalışma hayatında var olan yapısal eşitsizliklerdir. İşverenler, genellikle yaşlı bireyleri verimsizlik, düşük performans ya da teknolojik yeterlilik eksikliği gerekçeleriyle tercih etmemekte; bu da onların işgücüne katılımını büyük ölçüde engellemektedir. Özellikle kadınlar açısından bu durum daha da belirgindir. Kırsal kesimlerde çoğunlukla “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışan kadınlar, kent yaşamında ise sosyal güvenceden yoksun, düşük nitelikli iş alanlarına yönelmek zorunda kalmaktadır. Kente göç eden ya da kentte yaşlanmış kadınlar, çoğunlukla iş piyasasında talep edilen becerilere sahip olmadıkları için iş bulmakta zorlanmakta; bu nedenle genellikle ev içinde torun bakıcılığı gibi karşılıksız emek biçimlerine yönelmektedirler. Bununla birlikte, temizlik, çocuk bakımı gibi sosyal güvencesiz ve düzensiz işlerde çalışmak zorunda kalan yaşlı kadınlar, yaşlılıkla birlikte gelen sağlık sorunlarıyla daha da derinleşen bir yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmektedirler (Karadeniz & Öztepe, 2013: 92).

Yaşlı nüfustaki artış, kent yaşamında da kendini göstermiş; şehirlerde yaşayan yaşlı bireylerin sayısı giderek çoğalmıştır (Tamkoç & Bilgin, 2020: 214). Kentler, ekonomik

üretimin büyük bölümünü gerçekleştiren merkezler olarak kalkınmanın temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Gayri safi yurt içi hasılanın yaklaşık %70'inin kentlerde üretiliyor olması, bu alanların ekonomik canlılık açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Barındırdığı iş olanakları, ekonomik fırsatlar ve daha nitelikli yaşam koşulları nedeniyle kentler, sürekli göç almakta; bu durum da nüfusun giderek şehir merkezlerinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır (Dinçer, 2016: 76).

Kentleşme sürecin hız kazanması, bazı yapısal sorunları da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar yeni konutlar barınma sorununa çözüm üretse de, bu konutların çoğu iş merkezlerinden uzak alanlara inşa edildiğinden, ulaşım süreleri uzamakta; bu da toplu taşıma ve özel araç kullanımında ciddi artışlara neden olmaktadır. Artan araç sayısı, yol ve otopark gibi altyapı ihtiyaçlarını büyütürken, kentlerin fiziksel olarak yayılmasına neden olmaktadır. Plansız büyüme, hava kirliliği ve artan yaşam maliyetleri gibi çevresel ve ekonomik sorunlara yol açarken, kamusal alanların ve yeşil bölgelerin azalması kent yaşamının niteliğini düşürmektedir. Bununla birlikte, toplumsal ilişkilerin zayıflaması; bireyler arasında aidiyet duygusunun azalması, ayrımcılık ve suç oranlarında artış gibi sosyal sorunları da derinleştirmektedir (Dinçer, 2016: 76).

Küresel ekonomiye entegre olma gayretinde olan toplumlarda, finansal büyümeyi merkeze alan ve piyasa odaklı kentleşme modelleri giderek daha fazla yaygınlık kazanmaktadır. Bu durum, kent üzerinde söz ve hak sahibi olma açısından yurttaşların özellikle de kırılgan grupların (engelliler, yaşlı bireyler ve çocukların) sistemli biçimde dışlanmasına yol açmaktadır. Karar alma mekanizmalarından uzak tutulan bu gruplar, sosyal adalet ve kapsayıcılıktan yoksun, eşitsiz kentsel alanlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır (İçli, 2017: 70).

Türkiye’de kırsal alanlara kıyasla şehirlerdeki nüfus artışı daha belirgindir. Yaşlı kesimin büyük çoğunluğu ise kentlerde ikamet etmektedir. İç göç hareketlerinin başladığı ilk dönemlerde genç nüfus kentlere yönelmişken, yaşlı bireyler başlangıçta kırsal bölgelerde kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak zamanla yaşlılar da kırsaldan kentlere göç etme eğilimi göstermiştir. Bu süreçte zincirleme göç olgusu etkili olmuş; yani göç, daha önce göç etmiş olan aile üyeleri ve akrabaların ardından gerçekleşmiştir (Aksürmeli Tekten, 2017: 705). 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de kırsal nüfusta bir gerileme gözlemlenmeye başlamış, özellikle son 20 yılda kırsal kesimdeki istihdam olanaklarının ve geçim yollarının daralmasıyla bu azalma daha da hız kazanmıştır. Bu süreçte sadece çalışma yaşındaki bireyler değil, yaşlı nüfus da kentlere yönelmiş ve kentsel alanlara göç eden toplulukların bir parçası haline gelmiştir (Danış, 2023: 17).

Yaşlanma, insan yaşamının doğal ve kaçınılmaz bir süreci olduğundan, bu dönemde karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelinmesi için ilgili kurumlarla ortak çözümler geliştirmek, bireysel olduğu kadar toplumsal bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşçı, 2010: 183). Yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması ve refahlarının güvence altına alınması, yalnızca devletin değil; bireylerin ve toplumun da ortak sorumluluğudur. Bu bağlamda, devletin kurumsal yapısıyla gerekli sosyal politikaları üretmesi kadar, bireylerin de aktif birer özne olarak bu sürece dâhil olması, yaşlılık döneminin destekleyici bir

çerçevede geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Taşcı & Görgün Baran, 2023: 36).

Yaşlı bireylerin yaşamlarının son evrelerinde maddi yoksunluk içinde geçirmeleri ve kentle kurdukları bağın zayıflaması, özellikle de barınma hakkından yoksun kalmaları, günümüzün en yakıcı ve öncelikli sosyal sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür temel ihtiyaçlara erişemeyen bireyler, diğer yaşamsal güçlükleri de katlanarak ve daha yoğun şekilde yaşamaktadır. Yaşlı bireylerin hem sağlıklı hem de toplumda aktif bir şekilde yaşlanabilmeleri için, yaşam kalitelerinin artırılması ve temel gereksinimlerinin karşılanması büyük önem taşımaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmenin yolu ise, yaşlılıkta yoksullukla etkin biçimde mücadele edilmesinden geçmektedir (Kesgin, 2023: 7-8).

Yaşlılar Üzerinden Mekânsal Dışlanma Pratikleri

Küreselleşmenin etkisinin giderek arttığı günümüzde, gerontoloji disiplini (özellikle çevresel ve eleştirel gerontoloji yaklaşımlar) yaşlı bireylerin maruz kaldığı dışlanma biçimlerini, bu dışlanmanın yaşamın ileri dönemlerinde mekânsal ve toplumsal düzeyde yarattığı etkilerle birlikte ele almaya yönelmiştir. Yaşlı bireyler açısından mekânsal dışlanma, yalnızca kent yaşamında sunulan hizmetlerin ve kaynakların yetersizliğini değil, aynı zamanda bu hizmetlere erişimle ilişkili hak kayıplarını da kapsamaktadır. Kent nüfusunun genelinde, şehirdeki olanaklara erişim görece daha kolayken, yaşlı bireyler bu kaynaklara ulaşamadıkları için sosyal yaşama tam anlamıyla katılamamakta; kimi zaman sınırlı ölçüde dâhil olmakta, kimi zaman ise tamamen dışarıda bırakılmaktadırlar. Bu durum, kent yaşamının gerekliliklerine erişemeyen yaşlı bireylerin hem fiziksel mekânda hem de toplumsal ilişkiler düzleminde giderek daha fazla dışlanmasına ve marjinalleşmesine neden olmaktadır (Wanka vd., 2018). Kent ortamları, çoğu zaman yaşlı bireylerin haklarını koruma ve güçlendirme konusunda yetersiz kalmakta; ilerleyen yaşla birlikte yaşlılara yönelik fiziksel, toplumsal, ekonomik ve kültürel düzeyde sistemli dışlayıcı tutumlara zemin hazırlamaktadır (Jones vd., 2016). Bu nedenle, yaşlıların kent yaşamından dışlanması; fiziksel engellerden sosyo-ekonomik adaletsizliklere ve kültürel etkenlere kadar uzanan çok yönlü bir sorun olup mekânsal dışlanmayı fiziksel dışlanma, sosyal dışlanma ve ekonomik dışlanma şeklinde ele alınacaktır.

Fiziksel Dışlanma: Kent yaşamında yaşlı bireylerin karşılaştığı zorluklar; erişilemeyen hizmet ve alanlardan, uygun konut seçeneklerinin yetersizliğine, düzensiz sokak altyapısından, toplu taşıma sistemlerinin eksikliklerine ve taşıt trafiğine tanınan önceliğe kadar birçok etmenden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar, yaşlı bireylerin kent içindeki hareket serbestliğini kısıtlamakta ve günlük yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. Fiziksel mekânsal dışlanma çerçevesinde, şehirlerin fiziksel donatıları bu bağlamda ele alınmakta; düzgün olmayan kaldırımlar, yetersiz aydınlatma sistemleri, kamuya açık ya da özel binalarda rampaların ve asansörlerin bulunmaması, sınırlı toplu taşıma erişimi, yoğun araç trafiği, yayalara yeterince öncelik verilmemesi ve dinlenme alanlarının (örneğin umumi tuvaletler, parklar ve bahçeler) eksikliği gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Fiziksel çevre koşulları, tüm kentliler için önemli olsa da, özellikle fiziksel desteğe ve sosyal yardıma daha çok ihtiyaç duyan yaşlı bireyler üzerinde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Yaş

ilerledikçe çevresel değişimlere karşı duyarlılık artmakta, bu da kent yaşamındaki tehlike ve risklerin yaşlıları diğer yaş gruplarına göre daha savunmasız bir konuma itmesine neden olmaktadır. Birçok şehirde yaşanan “yaşlıların yaya güvenliği” sorunu, fiziksel mekân tasarımının yaşlı bireylerin yaşam kalitesi üzerindeki belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede New York’ta gerçekleştirilen bir araştırmaya göre (2008), kent nüfusunun yalnızca %13’ünü oluşturan 65 yaş ve üzeri bireyler, yaya ölümlerinin %33’lük bir kısmını teşkil etmektedir.

Aynı şekilde, Dublin’de gerçekleştirilen bir araştırma (Romero-Ortuno vd., 2009), kent içi kavşaklarda belirlenen yaya geçiş sürelerinin, özellikle fiziksel kapasitesi sınırlı yaşlı bireyler için ciddi bir güvenlik riski oluşturduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada, karşıdan karşıya geçiş için tanınan standart sürenin, yaşlı yayaların güvenli geçişini sağlamak açısından yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Kent ortamlarında yürütülen çalışmalar, yaşadıkları fiziksel çevreyi olumsuz olarak değerlendiren yaşlı bireylerin, çevresini olumlu algılayanlara kıyasla daha fazla yalnızlık hissine kapıldığını ve bu durumun hem fiziksel hem de sosyal alanlardan dışlanmalarına neden olduğunu göstermektedir (Buffel vd., 2012). Sonuç olarak, bu değerlendirmeler göstermektedir ki yetersiz ve uygun olmayan fiziksel mekân düzenlemeleri, yaşlı bireylerin hem hareket özgürlüğünü hem de bağımsızlığını sınırlandırmakta; bu da onların kentsel yaşama tam anlamıyla katılım göstermelerini engellemektedir.

Sosyal Dışlanma: Yaşlı bireylerin toplumsal yaşamdan dışlanması, sürekli değişen ve ilişkilerle şekillenen bir süreçtir. Bu süreç, zaman ve mekânla paralel olarak farklılık gösterir. Her toplumun kendine has tarihi, kültürel yapıları ve kurumsal düzenleri, kaynaklara erişimi etkiler ve bu da sosyal dışlanmanın boyutunun toplumlar arasında farklılıklar arz etmesine neden olur (Drilling vd., 2021). Kentsel alanlarda sunulan kaynaklar, yaşlı bireyler için yaşamlarının pek çok yönünü zenginleştirecek fırsatlar yaratmaktadır. Yaşlılık döneminde yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla müzeler, kütüphaneler, kafeler, küçük dükkânlar, parklar ve ortak kullanım alanları gibi "fırsat yapıları", yaşlıların sosyal yaşantıya katılımını artıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu mekânlar, yaşlıların çevreleriyle özdeşleşmelerini sağlayarak, güçlü sosyal bağlar kurmalarına olanak tanımaktadır (Buffel vd., 2012). Değişen sosyal bağlantılar, sosyal destek ağlarının zayıflaması, kentsel mekânların güvensizliği, ayrımcılık, yalnızlık ve dışlanma deneyimleri, yaşlı bireylerin toplumsal uyumunu olumsuz etkileyen önemli faktörlerdir. Özellikle suç oranlarının yüksek ve nüfusun yoğun olduğu güvensiz kentsel alanlar, yaşlıların çevrelerinden yabancılaşmalarına, yalnızlık ve izolasyon hissiyatı yaşamalarına neden olmaktadır. Sınırlı sosyal etkileşim ve katılım fırsatları, dışlanma duygusunu derinleştirerek, yaşam kalitelerinin düşmesine yol açmaktadır.

Ekonomik Dışlanma: Bu kavram, yaşlı bireylerin kentsel alanlarda karşılaştıkları ekonomik sınırlamaları ve eşitsizlikleri açıklar. Bu durum, temel hizmet ve imkânlara erişimlerini kısıtlamakta ve şehir hayatının yüksek maliyeti, yaşlıların yaşadığı zorlukları artırmaktadır. Özellikle düşük gelirli, kayıtdışı işlerde çalışan ya da düzenli bir geliri olmayan yaşlılar, ekonomik sıkıntılardan daha fazla etkilenmektedir. Yükselen yaşam

maliyetleri, yetersiz emekli maaşları ve sınırlı istihdam fırsatları, yaşlıların finansal zorluklar yaşamasına ve toplumsal hayattan dışlanmalarına yol açmaktadır. Ekonomik dışlanma, yaşlıların günlük yaşam faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan pek çok alanda kısıtlamalar yaratmaktadır. Bu alanlar arasında sağlık hizmetleri, barınma, ulaşım ve dinlenme gibi ihtiyaçlar yer almaktadır. Finansal engeller nedeniyle bu temel hizmetlere erişim sağlayamayan yaşlılar, kentsel ortamlarda çok boyutlu dışlanma süreçleriyle karşı karşıya kalmaktadır (Carr vd., 2022). Lamprini (2016) çalışmasında yaşlı bireylerin finansal durumlarının, yaşam kalitelerini şekillendiren önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Birkaç yıl önce, emeklilik gelirlerinin onlara en azından aile bağımlılığından kurtulma imkânı sunduğu ifade edilse de, günümüzde bu durumun değiştiğini açıklamaktadır. Yetersiz emekli maaşlarına sahip yaşlıların, yoksulluk içinde yaşam mücadelesi verdiklerini ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiklerini dile getirmektedir. Ekonomik zorluklar, yaşlıların toplumsal hayata katılımlarını engelleyerek, giderek büyüyen bir tehdit haline gelmektedir.

Yaşlıların Kentte Sosyal İzolasyonu ve Yalnızlık

Sosyal izolasyon ve yalnızlık, yaşlılık döneminde sıkça karşılaşılan ve uzun süredir bu yaşam evresiyle ilişkilendirilen temel sorunlar arasında yer almaktadır. Toplumların yaşlanmasıyla birlikte, bu iki olgunun etkilerinin daha belirgin hale gelmesi ve sosyal politika açısından daha fazla kaygı yaratması beklenmektedir (Wenger vd., 1996: 333). Her ne kadar sosyal izolasyon ve yalnızlık zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da, bu kavramlar farklı içeriklere sahiptir. Sosyal izolasyon, bireyin sosyal çevresiyle minimum düzeyde ilişki kurduğu ya da toplumsal yaşama düşük katılım gösterdiği ölçülebilir, nesnel bir durumu tanımlanmaktadır. Buna karşılık yalnızlık, bireyin sahip olduğu sosyal ilişkileri niteliksel ya da niceliksel olarak yetersiz görmesiyle oluşan, daha çok kişisel algıya dayanan öznel bir deneyimdir. Yalnızlık, bireyin sosyal çevresinin genişliğiyle doğrudan bağlantılı olmayabilir; güçlü sosyal ilişkileri olan bir kişi kendini yalnız hissedebileceği gibi, sınırlı sosyal etkileşime sahip biri de yalnızlık duygusu yaşamayabilir (Grenade & Boldy, 2008: 469).

Sosyal izolasyon ve yalnızlık, yaşam döngüsü boyunca farklı biçimlerde deneyimlenebilse de, bu olguların yaşlılık döneminde birey üzerinde daha belirgin ve derin etkiler yarattığı görülmektedir. Bu dönemde, eşin kaybı, çalışma hayatının sona ermesiyle birlikte emekliliğe geçiş, tek başına yaşama olasılığının artması (Seyfzadeh ve diğ., 2019: 365) ve yaşla birlikte çoğalan sağlık problemleri gibi etkenler, yaşlı bireylerin sosyal çevrelerinden kopma riskini artırmakta ve yalnızlık hissini derinleştirebilmektedir (Grenade & Boldy, 2008: 468). Sosyal izolasyon ve yalnızlık riskini artıran faktörlerin etkisi, yaşlı bireylerin kırsal ya da kentsel alanlarda yaşamalarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda, Havens ve arkadaşları tarafından yürütülen bir çalışmada, yaşlı bireylerde sosyal izolasyon ve yalnızlığı etkileyen unsurlar, kırsal ve kentsel bağlamda karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır (Havens vd., 2004: 135-137). Araştırma bulgularına göre, kırsal bölgelerde yaşayan yaşlıların sosyal izolasyonla karşı karşıya kalmasında öne çıkan başlıca etkenler arasında yalnız yaşamak, akraba ve yakınlarından fiziksel olarak uzak olmak, yaşam

memnuniyetinin düşük olması, zihinsel işlevlerde gerileme ve birden fazla işlevsel sağlık sorununun bulunması yer almaktadır. Öte yandan, kentte yaşayan yaşlılar açısından izolasyonu belirleyen en önemli faktörler arasında 85 yaşın üzerinde olmak, yalnız yaşamak ve üç ya da daha fazla sağlık problemiyle yaşamak öne çıkmaktadır. Yalnızlık duygusuna neden olan faktörler de benzer biçimde mekâna göre çeşitlilik göstermektedir. Kırsal alandaki yaşlı bireylerin yalnızlık deneyimlerinde; ekonomik belirsizlik beklentisi, tek başına yaşama durumu, toplumsal saygı görmeme algısı, yaşamdan duyulan memnuniyetin düşük olması ve dört ya da daha fazla kronik hastalıkla yaşamak etkili olurken; kentte yaşayan yaşlı bireylerde eş kaybı ya da eşten ayrılma ile çoklu kronik rahatsızlıklar ön plana çıkmaktadır.

Özellikle yalnızlık olgusuna odaklanan ve kırsal-kentsel bağlamda karşılaştırma yapan araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, mevcut çalışmalar kentleşme düzeyinin bireylerin yalnızlık hissi üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Broese van Groenou ve arkadaşlarının Hollanda'da gerçekleştirdiği araştırma, yaşlı bireylerin yalnızlık düzeylerini kırsal ve kentsel yaşam alanlarına göre değerlendirmiştir (Broese Van Groenou vd., 1999: 235-242). Araştırmanın bulguları, kentleşme oranı yükseldikçe yaşlı bireylerin yalnızlık düzeylerinde de artış görüldüğünü göstermektedir. Daha düşük kentleşmeye sahip kırsal bölgelerde yaşayan yaşlı bireyler, genel olarak daha az yalnızlık hissederken; kentleşmenin yoğun olduğu büyük şehirlerde yaşayanlar bu duyguyu daha yoğun yaşamaktadır. Özellikle yaşlı nüfusun seyrek olduğu kentsel mahallelerde yaşamak, bireylerin yalnızlık hissini derinleştiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Nzabona ve arkadaşlarının Uganda'da yürüttükleri araştırma da, kentsel alanlarda yaşayan yaşlı bireylerin, kırsal bölgelerde yaşayanlara oranla yalnızlık sorununu yaklaşık iki kat daha yoğun şekilde deneyimlediklerini ortaya koymaktadır (Nzabona vd., 2015). Bu bulgu, kentlerde yaşlı bireylerin birbirlerini tanımakta güçlük çekmeleri ve kentsel yaşamın bireyselliğe dayalı yapısı ile ilişkilendirilmektedir. Her ne kadar kentte yalnızlık oranları daha yüksek görünse de, kırsal kesimde yaşayan bazı yaşlı bireylerin de yalnızlık yaşadığı saptanmıştır. Bu bireyler, yaşadıkları yalnızlığı kırsal çevrenin sunduğu sınırlı sosyal etkileşim ve hizmet olanaklarıyla açıklarken; kentsel ortamların, bireylerin zaman geçirmesini ve sosyalleşmesini kolaylaştıran televizyon, radyo gibi medya araçlarına ve çeşitli sosyal hizmetlere erişim sağlaması açısından daha avantajlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Kentsel Planlama ve Yaşlı Dostu Kent Yaklaşımı

Yaşlı bireylerin kent yaşamına daha aktif katılımını desteklemek amacıyla, toplu taşıma araçlarına erişimlerinin kolaylaştırılması, güvenli ve yürünebilir yolların inşa edilmesi, ayrıca uygun noktalarda yeterli sayıda dinlenme alanı (örneğin oturma alanları ve banklar) sağlanması gibi basit altyapı düzenlemeleri büyük önem taşımaktadır. Kentsel planlama süreçlerinde yaşlı nüfus, toplumun geri kalanından ayrı ya da ikincil düzeyde bir grup olarak değerlendirilmemelidir. Aksine, şehirlerin tüm kuşakların bir arada etkileşim kurabileceği, sosyal ilişkileri güçlendiren ve aidiyet hissini pekiştiren ortak yaşam alanları olarak tasarlanması gerekmektedir. Kentsel yaşlanma, sağlık ve sosyal bilimler alanında

giderek daha fazla ilgi gören, henüz gelişme aşamasında olan disiplinlerarası bir çalışma konusudur. Bu alan, hem bireylerin yaşlanma süreciyle hem de kentlerin demografik yapısının yaşa bağlı dönüşümüyle ilgilenir. Kentsel yaşlanma bağlamında öne çıkan iki temel soru bulunmaktadır. Birincisi, "Bir kenti gerçekten yaşlı bireyler için elverişli, yani yaş dostu kılan özellikler nelerdir?" sorusudur. İkinci soru ise, "Aynı kentte yaşayan bazı yaşlı bireyler görece daha konforlu ve aktif bir yaşam sürdürebilirken, diğerleri hangi çevresel, sosyal veya ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır?" şeklinde ifade edilebilir (Van Hoof vd., 2018).

Dünya genelinde nüfusun hızla yaşlanması, yaşlılık olgusunu yalnızca bireysel bir süreç olmaktan çıkararak toplumsal bir mesele haline getirmiştir. Bu demografik dönüşüm, özellikle sosyal bilimlerde başta olmak üzere çok sayıda disiplinin ilgisini çekmiş ve yaşlılık konusu giderek daha fazla araştırma alanı içinde yer almaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler ve benzeri uluslararası kuruluşlar, yaşlı nüfusun toplum içindeki oranının artmasına paralel olarak, bu bireylerin ekonomik ve sosyal yaşama etkin katılımı ile yaşadıkları kentlerde nasıl daha güvenli, erişilebilir ve yaşam kalitesi yüksek ortamlar sunulabileceğini tartışmaya açmıştır (Zengin Taş vd., 2023, s. 73).

Bu alandaki teorik ve pratik boşlukları doldurmayı amaçlayan pek çok girişim hayata geçirilmiş olsa da, bunlar arasında en kapsamlı ve yaygın biçimde kabul gören örnek, Dünya Sağlık Örgütü'nün 2007 yılında başlattığı "Yaşlı Dostu Kentler" inisiyatifidir (DSÖ, 2007). Bu program, yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına duyarlı, güvenli, ulaşılabilir ve yaşam kalitesini artırıcı kent ortamlarının oluşturulmasını temel hedef olarak benimsemektedir. Toplumun yaşlanan kesiminin, yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevreye dair memnuniyet düzeyleri ile bu koşulların nasıl değerlendirileceği ve geliştirileceği soruları, günümüzde şehir planlamacıları ve karar alıcılar için giderek daha öncelikli hale gelmektedir. Bu yönelimin temelinde, yaşlı nüfusun hem kırsal hem de kentsel alanlarda hızla artması ve buna bağlı olarak yaşa duyarlı, kapsayıcı yerleşim alanlarının tasarlanmasına duyulan ihtiyaç yer almaktadır. Ancak, bu dönüşümün sağlıklı bir biçimde yönlendirilmesini sağlayacak kapsamlı ve bütüncül kuramsal yaklaşımların eksikliği, kentsel planlama uygulamalarında önemli bir boşluk yaratmakta ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik politikaların etkinliğini sınırlamaktadır (Plouffe & Kalache, 2010).

Yaşlı dostu kent yaklaşımı, yaşlı bireylerin toplumsal yaşamda yalnızca hizmet alan konumunda görülmelerine karşı çıkarak, onları üretken, katılımcı ve topluma değer katan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayış, yaşlanma olgusuna dair daha kapsamlı ve derinlemesine bir perspektifin hem kamu politikalarına hem de toplumsal söylemlere yansıtılmasını amaçlanmaktadır. Böylece yaşlı bireylerin sosyal hayata aktif biçimde katılımını desteklerken, onların ihtiyaçlarının çok yönlü biçimde değerlendirilmesini ve çözüm süreçlerine dâhil edilmesini savunur (DSÖ, 2007).

Yaşlı dostu şehircilik, yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de sosyal açıdan aktif, bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürdürebilmelerini destekleyen; güvenli, temiz ve erişilebilir yaşam

alanlarının oluşturulmasını hedefleyen bir kentleşme anlayışıdır. Bu çerçevede Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yerel yönetimlerin ve şehirlerin yaşlı dostu uygulamalar konusundaki mevcut durumlarını analiz edebilmeleri için sekiz temel başlık altında kriterler sunan “Yaş Dostu Kent Özellikleri Kontrol Listesi”ni geliştirmiştir (DSÖ, 2007). Bu rehber, yaşlı bireylerin gündelik yaşamlarını kolaylaştıracak çevresel ve toplumsal iyileştirmelerin planlanması ve uygulanmasında yol gösterici bir araç niteliğindedir. Listede yer alan alanlar; kamusal açık alanlar ve yapılar, ulaşım altyapısı, konut olanakları, sosyal hayata katılım, toplumsal dâhil olma ve saygı görme, vatandaşlık hakları ve ekonomik yaşama katılım, bilgiye ulaşım ve iletişim imkânları ile toplum temelli destek ve sağlık hizmetleri gibi başlıklardan oluşmaktadır. Bu kategoriler, yaşlı bireylerin sosyal hayata entegre bir şekilde katılımını güçlendirmeyi, bağımsız yaşam becerilerini korumayı ve genel yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir (Zengin Taş vd., 2023: 73).

Kentlerdeki yaşlı nüfusun artışı, şehirlerin yaşlıların ihtiyaçlarına duyarlı ve yaşamlarını kolaylaştıran mekânlar haline gelmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2007 yılında, yaşlı dostu şehirlerin temel niteliklerini ortaya koyan “Küresel Yaşlı Dostu Şehirler Kılavuzu”nu yayımlamıştır. Bu belge, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve şehirlerin bu doğrultuda gelişimini sağlamak için uluslararası standartlar sunmuştur. 2010 yılında ise, bu anlayışın küresel çapta yaygınlaşmasını desteklemek ve uygulamalar arasında iş birliği oluşturmak amacıyla “Yaş Dostu Şehirler Küresel Ağı” kurulmuştur. Bu ağ sayesinde, dünya genelinde birçok şehir, yaşlanmakta olan nüfuslarına uygun politikalar geliştirmeye ve yaşlıların kent yaşamına tam katılımını sağlamaya yönelik adımlar atmaktadır (Caner Can vd., 2013). Yaşlı dostu şehirler olmak, günümüzde sadece bir prestij göstergesi değil, aynı zamanda bir kalkınma ölçütü olarak kabul edilmektedir. Bu gelişme, ülkelerin yaşlılara yönelik kent politikalarına yaklaşımını hızla olumlu yönde değiştirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından kurulan Yaş Dostu Şehirler ve Topluluklar Küresel Ağı, hâlihazırda 51 ülke sınırları içinde 1445’ten fazla şehir ve topluluğu kapsamaktadır ve yaklaşık 300 milyon insanın yaşamını etkilemektedir. Bu ağ, daha fazla yaşlı dostu yaşam alanı oluşturulmasını teşvik ederek, küresel çapta yaşlıların yaşam kalitesini yükseltmeyi hedeflemektedir (DSÖ, 2023).

Sonuç

Bu çalışma, kent yaşamında yaşlanma olgusunu yaşlı yoksulluğu ve mekânsal dışlanma bağlamında ele alarak, yaşlı bireylerin günümüz toplumlarında karşılaştıkları çok yönlü sorunları incelemiştir. Elde edilen bulgular, yaşlanmanın yalnızca biyolojik bir süreçle sınırlı kalmadığını; toplumsal, ekonomik ve mekânsal etkenlerle şekillenen karmaşık bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de ve dünyada giderek artan yaşlı nüfus, özellikle kentlerde sosyal politika üretimi ve kentsel planlama yaklaşımlarında yeni düzenleme ve uyarlamaları zorunlu kılmaktadır.

Kentlerde yaşayan yaşlı bireyler açısından yoksulluk, yalnızca maddi olanakların kısıtlılığı ile açıklanabilecek bir durum değildir. Düşük düzeydeki emekli gelirleri, güvencesiz

istihdam geçmiş, artan yaşam giderleri ve sosyal destek ağlarının yetersizliği, yaşlı nüfusun ekonomik kırılganlığını derinleştirmektedir (Karadeniz & Öztepe, 2013; Özmete vd., 2012). Bununla birlikte yoksulluk, sadece ekonomik değil; aynı zamanda toplumsal dışlanma, statü kaybı ve bağımlı hâle gelme gibi duygusal ve sosyal sonuçlar da doğurmaktadır. Özellikle yaşlı kadınlar, yaşamları boyunca maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin etkilerini ileri yaşlarda daha belirgin şekilde deneyimlemektedir. Güvencesiz işlerde çalışmaları ya da ev içinde karşılığı ödenmeyen emek üretmeleri, onları yaşlılık döneminde çok daha derin bir yoksulluk döngüsüne sürüklemektedir (Aksürmeli Tekten, 2017).

Mekânsal dışlanma, yaşlı bireylerin kent yaşamında sahip olmaları gereken temel hak ve hizmetlere erişimini kısıtlayan başlıca unsurlardan biridir. Ulaşımda karşılaşılan güçlükler, sağlıklı veya yetersiz konut koşulları, kamusal alanların yaşlıların ihtiyaçlarını gözetmeyen biçimde tasarlanması, erişilebilir olmayan kaldırımlar, toplu taşımanın yetersizliği ve yükselen kentsel yaşam maliyetleri, yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de sosyal hayattan geri çekilmelerine yol açmaktadır (Buffel vd., 2012; Wanka vd., 2018). Bu durum yalnızca günlük yaşam pratiklerini sekteye uğratmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal aidiyet hissini de zayıflatmaktadır. Kentsel mekânın sunduğu sosyal ve kültürel olanaklara erişemeyen yaşlı bireyler, zamanla sosyal izolasyon ve yalnızlık riskiyle daha yoğun biçimde karşı karşıya kalmaktadır (Grenade & Boldy, 2008; Nzabona vd., 2015).

Bu çerçevede, yaşlı bireylerin kent yaşamına tam ve etkin katılımını mümkün kılacak bütüncül politikaların geliştirilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Öncelikli olarak, sosyal politika mekanizmalarının yaşlı nüfusu kapsayıcı, adil ve eşitlikçi bir temelde yeniden tasarlanması önem arz etmektedir. Emeklilik sistemlerinin güçlendirilmesi, sosyal yardımların yoksulluğu ortadan kaldıracak düzeye ulaştırılması ve özellikle kadın yaşlıları gözetilen düzenlemelerin hayata geçirilmesi, ekonomik kırılganlığın azaltılması açısından kritik bir rol üstlenmektedir (Kesgin, 2023). Buna ek olarak, kentsel planlama süreçlerinde “yaş dostu kent” yaklaşımının benimsenmesi, günümüz kentleşme dinamikleri açısından yaşamsal bir ihtiyaçtır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ, 2007) ortaya koyduğu ölçütler doğrultusunda kentlerin erişilebilir, güvenli ve kapsayıcı şekilde düzenlenmesi, yaşlı bireylerin bağımsız yaşam becerilerini korumalarına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, yaş dostu kent modeli yalnızca yaşlılara yönelik mekânsal ve sosyal düzenlemeleri değil; aynı zamanda farklı kuşakların bir arada yaşayabileceği, etkileşim kurabileceği ve toplumsal dayanışmayı güçlendirecek kapsayıcı bir toplumsal yapıyı da teşvik etmektedir (Zengin Taş vd., 2023).

Yaşlıların toplumsal yaşamda yalnızca hizmet alan pasif bireyler değil, aynı zamanda üretken, deneyimlerini paylaşan ve karar süreçlerine katılan aktörler olarak görülmesi, yaşlanmaya dair toplumsal algının dönüşümünü sağlayacaktır. Böyle bir bakış açısı, yaşlıların dışlanmasını değil; aksine onların bilgi, birikim ve yaşam deneyimlerinin toplumsal yaşamın değerli bir unsuru olarak değerlendirilmesini mümkün kılacaktır (Van Hoof vd., 2018). Sonuç olarak, yaşlı yoksulluğu ve mekânsal dışlanma olguları bireysel

sorunlarla sınırlı kalmamakta; toplumsal adalet, sosyal dayanışma ve kapsayıcı kentleşme ilkeleriyle doğrudan bağlantılı yapısal meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, yaşlı bireylerin onurlu, güvenli ve aktif bir yaşam sürebilmeleri için sosyal politika alanında daha kapsayıcı düzenlemelere gidilmesi, mekânsal planlamaların yaşa duyarlı biçimde yeniden tasarlanması ve toplumsal algının dönüştürülmesi temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşım, yalnızca yaşlı nüfusun yaşam kalitesini yükseltmekle kalmayacak; aynı zamanda kuşaklar arası dayanışmayı güçlendirerek bütün toplumun refahını artıracaktır.

Kaynaklar

- AGE. (2016). Applying the Right to the City to older persons: The opportunity of the EU Urban Agenda - AGE Platform Europe. <https://www.age-platform.eu/https://www.age-platform.eu/applying-the-right-to-the-city-to-older-persons-the-opportunity-of-the-eu-urban-agenda/>
- Aksürmeli Tekten, Z. S. (2017). Yaşlılık Ekseninde Türkiye’de İç Göç ve Kent. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 703-716.
- Atabek, E. (2002). *Kamusal Mekânlarda Kalite: Yıldız Teknik Üniversitesi Kampüsü’nde Kullanıcı Görüşlerine Dayalı Kalite Değerlendirmesi* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Avşar Arık, I. (2021). Kentte Yaşlanma ve Yaş Dostu Kentler: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 47-63.
- Beğer, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, 25, 1-3.
- Broese Van Groenou, M. I., van Tilburg, T. G., & de Jong-Gierveld, J. (1999). Eenzaamheid bij ouderen en kenmerken van de omgeving. *Mens en Maatschappij*, 74, 235-249.
- Buffel, T., Phillipson, C., & Scharf, T. (2012). Ageing in urban Environments: Developing ‘Age-Friendly’ Cities. *Critical Social Policy*, 32(4), 597-617. <https://doi.org/10.1177/0261018311430457>
- Caner Can, Ö., Gözün, G., Hilwah, H., & Gökçek, M. (2013). *Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve ve Örnekler Üzerinden Değerlendirmeler*. Güneş Tıp Kitabevleri.
- Carr, A., Biggs, S., & Haapala, I. (2022). Dementia and Social Inclusion-Exclusion. İçinde P. Liamputtong (Ed.), *Handbook of Social Inclusion: Research and Practices in Health and Social Sciences* (ss. 729-746). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-89594-5_37

- Danış, D. (2023). Ageing Population and Elderly Care in the Context of Rural-Urban Relations: The Case of Kastamonu and Sinop. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 1-30. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1270477>
- Dinçer, Ö. (2016). Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları ve Kent Hakkı. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 73-84.
- Drilling, M., Grove, H., Ioannou, B., & Moulaert, T. (2021). Towards a Structural Embeddedness of Space in the Framework of the Social Exclusion of Older People. İçinde K. Walsh, T. Scharf, S. Van Regenmortel, & A. Wanka (Ed.), *Social Exclusion in Later Life: Interdisciplinary and Policy Perspectives* (ss. 193-207). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51406-8_15
- DSÖ. (2007). *Global Age-friendly Cities: A Guide*. World Health Organization. <https://books.google.ru/books?id=4uWtQy6rGywC>
- DSÖ. (2023). *WHO Releases New Guide on Developing National Programmes for Age-Friendly Cities and Communities*.
- Durgun, B. (2015). *Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler*. Yalın Yayıncılık.
- Duyar, İ. (2008). Bölüm 1: Gerontolojinin Temelleri. İçinde R. Mas, A. T. Işık, M. A. Karan, T. Beğer, Ş. Akman, & T. Ünal (Ed.), *Geriatrici* (ss. 9-19). TGV.
- Grenade, L., & Boldy, D. (2008). Social isolation and loneliness among older people: Issues and future challenges in community and residential settings. *Australian Health Review: A Publication of the Australian Hospital Association*, 32(3), 468-478. <https://doi.org/10.1071/ah080468>
- Gül, M. (2025). *Kentsel Yaşlı Yoksulluğu ve Yapabilirlikler: İzmir Karabağlar Örneği* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Günaydın, D. (2020). *Yaşlılık: Yeni Yüzyılın Gerçeği* Velittin Kalınkara (Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Havens, B., Hall, M., Sylvestre, G., & Jivan, T. (2004). Social İsolation and Lneliness: Differences Between Older Rural and Urban Manitobans. *Canadian Journal on Aging = La Revue Canadienne Du Vieillissement*, 23(2), 129-140. <https://doi.org/10.1353/cja.2004.0022>
- Hockey, J. L., & James, A. (1993). *Growing Up and Growing Old: Ageing and Dependency in the Life Course*. SAGE Publications.
- İçli, G. (2017). Yavaşlayan Kentler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği*, 10(2), 67-75.

- İsen, B. (2022). Mekân ve Yaşlılık İstanbul'un Farklı Bölgelerinde Yaşlılık ve Mekânsal Pratikler. *Toplumsal Değişim*, 4(1), 28-55.
- Jones, S. E., O'Neill, K., International, H., Peñaloza, J., & Staff, H. I. (2016). *Ageing and the City: Making Urban Spaces Work for Older People*. HelpAge International. https://books.google.com.tr/books?id=h_UwnQAACAAJ
- Kalınkara, V. (2021). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi* (4. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık. https://www.nobelyayin.com/en/temel-gerontoloji-yaslilik-bilimi_3380.html
- Karadeniz, O., & Öztepe, N. D. (2013). Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3(38), 77-102.
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (3. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Kesgin, B. (2023). Yaşlı Dostu Şehirler. *İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, (Politika Notu: 2023/53)*, 1-16.
- Kourkouta, L. (2016). Social Exclusion of Elderly. *Journal of Healthcare Communications*, 1, 1-3.
- Köse, N., & Erkan, N. Ç. (2014). Kentsel Mekân Örgütlenmesinin Yaşlıların Kentsel Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul ve Viyana Örneği. *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, 31, 39-66. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2014.1.3>
- Krekula, C. (2007). The Intersection of Age and Gender Reworking Gender Theory and Social Gerontology. *Current Sociology - CURR SOCIOLOGY*, 55, 155-171. <https://doi.org/10.1177/0011392107073299>
- New York Tıp Akademisi. (2008). *Yaşlı Dostu Bir Şehre Doğru: Bulgular Raporu*.
- Nikander, P. (2002). *Age in Action: Membership Work and Stage of Life Categories in Talk*.
- Nzabona, A., Ntozi, J., & Rutaremwa, G. (2015). Loneliness Among Older Persons in Uganda: Examining Social, Economic and Demographic Risk Factors. *Ageing and Society*, 1, 1-29. <https://doi.org/10.1017/S0144686X15000112>
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Özkan, M. B., Küçükerbaş, E. V., Kaplan, A., Hepcan, Ş., Malkoç, Y. E., & Sönmez, H. (2003). *Muğla Kenti Kamusal Dış Mekanları Bağlamında Master Plan Çalışması*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Özmete, E., Hablemitoğlu, Ş., & Yıldırım, F. (2012). *Ankara'da Yaşlı Yoksulluğu: Ekonomik, Sosyal, Kültürel İhtiyaçların Analizi*. Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (Yaşam).

- Plouffe, L., & Kalache, A. (2010). Towards Global Age-Friendly Cities: Determining Urban Features That Promote Active Aging. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 87(5), 733-739. <https://doi.org/10.1007/s11524-010-9466-0>
- Romero-Ortuno, R., Cogan, L., Cunningham, C. U., & Kenny, R. A. (2009). Do Older Pedestrians Have Enough Time to Cross Roads in Dublin? A Critique of the Traffic Management Guidelines Based on Clinical Research Findings. *Age and Ageing*, 39(1), 80-86. <https://doi.org/10.1093/ageing/afp206>
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye’de Kentleşme: Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci* (1. Baskı). Kültür Bakanlığı yayınları.
- Tamkoç, B., & Bilgin, Ö. F. (2020). Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaş Dostu Kent Kavramı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 211-226. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.816372>
- Taşcı, C., & Görgün Baran, A. (2023). Yaşlanmanın Geleceği ve Yapı-Birey İlişkiseliliği Çerçevesinde Yaşlılarda Yaşam Politikasının Önemi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 16(1), 34-48. <https://doi.org/10.46414/yasad.1263308>
- Taşcı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 175-202.
- Taşkesen, G. C. (2017). *Kırsal ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. T.C. SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 279-294.
- Tournier, I., & Vidovićová, L. (2021). Introduction: Framing Community and Spatial Exclusion. İçinde K. Walsh, T. Scharf, S. Van Regenmortel, & A. Wanka (Ed.), *Social Exclusion in Later Life: Interdisciplinary and Policy Perspectives* (ss. 185-191). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51406-8_14
- Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu 2007* (s. 192).
- Tufan, İ., Oktuğ Zengin, M., & Tamer Köse, M. (2017). Sosyal Gerontoloji. İçinde İ. Tufan & M. Durak (Ed.), *Gerontoloji* (C. 1, ss. 73-88). Nobel Yayınları.
- Tutal, O., & Üstün, B. (2009). Yaşlılık ve Yaş Dostu Kentler: Eskişehir. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(1), 1-23.

- TÜİK. (2024). *İstatistiklerle Yaşlılar*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2024-54079>
- Van Hoof, J., Kazak, J. K., Perek-Białas, J. M., & Peek, S. T. M. (2018). The Challenges of Urban Ageing: Making Cities Age-Friendly in Europe. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2473. <https://doi.org/10.3390/ijerph15112473>
- Wanka, A., Moulaert, T., & Drilling, M. (2018). From Environmental Stress to Spatial Expulsion Rethinking Concepts of Socio-Spatial Exclusion in Later Life. *International Journal of Ageing and Later Life*, 12, 25-51. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.18-402>
- Wenger, G. C., Davies, R., Shahtahmasebi, S., & Scott, A. (1996). Social Isolation and Loneliness in Old Age: Review and Model Refinement. *Ageing and Society*, 16(3), 333-358. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/S0144686X00003457>
- Yüceşahin, M. M. (2011). Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 11-28. https://doi.org/10.1501/Cogbil_00000000115
- Zengin Taş, E., Kırışık, H., Yıldız, F., Ata, Z., & Aktuğ, M. (2023). Yaşlı Dostu Kentin Anlamı ve Aktif Yaşlanmaya Katkıları: Cumhuriyetin 100. Yılında İzmir Kenti Örneği. *Kent Akademisi*, 16(Türkiye Cumhuriyetinin 100. Yılı Özel Sayısı | Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Türkiye), 71-96. <https://doi.org/10.35674/kent.1352981>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.20>

Volume 9/3

2025 p. 337-351

THE EFFECT OF SIMPLE SIMULATION-BASED BREAST CANCER AWARENESS TRAINING ON WOMEN BREAST CANCER KNOWLEDGE AND FEAR LEVELS*

BASİT SİMÜLASYON TEMELLİ MEME KANSERİ FARKINDALIK EĞİTİMİNİN KADINLARIN MEME KANSERİ BİLGİ VE KORKU DÜZEYLERİNE ETKİSİ

Yasemin AYDIN KARTAL¹ Sema AKER²
Aleyna BULUT³ İlayda ORMAN⁴

ABSTRACT

Aim: The aim of this study is to examine the effects of a simple simulation-based breast cancer awareness training on womens knowledge and fear levels regarding breast cancer.

Materials and Methods: This study, conducted with a pretest-posttest control group experimental design, was conducted with female cleaning staff working at a state university. Participants were divided into intervention (n=40) and control (n=40) groups using a simple random sampling method. Both groups received a two-hour theoretical training aimed at raising breast cancer awareness. This training included lectures, case examples, and video demonstrations. In addition to the intervention group, the intervention group received hands-on training using a simple reality breast simulator. Data collection included the “Descriptive Information Form”, the

* This article was presented as an oral presentation at the 1st International Cyprus Congress of Scientific Research, held on 21–23 March 2025 in Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus, and hosted by Near East University.

¹ Prof. Dr., University of Health Sciences, E-mail: yasemin.aydinkartal@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7464-945X, Istanbul, Türkiye.

² Ress. Ass., University of Health Sciences, E-mail: semanuraker@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5872-8067, Istanbul, Türkiye.

³ Ress. Ass., University of Health Sciences, E-mail: aleyna.bulut@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2373-4133, Istanbul, Türkiye.

⁴ Midwife Student, University of Health Sciences, E-mail: ilaydaorman2003@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6783-6958, Istanbul, Türkiye.

“Comprehensive Breast Cancer Knowledge Test”, the “Breast Cancer Fear Scale”, and the “Breast Cancer Awareness Scale”.

Results: The mean age of the participants was calculated as 32.03 ± 5.20 . No significant difference was observed between the intervention and control groups in terms of demographic characteristics. Both groups showed a significant increase in knowledge following the theoretical training. No statistically significant difference was found in the within-group and between-group comparisons regarding breast cancer fear levels. However, women in the intervention group had significantly higher awareness levels than the control group.

Conclusion: The findings suggest that simple reality simulation-assisted training can be effective in raising women's breast cancer awareness. Following the hands-on training, significant improvements were observed in women's knowledge of breast cancer symptoms, breast self-examination, and the importance of early diagnosis. However, no significant change was observed in their fear levels after the training. Future follow-up studies are needed to assess the long-term effects of the training and to provide individual counseling when necessary.

Keywords: *Awareness, Breast Cancer Fear, Simple Simulation, Women*

ÖZ

Amaç: Bu araştırmanın amacı, basit simülasyon temelli bir meme kanseri farkındalık eğitiminin kadınların meme kanserine ilişkin bilgi düzeyleri ile korku düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir.

Yöntem: Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desenle yürütülen bu çalışma, bir devlet üniversitesinde görev yapan kadın temizlik personelleriyle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak müdahale ($n=40$) ve kontrol ($n=40$) gruplarına ayrılmıştır. Her iki gruba, meme kanseri farkındalığını artırmaya yönelik teorik içerikte iki saatlik bir eğitim sunulmuştur. Bu eğitim; konu anlatımı, vaka örnekleri ve video gösterimlerini içermektedir. Müdahale grubuna ek olarak, basit düzeyde gerçeklik sunan meme simülatörü aracılığıyla uygulamalı eğitim gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde “Tanıtıcı Bilgi Formu”, “Genişletilmiş Meme Kanseri Bilgi Testi”, “Meme Kanseri Korku Ölçeği” ve “Meme Kanseri Farkındalık Ölçeği” kullanılmıştır.

Bulgular: Katılımcıların yaş ortalaması 32.03 ± 5.20 olarak hesaplanmıştır. Müdahale ve kontrol grubu arasında demografik özellikler açısından anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Her iki grupta da teorik eğitimin ardından bilgi düzeylerinde anlamlı bir artış görülmüştür. Meme kanseri korku düzeyleri bakımından grup içi ve gruplar arası karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bununla birlikte, müdahale grubunda yer alan kadınların farkındalık düzeyleri, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

Sonuç ve Öneriler: Elde edilen bulgular, basit gerçeklikli simülasyon destekli eğitimin, kadınların meme kanseri farkındalığını artırmada etkili olabileceğini göstermektedir. Uygulamalı eğitimin ardından kadınların meme kanseri belirtilerini tanıma, kendi kendine meme muayenesi yapabilme ve erken tanının önemine ilişkin bilgilerinde belirgin bir gelişim olduğu görülmüştür. Ancak eğitim sonrası korku düzeylerinde anlamlı bir değişiklik saptanmamıştır. Eğitimlerin uzun vadeli etkilerinin

değerlendirilebilmesi ve gerektiğinde bireysel danışmanlık sağlanabilmesi için ileriye dönük izlem çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Basit Simülasyon, Bilgi, Farkındalık, Korku, Meme Kanseri*

Introduction

Breast cancer is among the leading causes of death in women globally (Nsafu et al., 2022). It is responsible for 25% of cancer cases and 15% of cancer-related deaths in women (Torre et al., 2015). Data published by the World Health Organization on global cancer rates reported that there were approximately 2.3 million new breast cancer cases and 685,000 women lost their lives due to breast cancer in 2020 (The Global Cancer Observatory, 2020). The incidence of breast cancer in Turkey is 40 per 100,000, and approximately 15,000 women are diagnosed with breast cancer each year (Republic of Turkey, Ministry of Health, General Directorate of Public Health, 2017). Although the incidence of mortality is decreasing, it is estimated that the incidence of breast cancer will increase further by 2040 (Barrios et al., 2018; Sung et al., 2021).

Breast cancer is a complex disease resulting from the interaction of environmental, genetic, and physiological factors. Therefore, primary prevention is not possible. Early diagnosis is a promising approach to breast cancer treatment for better prognosis management (Biswas et al., 2020). The American Cancer Society recommends screening with clinical and self-examination of the breast instead of mammography. It is emphasized that self-examination helps identify any changes in breast tissue at an early stage by familiarizing oneself with their breast tissue (Smith et al., 2020). It is considered an important diagnostic method, especially in regions with limited resources where mammography screening is not readily available (Nsafu et al., 2022).

Early detection and treatment of breast cancer is widely advocated as a strategy to reduce breast cancer-related morbidity and mortality in developing countries (El Saghir et al., 2011). Unfortunately, most patients in developing countries seek care for advanced breast cancer. Low education levels and low income are the primary reasons for late presentation (Sharma et al., 2012). A 2017 study conducted in India by Gadgil et al. found that breast self-examination aids in early diagnosis of breast cancer, while women's inadequate knowledge and awareness about breast self-examination were identified as the biggest obstacle to early diagnosis (Gadgil et al., 2017). While breast self-examination alone is considered ineffective in reducing mortality, it is an important approach because it increases breast health awareness in women and facilitates early detection (Biswas et al., 2020).

The literature includes studies evaluating the effects of breast cancer awareness training on individuals' knowledge levels. However, no studies have been found comparing simple simulation-based breast cancer awareness training with a control or intervention group on women's breast cancer knowledge, awareness, and fear levels. This study design provides

originality. This study was designed to determine the effects of simple simulation-based breast cancer awareness training on the breast cancer knowledge and fear levels of female service personnel working at a public university.

Methods

Population and Sample

This randomized controlled experimental study was conducted with a sample of female service workers employed at a state university (n=114)

The sample size was calculated using the G* Power 3.1.9.7 program. The calculation was made assuming that comparisons of scale mean scores would be made using a t-test. When the calculation was performed with a two-sided hypothesis, Cohen's d (standard effect size) of 0.64, α error of 0.05, β error of 0.20, and power of 80%, it was determined that the total sample size for each group (n=40) should be (n=80).

This randomized controlled trial was conducted in accordance with the Consolidated Standards of Reporting Trials (CONSORT) 2010 guidelines (see Figure 1).

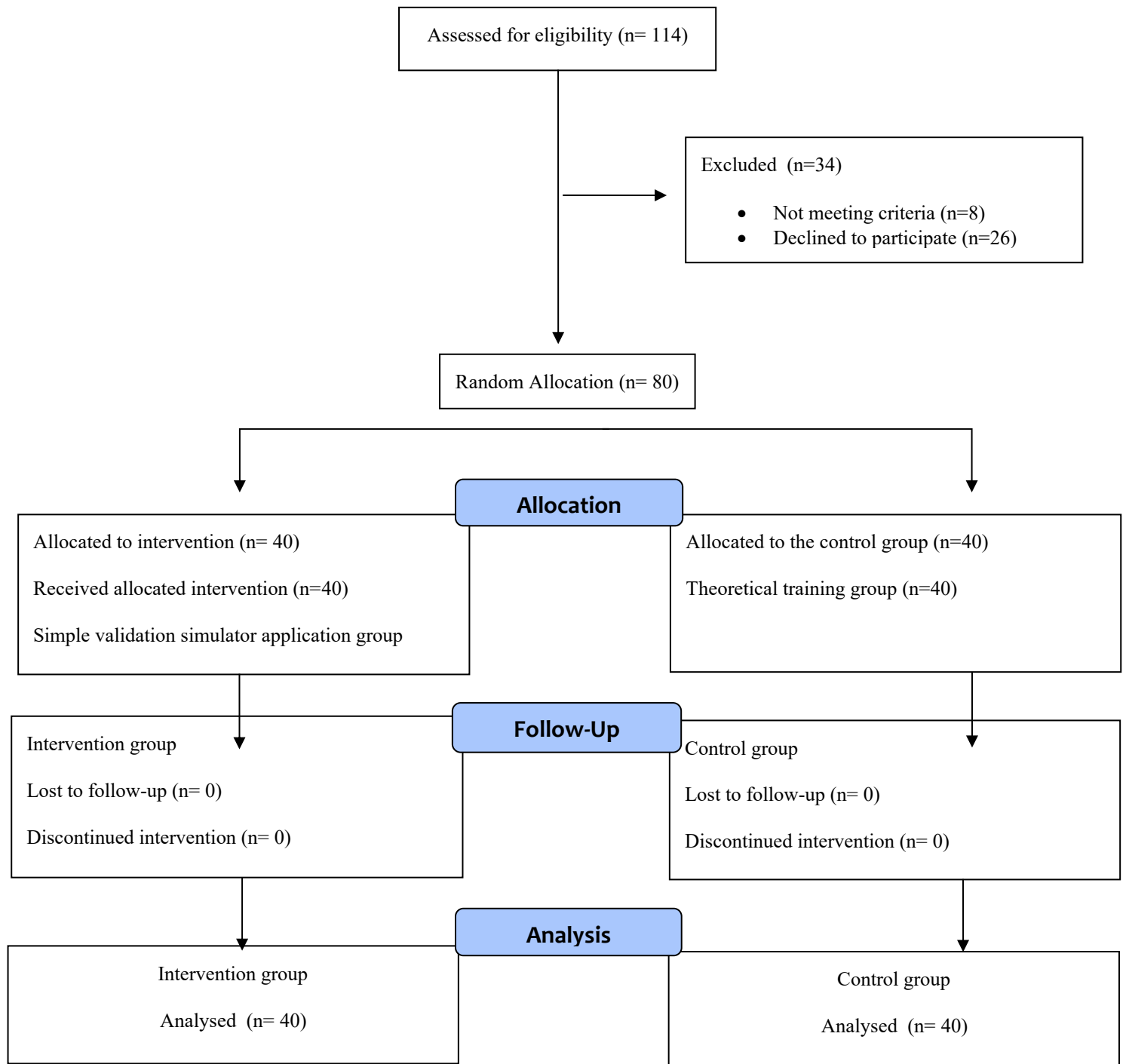

Figure 1. CONSORT flow diagram

Preparation Phase of the Study

During the preparation phase of the study, a PowerPoint presentation was prepared, including breast cancer diagnosis methods and the core teaching content of this study. The two-hour training included case discussions and video presentations. The training content covered breast cancer risk factors, symptoms, early diagnosis, prevention methods, diagnosis and treatment methods, and breast self-examination. As part of the preparation process, preliminary interviews were conducted with women's service personnel, and each phase of the study and the proposed procedures were explained. Each woman provided informed consent.

Implementation of the Study

The implementation phase of the study was conducted in the conference hall and simulation laboratory of a public university's Midwifery Department. An informational meeting was held with the women in the intervention group regarding the simulator and model, the training plan flowchart, the content of the training plan, the environment, and the location of the materials.

Before the implementation, all groups received theoretical training, including a two-hour case presentation on breast cancer awareness, which was determined to be the core teaching content. A five-page training booklet, compiled from breast health and cancer awareness content and finalized after consultation with experts, was distributed to the participants to support the training content.

After completion of theoretical training, women were randomly assigned to intervention and control groups using computer-assisted randomization through the program whose URL address is <https://www.randomizer.org>. After the theoretical training, the women in the intervention group underwent breast self-examination and practiced breast abnormalities using a simple reality breast simulator. The control group received no practice after the theoretical training. The simulations were conducted by a consultant experienced in simulation, and the other researcher administered the pretest and posttest forms. The researcher who administered the forms was blind to the women's groups.

Data Collection Instruments

The data collection instruments administered to the participants included the "Descriptive Information Form", the "Comprehensive Breast Cancer Knowledge Test", the "Breast Cancer Fear Scale", and the "Breast Cancer Awareness Scale". Data were collected both before (pre-test) and after (post-test) the intervention. Prior to the implementation, informed consent was obtained from all participants using the "Informed Voluntary Consent Form".

Descriptive Information Form: This form, created by researchers based on literature (Suh et al., 2012; Hadi et al., 2010), includes questions about the participants' age, obstetric history (number of pregnancies, number of births, breastfeeding status, etc.), breast self-examination status, etc.

Comprehensive Breast Cancer Knowledge Test (CBCKT): Originally developed by Stager in 1993, the scale comprises 20 knowledge-based items. The Turkish validity and reliability study of the instrument was carried out by Başak in 2015. The items are answered using a true-false response format, with 8 statements being accurate and 12 inaccurate. In scoring, each correct response receives 1 point, while incorrect or unanswered items receive 0 points, according to the scale's original key. Thus, the total possible score ranges from 0 to 20. In Başak's (2015) study, the internal consistency coefficient (Cronbach's Alpha) was reported as 0.71, while in the present study, this value was calculated as 0.72.

Breast Cancer Fear Scale: The scale was originally developed by Champion in 2004 to assess women's fear of breast cancer by evaluating their emotional reactions toward the disease and related screening practices. The Turkish adaptation and reliability analysis were performed by Seçginli in 2012. Comprising eight items, the scale employs a five-point Likert-type format. The total score ranges from a minimum of 8 to a maximum of 40, with higher scores reflecting greater levels of breast cancer fear. Specifically, scores between 8–15 denote low fear, 16–23 indicate moderate fear, and 24–40 represent high fear of breast cancer. The internal consistency of the scale, as measured by Cronbach's alpha, was reported as 0.90 in Seçginli's (2012) study. In the present study sample, Cronbach's alpha was calculated as 0.92.

Breast Cancer Awareness Scale: Developed in 2010 by the United Kingdom's Cancer Research Center in collaboration with King's College London and University College London, this scale was designed to assess individuals' awareness of breast cancer. The Turkish adaptation and reliability analysis of the scale were completed by Baş and Ursavaş in 2022. The instrument includes 13 items in total: 11 items related to breast cancer symptoms, 1 item concerning the recommended frequency of breast self-examination, and 1 item addressing the typical age of breast cancer onset. The scale does not have a cut-off score. One point is assigned for each correct identification of the five key symptoms, for selecting 70 years as the typical age of onset, and for choosing monthly breast self-examination as the appropriate frequency. Incorrect responses are scored as zero. Therefore, the total score ranges from 0 to 3, with higher scores reflecting greater breast cancer awareness. The scale demonstrated good internal consistency, with a Cronbach's alpha of 0.89 reported by Baş (2022). In the current study sample, this value was found to be 0.87.

Data Analysis

The data obtained from the study were analyzed using SPSS version 22.0. Descriptive statistical methods were utilized to provide an overview of the dataset. For comparisons of

categorical variables across independent groups, Chi-square and Fisher's exact tests were employed. Independent samples t-test was used to assess differences in continuous variables between groups, whereas paired samples t-test was applied to examine within-group changes over time. Data distribution was evaluated based on skewness and kurtosis values, indicating normal distribution for all variables. The associations between the scale scores were analyzed using Pearson correlation coefficients. Statistical significance was considered at both $p < 0.01$ and $p < 0.05$ thresholds.

Ethical Aspect of the Study

Ethical approval for the study was granted by the Scientific Research Ethics Committee of the university where the research was carried out (Approval No: 24157, Date: 29.12.2023). Additionally, institutional permission was secured from the affiliated public university. Prior to data collection, all participants were thoroughly informed about the purpose and procedures of the study, and their voluntary participation was confirmed through both written and verbal consent. Throughout the research process, participant confidentiality was strictly maintained, and the study was conducted in accordance with the principles outlined in the Declaration of Helsinki.

Results

The mean age of the women participating in the study was determined to be 32.03 ± 5.20 (range: 26-56). No significant differences were found between the groups in terms of age, age at menarche, income, marital status, smoking status, regular physical exercise, previous breast health problems, family history of breast cancer, breast self-examination, and clinical breast examination ($p > 0.05$) (Table 1).

Table 1. Descriptive Characteristics of Womens'

Descriptive Characteristics		Intervention Group (n=40)		Control Group (n=40)		p
		Mean	Sd	Mean	Sd	
Age		30.62	2.66	33.45	6.60	0.15
Age of Menarche		13.27	1.13	13.25	0.70	0.90
		n	%	n	%	Test/p
Income Status	Income less than expenses	11	27.5	8	20	χ^2 : -2.172 p: 0.33
	Income equals expenses	27	67.5	21	52.5	
	Income more than expenses	2	5	11	27.5	
Marital status	Married	5	12.5	11	27.5	χ^2 : 1.686 p: 0.90
	Single	35	87.5	29	72.5	
Education Status	Primary Education	0	0	4	10	χ^2 : -2.242 p: 0.29

	High School	5	12.5	3	7.5	
	Bachelor's degree	35	87.5	33	82.5	
Smoking Status	Yes	3	7.5	5	12.5	χ^2 :0.739 p:0.46
	No	37	92.5	35	87.5	
Regular Physical Activity Status	Yes	9	22.5	9	22.5	χ^2 :0.000 p:1.000
	No	31	77.5	31	77.5	
Having had breast-related health problems before	Yes	1	2.5	3	7.5	χ^2 : 1.020 p:0.31
	No	39	97.5	31	77.5	
Presence of a family member diagnosed with breast cancer	Yes	4	10	3	7.5	χ^2 :-0.391 p:0.69
	No	36	90	37	92.5	
Breast self-examination status	Yes	25	62.5	14	35	χ^2 :-2.527 p:0.14
	No	15	37.5	26	65	
Clinical breast examination status	Yes	9	22.5	17	42.5	χ^2 :1.930 p:0.57
	No	31	77.5	23	57.5	

No significant difference was found between the groups in terms of the womens pre-test and post-test mean scores on the comprehensive breast cancer knowledge test ($p>0.05$) (Table 2). A significant increase in post-test measurements compared to pre-test measurements was found in the women in the intervention and control groups ($p<0.05$) (Table 2).

Table 2. Distribution of Womens Comprehensive Breast Cancer Knowledge Test Pre-test and Post-test Score Averages by Groups

	Intervention Group (n=40)		Control Group (n=40)		Statistical analysis	
	Mean	Sd	Mean	Sd	t^a	p
Pre-test	10.27	1.85	10.35	2.42	-0.156	0.877
Post-test	11.82	2.11	11.87	2.07	-0.107	0.915
t^b	-3.873		-2.859			
p	0.000		0.007			

^aIndependent-Samples T-Test; ^bPaired-Samples T-Test

No significant difference was found between the groups and within the groups in terms of the pre-test and post-test mean scores of the breast cancer fear scale of the women in the intervention and control groups ($p>0.05$) (Table 3).

Table 3. Distribution of Womens Breast Cancer Fear Scale Pre-test and Post-test Scores Averages by Group

	Intervention Group (n=40)		Control Group (n=40)		Statistical analysis	
	Mean	Sd	Mean	Sd	t ^a	p
Pre-test	24.00	6.63	23.10	6.51	0.612	0.542
Post-test	24.35	6.63	22.47	7.22	1.208	0.231
t ^b	-0.234		0.421			
p	0.816		0.676			
aIndependent-Samples T-Test; bPaired-Samples T-Test						

No significant difference was found between the groups in terms of the womens pre-test mean scores on the Comprehensive Breast Cancer Awareness Scale ($p>0.05$). A significant difference was found between the groups in terms of the womens post-test mean scores on the Comprehensive Breast Cancer Awareness Scale ($p<0.05$) (Table 4).

Post-test awareness measurements of women in the intervention group were higher than those of women in the control group. The increase in post-test measurements was found to be significantly higher compared to the pre-test measurements of women in the intervention and control groups ($p<0.05$) (Table 4).

Table 4. Distribution of Womens Breast Cancer Awareness Scale Pre-test and Post-test Scores Averages by Group

	Intervention Group (n=40)		Control Group (n=40)		Statistical analysis	
	Mean	Sd	Mean	Sd	t ^a	p
Pre-test	1.05	0.84	1.10	0.63	-0.299	0.765
Post-test	1.70	0.64	1.37	0.54	2.436	0.017
t ^b	-4.106		-1.863			
p	0.000		0.070			
^a Independent-Samples T-Test; ^b Paired-Samples T-Test						

In the correlation analysis performed with the post-test measurements of the Breast Cancer Awareness and Breast Cancer Fear Scale of the women in the intervention and control groups, no significant relationship was determined between the post-test score averages of the scale ($r=0.058$, $p=0.607$).

Discussion

Breast cancer, with its increasing incidence and mortality, is among the most significant threats to womens health. A cancer diagnosis causes fear and uncertainty in individuals. A Cochrane systematic review indicates that providing information about breast cancer increases their awareness and helps them cope with it (O'Mahony et al., 2017). This study evaluated the effects of simple simulation-based breast cancer awareness training on womens breast cancer knowledge and fear. A study conducted by Açıkgöz and colleagues in Izmir (n=152) determined that women lacked sufficient knowledge about cancer

symptoms, early diagnosis, and screening (Açıkgöz et al., 2011). Many studies have also found that women's knowledge about breast cancer is low (Edirne & Kaya, 2014; Hossain et al., 2016). Our study revealed a significant increase in post-test knowledge levels compared to pre-test measurements in the intervention and control groups.

Breast cancer is a health problem that profoundly affects individuals not only physically but also emotionally and psychologically. Experiencing this disease or learning about it can often trigger feelings of fear and anxiety. In a study conducted with Turkish women, the mean breast cancer fear scale score was found to be significantly higher in women who had a mammogram compared to women who had not (Ersin & Bahar, 2011). A study conducted by Koçak et al. (n: 108) found that women with a mother who had breast cancer had higher levels of fear of breast cancer compared to other women (Koçak et al., 2022). In our study, no significant differences were found between the groups and in the pre-test and post-test mean breast cancer fear scale scores of women in the intervention and control groups. Therefore, the lack of a difference between the groups may be due to factors that can influence fear levels, such as family history, personal experience, or mammography history. It is recommended that this study be repeated with larger samples and in different age groups, taking into account the women's socio-demographic characteristics and breast cancer experience.

It has been determined that breast cancer awareness education provided to women using different teaching techniques has a positive effect on their knowledge and awareness levels (Hossain et al., 2016). In a study examining the educational intervention for breast cancer awareness in adolescent girls by Ekim et al., it was determined that the educational intervention positively affected individuals' awareness levels (Ekim et al., 2024). In a study evaluating the effects of a theoretical education intervention on breast cancer levels in Iranian women, Rakhshani et al. found that the knowledge, attitude, and awareness levels towards breast cancer screening in the experimental group were higher compared to the control group (Rakhshani et al., 2022). In a study examining the effect of an online educational game on the breast cancer awareness levels of female students by Andrew Tong & Hee, it was found that the digital educational game significantly improved students' breast cancer awareness, including general knowledge, risk factors, signs and symptoms, and breast cancer screening and treatment (Andrew Tong & Hee, 2023). In our study, a significant difference was found between the groups in terms of women's post-test mean scores on the comprehensive breast cancer awareness scale ($p < 0.05$). Women in the intervention group had higher post-test awareness measurements than those in the control group. The use of interactive methods such as simulation in breast cancer education plays a significant role in increasing individuals' awareness and early diagnosis competencies by reinforcing both theoretical knowledge and developing practical skills.

Limitations and Strengths of the Study

One of the strengths of this study is its use of a randomized parallel control group

experimental design. Assigning participants to groups via computer-assisted randomization and blinding the data collector to group information contributed to the reduction of methodological biases. The training content, which included case discussions, video demonstrations, and simulation-based exercises alongside theoretical presentations, provided a multidimensional and interactive learning environment.

However, the study has several limitations. First, the impact assessment was conducted only in the short term; post-test measurements were administered immediately after the training. This limits the ability to observe changes over time, particularly in emotional components such as fear levels. Furthermore, because the sample consisted of only female service personnel working at a public university, the generalizability of the results to different socioeconomic and cultural groups is limited. Future studies should replicate this intervention in broader and more diverse populations to strengthen the generalizability of the findings. Finally, the moderate-to-high baseline scores on some measured variables may have limited the effectiveness of the intervention. These findings suggest the need for more long-term and structured interventions, particularly those targeting emotional responses.

Conclusion and Recommendations

This study evaluated the effects of a simple simulation-based breast cancer awareness training program on women's knowledge and awareness levels. The training intervention was found to significantly increase women's breast cancer awareness levels. In particular, the higher post-test awareness scores of women in the intervention group compared to those in the control group demonstrate that simulation-based training is an effective tool. Simulation-based training programs should be encouraged to be more widely used in health education programs to increase women's breast cancer awareness. Simple simulation methods are particularly advantageous in resource-limited settings, as they are cost-effective, easier to implement compared to high-fidelity simulations, and still provide significant educational benefits. Long-term follow-up studies are needed to assess the longevity of the awareness gained through the training and to provide training and counseling when necessary.

Acknowledgements

We thank TUBITAK for their contributions. The authors thank the women who volunteered to participate in the study.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Financing

This research has received financial support from TUBITAK 2209-A Research Projects Support Programme for University Students.

Trial registration

ClinicalTrials.gov identifier: NCT06528808.

References

- Açıkgöz, A., Cehreli, R., & Ellidokuz, H. (2011). Women's knowledge and attitude about cancer and the behaviour for early diagnosis procedures. *Dokuz Eylul University Faculty of Medicine Journal*, 25(3), 145–154.
- Andrew Tong, J. W., & Hee, M. Q. (2023). The impact of an online educational game on breast cancer awareness among university female students, Malaysia: a pilot study. *BMC cancer*, 23(1), 947.
- Barrios, C., Reinert, T., Werutsky, G. (2018). Global Breast Cancer Research: Moving Forward. American Society of Clinical Oncology educational book. American Society of Clinical Oncology. Annual Meeting. 38:441–450.
- Baş, S. (2022). *Validity and reliability of the Breast Cancer Awareness Scale* (Master's thesis, Çankırı Karatekin University, Institute of Health Sciences, Department of Nursing). Advisor: Assoc. Prof. Dr. Figen Erol Ursavaş. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Başak, S. C. (2015). *Breast cancer knowledge level among university students: A validity and reliability study of the Comprehensive Breast Cancer Knowledge Test* (Master's thesis, Istanbul Okan University, Institute of Social Sciences, Clinical Health Psychology Program). Advisor: Assist. Prof. Dr. Ahmet Tosun. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Biswas, S., Syiemlieh, J., Nongrum, R., Sharma, S., & Siddiqi, M. (2020). Impact of Educational Level and Family income on Breast Cancer Awareness among College-Going Girls in Shillong (Meghalaya), India. *Asian Pacific journal of cancer prevention* : APJCP, 21(12), 3639–3646. <https://doi.org/10.31557/APJCP.2020.21.12.3639>
- Edirne, T., & Kaya, A. (2014). *Evaluation of knowledge, attitudes, and behaviors regarding breast cancer and screening methods among women aged 20–70 attending the Pamukkale University Honaz Organized Industrial Zone Primary Care Clinic* (Specialization thesis). Pamukkale University Faculty of Medicine, Department of Family Medicine.

- Ekim, A., Subaşı, D. Ö., & Ocakçı, A. F. (2024). Effect of Breast Cancer Awareness Education in Adolescent Girls: A Quasi-Experimental Study. *Journal of Education & Research in Nursing/Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 21(2).
- El Saghir, N. S., Adebamowo, C. A., Anderson, B. O., Carlson, R. W., Bird, P. A., Corbex, M., ... & Cazap, E. (2011). Breast cancer management in low resource countries (LRCs): consensus statement from the Breast Health Global Initiative. *The Breast*, 20, S3-S11.
- Ersin F, Bahar Z. (2011). Inhibiting and facilitating factors concerning breast cancer early diagnosis behavior in Turkish women: A qualitative study according to the health belief and health development models. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 12, 1849-1854
- Gadgil, A., Sauvaget, C., Roy, N., Muwonge, R., Kantharia, S., Chakrabarty, A., ... & Sankaranarayanan, R. (2017). Cancer early detection program based on awareness and clinical breast examination: Interim results from an urban community in Mumbai, India. *The Breast*, 31, 85-89.
- Hadi, M. A., Hassali, M. A., Shafie, A. A., & Awaisu, A. (2010). Evaluation of breast cancer awareness among female university students in Malaysia. *Pharmacy practice*, 8(1), 29.
- Hossain, S. Z., Robinson, L., & Clarke, J. (2016). Breast cancer knowledge and participation in breast screening practices among Southeast Asian women living in Sydney. *GSTF Journal of Nursing and Health Care (JNHC)*, 3(2).
- Koçak, H. S., Olçar Ece, Z., & Güngörmüş, Z. (2022). A the effect of fear level on early diagnosis behaviors of women with first degree relative with breast cancer. *Journal of Nursing Science*, 5(1), 22–29. <https://doi.org/10.54189/hbd.1049877>
- Nsafu, J., Dedey, F., Nartey, E., Labi, J., Adu-Aryee, N. A., & Clegg-Lamptey, J. N. (2022). The impact of a breast cancer educational intervention in Ghanaian high schools. *BMC cancer*, 22(1), 1-10.
- O'Mahony, M., Comber, H., Fitzgerald, T., Corrigan, M. A., Fitzgerald, E., Grunfeld, E. A., ... & Hegarty, J. (2017). Interventions for raising breast cancer awareness in women. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (2).
- Rakhshani, T., Dada, M., Kashfi, S. M., Kamyab, A., & Jeihooni, A. K. (2022). The effect of educational intervention on knowledge, attitude, and practice of women towards breast cancer screening. *International Journal of Breast Cancer*, 2022(1), 5697739.

- Republic of Turkey Ministry of Health, General Directorate of Public Health. (2017). *Turkey cancer statistics 2017*. Retrieved from https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanser-db/istatistik/Turkiye_Kanser_Istatistikleri_2017_OZETLI.pdf (Date of access: November 4, 2024).
- Secginli, S. (2012). Mammography self-efficacy scale and breast cancer fear scale: psychometric testing of the Turkish versions. *Cancer Nursing*, 35(5), 365-373.
- Sharma, K., Costas, A., Shulman, L. N., & Meara, J. G. (2012). A systematic review of barriers to breast cancer care in developing countries resulting in delayed patient presentation. *Journal of oncology*, 2012.
- Smith, R. A., Andrews, K., Brooks, D., DeSantis, C. E., Fedewa, S. A., Lortet-Tieulent, J., Manassaram-Baptiste, D., Brawley, O. W., & Wender, R. C. (2016). Cancer screening in the United States, 2016: A review of current American Cancer Society guidelines and current issues in cancer screening. *CA: a cancer journal for clinicians*, 66(2), 96–114. <https://doi.org/10.3322/caac.21336>
- Suh, M. A. B., Atashili, J., Fuh, E. A., & Eta, V. A. (2012). Breast self-examination and breast cancer awareness in women in developing countries: a survey of women in Buea, Cameroon. *BMC research notes*, 5, 1-6.
- Sung, H., Ferlay, J., Siegel, R.L., Laversanne, M., Soerjomataram, I., Jemal, A. et al. (2021). Global Cancer Statistics 2020: GLOBOCAN Estimates of Incidence and Mortality Worldwide for 36 Cancers in 185 Countries. *CA Cancer J Clin*. 71:209-249.
- The Global Cancer Observatory. (2020). “Breast Fact Sheet”. International Agency for Research on Cancer, World Health Organization. <https://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/cancers/20-Breast-fact-sheet.pdf> (Date of access: November 04, 2024).
- Torre, L. A., Bray, F., Siegel, R. L., Ferlay, J., Lortet-Tieulent, J., & Jemal, A. (2015). Global cancer statistics, 2012. *CA: a cancer journal for clinicians*, 65(2), 87-108.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.21>

Volume 9/3

2025 p. 352-376

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ: MANTIKSAL DÜŞÜNME BECERİLERİ VE YARATICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN YORDAYICI ROLÜ¹

PRESERVICE TEACHERS' CRITICAL THINKING TENDENCIES: THE PREDICTIVE ROLE OF LOGICAL THINKING SKILLS AND CREATIVE THINKING TENDENCIES

Özkan SAATÇIOĞLU*

Fatma Nur ÇATMAN**

ÖZ

Üst düzey düşünme becerileri eğitim ortamlarında okul öncesinden başlayıp yükseköğretime kadar tüm eğitim düzeylerinde son derece önemlidir. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri, mantıksal düşünme becerileri ve yaratıcı düşünme eğilimleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi bu değişkenler hakkında daha doğru yorumlar yapılmasına katkı sağlayabilmesine rağmen Türkiye’de bu üç değişkenin birlikte incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının mantıksal ve yaratıcı düşünme düzeylerinin eleştirel düşünme düzeylerini ne ölçüde yordadığını incelemektir. Bu yordayıcıların cinsiyet, yaş ve fakültelerine göre farklılık gösterip göstermediği ise araştırmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır. İlişkisel tarama modelinde yürütülen bu araştırmanın çalışma grubu, 2024-2025 akademik yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ve formasyon eğitimi alan diğer öğretmen adaylarını içeren toplam 223 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubu, uygun örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırma verileri, Kişisel Bilgi Formu, Mantıksal Düşünme Ölçeği, Yaratıcı Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği kullanılarak Google Form yardımıyla toplanmış ve çoklu doğrusal regresyon tekniği ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre hem mantıksal düşünme becerisinin hem de yaratıcı düşünme eğiliminin birlikte eleştirel düşünme becerisini yordadığı

¹ Bu çalışma 2. Uluslararası Ankara Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ölçme ve Değerlendirme Ana Bilim Dalı, E-mail: ozkan.saatcioglu@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8131-9619, Konya, Türkiye.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: fatma3119catman@gmail.com, ORCID: 0009-0007-1084-5372, Konya, Türkiye.

bulunmuştur. Mantıksal düşünme becerisinin daha önemli yordayıcı olduğu araştırmada katılımcıların eleştirel düşünme puanlarının yaklaşık %67'sinin mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Bütün gruptan elde edilen sonuçlara paralel şekilde alt gruplarda da mantıksal düşünme becerisinin daha önemli yordayıcı olduğu görülmüştür. Cinsiyet, yaş ve fakültelerine göre farklı gruplardaki katılımcıların eleştirel düşünme puanlarının mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi tarafından %64 ve üzerinde olmak üzere yüksek düzeyde açıklandığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Eleştirel Düşünme, Mantıksal Düşünme, Yaratıcı Düşünme, Çoklu Doğrusal Regresyon*

ABSTRACT

Higher-order thinking skills are extremely important in educational settings across all levels from preschool to higher education. Although determining the relationships between teacher candidates' critical thinking dispositions, logical thinking skills, and creative thinking tendencies could contribute to more accurate interpretations of these variables, no study in Turkey has examined these three variables together. The main purpose of this research is to examine the extent to which teacher candidates' logical and creative thinking levels predict their critical thinking levels. Whether these predictors differ according to gender, age, and faculty constitutes the sub-objectives of the study. Conducted in a relational survey model, the study included a group of 223 volunteer students comprising students from Selçuk University's Faculty of Education and other teacher candidates receiving pedagogical training during the 2024-2025 academic year. The participants were selected using convenience sampling. Research data were collected via Google Forms using a Personal Information Form, Logical Thinking Scale, Creative Thinking Disposition Scale, and Critical Thinking Disposition Scale, and analyzed using multiple linear regression technique. According to the analysis results, both logical thinking skills and creative thinking dispositions were found to jointly predict critical thinking skills. The research has revealed that logical thinking skills are the stronger predictor, explaining approximately 67% of participants' critical thinking scores through logical thinking skills and creative thinking dispositions. Consistent with results from the entire group, logical thinking skills also emerged as the stronger predictor in subgroup analyses. It has been revealed that the critical thinking scores of participants in different groups based on gender, age, and faculty are highly explained at a rate of 64% or more by their logical thinking skills and tendency toward creative thinking.

Keywords: *Critical Thinking, Logical Thinking, Creative Thinking, Multiple Linear Regression*

Giriş

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden birinin nitelikli insan gücü olduğu bilinmektedir (Polat ve Konaş, 2018). Öğrencilerin geleceğe hazırlandıkları eğitim süreçlerinde bilgi üretme, ürettikleri bilgileri anlama, analiz etme ve problem çözme gibi düşünme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Parlar, 2012). Bu düşünme becerilerinin ise bilgiye ulaşma, bilgiyi düzenleme ve inceleme, bilgiyi kullanarak sonuçlara varma, fikir üretme, sorunları çözme, neden-sonuç ilişkilerini belirleme, fırsatları değerlendirme, hedefler koyma ve planlama yapma, süreci izleme, karar alma ve edinilen bilgiyi kişisel deneyimlere uygulama yeteneklerini içerdiği

belirtilmektedir (McGuinness, 2000). Böylece düşünme becerilerinin çok boyutlu özelliği nedeniyle farklı becerileri de etkilediği dikkate alındığında, bireylere üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılması ve geliştirilmesinin son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır (Weinerman, 1997).

Üst düzey düşünme becerileri, bireylerin yeni ve karmaşık problemlerle karşılaştıklarında ayırt edebilme, temel uygulamalar yapabilme, kavramsal öğrenme, bilgiyi etkili bir şekilde kullanma, yeni sorunlara çözüm üretme, fikir önerme, açıklama yapma, kanıt oluşturma, sentezleme, iddiaları test etme, değerlendirme ve genelleme yapabilme gibi becerilere dayanmaktadır. Bu beceriler, karmaşık, belirsiz, çaba gerektiren, birden fazla çözüm yolu içeren ve öz-düzenleme gerektiren durumlarda ortaya çıkmaktadır (Duron vd., 2006; King vd., 2018; Moodley, 2013; Tanujaya vd., 2017). Ayrıca bu becerilerin 21. yüzyılda dikkate alınan beceriler oldukları da ifade edilmektedir (Yalçın, 2018). Bu düşünme süreçleri, bireylerin günlük yaşamdaki görevlerinin üstesinden gelebilmek için önemli avantajlar sağlayan beceriler olarak düşünülmektedir. Ancak, günümüz dünyasında eleştirel düşünme önemli bir beceri olmanın ötesine geçmekte ve diğer tüm düşünme süreçlerinin temelini oluşturarak (Ruggiero, 1990; Yeşilyurt, 2021) gündelik yaşama uyum sağlamanın vazgeçilmez bir ön koşulu haline gelmektedir.

Üst düzey düşünme becerileri eğitim ortamlarında okul öncesinden başlayıp yükseköğretime kadar tüm eğitim düzeylerinde önemli görülmektedir. Bu nedenle okullarda verilen eğitimin etkililiğini artırmak amacıyla yeni ders müfredatlarında da üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır (Huang vd., 2022). Okullardaki öğrenme süreçlerinde üst düzey düşünen öğrencilerin yalnızca genel kalıpları ve ilkeleri bilip tekrarlayabilmeleri değil, bu kalıplar ve ilkeler arasındaki ilişkileri kurabilmeleri gerektiğinden (Paul, 2013) eğitimin önemli bir parçası olan öğretmenlerin de, öğrencilerinin üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesini doğrudan etkileyebilecek şekilde önemli rol oynadıkları belirtilmektedir (Erdem, 2020). Farklı üst düzey düşünme becerilerine sahip olan öğretmen ve öğretmen adaylarının, öğrencilerine farklı beceriler kazandırabileceği düşünülmekte ve öğrencilerin ne kadar farklı becerileri geliştirilirse, eğitimin etkililiğinin de o kadar artacağı söylenebilmektedir. Bu nedenle öğretmen ve öğretmen adaylarının her durum, olay ve olgu için eleştirel düşünme, akıl yürütme, yaratıcı düşünme, mantıksal düşünme gibi farklı düşünme becerilerini geliştirmeleri önemli görülmektedir.

Eleştirel düşünme, en genel tanımıyla, bireyin sorgulama, alternatifleri değerlendirme ve kanıt arama gibi eleştirel düşünme becerilerine olan yatkınlığını veya bu yöndeki istekliliğini ifade etmektedir (Facione, 1990). Eleştirel düşünme eğilimi ve eleştirel düşünme becerisi farklı iki kavram olarak dikkate alınmaktadır. Eleştirel düşünme eğilimi, ilgili becerilerin öngörülmesinde faydalı olsa da (Facione, 1997), performansa dayalı olarak ölçülen becerilerden farklı kabul edilmektedir. Bu eğilimler, bireyin eleştirel düşünmeye olan yatkınlığını ifade etmekte ve katılımcıların öznel değerlendirmelerine

dayanan öz bildirimleri aracılığıyla ölçülmektedir. Üst düzey düşünme becerileri arasında yer alan eleştirel düşünme; bilgileri, fikirleri, kavramları, seçenekleri ve argümanları mantıklı ve düzenli bir şekilde değerlendiren bilişsel bir süreçtir (Beyer, 1995; Massa, 2014). Eleştirel düşünen bireyler kasıtlı olarak düşünme yeteneklerini geliştirmeyi amaçlar, varsayımlar oluşturur ve süreç içerisinde çoğunlukla değerlendirme eğilimindedirler (Yurt, 2024).

Üst düzey düşünme becerilerinden yaratıcı düşünme, karşılaşılan problemlere gerçekçi ve özgün çözümler üretilip yeni olgular ortaya atmayı sağlayan düşünme türüdür (Kesici, 2023). Alışıl gelmişin dışında düşünmeyi ifade eden, özgün ve farklı düşünme biçimlerini kapsayan yaratıcı düşünme becerisi; yeni fikirlerin, çözümlerin ve yaklaşımların ortaya çıkmasını ve farklı fikirleri birleştirilerek bilişsel süreçlerin esnek bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Aydın, 2020; Fabian, 2018). Yaratıcı düşünme yeteneği, özellikle hipotezler ve problemler oluşturma ve bunları çözmek için bir eylem planı hazırlama sürecinde birçok bilimsel uygulama için önemli bir role sahiptir (Koray, 2003). Yaratıcı düşünen bireyler, genellikle meraklı, azimli (inatçı derecede kararlı), hayal gücü kuvvetli, iş birliğine açık ve disiplinli olma özelliklerine sahiptirler (Lucas vd., 2012).

Üst düzey düşünme becerilerinden bir diğeri de mantıksal düşünmedir ve bu düşünme becerisi Bloom'un bilişsel taksonomisindeki bilgi ve kavrama basamaklarının üzerinde bir basamakta kabul edilmektedir (Çıbık Sert ve Emrahoğlu, 2008). Mantıksal düşünmenin gelişimi, 7-8 yaşlarından başlayarak daha ileri yaşlara kadar uzanan hem somut hem de soyut işlemler dönemlerini kapsamaktadır (Gredler, 2005). Bireyin genellemeler ve soyutlamalar yaparak belirli ilke ve kurallara ulaşmasını ya da zihinsel süreçler aracılığıyla bir sorunu çözmesini içeren mantıksal düşünme (Yaman ve Yalçın, 2005), bir sonuca ulaşmak için sistematik ve kararlı bir şekilde düşünmeyi gerektirmektedir (Bozdoğan, 2007). Lawson vd. (2000) tarafından yapılan çalışmada mantıksal düşünme becerisinin geliştirilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir. Mantıksal düşünme becerisi yüksek olan bireyler problemlere bilimsel çözümler üretebilmekte ve kavramlar arasındaki ilişkileri tespit edip genellemeler yaparak oluşturulan bir hipotezi matematiksel formüllerle test edebilmektedir (Bümen, 2010). Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında üst düzey düşünme becerilerinin bireylerin hayatlarında yaşam boyu etkili ve öğretme-öğrenme süreçlerinde de önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Alanyazındaki çalışmalarda genel anlamda eleştirel düşünmenin kavramsal olarak yaratıcı düşünmeyle benzerlik taşıması nedeniyle ilişkilendirilebileceği ifade edilmekte (Altın ve Saracaloğlu, 2018; Sıburian vd., 2019; Wechsler vd., 2018) ve bu iki düşünme becerisinin birbirlerini tamamlayıcı ancak özdeş olmayan (bağımsız) beceriler olarak ele alınabileceği açıklanmaktadır (Glassner ve Schwarz, 2007; Halpern, 2007; Runco ve Garrett, 2012). Her iki düşünme yeteneğinde de kurallara bağlı kalmak veya yalnızca sıradan ve özgün olmayana odaklanmak yerine yeni perspektiflere başvurmak ön plana çıkmaktadır (Piawa, 2010). Benzer şekilde eleştirel düşünme ve mantıksal düşünmenin de birbiriyle yakından ilişkili kavramlar oldukları belirtilmektedir (İncikabi vd., 2013). Shamsidinovna ve Qizi

(2024) yaratıcılık ve mantıksal düşünmenin birbirini dışlayan kavramlar olmadığını, aksine bilişsel yetenekleri geliştirmek için birlikte katkı sağladıklarını açıklamaktadır. Yapılan bu açıklamalar ışığında eleştirel düşünme, mantıksal düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkilerin ampirik olarak incelenmesi önemli görülmekte ve bu durum araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri, yaratıcı düşünme eğilimleri ve mantıksal düşünme becerileri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi bu değişkenler hakkında daha doğru yorumlar yapılmasına katkı sağlayacak olmasına rağmen Türkiye’de bu üç değişkenin birlikte incelendiği hiçbir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Araştırmalarda genellikle eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine odaklanıldığına (Durnacı ve Ültay, 2020; Gök ve Erdoğan, 2011; Sur, 2020; Ülger, 2016, 2020; Üstündağ Gökmen, 2019; Yüce ve Yıldız, 2020) mantıksal düşünme becerileri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında doğrudan ilişkiyi inceleyen araştırmaların sınırlı sayıda olduğuna (Aksu ve Koruklu, 2015; İncikabi vd., 2013; Özdil ve Beyhan, 2023) ve mantıksal düşünme ile yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen yalnızca bir çalışmanın yapıldığına (Khoshhal ve Hosseini, 2017) ulaşılmaktadır.

Öğretmen adaylarının eleştirel, mantıksal ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerileri düzeylerinin, gelecek nesillerin de bu becerilere sahip olup olamayacağını etkileyebileceğinden ilgili değişkenler üzerinde çalışılması önemli görülmektedir. Bahsedilen nedenlerden dolayı, bu çalışmada öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme eğilimleri ve mantıksal düşünme becerileri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Üst düzey düşünme becerilerine odaklanan yeni eğitim sisteminin önemli bir paydaşı olan öğretmen adaylarına yönelik önemli bilgiler ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın ilerleyen araştırmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın genel amacı; öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerilerinin ve yaratıcı düşünme eğilimlerinin eleştirel düşünme eğilimlerini yordayıcılığının incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Öğretmen adaylarının;

1. Mantıksal düşünme becerileri ve yaratıcı düşünme eğilimleri birlikte eleştirel düşünme eğilimlerini yordamakta mıdır?
2. Bu yordayıcılık (a) öğretmen adaylarının cinsiyetlerine, (b) yaşlarına (yaş ortalamasının altı ve üzeri) ve (c) fakültelerine (eğitim fakültesi veya formasyon öğrencisi) göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli (Deseni)

Araştırmada, öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerileri ve yaratıcı düşünme eğilimlerinin eleştirel düşünme eğilimlerini yordayıcı rolünün belirlenmesi amaçlandığından, çalışma tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 2014). Bu çalışma kapsamında da birden fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişkenle olan ilişkileri yordanmaya çalışıldığından (Bıkmaz Bilgen, 2022) araştırma ilişkisel tarama modelindedir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören Eğitim Fakültesi öğretmen adayları ve pedagojik formasyon eğitimi alan toplam 223 öğrenciden oluşmaktadır. Bu çalışmada uygun/kazara örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Uygun/kazara örnekleme zaman, para ve işgücü bakımından tasarruf sağlanabilen ve ihtiyaç duyulan büyüklükteki gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir olan yanıtlayıcılardan oluşan bireyleri örnekleme tekniğidir (Büyüköztürk vd., 2016). Araştırmaya 179 (%80.3) kadın ve 44 (%19.7) erkek öğretmen adayı gönüllü katılım sağlamıştır. Katılımcıların 158'i (%70.9) Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören, 65'i (%29.1) ise başka fakültelerde öğrenim görüp pedagojik formasyon eğitimi alan toplam 29 farklı programdaki öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Öğretmen adaylarının yaş ortalaması 23.87'dir (S.s = 4.53, yaş aralığı = 18-42).

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak “Kişisel bilgi formu, eleştirel düşünme eğilimi ölçeği, mantıksal düşünme ölçeği ve yaratıcı düşünme eğilimi ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının okudukları bölümleri, sınıf düzeyleri, cinsiyet ve yaşlarını içeren toplam dört soru yer almaktadır. Öğretmen adaylarının farklı bölüm, farklı sınıf düzeyi, farklı yaş ve farklı cinsiyetlerde olmalarının sonuçlar üzerinde farklılık oluşturabileceği düşünüldüğünden bu değişkenlerin de dikkate alınması önemli görülmektedir.

Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği: Sosu (2013) tarafından geliştirilen, Akın vd. (2015) tarafından Türk kültürüne uyarlanan bu ölçek 11 maddeden oluşmaktadır. Ters madde içermeyen ölçeğin on bir maddesinden yedisi eleştirel açıklık (critical openness) ve dört maddesi ise yansıtıcı şüphecilik (reflective scepticism) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Beşli Likert tipindeki ölçeğin toplam puan aralığı 11-55 arasında

değişmektedir ve alınan puanlar ile bireylerin psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Uyarlama çalışması 212 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan ölçme aracının güvenirlik kanıtı için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı kullanılmış ve iç tutarlılık toplam ölçek için .78, alt boyutlar için ise .68 ve .75 olarak hesaplanmıştır. Geçerlilik kanıtı için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) kullanılmış olup iki boyutlu modelin iyi uyum verdiği belirtilmiştir ($\chi^2/sd=1.33$, RMSEA=.04, NFI=.90, NNFI=.96, GFI=.96, AGFI=.93, CFI=.97, IFI=.97, SRMR=.05). Ölçeğe ilişkin hesaplanan madde-toplam korelasyon katsayıları .25 ile .57 arasında değişiklik göstermiş, faktör yükleri ise birinci boyut olan eleştirel açıklık kategorisinde .27 ile .68 aralığında, ikinci boyut olan yansıtıcı şüphecilik kategorisinde ise .55 ile .76 aralığında değişiklik göstermiştir. Yapılan bu çalışma kapsamında, eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinin uygulandığı örneklem grubu için geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, eleştirel açıklık boyutu için $\alpha=.80$ ve yansıtıcı şüphecilik boyutu için $\alpha=.74$ olarak hesaplanmıştır. Geçerlik kanıtı için gerçekleştirilen DFA sonucunda, eleştirel açıklık boyutuna ait faktör yüklerinin .32 ile .67 arasında, yansıtıcı şüphecilik boyutuna ait faktör yüklerinin ise .51 ile .74 arasında değiştiği belirlenmiştir. Modelin veri uyum indeksleri ($\chi^2/sd=2.52$, RMSEA=.07, TLI=.94, CFI=.95, SRMR=.07) incelendiğinde, iki boyutlu modelin iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Mantıksal Düşünme Ölçeği: Başerer ve Duman (2020) tarafından geliştirilen ölçek 25 maddeden oluşmakta ve 9 maddesi TDG (Tutarlılık- Doğruluk- Geçerlilik), 6 maddesi kavram, 6 maddesi dil-anlam ve geriye kalan son 4 maddesi ise akıl yürütme boyutlarında olmak üzere dört alt boyutu kapsamaktadır. Beşli Likert şeklinde geliştirilen ölçek altı ters madde içermekte ve toplam puan 25 ile 125 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puan yükseldikçe bireyin mantıksal düşünmesi de o kadar yüksek olmaktadır. Geliştirilen ölçek 600 lisans öğrencisi üzerinde uygulanmış ve güvenirlik kanıtı için Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı kullanılarak toplamda .83 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca iç tutarlılığın her bir alt faktör için .71 ile .83 arasından değiştiği belirtilmiştir. Yapı geçerliliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile DFA uygulanmıştır. AFA sonucunda ölçekte birinci boyut olan TDG için faktör yükleri .40 ile .82, ikinci boyut olan kavram için .51 ile .79, üçüncü boyut olan dil-anlam için .35 ile .67 ve son kategori olan akıl yürütme için .60 ile .72 aralıklarında değiştiği belirtilmiştir. DFA sonucunda ise dört boyutlu modelin iyi uyum verdiği ifade edilmiştir ($\chi^2/sd=2.69$, RMSEA=.07, NFI=.90, GFI=.90, CFI=.94, SRMR=.06). Yapılan bu çalışma kapsamında, mantıksal düşünme ölçeğinin uygulandığı örneklem grubu için geçerlik ve güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, TDG boyutu için .84, kavram boyutu için .75, dil-anlam boyutu için .77 ve akıl yürütme boyutu için .72 olarak hesaplanmıştır. Geçerlik kanıtı için gerçekleştirilen DFA sonucunda, sırasıyla birinci boyuta ait faktör yüklerinin .39 ile .80 arasında, ikinci boyuta ait faktör yüklerinin .51 ile .74 arasında, üçüncü boyuta ait faktör yüklerinin .37 ile .70 arasında ve dördüncü boyuta ait faktör yüklerinin ise .55 ile .74 arasında değiştiği belirlenmiştir. Modelin veri uyum indeksleri ($\chi^2/sd=3.98$, RMSEA=.08,

TLI=.91, CFI=.91, SRMR=.07) incelendiğinde, dört boyutlu modelin kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği ortaya konulmuştur.

Yaratıcı Düşünme Eğilimi Ölçeği: Deniz ve Demir (2024) tarafından geliştirilen ölçek, tek boyuttan oluşmakta olup 12 madde içermektedir. Beşli Likert tipinde geliştirilen ölçek ters madde içermemekte ve toplam puanın 12-60 arasından değiştiği açıklanmaktadır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe bireyin yaratıcı düşünme eğilimi de o kadar yüksek olmaktadır. Ölçme aracının güvenirlik kanıtı için Cronbach Alfa katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. AFA sonucunda ölçek maddelerinin faktör yüklerinin .49 ile .64 aralığında değiştiği belirtilmiştir. DFA sonucunda ise tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği ifade edilmiştir ($\chi^2/sd=1.59$, RMSEA=.04, NFI=.92, AGFI=.90, GFI=.97, CFI=.97, SRMR=.04). Yapılan bu çalışma kapsamında, yaratıcı düşünme eğilimi ölçeğinin uygulandığı örneklem grubu için geçerlik ve güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Tek boyutlu model için Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. DFA sonucunda ise faktör yüklerinin .42 ile .68 arasında değiştiği belirlenmiştir. Modelin veri uyum indeksleri ($\chi^2/sd=2.98$, RMSEA=.05, TLI=.94, CFI=.96, SRMR=.06) incelendiğinde, tek boyutlu modelin iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veriler 2024-2025 eğitim öğretim yılında Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören Eğitim Fakültesi öğretmen adayları ve pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarından Google Form aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışmaya katılmanın tamamen gönüllülük esasına dayanması nedeniyle veri toplama sürecinde bireylerin istedikleri zaman çalışmaya katılmaktan vazgeçebileceği ve çalışmanın sonrasında herhangi bir olumsuzluk hissedildiğinde araştırmacılara ulaşabilecekleri formda yer almıştır.

Veri Analizi

Araştırmanın iki araştırma sorusunun analizlerinde de çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İki bağımsız ve bir bağımlı değişkenin yer aldığı bu çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizi ile birden fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yordama gücü belirlenmektedir (Bıkmaz Bilgen, 2022). Araştırma sorularında yordanan değişken eleştirel düşünme eğilimi, yordayıcı değişkenler ise mantıksal ve yaratıcı düşünme eğilimleri olarak belirlenmiştir. İkinci araştırma sorusunu yanıtlamak için ise, öğretmen adaylarının cinsiyetlerine, yaşlarına ve fakültelerine (eğitim fakültesi veya formasyon öğrencisi) göre ayrı gruplarda analizler tekrarlanmıştır. Cinsiyet, yaş grupları ve fakülteleri arasındaki yordayıcılık farkları, betimsel olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında eleştirel düşünme eğilimi, mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı (PMÇKK) ile değerlendirilmiştir. Regresyon analizinden önce, bazı temel varsayımlar kontrol edilmiştir. İlk olarak veri seti incelendiğinde 18 bireyin verilerinde çok sayıda kayıp değere rastlanmış ve bireylerin yanıtları veri setine dahil edilmemiştir. Ardından üç

ölçekten alınan puanlar standart z puanlarına dönüştürülmüş ve -3 ile +3 aralığında yer almayan 30 verinin aykırı değer olması nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Çok değişkenli aykırı değerlerin varlığı Cook's D istatistiği ile incelenmiş ve Cook's D değerlerinin 0.10'dan küçük olması nedeniyle (Cook, 1977) çok değişkenli aykırı değerlerin bulunmadığı belirlenmiştir. "Deviation from linearity" değerinin istatistiksel olarak manidar olmaması ($p > 0.05$) nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ardından, artıkların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş ve değerlerin -1 ile +1 arasında olması, verilerin normal dağıldığına işaret etmiştir (Pituch ve Stevens, 2016). Saçılım grafikleri yardımıyla eşvaryanslılık incelenmiş ve artıkların tahmin değerleri etrafında ani ve büyük sıçramalar yapmaması varyansların eşitliğini göstermiştir. Otokorelasyonu test etmek amacıyla Durbin-Watson istatistiği hesaplanmış (Durbin ve Watson, 1950) ve bu istatistiğin 1.97 olarak hesaplanması (1 ile 3 arasında) nedeniyle otokorelasyon sorunu olmadığı sonucuna varılmıştır. Çoklu bağlantılılık olup olmadığını belirlemek için, yordayıcı değişkenler arasındaki ilişkiler, varyans enflasyon faktörü (VIF) ve tolerans değerleri incelenmiştir. Field (2009), yordayıcı değişkenler arasındaki korelasyonun .90'ı geçmemesi, VIF değerinin 5'ten küçük olması ve tolerans değerinin .20'den büyük olması durumunda çoklu bağlantılılık sorununun olmadığını belirtmiştir. Bu çalışmada, yordayıcı değişkenler arasındaki korelasyon .58 olarak bulunmuş ve eşik değer olan .90'ın altında kalmıştır. VIF değerleri 1.506 olarak hesaplanmış ve 5'ten küçük olduğu görülmüştür. Aynı şekilde, tolerans değerleri .664 olarak bulunmuş ve .20'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, çoklu bağlantı sorununun olmadığını ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında dikkate alınan eleştirel düşünme eğilimi, mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi ölçeklerinin teorik (kuramsal) yapılarının, öğretmen adayları örnekleminde geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla DFA gerçekleştirilmiştir (Pituch ve Stevens, 2016). Çok değişkenli istatistiksel tekniklerin varsayımlarının sağlanması sonrasında (Hair vd., 1998), modelin veri ile uyumu uyum indeksleri (Yaklaşık Hataların Ortalama Karakökü [RMSEA] < 0.10 , Karşılaştırmalı Uyum İndeksi [CFI] > 0.90 , Tucker-Lewis Uyum İndeksi [TLI] > 0.90 ve Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü [SRMSR] < 0.08) kullanılarak değerlendirilmiştir (Bentler ve Bonett, 1980; Hu ve Bentler, 1999). Ölçek puanlarına ilişkin iç tutarlılık anlamındaki güvenilirlik Cronbach Alfa (α) katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır (Thorndike ve Thorndike-Christ, 2010). Araştırma kapsamındaki tüm analizler SPSS 21, Lisrel (Linear Structural Relations) 8.80 (Jöreskog ve Sörbom, 1993) ve Mplus 8.0 (Muthen ve Muthen, 2017) programları ile yapılmış ve anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Betimsel İstatistikler

Araştırmaya 179 kadın (%80.3) ve 44 erkek (%19.7) olmak üzere toplam 223 öğretmen adayı gönüllü katılım sağlamıştır. Öğretmen adaylarının 18 ile 42 yaş aralığında yer aldıkları ve kadın ($\bar{X} = 23.73$) ile erkek ($\bar{X} = 24.47$) yaş ortalamalarının birbirlerine yakın olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının 21'inin (% 9.4) birinci sınıf, 38'inin (% 17.0) ikinci sınıf, 30'unun (% 13.5) üçüncü sınıf, 69'unun (% 30.9) dördüncü sınıf ve 65'inin (% 29.2) pedagojik formasyon öğrencisi olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında üç değişken arasındaki ilişkiler PMÇKK ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1	2	3
1. Eleştirel düşünme eğilimi	1		
2. Mantıksal düşünme becerisi	.687**	1	
3. Yaratıcı düşünme eğilimi	.767**	.580**	1
Aritmetik ortalama	43.81	90.85	46.05
Standart sapma	5.52	7.52	6.23
Çarpıklık	-.089	-.158	.222
Basıklık	-.224	.394	-.103

** $p < .001$

Tablo 1 incelendiğinde eleştirel düşünme eğilimi ile mantıksal düşünme becerisi değişkenleri arasında pozitif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin ($r = .687$, $p < .001$) olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde eleştirel düşünme eğilimi ile yaratıcı düşünme eğilimi ($r = .767$, $p < .001$) ve mantıksal düşünme becerisi ile yaratıcı düşünme eğilimi ($r = .580$, $p < .001$) değişkenleri arasında da pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırmada yordayan ve yordayıcı değişkenler arasındaki yordayıcı ilişkiler çoklu doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Eleştirel Düşünme Eğiliminin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	-3.164	2.901		-1.091	.277
Mantıksal düşünme becerisi	.493	.047	.556	10.464	.000
Yaratıcı düşünme eğilimi	.267	.039	.364	6.849	.000

$R = 0.823$, $R^2 = 0.673$, $F(2, 174) = 180.334$, $p = .000$

Tablo 2’deki analiz sonuçlarına göre öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi puanlarının yaklaşık %67’sinin mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi tarafından açıklandığı belirlenmiştir ($F_{(2,174)}=180.334$; $p<.001$). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerini yordayan bu değişkenler sırasıyla mantıksal düşünme becerisi ($t=10.464$; $p<.001$; $B=.493$) ve yaratıcı düşünme eğilimidir ($t=6.849$; $p<.001$; $B=.267$). Buna göre öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerileri ve yaratıcı düşünme eğilimleri arttıkça, eleştirel düşünme eğilimleri de artmaktadır. Ham katsayılara göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.493 birim artışa; yaratıcı düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.267 birim artışa karşılık gelmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda mantıksal düşünme becerisinin eleştirel düşünme eğilimini daha fazla yordadığı anlaşılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre eleştirel düşünme eğiliminin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği: Eleştirel düşünme eğilimi = $-3.164 + 0.493$ mantıksal düşünme becerisi + 0.267 yaratıcı düşünme eğilimi

Araştırmanın ikinci alt amacında yordayıcılığın öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir. Kadın ve erkek öğretmen adayları için elde edilen analiz sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Cinsiyet Gruplarına Göre Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Kadın	Sabit	-3.790	3.310		-1.145	.254
	Mantıksal düşünme becerisi	.467	.055	.520	8.517	.000
	Yaratıcı düşünme eğilimi	.287	.043	.403	6.608	.000
Erkek	Sabit	-0.108	6.281		-0.017	.986
	Mantıksal düşünme becerisi	.567	.100	.656	5.668	.000
	Yaratıcı düşünme eğilimi	.197	.092	.249	2.150	.000

Tablo 3’e göre kadınlarda hem mantıksal düşünme becerisi hem de yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğiliminin manidar yordayıcısıdır, ($R=0.815$, $R^2=0.659$, $p<.05$). Kadınların mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %66’sını açıklamaktadır. Ham katsayılara göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.467 birim artışa; yaratıcı düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.287 birim artışa karşılık gelmektedir. Erkeklerde de hem mantıksal düşünme becerisi hem de yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğiliminin manidar yordayıcısıdır, ($R=0.843$, $R^2=0.696$, $p<.05$). Erkeklerin mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %70’ini açıklamaktadır. Ham katsayılara göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.567 birim artışa; yaratıcı

düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.197 birim artışa karşılık gelmektedir. Analiz sonuçlarına göre eleştirel düşünme eğiliminin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği:

Eleştirel düşünme eğilimi (Kadın) = $-3.790 + 0.467$ mantıksal düşünme becerisi + 0.287 yaratıcı düşünme eğilimi

Eleştirel düşünme eğilimi (Erkek) = $-0.108 + 0.567$ mantıksal düşünme becerisi + 0.197 yaratıcı düşünme eğilimi

Araştırmanın ikinci alt amacında yordayıcılığın öğretmen adaylarının yaşlarına göre (23.87 yaş üzeri ve 23.87 yaş altı) farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir. Yaş ortalamasına göre ortalamanın üstü ve altındaki öğretmen adaylarından elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Yaş Gruplarına Göre Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Yaş ortalaması (23.87) altı	Sabit	-3.338	3.716		-0.898	.371
	Mantıksal düşünme	.487	.065	.521	7.442	.000
	Yaratıcı düşünme	.269	.049	.384	5.493	.000
Yaş ortalaması (23.87) üstü	Sabit	-0.792	4.859		-0.163	.871
	Mantıksal düşünme	.452	.074	.546	6.106	.000
	Yaratıcı düşünme	.268	.065	.369	4.126	.000

Tablo 4'e göre grubun yaş ortalamasının altındaki öğretmen adaylarında hem mantıksal düşünme becerisi hem de yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğiliminin manidar yordayıcısıdır, ($R=0.800$, $R^2=0.633$, $p<.05$). Grubun yaş ortalamasının altındaki öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %63'ünü açıklamaktadır. Ham katsayılara göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.487 birim artışa; yaratıcı düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.269 birim artışa karşılık gelmektedir. Grubun yaş ortalamasının üzerindeki öğretmen adaylarında da hem mantıksal düşünme becerisi hem de yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğiliminin manidar yordayıcısıdır, ($R=0.820$, $R^2=0.661$, $p<.05$). Yaş ortalamasının üzerindeki öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %66'sını açıklamaktadır. Ham katsayılara göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.452 birim artışa; yaratıcı düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.268 birim artışa karşılık gelmektedir. Analiz sonuçlarına göre eleştirel düşünme eğiliminin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği:

Yaş ortalamasının altındaki öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimi = $-3.338 + 0.487$ mantıksal düşünme becerisi + 0.269 yaratıcı düşünme eğilimi

Yaş ortalamasının üzerindeki öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimi = $-0.792 + 0.452$ mantıksal düşünme becerisi + 0.268 yaratıcı düşünme eğilimi

Araştırmanın ikinci alt amacında yordayıcılığın öğretmen adaylarının fakültelerine göre (eğitim fakültesi veya formasyon öğrencisi) farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir. Eğitim fakültesinde öğrenim gören ve eğitim fakültesi haricindeki formasyon öğrencilerinden elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Fakültelerine Göre Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Eğitim	Sabit	-2.983	3.948		-0.755	.452
	Mantıksal düşünme	.504	.067	.548	7.571	.000
	Yaratıcı düşünme	.257	.052	.357	4.930	.000
Diğer (Formasyon)	Sabit	-3.491	4.308		-0.810	.420
	Mantıksal düşünme	.448	.071	.521	6.295	.000
	Yaratıcı düşünme	.298	.061	.408	4.925	.000

Tablo 5'e göre eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarında hem mantıksal düşünme becerisi hem de yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğiliminin manidar yordayıcısıdır, ($R=0.805$, $R^2=0.641$, $p<.05$). Eğitim fakültesindeki öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %64'ünü açıklamaktadır. Ham katsayılar göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.504 birim artışa; yaratıcı düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.257 birim artışa karşılık gelmektedir. Pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarında da hem mantıksal düşünme becerisi hem de yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğiliminin manidar yordayıcısıdır, ($R=0.839$, $R^2=0.695$, $p<.05$). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %70'ini açıklamaktadır. Ham katsayılar göre mantıksal düşünme becerisindeki 1 birimlik artış eleştirel düşünme eğiliminde 0.448 birim artışa; yaratıcı düşünme eğilimindeki 1 birimlik artış ise eleştirel düşünme eğiliminde 0.298 birim artışa karşılık gelmektedir. Analiz sonuçlarına göre eleştirel düşünme eğiliminin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği:

Eğitim fakültesindeki öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimi = $-2.983 + 0.504$ mantıksal düşünme becerisi + 0.257 yaratıcı düşünme eğilimi

Formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimi = $-3.491 + 0.448$ mantıksal düşünme becerisi + 0.298 yaratıcı düşünme eğilimi

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada öncelikle öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri, mantıksal düşünme becerileri ve yaratıcı düşünme eğilimleri arasındaki ilişkiler araştırılmış ve bu değişkenler arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ikili ilişkiler belirlenmiştir. Ayrıca mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğiliminin birlikte eleştirel düşünme eğilimlerini yordayıp yordamadığı incelenmiş ve mantıksal düşünme becerisi ile yaratıcı düşünme eğiliminin eleştirel düşünme eğilimi üzerinde önemli yordayıcı değişkenler oldukları tespit edilmiştir. Mantıksal düşünme bireyin doğru tutarlı ve etkili karar verebilmesini sağlarken bireyin akıl yürütme yollarını kullanabilme, analiz yapabilme, problem çözebilme ve çeşitli kıyaslamalar ile çıkarımlar yapabilmeyi sağlayabilen bir düşünme türüdür (Başerer. 2017). Dolayısıyla bireyin bilişsel alan basamaklarından bilgi ve kavrama düzeyindeki uygulama etkinliklerini de kapsamaktadır (Çıbık Sert ve Emrahoğlu, 2008). Araştırma sonucunda da mantıksal düşünme becerisinin daha önemli yordayıcı olduğu, katılımcıların eleştirel düşünme puanlarının yaklaşık %67'sinin mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının cinsiyetlerine, yaşlarına ve fakültelerine göre de sonuçlar benzerlik göstererek alt gruplarda da mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi birlikte eleştirel düşünme eğilimini anlamlı bir şekilde yordamıştır. Böylece mantıksal düşünme becerisi ve yaratıcı düşünme eğilimi yüksek olan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin de yüksek olduğu ortaya konulmuş ve hem mantıksal hem de yaratıcı düşünmenin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerini destekleyici değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında bu üç değişkenin birlikte ele alındığı çalışma bulunmamasına rağmen değişkenler arasında ikili ilişkilerin incelendiği (Aksu ve Koruklu, 2015; Durnacı ve Ültay, 2020; Gök ve Erdoğan, 2011; İncikabi ve diğerleri, 2013; Özdil ve Beyhan, 2023; Sur, 2020; Ülger, 2016; Ülger, 2020; Üstündağ Gökmen, 2019; Yüce ve Yıldız, 2020) sınırlı sayıda araştırmaya rastlanılmıştır. Yapılmış çalışmalarda Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışan sınıf öğretmenlerinin (Yüce ve Yıldız, 2020), resim ve din kültürü alanlarındaki öğretmen adaylarının (Ülger, 2016) ve sınıf öğretmeni adaylarının (Gök ve Erdoğan, 2011) eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme eğilimleri arasında pozitif yönlü orta düzeyde ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Wechsler vd. (2018) çalışmalarında eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme eğilimleri arasında pozitif yönlü orta düzeyde ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yine bazı çalışmalarda ise ortaokul öğrencilerinin (Sur, 2020), resim iş eğitimi öğretmen adaylarının (Ülger, 2020) ve sınıf öğretmeni adaylarının (Durnacı ve Ültay, 2020) eleştirel düşünme becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasında pozitif yönde ancak düşük düzeyde anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Üstündağ Gökmen (2019) yaptığı çalışmada fen bilgisi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerinin alt boyutları arasında genel olarak düşük düzeyde ilişkiler bulmuştur. Ülger

(2016) ise araştırmasında okul öncesi ve matematik alanlarındaki öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerileri ile yaratıcı düşünme becerileri arasında pozitif yönlü ancak düşük düzeyde ve anlamlı olmayan ilişkilerin var olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan İncikabi ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada matematik öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile mantıksal düşünme becerileri arasında zayıf ve negatif yönlü anlamlı olmayan ilişki olduğunu tespit etmiştir. Aksu ve Koruklu (2015) ile Özdil ve Beyhan (2023) araştırmalarında eleştirel düşünme eğilimleri ve mantıksal düşünme becerileri arasında pozitif ancak düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Khoshhal ve Hosseini (2017) ise mantıksal ve yaratıcı düşünme arasında pozitif ancak düşük düzeyde anlamlı bir ilişki belirlemiştir. Bu araştırmalardan hareketle sınırlı sayıda araştırma mantıksal düşünme becerisine odaklanıldığı ve yapılan çalışmalarda öğrenci, öğretmen adayları ve öğretmenlerin eleştirel, mantıksal ve yaratıcı düşünme becerileri arasında çoğunlukla pozitif yönlü, düşük veya orta düzeyde anlamlı ikili ilişkiler tespit edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmada da değişkenlerin ikişerli ilişkilerinin pozitif ve orta düzeyde olması nedeniyle elde edilen sonuçların genel olarak alanyazınla tutarlı olduğu belirlenmiştir. Alanyazınla çelişen sonuçlar ise çalışmaların örneklem gruplarının farklı olmasına ve kullanılan ölçme araçlarının değişiklik göstermesine dayandırılabilir.

Üst düzey düşünme becerilerine sahip olmak eğitimin niteliğini arttırmak için hayati önem taşımaktadır. Birbirleri ile ilişki gösteren bu becerilerin sistematik bir eğitim süreciyle birlikte geliştirilebileceği alanyazında ifade edilmekte (Koç, 2011; Şenşekerci ve Bilgin, 2008) bu nedenle de ilgili becerilerin geliştirilmesine yönelik birtakım yöntem ve stratejilere başvurulması gerektiği belirtilmektedir. Öğrencilerine de bu becerilerin gelişimi için rehberlik etmeleri nedeniyle öğretmenlere süreçte önemli bir iş düşmekte ve bu becerilere sahip öğretmenlerin öğrencilerinin gelişimlerine daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Baker vd. (2001) yaptıkları çalışmada ancak yaratıcı, mantıksal ve eleştirel düşünme becerileri gelişmiş öğretmenlerin, öğrencilerinin problem çözme becerilerini geliştirebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca yaratıcı fikirler üretilmesine teşvik edilen sınıf ortamlarında öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine olanak sağlandığı belirtilmektedir (Fairweather ve Cramond, 2010).

Görünen o ki, günümüz toplumunda öğrencilerin potansiyellerine ulaşabilmeleri için eleştirel düşünme, mantıksal düşünme ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey becerileri kazanmaları şarttır ve aslında yaklaşık 70 yıldan beri yapılan araştırmalarda da (Anderson, 1990; Beyer, 1987; Dressel ve Mayhew, 1954; Meyers, 1986) bu durum sıklıkla vurgulanmaktadır. Dressel ve Mayhew (1954) eğitim kurumlarının öğrencileri basit ezber düzeyinden çıkarıp eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılması gerektiğini vurgulamasına rağmen ne yazık ki modern eğitimde “ne kadar çok bilgi, o kadar iyi” anlayışı hâkimdir. Sutton ve de Oliveira (1995) öğrencilerin öğrendiklerinin yüzeysel kaldığını, çoğunun ilkeleri ve olguları analiz ederek bunlar arasında ilişki kurma becerisine sahip olmadığını belirtmektedir. Öğrencilerin ezberlediği olgusal bilgileri kısa sürede

unutması başlı başına endişe verici olduğundan (Terenzini vd., 1995) okullarımızın önceliği, öğrencilere bilgi ezberletmek yerine düşünmeyi öğretmek olmalıdır (Beyer, 1987). Yükseköğretim düzeyinde de üst düzey düşünme becerilerinin önemli olduğu bilinmektedir. Düşünme becerileri kendiliğinden gelişmez, bu becerilerin öğretilmesi gerekmektedir (Anderson, 1990; Beyer, 1987). Düşünmeyi teşvik eden bir eğitim, hazırlık aşamasında daha fazla zaman aldığından genellikle yükseköğretim kurumlarında öğrencilere salt bilgi ezberletilip bunları sınavlarda geri istemekten ibaret bir öğretim yöntemi kullanılmaktadır. Ancak eğitimin temel amaçlarından birinin düşünme gücünü geliştirmek olduğu dikkate alındığında geleceğin öğretmenleri olacak öğretmen adaylarında da üst düzey düşünme becerinin otaya konulması önem arz etmektedir.

Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde hem araştırmacılara hem de uygulayıcılara çeşitli önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle bu çalışmada dikkate alınan mantıksal düşünme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerinin akademik başarı ile olan ilişkileri ve akademik başarıyı yordayıcılık düzeyleri belirlenebilir. Ayrıca bu çalışma nicel bakış açısıyla gerçekleştirildiğinden gelecekteki araştırmalarda öğretmen adaylarının mantıksal düşünme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerini daha detaylı inceleyen nitel araştırmaların yapılması da önemli olabilir. Alanyazında mantıksal düşünme becerisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu belirlendiğinden bu değişkenle ilgili araştırmalar arttırılabilir. Buna ek olarak, yaratıcı düşünme eğilimi ve mantıksal düşünme becerisinin eleştirel düşünme eğilimini yordayıcı gücü Türkiye'nin farklı bölgelerinden daha büyük ve çeşitlilik gösteren bir örnekleme ulaşılarak araştırılabilir ve fakülteler veya üniversiteler arası karşılaştırmalar yapılabilir. Eleştirel, mantıksal ve yaratıcı düşünmenin motivasyon, tutum ve kişilik özellikleri gibi değişkenlerden etkilenebileceği göz önüne alındığında araştırmaya daha fazla değişken dahil edilerek değişkenler arasında aracılık etkileri incelenebilir. Mantıksal düşünme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerinin uygulamalarda sağlayacağı katkılar dikkate alınırsa bu becerilerin öğretmen adaylarında geliştirilmesi için müfredata seçmeli derslerin eklenmesi yararlı olabilir.

Kaynaklar

- Akın, A., Hamedoğlu, M. A., Arslan, S., Akın, Ü., Çelik, E., Kaya, Ç., & Arslan, N. (2015). The adaptation and validation of the Turkish version of the Critical Thinking Disposition Scale (CTDS). *International Journal of Educational Researchers*, 6(1), 31–35. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/89916>
- Aksu, G., & Koruklu, N. (2015). Determination the effects of vocational high school students' logical and critical thinking skills on mathematic success. *Eurasian Journal of Educational Research*, 59, 181–206. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/622029>

- Altın, M., & Saracaloğlu, A. S. (2018). Yaratıcı, eleştirel ve yansıtıcı düşünme: Benzerlikler-farklılıklar [Creative, critical, and reflective thinking: Similarities-differences]. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1–9. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/501410>
- Anderson, G. A. (1990). Teaching creativity for professional growth and personal reward. *NACTA Journal*, 34 (4), 54-55. https://nactaarchives.org/attachments/article/934/Anderson_NACTA_Journal_December_1990-14.pdf
- Aydın, B. (2020). *Yaratıcı düşünmenin yaratıcı yazmaya etkisi [The effect of creative thinking on creative writing]* (Thesis No. 621144) [Master's Thesis, Gazi University]. Council of Higher Education Thesis Center. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Başerer, D. (2017). Bir düşünme türü olarak mantıksal düşünme [Logical thinking as a kind of thinking]. *The Journal of Academic Social Science*, 41(41), 433-442. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12011>
- Başerer, D., & Duman, E. Z. (2020). Mantıksal düşünme ölçeğinin geliştirilmesine ilişkin bir çalışma [A study on the development of a logical thinking scale]. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 15–40. <https://doi.org/10.29029/busbed.638022>
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588–606. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.88.3.588>
- Baker, M., Rudd, R., & Pomeroy, C. (2001). Relationships between critical and creative thinking. *Journal of Southern Agricultural Education Research*, 51(1), 173-188. <https://www.researchgate.net/publication/251671840>
- Beyer, B. K. (1987). *Practical strategies for the teaching of thinking*. Boston MA: Allyn and Bacon, Inc.
- Beyer, B. K. (1995). *Critical thinking*. Phi Delta Kappa Educational Foundation.
- Bıkmaz Bilgen, Ö. (2022). Çoklu doğrusal regresyon analizi [Multiple linear regression analysis]. In S. G. Şahin & M. Buluş (Eds.), *Adım Adım Uygulamalı İstatistik [Step-by-Step Applied Statistics]* (pp. 269–288). Pegem Akademi Yayınları.

- Bozdoğan, A. (2007). *Fen bilgisi öğretiminde çalışma yaprakları ile öğretimin öğrencilerin fen bilgisi tutumuna ve mantıksal düşünme becerilerine etkisi* [The effect of worksheets in science teaching on students' attitudes towards science and logical thinking skills] (Thesis No. 206441) [Master's Thesis, Çukurova University]. Council of Higher Education Thesis Center. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Bümen, N. T. (2010). Çoklu zeka kuramı ve eğitim [Multiple intelligence theory and education]. In Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* [New directions in education] (pp. 1-39). Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* [Scientific research methods] (21. baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Cook, R. D. (1977). Detection of influential observations in linear regression. *Technometrics*, 19(1), 15–18. <https://doi.org/10.1080/00401706.1977.10489493>
- Çıbık Sert, A., & Emrahoğlu, N. (2008). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının fen bilgisi dersinde öğrencilerin mantıksal düşünme becerilerinin gelişimine etkisi [The effect of project-based learning approach on students' logical thinking skills in science courses]. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 51–66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50437>
- Deniz, H., & Demir, S. (2024). Yaratıcı düşünme eğilimi ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması [Creative thinking disposition scale: Validity and reliability study]. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(1), 703–735. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3352320>
- Dressel, P. L., & Mayhew, L. B. (1954). *General education, explorations in evaluation: the final report of the cooperative study of evaluation in general education of the American Council on Education*. American Council on Education.
- Durbin, J., & Watson, G. S. (1950). Testing for serial correlation in least squares regression: I. *Biometrika*, 37(3–4), 409–428. <https://doi.org/10.2307/2332391>
- Durnacı, Ü., & Ültay, N. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel ve yaratıcı düşünme eğilimleri [Critical and creative thinking dispositions of prospective primary school teachers]. *Turkish Journal of Primary Education*, 5(2), 75–97. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1125516>

- Duron, R., Limbach, B., & Waugh, W. (2006). Critical thinking framework for any discipline. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 17(2), 160–166. https://www.researchgate.net/publication/239770046_Critical_Thinking_Framework_For_Any_Discipline
- Erdem, A. R. (2020). Eğitim sistemindeki başarının önemli bir anahtarı: Etkili sınıf yönetimi [A key to success in the education system: Effective classroom management]. In O. Zahal (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Teori ve Araştırmalar [Theory and Research in Education Sciences]* (pp. 97–122). Gece Kitaplığı Yayınları.
- Fabian, J. (2018). *Creative thinking and problem solving* (1th ed.). CRC Press.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. Executive summary: The Delphi Report*. The California Academic Press.
- Facione, N. C. (1997). *Critical thinking assessment in nursing education programs: An aggregate data analysis*. The California Academic Press.
- Fairweather, E., & Cramond, B. (2010). Infusing creative and critical thinking into the curriculum together. In R. Beghetto & J. Kaufman (Eds.), *Sınıfta yaratıcılığı beslemek [Nurturing creativity in the classroom]* (pp. 113–141). Cambridge, NY: Cambridge University Press.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3th ed.). SAGE Publications.
- Glassner, A., & Schwarz, B. B. (2007). What stands and develops between creative and critical thinking? Argumentation?. *Thinking Skills and Creativity*, 2(1), 10–18. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2006.10.001>
- Gök, B., & Erdoğan, T. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi [The investigation of the creative thinking levels and the critical thinking disposition of pre-service elementary teachers]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(2), 29-52. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001223
- Gredler, M. E. (2005). *Learning and instruction: Theory into practice* (5th ed.). Pearson Education.

- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis* (5th ed.). Prentice-Hall.
- Halpern, D. F. (2007). The nature and nurture of critical thinking. In R. J. Sternberg, H. L. Roediger & D. F. Halpern (Eds.), *Critical thinking in psychology* (pp. 1-14). Cambridge University Press.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Huang, Y.-M., Silitonga, L. M., & Wu, T.-T. (2022). Applying a business simulation game in a flipped classroom to enhance engagement, learning achievement, and higher-order thinking skills. *Computers & Education*, 183, 104494. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104494>
- İncikabi, L., Tuna, A., & Biber, A. Ç. (2013). An analysis of mathematics teacher candidates' critical thinking dispositions and their logical thinking skills. *Journal of International Education Research*, 9(3), 257–266. <https://doi.org/10.19030/jier.v9i3.7884>
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi [Scientific research method]* (26. baskı). Nobel Yayınları.
- Kesici, A. (2023). Ortaokul ve lise öğretmenlerinin yaratıcı düşünme ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi [Examining the creative thinking and lifelong learning tendencies of middle and high school teachers]. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 18–28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2431621>
- Khoshhal, Y., & Hosseini, F. (2017). The relationship between creativity and logical thinking: A case of Iranian ESP teachers. *International Research Journal of Teacher Education*, 3(1): 036-043. <https://www.researchgate.net/publication/315717251>

- King, F. J., Goodson, L., & Rohani, F. (2018). *Higher Order Thinking Skills: Definition, Teaching Strategies, & Assessment*. Florida: A Publication of the Educational Services Program, Now Known as the Center for Advancement of Learning and Assessment, Florida.
- Koç, C. (2011). Aktif öğrenmenin okuduğunu anlama ve eleştirel düşünme üzerindeki etkileri [The Effects of Active Learning on Reading Comprehension and Critical Thinking]. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 28-37. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/download/article-file/49852>
- Koray, Ö. (2003). Fen eğitiminde yaratıcı düşünmeye dayalı öğretmen adaylarının yaratıcılık düzeylerine etkisi [The effect of creative thinking-based learning on learning outcomes in science education]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 40(40), 580-599. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10357/126809>
- Lawson, A. E., Alkhoury, S., Benford, R., Clark, B. R., & Falconer, K. A. (2000). What kinds of scientific concepts exist? Concept construction and intellectual development in college biology. *Journal of Research in Science Teaching*, 37 (9), 996-1018. [https://doi.org/10.1002/1098-2736\(200011\)37:9<996::AID-TEA8>3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/1098-2736(200011)37:9<996::AID-TEA8>3.0.CO;2-J)
- Lucas, B., Claxton, G., & Spencer, E. (2012). *Progression in creativity: Developing new forms of assessment*. CCE.
- Massa, S. (2014). The development of critical thinking in primary school: The role of teachers' beliefs. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 387-392. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.068>
- McGuinness, C. (2000). *ACTS (Activating Children's Thinking Skills): A methodology for enhancing thinking skills*. ESRC TLRP First Programme Conference.
- Meyers, C. (1986). *Öğrencilere eleştirel düşünmeyi öğretmek [Teaching students to think critically]*. San Francisco, CA. Jossey-Bass Inc. Publishers.
- Moodley, V. (2013). In-service teacher education: Asking questions for higher order thinking in visual literacy. *South African Journal of Education*, 33(2), 1-18. <https://doi.org/10.15700/saje.v33n2a430>
- Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2017). *Mplus: Statistical analysis with latent variables: user's guide* (8th ed.). Muthén & Muthén.

- Özgil, A., & Beyhan, Ö. (2023). Eleştirel, yansıtıcı ve yaratıcı düşünme becerilerinin matematik dersi tutum ve başarısına etkisi [The Effect of Critical, Reflective, and Creative Thinking Skills on Attitudes and Achievement in Mathematics]. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(240), 2705-2740. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1165615>
- Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması [Information society, change, and the new educational paradigm]. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 193-209. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/800923>
- Paul, R. (2013). Critical and reflective thinking: A philosophical perspective. In B. F. Jones & L. Idol (Eds.), *Dimensions of thinking and cognitive instruction* (pp. 445–494). Routledge.
- Piawa, C. Y. (2010). Building a test to assess creative and critical thinking simultaneously. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 551–559. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.062>
- Pituch, K. A., & Stevens, J. P. (2016). *Applied multivariate statistics for the social sciences: Analysis with SAS and IBM's SPSS* (6th ed.). Routledge.
- Polat, M., & Konaş, H. (2018). Sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi [Examining critical thinking dispositions of primary school teachers]. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 142–159. <https://doi.org/10.17755/esosder.310731>
- Ruggiero, V. R. (1990). *Beyond feelings: A guide to critical thinking* (3th ed.). Mayfield Publishing.
- Runco, M. A., & Garrett, J. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
- Shamsidinovna, A. M., & Qizi, M. N. A. (2024). Creativity as an important factor in the development of logical thinking in students. *Next Scientists Conferences*, 1(01), 60–63. <https://www.nextscientists.com/index.php/science-conf/article/view/195>
- Siburian, J., Corebima, A. D., & Saptasari, M. (2019). The correlation between critical and creative thinking skills on cognitive learning results. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19(81), 99–114. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejer/issue/45577/572934>

- Sosu, E. M. (2013). The development and psychometric validation of a Critical Thinking Disposition Scale. *Thinking Skills and Creativity*, 9, 107–119. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2012.09.002>
- Sur, E. (2020). *Ortaokul öğrencilerinin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri ile anlama becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Examining the relationship between critical and creative thinking skills and comprehension skills of middle school students]* (Thesis No. 657897) [Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University]. Council of Higher Education Thesis Center. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Sutton, J.P., & de Oliveira, P.C. (1995). Differences in critical thinking skills among students educated in public schools, Christian schools, and home schools. *ERIC Document No. ED 390-147*.
- Şensekerici, E., & Bilgin, A. (2008). Eleştirel düşünme ve öğretimi [Critical thinking and its instruction]. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 15-43. <https://dergipark.org.tr/pub/sosbilder/issue/23093/246714>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson Education.
- Tanujaya, B., Mumu, J., & Margono, G. (2017). The relationship between higher order thinking skills and academic performance of student in mathematics instruction. *International Education Studies*, 10(11), 78–85. <https://doi.org/10.5539/ies.v10n11p78>
- Terenzini, P.T., Springer, L., Pascarella, E.T., & Nora, A. (1995). Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişimini etkileyen etkenler [Influences affecting the development of students' critical thinking skills]. *Research In Higher Education*, 36, 23–39. <https://doi.org/10.1007/BF02207765>
- Thorndike, R. M., & Thorndike-Christ, T. (2010). *Measurement and evaluation in psychology and education* (8th ed.). Pearson Education.
- Ülger, K. (2016). The relationship between students' creative thinking and critical thinking skills. *Hacettepe University Journal of Education*, 31(4), 695–710. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2016018493>

- Ülger, K. (2020). Bloom taksonomisi perspektifinden öğrencilerin eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişki [The relationship between students' critical thinking and creative thinking skills from the perspective of Bloom's taxonomy]. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 9(2), 63–70. <https://www.researchgate.net/publication/341344461>
- Üstündağ Gökmen, S. (2019). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının düşünme stilleri, problem çözme algıları, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki* [The relationship between candidates of science teachers' thinking styles, problem solving perceptions, creative thinkings and critical thinking trends] (Thesis No. 585111) [Master's thesis, Sakarya University]. Council of Higher Education Thesis Center. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Wechsler, S. M., Saiz, C., Rivas, S. F., Vendramini, C. M. M., Almeida, L. S., Mundim, M. C. B., & Franco, A. (2018). Creative and critical thinking: Independent or overlapping components?. *Thinking Skills and Creativity*, 27, 114–122. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2017.12.003>
- Weinerman, I. (1997). *Creativity in the classroom: An examination of student teacher personality and perceptions of the classroom setting*, Doctoral dissertation, Fordham University. <https://research.library.fordham.edu/dissertations/AAI9809024>
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar [21st-century skills and the tools and approaches used to measure them]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183–201. <https://doi.org/10.30964/auebfd.405860>
- Yaman, S., & Yalçın, N. (2005). Fen bilgisi öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının yaratıcı düşünme becerisine etkisi [The effect of problem-based learning approach on creative thinking skills in science teaching]. *İlköğretim Online*, 4(1), 42–52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8609/107241>
- Yeşilyurt, E. (2021). Eleştirel düşünme ve öğretimi: Tüm boyut ve öğelerine kavramsal bir bakış [Critical thinking and its teaching: A conceptual overview of all dimensions and elements]. *Journal of International Social Research*, 14(77), 815–828. <https://www.researchgate.net/publication/352568575>

- Yurt, E. (2024). Öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile öğretim programına bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Examining the relationship between teachers' critical thinking dispositions and their curriculum fidelity levels]. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 152–169. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2024..-1326141>
- Yüce, B., & Yıldız, K. (2020). Sınıf öğretmenlerinin eleştirel ve yaratıcı düşünme eğilimleri arasındaki ilişki [The relationship between primary school teachers' critical and creative thinking dispositions]. *The Journal of Academic Social Science*, 109(8), 19–35. <https://doi.org/10.29228/ASOS.45583>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.22>

Volume 9/3

2025 p. 377-394

DİJİTAL ÖĞRENME ORTAMLARINDA AFET BİLİNCİ: SİSMİK AYNA ÖRNEĞİ

DISASTER AWARENESS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS: THE SEISMIC MIRROR EXAMPLE

Tarık OLPAK*

Cevdet UYSAL**

ÖZ

Doğal afetler bakımından Türkiye, tektonik açıdan aktif bir bölgede yer aldığı için deprem, coğrafi gerçekliğin kaçınılmaz bir parçasıdır. Dijital eğitim yöntemleri, afet bilincini geliştirmede ve öğrencilere etkili bir şekilde eğitim vermede önemli bir araç olarak öne çıkar. Bu bağlamda, öğrencilerin ayna tarzında dizayn edilmiş bir bilgilendirme ekranı aracılığıyla deprem bilgi düzeyini artırarak etkili ve kalıcı öğrenmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçla geliştirilen Sismik Ayna okulun ana koridorunda 1 ay süreyle sergilenmiştir. Araştırmada tek gruplu deneysel model tercih edilmiştir. Veri toplama sürecinde Genç ve Sözen (2016) tarafından geliştirilen Deprem Bilgi Düzeyi Ölçeği kullanılmıştır. Uygulama öncesinde çalışma grubundaki 82 katılımcıya, Deprem Bilgi Düzeyi Ölçeği öntest şeklinde, uygulama sonrasında sontest şeklinde uygulanmıştır. Sonrasında çalışmaya katılan öğrenciler arasında gönüllü olan ve rastgele seçilen 32 öğrencinin Sismik Aynası hakkındaki görüşleri alınmıştır. Toplanan veriler SPSS yazılımı ile analiz edilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen yanıtlar ise içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışmada elde edilen öntest sontest puanları arasında istatistiki olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu ortaya çıkmıştır. Sismik Ayna materyali sergilendiği 1 ayda, lise öğrencilerinin deprem bilgi düzeylerini pozitif olarak anlamlı düzeyde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak Sismik Ayna projesi, literatürdeki mevcut bulgularla uyumlu bir şekilde deprem eğitimi alanında yenilikçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Geliştirilen materyalin bu alandaki literatüre önemli katkıda bulunacağı, ileride yapılacak benzer araştırmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Deprem, Deprem Bilgi Düzeyi, Deprem Bilgilendirme, Ayna

* Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı, Burhaniye Bilim ve Sanat Merkezi, E-mail: tarolikpak@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9712-2407, Balıkesir, Türkiye.

** Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı, Burhaniye Bilim ve Sanat Merkezi, E-mail: cevdetuysal34@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4269-8374, Balıkesir, Türkiye.

ABSTRACT

Since Turkey is located in a tectonically active region in terms of natural disasters, earthquakes are an inevitable part of geographical reality. Digital education methods stand out as an important tool in developing disaster awareness and providing effective education to students. In this context, it was aimed to increase the students' earthquake knowledge level through an information screen designed in a mirror style and to ensure that they learn effectively and permanently. For this purpose, the Seismic Mirror developed was exhibited in the main corridor of the school for 1 month. A single-group experimental model was preferred in the study. The Earthquake Knowledge Level Scale developed by Genç and Sözen (2016) was used in the data collection process. Before the application, the Earthquake Knowledge Level Scale was applied to 82 participants in the study group as a pretest and after the application as a post test. Afterwards, the opinions of 32 students who volunteered and were randomly selected among the students participating in the study about the Seismic Mirror were obtained. The collected data were analysed with SPSS software. The responses obtained as a result of the interview were analysed with the content analysis technique. It was revealed that there was a statistically significant difference between the pretest and post test scores obtained in the study. It was concluded that the Seismic Mirror material increased the earthquake knowledge levels of high school students positively and significantly in the first month it was exhibited. As a result, the Seismic Mirror project can be evaluated as an innovative approach in the field of earthquake education, in line with the current findings in the literature. It is thought that the developed material will make a significant contribution to the literature in this field and may shed light on similar research to be conducted in the future.

Keywords: *Natural Disaster, Earthquake, Earthquake Information Level, Earthquake Information, Mirror*

Giriş

Doğal afetler, doğanın kendi dinamik süreçlerinden kaynaklanan, genellikle ani ve yıkıcı etkilerle kendini gösteren olaylardır. Bu afetler; insan yaşamını, çevreyi ve altyapıyı olumsuz etkileyerek ciddi kayıplara yol açabilir (Güner, 2022, s. 491). Depremler, volkanik patlamalar, kasırgalar, seller, toprak kaymaları ve orman yangınları, en yaygın doğal afet türleri arasında yer alır. Doğal afetler, yer kabuğundaki hareketler, atmosferik değişiklikler veya ekosistemdeki dengesizlikler gibi faktörlerle tetiklenir. Örneğin, depremler yer kabuğundaki fay hatlarının hareketinden kaynaklanırken, seller aşırı yağışların su yollarını taşımasıyla oluşur. Bu olaylar, doğal bir süreç olsa da artan nüfus, kentleşme ve çevresel bozulma gibi insan faaliyetleri, doğal afetlerin etkilerini daha yıkıcı hale getirebilir (Akkaya, 2023, s. 118). Bu nedenle, doğal afetlerin oluşum mekanizmalarını anlamak ve risklerini azaltmaya yönelik bilinçli adımlar atmak, toplumların sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır. Doğal afetlerin etkilerini azaltmanın temel yolu, afet risklerini önceden belirlemek ve bu risklere karşı hazırlıklı olmaktır. Bu süreç, bilimsel araştırmalar, mühendislik çözümleri ve toplumsal farkındalık çalışmalarıyla desteklenir (Khairalla, 2020, s. 97-99). Örneğin depreme dayanıklı yapı tasarımı, sel bölgelerinde uygun yerleşim planlaması veya orman yangınlarına karşı erken uyarı sistemleri gibi önlemler, afetlerin yıkıcı etkilerini minimize edebilir. Ancak teknolojik ve yapısal önlemler kadar, bireylerin

afetler karşısında bilinçli olması da kritik öneme sahiptir. Doğru bilgilendirme ve eğitim yoluyla toplumlar, doğal afetlere daha dirençli hale gelebilir ve kriz anında daha etkili müdahale edebilir (Kocalan, 2019, s. 16). Bu nedenle, afet yönetimi yalnızca teknik bir mesele değil, aynı zamanda bireylerin ve toplulukların sorumluluğu olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte afetlere karşı duyarlılığın artırılması ve hazırlıklı olunması, özellikle sismik ve iklimsel açıdan risk altında bulunan bölgelerde büyük bir önem taşımaktadır.

Doğal afetler bakımından Türkiye, tektonik açıdan aktif bir bölgede yer aldığı için depremler coğrafi gerçekliğin kaçınılmaz bir parçasıdır. Ülke topraklarının büyük bir kısmı, Avrasya, Arap ve Afrika levhalarının kesişim noktasında bulunur ve bu levhaların hareketleri sonucunda stres birikimi, zaman zaman yıkıcı depremlere yol açar (Toker, 2016, s. 250-253). Türkiye'nin en önemli fay hatları arasında yer alan Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF), yaklaşık 1.500 kilometre uzunluğunda olup yılda ortalama 20-25 milimetre hızla hareket etmektedir. Bu hareketlilik, KAF'ı dünyadaki en aktif fay hatlarından biri haline getirmektedir (Arslan, 2020, s. 158). Ayrıca, Doğu Anadolu Fay Hattı (DAF) ve Batı Anadolu'daki genişleme rejimi de sismik aktivitenin yoğun olduğu alanlar arasında yer alır. Tarihsel kayıtlar, Türkiye'de binlerce yıldır büyük depremlerin yaşandığını göstermekte ve bu durum, bölgede sismik tehlikenin sürekliliğini vurgulamaktadır. Depremler, sadece fiziksel yıkımlara değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik çöktüşlere de neden olabilmektedir. 1999 Marmara Depremi'nde yaklaşık 17.000, 6 Şubat 2023 Hatay depreminde 24.000 kişinin hayatını kaybetmesi Türkiye'nin depreme hazırlık eksikliklerini acı bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu tür olaylar, deprem risk yönetiminin ve bilimsel yaklaşımların önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Öztürk, 2014; Duruel, 2023). Ayrıca, yapıların deprem yönetmeliklerine uygun şekilde inşa edilmesi, şehirleşme planlarının sismik tehlike analizlerine dayanması ve bireylerin afet bilinci kazanması, risklerin azaltılması için temel adımlardır. Türkiye'nin bu doğal gerçekle yaşamayı öğrenerek daha dayanıklı bir toplum oluşturması bilimsel ve stratejik bir zorunluluktur (Cansız, 2022, s. 69).

Depremin ne zaman, nerede ve ne şiddette olacağı önceden tahmin edilemese de doğru hazırlık ve bilinçli davranışlarla can ve mal kaybı minimize edilebilir. Deprem eğitimi, bireylerin doğru hareket etme biçimlerini öğrenmelerini, güvenli alanlara ulaşmalarını ve kriz anında soğukkanlılıkla müdahale etmelerini sağlar (Kılıç, 2019, s. 90-91). Ayrıca, depreme dayanıklı yapıların inşa edilmesi ve afet sonrası yardım süreçlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi için toplum genelinde farkındalık oluşturulması gereklidir (Şahin, 2019, s. 193). Toplumda deprem bilincinin artırılması, sadece bireysel güvenliği değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve afet sonrası hızlı iyileşme süreçlerini de güçlendirir. Bu sebeple, deprem eğitimi ve bilgilendirme, afet yönetiminin temel yapı taşlarından biri olup, uzun vadede toplumun afetlere karşı direncini artırmada önemli bir etkidir (Bilginoğlu, 2024, s. 620). Deprem eğitiminin etkinliği, yalnızca teorik bilgilere dayalı bir süreçten ibaret değildir; aynı zamanda pratik uygulamalarla desteklenmesi gereken bir yaklaşımdır. Okullarda, iş yerlerinde ve toplum merkezlerinde düzenlenen tatbikatlar, bireylerin deprem anında nasıl hareket etmeleri gerektiğini deneyimlemelerini sağlar. Bu tür eğitimler, özellikle çocuklar ve yaşlılar gibi daha savunmasız gruplar için

hayati önem taşır (Değirmençay ve Cin, 2016, s. 309). Ayrıca, teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde, mobil uygulamalar, interaktif simülasyonlar ve online platformlar gibi araçlar, deprem bilincini geniş kitlelere ulaştırmada önemli bir rol oynar. Depremle ilgili bilgiler, yalnızca tehlike anında değil, afet öncesinde ve sonrasında da etkin bir şekilde kullanılmalıdır (Özkorkmaz vd., 2023, s. 1347).

Doğal afetlere karşı toplumların direncini artırmak, sadece afet anındaki müdahaleyle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda uzun vadeli eğitim ve toplumsal katkılarla desteklenmelidir. Toplumsal dayanışma, afetlerin etkilerini hafifletmede kritik bir rol oynar; çünkü afetler, yalnızca bireysel değil, kolektif bir mücadele gerektirir. Eğitim, afetlere karşı toplumsal bilincin oluşturulmasında temel bir araçtır (Doğru, 2023, s. 222). Okul müfredatlarına dahil edilen afet eğitimi, çocukların küçük yaşlardan itibaren doğal afetlere karşı bilinçli ve hazırlıklı olmalarını sağlar. Ayrıca, toplumsal farkındalık oluşturma çalışmaları, medya ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen kampanyalarla güçlendirilebilir. Bu tür toplumsal katkılar, afet anında toplumun daha hızlı bir şekilde organize olmasına, kaynakların etkin kullanılmasına ve afet sonrası iyileşme sürecinin hızlanmasına olanak tanır (Ülker, 2023, s. 26-27). Afet eğitimi, sadece teknik bilgilerin aktarılmasıyla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda toplumsal psikoloji, stres yönetimi ve psikososyal destek gibi konularda da bilinçlendirici faaliyetler içermelidir. Bu sayede, afetlere karşı yalnızca fiziksel değil, duygusal ve psikolojik hazırlık da sağlanarak, toplumların afetlere karşı daha dayanıklı hale gelmesi mümkün olur. Toplumsal ve eğitsel katkılarının etkisini artırmak için, afetlere yönelik eğitimlerin sürekli ve dinamik bir şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Bu, afet türlerine ve bölgesel risklere özgü özel eğitim programları geliştirmeyi gerektirir (Varol, 2019, s. 199-203). Ayrıca, yerel halkın aktif rol alması sağlanmalıdır. Yerel liderler, afet eğitimlerinde önemli bir aktör olarak öne çıkabilir; çünkü onların toplumsal etkisi, bilgi ve deneyimlerini toplumla paylaşmalarına olanak tanır. Bunun yanı sıra, afet eğitimi sadece fiziksel hazırlıkla değil, aynı zamanda kriz yönetimi ve toplumsal organizasyon becerilerinin geliştirilmesiyle de desteklenmelidir (Dalmaz, 2024, s. 461).

Deprem gibi doğal afetler, aniden meydana geldiği ve büyük yıkımlara yol açabildiği için, afetlere karşı bilinçli olmak, hayati önem taşır. Deprem eğitimi, bireylerin doğru hareket etme becerilerini geliştirmelerine, güvenli alanlara ulaşmalarına ve kriz anında panik yapmamalarına yardımcı olur. Bu eğitim, sadece bireysel güvenliği değil, aynı zamanda toplumun afetlere karşı dayanıklılığını da artırır (Budak ve Kandil, 2023, s. 37). Depreme hazırlıklı olmanın gücü eğitim yoluyla deprem riskleri önceden belirlenebilir ve bu risklere karşı etkili hazırlıklar yapılabilir. Yapıların depreme dayanıklı hale getirilmesi, erken uyarı sistemlerinin kurulması ve afet tatbikatlarının düzenlenmesi gibi önlemler, deprem felaketlerinin yıkıcı etkilerini minimize eder. Deprem hazırlığının sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmaması gerektiği açıktır; pratikte de bilinçli hareket etmek, felaketin önlenmesinde en önemli adımdır (Yaylacı, 2015, s. 145). Bilgi, en büyük sığınaktır düşüncesinden hareketle deprem konusunda doğru bilgi edinmek, afet anında doğru kararlar alabilmek için gereklidir. Eğitim ve bilgilendirme, toplumu sadece depreme

hazırlamakla kalmaz, aynı zamanda deprem sonrası etkili müdahaleler için gerekli becerileri de kazandırır (Avdan, 2011, s.126). Eğitim ve farkındalık anlayışı da afetlere karşı sürdürülebilir bir yaklaşımı benimsemeyi gerektirir. Deprem bilinci sadece acil durumlar için değil, afet öncesi ve sonrası süreçlerde de önemlidir. Eğitim, bireylerin ve toplumların afetlere karşı daha dirençli hale gelmesini sağlar; böylece toplumlar, depremlerle barışık bir gelecek inşa edebilir (Yaylacı, 2015, s. 55-57). Bu noktada, doğal afetler ve deprem bilgilendirmede teknolojinin sağladığı araçlar, bu eğitim süreçlerini daha etkili ve erişilebilir hale getirerek, toplumların afetlere karşı hazırlıklı olmasına katkı sağlamaktadır.

Eğitimde teknolojinin önemi, doğal afetler ve deprem bilgilendirmesinde de büyük bir rol oynamaktadır. Teknolojik araçlar, afet eğitimlerinin daha erişilebilir, etkili ve etkileşimli hale gelmesini sağlar (Telli ve Altun, 2023, s. 134). Özellikle mobil uygulamalar, interaktif simülasyonlar ve sanal gerçeklik (VR) gibi teknolojiler, deprem gibi doğal afetlere karşı hazırlıklı olmayı sağlayan eğitim materyalleri sunar. Bu teknolojiler, bireylerin deprem anında doğru davranışları öğrenmelerini ve afet öncesinde, sırasında ve sonrasında güvenli hareket etmelerini sağlar (Avcı, 2019, s. 219). Bu tür teknolojik yenilikler, sadece afet bilincini artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumların afetlere karşı daha dirençli hale gelmelerine yardımcı olur. Teknolojinin eğitimde kullanılması, doğal afetlere yönelik farkındalık yaratmada ve toplumları bilinçlendirmede kritik bir araç olduğu söylenebilir (Çoşkun, 2024, s. 10-11). Öğrencilerin dijital yolla bilgilendirilmesi, doğal afetler ve deprem gibi acil durumlar hakkında farkındalık yaratmada etkili bir yöntemdir. Dijital platformlar ve çevrimiçi eğitim materyalleri, öğrencilerin zaman ve mekân sınırlamaları olmaksızın afet eğitimi almasına olanak tanır (Bilen, 2023). İnteraktif video içerikleri, animasyonlar ve oyun tabanlı öğrenme uygulamaları gibi uygulamalar öğrencilerin afetlerle ilgili bilgi aktarımını daha çekici ve anlaşılır kılabilir. Özellikle mobil uygulamalar ve web tabanlı platformlar, öğrencilere deprem anında doğru davranışları öğrenmeleri için pratik imkânlar sunar. Bu dijital araçlar, öğrencilerin afetlere yönelik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda onları kriz anlarında bilinçli hareket etmeye teşvik eder. Dijital eğitim, geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek, öğrencilerin afetlere yönelik hazırlıklarını güçlendirir ve toplumsal dayanıklılığı artırır (Bahçıvan, 2024, s. 190).

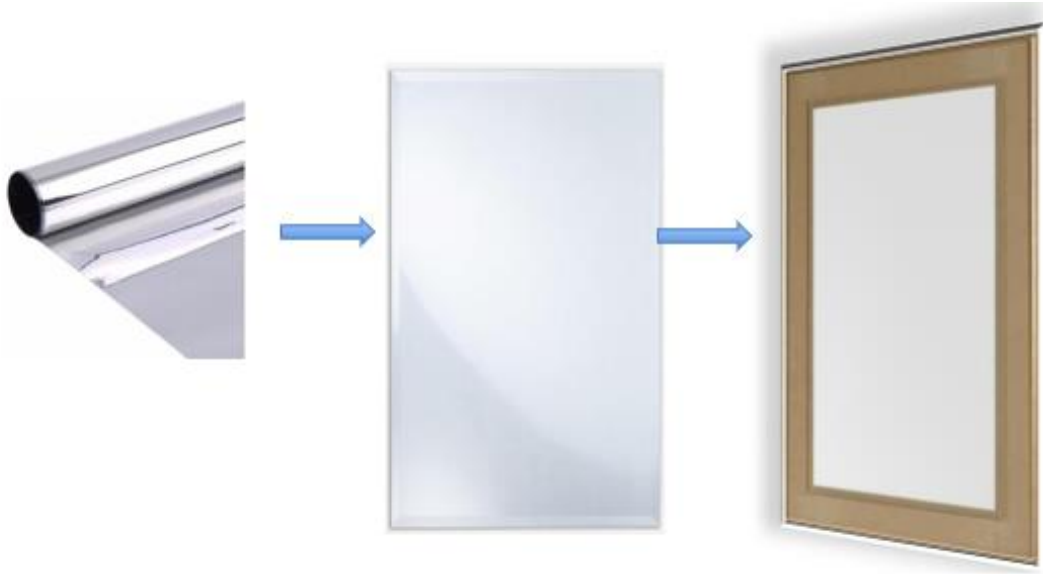
Bilginin ilgi çekici dijital araçlarla aktarımı öğrencilerin afet yönetimi konusunda daha donanımlı hale gelmelerini sağlayabilir. Bu tür dijital eğitim yöntemleri, afet bilincini geliştirmede ve öğrencilere etkili bir şekilde eğitim vermede önemli bir araç olarak öne çıkar (Eren, 2020, s. 195-199). Bu bağlamda, öğrencilerin ayna tarzında dizayn edilmiş bir bilgilendirme ekranı aracılığıyla deprem bilgi düzeyini artırarak etkili ve kalıcı öğrenmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçla ayna içerisindeki bilgilendirme alanında her gün değişen ve bireylerin depremin yıkıcı etkilerinden korunmaları için deprem hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarını sağlayıcı kısa metinsel içerikler aktarılması hedeflenmiştir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada “Sismik Ayna” adını verdiğimiz bir materyal geliştirerek ve bu materyalin lise öğrencilerinin deprem bilgi düzeyine olan etkisi incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında, bu bölümde öncelikle materyalin geliştirilme süreci, ardından materyalin etkisinin değerlendirilmesi konuları ele alınacaktır.

Materyalin Tasarımı ve Geliştirme Süreci

Boyutları 65 x 50 santimetre olan camın bir yüzeyi, ayna etkisi sağlayan cam filmi ile kaplanmıştır. Film kaplanmış cam, çerçeve içerisine yerleştirilmiş ve sabitlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Ayna Dizaynı

Çerçevenin arka kısmına yerleştirilen monitör, siyah bir fon kartonu ile çevrelenerek dışarıdan görünmez hale getirilmiştir. Bu sayede, ayna yüzeyinin ön kısmından bakıldığında aynanın yansıtıcı özelliği korunurken, aynı zamanda monitör sayesinde aynaya dijital görüntüler yansıtılabilmektedir. Bu tasarım, aynanın hem estetik hem de işlevsel özelliklerini bir arada sunmayı amaçlamaktadır.

Ergenlik dönemindeki bireylerde yaşanan hızlı fiziksel gelişim, beden imajı ve öz-farkındalık gibi psikolojik süreçleri önemli ölçüde etkiler. Bu dönemde sıklıkla aynaya bakarak bedenlerini inceleyen gençlerin, görsel uyarıcılara karşı duyarlılıkları yüksektir (Gül, 2016, s. 22). Bu çalışmada, bir ayna ile kaplanan ekranın, gençlerin dikkatini çekerek verileri daha etkili bir şekilde algılamalarını sağlayacağı hipotezi test edilmiştir. Bu yaklaşımın, gençlerin bedensel değişimleri ile ilgili kaygılarını azaltırken, aynı zamanda öğrenme süreçlerini de destekleyeceği düşünülmektedir.

Materyalin Çalışma Mekanizması

Proje kapsamında, aynanın arkasına yerleştirilen monitöre Raspberry Pi donanımı entegre edilmiştir. Raspberry Pi, üzerine Raspbian işletim sistemi kurulabilen ve uygulama ile program yüklenebilen, internet bağlantısı sağlayabilen küçük boyutlu bir bilgisayar olarak tanımlanabilir (Rashid, 2018, s.8). Monitör ile Raspberry Pi arasında bağlantı sağlanarak gerekli işletim sistemi kurulumu gerçekleştirilmiştir. Çerçevenin arka kısmına sabitlenen donanımların elektrik bağlantıları yapılmıştır.

Şekil 2. Bağlantı Yapısı

Sismik Ayna, dört farklı bilgi kategorisini tek bir platformda birleştirmektedir. Aynanın üst kısmında yer alan iki bölümde sırasıyla tarih ve saat, güncel hava durumu bilgileri sunulmaktadır. Aynanın alt kısmında ise eğitimle ilgili son gelişmeleri takip etmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınan haberlere yer verilmektedir. Ayna orta bölümünde ise öğrencilerin deprem bilgi düzeylerini artırıcı bilgiler yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Sismik Ayna

Sismik Aynanın orta alanında her 15 saniyede bir değişen deprem bilgi düzeyini artırıcı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler Kandilli Rasathanesi Deprem Araştırma Enstitüsü,

İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Maden Tetkik Arama Müdürlüğü resmi sitelerinden taranarak oluşturulmuştur. Sürekli değişen bilgilere ait bazı örnekler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Örnek Bilgilendirme Mesajları

Deprem anında “Çök-Kapan-Tutun” metodu kullanılmalıdır.
Türkiye aktif deprem kuşağında yer alır.
Devrilebilecek eşyaları sabitlemek hayat kurtarabilir.
Deprem çantasını kolay ulaşılabilir bir yerde bulundur.

Materyalin Etkililiğinin İncelenmesi

Bu bölümde, Sismik Aynanın etkililiğinin incelenmesinde kullanılan araştırma modeli, örneklem, veri toplama araçları ve verilerin incelenmesi bilgileri sunulacaktır.

Araştırmanın Modeli

Öğrencilerin ayna tarzında dizayn edilmiş bir bilgilendirme ekranı aracılığıyla deprem bilgi düzeyini artırarak etkili ve kalıcı öğrenmelerinin sağlanması amaçlandığı bu çalışmada, nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma model tercih edilmiştir. Karma model elde edilen nicel verilerin nitel verilerle derinlemesine incelenmesine olanak sağlamanın yanında katılımcıların deneyimlerine, algılarına ve bağlamsal etkenlere dair daha zengin bir anlayış sunar (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016, s. 107-108). Araştırmanın nicel aşamasında, tek gruplu deneysel model tercih edilmiştir. Tek gruplu deneysel model, bir deney grubunun bulunduğu ve bu gruba bir müdahale veya uygulama yapılarak sonuçların değerlendirildiği bir araştırma modelidir (Tekin, 2000, s. 2). Araştırmanın nitel boyutunda ise öğrencilerin materyale ilişkin görüşlerinin incelenmesi için olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim (fenomenoloji) deseni, bireylerin yaşadıkları deneyimleri ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları derinlemesine incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Tekindal ve Arsu, 2020, s. 174).

Çalışma Grubu

Çalışmanın nicel bölümüne bir lisede öğrenim gören gönüllü 82 öğrenci, nitel bölümüne ise bu öğrenciler içerisinde gönüllü 32 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar 9, 10, 11 ve 12. sınıf düzeylerinde öğrenim gören bireylerden (Tablo 2 ve Tablo 3) oluşmaktadır. Veri toplama öncesinde resmi başvuru yapılarak gerekli izinler alınmıştır.

Tablo 2. Nicel Bölümü Katılan Öğrencilerin Sınıf ve Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf	Toplam
Kız Öğrenci	11	12	13	12	48
Erkek Öğrenci	7	8	9	10	34
Toplam	18	20	22	22	82

Çalışmanın nicel bölümüne en çok (n=48) kız öğrenci katılırken, en az katılan sınıf seviyesinin de 9. Sınıf olduğu görülmektedir. Nitel bölüme katılan öğrencilere ait sınıf seviyesi ve cinsiyete göre dağılım da Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Nitel Bölümü Katılan Öğrencilerin Sınıf ve Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf	Toplam
Kız Öğrenci	4	5	4	5	18
Erkek Öğrenci	2	3	3	6	14
Toplam	6	8	7	11	32

Çalışmanın nitel bölümüne katılan 32 kişinin 18'i kız 14'ü erkek öğrenciden oluşmaktadır. En çok (n=11) 12. Sınıf seviyesinden, en az 9. Sınıf seviyesinden öğrenci görüş bildirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinde, Genç ve Sözen (2016) tarafından geliştirilen Deprem Bilgi Düzeyi Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, 5'li Likert tipi (Hiç katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum) bir yapıya sahiptir ve 3 faktörden (Faktör 1: Deprem Bölgeleri Dağılışı Bilgisi, Faktör 2: Deprem Etkileri Bilgisi, Faktör 3: Deprem Eğitimi) oluşmaktadır. Toplam 19 madde içeren ölçek, örnekleme hem ön test hem de son test olarak uygulanmıştır.

Sismik Aynanın öğrencilerin deprem bilgi düzeylerini ne yönde etkilediğini anlamak için görüşme yapılmıştır. Ölçek sonuçlarını daha ayrıntılı analiz edebilmek amacıyla, 3'lü Likert tipinde (Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum) hazırlanmış 2 soru ve 1 açık uçlu sorudan oluşan bir görüş formu gönüllü 32 öğrenciye yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır. Görüşmeye katılan öğrencilere yöneltilen sorular Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Görüş Formu Soruları

Sismik Ayna tarafından sunulan bilgilendirmeler ilgi çekici mi?
Sismik Ayna deprem bilgi düzeyini artırıcı nitelikte midir?
Sismik Ayna hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Uygulama Süreci

Çalışma grubundaki 82 katılımcıya, Deprem Bilgi Düzeyi Ölçeği öntest şeklinde uygulanmıştır. Daha sonra Sismik Ayna okulun ana koridorunda 1 ay süreyle sergilenmiştir. Öğrencilere bu süre zarfında materyal ile deprem bilgi düzeyini artırıcı bilgiler sunulmuştur. 1 ayın sonunda öntest uygulanan aynı 82 katılımcıya Deprem Bilgi Düzeyi Ölçeği tekrar uygulanmıştır. Yapılan öntest sontest çalışmasına katılan öğrenciler arasında gönüllü olan 32 öğrencinin Sismik Ayna hakkındaki görüşleri alınmıştır. Her biri yaklaşık 2 dakika süren bu görüşmelere ait yanıtlar Ö1, Ö2, .. şeklinde isimlendirilerek not edilmiştir.

Verilerin Analizi

Sismik Aynanın öğrencilerin deprem bilgi düzeyine etkisini incelemek amacıyla toplanan veriler, SPSS paket programıyla değerlendirilmiştir. Toplanan veriler T-Testi ile incelenmiş, görüşmelerden elde edilen yanıtlar ise araştırmacılar tarafından içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, metin, görsel, ses kaydı veya video gibi veri kaynaklarındaki içerikleri sistematik bir şekilde incelemek, kategorilere ayırmak ve anlamlı sonuçlar çıkarmak amacıyla kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, özellikle nitel araştırmalarda, belirli temaları, kalıpları, tutumları ve eğilimleri belirlemek için olarak kullanılmaktadır (Toker, 2022, s. 327-329).

Bulgular

Bu projede öğrencilerin deprem hakkında bilgi düzeylerini artırarak etkili ve kalıcı bir şekilde öğrenmelerini sağlamak amacıyla, “Sismik Ayna” ismi verilen bir materyal geliştirilmiştir. Materyal, ayna şeklinde tasarlanmış bir bilgilendirme ekranı aracılığıyla sunulmaktadır. Proje kapsamında, lise öğrencilerine önce 'Deprem Bilgi Düzeyi Ölçeği' uygulanarak bir öntest yapılmış, ardından bir ay sonra aynı öğrencilerden sontest alınmıştır. Bu iki testin puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı, bağımlı gruplara uygulanan T-testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Deprem Bilgi Düzeyi Öntest Sontest T-Testi Sonuçları

Uygulama	n	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Öntest	82	47.85	8.763	45	-9.813	.000
Sontest		74.51	7.955			

Tablo 5 incelendiğinde, Sismik Ayna sergilenmesi öncesinde öğrencilere uygulanan öntest ortalama puanlarının ($\bar{x}$ =47.85), bir ay sonra uygulanan sontest ortalama puanlarının ($\bar{x}$ =74.51) olduğu görülmektedir. Elde edilen öntest sontest puanları arasında istatistiki olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Geliştirilen Sismik Aynanın nitelik ve sunulan deprem bilgilendirmelerinin öğrencilerin deprem bilgi düzeyine etkisini incelemek için yöneltilen sorulara verilen yanıtlar analiz edilmiştir. “Sismik Ayna tarafından sunulan deprem bilgilendirmeleri ilgi çekici midir?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. “Sismik Ayna tarafından sunulan deprem bilgilendirmeleri ilgi çekici midir?” sorusuna verilen yanıtlar

Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
%95.13 (n=78)	%3.65 (n=3)	%1.2 (n=1)

Tablo 6’daki bulgular incelendiğinde soruya yanıt veren öğrencilerin %95.13’ü (n=78), Sismik Ayna tarafından sunulan deprem bilgilendirmelerini ilgi çekici bulduklarını belirtirken, %3.65’i (n=3) kararsız olduğunu ve %1.2’si (n=1) ise ilgi çekici bulmadığını belirtmiştir.

“Sismik Ayna deprem bilgi düzeyini artırıcı nitelikte midir?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. “Sismik Ayna deprem bilgi düzeyini artırıcı nitelikte midir” sorusuna verilen yanıtlar

Katılıyorum %92.7 (n=76)	Kararsızım %3.65 (n=3)	Katılmıyorum %3.65 (n=3)

Tablo 7’deki bulgular incelendiğinde soruya yanıt veren öğrencilerin %92.7’si (n=76), Sismik Ayna tarafından sunulan deprem bilgilendirmelerin deprem bilgi düzeyini artırıcı nitelikte olduğunu belirtirken, %3.65’i (n=3) kararsız olduğunu ve %3.65’i (n=3) ise deprem bilgi düzeyini artırıcı nitelikte olmadığını belirtmiştir.

Çalışmanın gerçekleştiği 1 ay süresince önceden görüş alınmamış 32 öğrenciye Sismik Ayna hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcılardan alınan cevaplar kategorize edilerek analiz edilmiştir. Kodlardan oluşturulan kategoriler Tablo 8’de verilmiştir

Tablo 8. Kategori Tablosu

Kategori	N*	f	Örnek Yanıtlar
İlgi Çekici	23	%71.8	Ö3: “Yanımdan geçerken durup izlemek istedim.”
Bilgilendirici	14	%43.7	Ö13: “Depremde nereye saklanacağımı artık biliyorum.”
Yenilikçi	9	%31.6	Ö29: “Böyle bir şeyi ilk defa gördüm.”
Gerekli	7	%18.4	Ö4: “Okulda böyle şeyler olmalıydı.”
Yararlı	6	%13.1	Ö12: “İşe yaradı, aklımda kaldı.”

*Bir katılımcı birden çok kategoriye uygun cevap verdiği için N>32’dir.

Tablo 8’deki bulgular incelendiğinde toplamda 5 kategorinin oluştuğu görülmektedir. Görüş bildiren katılımcılardan %71.8’i Sismik Aynayı ilgi çekici, %43.7’si bilgilendirici, %31.6’sı yenilikçi, %18.4’ü gerekli, %13.1’i de yararlı bulduğunu dile getirmiştir. Söz konusu durumlara örnek olabilecek bazı öğrenci yanıtları direkt olarak aşağıda verilmiştir.

“Koridordan geçerken ekranın hareket etmesi ve renkli görselleri dikkatimi çekti, ister istemez izledim.” [Ö4 – İlgi Çekici]

“Önceden bilmiyordum, deprem çantasında neler olması gerektiğini buradan öğrendim.” [Ö15 – Bilgilendirici]

“Ailemle de paylaştım, onlar da yeni şeyler öğrendi.” [Ö1 – Yararlı]

“Aynada kendi yansımamı görürken depremle ilgili önemli bilgileri okumak çok eğlenceliydi, aklımda kaldı.” [Ö9– İlgi Çekici ve Bilgilendirici]

“Deprem konusunda bilgimiz azdı, bu uygulama tam zamanında geldi.” [Ö26 – Gerekli]

“Kendi yansımamı görürken deprem bilgilerini okumak çok hoşuma gitti, sıkıcı değildi.” [Ö17 – İlgi Çekici]

“Deprem sırasında nasıl davranmam gerektiğini çok net öğrendim.” [Ö11 – Bilgilendirici]

“Daha önce böyle bir şey görmemiştim, ayna ile bilgi vermek çok farklı bir fikir.” [Ö21 – Yenilikçi]

“Bizim okulda böyle şeylerin olması gerekiyor çünkü deprem bölgesindeyiz.” [Ö30 – Gerekli]

“Artık deprem sırasında ne yapmam gerektiğini biliyorum, bu beni rahatlatıyor.” [Ö19 – Yararlı]

“Klasik panolardan çok daha ilgi çekici, teknoloji kullanılması güzel olmuş.” [Ö6 – Yenilikçi]

Sonuç ve Tartışma

Bu kısımda öğrencilerin ayna tarzında dizayn edilmiş bir bilgilendirme ekranı aracılığıyla deprem bilgi düzeyini artırarak etkili ve kalıcı öğrenmelerinin sağlanması amaçlanan Sismik Ayna projesine dair sonuçlara yer verilmiştir.

Geliştirilen Sismik Ayna'nın sergilendiği bir ayda lise öğrencilerinin deprem bilgi düzeylerini yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç materyalin öğrencilerin deprem bilgi düzeylerini artırıcı nitelikte olduğunun bir göstergesidir. Literatürde deprem eğitimi ve farkındalık artırma çalışmaları kapsamında etkileşimli öğrenme araçlarının etkili olduğu birçok araştırmada vurgulanmaktadır. Örneğin Çavuş ve Balçın (2020), simülasyon tabanlı eğitim araçlarının afet bilinci üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyarken benzer şekilde İçme ve Büyük (2023) de görsel ve interaktif materyallerin öğrencilerdeki öğrenme kalıcılığını artırdığını ifade etmişlerdir. Sismik Ayna projesinin bu çalışmalara paralel olarak interaktif ve dikkat çekici bir tasarımla öğrencilere deprem konusunda etkili bir öğrenme ortamı sunduğu görülmüştür. Bu durum, özellikle Deprem Risk Yönetimi ve Farkındalık Çalışmaları kapsamında önemsenen bilgisayar destekli öğrenme yöntemlerinin önemini bir kez daha kanıtlamaktadır (Cendek, 2015, s.15).

Bunun yanı sıra, öğrencilerden toplanan geri bildirimler, Sismik Ayna'nın yalnızca bilgilendirici değil, aynı zamanda dikkat çekici ve motive edici bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Literatürde, öğrenme materyallerinin öğrencilerin dikkatini çekmesi ve onların aktif katılımını sağlamasının, öğrenme sürecindeki başarıyı artırdığı vurgulanmaktadır (Olupak, 2023, s. 79). Ayrıca aktif öğrenme ve dikkat çekici içeriklerin öğrencilerin bilgiyi işleme kapasitelerini artırdığı yönündeki bulgular, bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir (Bolatlı, 2018, s. 16). Bununla birlikte, ilgi çekici bulmayan ya da kararsız kalan küçük bir öğrenci grubunun varlığı, bireysel öğrenme farklılıklarına ve içeriklerin çeşitlendirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Öğrencilerin farklı öğrenme stillerine ve zekâ türlerine sahip olduğunu vurgulamaktadır (Güney, 2019, s. 84). Bu kuram doğrultusunda, Sismik Ayna içeriklerinin farklı öğrenme yollarına hitap edecek şekilde geliştirilmesi, bu küçük grubun da ilgisini çekme potansiyelini artırabilir.

Araştırmada, Sismik Ayna tarafından sunulan deprem bilgilendirmelerinin öğrenciler üzerinde ilgi çekici bir etki yarattığı görülmüştür. Bu yüksek orandaki olumlu geri bildirim, Sismik Aynanın deprem bilgisi aktarımında etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. Öğrencilerin dikkatini çeken içeriklerin, öğrenme sürecine katkıda bulunma potansiyeli taşıdığı bilinmektedir (Bozkurt, 2016, s. 168-170). Bu durum, Sismik Aynanın yalnızca bilgi aktarımı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda öğrencilerin bu bilgileri ilgiyle takip etmelerini desteklediğini göstermektedir. Ancak ilgi çekici bulmayan ya da kararsız kalan küçük bir öğrenci grubunun varlığı, içeriklerin çeşitlendirilmesi ve farklı öğrenme stillerine hitap edebilmesi açısından geliştirilmeye açık alanların bulunduğunu işaret etmektedir.

Sismik Aynanın deprem eğitimi bağlamında faydalı bir öğrenme aracı olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin bilgi düzeylerini artırmaya yönelik etkili bir eğitim tasarımının, öğrenme süreçlerinde kritik bir rol oynadığına dair literatürdeki bulgularla uyumludur (Ceylan, 2014, s. 103-104; Öktelik, 2022, s. 77). Bununla birlikte, bir öğrenci grubunun bu bilgilendirmeleri bilgi düzeylerini artırıcı bulmaması ve aynı orandaki başka bir grubun kararsız olduğunu ifade etmesi, öğrenme materyallerinin her bireyin öğrenme ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap veremeyebileceğini göstermektedir. Özellikle bireysel farklılıklar, önceki bilgi birikimi ve öğrenme stillerinin bu sonuçlar üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir (Demir, 2011, s. 69). Ayrıca Sismik Aynanın ilgi çekici, bilgilendirici, yenilikçi, gerekli ve yararlı özelliklere sahip bir öğrenme aracı olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle dikkat çekici ve yenilikçi özellikleri, materyalin öğrencilerin öğrenme sürecine katkı sağlama potansiyelini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bazı katılımcıların yararlılık algısının görece düşük olması, materyalin farklı öğrenme ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Bu sonuçlar, etkili bir öğrenme materyali tasarımında ilgi çekicilik ve bilgilendiriciliğin yanı sıra kapsayıcılığın önemini vurgulamaktadır (Utkugün, 2021, s. 86).

Sonuç olarak, Sismik Ayna projesi, literatürdeki mevcut bulgularla uyumlu bir şekilde, deprem eğitimi alanında yenilikçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu tür araçların, yalnızca öğrencilerle sınırlı kalmayarak toplumun farklı kesimlerinde de uygulanabilir olması, projenin yaygın etkisini artırabilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Öneriler

Literatür tarandığında, öğrencilerin deprem farkındalığını artırmaya yönelik, bilgiyi kalıcı kılacak ve bireysel farklılıkları göz önünde bulunduracak kapsamlı bir çalışmanın eksik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, geliştirilen Sismik Ayna'nın, bu alandaki literatüre önemli katkılarda bulunma potansiyeli taşımaktadır. Bu sebeple, ileride yapılacak benzer araştırmalara rehberlik etmesi amacıyla aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Depremlerle ilgili güncel verilerin ve haritaların sunulacağı bir bölüm eklenebilir. Öğrenciler, dünya genelindeki ve Türkiye'deki aktif fay hatlarını, geçmişteki büyük depremleri ve bu depremlerin etkilerini harita üzerinde inceleyebilirler.

- Her bölgenin afet planlamasına dair bilgiler, o bölgedeki deprem riski ve alınması gereken önlemler hakkında içerikler sunulabilir. Öğrenciler, kendi bölgelerindeki afet planlarını inceleyerek, deprem güvenliği konusunda yerel anlamda bilinçlenebilirler.
- Türkiye'nin farklı bölgelerindeki deprem riskleri, coğrafi özellikler ve yerleşim alanları hakkında bilgiler eklenebilir. Öğrenciler, farklı bölgelerdeki deprem riski ve bu risklere karşı alınan önlemleri karşılaştırarak coğrafi farkındalıklarını artırabilirler.
- Sismik Ayna, farklı ülkelerdeki deprem yönetim stratejilerine dair bilgiler sunarak, öğrencilerin global bir perspektifle afet yönetimi hakkında fikir edinmelerini sağlayabilir. Bu içerik, deprem güvenliği konusunda uluslararası deneyimlerin aktarılmasına yardımcı olabilir.
- Öğrencilere, dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleşen depremler hakkında gerçek zamanlı bilgi sunulabilir. Bu sayede, öğrenciler deprem aktivitelerini izleyebilir ve dünya çapında deprem riski hakkında daha bilinçli hale gelebilirler.
- Sismik Ayna'nın etkileşimli bir tasarıma sahip olması, öğrencilerin içeriklere daha aktif katılımını sağlayabilir. Ayna ekranına dokunarak veya sesli komutlar ile öğrenciler, depremle ilgili soruları cevaplayabilir veya farklı konular arasında geçiş yapabilirler. Bu, öğrencilerin bilgiyi aktif bir şekilde işlemelerine yardımcı olabilir.
- Farklı yaş grubu ya da daha büyük bir çalışma grubu ile benzer araştırmalar yapılabilir.
- Okul dışında kamusal alanlarda da (hastane, banka, metro, vb.) kullanılabilir.

Kaynaklar

- Akkaya, A. (2023). *Sürdürülebilir Kentleşme Modellerinin Üretilmesinde Dirençli Kent İnşaatı*. (Tez No. 838688) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arslan, R. (2020). 1943 Ladik Depremi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(1), 143-160.
- Avcı, K. (2019). *Afet eğitimi ve afet eğitiminde kullanılan teknolojilere ilişkin afet eğiticisi, öğretmen ve öğrenci görüşleri (Bursa afet eğitim ve simülasyon merkezi örneği)*. (Tez No. 587572) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Avdan, U. (2011). *Yerel sismik ağ ve mikrobölgeleme verilerine dayalı afet (deprem) bilgi sistemi için bir veri tabanı analiz ve tasarımı (Eskişehir ili örneğinde)*. (Tez No. 297024) [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Bahçıvan, S. (2024). Afet Yönetiminde Sosyal Medya, İnsansız Hava Araçları (Drone) ve Diğer Teknolojik Araçların Rolü. *Strategic Public Management Journal*, 10(17), 175-193.
- Bilginoğlu, E. (2024). Afet yönetiminde liderliğin stratejik rolü. *Memleket Siyaset Yönetim*, 19(43), 599-636.
- Bolatlı, Z. (2018). *Mobil uygulama ile desteklenmiş ters-yüz öğretim ortamı kullanan öğrencilerin akademik başarılarının ve işbirlikli öğrenmeye yönelik görüşlerin incelenmesi*. (Tez No. 534559) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bozkurt, A. (2016). *Bağlantıcı kitlesel açık çevrimiçi derslerde etkileşim örüntüleri ve öğreten-öğrenen rollerinin belirlenmesi*. (Tez No. 432498) [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Budak, D., & Kandil, N. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Deprem Bilgi Düzeyleri ve Sürdürülebilir Deprem Farkındalık Düzeylerinin Araştırılması: Spor Bilimleri Örneği. *Sportive*, 6(2), 29-40.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-214.
- Cansız, S. (2022). Türkiye’de Kullanılan Deprem Yönetmeliklerinin Özellikleri ve Deprem Hesabının Değişimi. *International Journal of Engineering Research and Development*, 14(1), 58-71.
- Cendek, M. E. (2015). *Öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. (Tez No. 412401) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ceylan, S. (2014). *Ortaokul fen bilimleri dersindeki asitler ve bazlar konusunda fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) yaklaşımı ile öğretim tasarımı hazırlanmasına yönelik bir çalışma*. (Tez No. 372224) [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çavuş, R., & Balçın, M. D. (2020). Deprem eğitim merkezi gezisinin ortaokul öğrencilerinin depreme yönelik tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 55-72.
- Çoşkun, A. (2024). Cumhurbaşkanlığı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’nın Eğitim Programlarına Entegrasyonu Üzerine Bir Deneme. *BABUR Research*, 3(1), 1-40.
- Dalmaz, M. (2024). Sosyal hizmet kapsamında afet okuryazarlığının önemi. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 7(4), 446-464.

- Değirmençay, Ş. A., & Cin, M. (2016). Türkiye’deki deprem eğitimi araştırmaları: betimsel içerik analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 301-314.
- Demir, B. (2011). *Eğitim yazılımlarında ön örgütleyicilerin öğrenme stillerine göre akademik başarıya etkisi*. (Tez No. 287044) [Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Doğru, N. (2023). Afetlerde aile ve toplumun eğitimdeki rolleri. *Afetlerde Eğitim ve Yönetimi*, 91.
- Duruel, M. (2023). Afetlerde göçmen olmak: 6 Şubat depremi Hatay örneği. *Mukaddime*, 14(2), 227-255.
- Eren, Z. (2020). Toplum 5.0 ve dijital dünyada toplumsal dönüşüm ve eğitim 5.0. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları*, 74, 169-226.
- Genç, M., & Sözen, E. (2022). Deprem bilgi düzeyi ölçeği: geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 2745-2781.
- Gül, E. (2016). *Ergenlerde sosyal görünüş kaygısı ve sosyal karşılaştırmanın fonksiyonel olmayan tutum ve bilişsel çarpıtmalarla ilişkisi*. (Tez No. 441626) [Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güner, Y. (2022). *Afetlerde insani yardım yönetişimi üzerine bir model önerisi*. (Tez No. 770235) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güney, B. (2019). *Farklı öğrenme stillerine ve zekâ alanlarına sahip öğrencilerin öğretmen profili tercihlerinin belirlenmesi*. (Tez No. 582196) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- İçme, T., & Büyük, U. (2023). Türkiye’de deprem eğitimi: Fen bilimleri ders kitaplarının deprem eğitimine yönelik analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 944-958.
- Khairalla, M. E. M. (2020). *Afet riskinin azaltılmasında kullanılan bir araç olarak kamu değeri*. (Tez No. 643515) [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıç, B. C. (2019). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afetler konusunun sarmal sistem yönünden değerlendirilmesi*. (Tez No. 584213) [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Kocalan, F. (2019). *Doğal afetlerde arama ve kurtarma çalışmalarının afet özelliğine göre belirlenmesi*. (Tez No. 599258) [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Olpak, T. (2023). *Bilim ve sanat merkezlerinde görevli öğretmenlerin dijital yeterliliklerinin incelenmesi*. (Tez No. 827377) [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Öktelik, B. (2022). *Bilgi güvenliği farkındalığının geliştirilmesinde görev temelli çevrimiçi öğrenme ortamının etkililiği*. (Tez No. 751942) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özkorkmaz, H., Türk, M. M., Taşyürek, K., Taşyürek, M., Baran, S., & Güler, T. (2023). 7. Sınıf öğrencilerinin deprem hakkındaki farkındalıklarının incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(96), 1346-1362.
- Rashid, E. (2018). *Raspberry Pi ile gerçek zamanlı yüz tanıma ve kontrol sistemi*. (Tez No. 517133) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, Ş. (2019). Türkiye’de afet yönetimi ve 2023 hedefleri. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 1(2), 180-196.
- Tekin, E. (2000). Karşılaştırmalı tek-denekli araştırma modelleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(04).
- Telli, S. G., & Altun, D. (2023). Türkiye’de deprem sonrası çevrimiçi öğrenmenin vazgeçilmezliği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi / Journal of University Research*, 6(2), 125-136.
- Toker, H. (2016). Doğal afetler, iletişim ve medya. *Bütünleşik Afet Yönetimi*, 249-278.
- Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 319-345.
- Tunalı, S. B., Gözü, Ö., & Özen, G. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması “Karma araştırma yöntemi”. *Kurgu*, 24(2), 106-112.
- Utkugün, C. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersi uygulamaları ve geri bildirimler hakkında görüş ve deneyimleri. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 6(2), 76-93.

- Ülker, V. (2023). *Afetlerde sanal gerçekliğin stres yönetimi üzerine etkisi / Effects of virtual reality on stress management of disasters* (Tez No. 686487) [Doktora tezi, Bezmialem Vakıf Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Varol, A. (2019). Afet yönetimi, afet eğitimi ve afet farkındalığı: Amerika örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 193-204.
- Yaylacı, C. T. (2015). *Türkiyedeki afet ve acil durum yönetimi uygulamaları, bir alan araştırması* (Tez No. 391376) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.23>

Volume 9/3

2025 p. 395-429

ÜRDÜN ÜNİVERSİTESİ İSLÂM HUKUKU BÖLÜMÜNDE HAZIRLANAN YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN KONU ANALİZİ (1984-2023)

THEMATIC ANALYSIS OF MASTER'S THESES IN THE DEPARTMENT OF ISLAMIC LAW AT THE UNIVERSITY OF JORDAN (1984-2023)

Selim KARAKAŞ*

ÖZ

Ürdün Üniversitesi, yalnızca bulunduğu ülkenin değil bulunduğu bölgenin en önemli üniversitelerinden biridir. Öyle ki QS Dünya Üniversiteleri sıralamasında 324. sıraya yükselmiştir. Bu durum, üniversitedeki çalışmaların araştırmalara konu olması için yeterli bir sebeptir. Üniversitenin ilk fakültelerinden biri olan İlahiyat Fakültesi bünyesinde usûlü'd-dîn, el-fıkıh ve usûlüh ile el-masârif el-İslâmiyye adlarında üç bölüm bulunmaktadır. Araştırma konumuz olan İslâm hukuku yüksek lisans programında tezli ve tezsiz eğitim imkânları bulunmaktadır. Tezli yüksek lisans programında 18 saat zorunlu ders, 9 saat seçmeli ders ve 9 saat de tez olmak üzere toplam 36 saatlik kredi bulunmaktadır. Bu çalışma, özel olarak Türkiye'deki ve genel olarak tüm dünyadaki İslâm hukuku araştırmacılarına, Ürdün Üniversitesi'nde İslâm hukuku alanında yazılan tezlerin tanıtımını ve konularının analizini amaçlamaktadır. Bu bağlamda tezler, İslâm hukukunun alt dalları esas alınarak konularına göre tasnif edilmiş ve Türkçe transkripsiyonu yapılarak yazar ismi ve tezin tamamlanma yılı ile birlikte yazılmıştır. Bu sayede, İslâm hukuku araştırmacıları, kendi çalışma alanlarında Ürdün Üniversitesi'nde hazırlanmış tezlere kolaylıkla erişebileceklerdir. Ayrıca bu üniversitede yapılan çalışmalar bir bütün olarak incelendiğinde yeni araştırma alanları da kolaylıkla tespit edilebilecektir. Yapılan araştırmalar sonunda; fıkıh usulü alanında 108 ve fıkıh tarihi alanında 121 tez yazıldığı, fûrû-i fıkıh alanında ise; ibadetlerle ilgili 33, aile hukuku alanında 63, borçlar hukuku alanında 107, İslâm ekonomisi alanında 35, ceza hukuku alanında 59 ve tıbbi meseleler hakkında 15 tez yazıldığı, bunlar dışında, sayılan alanlarla doğrudan bağlantılı olmayan 55 tane tez yazıldığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak elimizdeki bu çalışma ile Ürdün Üniversitesi'nde İslâm hukuku alanında hazırlanmış 596 tez tespit edilmiş ve konu analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İslâm Hukuku, Ürdün Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Fıkıh ve Usulü, Yüksek Lisans*

* Doktora Öğrencisi, Ürdün Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, E-mail: selimkarakas94@gmail.com; ORCID: 0000-0002-8193-6462, Amman, Ürdün.

ABSTRACT

The University of Jordan is one of the most prestigious universities not only in its home country but also in the broader region. It has ascended to the 324th position in the QS World University Rankings, underscoring its academic significance and justifying scholarly attention to its research output. The Faculty of Sharia, one of the university's earliest faculties, comprises three departments: Foundations of Religion, Islamic Jurisprudence and its Foundation, and Islamic Banking. Our study focuses on the master's program in Islamic Law, which provides both thesis and non-thesis tracks. The thesis-based program requires the completion of 18 credit hours of core courses, 9 credit hours of elective courses, and 9 credit hours dedicated to the thesis, amounting to a total of 36 credit hours. This study seeks to examine and classify the topics of Islamic law dissertations completed at the University of Jordan, with specific relevance to Turkish scholars and, more broadly, to the global academic community in Islamic legal studies. To this end, the theses have been classified based on the subfields of Islamic law, transcribed into Turkish, and cataloged along with the author's name and the year of completion. This classification will enable researchers in Islamic law to access relevant theses with ease and will also facilitate the identification of new research areas when viewed comprehensively. The findings of this study reveal that a total of 596 master's theses have been written in Islamic Law at the University of Jordan. The findings of the study indicate that 108 dissertations were produced in the field of Islamic legal theory (uṣūl al-fiqh) and 121 in the area of Islamic legal history. Regarding the field of substantive jurisprudence (furū' al-fiqh), 33 dissertations were devoted to acts of worship, 63 to family law, 107 to the law of obligations, 35 to Islamic economics, 59 to criminal law, and 15 addressed medical-related issues. In addition to these, 55 dissertations were found to deal with subjects not directly associated with the aforementioned domains. As a result, this study provides a comprehensive thematic analysis of the master's theses produced in Islamic Law at the University of Jordan, offering valuable insight for researchers in the field.

Keywords: *Islamic Law, University of Jordan, Faculty of Divinity, Fiqh and Usul, Master's Degree*

Giriş

Ürdün Üniversitesi 1962 yılında Ürdün'ün başkenti Amman'da kurulmuş olup ülkenin ilk ve en büyük üniversitesidir. QS 2025 Dünya Üniversite Sıralaması'na göre Ürdün Üniversitesi, dünya çapında en iyi 400 üniversite arasında 324. sırada yer almıştır.¹ Üniversitede lisans seviyesinde 102, yüksek lisans seviyesinde 120, doktora seviyesinde 39, tıp ve diş hekimliği alanında ise 22 yüksek uzmanlık programı bulunmaktadır. Ayrıca Ürdün Üniversitesi'nde 130'dan fazla ülkeden gelen 7.000'den fazla uluslararası öğrenci eğitim görmektedir.²

Ürdün Üniversitesi İlahiyat (Şeria) Fakültesi 1964 yılında başkent Amman'da kurulmuş olup üniversite kampüsüne 1971 yılında katılmıştır. Kuruluş sırasına göre üniversitenin dördüncü fakültesidir. Usûlü'd-dîn, el-fikh ve usûlüh ile el-masârif el-İslâmiyye isimleriyle

¹ QS Top Universities (QS), "The University of Jordan - QS World University Rankings" (Erişim 19 Haziran 2025).

² The University of Jordan (UJ), "About UJ" (Erişim 08 Ocak 2025).

3 bölümden oluşan fakültede bu üç bölümün altında çeşitli yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır.³ Ayrıca fıkıh ve usulü bölümü, fakültede açılan ilk bölümdür.⁴

Fakültede tefsir⁵, hadis⁶, akide, kazâ şer'î, İslâm hukuku ile İslam araştırmaları alanlarında toplam 6 yüksek lisans programı; tefsir, hadis, kazâ ve siyâset-i şer'îye, İslâm hukuku ile akide alanlarında toplam 5 doktora programı bulunmaktadır.⁷

Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde fıkıh eğitimi 1971 yılından bu yana devam etmektedir. Başlangıçta el-fikh ve't-teşrî ismi altında eğitim veren bölüm 1994-1995 eğitim yılından sonra el-fikh ve usûlûh şeklinde değişmiştir.⁸

İslâm hukuku bölümünde tezli ve tezsiz yüksek lisans programları bulunmaktadır. Tezli yüksek lisans bölümünde 18 saat⁹ zorunlu, 9 saat seçmeli ve 9 saat tez olmak üzere toplam 36 saatlik kredinin tamamlanması gerekmektedir. Tezsiz yüksek lisans bölümünde ise 27 saat zorunlu ve 9 saat seçmeli olmak üzere yine 36 saatlik kredinin tamamlanması gerekmektedir. Tezli yüksek lisans programının dersleri aşağıdaki gibidir:¹⁰

Zorunlu Dersler:

1. Delâlatü'l-elfâz 'inde'l-usûliyyîn
2. el-Kıyâs 'inde'l-usûliyyîn ve tatbîkâtühü'l-fikhiyye
3. Menâhicü'l-bahs fi'l-fikh ve'l-kadâ'i ş-şer'î
4. el-Cinâyât fi'l-fikhi'l-İslâmî
5. Dirâse mütahassisa fi fikhi'z-zevâc ve't-talâk
6. 'Akdü'l-bey' fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbîkâtühü'l-mu'âsıra

Seçmeli Dersler:

1. el-'Ukûdü'l-müsemma fi'l-mu'âmelâti'l-mâliyye
2. Makâsıdü's-şer'i'a el-İslâmiyye ve tatbîkâtühâ
3. Dirâsât mütekaddime fi'l-kavâ'id ve'd-davâbiti'l-fikhiyye

³ The University of Jordan (UJ), "Faculty of Sharia" (Erişim 09 Ocak 2025).

⁴ Yusuf Aydın, *Ürdün'de Yükseköğretimde Din Eğitimi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 48.

⁵ Ürdün'de Tefsir alanındaki lisansüstü eğitim ve tezler için bk. Hidayet Aydar, "Ürdün Üniversitelerinde Lisansüstü Tefsir Eğitimi ile Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri", *İslâmî Araştırmalar* XVIII/2 (2005), 193-208.

⁶ Ürdün'de Hadis alanında hazırlanan tezler için bk. Fikret Karapınar, "Ürdün Üniversitelerinde Hadis Alanında Yapılan Tezler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2002), 349-364.

⁷ The University of Jordan (UJ), "Postgraduate Programs" (Erişim 10 Ocak 2025).

⁸ The University of Jordan (UJ), "Department of Islamic Jurisprudence and Its Foundation" (Erişim 10 Ocak 2025); Ürdün'ün diğer üniversitelerindeki fıkıh eğitimi hakkında bilgi için bk. Bekir Sıtkı Koman, "Ürdün'de İslam Hukuku Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Tasnifi", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 73-93.

⁹ Her ders 3 saatlik krediye tekabül etmektedir.

¹⁰ The University of Jordan (UJ) Faculty of Jordan, "Macistir el-Fıkıh ve Usûlûh - Hutta Dirâsiyye" (Erişim 10 Ocak 2025).

4. el-Kavâ'idü'l-usûliyye ve tatbîkâtühü'l-fıkhiyye
5. Tahrîcü'l-furû' 'alâ'l-usûl
6. Fıkhu'l-ekalliyyât
7. Turuku'l-isbât fi'l-fıkhi'l-İslâmî ve tatbîkâtühâ'l-mu'âsıra
8. Kadâyâ mâliyye mu'âsıra
9. Kadâyâ tıbbiye mu'âsıra
10. Dirâse mütahassisa fi'l-vasâyâ ve'l-mevârîs fi'l-fıkhi'l-İslâmî

Çalışmamız, İslâm hukuku alanında hazırlanmış yüksek lisans tezleriyle sınırlandırılmıştır. Zira doktora tezlerinin sayısı, müstakil bir makalede ele alınmayı gerektirecek ölçüde fazladır. Ayrıca, yüksek lisans düzeyindeki araştırmacıların Ürdün Üniversitesi'nde yapılan çalışmaları tanımaları ve kendi araştırma konularıyla ilişkili tezleri tespit edebilmeleri amacıyla, tez başlıkları konularına göre tasnif edilmiştir.

Ürdün Üniversitesi'nde hazırlanan ve bu çalışmamızda zikredilen tezlere bir liste olarak ulaşmak mümkün değildir. Ancak başlığı veya yazarı bilinen tezler bu bilgilerle aratıldığında içeriklerine ulaşılabilir. Bu bağlamda tezlerin mukaddime ve özetlerine Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi çevrimiçi sitesinden,¹¹ tezlerin bölümlerine ise Dârü'l-Manzûme sitesinden¹² üyeliği olanlar ulaşabilir.

Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne bağlı İslâm hukuku bölümünde, 1984 yılından 2023 yılına kadarki 40 yıllık süre içerisinde toplam 596 tane yüksek lisans tezi hazırlanmış olup, bunlardan ilki 1984 yılında 'Abdülfettâh 'Âyiş 'Abdülfettâh 'Amr tarafından Muhammed 'Abd el-Kâdir Ebû Fâris danışmanlığında tamamlanan ve aile hukuku alanında İslâm hukuku ile Ürdün Kanunları arasında karşılaştırmalı "et-Tefrîk li-'ademi't-tevâfuk fi'l-fıkhi'l-İslâmî ve kânûni'l-ahvâlî's-şahsiyye'l-Ürdünî" başlıklı tezdur.

1. Fıkıh Usulü Alanında Hazırlanan Tezler:

Yukarıda da bahsedildiği üzere, yüksek lisans programında kıyas, delâlet, makâsıdü's-şerî'a, kavâid, tahrîc gibi fıkıh usulü konularından oluşan zorunlu ve seçmeli dersler bulunmaktadır. Bu yoğun program, fıkıh usulü alanında hazırlanan tezlerin de fazla olması üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Ürdün Üniversitesi'nde fıkıh usulü konularında hazırlanan yüksek lisans tezleri:

1. *et-Tak'idu'l-fıkhi fi 'İlmi'l-eşbâhi ve'n-nazâ'ir ve eseruhû fi'l-ihtilâfi'l-fıkhi* - en-Namâ, Fehd Namâ 'Abd Allâh, 2023
2. *el-İstisnâ'u mine'l-kâ'ideti'l-usûliyye: Esbâbuhû, ve envâ'uhû, ve âsâruhû, ve tatbîkâtuhû: Mabâhisu'l-elfâzi nemûzecen: dirâse istikrâ'iyye tahliliyye* - el-Hirâb, Ahmed Hasan Muhammed, 2022

¹¹ The University of Jordan (UJ), "Mektebetü'l-Câmi'ati'l-Ürdüniyye" (Erişim 11 Ocak 2025).

¹² Almandumah, "Dârü'l-Manzûme" (Erişim 11 Ocak 2025).

3. *el-İstihâletü'l-'akliyye ve eseruhâ fî binâ'î'l-kavâ'idî'l-usûliyye ve'l-furû'î'l-fikhiyye: dirâse tatbikiyye ta'siliyye* - el-Kudât, Kusey Seyyid Nehâr, 2022
4. *el-İstishâb ve eseruhû fî'n-nevâzili ve'l-müsteciddâtî'l-fikhiyye: dirâse tatbikiyye 'alâ karârâtî Mecma'î'l-Fikhi'l-İslâmî* - en-Navmes, Lülûet 'Îsâ Rebi', 2022
5. *et-Tasarrufâtü'n-nebeviyye 'inde'l-usûliyyîn ve mevkîfu'l-hadâsiyyîn minhâ* - Ebû Şemâ, Halîl 'Alî Merzûk, 2022
6. *Tatbikâtü'l-kavâ'idî'l-usûliyye'n-nâzime li-ahkâmi'l-'ibâdâtî fî câ'ihati kûrûnâ* - el-'Asîmî, Nâsır Bedr, 2022
7. *Menhecü'l-istidlâli bi's-sünneti fî'l-mezhebi'l-Hanbelî: dirâse ta'siliyye tahliliyye tatbikiyye* - Sevâhire, Ahmed Yûnis 'Abdu's-Selâm, 2022
8. *Menhecü'l-iftâ' ve'l-irşâd fî Singâfûrâ: dirâse vasfiyye tahliliyye* - Fâtîme Bint 'Azîmî, 2022
9. *Nazariyyetü't-taglîb ve tatbikâtuhâ fî's-siyâseti's-şer'iyyeti'l-mu'âsıra* - el-'Âzîmî, Hamdân Selâme Hamdî, 2022
10. *el-Vad'u'l-lugavî 'inde'l-usûliyyîn: dirâse ta'siliyye tatbikiyye* - 'Alî, Mine'llâh Hâlid Muhammed, 2021
11. *Eseru'l-ihtilâfî fî tahkîki'l-menât 'ale'l-ictihâdi fî mesâ'ilî'z-zekâtî'l-mu'âsıra* - el-Futaymât, Muhammed 'Abd Allâh Mustafâ, 2021
12. *Me'âyîru't-tagyîr bi't-ta'lîl 'inde'l-usûliyyîn* - ed-Dehâmşe, 'Abd Allâh Hâmid Muhammed, 2021
13. *el-İcmâ'u's-sükûtî ve tetavvuruhû, tatbikâtuhû 'inde'l-Hanefiyye* - Özcan, Mustafa Serdar, 2020
14. *et-Te'ârudu beyne'l-'ameyn 'inde'l-usûliyyîn: dirâse ta'siliyye tatbikiyye* - er-Rifâ'î, Mâriyet Münîr İbrâhîm, 2020
15. *et-Ta'lîlu bi'l-'adem ve eseruhû fî'l-ihtilâfî'l-fikhî: dirâse Usûliyye tahliliyye* - ez-Zafirî, 'Abdül'Azîz Falah Za'l, 2020
16. *el-'Amelu fî'l-merfaki'l-muharrem ve'l-muhtalat ve'l-müştebeh ve ahkâmuhâ's-şer'iyye* - Ebû Cûde, Süleymân Hamed Muhammed, 2020
17. *el-Me'âhizu'l-menheciyyetü fî'l-ictihâdi'l-fikhî'l-mu'âsır: es-sünnetu nemûzecen* - Canakci, Rüveyde, 2020
18. *Eseru'd-delâleti'l-lugaviyye fî tefsîri ekvâli'l-mükellefîn 'inde'l-Hanâbile ve tatbikâtuhâ* - Sâlih, İbrâhîm Refîk 'Abdu'r-Rahmân, 2020
19. *İlelû'l-ahkâmi fî bâbi'l-cihâd: dirâse ta'siliyye tatbikiyye* - el-Havâlide, Mu'tasîm 'Îsâ Kutayfân, 2020
20. *Kavlü's-sahâbî fîmâ lâ mecâle li'r-re'yi fih: dirâse usûliyye tatbikiyye* - Mensûr, Yâsmîn Muhammed Hâlid, 2020
21. *el-İnkâru 'inde'l-usûliyyîn ve 'alâkatuhû bi'l-edilleti's-şer'iyye* - Mensûr, Hebe Muhammed Hâlid, 2019
22. *el-Makâsîdu'l-hâciyyetü ve âsâruhu'l-fikhiyye fî zillit-teğayyürâtî'l-mu'âsıra: dirâse ta'siliyye tatbikiyye Nemûzecen 'alâ Mesâ'il Mu'âsıra* - el-Hayârî, Fâdî Ahmed Hüseyin, 2019
23. *Eseru'l-istihsân fî'n-nizâ'âtî's-siyâsiyyeti'l-mu'âsıra* - el-'Âzîmî, Humeyd Hamûd Rec'ân, 2019
24. *Eseru delâlatî'l-elfâz 'inde'l-Hanefiyye 'alâ makâsîdi's-şerî'a* - el-Muhâsene, 'Abdu's-Selâm Fâyez 'Îsâ, 2019
25. *Menhecü'l-iftâ' fî hey'âtî'r-rakâbeti's-şer'iyye ve tatbikâtuhâ fî'l-mü'essesâtî'l-mâliyye'l-İslâmiyye fî'l-Ürdün* - Muslim, Hamze Na'im Hüseyin, 2019

26. *Eseru'l-lafzi gayri'l-vâdih fî delâletihî 'alâ ma'nâhû fî ihtilâfî'l-fukahâ': nemâzic tatbikiyye fî'l-büyük - es-Süleymân, Henâ 'Ömer, 2018*
 27. *Ahâdisü'l-ahkâmi'l-letî leyse 'aleyhâ'l-'amel (esbâbuhâ ve tatbikâtuhâ): dirâse fıkhiyye ta'siliyye - Enşasî, Halîl Mustafâ Muhammed, 2018*
 28. *Mustalahu'l-istihsân fî musannefâtî'l-fikhi's-Şâfi'î- fikhü'l-'ibâdâtî enmuzecen: dirâse tahliliyye Mukârene - b. Mahmud, Hifinî, 2017*
 29. *el-Kiyâsu 'alâ mâ sebete hukmuhû bi'l-kiyâs: dirâse ta'siliyye tatbikiyye - el-Hâlid, Muhammed Hamed, 2017*
 30. *Eseru'l-makâsidi's-şer'iyyeti fî tevcîhi'l-furûki'l-fikhiyye: dirâse te'lifiyye tatbikiyye 'alâ kitâbi'l-Furûk li'l-Karâfi - el-Kutayşât, Ahmed Nidâl 'Abdu'l-Vehhâb, 2017*
 31. *Da'vâ'l-hilâfi'l-lafzî fî bâbi'l-kiyâs: dirâse ve tahkik - ed-Derdessâvî, Secûd Ferac, 2017*
 32. *el-İstidlâl bi-ekalli mâ kîle ve ekseri mâ kîle ve eseruhumâ 'ale'l-ahkâmi's-şer'iyye - er-Reşîdî, Yûsuf Hâmid Duleym Meza'l, 2016*
 33. *el-İstokrâ' ve eseruhû fî ihtilâfî'l-usûliyyîn: dirâse mukârene tatbikiyye - Muhammed, Hayru'l-Envâr b. Hâcî, 2016*
 34. *el-İştirât li-maslahati'l-gayri fî'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-medenî'l-Ürdünî - er-Rehâhle, Beyân Ahmed 'Abd Allâh, 2016*
 35. *et-Tatbikâtu'l-fikhiyye li-sîga'l-emri'l-masrûfeti bi'l-karîneti fî bâbi'l-hazri ve'l-ibâha: dirâse usûliyye fıkhiyye mukârene - ed-Dihânî, Mu'âz Muhammed Fenazl, 2016*
 36. *el-Kiyemu't-terbeviyye'l-müstahfâde mine'l-kavâ'idî'l-fikhiyye - el-Hâc 'Alî, 'Ulâ Muhammed Safvet İsmâ'îl, 2016*
 37. *Eseru't-tercih bi'l-maslaha fî mesârîfi'z-zekâti: dirâse ta'siliyye tatbikiyye mu'âsira - el-'Âzimî, 'Abd Allâh 'Alî Su'ûd Kulîb, 2016*
 38. *et-Tatbikâtu'l-fikhiyye li'l-karâ'ini's-sârîfeti li'n-nehî 'ani't-tahrîm - Serbînî, Nûr Ferahne Bint Hâc, 2015*
 39. *et-Tatbikâtu'l-fikhiyye li-mefhûmi'l-muhâlefe fî 'ukûdi'l-mu'âmelâtî'l-mâliyye - 'Ismet, Şâkiretü'r-Reşîdet Bint Hâc, 2015*
 40. *el-Fitra ve eseruhâ fî'l-ictihâdi'l-makâsidi - el-mutavve', Mehe 'Abdül'Azîz Feysal, 2015*
 41. *Tatbiku delâleti'n-nas 'alâ âyâtî ahkâmi'l-'ibâdât ve'l-mu'âmelât fî sûreti'l-Bakara - el-'Acemî, Vesmiye Mânî 'Hüseyn, 2015*
 42. *Kiyâsü'd-delâle ma'nâhû ve tatbikâtuhû'l-fikhiyye - Tâlib, Muhammed Hasan Muhammed, 2015*
 43. *et-Tahsîs bi'l-'akl 'inde'l-usûliyyîn - İdrîs, Muhammed Yûsuf Muhammed İsmâ'îl Hâfiz, 2014*
 44. *et-Tercih bi'l-kesreti 'inde'l-usûliyyîn: dirâse ta'siliyye tatbikiyye - Ebû Sıyâm, Muhammed 'Abdu'l-Latîf Selmân, 2014*
 45. *Kavâ'idu'l-mânî 'inde'l-usûliyyîn ve tatbikâtuhâ - Câbir, Sâmiyet Muhammed Rûhî Zâyd, 2013*
 46. *el-Hecr ahkâmuhû ve davâbituhû fî dav'i makâsidi't-teşrî'i'l-İslâmî: dirâse Fıkhiyye Mukârene - el-Humeydiyyîn, Esmâ' Yûsuf 'Abd Allâh, 2012*
 47. *Beyânu'd-darûreti 'inde'l-usûliyyîn: dirâse ta'siliyye tatbikiyye - Şecerâvî, İmân 'Abdu'l-Mun'im İbrâhîm, 2012*
 48. *Fikhu'l-islâhi's-siyâsî ve davâbituhû fî dav'i kavâ'idî's-siyâseti's-şer'iyye - Cerâdât, Enes Ahmed 'Alî, 2012*
-

49. *Kâ'idetü "yütahammelu'd-dararu'l-hâs li-def'i'd-darari'l-âmm" ve tatbikâtuhâ'l-mu'âsıra* - el-Celûdî, Eml 'Abd Allâh İbrâhîm, 2012
50. *Ta'addüdü'l-fetvâ ve eseruhû 'alâ'l-akalliyâtî'l-müslime: en-nemsâ enmûzecen* - Hâfız, Râniyâ, 2011
51. *el-Fetâvâ'l-mu'âsıra: vâki'uhâ ve me'âyîru dabtihâ* - el-Hacâyâ, Muhammed Sâlim Selâme, 2010
52. *el-Menhecu'l-mukâren fî'l-bahsi'l-fikhî* - Muhenned 'Îsâ Muhammed el-Kavâsime, 2010
53. *Esbâbu'l-ğumûd fî'n-nusûsi's-şer'iyye ve'l-kânûniyyeti ve turuku beyânihâ* - Habîb Gulâm Redâ Hüseyin Nemlîti, 2010
54. *Muhtekemâtu'l-hilâfî'l-fikhî min hilâli'l-kavâ'idî ve'l-makâsîdî's-şer'iyye* - Muhammed Hindû, 2008
55. *Mürtekezâtu'l-fikhî'l-makâsîdî ve eseruhâ fî'l-ahkâmi: dirâse tatbikiyye fî bâbi'l-ibâdât* - Zeyd İbrâhîm Zeyd el-Kîlânî, 2008
56. *Menâhicu'n-nazar fî fikhi'n-nevâzil* - Mahmûd Lutfî Hedîce, 2008
57. *el-Makâsîdu't-teşrî'iyye li'l-evkâfî'l-İslâmiyye* - İntisâr 'Abdu'l-Cebbâr el-Yûsuf, 2007
58. *Siletu kavâ'idî'l-fikhî's-siyâsî bi'l-masâlihi's-şer'iyye* - Sâlih Beşîr Bûşelâgem, 2007
59. *el-İctihâdu'l-cemâ'î ve eseruhû fî'l-fikhî'l-İslâmî* - 'Abd Allâh Sâlih Bâbehevn, 2006
60. *el-Ma'dûlu bih 'ani'l-kiyâs: dirâse tatbikiyye mukârene* - 'Imâd Muhammed Ebû Saft, 2006
61. *el-Vâzi' ve eseruhû fî makâsîdî's-şerî'a* - Selgarîûfâ Berlînt Macumîdofna, 2006
62. *Tatbikâtu'l-istihsân fî ahkâmi'l-büyû' inde'l-Hanefiyye: dirâse tahliliyye mukârene li-emsiletin muhtâra* - Hassân 'Avad Ebû 'Arkûb, 2006
63. *el-Kavâ'idu'l-fikhiyyetü'l-müte'allika bi'l-mübâşeretî ve't-teseebbüb ve tatbikâtuhâ fî'l-fikhî'l-İslâmî* - Halîl, Ahmed Hasan el-Hâc, 2005
64. *el-Mecâlisu'n-niyâbiyye ve 'alâkatuhâ bi's-şûrâ fî'l-İslâm* - el-'Asîrî, Râşid 'Abdu'r-Rahmân Ahmed Muhammed, 2005
65. *el-Asl ve'z-zâhir: el-mefhûmu ve'l-ahkâmu ve'l-âsâr: dirâse nazariyye tatbikiyye* - el-Cezâ'irî, Muhammed 'Ömer Semâ'î, 2004
66. *el-Fıkh beyne't-teysîr ve'l-infilât* - el-Harbî, Bedr Meza'l, 2004
67. *el-Maslaha ve 'alâkatuhâ bi'n-nassi tefsîren ve te'sîren* - Kuvaydır, 'Abd Allâh 'Abdu'l-Kâdir, 2004
68. *el-Mekrûh inde'l-usûliyyîn ve tatbikâtuhâ'l-fikhiyye fî bâbi'l-ibâdât* - İbrâhîm, İmân Beşîr İbrâhîm, 2004
69. *Mesâ'ilu usûli'l-fikh elletî ihtelefe'n-naklî fihâ 'ani'l-İmâm Mâlik b. Enes: dirâse nazariyye tatbikiyye* - Bâý, Hâtem, 2004
70. *Üsûsü'l-'alâka beyne'l-külliyât ve'l-cüz'iyât fî't-teşrî'i'l-İslâmî* - eş-Şemsî, Seyf Sa'îd Mübarek Ceravân, 2003
71. *Kadâyâ'l-a'yân: dirâse usûliyye tatbikiyye* - Es'îfân, Mustafâ 'Âyid Mahmûd, 2003
72. *Kavâ'idu'l-ahz bi'l-ahvat: davâbituhâ ve tatbikâtuhâ'l-fikhiyye fî mecâli'l-ibâdât* - er-Rifâ'î, İbrâhîm Mustafâ, 2003
73. *el-Makâsîdu's-şer'iyyeti'l-müte'allika bi'l-üsra ve vesâ'iluhâ* - Hudeyrî, et-Tâhir el-Ezher, 2002
74. *Ahkâmu's-sükût fî'l-fikhî'l-İslâmî* - Cûme, Mes Ridvân b. Hâc, 2002
75. *Devru metni haberi'l-âhâd fî tahdîdi medâ kabûlihî inde'l-usûliyyîn* - 'Alîvât, Nidâl Dâvûd Yûsuf, 2002

76. *el-İ'timâdâtü'l-müstendiyye fî nazari's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Kerîm, Hâlid Ramzî Sâlim, 2001
 77. *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye 'inde'l-usûliyyîn* - el-Kenânî, Eşref b. Mahmûd b. 'Ukle, 2001
 78. *et-Ta'lîlu bi'l-hikme ve eseruhû fî kavâ'idü'l-fikh ve usûlihî: dirâse usûliyye tahlîliyye* - Ebû Mû'nîs, Râ'id Nasrî Cemîl, 2001
 79. *er-Ruhsa ve 'alâkatuhâ bi'l-ahkâmi ve'l-edilleti's-şer'iyye: dirâse Usûliyye tahlîliyye* - Tîleh, 'Abdu'r-Rahmân Ahmed Halîl, 2001
 80. *Murâ'âtü'l-hilâf 'inde'l-Mâlikiyye: dirâse usûliyye tatbîkiyye* - el-Halâ'ile, Muhammed Ahmed Müslim, 2001
 81. *Menâhicü'l-usûliyyîn fî nakdi'l-ille: dirâse usûliyye tahlîliyye mukârene* - Mukaddâdî, Mansûr Mahmûd Râcih, 2001
 82. *Menhecü'l-Hanefiyye fî'l-'ameli bi'l-ahbâr: dirâse usûliyye mukârene* - el-'Umerî, Eşref Yahyâ Reşîd, 2001
 83. *Mebâhisü't-teklîf 'inde'l-usûliyyîn: dirâse mukârene* - el-Kudât, Mûsâ Mustafâ Mûsâ, 2000
 84. *Menâhicü'd-delâlati fî usûli'l-fikhi'l-ibâdî mukârenen bi-usûli'l-mezâhibi'l-erba'a* - el-Kindî, 'Abd Allâh b. Yahyâ, 2000
 85. *Da'vâ iglâki bâbi'l-ictihâd fî'n-nizâmî's-siyâsiyyi'l-İslâmî* - Cebbârîn, Râ'id Fethî Hâlid, 1999
 86. *el-'Umûmü'l-müstefâdu bi'l-vasfî's-sâlih li'l-illeti* - el-'Imâdî, 'Abd Allâh 'Alî Muhammed, 1997
 87. *Şurûtu'l-asli ve hukmuhû ve şurûtu'l-fer': dirâse nazariyye tatbîkiyye* - el-Kudeymât, Hanân Yûnis Muhammed, 1997
 88. *Eserü'l-fisk fî'l-ahkâmi'l-fikhiyye's-şer'iyye* - Câd Allâh, İmân Hamîs Muhammed, 1996
 89. *Eserü ta'lîli'n-nass 'alâ delâletihî* - Sâlih, Eymen 'Alî 'Abdu'r-Re'ûf, 1996
 90. *Ahkâmu'l-iştibâhi's-şer'iyye* - el-Bedevî, Yûsuf Ahmed Muhammed, 1996
 91. *Mebâhisü'l-istisnâ' 'inde'l-usûliyyîn* - Dumre, 'Abdu'l-Celîl Zevheyr 'Abdu'l-Celîl, 1996
 92. *el-Mefsede ve der'uhâ fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - el-Begâ, Muhammed el-Hasan Mustafâ, 1995
 93. *el-Ahkâmu's-siyâsiyyetü li'l-akalliyâtü'l-müslime fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Tûbûlyâk, Süleymân Muhammed, 1995
 94. *'Amelu ehli'l-Medîneti ve eseruhû fî fikhi'l-İmâm Mâlik rahimehullâh* - el-Mûmnî, Ahmed Erşîd 'Alî, 1995
 95. *Mezhebu's-sahâbi ve eseruhû fî'l-fikhi'l-İslâmî* - el-Hadîdî, Hamîs b. 'Abd Allâh b. Hamîs, 1995
 96. *Tahsisü'l-kat'î bi'z-zannî 'inde'l-usûliyyîn* - Halîl, Ahmed İsmâ'îl 'Ûde, 1994
 97. *Me'âlâtü'l-ef'âl ve eseruhâ fî tağyîri'l-ahkâm* - ez-Zeheb, Hüseyin b. Sâlim b. 'Abd Allâh, 1994
 98. *el-'Âm ve tahsisuhû beyne's-şâtibî ve'l-usûliyyîn* - el-Kîlânî, 'Abdu'r-Rahmân İbrâhîm Zeyd, 1993
 99. *es-Sıfetu 'inde'l-usûliyyîn* - eş-Şeyb, Muhammed Sâlih Muhammed, 1992
 100. *Nazariyyetü'l-mefhûm 'inde'l-usûliyyîn* - 'Abdu'r-Rahmân, Nûr Na'îme, 1992
 101. *Ehemmiyyetü makâsıdı's-şerî'a fî'l-ictihâd* - er-Rifây'a, Ahmed Muhammed, 1992
 102. *et-Telfîk ve tettebbu'u'r-ruhas* - Hüniyye, Mâzin İsmâ'îl Misbâh, 1992
 103. *Kavâ'idü'l-beyân 'inde'l-usûliyyîn* - Bâ' Umer, 'Ömer b. 'İdrûs b. 'Ömer, 1992
 104. *eş-Şart 'inde'l-usûliyyîn* - ed-Dâbbe, Selmân Nasr, 1991
-

105. *Eseru'd-darâr fî ibâheti fî 'lî-l-muharramâtî 'ş-şer'îyye* - el-Ferâ, Cemâl Nâdir, 1991
106. *er-Ra'yu ve medâ'l-mes'ûliyyeti fî't-teşrî'î-l-İslâmî* - ed-Dîrşevî, 'Abd Allâh Muhammed Nûrî, 1990
107. *el-Vâcib 'inde 'ulemâ'î-l-usûl ve eseruhû'l-fikhî* - el-Begâ, Muhammed el-Hasan Mustafâ, 1990
108. *Teğayyüru'l-ahkâmi fî 'ş-şer'î'ati-l-İslâmiyye* - Kutnânî, Muhammed Mehdi Ahmed, 1989

Fıkıh usulü alanında toplamda 108 yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bu tezler arasında fakülte ders programındaki kavaid ve makasîd derslerinin etkisi açıkça görülmektedir. Zira bu iki konudaki tezler diğer konulara nazaran daha fazladır. Fıkıh usulü alanında hazırlanan tezlere bakıldığında fıkhi mezhepler özelinde çok az çalışmanın olduğu dikkatleri çekmektedir. Çalışmalar genel olarak mezhep sınırlandırması yapılmadan veya usulcüler bağlamında ele alınmıştır.

2. Fıkıh Tarihi Alanında Hazırlanan Tezler:

Fakültenin yüksek lisans ders programında doğrudan fıkıh tarihi ile ilgili bir ders bulunmamaktadır. Bu başlık altında, doğrudan fıkıh usulü veya fûrû-i fıkıh ile ilgili olmayıp; belli bir dönem, belli bir âlim veya eser etrafında yapılan çalışmalar sıralanmıştır.

Ürdün Üniversitesi'nde fıkıh tarihi konularında hazırlanan yüksek lisans tezleri:

1. *el-İhtiyârâtü'l-usûliyye 'inde İmâm Mahmûd b. Zeyd el-Lâmîşî: Kitâbuhû (Kitâb fî Usûli'l-Fikh)* - Sahin, Sabri, 2023
2. *Menhecû'l-Huseyn bin 'Alî es-Saymerî fî kitâbihî Mesâ'ilü'l-Hilâf fî Usûli'l-Fikh* – İnce, Musab Mücahid, 2023
3. *Tevâfukâtü's-sâhibeyn mine'l-Hanefiyye ma'a'l-İmâm eş-Şâfi'î fî'l-'ibâdât: dirâse tahliliyye fıkhiyye usûliyye* - Sabrî, 'Alâ' 'Ammâr, 2022
4. *İstidrâkâtü İbn Teymiyye 'ale'l-usûliyyîn fî Mecmû'î'l-Fetâvâ: cem'an ve dirâse* - el-Cebâlî, Ahmed Mervân 'Abdu'l-Fettâh, 2022
5. *İ'tirâdâtü'l-hadâsiyyîn 'alâ ârâ'î-l-İmâm eş-Şâfi'î'l-usûliyye: dirâse usûliyye tahliliyye* - Ebû 'Îd, Ahmed Yûsuf Muhammed, 2022
6. *Ârâ'u'l-Hârûnî: "en-Nâtık bi'l-Hak" fî kitâbihî el-Müczi fî mebahisi'l-'umûm ve'l-husûs* - Gülel, Mustafa Samî, 2022
7. *Kıyâsü'ş-şebah ve eseruhû fî'l-hilâfi'l-fikhî: dirâse usûliyye tatbikiyye li-bâbi'l-mu'âmelâti min hilâli kitâbi Bidâyeti'l-Müctehid li-İbn Rüşd* - el-Hâcirî, Muhammed 'Alî Muhammed, 2022
8. *İhtilâfâtü Ebî Zeyd ed-Debûsî ma'a'l-İmâm eş-Şâfi'î fî'l-edilleti'l-müttefak 'aleyhâ: dirâse usûliyye* - Karababa, Gürkan, 2021
9. *el-Elfâzu'l-hafîyye ve eseruhâ fî ihtilâfi'l-fukahâ': dirâse tatbikiyye min kitâbi Bidâyeti'l-Müctehid li-İbn Rüşd (bâbu'z-zekâti ve's-sıyâm)* - Hüseyin, 'Abdu'r-Rahîm Reşâd, 2021
10. *el-Mesâ'ilü'l-hilâfiyye beyne İbrâhîm en-Neha'î ve Ebî Hanîfe fî'l-'ibâdât ve esbâbihâ: dirâse ta'siliyye* - Bâl, Burhâneddîn, 2019
11. *el-Kavâ'id ve'd-davâbitü'l-fıkhiyye 'inde'l-İmâm İbn Dakîki'l-Îd ve tatbikâtuhâ fî mesâ'ilü'l-mu'âmelâti'l-mâliyye* - el-'Acemî, Müsâ'id Hâdî, 2019
12. *el-Mevâkıfu's-siyâsiyye li'l-İmâm Ebî Hanîfe ve ta'siluhâ'l-fikhî* - Debeş, 'Abdü'l-Kâdir Hasan Halîl, 2019

13. *Tahkîku cüz'in min kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr Şerhu'd-Dürri'l-Muhtâr: te'lîfu Muhammed 'Âbid es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.), min mes'eleti: idda 'â şahsun 'alâ âhara hebeten ma 'a kabdin ilâ bidâyeti kitâbi's-şehâdât - ez-Zafirî, 'Â'id Sâlih Zibân 'Â'id, 2019*
14. *Tahkîk: cüz'in min kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr Şerhu'd-Dürri'l-Muhtâr: te'lîfu Muhammed 'Âbid b. Ahmed es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî: (T: 1257 H.) min kitâbi'd-da 'vâ ilâ kitâbi'l-ikrâr - eş-Şerûş, Ahmed Selâme Ahmed, 2018*
15. *Tahkîku kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr lil-Şeyhi Muhammed 'Âbid es-Sindî min bidâyeti bâbi't-tahâluף ilâ da 'vâ'r-raculeyn - 'Abdu'l-'Âl, Ümeyme 'Âdil Muhammed, 2018*
16. *Tavâli 'u'l-Envâr Şerhu'd-Dürri'l-Muhtâr mü'ellif: Muhammed 'Âbid es-Sindî (T: 1257 H.) min kitâbi's-şehâdât ilâ bâbi'l-kabûl ve 'ademihî: dirâse ve tahkîk - Bû Celâddîn, Nâciyetü's-Sâlihîn 'Âşûr, 2018*
17. *Tavâli 'u'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr mü'ellif: Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.): min kavli'l-mü'ellif fî kitâbi'l-kadâ': (fer': lâ yuhbes fî deynin mü'eccel) ilâ kadâ'i'l-kadî bi-gayri mezhebihi - el-Merî, Muhammed Sâlih, 2018*
18. *Tavâli 'u'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr mü'ellif: Muhammed 'Âbid es-Sindî, el-Müteveffâ Sene (T: 1257 H.): tahkîk ve dirâse (bâbu da 'vâ'r-raculeyn) kâmilên - 'Avdât, Mu'âz Mahmûd Nâ'if, 2018*
19. *Me 'âlimu's-siyâseti's-şer'iyye fî'l-'ahd el-Mekkî - Kehîl, Mühened 'Alî Yahyâ, 2018*
20. *Makâsîdu'n-nikâh li'l-'âkideyn 'an mevâki'i's-sifâh: te'lîfu Muhammed b. 'Abdîl-'Azîz el-Kâlkûtî el-müteveffâ sene (T: 1025 H.): dirâse ve tahkîk - el-'Acemî, Nâsır b. 'Âmir Muhammed, 2018*
21. *Mevkîfu'l-müsteşrikîn mine't-tâbi'în - Gargûrî, Fîtem 'Abdurrahîm Bâyrâm, 2018*
22. *El-Ahkâmü'l-fikhiyyetü'l-müte'allika bi'l-âsârî't-târîhiyye - el-'Uteybî, Fevvâz Gâzî Muhammed, 2017*
23. *Tahkîku cüz'in min kitâb "Tavâli 'u'l-Envâr Şerhü'd-Dürri'l-Muhtâr" li'l-mü'ellifi Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî el-müteveffâ 'âm (T: 1257 H.), "min bâbi'l-vekâleti bi'l-husumeti ve'l-kabdi ilâ bidâyeti kitâbi'd-da 'vâ" - eş-Şerîf, Velâ Neyyîf Muhammed, 2017*
24. *Tahkîku cüz'in min kitâb "Tavâli 'u'l-Envâr Şerhü'd-Dürri'l-Muhtâr", te'lîfu Muhammed 'Âbid b. Ahmed es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.), min bidâyeti kitâb: "ed-da 'vâ", ilâ fer': "ve lâ budde fî da 'vâ'l-misliyye ve hiye'l-mekîlât ve'l-mevzunât ve'l-'adediyyeti'l-mütেকâribeti ve mâ 'adâhâ" - el-Esta, Mahmud 'Abdü'l-Mehdî 'Abdü'l-Kâdir, 2017*
25. *Tahkîku Tavâli 'i'l-Envâr Şerhü'd-Dürri'l-Muhtâr li's-Şeyhi Muhammed 'Âbid es-Sindî el-Ensârî (T: 1257 H.), min bidâyeti mes'eleti: "damânü'l-gururi fî'l-hakikati hüve damânü'l-kefâleti" ilâ nihâyeti kitâbi'l-havâle - el-'Acemî, Nâsır Muhammed Hasan, 2017*
26. *"Tahkîku Kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr li'l-Îmâm Muhammed 'Âbid b. Ahmed es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî (T:1257 H.): min mes'eleti: (hükmu talebi'l-kadâ'), ilâ mes'eleti: (el-habs fî'd-deyni'l-müeccel) min kitâbi'l-kadâ'" - ed-Dihhânî, Ahmed Gâzî Cebr, 2017*
27. *Tahkîku Kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr li's-Şeyhi Muhammed 'Âbid es-Sindî el-Müteveffâ Sene (T: 1257 H.) min bidâyeti "kitâbi'l-kefâle" ilâ kavli'l-mü'ellifi: (ve lâ tesihhu'l-kefâletü in 'ulkat bigayri mülâ'im min eş-şurut) - er-Reşîdî, Muhammed Yusuf Müslim, 2017*
28. *Tahkîku: cüz'in min kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr Şerhü'd-Dürri'l-Muhtâr te'lîf: Muhammed 'Âbid b. Ahmed es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.), min kitâbi'l-vekâle, fasl: "lâ yu'kadu*

vekilü'l-bey' ve's-şirâ'" ilâ bâb: "el-vekâleti bi'l-husumeti ve'l-kabd" - eş-Samduf, 'Abdü'n-Nâsır 'Abd, 2017

29. *Teşnîfü'l-Esmâ' fî Ta'rîfi'l-İcmâ' li'Kavsî, el-mü'ellif: Ebü'l-Hasan 'Alî b. 'Abdül-Hak el-Haccâcî, (T: 1294 H.): dirâse ve tahkîk, min mes'eleli takdîmi'l-hadîsi'd-da 'îfi ve'l-mürseli 'ale'r-re'y ilâ âhiri'l-kitâb* - el-Miclâd, Matlak Fehd, 2017

30. *Teşnîfü'l-Esmâ' fî Ta'rîfi'l-İcmâ' el-mü'ellif: Ebü'l-Hasan 'Alî b. 'Abdül-Hak el-Haccâcî el-Kavsî, (T: 1294 H.): dirâse ve tahkîk min bidâyeti'l-kitâb ilâ meseleti tekdîmi'l-hadîsi'd-da 'îfi ve'l-mürseli 'ale'r-re'y* - el-'Acemî, Muhammed 'Abdüllâh Gulfis Nâci' Muhammed, 2017

31. *Tavâli 'u'l-Envâr Şerhü'd-Dürri'l-Muhtâr, te'lîf: Muhammed 'Âbid b. Ahmed es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.) min bidâyeti bâbi't-tahkîm ilâ mes'eleli: id'â'u'l-hakki 'alâ'l-ğayr: dirâse ve tahkîk* - el-'Advânî, Sâlim Hamdân Su'ud, 2017

32. *Tavâli 'u'l-Envâr Şerhü'd-Dürri'l-Muhtâr te'lîf Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî el-Ensârî el-Eyyubî el-Hizrecî es-Sindî, (T: 1257 H.), el-cüz'ü'l-hadî 'aşer min bidâyeti bâbi'l-kabul ve 'ademihî ilâ meseleti kabulü şehâdeti men yesme'u'l-ğînâ': dirâse ve tahkîk* - 'Ubeyd el-Mehdî, Ahlâm Mes'ud, 2017

33. *Tavâli 'u'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr: el-mü'ellif: Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.), min bidâyeti kitâbi'l-kadâ', ilâ kavli'l-mü'ellifi: ve lâ yetlubü'l-kadâ'a bikalbihî ve lâ yes'elühü bilisânihi* - el-Hemmed, Lukmân Hâlid Meşârî 'Abdullâh, 2017

34. *Tavâli 'u'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr el-mü'ellif: Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî (T: 1257 H.): dirâse ve tahkîk (bâbü's-selem) kâmilin* - el-'Âzimî, Lâfi Muhammed Mücbel, 2017

35. *Tavâli 'u'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr el-mü'ellif: Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî (T: 1257 H.): tahkîk: «bâbü's-sarf»* - ed-Dâhum, Fehd Sayir Fehd 'Abdullâh, 2017

36. *Tavâli 'u'l-Envâr fî Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr, el-mü'ellif: Muhammed 'Âbid b. Ahmed 'Alî es-Sindî el-Ensârî el-Hanefî, (T: 1257 H.), tahkîk: cüz'ün min kitâbi'l-bey' ve hüve (bâbü'l-mesâ'ili'l-müteferrikât)* - el-'Âzimî, Muhammed Bedir Fâlih Halîfe 'Akîl, 2017

37. *el-Kiyâs ve tatbîkâtuhû 'inde İbn Rüşd fî Bidâyeti'l-Müctehid ve Nihâyeti'l-Muktesid: dirâse ta'siliyye tatbikiyye fî kitâbi'l-büyû'* - Hüseyin, Selîmet Hüseyin Muhammed Hüseyin, 2017

38. *et-Ta'zîru bi'l-mâl fî zemâni'l-hilâfeti'r-râşide: dirâse fıkhiyye ta'siliyye* - el-'Acemî, 'Abdullâh 'Âmir Muhammed, 2016

39. *es-Siyâsetu's-şer'iyye 'inde İbn 'Âbidîn - İlhan, 'Abdullâh Sıdkî, 2016*

40. *el-Keşfu ve't-Tedkîk li-şerhi Gâyeti't-Tahkîk fî Men'i't-Telfîk fî't-Taklîd li'l-İmâm İbrâhîm b. Bîrî Zâde el-Hanefî (el-müteveffâ sene: 1099 H.): dirâse ve tahkîk* - 'Alîve, Sâre Hüseyin Tâhâ, 2016

41. *Tahkîku kitâbi Tavâli 'i'l-Envâr bi-Şerhi'd-Dürri'l-Muhtâr li's-Şeyhi Muhammed 'Âbid es-Sindî, el-müteveffâ sene (T: 1257 H.): cüz'ün min kitâbi'l-kadâ' min kavli'l-mü'ellif: (kadâ'l-kâdî fî emrin müctehedin fihî) ilâ bâbi't-tahkîm* - eş-Şerârî, 'Abdurrahmân b. Fehîd b. Hârib el-Kurs, 2016

42. *Tavâli 'u'l-Envâr Şerhu'd-Dürri'l-Muhtâr li's-Şeyhi Muhammed 'Âbid es-Sindî el-Ensârî (T: 1257 H.): min bidâyeti mes'eleli: (ta'liku'l-kefâleti bi-şartin gayri mülâ'im) ilâ mes'eleli: (damânu'l-ğurûri fî'l-hakîkati huve damânu'l-kefâleti): dirâse ve tahkîk* - ed-Dihânî, Ahmed Gâzî Cebr, 2016

43. *Faydu'l-Müstadîd fî Mesâ'ili't-Tefvîd li't-Timurtâşî (T: 1035 H.): dirâse ve tahkîk ve ta'lik* - Sâner, Yûnus, 2016

44. *Menhecü'l-Cessâs fî'd-delâlât: dirâse tatbikiyye 'alâ Ahkâmi'l-Kur'an* - el-Âzimî, Hâlid Selmân Zeyd, 2016
45. *İbnu'l-Hümâm ve ihtiyârâtuhû'l-usûliyye: dirâse usûliyye mukârene* - eş-Şedîfât, Erîc Emîn, 2015
46. *et-Tatbikâtu'l-fikhiyye li-kıyâsi's-şebih 'inde İbn Rüşd fî Bidâyeti'l-Müctehid* - en-Neşmî, 'Abdul'Azîz 'Acîl Câsim, 2015
47. *Eseru'l-istikrâ' fî binâ'i'l-kavâ'idî'l-usûliyye 'inde İbn Teymiyye: dirâse ta'siliyye tatbikiyye* - es-Sâ'î, Muhammed 'Abdullâh, 2015
48. *Menhecü'l-Cessâs fî'l-kıyâs ve tatbikâtuhû fî Ahkâmi'l-Kur'an: dirâse usûliyye fikhiyye tatbikiyye* - Özdemir, Mahmûd Muhammed Mustafâ Ramadân, 2015
49. *Menhecü'l-Ğazzâlî fî hücciyeti'l-kıyâs: dirâse usûliyye tahliliyye* - el-Bedevî, Nedâ' Hâlid Velîd, 2015
50. *İhtiyârâtü İbn Kudâme el-Makdisî fî'l-Muğnî fî mesâ'ilî'l-cihâd ve'l-mu'âhedâti'd-düveliyye: dirâse mukârene* - el-Merzû'î, Hamed b. Sevîf İbrâhîm, 2014
51. *Te'addüdü'r-rivâyâti fî fikhi'l-İmâm Ahmed: 'ard ve dirâse* - eş-Şerârî, Hamûd b. Muhammed b. Muflih, 2014
52. *et-Tatbikâtu'l-fikhiyye li'd-delâlât min kitâbi Ahkâmi'l-Kur'an li't-Tahâvî rahimehullâh* - eş-Şârîh, Merîm Heşâm, 2013
53. *et-Tatbikâtu'l-fikhiyye li-bâbi'd-delâlâti min kitâbi İhkâmi'l-Ahkâm li-İbn Dakîki'l-İyd* - Cevher, Emânî Cemâl Hasan, 2012
54. *Fıkhu'l-vâki' 'inde'l-İmâm İbn 'Âbidîn fî ahkâmi'z-zevâc ve't-talâk* - el-Heyârî, Sâre 'Alî, 2012
55. *et-Tedrib fî'l-fikh li'l-İmâm Sirâcü'd-Dîn 'Umer b. Ruslân el-Bulkînî (724-805 H.): min evveli bâbi'l-idde ilâ âhiri bâbi'r-radâ': dirâse ve tahkîk* - en-Neccâr, Âdil 'Adnân Câsim Muhammed, 2011
56. *et-Tedrib fî'l-fikh li-'Umer b. Ruslân el-Bulkînî (805 H.): min evveli kitâbi'l-ferâ'id ilâ evveli kitâbi't-talâk: dirâse ve tahkîk* - Yûsuf Sa'id Yûsuf el-Hatîb, 2010
57. *Tahkîku Şerhi Safveti'z-Zübde li'l-İmâm Ahmed b. Hüseyin b. Reslân: min kitâbi'l-Cinâyât ilâ nihâyeti'l-mahtût* - el-'Usmân, Nâsır 'Alî Muhammed, 2010
58. *Kitâbu't-Tedrib fî'l-Fikh: min evveli bâbi't-talâk ilâ nihâyeti Kitâbi'l-li'ân: Li-'Umer b. Ruslân* - el-Helvânî, Muhammed b. Hâlid b. 'Abdülvehhâb, 2010
59. *Menhecü'l-İmâm en-Nevevî el-fikhî: dirâse fî kitâbi'l-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb* - Şâdî Mahmûd Haşme, 2010
60. *et-Tedrib fî'l-fikh li-'Umer b. Ruslân: dirâse ve tahkîk min kitâbi't-tahâre ilâ evveli kitâbi'l-bey'* - 'Abdullâh b. Sâlim b. Ahmed el-Hâcirî, 2009
61. *Şerhu Safveti'z-Zübde li'l-İmâm Ahmed b. Hüseyin b. Reslân: min kitâbi'z-zekâti ilâ kitâbi'l-bey': dirâse ve tahkîk* - Meş'al Türkî Hamûd ez-Zafirî, 2009
62. *el-İhtiyârâtü'l-fikhiyye li-Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye fî'l-ahvâli's-şahsiyye* - Henâ' 'Avde 'Abdullâh el-'Assâf, 2009
63. *Tahkîku Şerhi Safveti'z-Zübde li'l-İmâm Ahmed b. Hüseyin b. Reslân: min bâbi's-salavâti'l-mesnûne ilâ kitâbi'z-zekât* - el-Hâcirî, 'Umer b. Sâlim, 2009
64. *Tahkîku ve şerhu Safveti'z-Zübde li'l-İmâm Ahmed b. Hüseyin b. Reslân: min kitâbi'l-bey' ilâ evveli kitâbi'l-cinâyât* - 'Abdül'Azîz Yûsuf el-Kenderî, 2008

65. *Câmi'u'l-Fusûl fîmâ Lâ Bûdde li-Küllî Mükellef min el-Furû' ve'l-Usûl: li-Diyâ'i'd-Dîn Ebî Muhammed 'Abdullâh b. Muhammed el-Âhsıkavî el-Ezgurî el-Hanefî (T: 1212 H.): dirâse ve tahkîk* - Bedr Zâyid Hamed el-'Azâmî, 2008
66. *el-Kavâ'id ve'd-davâbitu'l-fikhiyye 'inde İbn Dakîki'l-'Îd fî mesâ'ili'l-'ibâdât: min kitâbihî İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm* - Menâr Muhammed Hamdân, 2007
67. *Tahkîk: Şerhu Safveti'z-Zübede, li'l-İmâm Ahmed b. Hüseyin b. Reslân: min kitâbi't-tahâre ilâ bâbi's-salavâti'l-mesnûne* - 'Abdurrahmân Câsim el-Kenderî, 2007
68. *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fî kitâbi'l-Ğiyâsî li-İmâm el-Haremeyn* - 'Umer İbrâhîm Bâfolloglu, 2006
69. *Ahkâmu'l-cihâd 'inde İbn Teymiyye ve tatbîkâtuhâ'l-mu'âsıra* - Hasan 'Abdurrahmân Vehdân, 2006
70. *Tahkîk ve dirâse el-Murabba' fî Hükmi'l-'Akdi 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba' li-mü'ellifihi 'Abdü'l-Mu'tî es-Semlevî* - Mübârek Humûd et-Tîşa, 2006
71. *Seddü'z-zerâ'i' 'inde'l-İmâm İbn Kayyimi'l-Cevziyye ve eseruhâ fî ihtiyârâtihî'l-fikhiyye* - Sa'ûd b. Melûh el-'Anazî, 2006
72. *el-Mesâ'ilü'l-letî inferade bihâ Ebû Hanîfe fî'l-cinâyeti 'ale'n-nefs: dirâse mukârene* - Kazzâkize, Mustafâ 'Abdurrahîm Ahmed, 2005
73. *el-Mesâ'ilü'l-fikhiyyetü'l-letî inferade bihâ'l-mezhebü's-Şâfi'î fî'l-hacc* - el-Hudeyrî, Türki b. Süleymân Sâlih, 2005
74. *İhtiyârâtü İbni'l-Kayyim fî mesâ'ili'l-mu'âvadâti'l-mâliyye* - el-Hilâlât, Muhammed Muheysin Muhammed, 2004
75. *el-İmâm Câbir b. Zeyd ve menhecuhû fî'l-ictihâdi'l-fikhî* - Bâ'ûşî, 'Abdullâh b. 'Alî, 2004
76. *el-Mesâ'ilü'l-müftâ bihâ 'ale'l-kadîm 'inde's-Şâfi'îyye: dirâse mukârene* - el-Ğavânime, Murâd Cemîl 'Alî, 2004
77. *Dirâse ve tahkîk kitâbi't-tahâreti ve's-Salâti min Hulâsati'd-Delâ'ili fî Tenkîhi'l-Mesâ'ili li-Hüsâmi'd-Dîn 'Alî b. Ahmed b. Mekki'er-Râzî* - el-Hindâvî, Muhammed 'Alî Subhî 'Alî, 2004
78. *Şeyhü'l-İslâm Zekerîya el-Ensârî ve eseruhû fî'l-fikhi's-Şâfi'î* - Câbir, Târik Yûsuf Hasan, 2004
79. *Muhâlefetü Ebî Yûsuf ve Muhammed li-ebî Hanîfe fî mesâ'ili'n-nikâh* - el-Munâsîr, 'Alî 'Abdülkerîm Muhammed, 2004
80. *İhtiyârâtü İbn 'Abdi'l-Berr fî kitâbey't-Tahâreti ve's-Salâti min kitâbihî el-İstizkâr* - el-'Azâmî, Zâyid el-Hebî Zeyd, 2003
81. *Tahkîku kısmi'l-'ibâdât min Fetâvâ'l-Kâdî Hüseyin b. Muhammed Ebû 'Alî Ahmed e's-Şâfi'î* - Hıtâb, Emel 'AbdülKâdir Muhammed, 2003
82. *Muhâlefetü's-sâhibeyni li'l-İmâm Ebî Hanîfe fî bâbi's-savmi: dirâse fikhiyye mukârene* - Kutayş, Büseynetü Muhammed Zeyb, 2003
83. *İhtiyârâtü İbn 'Abdi'l-Berr fî'l-mu'âvadât ve'l-müşârekât* - 'Akıl, Hemmâm Zeyâb 'Abdülkerîm, 2002
84. *el-İmâm Tâcü'd-Dîn es-Sübkî ve menhecuhû fî usûli'l-fikh* - el-Hasenât, Ahmed İbrâhîm Hasan, 2002
85. *el-Mesâ'ilü'l-letî inferade bihâ'l-mezhebü's-Şâfi'î fî't-tahâre: dirâse fikhiyye mukârene* - el-Haddâd, Âliye Selîm 'Alî, 2002
86. *Makâsîdu's-şer'i'a 'inde'l-İmâm el-'İzz b. 'Abdi's-Selâm* - Hüsâm İbrâhîm Hüseyin Ebû'l-Hâc, 2002
87. *el-Kavâ'id ve'd-davâbitu'l-fikhiyye 'inde İbn Teymiyye fî'l-mu'âmelâti'l-mâliyye* - eş-Şâl, İbrâhîm 'Alî Ahmed Muhammed, 2001

88. *el-İmâm İbnu'l-Hacer el-Heytemî ve eseruhû fî'l-fikhi's-Şâfi'î* - 'Alî, Emced Reşid Muhammed, 2000
89. *Fıkhu'l-İmâm Yahyâ b. Sa'id el-Ensârî (T: 143 H.)* - el-'Attiyyât, İmân 'Abdurrezâk Şa'bân, 2000
90. *Mesleku'l-münâsebe 'inde'l-İmâm Ebî Hâmidî'l-Gazzâlî ve'l-usûliyyîn: dirâse mukârene* - ed-Debbâg, Eymen Mustafâ Hüseyin, 2000
91. *Dirâse ve tahkîk li-kitâbi Şerhi Gâyeti's-Sûl fî 'İlmi'l-Usûl li-mü'ellifihî Yûsuf b. Hasen b. Ahmed b. 'Abdi'l-Hâdî el-Hanbelî b. el-Müberra* - el-'Anazî, Ahmed Turkî Fehd Muhammed, 1999
92. *es-Siyâsetü's-şer'iyye 'inde 'Umer b. el-Hattâb (radiyallâhu 'anh)* - İyhâb Ahmed Süleymân Ebû'l-Hevcâ', 1998
93. *el-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî ve menhecuhû fî'l-kesb: dirâse mukârene bi'l-mezâhibi'l-fikhiyye'l-uhrâ* - Ebû 'Anze, Muhammed Mustafâ 'Alî, 1997
94. *el-İmâm eş-Şevkânî ve menhecuhû fî'l-fikhi'l-İslâmî min hilâli kitâbihî's-Seylu'l-Cerrâr el-Mütedeffik 'alâ Hadâ'iki'l-Ezhâr* - Ebû Seyf, Semîr Husnî Hüseyin, 1997
95. *el-İmâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî ve menhecuhû fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Diyye, 'Abdalmecîd 'Abdullâh 'Abdalmecîd, 1997
96. *Dirâse ve tahkîk li-kitâbi Muğni'r-Râgibîn fî Minhâci't-Tâlibîn min mebhâsi'l-vekâleti ilâ âhiri mebhâsi'l-li'ân li-mü'ellifihî Necmeddîn Muhammed b. 'Abdullâh b. Kâdî 'Aclûn ez-Zer'î eş-Şâfi'î* - el-'Umrî, Muhammed 'Alî Muhammed, 1997
97. *Hücciyetü'l-kıyâsi'l-usûlî 'inde İbn Hazm e'Zâhirî ve Eseruhâ fî'l-Fıkh* - en-Netşe, Cûdî Salâhuddîn, 1996
98. *Dirâse ve Tahkîk Kitâbi Muğni'r-Râgibîn fî Minhâci't-Tâlibîn min mebhâsi't-tahâreti ilâ âhiri mebhâsi's-şeriketi li-mü'ellifihî Necmeddîn Muhammed b. 'Abdullâh b. Kâdî 'Aclûn ez-Zer'î eş-Şâfi'î* - Mu'âbede, Âdem Nûh 'Alî, 1996
99. *İbnu Berke ve ârâ'uhû'l-usûliyye* - es-Se'dî, Câbir b. 'Alî b. Humûd, 1994
100. *Tahkîku hamseti fusûlin min mahtûti Fusûli'l-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm, el-Ma'rûf bi'l-Fusûli'l-İmâdiyye li-ebî'l-Feth* - el-'Umrî, Mûsâ Muhammed Sa'd, 1993
101. *Dirâse ve tahkîk el-fusûli'l-hamse el-ahire min el-fasli's-sâdis ve's-selâsin ile'l-erba'in min kitâbi Fusûli'l-Ahkâm min Usûli'l-Ahkâm, el-Ma'rûf bi-Fusûli'l-İmâdî* - el-'İmâdî, Muhammed 'Abdulfettâh 'Umrân, 1993
102. *Kitâbu'l-İs'âf fî Ahkâmi'l-Evkâf: li-Burhâniddîn b. Mûsâ et-Tirâblusî: dirâse ve tahkîk* - el-'Adâ'ile, Emel Muhammed Selâme, 1993
103. *Fusûlû'l-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm* - Hüseyin, Hâtem İsmâ'il, 1992
104. *Kitâbu Murşidi'l-Müte'ehhil: te'lîf Kutbüddîn Muhammed el-İznîkî* - el-Cemâliyye, Zeyn 'Abdurrahmân 'Abdullâh, 1992
105. *Mu'inü'l-Hükkâm fîmâ Yeteraddedu beyne'l-Hasmeyni min el-Ahkâm: te'lîf Ebî'l-Hasen 'Alâ'uddîn 'Alî b. Ebî'l-Berekât Ğarasu'd-Dîn Halîl et-Tirâblusî* - Mustafâ, Muhtâr 'İsâ Süleymân, 1992
106. *Kitâbu'l-Harâc li'l-Kâdî Ebî Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Ensârî (113-182 H.): dirâse ve tahkîk* - el-Munâsir, Muhammed 'Abdu'l-Hafîz, 1992
107. *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân (radiyallâhu 'anh)* - Havâ, Ahmed Sa'id Muhammed Zeyb, 1992

108. *Fusûlü'l-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm li'l-Mergînânî: dirâse ve tahkîk ve ta'lik min bidâyeti'l-fasli'l-hâdî 'aşere ilâ nihâyeti'l-fasli'l-hâmisi'l- 'aşer* - er-Revâşide, Sâlih Muslah 'Abdurrahmân, 1991
109. *Fusûlü'l-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm li'l-Mergînânî, el-Ma'rûf bi-Fusûli'l- 'Îmâdî: dirâse ve tahkîk ve ta'lik li'l-fusûli'l-hamseti'l-ûlâ* - Birîşî, İsmâ'il Muhammed Hasan, 1991
110. *Fusûlü'l-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm, el-Ma'rûf bi-Fusûli'l- 'Îmâdî li'l-Fusûl* - el-Beşâyire, 'Abd İbrâhîm Hamîs, 1991
111. *Fıkhu'l-Îmâm Ebî 'Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme* - el-'Abri, Sa'îd b. 'Abdullâh b. Muhammed, 1991
112. *Lisânü'l-Hükkâm fî Ma'rifeti'l-Ahkâm li-İbni's-Şihne* - er-Rebâb'a, Muhammed İbrâhîm, 1991
113. *Mes'ifetü'l-Hükkâm 'alâ'l-Ahkâm: te'lîf Sâlih b. 'Abdilkerîm b. 'Alî ez-Zübedî, Muhammed b. 'Abdullâh b. Ahmed b. İbrâhîm b. Muhammed et-Timurtâşî* - el-Kabac, Sâmer Mâzin Şerîf, 1991
114. *Fıkhu'l-Îmâm Ebî 'Ubeyd el-Kâsım b. Selâm el-Bağdâdî* - el-Mînâvî, 'Arefât İbrâhîm, 1990
115. *Mu'înü'l-Hükkâm fîmâ Yeteraddedu beyne'l-Hasmeyni mine'l-Ahkâm: el-kısmü'l-evvel fî mukaddimâti 'ilmi'l-kadâ' elletî tebtênî 'aleyha'l-ahkâm: dirâse ve tahkîk ve ta'lik* - en-Netşe, Muhammed 'Abdü'l-Cevâd Hicâzî, 1990
116. *Lisânü'l-Hükkâm fî Ma'rifeti'l-Ahkâm li-İbni's-Şihne* - ez-Zukeylî, 'Alî Mahmûd 'Abdurrahmân, 1989
117. *Fıkhu'l-Îmâm 'Abdullâh b. Şübrüme el-Kûfî* - Hıdr Sâlih el-'Uteymîn, 1989
118. *Lisânü'l-Hükkâm fî Ma'rifeti'l-Ahkâm li-İbni's-Şihne* - 'Îmâd Muhammed el-Hasan, 1989
119. *Fıkhu'l-Îmâm Mekhûl ed-Dımaşkî* - Şuveydeh, Ahmed Zeyâb Ahmed, 1988
120. *İbnu Sürîc ve ehemmu ârâ'uhû fî'l-fıkh* - Husnî Ahmed 'Abdurrahmân, 1988
121. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh* - Bedr, Muhammed Mâhir Yûsuf Muhammed, 1985

Fıkıh tarihi alanında 121 tez başlığı tespit edilmiş olup, ilgili çalışmaların genel olarak bir âlimin fikhî yöntemi, bir konudaki görüşleri, bir eserin veya bölümünün tahkiki, âlimler arasındaki karşılaştırmalar veya bir döneme ait meselelere odaklandığı dikkatleri çekmektedir.

Bu alanda hazırlanan tezlerin yaklaşık üçte biri tahkik çalışmalardan oluşmaktadır. Tahkik edilen eserler arasında Muhammed Âbid es-Sindî'nin kaleme aldığı Tavâli'ü'l-Envâr Şerhu'd-Dürri'l-Muhtâr¹³ adlı eser göze çarpmaktadır. Bu eser 2016-2019 yılları arasında 20 yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir.

Yine çalışmaların yaklaşık üçte biri bir âlimin kitabındaki veya belirli bir konudaki yöntemini ele almaktadır. Örneğin İbn Teymiyye'nin görüşleri hakkında beş, İbn Rüşd'ün görüşleri hakkında dört, İbn Dakîkû'l-İd'in görüşleri hakkında üç tez yazılmıştır.

¹³ Müellif ve eser hakkında detaylı bilgi için bk. İrfan İnce, "Sindî, Muhammed Âbid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

3. Fürû-i Fıkıh Alanında Hazırlanan Tezler

Çalışmamızda fürû-i fıkıh alanındaki tezleri ibadetler, aile hukuku, borçlar hukuku ve ceza hukuku başlıkları altında sınıflandırdık. Buna ek olarak ilgi duyan araştırmacıların kolay ulaşmasını sağlamak amacıyla İslâm ekonomisi konularındaki çalışmalarla tıbbi konulardaki tezleri de ayrı başlıklar altında derledik.

3.1. İbadetler Alanında Hazırlanan Tezler

İbadetler konusu fürû-i fikhin en temel parçalarından biri olmasına rağmen yüksek lisans ders programında bu konuyla doğrudan alakalı zorunlu veya seçmeli herhangi bir ders bulunmamaktadır. Bu da bu alanda yazılan tezlerin diğer alanlara oranla çok daha az kalmasının en önemli sebeplerinden biridir.

1. *ed-Davâbitu'l-fikhiyyetu'l-muhtelef fihâ 'inde e'immeti'l-Hanefiyye's-selâse ve eseruhâ fî'l-furû'î'l-fikhiyye fî bâbey'i't-tahâratî ve's-salâti: cem'en ve dirâseten ve tatbikan* - Ankaralı, Hüsnü Abdülaziz, 2022
2. *Meşru'u kânuni'z-zekâti'l-Ürdünî li-âmi 2019: dirâse tahliliyye fikhiyye* - el-Mumînî, Rezân Muhammed 'İsâm Muhammed, 2022
3. *el-Mesâ'ilü'l-hilâfiyye beyne'l-Hanefiyye ve'l-cumhûr fî erkânî ve mübtılâti's-salâti: dirâse ta'siliyye* - el-'Azâmî, Hâlid el-Esved en-Negays Kumeyh, 2021
4. *el-Meşakka ve 'alâkatuhâ bi's-sevâbi fî't-tekalîfi's-şer'iyye: dirâse ta'siliyye tatbikiyye fî bâbi'l-'ibâdât* - 'Abdü'l-Hamîd, Ensâm Muhammed Hamed, 2021
5. *Eseru't-telef fî'l-'ibâdât fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Ebû Dırays, Câbir Hâşim 'Abd, 2017
6. *Ahkâmu't-teberru' fî'l-'ibâdâti'l-mâliyye ve'l-keffârâti ve'd-diyât* - Süleymân, Âye Mahmûd Muhammed, 2016
7. *Zekâtu's-sukûki'l-istismâriyye fî'l-fikhi'l-İslâmî* - 'Ammâr, İyâd Kemâl Mes'ûd Halîl, 2014
8. *Sundûku'l-hac li'l-idhâri ve'l-istismâr fî'l-Memleketi'l-Ürdüniyyeti'l-Hâşimiyye: dirâse ta'siliyye* - el-Cu'berî, Hanân Nûrî'd-Dîn, 2014
9. *İhrâcü'l-menfa'a zekâtan fî'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtuhâ'l-mu'âsırâ* - Huseyn, 'Abdullâh Reşâd, 2014
10. *Eseru'l-kavâ'idi'l-fikhiyye'l-kübrâ'l-hamse fî fikhi's-sıyâmi: dirâse fikhiyye tatbikiyye* - el-Mutayrî, Sümmeyye Sa'ûd Mutlak, 2014
11. *Ahkâmu'l-iğmâ' fî'l-'ibâdât: dirâse fikhiyye mukârene* - el-Harbî, Fevziye Zâhid Bâdî, 2014
12. *Ahkâmu'l-müsteciddâti'l-fikhiyye fî zekâti's-sevratî'z-zıra'iyye ve'l-hayvâniyye: dirâse fikhiyye mukârene* - Hamdân, Hanîn Muhammed, 2012
13. *İctimâ'u hakkillâhi ve hakki'l-'abd ve eseruh fî ihtilâfi'l-ahkâmi fî'l-fikhi'l-'ibâdâti ve'l-'ukûbâti: dirâse fikhiyye mukârene* - 'Ayâsire, Rûlâ Mutlak Muhammed, 2011
14. *et-Tahavvül fî's-salât ahkâmuh ve âsâruh* - Fereyh Menûr 'Âyid b. Huzeym er-Reşîdî, 2010
15. *Tegayyurü'l-usûli'l-mâliyye ve eseruh fî hukmi'z-zekât: dirâse tatbikiyye mu'âsırâ* - Şehvân, 'Ubâdetü Râşid Sa'îd, 2010
16. *Müsteciddât fikhiyye fî'l-hac* - el-Harbî, Hâlid b. Sâlih 'Abdullâh, 2009
17. *el-Bedel: mefhumuhû ve tatbikâtuhû fî mesâ'ili'l-'ibâdâti ve'l-keffârât* - Sehr 'Îsâ 'Abdül'azîz el-Bâz, 2009

18. *Eseru'l-kevârisi'l-bi'yye 'alâ'l-'ibâdâtî fî'l-fikhi'l-islâmî: dirâse mukârene* - Emîn Selîm Ahmed Zer'îni, 2008
19. *el-Binâ' fî'l-'ibâdât* - Salâh 'Âdil Sâlih, 2007
20. *Ahkâmu'l-müsteciddâtî'l-fikhiyye fî's-sıyâm* - Câbir 'Îd Cüm'ân el-'Azâmî, 2006
21. *Mesâ'ilü'l-müsteciddâtî fî zekâtî 'urûdi't-ticâre* - Hâlid b. Sâlih en-Nezâl, 2006
22. *el-Ahkâmü'l-müte'allika bi-'ibâdâtî ehli'l-a'zâri fî'l-fikhi'l-İslâmî* - İbrâhîm 'Alî Hasan Cinâhî, 2006
23. *el-Müsteciddâtî'l-fikhiyye fî bâbi't-tahâra* - Bedr Muhammed el-'Azâmî, 2006
24. *Ahkâmu'z-zihâm fî'l-menâsiki fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Zübeyr, Ahmed b. Hasan b. 'Umer, 2004
25. *Müfredâtü'l-mezhebi's-Şâfi'î fî'z-zekâtî ve's-savm* - 'Abdullâh, Cemâl Şâkir Yûsuf, 2004
26. *Müfredâtü mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î fî's-salâti* - Kebhâ, Muhammed Şâhir Muhammed Sa'id, 2004
27. *Fıkhu'l-müsteciddâtî fî bâbi'l-'ibâdât: dirâse ta'siliyye ve mesâ'il tatbikiyye mu'âsırâ* - es-Siddikî, Dâyrü Yûsuf Siddikî, 2003
28. *el-Î'ade fî'l-'ibâdât* - Şebîr, Senâ' Muhammed 'Usmân, 2000
29. *Mes'ûliyyetü'd-devleti 'an şu'ûni'z-zekâtî fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Hıdr, Fâtıma Ahmed Mûsâ, 1997
30. *Ahkâmu'l-kible fî's-salâti* - el-Husaynât, Dayfu'llâh Reşîd Mahmûd, 1996
31. *er-Ruhas fî's-salâti: dirâse mukârene* - Ebû'l-Basl, 'Alî, 1988
32. *et-Tevkîl fî'l-'ibâdâtî şer'iyyen ve felekiyyen* - Cerrâr, 'Abdurrahmân Mustafâ, 1987
33. *Zekâtu'l-bitrûl ve's-sevrati'l-ma'deniyye* - Cemâl Ahmed el-Mecelî Ebû Şerî'a, 1986

İbadetler alanında 33 yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Bu tezler arasında genel olarak zekât (9) ve namaz (6) başlıkları ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında az da olsa tahâret, oruç ve hac ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır.

İbadetler alanında hazırlanan tezlere bakıldığında fıkhi mezhepler özelindeki çalışmaların çok az olduğu görülmektedir. Bu tezlerden iki tanesi Hanefî, yine iki tanesi de Şafi mezhebi ile alakalıdır. Maliki ve Hanbeli mezhepleri ibadetler alanındaki tezlere konu edilmemiştir.

3.2. Aile Hukuku Alanında Hazırlanan Tezler

Ürdün'de aile hukuku ile ilgili meselelere şer'î mahkemeler bakmaktadır.¹⁴ Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu tarihi süreç içerisinde birçok kez değişikliğe uğrasa da temeli Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnamesi'ne dayanmaktadır.¹⁵ Bu toplumsal ve hukuki duruma binaen Ürdün Üniversitesi İslâm hukuku bölümü altında lisansüstü düzeyde ahvâl-i şahsiyye dersleri bulunmaktadır.¹⁶ Bütün bunlar, yüksek lisans öğrencilerinin tez konusu belirleme sürecinde etkili olmuş ve ilgili alanda hazırlanan tezlerin sayısının artmasını sağlamıştır.

¹⁴ Ramazan Korkut, "Ürdün Üniversitesi Şeria Fakültesi Lisans Fıkıh Öğretimi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 32 (2015), 462.

¹⁵ İbrahim Alhalalshah, *Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Mukayesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 67-74.

¹⁶ Ramazan Korkut, "Ürdün Lisansüstü Eğitim Sorunları ve Türkiye Akademik İşbirliği (Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Fıkıh Eğitimi Örneği)", *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 105.

1. *et-Tevsik ve eseruhû fî sıhhati 'ukûdi'z-zevâc ve't-talâk: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-Havâlide, Hüseyin Ferac, 2023
2. *De'âvâ ez-ziyâde ve'n-nuksân fî'n-nefâkât ve tatbikâtuhâ fî'l-mahâkimi's-şer'iyye'l-Ürdüniyye* - Mustafâ, Gays Muhammed Ahmed, 2023
3. *Ahkâmu'z-zevâc 'abra vesâ'ili't-tavâsuli'l-ilektürüniyye: dirâse fıkhiyye* - el-'Acemî, Sultân Sâlim Zenîfer Muhsin Harfeş, 2022
4. *Eseru'l-emri fî mesâ'ili'z-zevâc ve't-talâk: dirâse usûliyye fıkhiyye tatbikiyye* - 'Avâd, Feysal Râdî Bicâd, 2022
5. *İ'tibârü'l-hâli ev el-me'âl ve eseruhû fî ahkâmi'z-zevâc ve't-talâk: dirâse fıkhiyye tatbikiyye* - el-'Azâmî, Silâb Râşid Silâb, 2021
6. *el-Hukûku'l-mâliyye li'l-mer'eti gayru'l-muslime izâ esleme zevcuha: dirâse fıkhiyye mukârene bi-kânûni Burûney* - Sâni, Rîniyântî bint Hâcî, 2021
7. *es-Sulh beyne'z-zevceyn ve tatbikâtuhû fî's-şer'i'a ve kavânîni'l-müslimîne's-Singâfûrî* - Bint Ahmed, Serî Vehy, 2021
8. *Hazru't-tecevül: mefhumuhû ve eseruhû 'alâ ahkâmi'l-üsra* - el-'Anazî, Şehd Seyf Ramadân, 2020
9. *Hukûku'l-mer'eti fî'z-zevâc ve't-talâk fî'l-mahkemeti's-şer'iyye bi-Singâfûra* - Sendisî, Zehre'r-Rafika Muhammed, 2020
10. *et-Tedâbirü'l-vikâ'iyye ve'l-'ilâciyye li-nüşûzi'z-zevc ve tatbikâtuhâ fî'l-mahâkimi's-şer'iyye* - Kâsim, Fevziyye Gâlib Ahmed, 2019
11. *Ahkâmu sübûti'n-nesebi ve nefyihî: dirâse fıkhiyye mukârene bi-kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Kuveytî* - el-'Acemî, Muhammed 'Ubeyd, 2019
12. *Mesâ'ilu'l-ahvâli's-şahsiyye ve ahkâmuhâ fî Cumhûriyyeti's-Şişân: dirâse fıkhiyye* - eş-Şişânî, Hasan Sultân Muhammedof, 2019
13. *Nafakatu ta'limi'l-evlâd fî'l-fikhi'l-İslâmî ve kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-Hicâzî, Ra'd Muhammed Hüseyin, 2019
14. *et-Tefriku beyne'z-zevceyn li-ibâ'i ahadihimâ'd-duhûle fî'l-İslâm ev reddühû: dirâse fıkhiyye mukârene ma'a kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî* - el-'Umriyîn, Husnî 'Abdullâh Muhammed, 2018
15. *en-Neseb isbâten ve nefyen: mukârene ma'a kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî ve tatbikâtuhâ'l-kadâ'iyye* - ez-Zeben, Usâme Muhammed, 2018
16. *Eseru's-sifeti's-şer'iyye li't-talâk fî isbâti'l-müt'a li'l-mutallaka* - el-Mu'âzî, Nihâyet Muhammed Ahmed, 2018
17. *eş-Şartu'l-ca'li ve eseruhû fî 'akdi'n-nikâh fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene bi-kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Kuveytî* - el-'Azâmî, Hâlid Merzûk 'Îd, 2017
18. *Eseru'l-İdmâni fî Mesâ'ili'l-Ahvâli's-Şahsiyye* - er-Reşîdî, 'Abdullâh Mübârek, 2017
19. *Müfredâtü'l-mezhebi'l-Hanbelî fî'n-nikâh ve firkihi ve âsâruhumâ: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-'Anazî, Muhammed Milkât 'Avâd, 2017
20. *el-A'râf ve'l-'âdâtü'z-zevciyye lede'l-müslimîne fî Saltaneti Burûney Dâri's-Selâm fî dav'i's-şer'i'ati'l-İslâmiyye: dirâse tahliliyye nakdiyye fıkhiyye* - Ceme'et, Sîti Şemsiyye Bint, 2016
21. *el-Hilâfâtü'l-mâliyye beyne'z-zevceyn ba'de'l-firka: dirâse fıkhiyye kânûniyye mukârene* - er-Reşîdî, Serûr Müsa'id Şâlih Semre, 2016
22. *eş-Şurûtu'l-mudâfe ilâ kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye rakam (36) li-'âmi 2010 fî 'akdi'z-zevâc ve inhilâlihî ve tatbikâtuhâ'l-kadâ'iyye* - ed-Dehle, Beşrâ Fevâd Muhammed, 2016

23. *Eseru'l-merazdi'n-nefsî fî mesâ'ili'l-ahvâli's-şahsiyye: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-Emîrkânî, Vecdân Cibrân Yûsuf, 2016
24. *Ahkâmu evlâdi'l-mürteddîn: dirâse fıkhiyye mukârene bi'l-kânûni's-şer'iyyi fî Burûney Dâri's-Selâm* - 'Umrân, Hâce Sîtî Hadîcet bint Hâcî, 2016
25. *el-Kefâ'e fî'z-zevâc: mukavimâtuhâ ve't-tefrik li-fakdihâ fî'l-mahâkimi's-şer'iyye fî'l-Memleketi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye mukârenen bi-kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî* - el-Cühenî, Nâyif 'Abdûlbâkî Selmân, 2015
26. *Kavâ'idu yuğteferu fî'd-devâmi mâ lâ yuğteferu fî'l-ibtidâ' ve tatbikâtuhâ'l-fıkhiyye fî'l-ahvâli's-şahsiyye* - eş-Şemmerî, Muhammed b. 'Anîf b. Ziyâd, 2015
27. *Kânûnu'l-ahvâli's-şahsiyye't-Türkiyyi (li-seneti 2002 m): dirâse mukârene: ez-zevâc ve't-talâk* - Nâs, Muhammed Emîn, 2015
28. *el-İsbât bi'l-karâ'in fî 'akdi'z-zevâc ve âsâruhâ: dirâse nazariyye fî kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye ve tatbikâti'l-mahâkimi's-şer'iyye* - es-Salâhât, Cumâne Ahmed 'Avâd, 2014
29. *Eseru'l-ibrâ' fî mesâ'ili'l-ahvâli's-şahsiyye* - er-Reşîdî, Leze 'Âyid 'Aşîş, 2014
30. *Te'ahhuru sinni'z-zevâc ve 'ilâcuhû fî'l-fıkhi'l-islâmî: dirâse şer'iyye terbeviyye* - el-'Avâmile, Mehe İbrâhîm 'Alî, 2013
31. *Da'vâ't-ta'vîd 'an et-talâki't-te'assüfî fî'l-fıkhi'l-İslâmî* - Resmîyye 'Abdûlfettâh Mûsâ ed-Devvûs, 2009
32. *Da'vâ'l-hul' ve tatbikâtuhâ fî'l-mahâkimi's-şer'iyye'l-Ürdünîyye* - Hâle Tâlib Mahmûd Ebû 'Âmir, 2008
33. *Eseru 'ameli'z-zevceti 'alâ hukûkîhâ ve vâcibâtühâ's-şer'iyye* - 'Abdullâh Sâlim Bireyk, 2007
34. *Tashîhu ba'di'l-mefâhîmi'l-mağlûta 'ani'l-mer'eti min vicheti nazarin İslâmiyye* - Muhammed Husnî Ebû Mîlhem, 2006
35. *Hukûku'l-mer'eti esnâ'e'z-zevciyye ve ba'de'l-fırka: dirâse fıkhiyye mukârene bi-kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye fî Sultaneti Burûney Dâri's-Selâm* - Hâc 'Abdurrahmân b. Fagâre Hâcî Ma'tî, 2006
36. *Fıkhu'l-akallîyyâtî'l-müslime fî mesâ'ili'l-ahvâli's-şahsiyye* - Emel Yûsuf el-Kavvâsime, 2006
37. *es-Sıhhatu'l-vikâ'iyye li'l-üsra fî dav'i'l-makâsıdî's-şer'iyye* - eş-Şerûf, İbrâhîm Ahmed Muhammed, 2005
38. *et-Tefrîku beyne'z-zevceyn fî'l-fıkhi'l-İslâmî ve kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye fî Saltaneti Burûney Dâri's-Selâm* - Safırî b. Hâcî Südeyn, 2005
39. *Hukûku't-tıfî fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye ve'l-mîsâki'l-âlemî li-hukûki't-tıfî: dirâse mukârene* - Henâdî Salâh el-Belbeysî, 2005
40. *ez-Zevâcü'l-medenî ve'z-zevâcü'l-'urfî min manzûrin İslâmî* - el-Ektaş, Sücûd Yahyâ Sâlim, 2002
41. *et-Tedâbiru's-şer'iyye li-teysîri sübûli'z-zevâc: dirâse fıkhiyye ictimâ'iyye* - eş-Şiltûnî, Envâr Muhammed Süleymân, 2001
42. *Dirâsetü'l-mesâ'ili'l-mukterah ta'dîluhâ fî kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî fî dav'i'l-edille's-şer'iyye* - el-Heyyit, Rûlâ Mahmûd Hâfîz, 2001
43. *Kavâ'idu't-terbiye'l-usriyye elletî tu'arriduhâ sûretu'n-nûr ve eseruhâ 'alâ'l-mu'temed* - el-Kudât, Muhammed Emîn Hâmid, 2000
44. *Nafakatu'l-mer'eti 'alâ nefsihâ ve 'alâ gayrihâ fî'l-fıkhi'l-İslâmî mukârenen bi-kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî* - el-Mugâyire, Nebîl Muhammed Kerîm, 1997
45. *Velâyetü'l-mer'eti fî'z-zevâc ve't-talâk* - Ebû Fâris, Sâcide Muhammed 'AbdülKâdir, 1996

46. *et-Te'assüf fi isti'mâli'l-hakk fi'l-ahvâli's-şahsiyye* - el-Kudûmî, 'Abîr Rebihî Şâkir, 1996
47. *el-Hiyel ve eseruhâ fi'l-ahvâli's-şahsiyye: dirâse nazariyye tatbikiyye* - Ebû'l-Hevcâ', İyhâb Ahmed Süleymân, 1996
48. *Ahkâmu sükne'z-zevciyye fi dav'i'l-fikhi ve'l-kânûn* - 'AbdülKâdir, Senâ' Cemîl 'Alî, 1996
49. *er-Ridde ve eseruhâ 'alâ mesâ'ili'l-ahvâli's-şahsiyye* - el-Kudât, Reşâd Sâlih Reşâd Zeyd, 1995
50. *İsbâtü'n-neseb fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtuhâ emâme'l-mahâkimi's-şer'iyye fi'l-Ürdün* - Şetîvî, Eyâd 'Abdullâtîf Mutî', 1995
51. *Ahkâmu'l-hulve fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Ebû Yahyâ, Semer Muhammed, 1995
52. *Ahkâmu'l-mer'eti'l-hâmil fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* - el-Hatîb, Yahyâ 'Abdurrahmân, 1995
53. *Kavâ'idü'l-meşakka teclibü't-teysîr ve tatbikâtuhâ fi'l-ahvâli's-şahsiyye* - el-'Akrabâvî, İmân 'Abdullâtîf Fâris, 1995
54. *el-Hukûku'l-mâliyye li'l-mer'eti'n-nâşie'ti 'ani't-talâk fi'l-fikhi'l-İslâmî ve kavânîni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî, el-Mâlîzî, el-İmârâtî, el-Mağribî, et-Tûnusî* - Ezhâri, Reyhânetü, 1994
55. *el-Mer'e ve'l-hukûku's-siyâsiyye fi'l-İslâm* - Ebû Huceyr, Mecîd Mahmûd Sa'îd, 1994
56. *et-Tefrîku beyne'z-zevceyn li'l-'uyûb* - Ebû'l-Cübeyn, Sa'îd 'Abdûlmelik 'AbdülKâdir, 1993
57. *er-Radâ'u'l-muharram* - Mu'âbede, Muhammed Nûh 'Alî Selmân, 1993
58. *el-Ahkâmü'l-hâssa bi's-sıgâr fi'l-fikhi'l-İslâmî* - er-Refâ'î, Cemîle 'AbdülKâdir Şa'bân, 1993
59. *Müt'atu't-talâk ve 'alâkatühâ bi't-ta'vîd 'ani't-talâki't-te'assüfî* - Ebû Hâşim, Tefîk 'İsâ Hâmid, 1992
60. *et-Tefrîku beyne'z-zevceyn li'd-darari fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye: dirâse mukârene li-kavânîni'l-ahvâli's-şahsiyye fi ba'di'l-bilâdi'l-'arabiyye* - Sâlih, Sâmi Muhammed Ahmed, 1986
61. *el-Hadâne fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye: dirâse mukârene li-kavânîni'l-ahvâli's-şahsiyye* - Muhammed, Hânî Süleymân, 1986
62. *el-Velâyetü'l-'âmme li'l-mer'eti fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye ve fikhuhâ mukârenen ma'a'l-kânûni'l-vad'i* - Muhammed Tu'me el-Kudât, 1985
63. *et-Tefrîk li-'ademi't-tevâfuk fi'l-fikhi'l-İslâmî ve kânûni'l-ahvâli's-şahsiyye'l-Ürdünî* - 'Amrû, 'Abdûlfettâh 'Âyîş 'Abdûlfettâh, 1984

Aile hukuku alanında 63 tez yazılmış olup bunlar arasında nikâh ve talâk (boşanma) konuları öne çıkarken nafaka ve neseb konularında da çalışmalar bulunmaktadır. Bu alandaki tez başlıkları incelendiğinde farklı ülkelerin medeni kanunlarının inceleme konusu olduğu da dikkatleri çekmektedir. Ürdün, Türkiye, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bruney ve Singapur bu ülkelerdendir. Ürdün dışındaki ülke kanunlarının tez konularında tercih edilmesinin sebeplerinden bir tanesinin, o ülkeden gelen yabancı öğrencilerin kendi kanunlarını inceleyerek çalışmalarını Arapça olarak akademi dünyasına sunmak istemeleri olduğunu tahmin ediyoruz. Zira bu tezlerin yazarlarının genel olarak yabancı öğrenciler olduğu da görülmektedir. Bu çalışmaların bazılarında aile hukukunun çeşitli konuları İslâm hukuku ile kanunlar arasında karşılaştırmalı olarak çalışılmıştır.

3.3. Borçlar Hukuku Alanında Hazırlanan Tezler

Yüksek lisans ders programında bulunan ‘akdü’l-bey’ ve el-‘ukûdü’l-müsemma dersleri, öğrencilerin akitler başta olmak üzere borçlar hukuku alanında tez konusu belirlemelerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Borçlar hukuku alanında toplam 142 çalışma tespit edilmiştir. Bunlardan 35 tanesi İslâm ekonomisi konularında yazılmıştır. Konuyla ilgilenen araştırmacıların daha kolay inceleyebilmesi için İslâm ekonomisi alanındaki tezleri ayrı bir başlık altında aşağıda ele alacağız.

1. *ed-Davâbitü'l-fikhiyyetu'l-muhtelef fihâ beyne e'immeti'l-Hanefiyye ve eseruhâ fî ihtilâfihim fî'l-buyû* - Karakas, Selim, 2022
2. *İctimâ'u'l-mücibi ve'l-müskut li'd-damân: dirâse fıkhiyye ta'siliyye tatbikiyye* - el-'Azzâm, Münib Muhammed Fevvâz, 2022
3. *el-Kard beyne'l-kânûni'l-medenî ve'l-kânûni't-ticârî fî'l-Kuveyt: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-'Azâmî, 'Abdullâh Selmân Halef, 2022
4. *Eseru'd-darar fî feshi'l-'ukûdi gayri'l-lâzime: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-Harbî, 'Abdül'azîz Nâsir, 2022
5. *İstismâru'l-emvâli'l-vakfiyye fî'l-Memleketi'l-Ürdüniyye'l-Hâşimiyye: dirâse tatbikiyye* - el-Hiyâcine, Yezn Ahmed, 2021
6. *el-Haczü'l-ihitiyâtî 'alâ'l-emvâl fî'l-fikhi'l-İslâmî ve kânûni usûli'l-mahâkimi's-şer'iyye'l-Ürdüniyye* - Revâcebe, Cebr Mustafâ Muhammed, 2021
7. *Eseru ihtilâti'l-mâli'l-harâm bi'l-mâli'l-halâl fî istismâri'l-mâli fî'l-fikhi'l-İslâmî* - el-Harbî, 'Alî Ahmed Hâdî Ferhân, 2021
8. *Ahkâmu'l-emvâl fî'l-cem'iyâtî'l-hayriyye: dirâse tatbikiyye* - Yûnûsûf, Enzûr b. Hâmet, 2021
9. *'İlle ribâ'l-buyû' ve fikr-u şurûti'l-'ille ve kavâdihuhâ 'inde'l-usûliyye* - el-Havâlide, Sîrîn 'Abdüsselâm 'Üdetullah, 2021
10. *Feshu 'akdi icâreti'l-a'yân: esbâbuh ve âsâruh: dirâse mukârene beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve kânûni Burûney* - Dâvûd, Muhammed Ahmed Rûzâ Muhammed, 2021
11. *et-Tedâbiru's-şer'iyye ve'l-kânûniyye li-men 'i't-tenâzuli 'an hakkı'l-mîrâs bi-gayri rıdâ, ve tatbikâtuhâ fî'l-mahâkimi's-şer'iyye'l-Ürdüniyye* - el-'Amle, Mîrâ Mahmûd 'Abdülfeţâh, 2020
12. *el-Gâbn ve tatbikâtuhü'l-mu'âsira: dirâse fıkhiyye mukârene* - Zâhide, Emel 'Arafât 'Avf, 2020
13. *Ahkâmu'l-'umletti'l-müşeffere fî'l-fikhi'l-İslâmî* - el-Vâkid, Âye 'Alî 'Abdullah, 2020
14. *Tatbikâtü da'vâ'l-hisbe fî'l-vakf: dirâse mukârene* - el-'Acemî, Fehîd Nâsir Hüseyin Sâmel, 2020
15. *Tegayyüru'l-hâl ve eseruh fî ahkâmi 'akdi'l-icâre* - el-'Atîbî, Bender 'Ömer, 2020
16. *Muhâlefetü şarti'l-vâkıf fî'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtuhâ fî'l-kadâ'i'l-Kuveytî: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-'Azâmî, Muhammed Degîm Hammâd, 2020
17. *el-İdâfe ile'l-müstâkbel ve eseruhâ fî 'ukûdi't-teberru'ât: dirâse fıkhiyye mukârene* - el-'Azâmî, Muhammed Haccâc, 2019
18. *Tegayyürü'l-kıymeti's-sûkiyye fî'l-fikhi'l-İslâmî beyne'l-esbâb ve'l-âsâr* - 'Avad, Henân Muhammed İbrâhîm, 2019

19. *eş-Şahsiyyetü't-tabî'iyye ve eş-şahsiyyetü'l-i'tibâriyye ve eseruhâ fî'l-ahkâmi'l-fikhiyye li'l-mu'âmelâti'l-mâliyye* - el-'Atîbî, Nâyif b. 'Abdurrahmân b. Gulâb, 2018
 20. *Ahkâmu istihdâmâtî'l-ma'âdin: gayru'z-zeheb ve'l-fidda fî'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtühâ'l-mu'âsıra* - el-Birîzât, Hâlid 'Abdullah 'Abdülkerîm, 2018
 21. *Himâyetü'l-gayr fî 'ukûdi'l-mu'âmelâti'l-mâliyye fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene bi'l-kânûni'l-medeniyyi'l-Ürdünî* - Nâsır, Rihâm Ahmed Hasan, 2018
 22. *'Ukûdu'l-medârisi'l-hâssa: dirâse fikhiyye kânûniyye mukârene* - 'Abduh, Esîl Na'im, 2018
 23. *el-Mâlû'l-mükteseb bi-gayri hakk minen-nüfûzî'l-vazîfî: dirâse fikhiyye mukârene bi'l-kânûni'l-Kuveytî* - el-'Acemî, Bedir Krûz Bâdî, 2017
 24. *el-Vasiyye bi'l-menâfi' ve'r-revâtib: dirâse fikhiyye mukârene bi-kânûni'l-ahvâlî'sh-shahsiyye'l-Kuveytî* - el-'Acemî, 'Abdullah Hizâm Fehîd, 2017
 25. *el-Vekâletü't-ticâriyye: dirâse fikhiyye mukârene bi'l-kânûni'l-Kuveytî* - ed-Dâvî, Ahmed Yûsuf Merzûk, 2017
 26. *İndibâtü'l-menfa'a fî 'ukûdi'l-icâre ve tatbikâtühâ'l-fikhiyye* - Bedîr, Du'â' Mahmûd, 2017
 27. *İnfisâhu's-şerike fî'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-medenî ve't-ticâri'l-Ürdünî* - el-Mu'âyta, İsrâ' Şâkir Nevâf, 2017
 28. *Eseru'l-'aybî't-târî' alâ 'akdi'l-icâre: dirâse tatbikiyye mukârene beyne's-şerî'a ve'l-kânûni'l-Kuveytî* - Celvî, Fehd Hamûd, 2017
 29. *Ahkâmu'l-bedel fî'l-mu'avazâtî'l-mâliyye fî'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-medeniyyi'l-Ürdünî* - eş-Şahrûrî, Reşâ Mâlik, 2017
 30. *er-Rehnü'r-resmî ve tatbikâtühâ fî beyti't-temvîli'l-Kuveytî: dirâse fikhiyye mukârene beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-medeniyyi'l-Kuveytî* - el-Bâlûl, 'Abdurrahmân Muhammed, 2016
 31. *el-Vakfu'l-hayrî ve istismârâtüh ve eseruhâ fî'l-hayâtî'l-'ilmiyye't-Türkiyye* - Demirci, Mustafa, 2016
 32. *el-Vakfu 'alâ'l-i'lâm: ahkâmuh ve tatbikâtüh fî'l-fikhi'l-İslâmî* - el-'Azâmî, 'Ömer Mübarek, 2016
 33. *Eseru'l-itlâf fî 'ukûdi'l-emânât ve tatbikâtühâ'l-mu'âsıra: dirâse fikhiyye* - Bin Hâc Evâg, Evâg Muhammed Necîb, 2016
 34. *Eseru's-sultati'l-kadâ'iyye fî ahkâmi'l-vakf: (el-kadâ' ve'l-vakf fî'l-Kuveyt enmûzecen)* - Şellâh, Muhammed Mutlek Hamdân, 2016
 35. *Eseru'l-gadab 'alâ'l-ahkâmi'l-fikhiyye ve'l-kânûniyye: dirâse fikhiyye mukârene* - 'Allân, Merem Muhammed, 2016
 36. *Muhâlefetü's-sâhibeyn li-Ebî Hanîfe fî'l-mu'âmelâti'l-mâliyye: dirâse fikhiyye mukârene* - eş-Şevâbke, Şerîf Kâmil Müslim, 2015
 37. *Müsteciddâtü'l-meşârî'i'l-inşâ'iyye li'l-müessesâtî'l-hayriyye fî'l-Kuveyt: dirâse fikhiyye mukârene* - el-Cefîrî, Muhammed Hasan el-Mille, 2015
 38. *Eseru tasarrufâtî'l-müste'cir gayri'l-meşrû'a 'alâ 'akdi'l-icâre: dirâse mukârene bi'l-kânûneyn el-Ürdünî ve'l-Kuveytî* - ez-Zâyir, 'Abdurrahmân İbrâhîm, 2014
 39. *Ahkâmu vakfî'l-mâl li-garadi'l-kardi'l-hasen 'alâ'l-müstesmirîn: dirâse fikhiyye tatbikiyye* - Çakîr, 'Abdullah, 2014
 40. *et-Tedâbiru's-şer'iyye'l-vikâ'iyye li-mukâfahati'l-fesâdi'l-mâlî: dirâse ta'sîliyye* - Mu'âbede, Âmine Zekerîyyâ 'Alî, 2013
-

41. *Ahkâmu'l-müfâvedât beyne'd-devleti'l-İslâmiyye ve gayrihâ mine'd-düveli ve'l-mü'essesâti's-siyâsiyye* - Ebû Nâsir, Sendes Hâmid 'Abdullah, 2013
42. *Ahkâmu'l-velâyeti 'alâ emvâli'l-kâsırîn ve idâretühâ fî'l-kânûni'l-Katarî: dirâse ta'siliyye mukârene* - el-'Avn, 'Alî 'Abdullah 'Ubeyd, 2012
43. *Kâ'idetu'l-asli fî'l-mu'âmelât el-ibâha ve davâbitu'l-istidlâl bihâ 'alâ'l-mesâ'ili'l-mâliyye'l-mu'âsıra* - 'Abdullah, Mus'ab 'Umer Tabî'î, 2011
44. *el-Kurûdu'l-mütebâdele: mefhûmuhâ ve hükmühâ fî'l-fikhi'l-İslâmî* - es-Sâlihî, Nezîr 'Adnân 'Abdurrahmân, 2010
45. *Eseru'l-buyû'i'l-menhiyyi 'anhâ 'alâ istikrârî'n-nukûdi ve'l-es'âr: dirâse mukârene* - Nûr 'Îsâ Ahmed 'Atiye, 2010
46. *Tevâbi'u'l-emvâl fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse ta'siliyye tatbikiyye* - el-Fikhâ', Îmân Muhammed Fâris, 2010
47. *Ahkâmu'l-muhâbâtî fî'l-mu'âmelât ve'l-ahvâlî's-şahsiyye: dirâse fikhiyye mukârene* - Hüzeyfe Ahmed 'Akl es-Sâlim, 2009
48. *Ahkâmu kitâbeti's-sukûk fî's-şerî'a ve kânûni'l-kütâbi bi'l-'adli'l-'Umânî* - Muhammed bin Bedir el-'Abrî, 2008
49. *el-Ecel ve eseruhû fî bey'i's-sila' fî's-sûki'l-mâlî* - Esmâ' Mustafâ Şâvîş, 2007
50. *et-Te'mîn: ahkâmühû ve tatbikâtühû fî benki Burûney el-İslâmî li't-tenmiye fî Saltanati Burûney Dârü's-Selâm: dirâse tahliliyye* - Evâg Muhammed Tega, 2007
51. *ed-Deynü'l-ma'dûm: mefhûmühû ve ahkâmühû fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene* - Sehl Ahmed Havâmide, 2007
52. *er-Ribh: tahdîdühû ve tevzî'ühû beyne'l-mûdi'în ve'l-müşârikîn fî'l-mesârifî'l-İslâmiyye* - Bedir bin 'Alî es-Selîm, 2007
53. *Ahkâmu'l-buyû'i'l-müte'âmeli bihâ fî sûki 'Ammân el-merkezî li'l-hudâr ve tekyîfuhâ'l-fikhiyye: dirâse fikhiyye mu'âsıra* - Ahmed Hüseyin Vehdân, 2007
54. *Tasarrufâtü'l-velî fî mâli's-sagîr: dirâse fikhiyye mukârene* - Muhammed Emîn el-Menâsiye, 2007
55. *el-Gıışş fî'l-mu'âmelâti't-ticâriyyeti'l-ilektrûniyye beyne'l-fikh ve'n-nizâm es-Su'ûdi* - Fehd bin İbrâhîm el-Havşânî, 2006
56. *el-Kavâ'idu ve'd-davâbitu'l-fikhiyye fî nazariyyeti'd-damân: dirâse fikhiyye tahliliyye* - İdrîs Sâlih Fikîh, 2006
57. *Hasmü'd-deyn fî'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtühû'l-mu'âsıra* - Hüsâm "Muhammed Vehîb" Ebû Remah, 2006
58. *el-Hukûku'l-mücerrede fî'l-fikhi'l-mâlî'l-İslâmî* - Hibîlî, Sâmi, 2005
59. *Kavâ'idu't-tebyîd ve eseruhâ fî fikhi'l-mu'âmelâti'l-mâliyye* - Benû Tâhâ, Muhammed 'Alî Muhammed, 2005
60. *el-Mahâfizu'l-mâliyye'l-istismâriyye: ahkâmühâ ve davâbitühâ fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Ahmed Mu'ceb el-'Atîbî, 2005
61. *el-Vâcibâtu'l-kefâ'iyye ve devruhâ fî tahkîki't-tenmiye'l-iktisâdiyye* - 'Ömer Mûne, 2005
62. *el-İntifâ' bi'l-a'yânî'l-muharreme mine'l-at'ime ve'l-meşrûbât ve'l-elbise* - Ebû Zeyd, Cumâne Muhammed 'Abdurrazzâk, 2004
63. *Eseru'l-mevti fî'l-iltizâmâti't-ta'âkudiyye'n-nâşi'e 'ani'l-mu'avazâti'l-mâliyye'n-nâciza ve tatbikâtühâ'l-mu'âsıra* - Hasâvne, Melek Nûreddîn Mahmûd, 2004
64. *Eseru'l-mevti fî'l-hukûki'l-mâliyye ve's-şahsiyye fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Ebû Serhân, Ahmed Şühade 'Alî, 2003

65. *Senedâtü'l-mukâraza ve ahkâmühâ fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene tatbikiyye* - İsmâ'îl, 'Ömer Mustafâ Cebr, 2003
66. *el-El'âbü'r-riyâdiyye: ahkâmühâ ve davâbitühâ fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Yûnus, 'Ali Hüseyin Emîn, 2002
67. *Ahkâmu'l-gınâ fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve âsârüh* - İbn İbrâhîm, 'Abdullâh Lâm, 2002
68. *el-Ahkâmu's-şer'iyye'n-nâzime li'l-âdâtî'l-ictimâ'iyye li'l-ekalliyyâtî'l-müslime fî Emrikâ* - Kahf, 'Ammâr Münzir Muhammed, 2001
69. *et-Tasarruf fî'l-a'yânî'l-memlûke kable kabdihâ* - el-Gâribî, Muhammed bin Râşid bin Sâlih, 2001
70. *Ahkâmu't-tarîk fî'l-fikhi'l-İslâmî mukârenen bi't-tanzîmâtî'l-hadîse* - Mustafâ, Zâhî 'Avvîdât, 2001
71. *el-Mukâssa fî'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtühâ'l-mu'âsıra* - Revâşide, Sühed Sâmi Hasan, 2000
72. *Eserü't-tasarrufâtî'l-fî'liyye fî'l-iltizâmâtî't-ta'âkudiyye fî'l-fikhi'l-İslâmî* - ez-Ziyâdât, 'İmâd 'Abdulhafîz 'Alî, 2000
73. *Hakku's-şirbi ve's-şefeti fî'l-fikhi'l-İslâmî* - Zâyimoviç, Senâvid Cemâl, 2000
74. *el-Cehâle ve eseruhâ fî'ukûdi'l-mu'âvazât* - es-Sayfî, 'Abdullâh 'Alî Mahmûd, 2000
75. *el-İdâfe fî'l-ukûd: dirâse mukârene* - Kandîl, İbrâhîm Sâlim Ahmed, 1999
76. *Nez'u'l-milkiyyeti'l-hâssa li'l-menfe'ati'l-âmme: dirâse mukârene* - Benû Nasr, Hüsnî Mustafâ Hüseyin, 1999
77. *el-Velâyetü 'ale'l-mâl fî'l-kânûni'l-müvahhed li'l-ahvâli's-şahsiyye li-düveli meclisi't-te'âvüni li-düveli'l-halîc el-'arabiyye* - el-Hâşimî, Hâşim es-Seyyid Ahmed 'Abdurrahîm, 1998
78. *el-Âsârü'l-müterattibe 'ale'l-kefâle: dirâse mukârene* - 'Abdulhamîd, Muhammed Hemed 'Abdulhamîd, 1997
79. *Ahkâmu's-şuyû fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene bi'l-kânûni'l-medeniyyi'l-Ürdünî* - el-'Umârî, Mûsâ Muhammed Sa'd, 1997
80. *el-İsti'câr 'ale fî'li'l-kurâbâtî's-şer'iyye* - Ebû Yahyâ, 'Alî 'Abdullâh Hasan, 1996
81. *er-Rehnü'l-hiyâzî ve ahkâmühâ fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse fıkhiyye mukârene* - Zürekât, İbrâhîm Muhammed Mahmûd, 1996
82. *es-Semseratü: meşrû'iyetühâ ve ahkâmühâ fî'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene* - Havâ, Mu'âz Sa'îd Muhammed Dîb, 1996
83. *Hükmü ihrâci'l-kıyme fî'l-vâcibâtî'l-mâliyye'l-'ayniyye fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - 'Amrû, İmân Muhammed 'Abdul'azîz, 1996
84. *Ahkâmu'l-hulû fî'l-fikhi'l-İslâmî* - es-Şemmehûrî, Sâlih Mahmûd Sâlih, 1995
85. *et-Tağrîr ve eserühâ fî'l-ukûd* - es-Sûrî, Kifâh 'Abdü'l-Kâdir Ahmed, 1995
86. *el-Hacru 'ale's-sefih beyne's-şerî'a ve'l-kânûn ve tatbikâtühâ fî'l-mahâkim eş-şer'iyye fî'l-Ürdün* - Ebû'l-'Ades, 'İsâm Mahmûd Ahmed, 1995
87. *Eseru'l-'ayb fî'l-mu'âmelâtî'l-mâliyye fî'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-medenî el-Ürdünî* - 'Azzâm, Târik Sâlih Yûsuf, 1995
88. *Ahkâmu's-sulh bi'l-mâl fî'l-fikhi'l-İslâmî* - İbn Yûsuf, Zû'l-Kiflî bin Mûdâ, 1995
89. *'Akdu't-te'mîn fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - en-Nûbânî, Havle Firîz 'Avaz, 1995
90. *Mahallü'l-'akdi fî'l-fikhi'l-İslâmî* - el-Bûse'îdî, 'Îsâ bin Yûsuf bin Sultân, 1995
91. *İhtisâsâtu re'îsi'd-devleti'l-İslâmiyye fî's-siyâseti'l-hâriciyye ve davâbitühâ* - Ebû Curaybân, Muhammed İbrâhîm Selîm, 1994

92. *es-Sarf fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtühu'l-mu'âsıra* - el-Bâz, 'Abbâs Ahmed Muhammed, 1994
93. *Eseru'l-işâra fi't-tasarrufât fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Hammâde, Rebiî Muhammed Tâhâ, 1994
94. *Tasarrufâtü'l-merîd: maradü'l-mevt fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - el-'Alâvne, 'Abdürra'ûf Yûsuf Mustafâ, 1994
95. *eş-Şurût fi'akdi'l-kard* - Ahmed, Muhammed Nûreddîn Kâdîmûn, 1993
96. *Eseru isti'mâli kâ'ideti'z-zeheb ve'l-fidda 'alâ istikrâri kıymeti'n-nükûd fi'n-nizâmi'l-iktisâdiyyi'l-İslâmî* - 'Abbâbene, Cihâd Muhammed, 1993
97. *et-Tevsik bi'l-kitâbe fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Nazâr 'Abdü'l-Kâdir Mahmûd İsmâ'il, 1993
98. *er-Rakâbe'l-mâliyye fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Riyân, Hüseyin Râtîb Yûsuf, 1993
99. *el-Va'd ve eserühû fi'l-iltizâm ve tatbikâtühû fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-medenî el-Ürdünî* - Muslah, 'Alî Muhammed 'Alî, 1991
100. *Ahkâmu'l-mu'âmelâti'l-mâliyye beyne dâri'l-islâm ve dâri'l-harb* - Tekrûrî, Nevâf Hâ'il, 1991
101. *el-Ecel fi'l-'ukûd ve medâ ilzâmiyyetühû* - Hâ'il 'Abdü'l-Hafîz Yûsuf, 1991
102. *et-Tenmiye'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâ'iyye fi'l-İslâm* - Ahmed, 'Abdürrahmân Yesrî, 1989
103. *Nazariyyetü'l-bâ'is ve eseruhâ fi'l-'ukûd ve't-tasarrufât fi'l-fikhi'l-İslâmî* - el-Kilânî, 'Abdullâh İbrâhîm Zeyd, 1989
104. *Takyîd hurriyyeti'l-mâlikîn fi'l-icâr beyne's-şerî'a ve'l-kânûn* - Hammûd, Meşhûr Hasan, 1988
105. *Siyâsetü'l-İslâm fi tenmiyyeti'l-mâl* - Rebâ'be, Talâl Muhammed 'Alî, 1987
106. *el-Kur'a ve ahkâmühâ fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Behîr, Mahmûd 'Abdullâh Selîm, 1986
107. *et-Tes'îr fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye mukârenen bi'l-kânûni'l-vad'i* - Bedavî, Mahmûd 'Abdülkerîm İbrâhîm, 1985

Borçlar hukuku alanında yazılan tezlerin birçoğu bazı ülkelerin kanunlarıyla veya o ülkelerdeki ticari örfle bağlantılı olarak çalışılmıştır. Bu ülkeler arasında 11 çalışma ile Ürdün ve 10 çalışma ile Kuveyt göze çarpmaktadır. Bu iki ülke dışında Türkiye, Katar, Umman, Bruney, Suudi Arabistan ve Amerika hakkında da tez bulunmaktadır.

Bu alandaki tezler incelendiğinde, genel olarak akitler, özel olarak da bey', icâre, vakıf ve şirket gibi akitler ön plana çıkmaktadır. Yine diğer alanlarda olduğu gibi borçlar hukuku alanında da fıkhi mezhepler bağlamında neredeyse hiç çalışma yapılmamıştır.

3.4. İslâm Ekonomisi Alanında Hazırlanan Tezler

1. *Meşrû' mukterah li-'umle rakmiyye iftirâdiyye İslâmiyye* - el-'Atûm, Âmâl Muhammed Selâme, 2022
2. *Eseru câ'ihati kûrûnâ 'alâ sıyağı't-temvîl fi'l-masârifî'l-İslâmiyye* - es-Sâkîr, Huldun Yusuf 'Avâd, 2022
3. *et-Temvîlü't-te'âvunî 'an tarîki'l-iddihâr ve tekyîfuhû'l-fikhî: et-tecrûbe't-Türkiyye* - Aslân, 'İzzüddîn, 2021
4. *Fethu'z-zerâ'i fi'l-hidmeti'l-masrafiyye'l-İslâmiyye* - el-Hâcîrî, Bedr Mutlek Sa'd, 2019
5. *eş-Şübühâti'l-vâride 'alâ 'akdi'l-icârati'l-müntehîye bi't-temlîk: 'ard ve dirâse* - el-Haddâd, Ragde 'Abdü'l-Fettâh Mahmûd, 2018

6. *eş-Şahsiyyetü'l-i'tibâriyye'l-müstakille li-hisâbâtî'l-istismâri'l-müşterek fi'l-masârifi'l-İslâmiyye: dirâse ta'sîliyye* - Me'âbide, 'Ömer 'Alî Nûh, 2018
 7. *Humâyetü'l-hisâbâtî'l-istismâriyye fi'l-masârifi'l-İslâmiyye* - 'Alyân, Muhammed 'Adnân Yûsuf, 2018
 8. *el-Vikâyetü mine'l-hasârati fi sukûki'l-mudârabe* - el-'Acemî, Sûsen Muhammed 'Îd Seyyid, 2017
 9. *'Akdu'l-binâ' ve't-teşgîl ve't-tahvîl fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Ebû'l-'İzz, Seyfû'd-Dîn 'Abdürrahmân Receb, 2017
 10. *el-Bey'u'l-âcil ve tatbîkâtühû fi sûki'l-evrâki'l-mâliyye'l-Kuveytiyye* - el-'Acemî, Şâfi Sa'îd Şâfi, 2016
 11. *es-Sukûku'z-zirâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Yûsuf, 'Abdü'r-Rahmân Tevfik Muhammed, 2016
 12. *Şeriketü't-tavsiye bi'l-eshum: ahkâmühâ ve muhâsebetühâ fi'l-fikhi'l-İslâmî* - eş-Şeyh Dere, Hüsâmü'd-Dîn 'Abdullâh Muhammed, 2016
 13. *Te'ârudu'l-fetâvâ'l-iktisâdiyye ve eserühû 'alâ'l-masrifiyye'l-İslâmiyye: tatbîkâtü't-tevveruk fi'l-masârifi'l-İslâmiyye'l-Ürdüniyye (enmûzecen)* - Ebû Rummân, Ahmed Kâmil Tevfik, 2015
 14. *et-Tedkîku's-şer'iyyu'd-dâhilî fi'l-mü'essesâtî'l-mâliyye'l-İslâmiyye: dirâse fikhiyye tahlîliyye* - 'Ukkâşe, 'Abdü'l-Fettâh Mahmûd 'Abdü'l-Kâdir, 2014
 15. *Davâbitü'l-melâ'e li'l-mü'essesâtî'l-mâliyye'l-İslâmiyye* - ed-Dalâ'in, Husnî Mebrûk, 2014
 16. *et-Temyîz beyne'l-'umelâ' fi'l-masârifi'l-İslâmiyye: dirâse ta'sîliyye tatbikiyye* - el-Mûmnî, İsra Mûsâ Ceffâl, 2013
 17. *Davâbitü'l-fetvâ fi kadâyâ'l-mu'âmelâtî'l-mâliyye'l-mu'âsıra ve âsâruhâ'l-iktisâdiyye* - Selâme, Bâsime Sâlim 'Avâd, 2012
 18. *et-Te'addî fi'l-mu'âmelâtî'l-mâliyye'l-ilektrûniyye beyne'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-Ürdünî* - 'Abdü'r-Rahmân, Sâmi Necîb Reşîd, 2010
 19. *el-Mahâricu's-şer'iyye: davâbitühâ ve tatbîkâtühâ fi'l-mu'âmelâtî'l-mâliyye'l-mu'âsıra* - el-'Utaykî, Mansûr 'Adnân, 2010
 20. *İcâratü'l-hademât fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbîkâtühâ'l-mu'âsıra fi'l-mü'essesâtî'l-mâliyye'l-İslâmiyye* - el-'Anînî, 'Isâm Ahmed Emîn, 2010
 21. *el-Mudârabe fi mü'esseseti sandûki'l-i'timâni'l-İslâmî fi Burûney: dirâse fikhiyye tatbikiyye mukârene* - Hâc Nûrelîzem b. Hâc 'Alî Ekber, 2009
 22. *el-Mukâta'atü'l-iktisâdiyye me'fûmühâ ve ahkâmühâ fi'l-fikhi'l-İslâmî* - 'Abdü'l-Kâdir b. Sultân ed-Dûserî, 2009
 23. *et-Ticâratü'l-ilektrûniyye fi'l-'umlâtî'd-düveliyye ve ahkâmühâ fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Ahmed 'Abdullâh 'Ubeyd el-'Avn, 2008
 24. *Hidmetü emenâ'i'l-istismâr fi tesvîki'l-'akârât: mefhûmühâ ve tatbîkâtühâ fi'l-masârifi'l-İslâmiyye: dirâse mukârene* - Talâl Fehd Fâlih Fehd ez-Zafîrî, 2008
 25. *el-Âsârü's-şer'iyye'l-mütrettibe 'alâ havâdisi's-seyr: dirâse fikhiyye mukârene binizâmî'l-havâdis bi'l-Memleketi'l-'Arabîyye's-Su'ûdiyye* - Nâyif Nâşî ez-Zafîrî, 2005
 26. *el-Cevâ'iz: ahkâmühâ'l-fikhiyye ve tatbîkâtühâ'l-mu'âsıra* - 'Âmir, Bâsim Ahmed Hasan Muhammed, 2004
 27. *er-Rakâbetü's-şer'iyye fi'l-masârifi'l-İslâmiyye* - Hammâd, Hamze 'Abdü'l-Kerîm Muhammed, 2004
-

28. *Bey'u'z-zeheb ve'l-fidda ve tatbikâtühâ'l-mu'âsıra fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Hüseyin, Seddâm 'Abdü'l-Kâdir 'Abdullâh, 2003
29. *et-Te'mînü'l-İslâmî ve tatbikuhû fi şerikâti't-te'mîn'il-İslâmiyye* - Âl Mahmûd, Muhammed 'Abdü'l-Latîf, 2000
30. *el-Müşâreketü'l-mütenâkisa (el-müntehiye bi't-temlik) ve devru'l-bünûki'l-İslâmiyye fi tef'îlihâ* - 'Arabîyyât, Vâ'il Muhammed 'Abdullâh, 2000
31. *el-Esvâku'l-mâliyye: (el-eshûm ve's-senedât): davâbituhâ ve ahkâmühâ min manzûr İslâmî* - Hârûn, Muhammed Sabrî, 1998
32. *Ribâ'l-fadl ve 'alâkatühû bi'l-masârifi'r-ribeviyye'l-mu'âsıra* - 'Abbûd, Yâsîn Muhammed 'Abdü'r-Rahmân, 1996
33. *el-Mudârabe'l-letî tecrîhâ'l-bünûki'l-İslâmiyye fi dav'i's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Şellabik, Ahmed as-Süve'î, 1993
34. *Kadâyâ mu'âsıra fi'n-nukûd ve mevkîfû'l-fikhi'l-İslâmî minhâ: dirâse mukârene (nevâzilü'n-nukûd)* - Ferhât b. 'Alî el-'Abbâr, 1988
35. *Bey'u'l-murâbaha ve tatbikâtühâ fi'l-masârifi'l-İslâmiyye* - Ahmed Sâlim 'Abdullâh el-'Alî, 1987

İslâm ekonomisi alanında hazırlanan 35 tezin başlıklarına bakıldığında İslâmî bankacılık ve güncel şirket konularının ön plana çıktığını görülmektedir. Ayrıca bu alana olan ilginin, fakültenin ilk tezlerinin yazıldığı 1980'li yıllara kadar uzandığı da görülmektedir.

3.5. Ceza Hukuku Alanında Hazırlanan Tezler

Ceza hukuku alanında okutulan el-Cinâyât ve Turuku'l-İsbât dersleri, bu alanda seçilen tez konuları için temel oluşturmaktadır. Zira bu alanda yazılan tezlerin sayısı toplam tezlere oranla azımsanamayacak kadar çoktur.

1. *el-Cerâ'imu'l-ilektrûniyye fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye: dirâse mukârene ma'a kânûni'l-cerâ'imi'l-ilektrûniyye el-Ürdünî li- 'âmi 2015m* - en-Nebrâvî, Muhammed Semîr Ahmed, 2022
2. *el-Mes'ûliyyetü'l-cinâ'iyye li-'ummâli şerikâti'l-emn ve'l-himâye fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-kânûni'l-Ürdünî: dirâse mukârene* - el-Hezâyime, Sa'îd 'Umer, 2022
3. *et-Tahrîdu'l-ilektrûnî 'alâ'l-cerâ'imi's-siyâsiyye: dirâse ta'sîliyye fıkhiyye* - el-'Azâmî, Hâlid Râşid, 2022
4. *Eseru'l-hâleti'n-nefsiyye fi damâni 'adâleti hükmi'l-kâdî fi'l-fikhi'l-İslâmî* - el-'Avazî, Bedriyye Bedir, 2022
5. *el-'Uzr bi't-te'vîl fi bâbey'l-'ukûbâti ve'd-damânât: nemûzecen – dirâse tatbikiyye mukârene* - el-Mahcân, Ziyâd Fehd Mutlak, 2020
6. *el-Mes'ûliyyetü'l-cinâ'iyye li'l-müdmîn fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye: dirâse mukârene* - es-Se'îd, Semâ' Ahmed Yûsuf, 2020
7. *el-Mes'ûliyyetü't-taksîriyye li'l-müs'if ve mûcibâtühâ: dirâse fıkhiyye kânûniyye* - Hulayfât, Hâlid 'Abdü'l-Mehdî Ahmed, 2018
8. *İdrâbu'l-esîr 'ani't-ta'âmi ve'd-devâ': dirâse fıkhiyye mukârene* - Ebû Tayr, Halîme Yûsuf Muhammed, 2018
9. *ed-Davâbitu'l-fıkhiyye el-müte'allika bi-haddi'z-zinâ ve'l-kazf ve tatbikâtühümâ'l-mu'âsıra* - el-Efgânî, Filistîn Ferâc Muhammed, 2017

10. *en-Nevâzilu'l-fikhiyye fi'l-mahâkimi's-şer'iyye li'l-akalliyyâtî'l-müslime: Birâtâniye enmûzecen* - el-'Azâmî, Fehd Felâh Cem'ân Sa'ûd, 2017
11. *Ahkâmu't-tesevvül ve 'ilâcühâ fi dav'i's-şer'i'ati ve'l-kânûni fi devleti'l-Kuveyt* - el-Kenderî, 'Abdü'r-Rahmân Fehd 'Abdü'r-Rahmân, 2017
12. *Cinâyetü'l-ichâd fi kânûni Burûnney Dâri's-Selâm: dirâse fikhiyye mukârene* - Evâg, Rabî'attü'l-'Adeviyye Zâhide b. Hâc, 2017
13. *ed-Davâbitu'l-fikhiyye el-müte'allika bi't-te'âzîr fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* - İsmâ'îl, Muhammed Nûr Hidâyet bin el-Hâc, 2016
14. *Cerâ'imu'l-itticâr bi'l-beşer ve't-tedâbiru's-şer'iyye el-mukarrara li-men'ihâ: dirâse mukârene ma'a'l-mevâsiki'd-düveliyeye ve'l-kânûni'l-Ürdünî* - Hicâzî, Muntehâ Dâvûd İbrâhîm, 2016
15. *Cerîmetü'l-ibtizâz fi'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene bi'l-kânûneyn el-Ürdünî ve'l-Kuveytî* - el-'Acemî, 'Abdü'l-Hâdî Râcih Mu'ceb, 2016
16. *Sultatü'd-devleti fi takyîdi'l-hurriyyâtî's-şahsiyye el-mâddiyye fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* - er-Re'ûd, Muhammed 'Abd 'Îd, 2016
17. *el-Cinâyetü 'alâ mâ düne'n-nefs fi'l-kânûni's-şer'iyyi fi Burûney mukârenen bi'l-fikhi'l-İslâmî* - Binti Sebuwâg, Nûrayme, 2015
18. *ed-Davâbitu'l-fikhiyye fi'l-cinâyeti 'alâ'n-nefs ve tatbikâtühâ* - Cûde, Âmine Sa'dî Es'ad, 2015
19. *Tatbikâtu mebde' tercihi'l-beyyinât fi devâ'i'l-mutâlebâtî'l-mâliyye fi'l-ahvâlî's-şahsiyye: dirâse fikhiyye mukârene* - el-Hâcîrî, Felâh Muhammed Fehd, 2015
20. *Cerâ'imu'l-i'tidâ' 'alâ'l-'ard: dirâse mukârene beyne's-şer'i'ati'l-İslâmiyye ve kânûni'l-cezâ'i'l-Kuveytî* - el-'Acemî, Sa'ûd Muhammed 'Abdü'l-'Azîz, 2015
21. *el-İkrâh ve eseruhû fi'l-mes'ûliyyeti'l-cinâ'iyye: dirâse fikhiyye mukârene* - Sa'ûd Mâşî 'Avde el-'Anazî, 2009
22. *Hükmu'l-a'râfi'l-'aşâ'iriyye el-Ürdüniyye fi cerâ'imi'l-katl fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Fâdiyye Dayf Allâh Humeydân el-Heberne, 2009
23. *Da'vâ'l-veled 'alâ vâlidihî ve tatbikâtühâ'l-kadâ'iyye* - Nûr Muhammed Hasan el-Hayyâlîn, 2009
24. *Zurûf tahfîfi'l-'ukûbe ve teşdîdühâ fi'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene* - Tevfik b. 'Abdü'r-Rahmân es-Senânî, 2009
25. *el-Hatâ' fi tenfîzi'l-'ukûbe el-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-âsâru'l-müteratebe 'aleyhi* - Mübarek b. 'Atıyye ez-Zehranî, 2008
26. *'Ukûbetü cerîmeti'z-zinâ ve mevâni'u tenfîzihâ fi'l-fikhi'l-İslâmî: (dirâse mukârene bi-kânûni meclisi dîni'l-islâm Burûney)* - Feğîrân Hâc Bedreddîn b. Feğîrân 'Abdü'r-Rahmân, 2008
27. *'Ismetü demi'l-müslim fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Ahlâm Muhammed 'Advî, 2007
28. *el-Muhâtaratu bi'n-nefsi fi'l-kutâli ve hükümühâ fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* - el-Ahmed, Suheyl Muhammed Tâhir, 2003
29. *Mebde'ü's-şer'i'a fi't-tecrîm ve'l-'ikâb* - Cern, Nizâr Dâvûd, 2002
30. *Eseru'l-karâbeti's-sebebiyye ve'n-nesebiyye fi'l-'ukûbe's-şer'iyye* - Mu'âbede, Zeyneb Zekerriyâ, 2001
31. *el-'Ukûbetü bi't-teşhîr fi'l-fikhi'l-İslâmî* - es-Selîhât, 'Alî Subhî Kâmil, 2001
32. *Mesâ'ilü'l-hilâf fi haddi's-serika: dirâse fikhiyye usûliyye mukârene* - en-Nemerât, Beşrâ 'Alî Muhammed, 2000

33. *Mesâ'ilü'l-hilâf fi kefâratü'l-cinâyeti 'alâ'n-nefs: dirâse usûliyye fıkhiyye mukârene* - er-Rezzûk, Du'â' Hasan Mustafâ, 1999
34. *Hukûku't-tufûleti fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve eserühâ fi vikâyeti'l-ahdâsi mine'l-cerîme* - el-Makûsî, Yâsîn 'Alî Muhammed, 1997
35. *Da'vâ'd-diyye ve tatbîkâtühâ fi'l-mahâkimi's-şer'iyye* - el-Ma'âyta, Salâh Mahmûd 'Avde, 1996
36. *Keyfiyyetü takdîri'n-naks fi menâfi'i'l-a'dâ' ve diyetihâ* - 'Azâm, Hamed Fahrî Hamed, 1996
37. *ez-Zurûfu'l-muhaffife li'l-'ukûbe fi'l-fıkhi'l-İslâmî* - er-Rabâ'be, Usâme 'Alî Mustafâ el-Fikîr, 1996
38. *Eseru'l-hatâ' fi'l-'ukûbâtî's-şer'iyye* - Âl Sa'id, Şerîfe bint Sâlim b. 'Alî, 1996
39. *Ahkâmu'l-intihâr fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - et-Temîmî, 'Imâd 'Îsâ Cüm'a ez-Zerû, 1996
40. *el-'Avd ve eseruhû 'alâ teşdîd 'ukûbâtî'l-hudûd* - el-'Alâvîn, Fedvâ Erşîd 'Alî, 1995
41. *el-Kadâyâ'l-müstecidde fi bâbi'l-'ukûbât* - Hudayr, Vefâ' 'Abdü'l-Mu'tî, 1995
42. *el-'Ukûbetü'l-bedeniyye fi'l-medâris min manzûr İslâmî* - Nezâl, Mustafâ Ahmed Sâdik, 1995
43. *el-Kasd ve eseruhû fi tahdîdi dereceti'l-mes'ûliyye'l-cinâ'iyye* - 'Assâf, Muhammed Mutlak Muhammed Sa'id, 1995
44. *Eseru'z-zinâ fi mesâ'ili'l-ahvâli's-şahsiyye* - Yûnus, Emîn Hüseyin Emîn, 1995
45. *Tenfîzu'l-'ukûbâtî'l-bedeniyye fi cerâ'imi'l-hudûd: keyfiyyetühâ ve mevâni'ühâ* - Hâşim, Eşref b. Muhammed, 1995
46. *'Ukûbetü'l-i'dâm ta'zîran fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Beşârât, Mahmûd Hâlid Zeyâb, 1995
47. *es-Siyâsetü's-şer'iyye ve kavâ'idühâ fi'l-'ikâbi't-ta'zîr* - Semmân, Şükrî Muhammed, 1994
48. *Da'vâ't-tefrîk li's-şikâk ve'n-nizâ' emâme'l-mahâkimi's-şer'iyye el-Ürdüniyye* - el-Hindî, Muhammed Emîn Kâmil Muhammed, 1994
49. *İstîfâ'u'l-kısâs fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - el-Herş, Târik Cemîl Mahmûd, 1993
50. *et-Tedâbirü's-şer'iyye li-hıfzi'n-nefs fi'l-fıkhi'l-İslâmî* - el-Kîlânî, Cemâl Ahmed 'Abdü'l-Kerîm Zeyd, 1992
51. *et-Te'addüd fi'l-cerîme ve'l-'ukûbe* - el-Mansûrî, Ahmed Muhammed es-Seyyid, 1992
52. *Esbâbü raf'i'l-mes'ûliyye'l-cinâ'iyye fi'l-fıkhi'l-İslâmî* - Me'mûn Vecîh Ahmed er-Rifâ'î, 1991
53. *Hukûku'l-hâkim beyne's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve'l-enzîmeti'd-düstûriyye* - Mâhir Ahmed es-Sûsî, 1991
54. *eş-Şübhe ve eseruhâ fi iskâtî'l-hudûd fi'l-fıkhi'l-İslâmî* - Fevâzen, 'Abd Allâh Mustafâ Zeyb, 1990
55. *Mukâfahatü cerîmeti's-serika fi'l-İslâm* - ez-Zerîr, Halîfe İbrâhîm es-Sâlih, 1990
56. *el-Muhadderât: dirâse fıkhiyye mukârene bi'l-kânûn* - Ahmed Yâsîn 'Abdü'r-Rahmân el-Karâle, 1990
57. *Nizâmü'l-'âkile fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Enes Mustafâ Hüseyin Ebû 'Atâ, 1990
58. *Medâ salâhiyyeti'l-hâkim bi't-ta'zîri bi'l-habs ve'l-ğarâme'l-mâliyye* - Kûkeş, Yahyâ Râmiz, 1987
59. *Eseru't-tevbe fi iskâtî'l-'ukûbe* - el-Estal, Yûnus Muhyî'd-Dîn Fâyez, 1986

Ceza hukuku alanında 59 tez yazılmış olup bunlar arasında had ve ta'zîr cezaları öne çıkarken birçok çalışmanın da İslâm hukuku ile modern hukuk sistemleri arasında

karşılaştırmalı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu hukuk sistemleri arasında Ürdün ve Kuveyt kanunları ön plana çıkmaktadır.

3.6. Tıbbi Konularla İlgili Hazırlanan Tezler

Bu başlık altında tıbbi konularla bağlantılı olarak yazılan İslam hukuku tezleri toplanmıştır.

1. *Eseru'r-ra'yi't-tıbbî fi't-tercihi'l-fikhî fi mesâ'ili't-tahâratî ve's-salâtî ve's-sıyâm* - At-Tahârovîh, 'Abdullâh Nâsır Muhammed, 2023
2. *el-Ahkâmu'l-fikhiyyetü'l-müte'allika bi-merîd alzhâymîr: dirâse ta'sîliyye tatbîkiyye* - el-'Abbâdî, Rend Yusuf, 2022
3. *el-Müsteciddât fi vesâ'ili't-tecmîlî'l-hadîse, ahkâmuhâ ve eseruhâ fi't-tahâre* - el-Harrâşse, Duhâ Muhammed Süleymân, 2022
4. *en-Nevâzilü'l-müte'allika bi-vebâ'i kûrûnâ fi bâbeyi't-tahâreti ve's-salâtî* - Nâyifeh, 'Umer 'Awnî, 2022
5. *et-Tedâbirü't-tıbbiyyetü'l-vikâ'iyye mine'l-evbi'eti ve'l-amrâdî'l-mu'diyye ve'l-verâsiyyeti: dirâse fikhiyye kânuniyye mukârene* - el-'Ubeydân, Muhammed 'İsâm 'Abdü'l-'Azîz el-'Abdullâh, 2016
6. *Teşrihu cüsseti'l-âdemî: dirâse fikhiyye kânuniyye mukârene* - el-Hunfer, Hüseyin 'Alî Câsim, 2014
7. *Eseru'l-mu'ttayâtî't-tıbbiyye 'alâ ahkâmî'n-nüzufî'r-rahmiyye (el-hayd ve'n-nifâs)* - Mâyâ Necîb 'Ammâr, 2010
8. *İstinbâtu'l-â'dâ'i'l-beşeriyye bi-vesâtati'l-halâyâ'l-ceze'iyye ve'l-cînât ve hükmühû fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* - Du'â Teysir Halîl Bekir, 2008
9. *Ahkâmu't-temrîd fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Feriyâl Muhammed el-Cemâl, 2007
10. *Hukuku'l-cenîn fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânuni'l-ittifâkiyyeti'd-düveliyye* - Halîl İbrâhîm İbrâhîm, 2005
11. *et-Tedâvî bi'l-muharramât fi'l-fikhi'l-İslâmî* - el-'Aclûnî, 'Abdü'l-Mehdî Muhammed Sa'îd Ahmed, 1997
12. *el-Ahkâmü't-Tıbbiyye'l-müte'allika bi'n-nisâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Mansur, Muhammed Hâlid 'Abdü'l-'Azîz, 1994
13. *et-Tedâbirü's-şer'iyye li'l-inâyeti bi'l-cenîn* - el-'Umrî, Mahmûd 'Alî Muhammed, 1992
14. *Ahkâmu't-tecmîl fi'l-fikhi'l-İslâmî* - er-Rifâ'î, Redîne İbrâhîm Hüseyin, 1992
15. *el-İchâd: ahkâmühû ve eseruhû* - Kurkur, Hâlid Mahmûd Muhammed, 1992

Tıbbi meseleler hakkında 15 tez yazıldığı tespit edilmiştir. Bu alanda tez yazılmasının, bölümün seçmeli dersleri arasında bulunan kadâyâ tıbbiyye mu'âsıra dersinin etkisiyle olduğunu tahmin ediyoruz. Hazırlanan tezler arasında haram maddelerle tedavi, cenin hakları gibi klasik konular olmakla birlikte; korona, kök hücre tedavisi gibi güncel konular da ele alınmıştır.

4. Fıkıhın Diğer Alanlarında Hazırlanan Tezler

Bu başlık altında doğrudan yukarıdaki alanlara girmeyen ama fıkıh alanında hazırlanan tezleri bir araya getirdik.

1. *el-İnhirâfât fî tatbîkâtî'r-rukyeti's-şer'iyye lede'l-mücteme'i'l-melâyevi'l-müslim fî Singâfûra* - el-'Ulûm, 'Â' işe Muhammed Bahr, 2023
2. *el-Müşkilât ve't-tahaddiyyâtü'l-fikhiyye li'l-akalliyye'l-müslime fî sivîsrâ ve hulûluhâ's-şer'iyye* - Elezi, Ardian, 2022
3. *Eseru isnâdi'l-ef'âl ilâ's-şeytân fî tasarufâtî'l-mükellef: dirâse ta'sîliyye tatbikiyye* - eş-Şucerâvî, Gufrân Muhammed Sa'îd, 2022
4. *Hakku'l-mesâtaha ve tatbîkâtuhâ: dirâse fikhiyye mukârene bi'l-kânûni'l-medenî'l-Ürdünî* - 'Avâd, Henân Muhammed İbrâhîm, 2022
5. *el-Ahkâmü'l-fikhiyye el-müte'allika bi'l-emni's-sîbrânî: dirâse fikhiyye* - Cüli'eb, 'Anûd Meşhûr, 2021
6. *el-Ahkâmü'l-fikhiyye el-müte'allika bi'l-'ameli'l-islâhiyyi'l-mücteme': dirâse mu'âsıra* - eş-Şiltûnî, İsrâ' Eymen Muhammed, 2021
7. *et-Tağayyurâtü'l-ictimâ'iyye'l-mu'âsıra ve medâ te'sîruhâ 'alâ ihtiyâri'l-ekvâli'l-fikhiyye: dirâse ta'sîliyye tatbikiyye* - Ebû Zeyd, Muhammed Nâyif Hâşim, 2021
8. *ed-Da'mü's-sil'iyyu ta'sîluhû ve davâbituhû ve devruhû fî tahkiki't-tekfûli'l-ictimâ'i: dirâse fikhiyye kânûniyye mukârene* - el-'Azâmî, Velîd 'Alî, 2018
9. *el-Müşâraketü's-siyâsiyye tahte hükmî'l-ihtilâl fî Filistîn* - Nûfel, İbtehâl Lutfî Yûsuf, 2018
10. *Eseru'l-ihtilâf fî ta'yîni menâti'l-hükmi fî ihtilâfi'l-fukahâ' ve tatbîkâtuhû fî bâbi's-siyâseti's-şer'iyye: dirâse ta'sîliyye tatbikiyye* - ed-Deirî, 'Adnân Mervân, 2018
11. *'Âdâtü's-şu'ûbi'l-kavkâziyye min manzûr fikhî İslâmî fî mecâleyi'l-'ibâdât ve'l-ahvâli's-şahsiyye* - Şehânûkof, Enzûr Bim Mebîn, 2018
12. *el-İ'lâmü'l-ictimâ'i davâbituhû ve ahkâmuhû fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye* - el-Hâcc Seyyid, Nasîb Hîdr, 2017
13. *Kânûnu't-te'mînâti'l-ictimâ'iyye'l-Kuveytî: dirâse fikhiyye mukârene* - el-'Azâmî, Merzûk Hâlid Mutlak, 2017
14. *Mesâkinu'z-zâlimîn ve ahkâmuhâ fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye: dirâse fikhiyye makâsidiyye mu'âsırâ* - Hassân, Ahmed Muhammed Hassân, 2017
15. *el-Ahkâmü'l-fikhiyye el-müte'allika bi'l-menkûbîn fî'l-hurûb ve'l-hisâr* - el-'Azâmî, 'Abdurrahmân Mezyed Nâsır, 2016
16. *el-Cem'iyyâtü't-te'âvüniyyetü'l-istihlâkiyye ve ahkâmuhâ: dirâse fikhiyye mukârene* - Devletü'l-Kuveyt Enmûzecen - el-'Azâmî, Mûcbel Sa'ûd Mûcbel, 2016
17. *el-Ahkâmü'l-fikhiyye el-müte'allika bi'r-rivâyeti'l-edebiyye* - el-'Umrî, Muhammed b. Sa'ûd b. Câbir, 2015
18. *el-Kavâ'id ve'd-davâbitü'l-fikhiyye fî'l-at'ime ve'l-eşribe ve tatbîkâtuhâ* - el-'Utaybî, Sâre Nâsır, 2015
19. *Eseru'l-hiyâri fî himâyeti'l-müstehlek: dirâse fikhiyye iktisâdiyye mukârene* - el-Gâmidî, 'Îd b. 'Abdullâh Hamed, 2015
20. *Ahkâmü'l-lâci'in fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye mukârenen bi'l-kavâ'idü'd-düveliyye* - el-'Anazî, 'Îsâ 'Alî Dehîl, 2015
21. *Âsârü'r-ridde fî'l-kavânîni'l-kuveytî mukârene fî'l-fikhi'l-İslâmî* - er-Reşîdî, Henân Garîb Merzûk Mûbarek el-Hasn, 2015

22. *İstislâhu's-secîn beyne's-şerî'ati ve'l-kânûn* - Ebû Sıyâm, 'Abdu'r-Re'ûf 'Abdu'l-Latîf Selmân, 2014
 23. *ed-Def'u bi'd-dehş: dirâse fıkhiyye kânûniyye tatbikiyye fi'l-mahâkimi's-şer'iyye'l-Ürdüniyye* - Sunûber, Nûr Nebîl, 2014
 24. *el-Mes'ûliyyetü'l-ictimâ'iyye ticâhe'l-i'âkâtî'l-'akliyye: dirâse fıkhiyye mukârene ma'a'l-kânûni'l-Kuveytî* - el-'Azâmî, Hâlid Felâh Sâlim Merzûk b. Meşhen el-Mishamî, 2014
 25. *Ahkâmu'l-istîrâd fi'l-fikhi'l-İslâmî* - el-'Azâmî, Hemed Kiblân 'Avvâd, 2014
 26. *Ahkâmu'l-murâhik fi'l-libâsi ve'z-zîneti ve'l-isti'zânî ve'n-nazar: dirâse mukârene* - Ebû Hemed, İynâs Munîr Ahmed, 2011
 27. *el-Hurriyyetü'd-dîniyye beyne's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve'l-i'lânî'l-'âlemî li-hukûkî'l-insân: dirâse mukârene* - 'Âzem, Hebe Nezâr Handân, 2010
 28. *el-İktâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtuhü'l-mu'âsırâ: dirâse fıkhiyye* - Câbir 'Alî Sâlih Hizrân Milis, 2009
 29. *et-Ta'cîl ve mesâ'iluhü't-tatbikiyye fi'l-'ibâdât ve'l-keffârât: dirâse fıkhiyye mukârene* - Mercî, Emel Semîr Nezâl, 2009
 30. *el-İ'lâmü'l-mer'î: ahkâmuhü ve davâbituhü fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Yûsuf 'Alî Sâlim Ebû Karn, 2008
 31. *et-Tedâbiru's-şer'iyye li'l-vikâye mine'l-i'âkât* - Müntehâ Ahmed Selmân, 2007
 32. *İznu'l-imâm ve eseruhü fi ahkâmî'l-'ibâdât ve'l-cihâd* - 'Abdü'l-Mecîd et-Tuvayr el-'Anazî, 2007
 33. *Ramyu'l-cimâr ve ahkâmuhü fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Meşârî Reşîd el-'Azâmî, 2006
 34. *Ahkâmu cihâdî'l-mer'eti fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye ve suveruhü'l-mu'âsırâ* - Dayfu'llâh, 'Âliye Ahmed, 2004
 35. *el-Muhâyâ'a fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbikâtuhâ'l-mu'âsırâ* - el-'Atûm, Nibâl Muhammed İbrâhîm, 2000
 36. *el-İstihâle ve ahkâmuhâ fi'l-fikhi'l-İslâmî* - el-Ğanânîm, Kazâfî 'İzzât 'Abdülhâdî, 1999
 37. *el-İğtiyâl fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Muharrem, Muhammed Temyîz, 1997
 38. *Hükümü def'i's-sâ'il fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - en-Neddef, Mâhir Ma'rûf Fâlih, 1997
 39. *Kitmânü's-sirri ve ifşâ'uhü fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - İdrîs, Şerîf b. Edûl, 1996
 40. *et-Tevelludu mine'l-memlûk: dirâse nazariyye tatbikiyye* - Ebû Humeyde, 'Abdü'l-Hâfiz Yûsuf, 1996
 41. *ed-Düf'u'l-mevdû'iyye fi da'avâ'n-nafâkât* - Ebû Seyf, Me'mûn Muhammed, 1996
 42. *er-Ric'a ve ahkâmuhâ fi'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse fıkhiyye mukârene* - es-Süker, Muhammed 'Avvâd 'Âyid, 1995
 43. *el-Hurriyyetü's-siyâsiyye fi'l-İslâm* - el-Mecâlî, 'Abdullâh İbrâhîm, 1992
 44. *Ahkâmu't-tekâdüm fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye: dirâse mukârene* - Haşîş, Salâh 'Avde Ahmed, 1992
 45. *Ahkâmu's-şefâ'a ve eseruhâ fi'l-hukûk* - Hamaşâ, Huldûn Muhammed 'Akle, 1992
 46. *Hukûku'l-medeniyyîn zemene'l-harb fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - el-Cûcû, Hasen 'Alî Muhammed, 1992
 47. *el-İmâme fi'l-fikhi'l-İslâmî: dirâse mukârene* - 'Alî b. Hilâl b. Muhammed el-'Akrî, 1991
 48. *el-Mu'âradatü's-siyâsiyye ve ahkâmuhâ fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - el-'Avvâdî, Ahmed 'Abdullâh 'Avde'llâh, 1990
 49. *el-Kimâr ve envâ'uh fi dav'i's-şerî'ati'l-İslâmiyye* - Şükrî 'Alî et-Tavîl, 1988
 50. *Ahkâmu'l-harâc fi'l-fikhi'l-İslâmî* - Kâsim Muhammed 'Abdü'r-Rehîm 'Abdülhalîm, 1988
-

51. *Ahkâmu'n-nükul 'ani'l-yemîn fi'l-fikhi'l-İslâmî* - el-‘Iyâd, Sâlim el-Humeydî, 1988
52. *et-Ta'bi'etü'l-cihâdiyye fi'l-İslâm* - el-Mûmenî, Ahmed Muhammed Halef, 1985
53. *Ehlü'z-zimme ve'l-velâyâtü'l-‘âmme fi'l-fikhi'l-İslâmî* - en-Nemr, Nemr Muhammed el-Halîl, 1985
54. *et-Temsîlü's-siyâsî fi'l-İslâm: ed-diblûmâsiyye'l-İslâmiyye mukârene bi'l-kavâ'idü'd-düvelîyye'l-hadîse* - Yâsîn Muhammed el-Ğâdî, 1985
55. *eş-Şerî'atü'l-İslâmiyye ve'l-fünûn: et-tasvîr, el-mûsikâ, el-ğınâ', et-temsîl* - el-Kudât, Ahmed Mustafâ, 1985

Bu başlık altında 55 tez toplanmıştır. Bunlar arasında toplumsal ve siyasi konuların fıkhi zeminde incelendiği çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

Ürdün Üniversitesi İlahiyat (Şeria) Fakültesi İslâm hukuku bölümünde hazırlanan yüksek lisans tezlerinin konu analizini yaptığımız bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

İlk tez 1984 yılında yazılmış olup o tarihten 2023 yılına kadarki 40 yıllık süre içerisinde toplam 596 yüksek lisans tezi yazıldığı tespit edilmiştir.

Tezler genellikle bir mezheple sınırlandırılmayıp genel/karşılaştırmalı olarak çalışılmıştır. Fıkhi mezhep temelli çalışmalar hak ettiği seviyenin çok altında kalmıştır.

Ülkeler bağlamında çok fazla tez hazırlanmış olup Ürdün ve Kuveyt üzerine yazılan tezlerin sayısı oldukça fazladır. Bunun yanında Türkiye, Suudi Arabistan, Umman, Katar, Bruney gibi ülkeler de tezlere konu edilmiştir. Bu tezlerin yazarlarına bakıldığında çoğunun yabancı öğrenciler olduğu görülmektedir. Bu da ilgili yazarların, kendi ülkeleri hakkında tez yazmış olabilecekleri sonucunu çağırıştırılmaktadır.

Öğrencileri tez konusu belirlemelerinde ders döneminde okudukları derslerin büyük bir etkisi olmuştur. Zira kavâid, makâsıd, cinâyât, akdû'l-bey', el-ukûdü'l-müsemma, kadâyâ tıbbiyye mu'âsıra gibi derslerin etkisiyle bu alanlarda yazılan tezlerin sayısı artmıştır.

Fıkıh usulü alanında 108 tez, fıkıh tarihi alanında 121 tez hazırlanmış olup bu alandaki tezlerin yaklaşık üçte biri tahkik, diğer üçte biri de belli bir âlimin fıkhi yöntemini ele alan çalışmalardır. Tarihsel dönemler veya belirli bir coğrafyayı ele alarak yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır.

Fürû-i fıkıh alanında toplamda 312 tez yazılmıştır. Bu sayı İslâm hukuku bölümünde yazılan tezlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu da alandaki araştırmacıların İslâm hukukunun uygulamalı alanlarına ne kadar ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Fürû-i fıkıh alanında en fazla tez borçlar hukukunda, sonrasında sırasıyla aile hukuku, ceza hukuku, ibadetler ve tıbbi meselelerde yazılmıştır. Burada en dikkat çeken nokta, önemine rağmen ibadetler alanının diğer alanlara kıyasla daha geri planda kalmasıdır. Bunun en önemli sebebi ise ders programında doğrudan ibadetlerle alakalı bir dersin olmamasıdır.

İbadetlerle ilgili 33 tez hazırlanmıştır. Bunlar arasında zekât ve namaz başlıkları öne çıkmaktadır, bunun dışında az da olsa tahâret, oruç ve hac ile ilgili çalışmalar da vardır.

Aile hukuku alanında 63 tez hazırlanmış olup bunlar arasında nikâh ve talâk konuları öne çıkarken nafaka ve nesep konularında da çalışmalar bulunmaktadır. Bu alandaki tezlerin fazla olmasının en önemli sebebi Ürdün Ahvali Şahsiyye Kanunu'nun şer'î temelli olması ve ülkede aile hukukuyla ilgili davaların yine şer'î mahkemelerde görülmesidir.

Borçlar hukuku alanında toplam 142 tez hazırlanmıştır. Bunlardan 35 tanesi İslâm ekonomisi konularında yazılmıştır. Borçlar hukuku içerisinde bey', icâre, vakıf ve şirket gibi akitler ön plana çıkmaktadır. İslâm ekonomisi alanında hazırlanan tezlere baktığımızda ise İslâmî bankacılık ve güncel şirket konularının ön plana çıktığını görmekteyiz.

Ceza hukuku alanında 59 tez hazırlanmıştır. Bunlar arasında had ve ta'zîr cezaları öne çıkarken birçok çalışmanın da İslâm hukuku ile modern hukuk sistemleri arasında karşılaştırmalı olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Tıbbi meseleler hakkında 15 tez hazırlanmıştır. Bu alanda tez yazılmasının, bölümün seçmeli dersleri arasında bulunan kadâyâ tıbbiyye mu'âsıra dersinin etkisiyle olduğunu tahmin ediyoruz. Hazırlanan tezler arasında hem klasik hem de güncel tıbbi meseleler bulunmaktadır.

Son olarak fikhın yukarıda sayılan alanlarına doğrudan girmeyen ama yine İslâm hukuku bölümünde kaleme alınan 55 tane tez tespit edilmiştir.

Yukarıda zikredilen rakamlar esas alınarak, ihmal edilen alanlarda ve yeterince kullanılmayan yöntemlerle hazırlanacak tez çalışmalarına daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, fûrû-i fıkıh alanında ibadetler ve güncel İslâm ekonomisi konuları üzerinde daha fazla araştırma yapılabilir. Benzer şekilde, belirli tarihsel dönemleri veya belli bir coğrafyayı konu alan çalışmalar da daha fazla akademik ilgiyi hak etmektedir.

Ayrıca, bu çalışmada yer verilen tezler, Türkiye'de hâlihazırda yürütülmekte olan veya ileride ele alınması muhtemel benzer konular açısından da önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bu doğrultuda araştırmacılara, burada zikredilen tezlerin yanı sıra diğer üniversitelerde hazırlanmış benzer tezleri de incelemeleri ve konu seçimi ile tez yazım sürecinde bu kaynaklardan yararlanmaları tavsiye edilmektedir.

Kaynaklar

- Alhalalsheh, İbrahim. *Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi ile Mukayesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Almandumah. “Dârü’l-Manzûme”. Erişim 11 Ocak 2025. <https://search.mandumah.com/>
- Aydar, Hidayet. “Ürdün Üniversitelerinde Lisansüstü Tefsir Eğitimi ile Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri”. *İslâmî Araştırmalar* XVIII/2 (2005), 193-208.
- Aydın, Yusuf. *Ürdün’de Yükseköğretimde Din Eğitimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- İnce, İrfan. “Sindî, Muhammed Âbid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/246-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Karapınar, Fikret. “Ürdün Üniversitelerinde Hadis Alanında Yapılan Tezler”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (2002), 349-364.
- Koman, Bekir Sıtkı. “Ürdün’de İslam Hukuku Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Tasnifi”. *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 73-93.
- Korkut, Ramazan. “Ürdün Lisansüstü Eğitim Sorunları ve Türkiye Akademik İşbirliği (Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Fıkıh Eğitimi Örneği)”. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* I/2 (2017), 99-117.
- Korkut, Ramazan. “Ürdün Üniversitesi Şeria Fakültesi Lisans Fıkıh Öğretimi”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 32 (2015), 459-480.
- (QS), QS Top Universities. “The University of Jordan - QS World University Rankings”. Erişim 19 Haziran 2025. <https://www.topuniversities.com/universities/university-jordan>
- (UJ), The University of Jordan. “About UJ”. Erişim 08 Ocak 2025. <https://www.ju.edu.jo/Pages/AboutUJ.aspx>
- (UJ), The University of Jordan. “Department of Islamic Jurisprudence and Its Foundation”. Erişim 10 Ocak 2025. https://sharia.ju.edu.jo/Lists/DepartmentOverview/School_DepartmentOverview.aspx?ID=2&DeptName=Islamic%20Jurisprudence%20and%20its%20Foundation
- (UJ), The University of Jordan. “Faculty of Sharia”. Erişim 09 Ocak 2025. <https://sharia.ju.edu.jo/home.aspx>
- (UJ), The University of Jordan. “Mektebetü’l-Câmi’ati’l-Ürdüniyye”. Erişim 11 Ocak 2025. <https://library.ju.edu.jo/theses/default2.aspx>
- (UJ), The University of Jordan. “Postgraduate Programs”. Erişim 10 Ocak 2025. https://sharia.ju.edu.jo/Lists/OurPrograms/School_Postgraduate.aspx
- (UJ), The University of Jordan, Faculty of Jordan. “Macistir el-Fıkıh ve Usûlüh - Hutta Dirâsiyye”. Erişim 10 Ocak 2025. <https://sharia.ju.edu.jo/ar/Arabic/StudyPlans/202024%مأجستير%الفقه%وأصوله.pdf>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.24>

Volume 9/3

2025 p. 430-456

SANAT KÜTÜPHANELERİ DERNEKLERİ VE ART DOCUMENTATION DERGİSİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

ART LIBRARIES ASSOCIATIONS AND BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ART DOCUMENTATION JOURNAL

Neslihan AKA*

Burcu Umut ZAN**

ÖZ

Sanatın oluşumu, tarih öncesi dönemlere kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir ve insanlık tarihinin her evresinde farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Zaman içinde, toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak çeşitli sanat dalları ortaya çıkmış; bu dalların ürünleri olan sanat eserleri de biçimsel ve içeriksel olarak çeşitlenmiştir. Matbaanın icadıyla birlikte, özellikle basılı yayın üretiminde yaşanan artış, sanatla ilgili kitapların sayısında da belirgin bir yükselişe yol açmış; bu durum, sanat koleksiyonlarına yönelik ilginin artmasına katkı sağlamıştır. Sanatla ilgili bilgi kaynaklarının sistematik bir biçimde düzenlenmesi, korunması, erişime sunulması ve araştırmacılar ile sanatseverlere ulaştırılması ihtiyacı ise zamanla ayrı bir uzmanlık alanının doğmasına zemin hazırlamış ve bu bağlamda sanat kütüphaneciliği, kütüphanecilik disiplininin özel bir alanı olarak gelişim göstermiştir. Sanat alanında araştırma yapan kullanıcıların ihtiyaçlarına yönelik sanat odaklı bilgi hizmetlerinin sunulabilmesi, sanat kütüphanelerinin ve sanat kütüphaneciliğinin öneminin anlaşılmasıyla mümkün olmuştur. Bu farkındalık doğrultusunda, farklı ülkelerde çeşitli mesleki dernekler kurulmuş; bu dernekler bünyesinde resmi bültenler ile farklı kategorilerde yayın organları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, sanat alanında araştırma yapan kullanıcılar için sanat kütüphaneciliği ve sanat kütüphane derneklerine ilişkin genel bir çerçeve sunmak ve Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (ARLIS/NA) tarafından yayımlanan, sanat kütüphaneciliği alanında öncü süreli yayınlardan biri olan *Art Documentation* dergisinin bibliyometrik verilerini analiz etmektir. Araştırma sorularının yanıtlanabilmesi amacıyla bibliyometrik yöntem kullanılmıştır. Söz konusu analiz kapsamında, dergi içeriğindeki yayınlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, derginin atıf potansiyelinin ortaya konulması ile

* Kütüphaneci, Fırat Üniversitesi; Doktora öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, E-mail: neslihanaka70@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2689-9563, Elazığ, Türkiye.

** Prof. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Bilgi Yönetimi ve Teknolojisi Anabilim Dalı, E-mail: burcumut@gmail.com , ORCID: 0000-0002-6249-3061, Çankırı, Türkiye.

birlikte entelektüel yapısını oluşturan önde gelen yazarların ve temel konu alanlarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmanın amacı, sanat alanında araştırma yapan kullanıcılar için sanat kütüphaneciliği ve sanat kütüphane derneklerine ilişkin genel bir çerçeve sunmak ve Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (ARLIS/NA) tarafından yayımlanan, sanat kütüphaneciliği alanında öncü süreli yayınlardan biri olan *Art Documentation* dergisinin bibliyometrik verilerini analiz etmektir. Analiz kapsamında, dergi içeriğindeki yayınlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, derginin atıf potansiyelinin ortaya konulması ile birlikte entelektüel yapısını oluşturan önde gelen yazarların ve temel konu alanlarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışma sonucunda, derginin yıllık yayın sayısında belirgin bir dalgalanma olmadığı, ancak atıf sayılarında özellikle 2013 yılından itibaren artış yaşandığı belirlenmiştir. Açık erişim makalelerin daha fazla atıf aldığı gözlemlenmiştir. Dergide yayımlanan çalışmaların anahtar kelimeleri, sanat tarihi, müze, sergi, galeri, mimarlık ve görsel okuryazarlık gibi çeşitli sanat disiplinlerini kapsamakta olup, sanat kütüphaneciliği alanının çok boyutlu yapısını yansıtmaktadır. Elde edilen bulguların, sanat kütüphaneleri kullanıcılarına ve bu alanda araştırma yapacak bilim insanlarına yol gösterici nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sanat Kütüphaneleri, Sanat Kütüphaneciliği, Sanat Kütüphane Dernekleri, Art Documentation, Bibliyometrik Analiz*

ABSTRACT

The formation of art has a deep-rooted history dating back to prehistoric times and has manifested in different forms throughout human history. Over time, various branches of art have emerged in parallel with social, cultural, and technological developments; the artworks, which are products of these branches, have also diversified in form and content. With the invention of the printing press, the increase in printed publication production led to a significant rise in the number of art-related books; this situation contributed to the growing interest in art collections. The need for systematic organization, preservation, and provision of access to art-related information sources, as well as their dissemination to researchers and art enthusiasts, has gradually paved the way for the emergence of a separate field of expertise. In this context, art librarianship has developed as a specialized area within the discipline of library science. The ability to provide art-focused information services tailored to the needs of users conducting research in the field of art has become possible through the recognition of the importance of art libraries and art librarianship. In line with this awareness, various professional associations have been established in different countries; within these associations, official bulletins and publication organs in different categories have emerged. The aim of this study is to provide a general framework on art librarianship and art library associations for users conducting research in the field of art, and to analyse the bibliometric data of the *Art Documentation* journal, which is published by the Art Libraries Society of North America (ARLIS/NA) and is one of the leading periodicals in the field of art librarianship. Bibliometric methods were used to answer the research questions. Within the scope of this analysis, the aim is to examine the relationships between publications in the journal content, reveal the citation potential of the journal, and identify the leading authors and main subject areas that form its intellectual structure. The purpose of this study is to provide a general framework for art librarianship and art library associations for users conducting research in the field of art, and to analyse the bibliometric data of the *Art Documentation* journal, which is published by the Art Libraries Society of North America (ARLIS/NA) and is one of the leading periodicals in the field of art librarianship. The analysis aims to examine the relationships between publications in the journal content, reveal the citation potential of the journal, and

identify the leading authors and main subject areas that form its intellectual structure. The study results indicate that there was no significant fluctuation in the journal's annual publication numbers, but there was an increase in citation counts, especially from 2013 onwards. It was observed that open access articles received more citations. The keywords of the studies published in the journal cover various art disciplines such as art history, museum, exhibition, gallery, architecture, and visual literacy, reflecting the multidimensional nature of the field of art librarianship. It is considered that the findings obtained will be guiding for art library users and researchers in this field.

Keywords: *Art Libraries, Art Librarianship, Art Library Associations, Art Documentation, Bibliometric Analysis*

1.Giriş

Tolstoy’a göre sanat; “İnsanın bir zamanlar yaşamış olduğu duyguyu kendinde canlandırdıktan sonra aynı duyguyu başkalarının da hissedebilmesi için hareket, ses, çizgi, renk veya kelimelerle belirlenen biçimlerle ifade etme ihtiyacından sanat ortaya çıkmıştır” (Sigura, 2014). Ansikolpedik bir bakış açısı ile tanımlamak gerekirse sanat; “başkalarıyla paylaşılabilir estetik nesnelerin, ortamların veya deneyimlerin yaratılmasında beceri veya hayal gücünü kullanan ifade biçimleridir” (Britannica, 2024). İnsanın düşünce ve duygularını bu farklı biçimler ile yansıtmaları farklı sanat eserlerinin ortaya çıkmasına ve sanatın farklı dallara ayrılmasına sebep olmuştur. Sanatın geleneksel kategorileri arasında görsel sanatlar (resim, çizim, vb.), grafik sanatlar (resim, çizim, tasarım ve düz yüzeylerde ifade edilen diğer formlar), plastik sanatlar (heykel, modelleme), dekoratif sanatlar (mine işi, mobilya tasarımı, mozaik vb.), sahne sanatları (tiyatro, dans, müzik), edebiyat (şiir, drama, öykü vb.), müzik (beste olarak) ve mimari (genellikle iç tasarım dâhil) yer almaktadır. Sanat eseri, «Yaratıcılık ve ustalık sonucu ortaya çıkan üstün ve değerli eserlerdir (TDK, 2024).

Matbaanın icadı ve gelişimi ile basılı yayın sayılarındaki yukarı yönlü ivmeye paralel olarak sanat alanı ile ilgili kitaplarda da artış görülmüştür. Sanat alanında artan bilgi kaynakları ile sanat koleksiyonlarına ilgi de artmıştır (Aydınöz, 2019: 63). Artan sanat koleksiyonlarının düzenlenmesi, yönetilmesi ve ilgili kişilere ulaştırılması da bir uzmanlık alanı gerektirmektedir. Bu bağlamda ele alınan uzmanlık alanı “sanat kütüphaneciliği” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanat kütüphaneciliği, “görsel sanatlar, sanat tarihi, mimarlık ve benzeri alanlardaki akademik geçmişleri, kütüphane bilimi ve bilgi yönetimi alanında ileri bir dereceyle birleştiren bir meslektir” (Wayne, 2017). Sanat alanındaki özel kullanıcı gruplarının bilgi ihtiyaçlarının belirlenmesi, karşılanması ve spesifik hizmetler sunulabilmesi için sanat kütüphaneciliği son derece önemli olarak görülmektedir. Sanat dallarına göre farklılık gösteren koleksiyon ve kullanıcılar ele alındığında sanat kütüphanelerini oluşturan bileşenleri; kütüphane koleksiyonu, kütüphane kullanıcıları ve kütüphaneciler (sanat bilgisi uzmanı) olmak üzere üç başlıkta değerlendirmek mümkündür. Sanat kütüphanecilerinin kütüphane ve bilgi bilimi alanı yanı sıra sanat alanında da uzman kişiler olması, sanat kütüphanelerinde daha nitelikli hizmet sunumu ve kullanıcı

memnuniyeti için oldukça önem arz etmektedir. Sanat kütüphanecileri, görsel sanatlar araştırmacılarının, sanat ve tasarım öğretmenlerinin ve öğrencilerinin, küratörlerin, sanata ilgi duyan genel halkın araştırmalarını yapmak, çalışmalarını sürdürmek için ihtiyaç duydukları uzman bilgi ve kaynaklara erişim sağlamalarında yardımcı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Sanat kütüphanecileri mimari ve tasarım, görsel sanatlarla ilgili materyalleri toplar, düzenler ve erişilebilir hale getirir. Sanat kütüphane materyalleri dijital kaynaklar, DVD'ler/videolar, grafik materyaller, slaytlar ve sanatçı kitapları olabileceği gibi daha geleneksel kitaplar ve dergileri de içermektedir. (Art Libraries Society UK & Ireland, 2025b).

Sanat kütüphanecilerinin ve sanat kütüphanelerinin ilgili kurum ve dernekler ile işbirliği yapabilmesi, ilgili alanda konferanslar ve farklı etkinliklerin düzenlenmesi, sanat alanı araştırmacıları ve kütüphanecilerinin bir araya getirilmesi ve fikir alışverişinde bulunulması, mesleki ağın genişletilmesi gibi birçok nedenler ile sanat kütüphane dernekleri kurulmaya başlamış ve resmi bültenleri, dergileri yayın hayatına başlamıştır. Sanat kütüphane dernek üyelerine bakıldığında genellikle farklı kategorilerde sanat ve mimarlık kütüphanecileri, sanatçılar, küratörler, görsel kaynak profesyonelleri, yayıncılar, eğitimciler, kitapçılar ve sanat bilgi yönetimiyle ilgilenen ve sanata ilgi duyan diğer kişiler yer almaktadır. Farklı alanlardan üyeler için dernek web sayfalarında faydalı bilgiler, rehberler yer almaktadır.

Örneğin ARLIS UK & Ireland (Art Libraries Society) web sayfasında “İngiltere ve İrlanda Sanat Kütüphaneleri Listesi” yayınlanmaktadır. Farklı şehirlerdeki üye kütüphaneler ve müzelerin isimleri, adresleri ve web sayfalarının linkleri bu listede yer almaktadır. İlgili listede yer alan bilgiler, sanat alanı araştırmacıları için son derece faydalı bir rehber niteliğindedir. Araştırmacıların gerek fiziksel olarak sanat kütüphane ve müzeleri ziyaret edebilmeleri, gerekse web sayfalarını inceleyerek araştırma yapabilmeleri açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Rehberlerin yanı sıra derneklerin resmi bültenleri, dergileri de hem araştırma yapabilmek için hem de sanat alanı araştırmacılarının yayınlarının dergilerde yer alması ve doğrudan ilgili kişilerce erişilebilir olması açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada sanat kütüphane dernekleri ve resmi bültenleri genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Ayrıca Web of Science veri tabanında indekslenen Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (ARLIS/NA) resmi bülteni olan “Art Documentation” dergisinin bibliyometrik analiz verileri incelenmiştir. Böylece sanat alanı araştırmacıları ve sanat kütüphanecileri için yararlı bilgiler sunulmaktadır.

1.1. Çalışmanın Kapsamı, Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı, sanat kütüphaneciliği alanı ile bu alanda faaliyet gösteren mesleki dernekler hakkında genel bir çerçeve sunmak ve Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (ARLIS/NA) tarafından yayımlanan *Art Documentation* dergisinin bibliyometrik analizini gerçekleştirmektir. Dolayısıyla çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde "Sanat Kütüphaneciliği ve Sanat Kütüphaneleri/Kütüphanecileri

Dernekleri" başlıklı bölüm kapsamında; sanat kütüphanelerinin koleksiyon çeşitliliği, kullanıcı grupları ve sanat kütüphanecilerinin taşıması gereken uzmanlıklar ve yetkinlikleri detaylandırılmaktadır. Ayrıca, sanat kütüphaneciliğinin gelişimine katkı sağlayan önemli ulusal ve uluslararası mesleki dernekleri ve bu derneklerin yayınlarını ve faaliyetlerini tanıtılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü kapsamında, derginin yayınları arasındaki ilişkiler incelenmiş; atıf potansiyeli, öne çıkan yazarlar, kurumlar ve temalar belirlenerek derginin entelektüel yapısı ortaya konulmuştur. Bibliyometrik analiz sürecinde, özellikle anahtar kelime dağılımları, ortak atıf ağları ve yayın eğilimleri üzerinden derginin sanat kütüphaneciliği literatüründeki yeri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların, sanat kütüphaneleri kullanıcıları ile bu alanda yayın yapmayı hedefleyen araştırmacılar için yol gösterici nitelikte olması beklenmektedir. Çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Derginin yayın ve atıf sayısı dağılımı nasıl şekillenmektedir?
2. Araştırma alanının mevcut entelektüel yapısını şekillendiren başlıca ülkeler, yazarlar ve kaynaklar nelerdir?
3. Alanın entelektüel eğilimleri hangi yönlerde gelişmektedir ve benzer çalışmalar hangi tematik kümeler altında sınıflandırılmaktadır?

Bu sorular aracılığıyla, Art Documentation dergisinin yalnızca yayın çıktıları açısından değil, aynı zamanda sanat kütüphaneciliği disiplinine katkı sağlayan yapısal ve kavramsal yönleriyle de kapsamlı biçimde değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

1.2. Sınırlılıklar

Bu kapsamda çalışmaya ait sınırlılıkları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Çalışma, yalnızca Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (ARLIS/NA) tarafından yayımlanan "Art Documentation" dergisinin bibliyometrik verilerini analiz etmekle sınırlıdır.
- Bibliyometrik analiz sürecinde, özellikle anahtar kelime dağılımları, ortak atıf ağları ve yayın eğilimleri üzerinden derginin sanat kütüphaneciliği literatüründeki yeri değerlendirilmiştir.

2.Sanat Kütüphaneciliği ve Sanat Kütüphaneleri/Kütüphanecileri Dernekleri,

2.1.Sanat Kütüphaneleri, Kütüphanecileri ve Kullanıcıları

Sanat Kütüphaneleri, güzel sanatlar, uygulamalı sanatlar, tasarım ve mimarlık da dâhil olmak üzere görsel sanatlara yönelik her türlü metinsel ve görsel belgeleme formatıyla ilgilenen kütüphanelerdir (IFLA Art Libraries Section (ARTLIB), 2025). Yukarıda verilen tanımlamalardan yola çıkarak sanat kütüphanelerine ait koleksiyonların materyal çeşitliliği

açısından oldukça zengin olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Sanat kütüphanelerinde bazı koleksiyonlar araştırma kütüphane koleksiyonları ile benzerlik gösterse de alansal bağlamda daha çok spesifik koleksiyonlar mevcuttur. Kitaplar, süreli yayınlar, referans kaynakları, sanatçı kitapları, efemeralar, sergi katalogları, sergi davetiyeleri, sergi katalog broşürleri, sergi basın bültenleri, afişler, gazete kupürleri, bilet ve broşürler, notalar, müzik aletleri, fotoğraflar ve çeşitli formatlarda görsel materyaller sanat kütüphanelerinin zengin koleksiyonları arasında yer almaktadır (Aydınöz, 2019: 68). Bu koleksiyonun kütüphanelerde bulunma sebebi elbette sanat kütüphanesi kullanıcıları içindir. Kütüphane kullanıcıları, kütüphanede verilen bilgi hizmetlerinden ve kütüphane koleksiyonundan yararlanan kişilerdir (Yılmaz, 2004). Genel olarak sanat kütüphane kullanıcıları da, sanat üretenler/yaratanlar ve sanat ile ilgili kişilerdir (Akt. Lotts, 2020).

Wolfgang M. Freitag’a göre sanat kütüphane kullanıcıları 3 grupta ele alınabilir.

1. grup: (Profesyoneller): Sanat tarihçileri, genel tarihçiler, üniversite öğrencileri (sanat ile ilgili bölüm öğrencileri), müze ilgilileri, sanatçılar ve sanat eğitimcileri,
2. grup: Kolej, sanat okulu ve lise öğrencileri,
3. grup: Koleksiyoncular ve sanat hakkında dergiler, magazinler okuyup daha fazla bilgi almak isteyen kullanıcıları (Akt. Walker, 1978: 172).

Yukarıda sunulan kullanıcı gruplarının dışında özel kullanıcı gruplarının olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin temel kullanıcıların yanı sıra kütüphanelerinin ilişkili olduğu kurumlarda çalışan araştırmacılar ve sanatla farklı bağlantıları olan gruplar (sanat tüccarları, mezat ve müzayede ile ilgilenenler, vb.) sanat kütüphanelerinin ikincil kullanıcıları olarak kabul edilmektedir (Smithsonian Institution, 2007: 5).

Sanat kütüphanelerinde verilen hizmet kalitesinden, kullanıcı memnuniyetine, koleksiyon seçiminden, kaynakların değerlendirilmesine pek çok konuda sanat kütüphanelerini ayakta tutan sanat kütüphanecileridir. Sanat kütüphanecisi (sanat bilgisi uzmanı), görsel sanatlar, tasarım, mimari ve ilgili konulardaki bilgileri düzenleme ve bu bilgilere erişim sağlama konusunda uzman kütüphaneci veya görsel kaynaklar küratörü olarak tanımlanmaktadır (ARLIS/NA, 2017). Sanat kütüphanecisini diğer kütüphanecilerden farklı kılan özelliği, ilgilendikleri materyallerin formatları ve türleridir (Lucker, 2008:163).

Lotts, (2020), yirmi birinci yüzyılda hizmet veren iyi bir sanat kütüphanecisinin pek çok şapkasının olması gerektiğini vurgulayarak sanat kütüphanecilerinin beceri çeşitliğinin geleneksel kütüphanecilerin sorumluluk ve becerilerinin ötesinde olduğunu belirtmektedir. Lotts sanat kütüphanecilerinin özelliklerini tanımlarken; “Koleksiyoncu, küratör, donanım uzmanı, programcı, araştırmacı, sosyal medya yöneticisi, sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, teknoloji uzmanı, yazarlık” terimlerini kullanmakta, ayrıca sanat kütüphanecilerinin bu özellikleri içselleştirebilmesi için sanat yapmasının da önemli olduğu vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle, sanat kütüphanecilerin sanat, mimarlık, tasarım ve diğer ilgili sanat

alanlarında geniş bir konu bilgisine sahip olmaları beklenmektedir. Sanat kütüphanecilerinden beklenen özelliklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir (ARLIS/NA, 2017):

- Önemli sanat akımları ve dönemleri hakkında bilgi sahibi olmak,
- Sanat alanındaki güncel trendleri takip etmek,
- Sanat alanında kullanılan medya, teknik ve malzemeler hakkında temel bilgilere sahip olmak,
- Sanatçılar ve mimarlar tarafından yaygın olarak kullanılan terminolojiye hakim olmak,
- Basılı ve dijital sanat koleksiyonlarını yönetecek, geliştirecek ve iyileştirecek bilgi ve donanımına sahip olmak,
- Sanatla ilgili materyalleri kataloglama yetkinliğine sahip olmak,
- Organizasyon ve yönetim konusunda yetkinliğe sahip olmak,
- Kurumun misyonu ve kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda hizmet politikaları ve programları hazırlama yetkinliğine sahip olmak,
- Sanat kütüphaneleri ile ilgili profesyonel işbirliklerini destekleyecek yetkinliğe sahip olmak,

Lucker (2008:163) sanat kütüphanecilerinin çalışma alanlarına odaklanırken kütüphaneleri; sanat müzesi kütüphaneleri, akademik (üniversite) sanat kütüphaneleri ve sanat okulu kütüphaneleri olmak üzere üç grupta toplamaktadır. Ancak bu çalışma alanları sadece kütüphaneler ile sınırlı değildir. Çağdaş sanat kütüphanecilerinin çalışma alanları; üniversite kütüphaneleri, halk kütüphaneleri, sanat müzeleri ve araştırma enstitüleri, sanat ve mimarlık bölümleri, arşiv depoları, hükümet ajansları ve sanat ve tasarım okulları, mimarlık ve tasarım firmaları gibi alanlar ve bunlarla sınırlı olmayan pek çok alanda çeşitlilik göstermektedir (ARLIS/NA,2017).

2.2. Sanat Kütüphaneleri/Kütüphanecileri Dernekleri

Sanat alanındaki basılı koleksiyonların sayısının ve çeşitliliğinin artması, sanat kütüphanelerinin ve kütüphanecilerinin öneminin fark edilmesine ve bu farkındalığa sahip ülkelerde çeşitli meslek birliklerinin ve örgütlerinin kurulmasına yol açmıştır. Sanat Kütüphaneciliği Örgütlenmesinin zaman çizelgesi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Sanat Kütüphanecileri Organizasyonları Zaman Çizelgesi

Kuruluş Yılı	Sanat Kütüphanecileri Organizasyonları Zaman Çizelgesi
1959	An Art subsection /Association of College and Research Libraries (ACRL)
1969	Art libraries Society of UK & Ireland (ArLis UK & Ireland)
1972	Art Libraries Society of North America (ARLIS/NA)
1975	The Arts Libraries Society of Australia & New Zeland
1977	The Art Libraries Round Table / Federation of Library Assosciations and Institutions (IFLA)
1989	The Japan Art Documentation Society (JADS)
1996	The Art Libraries Society of the Netherlands

Kaynak: Lotts, 2020: 288

Sanat kütüphaneleri dernekleri, sanat kütüphanecilerinin işbirliği, daha iyi iletişim ve fikirler, projeler ve programlar için bir organizasyona ihtiyaç duymaları nedeniyle kurulmuştur. Sanat Kütüphaneciliği organizasyonlarının gelişimine baktığımızda ilk olarak 1940 yılında kurulan Association of College and Research Libraries (ACRL)'nin 15 farklı alt çalışma bölümünden biri olan Kolej ve Araştırma Kütüphaneleri Derneği Sanat Bölümü (ACRL ARTS Section), 1959'da konu uzmanlığı altında kurulmuştur. ACRL ARTS Section, kütüphaneciler ile görsel ve sahne sanatlarında çalışan veya bu alanlarla ilgilenen diğer araştırmacılar arasında öğrenme ve kaynak paylaşımı için bir forum sağlamaktadır. Birçok sanat kütüphanecisi, aynı zamanda Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği, Tiyatro Kütüphanesi Derneği, Müzik Kütüphanesi Derneği gibi diğer mesleki kuruluşlara üyedir. Bölüm üyelerinin ilgisini çekebilecek içerikleri kapsayan sanat haber bülteni (Arts Newsletter), üyelerin ve konferans katılımcılarının şehirlerinde ya da çevre yerlerde sanat ile ilgili mekânları ve sanatsal etkinlikleri bulmalarını kolaylaştıracak sanat rehberi (ArtsGuide) bölüm üyeleri ve ortakları tarafından altı ayda bir hazırlanmakta ve web sayfasında erişime sunulmaktadır. Sanat üyeleri yayımları başlığı altında üyelerin yayımlarından oluşan bibliyografya yer almaktadır (ACRL Arts, 2025).

1969'da Birleşik Krallık ve İrlanda Sanat Kütüphanecileri Derneği (Art libraries Society of UK & Ireland) kuruldu ve Trevor Fawcett tarafından yönetildi. ARLIS/UK & Ireland, sanat kütüphaneleri, kütüphaneciler ve farklı sanat alanları ile ilgili diğer kişi ve kurumları bir araya getiren bir üyelik topluluğudur. ARLIS/UK & Ireland, mesleki hizmet ve etkinlikleri, en iyi uygulamaları duyurmak ve ilgili araştırmacılar ile paylaşmak için farklı etkinlikler, ziyaretler, konferanslar düzenlemektedir. Gerek web üzerinden, gerekse online ve yüz yüze etkinlikler aracılığı ile sanat kütüphaneciliği alanında çalışmalar yürütülmektedir. ARLIS üyeleri ve diğer birçok ilgili paydaşları iletişim kurmak ve iş fırsatlarını paylaşmak için bir JISC Mail listesi kullanmaktadır. ARLIS Güney Batı, kataloglama ve sınıflama, konferans çalışma grubu, mesleki gelişim komitesi gibi farklı kategorilerde alt çalışma grupları ile grupların amacına uygun etkinlikler ve konferanslar

düzenlenmektedir “İngiltere ve İrlanda Sanat Kütüphaneleri Listesi” (<https://arlis.net/wp-content/uploads/2024/07/ARLIS-List-of-Libraries-by-region.pdf>) arlis.net web sayfası üzerinden yayınlanmaktadır. Farklı şehirlerdeki üye kütüphaneler ve müzelerin isimleri, adresleri ve web sayfalarının linkleri bu listede yer almaktadır. İlgili listede yer alan bilgiler, sanat alanı araştırmacıları için son derece faydalı bir rehber niteliğindedir (Art Libraries Society UK & Ireland, 2025a). Art libraries Society of UK & Ireland resmi bülteni olan Art Libraries Journal (ALJ), Cambridge University Press (CUP) tarafından Art Libraries Society (ARLIS) UK & Ireland adına üç ayda bir yayınlanmaktadır. 1976 yılında ilk sayısından günümüze kadar olan içerikler Cambridge Core aracılığıyla çevrimiçi olarak araştırmacılara sunulmaktadır. (Art Libraries Journal (ALJ), 2025).

1972’de Kuzey Amerika Sanat Kütüphanecileri Derneği ((Art Libraries Society of North America) (ARLIS/NA)) Judith Hoffberg'in girişimiyle kuruldu. 1969 yılında kurulan Birleşik Krallık ve İrlanda'da kurulan Sanat Kütüphaneleri Topluluğundan (ARLIS UK & Ireland: the Art Libraries Society) esinlenilmiştir. Yaklaşık 1.500 kişiden oluşan mimarlık ve sanat kütüphanecileri, görsel kaynak profesyonelleri, sanatçılar, küratörler, eğitimciler, yayıncılar ve görsel sanatlarla ilgilenen diğer kişiler bu topluluğun üyelerini oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere sadece sanat kütüphanecilerinin değil, çok farklı kesimlerin de üye olduğu dernek, geniş bir yelpazede programlar ve hizmetler sunmaktadır. Ayrıca bilginin paylaşımı ve yayılması, üyelerin ilgisini çeken konuların tartışılmasına yönelik elektronik bir forumu (ARLIS-L) vardır. Dernek üyeleri aynı zamanda ürettikleri makale ve kitaplar aracılığı ile sanat alanında literatüre katkıda bulunurlar. Genellikle bu literatür katkıları “ARLIS/NA Yayınları” aracılığı ile sağlanmaktadır. ARLIS/NA yayınları şu şekildedir:

- Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America
- ARLIS/NA Reviews
- Digital Art History Directory
- Multimedia & Technology Reviews
- ARLIS/NA Research & Reports
- Notable Graphic Novels Review
- Proposals & Guidelines
- Library Exhibitions Review (ARLIS/NA, 2023).

“Art Documentation” dergisi Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (Art Libraries Society of North America (ARLIS/NA))’nin 1982 yılından bu yana resmi bülteni olarak yayımlanmaktadır. 1996 yılından bu yana yılda iki kez ((ilkbahar (Mayıs) ve sonbahar (Ekim)) yayımlanan “Art Documentation”, University of Chicago Press tarafından yayınlanmaktadır. Dergi, sanat eleştirisi, sanat tarihi, arkeoloji, mimarlık tarihi ve benzeri alanlarda çalışan kütüphanecilerin ilgi duyduğu konuları ele alan hakemli bir dergidir. (Art Documentation, 2024).

1975'te Avustralya ve Yeni Zelanda Sanat Kütüphaneleri Derneği (Arts Libraries Society of Australia & New Zealand (Arlis/ANZ)) kuruldu. Arlis/ANZ, Yükseköğretim ve eğitim kurumları, kamu kütüphaneleri, müzeler, sanat galerileri ve diğer sanat organizasyonlarındaki sanat alanı çalışanları arasında iş birliği ve bilgi paylaşımı yapmaktadır. Üyeler arasında farklı kategorilerde sanat ve mimarlık kütüphanecileri, sanatçılar, küratörler, görsel kaynak profesyonelleri, yayıncılar, eğitimciler, kitapçılar ve sanat bilgi yönetimiyle ilgilenen ve sanata ilgi duyan diğer kişiler yer almaktadır. Arlis/ANZ tarafından, sanat kütüphanecileri topluluğu ve sanat alanı araştırmacılarını bir araya getiren iki yılda bir konferanslar düzenlenmektedir. Bireysel ve kurumsal olarak üyelik yapılabilir (Arts Libraries Society of Australia & New Zealand (Arlis/ANZ), 2025)

1977'de Uluslararası Kütüphaneler Dernekleri Federasyonu ((International Federation of Library Associations and Institutions) (IFLA)) aracılığıyla Sanat Kütüphaneleri Bölümü (Art Libraries Section (ARTLIB)) kuruldu. 1927 yılında kurulan ve 150 ülkeden üyeye sahip olan IFLA, gönüllü uzmanlardan oluşan yaklaşık 90 farklı alt çalışma grubu ile faaliyetler yürütmektedir (IFLA, 2025). Bu alt çalışma gruplarından biri de Sanat Kütüphaneleri Bölümüdür (Art Libraries Section (ARTLIB)). ARTLIB, güzel sanatlar, tasarım ve mimarlık, uygulamalı sanatlar da dahil olmak üzere görsel sanatlar için bütün formatlarda metinsel ve görsel dokümantasyonla ilgilenen kütüphaneleri ve kuruluşları temsil etmektedir. ARTLIB, sanat kütüphaneleri, müze kütüphaneleri, bağımsız araştırma kütüphaneleri, hükümet daireleri ve kurumları, eğitim kurumlarına bağlı sanat kütüphaneleri, kolej, halk ve üniversite kütüphaneleri bünyesindeki sanat bölümleri, kültür merkezlerindeki kütüphaneler ve diğer sanat bilgisi koleksiyonlarının kullanıcıları için bu konularla ilgili bilgilere erişim sağlamayı ve sanat alanı etkinlikleri yapmayı amaçlamaktadır (IFLA Art Libraries Section (ARTLIB), 2025).

1989'da Japonya Sanat Dokümantasyon Derneği ((Japan Art Documentation Society)(JADS)) kuruldu. Kütüphaneler ve müzeler gibi geleneksel çerçevelerin sınırlarını aşan, meslekler arası bir çalışma grubu olarak tanımlanabilen JADS, kütüphaneciler, sanat tarihi öğrencileri, küratörler, bilgisayar uzmanları, medya temsilcileri vb. dâhil olmak üzere yaklaşık 300 üyeye ve Japan Art Documentation Society Haber Bülteni (üç ayda bir), Japan Art Documentation Society Bülteni (yıllık) ve Üyeler Rehberi dâhil olmak üzere yayınlara sahiptir. JADS, yıllık konferanslar ve toplantılar düzenlemekte ve web sayfası üzerinden ilgili bilgilere erişim sağlanmaktadır. JADS kapsamında Müze Kütüphaneleri (Museum Libraries), Dijital Arşiv Salonu (Digital Archive Salon) ve JADS Arşivleri ve Arşiv Yöntemleri (JADS Archives and Archival Methods) olmak üzere üç özel ilgi grubu (Special Interests Group)(SIG) bulunmaktadır. Üyeler temel ilgi alanlarına göre Özel İlgi Grubu (SIG) çalışmaları yapmaktadır. JADS'ın resmi bülteni "The Bulletin of Japan Art Documentation Society"dır. Üç ayda bir yayınlanan bültenin ilk sayısından (1992) bu yana önceki çıkan sayıları J-STAGE (Japonya Bilim ve Teknoloji Ajansı tarafından yönetilen bir e-Dergi platformu) aracılığıyla açık erişim olarak sunulmaktadır (Japan Art Documentation Society (JADS), 2025).

3. Yöntem

Bu çalışmada mevcut araştırma sorularının yanıtlanabilmesi için bibliyometrik yöntem kullanılmıştır. Bibliyometri; bir disiplinin doğası ve gelişiminin gidişatına dair süreçleri izleyebilmek için ilgili bibliyografik verinin çeşitli yönlerden sayımı ve analizinin yapılması işlemi olarak tanımlanmaktadır (Pritchard, 1969: 348-349; Block & Fisch, 2020:308). Bibliyometrik analiz, büyük hacimli verileri analiz etmek için kullanılan doğru bir yöntemdir. Dolayısıyla bir biyometrik yöntem disiplinler arası araştırma alanlarından biri olarak gelişim kaydetmiştir (Glanzel, 2003: 5). Bu çalışmada tanımlayıcı ve değerlendirici bibliyometrik analizler ile; Art Documentation dergisi yayınları arasındaki ilişkiler belirlenerek, mevcut desenlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda dergide yer alan yayınların dağılımı, yönelimi ve ilişkisel yapısı analiz edilmiştir.

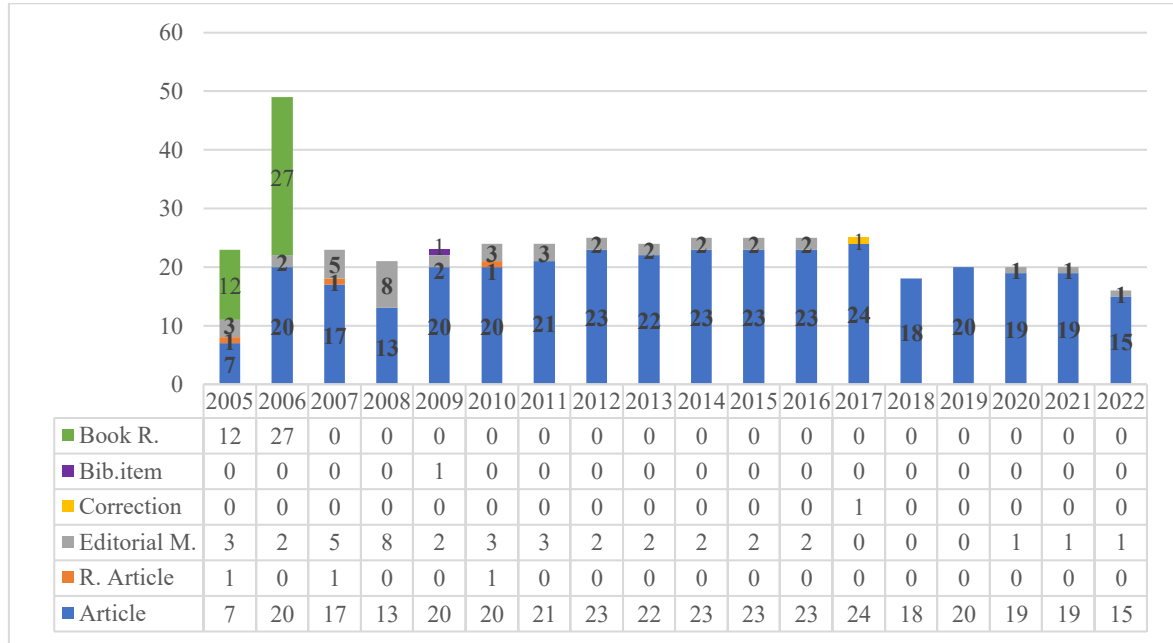
Bibliyometrik analizler farklı disiplinler ve/veya alt disiplinler içerisinde konu bazında yapılabileceği gibi (Farooq, vd. 2021; Merigó ve Yang, 2017), kurum, kuruluş veya coğrafi bölgeler içerisindeki bilimsel çıktıları değerlendirmek için de yapılabilir (Bonilla, Merigó ve Torres-Abad, 2015; Dzikowski, 2018). Bibliyometrik analizler için kullanıla gelen bir diğer çalışma alanı da dergilerin derinlemesine bibliyometrik analizleridir. Dergi bazında yapılan bibliyometrik çalışmalar incelendiğinde farklı disiplinlerden birçok çalışmayı görebilmekteyiz (Corrales, Reyes ve Fornaris, 2016; Gaviria- Marin, Merigo ve Popa, 2018; Donthu, Kumar ve Pattnaik, 2020; Abdi, Idris, Alguliyev ve Aliguliyev, 2018; Martínez-López, Merigó, Valenzuela-Fernández, & Nicolás, 2018; Yu, Xu, & Antuchevičienė, 2019; Farrukh, Meng, Raza, & Tahir, 2020). Bibliyometrik analizler, belirli bir yılda yayınlanan makale sayısını, yazar sayısını, işbirliği sayısını belirlemek gibi tanımlayıcı olabileceği gibi, bir makalenin sonraki araştırmaları nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla değerlendirici de olabilir. Değerlendirici bibliyometrik analizler, bilimsel yayınların bibliyografyalarının matematiksel yöntemler kullanılarak değerlendirilmesine dayanır. Atıf analizi olarak adlandırılan bu yöntemler, atıfların sıklığını ve örüntülerini ortaya koyarak bir makalenin zaman içinde kendisinden sonra üretilen makaleleri nasıl etkilediğinin tanımlanmasını sağlar (McBurney ve Novak, 2002). Değerlendirici nitelikteki bibliyometrik analizlerde, özellikle ortak atıf (co-citation) ve bibliyografik eşleştirme (bibliographic coupling) yöntemleri aracılığıyla yayınların referans listeleri üzerinden ilişkisel değerlendirmelerin yapılması beklenmektedir (Gaviria-Marin, Merigó ve Popa, 2018; Martínez-López, Merigó, Valenzuela-Fernández ve Nicolás, 2018). Bununla birlikte, literatürde, dergilere yönelik gerçekleştirilen bibliyometrik analizlerin büyük ölçüde tanımlayıcı nitelikte olduğu dikkat çekmektedir (Fu ve Ho, 2015; Abdi, Idris, Alguliyev ve Aliguliyev, 2018).

Bu bağlamda, benzer bir yaklaşımla yürütülen bu çalışma da sanat kütüphaneciliği alanında öncü bir yayın olan Art Documentation dergisinin değerlendirme odaklı bibliyometrik analizini sunmakta ve alanın entelektüel yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.1. Veri Toplama

Bu çalışmada bibliyometrik yöntemler kullanılarak Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America, dergisinin analizi yapılmıştır. Veriler 10.01.2024 tarihinde indirilmiştir. Derginin Web of Science veri tabanında ESCI’da indekslenen 2005-2022 yılları arası sayıları üzerinde işlem yapılmıştır. 10.01.2024 tarihi itibarıyla Art Documentation dergisinin toplam 427 adet yayın ile Web of Science ESCI indeksinde taranmakta olduğu tespit edilmiştir. 427 adet yayının yıllara göre dağılımı ile yayın türüne ait çeşitliliği incelenmiştir. İlgili detaylar Tablo 2’de sunulmaktadır. Tablo 2’de görüldüğü üzere Art Documentation dergisinin 2005 yılı sayısından itibaren ESCI veri tabanında toplam 427 adet yayın ile indekslenmekte olduğu görülmektedir. Verilerin ESCI’da indirilmiş olduğu tarih itibarıyla henüz 2023 ve 2024 yılı yayınına rastlanmamaktadır. Art Documentation dergisinin dokümanları incelendiğinde article dışında review article, book review, editorail material, bibliographic item ve correction gibi farklı doküman türlerinin olduğu dikkat çekmektedir. Dergide sadece 2005 ve 2006 yıllarında sırayla 12 ve 27 adet book review (kitap incelemesi)’e yer verildiği, 2009 yılında bir bibliographic material (bibliyografik öge) ve 2017 yılında bir correction (düzeltme) yayınlandığı görülmektedir. Ayrıca hemen her sayıda (2017, 2018 ve 2019 sayıları hariç olmak üzere) editorial materialin varlığı görülmektedir. Art Documentation dergisinin yayın türünün %80’ni makaleler oluşturmaktadır. Derginin yıllık makale sayısı incelendiğinde bu sayının maksimum 24 (2017 yılı), minimum 7 olduğu (2005 yılı) anlaşılmaktadır. 2005 yılından 2022 yılı sonuna kadar yayınlanan makale sayısı 344, review article (derleme makale) sayısı ise 3 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada yayın türleri arasında yer alan 347 araştırma makalesi üzerinde betimsel ve değerlendirici bibliyometrik analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Yayın Türleri ve Yıllara Göre Dağılımları

3.2. Verilerin Düzenlenmesi ve Analizi

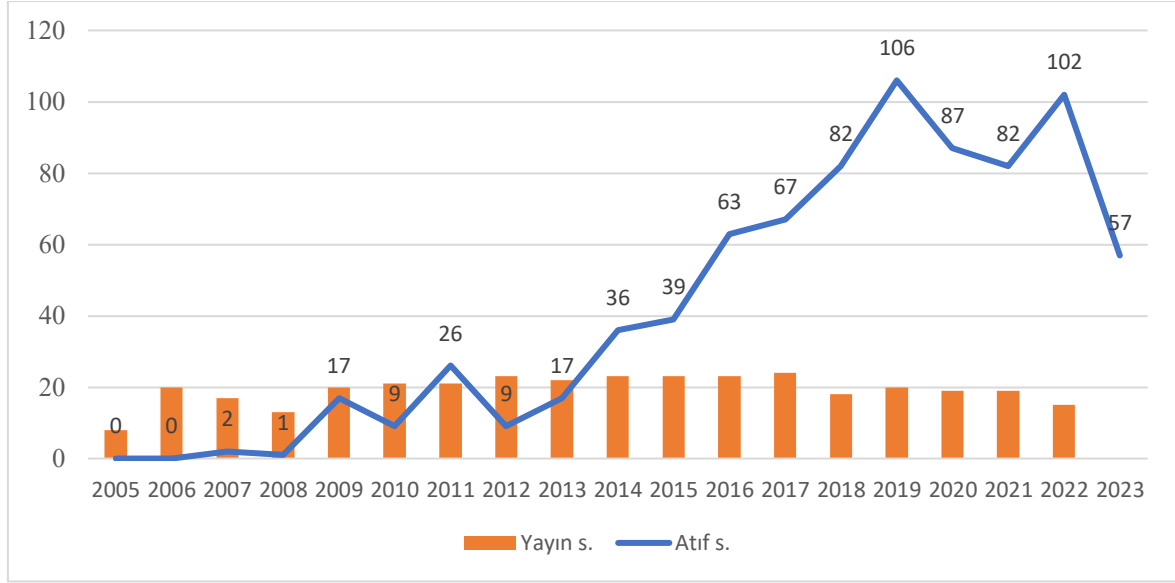
Bu araştırma yapılırken yayın türü olarak “article (makale)” ve “review article (derleme makalesi)” seçilmiştir. Böylece yayın türü article ve review article olan, 2005 ile 2022 yılları arasında indekslenen toplam 347 yayın üzerinden Art Documentation dergisinin bibliyometrik analizleri yapılmıştır. “txt” formatında indirilen yayınlar MS Excell programında düzenlenmiş, gerekli görüldüğü durumlarda grafik ve tablolara dönüştürülerek tanımlayıcı bibliyometrik (yayın yılı, yazar, yazarın bağlı olduğu ülke, kurum-kuruluş, yayın sayısı, atıf sayısı, açık erişim yayınlar vb.) analizler yapılmıştır.

Ayrıca araştırmaya temel olan veriler WoS veritabanından, “Plain text” formatında, tam kayıt ve referans kayıtları ile birlikte indirilmiştir. Derlenen veriler üzerinden anahtar kelime analizi, bibliyografik eşleştirme ve ortak atıf gibi değerlendirici bibliyometrik analizleri yapılmıştır. Bibliyometrik verilerin haritalar yolu ile görselleştirilmesi analiz sonuçlarının değerlendirilmesini kolaylaştırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamız kapsamında elde edilen analiz sonuçları görselleştirilmiştir. Verilerin görselleştirilmesinde ve analiz edilmesinde Vosviewer (versiyon 1.6.20) programı kullanılmıştır. Değerlendirici bibliyometrik analizler yapılmadan önce bu analizlere esas olan 347 yayına ait 6635 adet kaynakça girişi; yazar isimleri ve kaynak başlıkları temel alınarak tek biçimli hale gelecek şekilde düzenlenmiş ve veriler (hatalı ve/veya farklı girişler) temizlenmiştir. Analizler temizlenen veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4.Bulgular

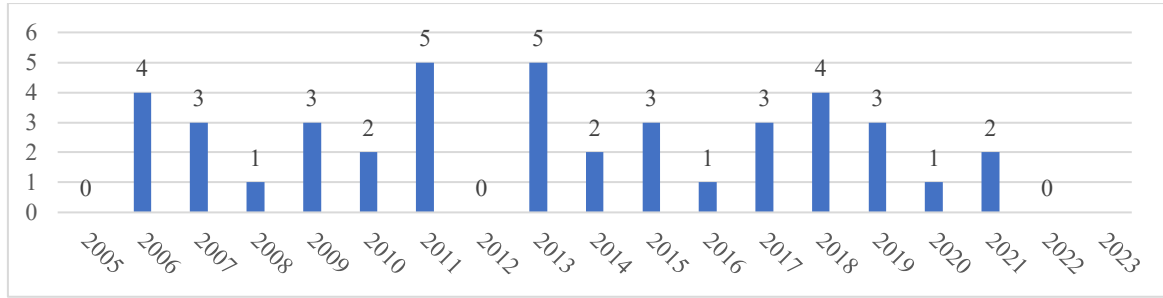
4.1.Yayın ve Atıf Eğilimleri

2005 ile 2022 yılları arasında ESCI veri tabanında indekslenen 347 adet makale çalışması incelendiğinde, elde edilen toplam atıf sayısının 802 olduğu belirlenmiştir. Şekil 1’de yayınların yıllara göre dağılımı ve alınan atıf sayıları detaylı olarak verilmektedir. Şekil 1 yıl bazında incelendiğinde, derginin yıllık minimum makale sayısının 2005 yılına ait olduğu (7 makale), maksimum makale sayısının 2017 yılına ait olduğu (24 makale) tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde; 2005 yılından 2023 yılına derginin yıllık yayın sayısında radikal bir değişim olmadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca dergiye gelen atıf sayılarının ivmesinin 2013 yılından sonra artış içine girdiği açıkça gözlemlenmektedir.

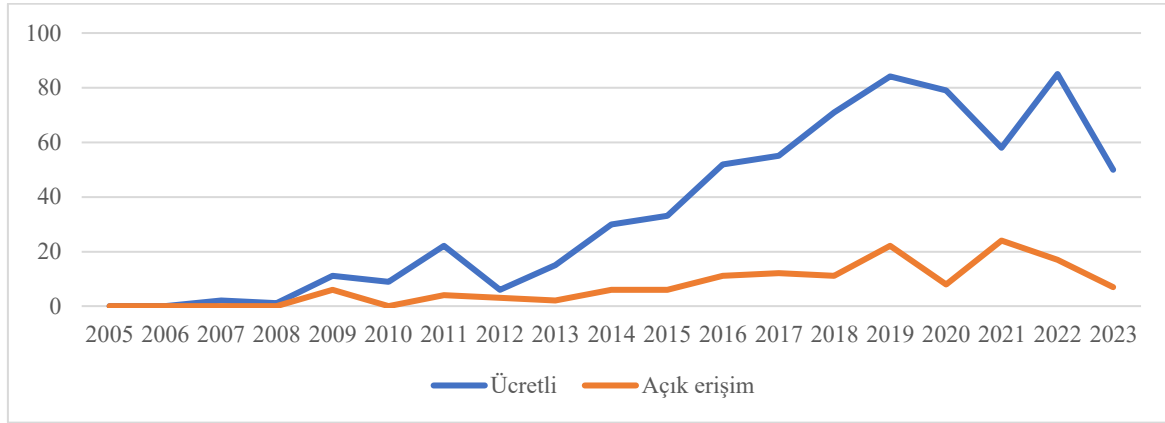
Şekil 1: Toplam Yayın ve Atıf Sayıları

Derginin 2005-2022 yılları arasında toplam makale sayı 347 olarak belirtilmişti. Ancak, Art Documentation dergisi içinde 42 adet makalenin açık erişimli olduğu kalan 305 adet makaleye ise abonelik usulü erişim sağlandığı tespit edilmiştir. Bu durumun yayınların atıf alma davranışında potansiyel farklılıklara sebep olabileceği düşünülmektedir. Şekil 2’de yıl bazında yayınlanan açık erişimli makalelere yer verilmiştir. Şekil 2 incelendiğinde bazı yıllarda (2005, 2012, 2022) açık erişimli makalelerin hiç yayınlanmamış olduğu görülmektedir. Yıl bazında değerlendirildiğinde makalelerin açık erişim oranı 2011 ve 2013 yılında %22 ile en yüksek seviyeye ulaşmış olduğu tespit edilmiştir. Açık erişimli dergilerin ilgili dönem içinde tüm makalelere oranı %12 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: Açık Erişimde Olan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Açık erişim makalelerin görünürlüğünün çok olmasına bağlı olarak atıf alma davranışının farklı olabileceği kabul edilerek, atıf alma sayıları açık erişimli makaleler ve kapalı makaleler için ayrı olarak hesaplanmıştır. Şekil 3’te yıllara göre açık erişimli makalelerin ve kapalı makalelerin atıf sayıları sunulmaktadır. Açık erişimli 42 adet makalenin aldığı toplam atıf 139 olarak, geri kalan 305 adet kapalı makalenin aldığı toplam atıf 663 olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3: Kapalı ve Açık Erişim Makalelerin Atıf Dağılımları

Açık erişim olarak yayınlanan makaleler ve kapalı makaleler arasındaki atıf oranları hesaplanarak Tablo 3’de sunulmuştur. Tablo 3 incelendiğinde 42 adet açık erişim makalenin aldığı atıf sayısı 139, buna bağlı olarak makale başına düşen atıf sayısının 3,31 olarak hesaplandığı görülmektedir. Buna karşın 305 adet kapalı makalenin toplam 663 atıf olduğu, makale başına düşen atıf sayısının 2,17 olduğu tespit edilmiştir. Dergi genel olarak değerlendirildiğinde yayın başına düşen atıf sayısının 2,31 olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Yayın Başına Düşen Atıf Sayısı

	Toplam Yayın	Toplam Atıf	Makale Başına Düşen Atıf Sayısı
Açık Erişim	42	139	3,31
Ücretli	305	663	2,17
Genel	347	802	2,31

4.2. Dergiye Katkı Veren Yazarlar

Dergiye katkı veren yazarlar iki farklı kategoride değerlendirilmiştir. İlk kategoride yazarlar yayın sayısına göre, ikinci kategoride aldıkları atıf sayısına göre azalan şekilde Tablo 4’te sıralanmıştır. Tablo 4a ve 4b olmak üzere iki bölümde oluşturulmuştur. Tablo 4a bölümünde yazarlar yayın sayısına göre, Tablo 4b bölümünde atıf sayısına göre listelenmiştir. Dergiye yayın ve atıf sayısı bakımından tüm katkıların USA da bulunan kurumlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Dergide bir yazarın maksimum 4 makalesi olduğu belirlenmiştir. Dergide dört makale yayınlayan ilk üç yazar sırasıyla Long Islan University’den Thomas S. E. (17 atıf), New Jersey Instution’den Gervits, M. (9 atıf) ve Texas Tech University Library’den Veeder, H. B.’dir (3 atıf). Yaptıkları yayınlar üzerinden aldıkları atıflara göre yapılan yazar sıralamasına bakıldığında; Florida State University’den Brady, J. E.’nin yayın başına toplam atıf sayısının 21 olduğu, Drexel Univ ve Wayne State University lerinde çalışan Beaudoin, J. E.’nin yayın başına toplam atıf sayısının 13,33

olduğu, Yale University'den Bennet H.'nin yayın başına toplam atıf sayısının 11,5 olduğu görülmektedir.

Tablo 4a, 4b: Yayın ve Atıf Sayısına Göre Dergiye Katkı Veren İlk 10 Yazar

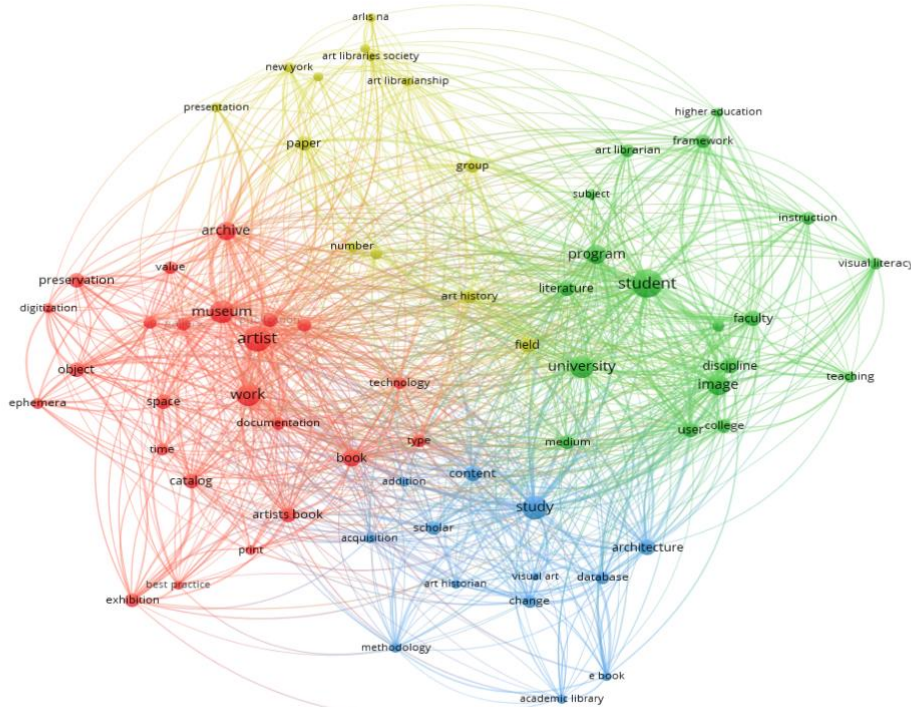
Yazar	Kurum	Ülke	Toplam yayın (TY)	Toplam Atıf (TA)	TA/TY
Thomas, S. E.	Long Island Univ	USA	4	17	4,25
Gervits, M.	New Jersey Inst	USA	4	9	2,25
Veeder, H. B.	Texas Tech Univ Lib	USA	4	3	0,75
Beaudoin, J.	Drexel Univ/ Wayne State Univ	USA	3	40	13,33
Beene, S.	Univ New Mexico	USA	3	11	3,67
Orcutt, R.	Univ Buffalo	USA	3	8	2,67
White, T.	Pratt Inst Lib/ Maryland Inst	USA	3	6	2,00
Powers, A.	Univ S Florida	USA	3	3	1,00
Copper, C.	Univ Toronto/ Woodbury Univ/ Virginia Tech	Canada USA USA	3	2	0,67
Mathews, E.	Univ Illinois/ Indiana Univ	USA USA	3	2	0,67

Yazar	Kurum	Ülke	Toplam yayın	Toplam Atıf	TA/TY
Beaudoin, J.	Drexel Univ/ Wayne State Univ	USA	3	40	13,33
Bennet, H.	Yale Univ	USA	2	23	11,5
Brady, J. E.	Florida State Univ	USA	1	21	21
Thomas, S. E.	Long Island Univ	USA	4	17	4,25
Harpring, P	Getty Res Inst.	USA	1	16	16
Garcia, L.	Illinois Univ	USA	2	14	7
Evans, S.	Museum Modern Art Lib	USA	2	13	6,5
Labatte, J.	Illinois Univ	USA	1	13	13
Ravas, T.	Univ Montana	USA	2	12	6
Robinson, S. M.	Denison Univ	USA	2	12	6

4.3. Anahtar Kelimelerin Bibliyometrik Analizi

Araştırma makalesinde sunulan ana konuları veya fikirleri temsil eden, bir başka ifade ile içeriğin hızlı bir şekilde tanımlanmasına olanak sağlayan özet ve anahtar kelimelerin, makalelerin görünürlüğü ve keşfedilebilirliği açısından önemi şüphesizdir. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında 347 adet makale özet kısımları ile yazarların tanımladıkları anahtar kelimeler açısından analiz edilmiş ve Şekil 4'te sunulmuştur. Şekil 4 üzerinde görülen her bir düğüm kullanılan anahtar kelimeyi ifade etmektedir. Düğümlerin büyüklükleri bu anahtar kelimelerin ortak olarak kullanılma sıklığına işaret etmektedir. VOSviewer varsayılan olarak bir ağdaki düğümleri kümelerle de atar. Küme, birbiriyle yakından ilişkili düğümlerden oluşan bir kümedir. Düğümleri temsil eden farklı renkler,

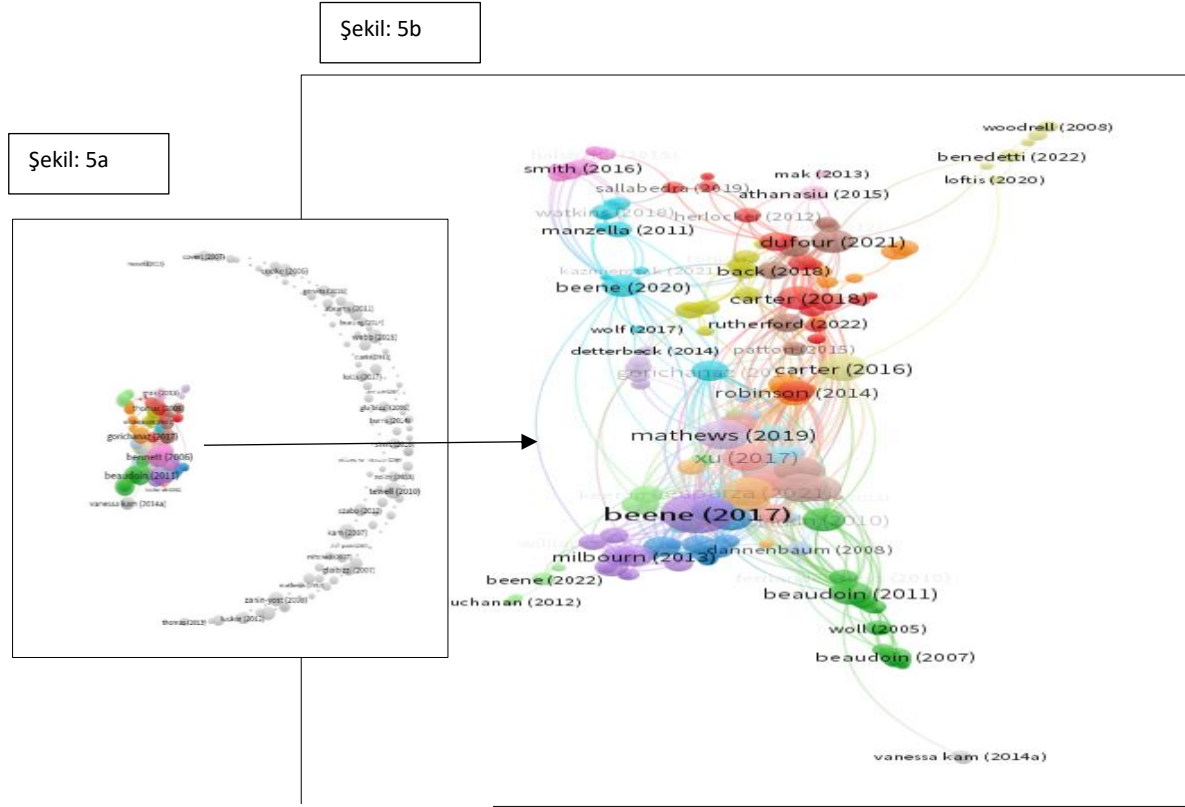
benzer kullanılan terim grupları arasındaki ilişki kümelerini işaret etmektedir. Düğümleri birbirine bağlayan eğriler, anahtar kelimelerin aynı yayında birlikte kullanımlarını ifade etmektedir. Art Documentation dergisinde yayınlanan makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin bibliyometrik analizi sonucunda, kırmızı, yeşil, sarı ve mavi renkli olmak üzere dört farklı kümenin olduğu dikkat çekmektedir. Kırmızı renkli kümede; arşivcilik, sanatçı, sanatçı kitabı, iyi uygulama, vaka çalışması, katalog, dijitalleştirme, efemera, sergi, belge, galeri, müze, nesne, koruma, teknoloji, değer ve eser gibi (archive, artist, artists book, best practice, case study, catalog, digitization, ephemera, exhibition, document, gallery, museum, object, preservation, digitization, technology, value, work) kavramları içeren geniş bir yelpazeyi temsil etmektedir. Yeşil ile simgelenen ikinci büyük kümede; uygulama, üniversite, disiplin, fakülte, yükseköğretim, literatür, öğrenci, öğretim ve görsel okuryazarlık gibi (application, college, discipline, faculty, higher education, literatüre, student, teaching, university, visual literacy) eğitim odaklı anahtar kelimeleri içermektedir. Mavi ile renklendirilen üçüncü kümede sıklıkla tekrar edilen kelimeler arasında; akademik kütüphane, satın alma, mimari, sanat tarihçisi, içerik, veri tabanı ve e-kitap (academic library, acquisition, architecture, art historian, content, database, e_book) gibi terimler yoğunlaşmaktadır. Sarı ile simgelenen dördüncü kümede sıklıkla kullanılan kelimeler arasında; Arlis/NA, sanat tarihi, sanat kütüphaneciliği, sanat kütüphaneleri topluluğu, Kuzey Amerika, New York, sunum ve revizyon (Arlis/NA, art history, art librarianship, art libraries society ve North America, New York, presentation, revision) gibi terimleri barındırmaktadır.

Şekil 4: Anahtar Kelimelerin Bibliyometrik Analizi

4.4. Yazarlara Göre Bibliyografik Eşleşme Analizi

Referans listelerinde bir ya da daha fazla ortak kaynağa atıf gönderdiği tespit edilen dokümanlar bibliyografik eşleşmiş dokümanlar olarak nitelendirilmektedir (Kessler, 1963). Başka bir ifade ile bibliyografik eşleşme; farklı iki kaynaktan aynı yayına atıf yapan dokümanlar olarak tanımlanmaktadır (Rehn, Gornitzki, Larsson ve Wadskog, 2014, s.7). Dolayısıyla bibliyografik eşleşmesi kuvvetli olan yayın gruplarının içerik olarak benzer noktalara işaret ettiği söylenebilir. Bu nedenle bibliyografik eşleşme haritalarındaki kümeler içerik ve alan hakkında bilgi verebilir niteliktedir. Bu başlık altında Art Documentation dergisinde yayınlanan 347 adet yayının referans listeleri kontrol edilerek bibliyografik olarak eşleşen, başka bir ifade ile referans listeleri birbirine benzeyen yayınların varlığı analiz edilmiş ve Şekil 5'te sunulmuştur. Şekil 5'te sunulan bibliyografik eşleşme doküman bazında yapılan bibliyografik eşleşmedir. 347 yayından 142'si bibliyografik olarak eşleşme dışı kalmaktadır, bu yayınların diğer yayınlar ile hiçbir bağlantısı kurulamamıştır. 142 adet yayın gri ile renklendirilmiş olarak Şekil 5a'da görülmektedir. Diğer 205 adet yayının birbirleri ile bağlantısı ve oluşan kümelerin daha net görüntülenebilmesi için büyütülerek Şekil 5b içinde verilmiştir. Şekil içerisinde yer alan tüm yayınlar, ilk yazarın ismi ve yayının yılı ile temsil edilmektedir. 205 adet yayının 21 farklı küme oluşturduğu görülmektedir. Bağlantı kuvveti en yüksek olan yayın Beene'nin 2017 tarihli yayınıdır. Bu yayına ait toplam 8 atıf bulunmaktadır. Yayının 49 farklı yayın ile içerik bağlantısı görülmektedir ve yayının toplam bağlantı gücü (total link strength) 114 olarak tespit edilmiştir.

Şekil 5a-5b:Doküman Bibliyografik Eşleşme

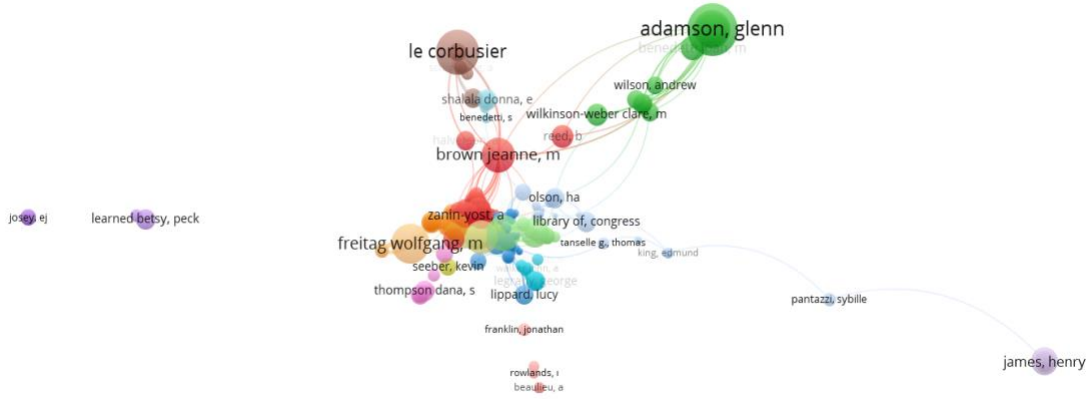
Art Documentation Dergisine ait bibliyografik eşleşmesi olan 205 yayına ait 21 farklı küme oluşmaktadır. Tablo 5'te, Sekil 5a-5b gösteriminde sunulan kümelere ait nicel veriler (kümelerin kapsadığı yayın sayıları, bağlantı sayıları, kümedeki öncü yayınlar, kümeye ait bağlantı sayıları ve kümeye ait toplam bağlantı kuvveti) sunulmaktadır. Tablo 5'te 21 küme (Cluster) içerisinde sadece toplam bağlantı gücü yüksek olan kümelere yer verilmiştir. Bağlantı gücü, bilimsel araştırmalarda yazarların birlikte çalışma sıklığını ve iş birliği düzeyini ölçen bir kavramdır. Bağlantılar özelliği ve toplam bağlantı gücü özelliği olarak adlandırılan iki standart ağırlık özelliği vardır. Belirli bir öge için bağlantılar (links) ve toplam bağlantı gücü (total link strenght) nitelikleri, sırasıyla bir ögenin diğer ögelerle olan bağlantı sayısını ve bir ögenin diğer ögelerle olan bağlantılarının toplam gücünü gösterir. Toplam bağlantı gücü özelliği, belirli bir araştırmacının diğer araştırmacılarla olan ortak yazarlık bağlantılarının toplam gücünü gösterir. Küme 5 en yüksek bağlantı gücüne sahiptir. Bu kümede toplam 117 bağlantı ve 216 toplam bağlantı gücü gözlemlenmiştir. Bu kümenin yazarları Beene (2017), Milbourn (2013), Thompson (2020), Ravas (2012), Williams (2019) ve Brooks'tur (2020). Bağlantı gücü yüksek kümelerde (küme 1, küme 5, küme 2 ve küme 10) bulunan çalışmaların odak noktalarını şu şekilde özetleyebiliriz: Küme 1 kapsamına dahil olan makaleler daha çok; sanat kütüphaneciliği alanındaki özel materyalleri tanımlama, edinme ve kullanıcı erişimine sunma çabasıdır. Bu amaçla ilgili çalışmalarda, mesleki standartların, yeni teknolojilerin ve farklı koleksiyon geliştirme yöntemlerinin ele alındığı görülmektedir. Küme 5 kapsamına dahil olan makalelerin ortak noktaları, tüm metinlerin görsel okuryazarlık kavramına odaklanması ve bu konunun yükseköğrenim ortamında, özellikle de sanat ve mimarlık gibi disiplinlerde nasıl öğretileceği, uygulanacağı ve araştırılacağı üzerine yoğunlaşmasıdır. Bu kümeye dahil olan makalelerin, görsel okuryazarlığın önemini vurgulayarak, kütüphanecilerin bu alandaki rollerini ve profesyonel standartları ders tasarımlarına entegre etme yollarını araştırdığı görülmektedir. Küme 2 kapsamına dahil olan makalelerin; sanat alanındaki kullanıcıların bilgi arama davranışları ve ihtiyaçları üzerine odaklandığı dikkat çekmektedir. Bu makale kümesinin, sanat tarihçileri, sanatçılar, müze eğitimcileri ve diğer profesyonel gruplar gibi sanat alanındaki kullanıcıların bilgi gereksinimlerine odaklandığı söylenebilir. Makaleler, bu grupların bilgi kaynaklarına nasıl eriştiğini, görsel materyalleri nasıl kullandığını ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları analiz etmektedir. Küme 10 kapsamına dahil olan makaleler, sanat kütüphanecilerinin stüdyo sanatı ve mimarlık öğrencileri ile olan ilişkilerini temel almaktadır. Bu makaleler, sanat alanındaki özel kullanıcı gruplarının bilgi ve araştırma ihtiyaçlarını anlamayı, bu ihtiyaçlara yönelik hizmetleri geliştirmeyi ve onları kütüphane hizmetlerine dahil etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmalarda özellikle kütüphaneciler ile akademisyenler arasındaki iş birliği, yeni öğretim yaklaşımları ve görsel okuryazarlık gibi konular vurgulanmaktadır.

Tablo 5: Bibliyografik Eşlemeye Ait Cluster (Küme) Bilgileri

Küme no	Küme içi yayın sayısı	Bağlantı	Toplam bağlantı gücü	Öncü yayınlar
Küme 1	21	125	146	Carter (2018), Robinson (2014), Thomas (2009), Vincennie (2022), O'dell (2014), Herlocker (2012), etc.
Küme 2	19	116	144	Larkin (2010), Beaudoin (2011), Fernandez-Keys (2010), Beaudoin (2007), Beaudoin (2005), Woll (2005), etc.
Küme 3	14	103	141	Reed (2018), Vecchiola (2011), Garland (2014), Aurand (2011), Ward (2015), Hindmarch (2009), etc.
Küme 5	12	117	216	Beene (2017), Milbourn (2013), Thompson (2020), Ravas (2012), Williams (2019), Brooks (2020)
Küme 10	11	147	208	Xu (2017), Bennett (2006), Gregory (2007), Leousis (2013), Pollock (2009), Bowman (2008), Garcia (2015), Etc.
Küme 15	7	77	101	Crookendale (2020), Grimm (2017), Baron (2020), Eller (2017), Etc.
Küme 17	6	83	162	Miller (2014) Greer (2016) Patelos (2013) Zreik (2021) Page (2018), Etc.

4.5. Atıf Yapılan Yazarlara ve Atıf Yapılan Kaynaklara Göre Ortak Atıf Analizi

Ortak atıf; iki doküman arasındaki ilişki, iki dokümana kaç kez ortak atıf verildiği sayısına dayandırılarak yapılmaktadır (Marshakova, 1973; Small, 1973). Ortak atıf analizi sayesinde birbirine atıf vermemelerine rağmen birbirleri ile ilişkili kaynakların tespit edilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Şekil 6'da atıf yapılan yazara göre ortak atıf analizi gösterilmektedir. Şekil 6 incelendiğinde bağlantı gücü en kuvvetli yazarlar olarak sırasıyla; G. Adamson, (toplam bağlantı gücü: 1310), Le Corbuisier (toplam bağlantı gücü: 930), F. Wolfgang (toplam bağlantı gücü: 733)'tür. Birbiriyle yakından ilişkili düğümlerden(makalelerden) oluşan küme sayısı 14 olarak tespit edilmiştir. 152 yazarı içeren en büyük küme kırmızı ile renklendirilmiştir.

Şekil 6: Atıf Yapılan Yazara Göre Ortak Atıf Analizi (Co Citation Analysis By Cited Author)

5. Sonuç ve Değerlendirme

Geçmişten günümüze sanatın ve sanat dallarının gelişmesi ve çeşitlenmesi ile akademik kütüphanelerde de özel bir uzmanlık alanı olarak sanat kütüphaneciliği ortaya çıkmıştır. Sanat alanındaki özel kullanıcı gruplarının bilgi ihtiyaçlarının belirlenmesi, karşılanması ve spesifik hizmetler sunulabilmesi için sanat kütüphaneciliği önem taşımaktadır. Sanat dallarına göre farklılık gösteren koleksiyon ve kullanıcılar ele alındığında sanat kütüphanelerini oluşturan bileşenleri; kütüphane koleksiyonu, kütüphane kullanıcıları ve kütüphaneciler (sanat bilgisi uzmanı) olmak üzere üç başlıkta değerlendirmek mümkündür. Sanat kütüphaneleri ve kütüphanecilerinin öneminin anlaşılmasıyla birlikte farklı ülkelerde çeşitli mesleki dernek ve oluşumlar meydana gelmiştir. Bu çalışmada 1959 yılında kurulan Association of College and Research Libraries (ACRL) ARTS Section, 1969 yılında kurulan Art libraries Society of UK & Ireland ve Resmi Bülteni Art Libraries Journal (ALJ) dergisi, 1972 yılında kurulan Art Libraries Society of North America (ARLIS/NA) ve Resmi Bülteni “Art Documentation” Dergisi, 1975 yılında kurulan Arts Libraries Society of Australia & New Zealand (Arlis/ANZ), 1977 yılında kurulan Art Libraries Section (ARTLIB) / International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), 1989 yılında kurulan Japan Art Documentation Society (JADS) ve Resmi Bülteni “The Bulletin of Japan Art Documentation Society” dernekler hakkında genel bilgiler sunulmuştur. Dernekler web sayfaları üzerinden üyeler için yararlı bilgiler sunmakta ve etkinlik duyurularını yapmaktadır. Örneğin üyelerin şehirlerinde ya da çevre yerlerde sanat ile ilgili mekanları ve sanatsal etkinlikleri bulmalarını kolaylaştıracak sanat rehberi (ArtsGuide), google haritalar, bölüm üyeleri tarafından altı ayda bir hazırlanmakta ve web sayfasında erişime sunulmaktadır. Farklı tarihlerde ve ülkelerde kurulan sanat kütüphane dernekleri, hem sanat kütüphanecilerinin mesleki gelişimi ve mesleki ağı açısından hem de sanat alanı araştırmacıları için düzenlenen farklı konferans ve etkinliklere

katılım açısından fayda sağlamaktadır. Bir grup sanat kütüphanecisi tarafından 1972 yılında kurulan Kuzey Amerika Sanat Kütüphaneleri Derneği (Art Libraries Society of North America (ARLIS/NA)) bunlardan biridir. Sanat kütüphanecilerinin kendi aralarında işbirliği sağlayabilmeleri, daha iyi iletişim kurabilmeleri ve fikir, proje ve programlar için bir organizasyona ihtiyaç duyulması ile kurulan ARLIS/NA'nın yaklaşık 1.500 kişiden oluşan üyesi vardır. Mimarlık ve sanat kütüphanecileri, görsel kaynak profesyonelleri, sanatçılar, araştırmacılar, küratörler, eğitimciler, yayıncılar ve görsel sanatlarla ilgilenen diğer kişiler bu topluluğun üyeleridir. Dernek üyeleri ürettikleri makale ve kitaplar aracılığı ile sanat alanında literatüre katkıda bulunmaktadır. Genellikle bu literatür katkıları “ARLIS/NA Yayınları” aracılığı ile sağlanmaktadır. “Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America” ARLIS/NA'nın resmi bülteni olarak yayınların başında yer almaktadır.

Bu çalışmada, bibliyometrik yöntemler aracılığıyla Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America dergisi analiz edilmiştir. Web of Science veri tabanının ESCI indeksinde yer alan 2005-2022 yılları arasındaki yayınları (427 kayıt) incelenmiş olup, bu kayıtlardan 344 makale ve 3 derleme makalesi olmak üzere toplam 347 makale değerlendirmeye alınmış, diğer yayın türleri kapsam dışı bırakılmıştır. Veriler 10 Ocak 2024 tarihinde çekilmiş olup, bu tarihte veri tabanında 2022 yılı yayınları güncel olarak bulunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, dergideki yayınların %80'ini makaleler oluşturmaktadır. Yıllık makale sayısı incelendiğinde, en yüksek sayının 24 (2017) ve en düşük sayının 7 (2005) olduğu görülmektedir. Derginin yıllık yayın sayısında belirgin bir değişim gözlemlenmezken, atıf sayılarının ivmesinin 2013 yılından itibaren artış gösterdiği saptanmıştır. İncelenen 347 makalenin 42'sinin açık erişimli, 305'inin ise abonelik esasına dayalı olduğu belirlenmiştir. Bu durumun, yayınların atıf alma davranışlarında potansiyel farklılıklara yol açabileceği düşünülmektedir. İlgili dönemde açık erişimli makalelerin tüm makaleler içindeki oranı %12 olarak hesaplanmıştır. Açık erişimli 42 makalenin toplam 139 atıf aldığı ve makale başına düşen ortalama atıf sayısının 3,31 olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, abonelik ile erişilebilen 305 makalenin toplam 663 atıf aldığı ve makale başına düşen ortalama atıf sayısının 2,17 olduğu belirlenmiştir. Dergi genelinde ise yayın başına düşen ortalama atıf sayısı 2,31 olarak hesaplanmıştır. Yayın ve atıf sayıları bakımından dergiye yapılan tüm katkıların Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kurumlar tarafından gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.

Araştırma makalelerinde içeriğin özlü bir biçimde sunulmasını ve indekslenmesini sağlayan özet ve anahtar kelimelerin, yayınların görünürlüğü ve erişilebilirliği üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada, Art Documentation dergisinde yayımlanan 347 makalenin özetleri ve yazarlarınca belirtilen anahtar kelimeler bibliyometrik analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, dergideki yayınlarda öncelikle nesnelerin muhafazası, sergilenmesi ve dijitalleştirilmesi gibi konulara yüksek düzeyde önem verildiğini göstermektedir. Yayın hacmi açısından değerlendirildiğinde, ikinci sırayı uygulama, üniversite, disiplin, fakülte, yükseköğretim, literatür, öğrenci, öğretim ve görsel okuryazarlık gibi eğitim temelli makalelerin oluşturduğu tespit edilmektedir. Bu durum,

Art Documentation dergisinin sanat eğitimi ve akademik çevrelerle olan güçlü etkileşimini açıkça ortaya koymaktadır. Üçüncü sırada ise akademik kütüphanelerin rolü, bilgiye erişim olanakları ve dijital kaynaklar gibi konulara odaklanan çalışmalar yer almaktadır. Son olarak, analiz sonuçları dergi içeriğinin özellikle Kuzey Amerika sanat kütüphaneciliği topluluğu ile yakın bir ilişki içerisinde olduğunu ve mesleki tartışmalara yer verdiğini işaret etmektedir.

Dergideki yayınlar arasındaki referans ilişkilerini ve atıf ağlarını daha anlaşılır kılmak amacıyla, Art Documentation dergisinde yayımlanan 347 yayının referans listeleri incelenerek yazar bibliyografik eşleşme analizi gerçekleştirilmiştir. Bibliyografik eşleşme analizi sonucunda, dergide hangi konuların birbiriyle yakından ilişkili olduğu ve hangi temaların etrafında bir literatür kümelenmesinin olduğu tespit edilmiştir. Yazar bibliyografik eşleşme analizi sonucunda, incelenen 347 yayından 142'si için diğer yayınlarla herhangi bir bağlantı kurulamamıştır. Geriye kalan 205 yayının ise 21 farklı küme oluşturduğu belirlenmiştir. Bu kümeler içinde en merkezi konumda bulunan ve toplam bağlantı gücüne göre dikkat çeken yayınlardan biri olarak Beene'nin 2017 tarihli çalışması saptanmıştır. Derginin en belirgin literatür kümelenmesinin gözlemlendiği temanın, ilgili yayının konu kapsamına göre, sanat ve mimarlık kütüphaneciliği eğitiminde bilgi okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık kavramları olduğu ifade edilebilir. Araştırma bulgularına göre dergi kapsamında kümelenen makalelerin sanat kütüphaneciliği literatürünün dört ana temasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temalar; özel materyallerin yönetimi, görsel okuryazarlığın kütüphanecilik hizmetlerine entegrasyonu, sanat alanındaki kullanıcıların bilgi arama davranışları ve kütüphaneci-öğrenci iş birliğine odaklanan yeni öğretim yaklaşımlarıdır. Bu konular, disiplinin güncel zorluklarını ve gelişim alanlarını yansıtmaktadır.

Bağlantı gücü, bilimsel araştırmalarda yazarların birlikte çalışma sıklığını ve iş birliği düzeyini ölçen bir kavramdır. Ortak atıf; iki doküman arasındaki ilişkiyi, iki dokümanın kaç kez ortak atıf verildiği sayısına dayandırılarak yapılmaktadır. Ortak atıf analizi sayesinde birbirine atıf vermemelerine rağmen birbirleri ile ilişkili kaynakların tespit edilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bağlantı gücü en kuvvetli yazarlar olarak sırasıyla; G. Adamson, (total link strength 1310) , Le Corbuisier (total link strength, 930), F. Wolfgang (total link strength, 733). Birbiriyle yakından ilişkili düğümlerden (makalelerden) oluşan küme sayısı 14 olarak tespit edilmiş ve 152 yazarı içermektedir. Mevcut durumu şu şekilde özetlemek mümkündür; G. Adamson, Le Corbuisier ve F. Wolfgang, dergide atıf yapılan yayınlar tarafından sıkça referans alınan, dolayısıyla alanın önemli figürleri olarak kabul edilebilir. Yüksek bağlantı gücü, bu yazarların çalışmalarının dergideki diğer yayınlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve dergideki bilgi ağı içinde merkezi bir rol oynadıklarını göstermektedir. Bu yazarların farklı disiplinlerden (örneğin, Le Corbuisier mimarlık alanından) olması, derginin disiplinlerarası etkileşimlere açık olduğunu ve farklı alanlardan gelen kaynaklara atıfta bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Art Documentation dergisinde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi yoluyla, dergideki konular arası ilişkileri ve literatürdeki kümelenme eğilimlerini ortaya koymaktadır. Bu analiz, sanat alanı araştırmacılarına, dergideki önemli tartışmaları ve güncel araştırma yönelimlerini anlamaları için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle, yazar bibliyografik eşleşme analizi, dergideki merkezi konumdaki yayınları ve etkili yazarları belirleyerek, araştırmacıların temel kaynaklara ve alanın önde gelen isimlerine ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, derginin sanat eğitimi, akademik kütüphaneler ve sanat kütüphaneciliği gibi belirli alanlara odaklandığının belirlenmesi, araştırmacıların kendi ilgi alanlarına yönelik spesifik kaynakları daha etkin bir şekilde tespit etmelerine olanak tanımaktadır.

Kaynaklar

Abdi, A., Idris, N., Alguliyev, R. M., & Aliguliyev, R. M. (2018). Bibliometric analysis of IP&M journal. *Journal of Scientometric Research*, 7(1), 54-62.

ACRL Arts. (2025). *About*. <https://acrl.ala.org/arts/about/>

ARLIS/NA (The Art Libraries Society of North America) (2017). “*ARLIS/NA Core Competencies for Art Information Professionals*”. <https://www.arlisna.org/news/arlisna-core-competencies-for-art-information-professionals>

ARLIS/NA(2023). *About The Society*. <https://www.arlisna.org/about-the-society>

Art Documentation (2024). *About the Journal*. <https://www.journals.uchicago.edu/journals/adx/about>

Art Libraries Journal (ALJ). (2025). *Journal Home* <https://www.cambridge.org/core/journals/art-libraries-journal>

Arts Libraries Society of Australia & New Zealand (Arlis/ANZ) (2025). *About*. <https://www.arlisanz.org/>

Art Libraries Society UK & Ireland. (2025a). *About us*. <https://arlis.net/about-us/>

Art Libraries Society UK & Ireland (2025b). *Careers*. <https://arlis.net/careers/>

Aydınöz, İ. (2019). İstanbul'daki sanat kütüphaneleri kullanıcılarında sosyal, ekonomik, kültürel etkilerin kütüphane kullanımı açısından değerlendirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Block, J. H. and Fisch, C. (2020), Eight tips and questions for your bibliographic study in business and management research, *Management Review Quarterly*, 70, 307–312.

Bonilla, C. A., Merigó, J. M., & Torres-Abad, C. (2015). Economics in Latin America: a bibliometric analysis. *Scientometrics*, 105, 1239-1252.

- Britannica (2024). *The art*. <https://www.britannica.com/topic/the-arts>
- Corrales, I. E., Reyes, J. J., & Fornaris, Y. (2016). Bibliometric analysis of the journal of oral research: period 2012-2015. *Journal of Oral Research*, 5(5), 188-193.
- Donthu, N., Kumar, S., & Pattnaik, D. (2020). Forty-five years of Journal of Business Research: A bibliometric analysis. *Journal of Business Research*, 109, 1-14.
- Dzikowski, P. (2018). A bibliometric analysis of born global firms. *Journal Of Business Research*, 85, 281-294.
- Fu, H. Z., & Ho, Y. S. (2015). A bibliometric analysis of the Journal of Membrane Science (1976-2010). *The Electronic Library*, 33(4), 698-713.
- Farooq, R. K., Rehman, S. U., Ashiq, M., Siddique, N., & Ahmad, S. (2021). Bibliometric analysis of coronavirus disease (COVID-19) literature published in Web of Science 2019–2020. *Journal Of Family & Community Medicine*, 28(1), 1.
- Farrukh, M., Meng, F., Raza, A., & Tahir, M. S. (2020). Twenty-seven years of Sustainable Development Journal: A bibliometric analysis. *Sustainable Development*, 28(6), 1725-1737.
- Garrock, (2023). Maintaining movement. Writing artworks to preserve them in a lending process, *Revue D Anthropologie Des Connaissances*, 16 (3).
- Gaviria-Marin, M., Merigo, J. M., & Popa, S. (2018). Twenty years of the Journal of Knowledge Management: A bibliometric analysis. *Journal of Knowledge Management*, 22(8), 1655-1687.
- Glanzel, W. (2014). Bibliometrics as a research field: a course on theory and application of bibliometric indicators. 2003. *Course Handouts. Acesso em*, 20(10).
- IFLA (2025). About Us. <https://www.ifla.org/about-us/>
- IFLA Art Libraries Section (ARTLIB) (2025). *Art Libraries Section* <https://www.ifla.org/units/art-libraries/>
- Japan Art Documentation Society (JADS). (2025). *About us*. <http://www.jads.org/eng/guide/index.html>
- Journal Citation Reports (JCR) (2024). *Art Documentation*. <https://jcr.clarivate.com/jcr-jp/journal-profile?journal=ART%20DOC&year=2022&fromPage=%2Fjcr%2Fhome>
- Kessler, M. M. (1963). Bibliographic coupling between scientific papers. *American Documentation*, 14(1), 10-25.

- Krickl, M. and Hammer, S. (2023). Art in/from Libraries - Open Digital Libraries for Creative Users, *Bibliothek Forschung Und Praxis*, [Early Access]
- Lotts, M. (2020). The art librarian wears many hats: a survey of the skills art librarians need in the twenty-first century. *Art Documentation*, 39, 286–299. <https://doi.org/10.7282/t3-sarz-ed03>
- Lucker, A. (2003). Evolution of a Profession : The Changing Nature of Art Librarianship . *Journal of Library Administration*, 39: 2-3, 161-174. https://doi.org/10.1300/J111v39n02_12
- Marshakova, I. V. (1973). A system of document connections based on references. *Scientific and Technical Information Serial of VINITI*, 6, 3–8.
- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing: a bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, 52(1/2), 439-468.
- Mathews, E., Salmon, L., Copper, C. And Wratschko, K. (2023). "And That Is the Basis of ARLIS/NA": Enduring Values across the Fifty-Year History of the Art Libraries Society of North America, *Art Documentation*, 41 (2), 151-186, 10.1086/725521
- McBurney, M. K. ve Novak, P. L. (2002). What is bibliometrics and why should you care? *Proceedings of the Professional Communication Conference 17-20 Sept. 2002.* içinde (ss. 108– 114). Portland.
- Merigó, J. M., & Yang, J. B. (2017). Accounting research: A bibliometric analysis. *Australian Accounting Review*, 27(1), 71-100.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of documentation*, 25(4), 348-349.
- Rehn, C., Gornitzki, C., Larsson, A. ve Wadskog, D. (2014). *Bibliometric handbook for Karolinska Institutet*. Karolinska Institutet University Library Publications.
- Sigura, N. (2014). *Sanat ve insan*. <http://www.felsefetasi.org/sanat-ve-insan/>
- Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for information Science*, 24(4), 265-269.
- Smithsonian Institution. (2007). *The art library as space, place, and experience*. <https://soar.si.edu/sites/default/files/reports/07.05.artlibrary.final.pdf>
- TDK (2024). *Sanat eseri*. <https://sozluk.gov.tr/>

- Terry, C. Irvine, B.J., Ekdahl, J., Clarke, S. And Hughston, Mr. (2022). Who Were We? Where Did We Go? Voices from the Early Years of the Art Libraries Society of North America, *Art Documentation*, 41 (2), 187-205.
- Tewell, E.C.(2012). Art librarians' professional paths: a careers survey with implications for prospective librarians. *Art Libraries Journal*, 37(1):41-45. doi:10.1017/S0307472200017338
- Valenzuela, L. M., Merigó, J. M., Johnston, W. J., Nicolas, C., & Jaramillo, J. F. (2017). Thirty years of the Journal of Business & Industrial Marketing: A bibliometric analysis. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 32(1), 1-17.
- Walker, W. B. (1978). The development of national and international co-operation between art libraries. *Art Libraries Journal*, 3(1):9-20. doi:10.1017/S0307472200000882
- Wayne, K. M. (13 Nov 2017). Art Librarianship from: Encyclopedia of Library and Information Science, Fourth Edition CRC Press
- Yılmaz, E. (2004). Bilgi işletmeleri olarak üniversite kütüphanelerinde müşteri merkezli yapılanma ve kullanıcı memnuniyeti. *Verimlilik Dergisi*(4).
- Yu, D., Xu, Z., & Antuchevičienė, J. (2019). Bibliometric analysis of the Journal of Civil Engineering and Management between 2008 and 2018. *Journal of Civil Engineering and Management*, 25(5), 402-410. <https://doi.org/10.3846/jcem.2019.9925>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.25>

Volume 9/3

2025 p. 457-472

WHEN LAUGHTER HURTS: GELOTOPHOBIA AS A SOCIOLINGUISTIC BARRIER IN MULTICULTURAL LANGUAGE CLASSROOMS¹

GÜLMENİN İNCİTİCİ YÖNÜ: ÇOK KÜLTÜRLÜ DİL SINIFLARINDA GELOTOFOBİ VE TOPLUMDİLBİLİMSEL ENGELLER

Kadri NAZLI*

Berivan UZUN SEYİTVAN**

ABSTRACT

Humor is often regarded as a positive communicative resource, yet its darker dimension-mockery, ridicule, or belittlement-can foster exclusion and psychological harm. This ambivalence provides the conceptual basis for discussing gelotophobia, the pathological fear of being laughed at, within multicultural language classrooms. While gelotophobia has been studied primarily as a psychological phenomenon, this paper argues that it also constitutes a sociolinguistic issue, since laughter and ridicule are socially meaningful responses to linguistic variation such as accent, code-switching, or pragmatic differences.

Drawing on psychological research (Titze, 1996, 2009; Ruch & Proyer, 2008) and applied linguistics frameworks on willingness to communicate (MacIntyre et al., 1998; Khajavy, MacIntyre, & Barabadi, 2017), the paper explores how fear of ridicule undermines learners' self-confidence, limits participation, and reduces opportunities for interactional practice essential for second language development. Gelotophobic learners often avoid speaking, misinterpret laughter as hostile, and withdraw from group tasks, thereby restricting both linguistic growth and cross-cultural collaboration.

Beyond conceptual synthesis, the article employs a narrative review methodology, integrating findings across psychology, sociolinguistics, and applied linguistics. It further proposes a conceptual model illustrating the mechanisms through which laughter can affect learners' willingness to communicate, while emphasizing the moderating role of teacher norms, humor literacy, peer climate, and cultural context. The study highlights not only the theoretical underpinnings of gelotophobia but also its pedagogical implications. Strategies such as small-group activities, explicit

¹ This article is a revised and expanded version of the paper presented at the Second International Language-for-All Conference (LFAC'23), hosted by Çukurova University, Adana, on 19–20 October 2023.

* Assist. Prof. Dr., Dicle University, Faculty of Letters, Turkish Language and Literature, Modern Turkish Language, E-mail: knazli@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0373-8268, Diyarbakır, Türkiye.

** Res., Ministry of Education, E-mail: berivanuzunseyitvan@gmail.com, ORCID: 0009-0004-4774-3837, Diyarbakır, Türkiye.

discussions of humor, culturally responsive teaching, humor literacy, and awareness-raising among teachers can mitigate anxiety and foster inclusive environments.

Ultimately, this study underscores the need to integrate psychological insights with sociolinguistic perspectives to better understand how fear of ridicule shapes communication. By reframing gelotophobia as both an individual and a socially embedded concern, the paper calls for inclusive, empathetic, and culturally sensitive pedagogical approaches that promote willingness to communicate, linguistic achievement, and social belonging.

Keywords: *Gelotophobia, Sociolinguistics, Willingness to Communicate, Multicultural Language Classrooms, Inclusive Pedagogy*

ÖZ

Mizah genellikle olumlu bir iletişim kaynağı olarak görülse de alay, küçümseme veya aşağılamaya dönüştüğünde dışlanmaya ve psikolojik zarara yol açabilir. Bu ikili yapı, çok kültürlü dil sınıflarında “alay edilme korkusu” olarak tanımlanan gelotofobinin tartışılması için kavramsal bir zemin sunmaktadır. Gelotofobi çoğunlukla psikolojik bir olgu olarak incelenmiş olsa da bu çalışma gülme ve alayın aksan, kod değiştirme veya pragmatik farklılıklar gibi dilsel varyasyonlara verilen toplumsal tepkiler aracılığıyla aynı zamanda toplumdilbilimsel bir mesele oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Psikoloji alanındaki araştırmalar (Titze, 1996, 2009; Ruch & Proyer, 2008) ve yabancı/ikinci dil eğitiminde *iletişime gönüllülük* çerçeveleri (MacIntyre vd., 1998; Khajavy, MacIntyre & Barabadi, 2017) temel alınarak, alay edilme korkusunun öğrencilerin öz güvenini nasıl zayıflattığı, katılımı sınırladığı ve dil gelişimi için gerekli etkileşim fırsatlarını azalttığı tartışılmaktadır. Gelotofobik öğrenciler çoğu zaman konuşmaktan kaçınmakta, gülmeyi düşmanca yorumlamakta ve grup çalışmalarından geri çekilmektedir; bu da hem dilsel gelişimi hem de kültürlerarası iş birliğini kısıtlamaktadır.

Bu çalışma, psikoloji, toplumdilbilim ve uygulamalı dilbilim alanlarından bulguları bütünleştiren betimleyici bir literatür incelemesine dayanmaktadır. Ayrıca, gülmenin öğrencilerin iletişime gönüllülüğünü nasıl etkilediğini gösteren kavramsal bir model önermekte ve öğretmen normları, mizah okuryazarlığı, akran iklimi ve kültürel bağlam gibi düzenleyici değişkenlerin bu sürecin etkisini artırabileceğini veya azaltabileceğini vurgulamaktadır. Çalışma yalnızca gelotofobinin kuramsal temellerini değil, aynı zamanda pedagojik yansımalarını da öne çıkarmaktadır. Küçük grup çalışmaları, mizahın sınıfta açıkça tartışılması, kültürel açıdan duyarlı öğretim, mizah okuryazarlığının geliştirilmesi ve öğretmen farkındalığının artırılması gibi stratejiler, kaygıyı azaltarak kapsayıcı ortamların oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, alay edilme korkusunun iletişimi nasıl şekillendirdiğini daha iyi anlamak için psikolojik bakış açılarının toplumdilbilimsel perspektiflerle bütünleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelotofobiye hem bireysel hem de toplumsal bir mesele olarak yeniden çerçeveyerek, iletişime gönüllülüğü, dilsel başarıyı ve sosyal aidiyeti destekleyen kapsayıcı, empatik ve kültürel olarak duyarlı pedagojik yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gelotofobi, Toplumdilbilim, İletişime Gönüllülük, Çok Kültürlü Dil Sınıfları, Kapsayıcı Pedagoji*

Introduction

Humor is widely recognized as a communicative tool that fosters interpersonal bonds, reduces tension, and facilitates openness in communication (Meyer, 2000). It can function as a “social lubricant” by easing interaction and creating belonging. However, humor also has a darker dimension. When expressed as mockery, ridicule, or belittlement, it may no longer serve a constructive role but instead become a source of exclusion and psychological harm (Ruch & Proyer, 2008; Platt & Ruch, 2009). Such negative experiences of humor can escalate beyond momentary discomfort, contributing to chronic forms of anxiety and, in some cases, to clinical-level conditions such as social anxiety disorder (American Psychiatric Association [APA], 2013).

A specific psychological phenomenon closely related to social anxiety disorder is gelotophobia, defined as the pathological fear of being laughed at (Titze, 1996, 2009). Research has demonstrated that individuals with high levels of gelotophobia often experience diminished self-confidence, fragile self-esteem, and impaired communication skills (Ruch & Proyer, 2008; Platt & Ruch, 2009). These difficulties manifest not only in general social life but also in educational contexts (Bekleyen, 2004), where they can result in withdrawal, avoidance of active participation, and restricted peer interaction.

In language classrooms, these tendencies are particularly detrimental: fear of ridicule may reduce willingness to communicate (MacIntyre et al., 1998), a construct widely recognized as a key predictor of second language achievement. Multicultural classrooms, with their inherent diversity, amplify this challenge. Students from different linguistic and cultural backgrounds encounter both opportunities for peer interaction and risks of ridicule. For learners with gelotophobic tendencies, these environments may trigger heightened anxiety and avoidance unless teachers deliberately design inclusive pedagogical strategies.

Accordingly, this study addresses three interrelated questions:

1. How has gelotophobia been conceptualized in psychological and educational research?
2. In what ways can gelotophobia influence participation, communication, and achievement in multicultural language classrooms, particularly through its impact on willingness to communicate?
3. What pedagogical strategies and classroom interventions can support gelotophobic learners and foster inclusive, culturally sensitive teaching practices?
4. How can gelotophobia be positioned from a sociolinguistic perspective, and what kinds of barriers or functions does it reveal in the context of linguistic diversity?

By situating gelotophobia at the intersection of psychology and sociolinguistics, this article highlights its role as both an emotional vulnerability and a socially embedded barrier to communication. Understanding this duality is key to designing classrooms that foster not only linguistic development but also social belonging.

To address these questions, the following section outlines the methodological framework guiding this conceptual review.

Methodology

This article employs a conceptual (narrative) review approach, aiming to synthesize rather than statistically aggregate existing research. Unlike systematic meta-analyses or PRISMA-based reviews, the focus here is on building conceptual links across disciplines to construct a coherent pedagogical framework.

Relevant literature was identified through searches in Scopus, Web of Science, ERIC, PsycINFO, and Google Scholar, using keywords such as *gelotophobia*, *laughter*, *humor in education*, *multicultural classrooms*, and *willingness to communicate*. Inclusion criteria were limited to peer-reviewed journal articles, book chapters, and edited volumes published between 2008 and 2025. The time frame of 2008–2025 was chosen because systematic research on gelotophobia gained momentum after 2008, when the construct moved beyond its conceptual introduction (Titze, 1996) and was widely adopted in international literature through the psychometric studies of Ruch and Proyer (2008) and subsequent large-scale cross-cultural investigations (Proyer et al., 2009), while the upper limit ensures the inclusion of the most recent and relevant studies available. Grey literature (e.g., institutional reports, practitioner resources) was occasionally consulted for context but was not part of the core evidence base.

The review is therefore narrative in scope: it organizes and integrates findings from psychology, sociolinguistics, and applied linguistics into a unified model. The emphasis is on conceptual clarity, cross-disciplinary connections, and pedagogical implications, rather than on quantitative synthesis.

Having outlined the methodological approach, the following section reviews the key strands of literature on gelotophobia, its psychological mechanisms, and its implications for language learning in multicultural settings.

Laughter, Attribution, and the Roots of Gelotophobia

Smiling and laughter are central to everyday social interaction, functioning as non-verbal signals of emotional resonance and social connection (Ekman, Davidson, & Friesen, 1990; Coenen et al., 2022). While typically associated with positive effect, laughter may also operate as a vehicle for criticism, humiliation, or exclusion (Ruch et al., 2014). This dual role-affiliative and aggressive-creates interpretive ambiguity, especially for individuals unable to clearly distinguish playful from hostile laughter. Such ambiguity fosters a negative attribution bias, where laughter is persistently perceived as threatening. Gelotophobia epitomizes this bias, and has been consistently linked to shame, heightened anxiety, and social withdrawal (Platt & Ruch, 2009; Ruch et al., 2014; Titze, 2009).

Laughter is universal human behavior, marked by distinctive vocal and facial expressions that convey emotional states (Ruch & Ekman, 2001). Yet, despite its biological grounding

and cross-cultural ubiquity, its interpretation differs substantially across sociocultural contexts. In some settings, laughter serves as a marker of solidarity and inclusion; in others, it indexes mockery, exclusion, or social correction (Glenn, 2003; Provine, 2000). This tension between universality and cultural specificity positions laughter as a highly complex communicative act-particularly salient in multicultural classrooms, where divergent humor norms often foster misattribution and intensify anxiety among learners with gelotophobic tendencies.

As discussed, laughter is universal in form but variable in meaning, at times fostering inclusion and at other times provoking exclusion. For learners with gelotophobic dispositions, this ambiguity transforms classroom laughter into a source of anxiety and communicative inhibition. To deepen understanding, the following analysis approaches gelotophobia not only as a psychological disposition but as a socially embedded communicative barrier. Tracing its cognitive, emotional, and behavioral dimensions illustrates how the fear of ridicule shapes learners' interactional patterns, willingness to communicate, and language development in multicultural learning environments.

Gelotophobia: Definition and Mechanisms

Gelotophobia, derived from the Greek *gelos* ("laughter"), refers to the persistent fear of being laughed at or ridiculed (Titze, 1996). Coined by Michael Titze in the 1990s, the term designates a distinct psychological profile rooted in fear of laughter and humiliation (Ruch, Proyer, & Pöpa, 2008). It is characterized by chronic discomfort and heightened anxiety in social contexts where laughter occurs, regardless of intent. Gelotophobic individuals frequently misinterpret even benign laughter as hostile, reflecting a negative attribution bias (Ruch & Proyer, 2008). This bias typically produces emotional responses such as shame and behavioral tendencies including withdrawal and avoidance-patterns extensively documented in psychological research (Platt & Ruch, 2009; Ruch et al., 2014). In more severe forms, gelotophobia may involve paranoid ideation, hypersensitivity to perceived slights, and marked social withdrawal (Titze, 1996). Subsequent empirical research has shown that gelotophobia is not merely a variant of shyness or introversion, but a unique psychological disposition with identifiable cognitive, emotional, and behavioral markers (Platt & Ruch, 2009; Ruch et al., 2014).

Although laughter is generally associated with joy and social bonding, research shows that for some individuals it provokes fear and anxiety - a phenomenon identified as gelotophobia (Ruch, Proyer, & Pöpa, 2008). Henri Bergson (1911) suggested that laughter often arises from perceived incongruity in human behavior and functions as a mechanism of social correction, targeting those who deviate from normative expectations. For individuals with gelotophobic tendencies, this corrective function may heighten alienation and misinterpretation in daily interactions. In multicultural contexts, where communicative norms and humor practices differ across cultural groups, the risk of such misattributions is especially pronounced (Glenn, 2003).

Smiling and laughter, typically linked to positive emotions and affiliative bonding (Ekman, Davidson, & Friesen, 1990), they may also function as instruments of aggression or derision, as in teasing or ridicule (Ruch et al., 2014). This dual communicative role generates interpretive ambiguity, particularly in socially complex contexts. For some individuals, such ambiguity fosters a negative attribution bias, leading them to interpret laughter as hostile or mocking, even when no such intent exists. This bias contributes to feelings of shame, fear, and withdrawal, and constitutes a core psychological mechanism underlying gelotophobia (Platt & Ruch, 2009; Ruch et al., 2014; Titze, 2009). In multicultural educational environments, where humor practices are shaped by divergent cultural norms, this attribution bias becomes especially salient, exacerbating the communicative challenges of learners with gelotophobic dispositions (Khajavy, MacIntyre, & Barabadi, 2017).

Symptoms and Effects of Gelotophobia

Gelotophobia is increasingly recognized as a specific phobia centered on the fear of ridicule, with manifestations ranging from mild unease to severe psychosocial impairment. Core symptoms include the persistent belief that laughter is directed at oneself-even in the absence of mockery-and the chronic misinterpretation of benign laughter as hostile (Ruch & Proyer, 2008). These cognitive biases intensify fear and avoidance of laughter, diminishing the capacity to perceive its affiliative or prosocial functions (Platt & Ruch, 2009). Physiological indicators such as palpitations, sweating, and dizziness are frequently reported, together with behavioral responses including withdrawal and defensive posturing (Titze, 2009). Over time, such reactions lead to reduced self-esteem, lower quality of life, and heightened social isolation (Ruch et al., 2014). In educational contexts, these tendencies manifest as reluctance to participate, silence in group interactions, and excessive fear of error-behaviors that directly undermine communicative engagement and learning outcomes (Khajavy, MacIntyre, & Barabadi, 2017).

Gelotophobia also entails automatic and intrusive cognitive processes that predispose individuals to heightened safety behaviors and avoidance when confronted with perceived threats (Titze, 2009). These responses extend beyond ridicule-specific anxiety and encompass a wide range of psychosomatic and behavioral symptoms. Documented effects include avoidance of social contact, excessive fear of error, and acute physiological reactions such as panic attacks, shortness of breath, dizziness, and somatic discomforts including prickly sensations, muscular tension, and dry mouth (Ruch et al., 2014). These reactions impair daily functioning and reinforce maladaptive coping strategies-effects that are particularly detrimental in multicultural classrooms, where social interaction is central to language learning and collaborative engagement (Khajavy, MacIntyre, & Barabadi, 2017).

Gelotophobia and Social Anxiety Disorder

Social anxiety disorder (SAD) is defined as a persistent fear of social or performance situations in which scrutiny or embarrassment may occur (APA, 2013). Gelotophobia, the pathological fear of being laughed at, shares multiple features with SAD, including heightened self-consciousness, fear of negative evaluation, autonomic arousal, and social withdrawal (Titze, 2009; Ruch & Proyer, 2008). Yet whereas SAD is broadly rooted in fear of general social scrutiny, gelotophobia reflects a specific negative attribution bias toward laughter and smiling cues, leading individuals to construe ambiguous laughter as ridicule. This specificity both explains the overlap with and distinction from SAD, particularly in terms of cognitive focus and triggering stimuli (Platt & Ruch, 2009; Ruch et al., 2014).

At present, no standardized clinical protocol exists for gelotophobia. Nevertheless, components of cognitive-behavioral therapy (CBT) that are effective in treating anxiety disorders and SAD—such as cognitive restructuring, graduated exposure, behavioral experiments, and attentional retraining—are theoretically applicable to gelotophobic symptoms (Sukmawati et al., 2023; Hedman et al., 2013). In educational contexts, this points to a dual approach: (a) establishing referral pathways for learners requiring clinical intervention, and (b) implementing classroom-level psychoeducation, including instruction on the social functions of laughter, explicit norms that discourage ridicule, and low-stakes communicative opportunities to counter avoidance. Early contributions have also underscored the relevance of humor education and attributional reframing as pedagogical strategies supportive of gelotophobic learners (Titze, 1996; Platt, Ruch, & Proyer, 2010).

Research on Gelotophobia

Research on gelotophobia gained significant momentum in the early 2000s, primarily through the foundational studies of Ruch and Proyer. In one investigation, they provided empirical evidence that gelotophobia, defined as the pathological fear of appearing ridiculous, is a distinct concept that can be successfully separated from other shame-based neuroses, non-shame-based neuroses, and control groups. They found it is best conceptualized as a unidimensional construct, with approximately 69% of cases correctly classified. Gelotophobes consistently scored highest on measures of this fear, followed by shame-based neurotics, while non-shame-based neurotics and normal controls scored lowest. The study also highlighted that gelotophobia varies tremendously among adults and may be key to understanding certain forms of humorlessness (Ruch & Proyer, 2008a).

In a subsequent study (Ruch & Proyer, 2008b), they focused on assessment, developing a 15-item scale with high internal consistency ($\alpha .93$) to measure gelotophobia. Using this scale, they defined cut-off points for slight, pronounced, and extreme expressions of fear. Their findings revealed that 11.65% of normal controls exceeded the gelotophobia cut-off point, with most cases being mild (6.83%), and fewer identified as pronounced (4.02%) or extreme (0.80%). For clinically diagnosed gelotophobes, an overwhelming majority (92.93%) displayed varying degrees of fear, with 31.31% classified as mild, 39.39% as pronounced, and 22.22% as extreme; only 7.07% showed no fear of ridicule. This led Ruch and Proyer (2008b) to argue that gelotophobia should be conceptualized not

only as a psychopathological condition but also as a socially distinctive trait observable in otherwise psychologically healthy individuals.

Large-scale international studies have reinforced this broader perspective. More than 90 samples collected from across all continents confirmed the global presence of gelotophobia, indicating that the fear of being laughed at is a culturally widespread phenomenon (Ruch et al., 2014; Proyer, et al., 2009). Individuals with gelotophobic tendencies often interpret smiling and laughter as hostile or mocking rather than affiliative. Even when they perceive themselves as capable of producing humor, they frequently feel unable to meet the humor expectations of others (Ruch et al., 2014).

Despite robust cross-cultural evidence, relatively few studies have directly examined the cultural origins of gelotophobia (Proyer et al., 2009). Notably, Proyer and colleagues analyzed data from 93 samples across 73 nations, confirming that gelotophobia is not confined to any single cultural context, but emerges across diverse societies.

Multicultural Language Learning Environments

Multiculturalism encompasses multiple cultural dimensions-including ethnicity, race, social class, age, language, and religion-that shape individual identities within society (Alfulaila et al., 2019). Multicultural education recognizes the various cultural backgrounds and experiences that students bring to the classroom. The integration of diversity into the curriculum enhances academic engagement and prepares students for a globalized society (Diallo & Maizonniaux, 2016). An effective multicultural learning environment promotes the acknowledgment of differences among students while cultivating an atmosphere of respect. Research indicates that classrooms characterized by mutual respect tend to foster students' sense of belonging, enthusiasm for learning, and respect for one another, which is essential for a productive educational climate (Olivier et al., 2024; Shah et al., 2022).

Multicultural learning additionally fosters cultural literacy by cultivating sensitivity, awareness, and tolerance. Multicultural education, which prioritizes teaching about various cultural backgrounds, significantly contributes to this literacy by exposing students to diverse narratives, histories, and worldviews (Sukmawati et al., 2023). Learners are exposed to diverse languages and cultural practices and are encouraged to critically reflect on and evaluate cultural norms and behaviors (Melesse & Mekonnen, 2020). Such processes can enhance active participation while promoting inclusive orientations toward national identity and shared cultural values (Kandakatla et al., 2020).

Multicultural language learning environments offer considerable advantages, including enhanced cultural awareness, broadening of perspectives, and improvement in language competence. However, they also present a range of challenges that can impede the effective learning process. This paper seeks to discuss these challenges, including linguistic confusion, intercultural misunderstandings, social isolation, lack of resources, curricular

inflexibility, and difficulties in cultivating cultural sensitivity-by examining relevant literature and providing empirical references.

The Effects of Gelotophobia on Multicultural Language Learning Environments

Gelotophobia has been shown to manifest in educational settings, where it can significantly undermine student engagement. Bledsoe and Baskin (2014) note that learners with gelotophobic tendencies often interpret classroom laughter not as a means of community-building or tension reduction, but as a source of fear and embarrassment. Such students frequently display avoidance behaviors-such as nervous fidgeting, lack of eye contact, and silence-particularly in response to humorous remarks from peers or instructors. In these contexts, even well-intentioned humor may inadvertently reinforce fear responses, thereby discouraging participation. These patterns indicate that gelotophobia intersects with sociolinguistic variables, since fear is often triggered by socially salient linguistic features such as accent, non-standard grammar, or culturally specific humor.

This fear-driven withdrawal aligns with findings by Barabadi et al. (2023), who argue that heightened anxiety, fear of error, and fear of negative evaluation diminish gelotophobic learners' willingness to communicate. Avoidance of active participation reduces the interactional opportunities that are essential for language acquisition. Similarly, Khajavy, MacIntyre, & Barabadi, (2017) emphasize that limited self-expression, reduced fluency development, and minimal conversational involvement further impede communicative competence.

In multicultural language classrooms, these tendencies are particularly problematic, as learners are expected to collaborate across cultural and linguistic boundaries. Ruch and Proyer (2008a) observe that gelotophobic individuals often exhibit shyness during interactive tasks such as group projects, peer learning, and oral presentations-core components of language education. Consequently, gelotophobia may obstruct cross-cultural interaction, inhibit collaborative learning, and weaken the inclusivity of multicultural educational environments.

Thus, gelotophobia should be understood not only as an individual affective challenge but also as a classroom-level barrier to intercultural communication.

Approaches to Enhance the Language Learning Experience of Gelotophobic Individuals

Effectively supporting gelotophobic learners in language education requires an integrative and empathetic approach that addresses both emotional and pedagogical needs. By cultivating a psychologically safe environment (Sukmawati et al., 2023), ensuring transparent communication (Hedman et al., 2013), providing constructive feedback (Diallo & Maizonniaux, 2016), implementing individualized learning plans (Olivier et al., 2024), and facilitating small-group interactions (Shah et al., 2022), educators can significantly reduce the fear-based barriers that hinder engagement. This comprehensive approach aims

to create a more inclusive language learning experience, ultimately promoting the emotional well-being and academic success of gelotophobic students.

Additionally, integrating humor and laughter education, establishing peer-support or buddy systems, and designing inclusive curricula are effective practices for fostering resilience and communicative confidence. In more severe cases, therapeutic intervention may be necessary to help learners manage anxiety and develop adaptive coping mechanisms.

Educators and school counselors play a pivotal role in this process. Burgess, Garbarino, and Carlson (2006) underscore the importance of identifying learners who fear being laughed at and providing appropriate support during classroom interactions. Similarly, Platt and Ruch (2010) argue that when teachers recognize the challenges gelotophobic individuals face in interpreting social cues-such as smiles and laughter-they can intervene proactively, mitigating long-term consequences such as social withdrawal, paranoia, or chronic worry. Raising awareness among both educators and peers is therefore essential for cultivating empathy and inclusive classroom dynamics.

Ultimately, establishing a non-judgmental and emotionally supportive learning climate is key. By exercising pedagogical patience, adapting instruction to individual needs, and engaging all stakeholders in awareness-raising initiatives, educators can empower gelotophobic learners to overcome communicative barriers, build self-confidence, and participate more fully in language learning activities.

Taken together, these strategies highlight that addressing gelotophobia in education is not only a matter of psychological support but also an essential component of inclusive and effective pedagogy.

Pedagogical Strategies Table

<i>Strategy</i>	<i>Target</i>	<i>Theoretical Basis</i>	<i>Implementation</i>	<i>Expected Contribution</i>
<i>Humor literacy</i>	Teachers' ability to distinguish inclusive vs. exclusive humor functions	Ruch & Proyer (2009); Holmes (2000)	In-service training modules	More inclusive use of humor; reduced exclusion
<i>Small-group work</i>	Providing safe speaking opportunities for anxious learners	MacIntyre et al. (1998)	Organize 3–4-person discussion groups	Increased WTC, safer participation

<i>Cultural sensitivity</i>	Preventing misinterpretations of humor in multicultural classes	Holmes & Schnurr (2005)	Classroom discussion of cross-cultural humor examples	Development of intercultural empathy
<i>Explicit rules</i>	Setting boundaries for acceptable laughter and teasing	Keltner et al. (2001)	Drafting a classroom contract	Increased sense of safety and trust among peers

Conceptual Model

The synthesis of existing research on gelotophobia, classroom discourse, and willingness to communicate points to a dynamic interactional process rather than a single psychological trait. While earlier sections have identified the cognitive, affective, and behavioral dimensions of gelotophobia, and the pedagogical strategies that can mitigate its effects, it is useful to represent these mechanisms in a unified model. Such a model illustrates how laughter and teasing, as common features of classroom interaction, may evolve into barriers to participation when filtered through the lens of gelotophobia.

Process Flow: Trigger (laughter/teasing) → Cognitive attribution bias → Emotional response (shame/fear) → Physiological arousal → Avoidance behavior → Decline in Willingness to Communicate (WTC) → Reduced interaction opportunities

Moderating Variables:

- *Teacher norms*: Classroom rules and teacher responses determine whether laughter is tolerated as inclusive or discouraged as mocking.
- *Humor literacy*: The ability to distinguish between playful and hurtful humor reduces misinterpretations of laughter.
- *Peer climate*: Supportive peer relations make laughter a bonding tool, while hostile climates turn it into exclusion.
- *Cultural context*: Cultural differences shape how laughter is perceived-either as friendly or as derisive.

This conceptual model positions gelotophobia at the intersection of individual predispositions and sociolinguistic classroom dynamics. By highlighting both the internal mechanisms (attribution bias, affective reaction, avoidance) and the external moderators (teacher practices, peer group norms, cultural frames), the model demonstrates that laughter-related anxiety is best understood as a co-constructed phenomenon. In doing so, it also underscores the dual responsibility: psychological support for learners and pedagogical sensitivity from educators.

Conclusion and Suggestions

This article has examined the psychological and sociolinguistic dimensions of gelotophobia (the fear of being laughed at) and its implications for multicultural language learning environments. The findings indicate that, much like other anxiety-related conditions, gelotophobia creates significant barriers to learning by reducing learners' willingness to communicate, restricting classroom interaction, and slowing the development of linguistic competence. As formulated in the research questions, this study also positioned gelotophobia within sociolinguistics by showing how laughter functions as a socially meaningful response to linguistic variation. From an applied linguistics perspective, the findings also suggest that gelotophobia is not only a psychological disposition but a socially embedded phenomenon that directly influences language learning and teaching practices. Recognizing the fear of being laughed at as part of classroom discourse highlights the need for teacher training, curriculum design, and pedagogical strategies that take learners' affective states into account. In this sense, gelotophobia becomes a crucial variable in applied linguistics, linking sociolinguistic variation with the practical challenges of multilingual and multicultural education.

Theoretically, this study positions gelotophobia not merely as an individual psychological concern but as a sociolinguistically embedded phenomenon within classroom discourse. Laughter and ridicule function not only as emotional responses but also as socially meaningful reactions to linguistic variation. This framing highlights the need for educators to understand gelotophobia as part of broader identity negotiation and belonging processes in multicultural classrooms.

Pedagogically, creating inclusive learning environments requires several targeted measures:

- Teacher education: Training programs should address the impact of gelotophobia on communication and classroom dynamics.
- Curriculum design: Materials should be culturally inclusive and minimize the risk of ridicule.
- Classroom practices: Small-group activities, humor literacy, and low-stakes communicative opportunities should be emphasized.
- Institutional support: Schools should establish counseling pathways and peer-support mechanisms for learners with high levels of fear.

In sum, gelotophobia is not only a psychological vulnerability but also a sociolinguistic barrier that shapes communication in multicultural classrooms. Addressing it through inclusive and empathetic pedagogies can enhance both academic success and social belonging.

References

- Alfulaila, N., Haryadi, H., Sudrajat, A., & Nashrullah, N. (2019). The effectiveness of multicultural approach in writing achievement of Indonesian language among elementary school students. *Educational Horizon Journal*, 38(2), 366–376. <https://doi.org/10.21831/cp.v38i2.23440>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Barabadi, E., Brauer, K., Proyer, R. T., & Tabar, M. R. (2023). Examining the role of gelotophobia for willingness to communicate and second language achievement using self- and teacher ratings: Research and reviews. *Current Psychology*, 42(6), 5095–5109. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01846-w>
- Bekleyen, D. N. (2004). Foreign Language Anxiety. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2).
- Bergson, H. (1911) *Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic*. London: Macmillan.
- Bledsoe, T. S., & Baskin, J. J. (2014). Recognizing student fear: The elephant in the classroom. *College Teaching*, 62(1), 32–41. <https://doi.org/10.1080/87567555.2013.831022>
- Burgess, A. W., Garbarino, C., & Carlson, M. I. (2006). Pathological teasing and bullying turned deadly: Shooters and suicide. *Victims and Offenders*, 1(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/15564880500498705>
- Coenen VA, Sajonz BEA, Hurwitz TA, Böck M, Hosp JA, Reinacher PC, Urbach H, Blazhenets G, Meyer PT and Reisert M (2022) A Neuroanatomy of Positive Affect Display – Subcortical Fiber Pathways Relevant for Initiation and Modulation of Smiling and Laughing. *Front. Behav. Neurosci.* 16:817554. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2022.817554>
- Diallo, I. and Maizonniaux, C. (2016). Policies and pedagogies for students of diverse backgrounds. *International Journal of Pedagogies and Learning*, 11(3), 201-210. <https://doi.org/10.1080/22040552.2016.1279526>
- Ekman, P., Davidson, R. J., & Friesen, W. V. (1990). The Duchenne smile: Emotional expression and brain physiology: II. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 342–353. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.2.342>
- Glenn, P. (2003). *Laughter in Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hedman, E., Ström, P., Stünkel, A., & Mörtberg, E. (2013). Shame and guilt in social anxiety disorder: effects of cognitive behavior therapy and association with social anxiety and depressive symptoms. *Plos One*, 8(4), e61713. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0061713>
- Holmes, J. (2000). Politeness, power and provocation: How humour functions in the workplace. *Discourse Studies*, 2(2), 159–185. <https://doi.org/10.1177/1461445600002002002>
- Holmes, J., & Schnurr, S. (2005). Politeness, humor and gender in workplace meetings. *Journal of Politeness Research*, 1(1), 121–149. <https://doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.121>
- Kandakatla, R., Berger, E. J., Rhoads, J. F., & DeBoer, J. (2020). Student perspectives on the learning resources in an active, blended, and collaborative (ABC) pedagogical environment. *International Journal of Engineering Pedagogy*, 10(2), 7–31. <https://doi.org/10.3991/ijep.v10i2.11606>
- Keltner, D., Capps, L., Kring, A. M., Young, R. C., & Heerey, E. A. (2001). Just teasing: A conceptual analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*, 127(2), 229–248. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.2.229>
- Khajavy, G. H., MacIntyre, P. D., & Barabadi, E. (2017). Role of the emotions and classroom environment in willingness to communicate: Applying doubly latent multilevel analysis in second language acquisition research. *Studies in Second Language Acquisition*, 40(3), 605–624. <https://doi.org/10.1017/S0272263117000304>
- MacIntyre, P. D., Clément, R., Dörnyei, Z., & Noels, K. A. (1998). Conceptualizing willingness to communicate in a L2: A situational model of L2 confidence and affiliation. *The Modern Language Journal*, 82(4), 545–562. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1998.tb05543.x>
- Melesse, S., & Mekonnen, D. (2020). The contribution of placement school experiences to prospective teachers' multicultural competence development: Ethiopian secondary schools in focus. *Journal of Education and Learning*, 14(1), 15–27. <https://doi.org/10.11591/edulearn.v14i1.14272>
- Meyer, J. C., (2000). Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication, *Communication Theory*, 10(3), 310–331, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2000.tb00194.x>

- Olivier, É., Morin, A. J. S., Plante, I., Archambault, I., & Dupéré, V. (2024). Classroom learning climate profiles: combining classroom goal structure and social climate to support student school functioning and behavioral adaptation. *Journal of Educational Psychology*, 116(2), 256-277. <https://doi.org/10.1037/edu0000837>
- Platt, T., & Ruch, W. (2009). The emotions of gelotophobes: Shameful, fearful and joyless? *Humor: International Journal of Humor Research*, 22(1-2), 91-110. <https://doi.org/10.1515/humr.2009.005>
- Platt, T., Ruch, W., & Proyer, R. T. (2010). A lifetime of fear of being laughed at: An aged perspective. *Z Gerontol Geriatr*, 43(1), 36-41. <https://doi.org/10.1007/s00391-009-0083-z>
- Provine, R. R., (2000). *Laughter: A Scientific Investigation*. New York: Viking.
- Proyer, R., Ruch, W., Ali, N., Al-Olimat, H., Amemiya, T., Adal, T., Ansari, S., Arhar, Š., Asem, G., Baudin, N., Bawab, S., Bergen, D., Brdar, I., Brites, R., Brunner-Sciarra, M., Carrell, A., Dios, H., Celik, M., Ceschi, G., Chang, K., Guo-Hai, C., Cheryomukhin, A., Chik, M., Chlopicki, W., Cranney, J., Dahourou, D., Doosje, S., Dore, M., El-Arousy, N., Fickova, E., Führ, M., Gallivan, J., Geling, H., Germikova, L., Giedraityte, M., Goh, A., González, R., Ho, S., Hrebícková, M., Jaime, B., Kaare, B., Kamble, S., Kazarian, S., Kerckänen, P., Klementová, M., Kobozeva, I., Kovjanic, S., Kumaraswamy, N., Lampert, M., Liao, C., Levesque, M., Loizou, E., Díaz Loving, R., Lyttle, J., Machline, V., McGoldrick, S., Mcrorie, M., Min, L., Möttus, R., Munyae, M., Navia, C., Nkhalamba, M., Pedrini, P., Petkova, M., Platt, T., Popa, D., Radomska, A., Rashid, T., Rawlings, D., Rubio, V., Samson, A., Sarid, O., Shams, S., Sisokohm, S., Smári, J., Sneddon, I., Snikhovska, I., Stephanenko, E., Stokenberga, I., Stuer, H., Tanoto, Y., Tapia, L., Taylor, J., Thibault, P., Thompson, A., Thörn, H., Toyota, H., Ujlaky, J., Vanno, V., Wang, J., Van Der Westhuizen, B., Wijayathilake, D., Wong, P., Wycoff, E. & Yeun, E. (2009). Breaking ground in cross-cultural research on the fear of being laughed at (gelotophobia): A multi-national study involving 73 countries. *HUMOR*, 22(1-2), 253-279. <https://doi.org/10.1515/HUMR.2009.012>
- Ruch, W., & Ekman, P. (2001). The expressive pattern of laughter. In A. Kaszniak (Ed.), *Emotion, qualia and consciousness*, 426-443. Word Scientific Publisher. Tokyo
- Ruch, W., & Proyer, R. T. (2008a). The fear of being laughed at: Individual and group differences in gelotophobia. *Humor: International Journal of Humor Research*, 21(1), 47-67. <https://doi.org/10.1515/HUMOR.2008.002>
- Ruch, W., & Proyer, R. T. (2008b). Who is gelotophobic? Assessment criteria for the fear of being laughed at. *Swiss Journal of Psychology*, 67(1), 19-27. <https://doi.org/10.1024/1421-0185.67.1.19>

- Ruch, W., & Proyer, R. T. (2009). Extending the study of gelotophobia: On gelotophiles and katagelasticians. *Humor*, 22(1–2), 183–212. <https://doi.org/10.1515/HUMR.2009.009>
- Ruch, W., Proyer, R. T., & Popa, D.E. (2008). The fear of being laughed at (gelotophobia) and personality. In: *Institutului de Istorie “G. Baritiu” din Cluj-Napoca. Anuarul Institutului de Istorie “G. Baritiu” din Cluj-Napoca. Cluj-Napoca: Institutului de Istorie Națională*, 53-68. <https://doi.org/10.5167/uzh-4117>
- Ruch, W., Hofmann, J., Platt, T., & Proyer, R. T. (2014). The state-of-the-art in gelotophobia research: A review and some theoretical extensions. *Humor: International Journal of Humor Research*, 27(1), 23–45. <https://doi.org/10.1515/humor-2013-0046>
- Shah, N., Parveen, K., & Yaseen, S. (2022). Classroom social environment of secondary schools: an evidence from azad jammu and kashmir. *Journal of Social Sciences Advancement*, 3(3), 130-136. <https://doi.org/10.52223/JSSA22-030304-40>
- Sukmawati, Y., Lestari, R., & Wardhani, V. (2023). The Effectiveness of Giving Cognitive Behavior Therapy (CBT) and Mindfulness Therapy on Adolescents' Social Anxiety Levels. *Jurnal Aisyah: Jurnal Ilmu Kesehatan*, 8(1), 491–496. <https://doi.org/10.30604/jika.v8i1.1668>
- Titze, M. (1996). The Pinocchio complex: Overcoming the fear of laughter. *Humor & Health Journal*, 5, 1-11.
- Titze, M. (2009). Gelotophobia: The fear of being laughed at. *Humor: International Journal of Humor Research*, 22(1–2), 27–48. <https://doi.org/10.1515/humr.2009.002>